

Målsägandebiträdet

Ett aktivt stöd i rättsprocessen

Betänkande av Utredningen om målsägandebiträde

Stockholm 2007

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2007:6

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes Offentliga Publikationer på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress:
Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-690 91 91
Ordertel: 08-690 91 90
E-post: order.fritzes@nj.se
Internet: www.fritzes.se

Svara på remiss. Hur och varför. Statsrådsberedningen, 2003.
– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.
Broschyren är gratis och kan laddas ner eller beställas på
<http://www.regeringen.se/remiss>

Omslag: Kombi Marketing AB

Tryckt av Edita Sverige AB
Stockholm 2007

ISBN 978-91-38-22687-2
ISSN 0375-250X

Till statsrådet och chefen för Justitiedepartementet

Regeringen beslutade den 17 februari 2005 att tillkalla en särskild utredare med uppdrag att göra en översyn av lagen (1988:609) om målsägandebitråde. Utredaren skulle se över lagens tillämpningsområde och se hur lagen används i förhållande till dess intentioner - att ge målsägande med störst behov av juridisk hjälp och stöd rätt till biträde under rättsprocessen.

Förordnades den 17 februari 2005 som ordförande i utredningen Britta Bjelle. Till sekreterare i utredningen förordnades den 4 april 2005 jur.kand Anna Wergens.

Utredningen har antagit namnet utredningen om målsägandebitråde (2005:04).

Utredningen får härmed överlämna betänkandet Målsägandebiträdet – Ett aktivt stöd i rättsprocessen (SOU 2007:6).

Utredningens uppdrag är härmed slutfört.

Umeå i januari 2007

Britta Bjelle

/Anna Wergens

Innehåll

Sammanfattning	17
Summary	29
Förkortningar	41
Författningsförslag	43
1 Förslag till lag om ändring i lag om målsägandebiträde (1988:609)	43
2 Förslag till lag om ändring i lag om särskild företrädare för barn (1999:997)	48
3 Förslag till lag om ändring i rättgångsbalken	52
4 Förslag till förordning om ändring i förundersökningskungörelsen (1947:948)	54
5 Förslag till förordning om ändring i förordning (1997:408) om målsägandebiträde	56
6 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1999:998) om särskild företrädare för barn	57
1 Uppdraget och dess genomförande	59
1.1 Uppdraget.....	59

1.2	Utredningens utgångspunkter.....	60
1.3	Utredningens arbete.....	61
1.4	Utredningens undersökningar.....	65
1.4.1	Utredningens aktgenomgång.....	65
1.4.2	Kostnadsräkningar.....	73
1.4.3	Avslag på framställan om målsägandebiträde.....	73
1.4.4	Utredningens enkät till åklagare.....	74
1.4.5	Utredningens enkät till advokater.....	74
1.4.6	Intervjuer med brottsoffer.....	75
1.4.7	Kommentarer till promemorian Anmälan och utredning av sexualbrott.....	77
2	Brottsoffret i den internationella rätten	81
2.1	Inledning.....	81
2.2	Förenta Nationerna.....	82
2.3	Europarådet.....	86
2.4	EU:s rambeslut om brottsoffrets ställning i straffrättsliga förfaranden.....	90
2.5	De mänskliga rättigheterna.....	93
2.5.1	Inledning.....	93
2.5.2	Brottsoffer och de mänskliga rättigheterna.....	95
2.6	Sammanfattning.....	100
3	Utvecklingen av lagstiftningen om målsägandebiträde ..	103
3.1	Inledning.....	103
3.2	Rättslig hjälp till målsäganden före lagen om målsägandebiträde.....	105
3.3	Rättshjäpskommittén.....	106
3.3.1	Rättshjäpskommitténs undersökningar.....	106
3.3.2	Betänkandet Målsägandebiträde.....	107
3.3.3	Lagens intentioner.....	108
3.3.4	Lagens tillämpningsområde enligt rättshjäpskommittén.....	109
3.3.5	Målsägandebiträdets uppgifter.....	110

3.3.6	Remissbehandlingen av betänkandet Målsägandebitråde	111
3.4	Propositionen om målsägandebitråde.....	112
3.5	Den första utvidgningen av lagen	113
3.5.1	Sexualbrotten	114
3.5.2	Övriga brott	114
3.6	Den andra utvidgningen	115
3.6.1	Om enskilda anspråk	116
3.7	Ändringar till följd av den nya rättshjälpslagen	118
3.8	Brottsofferutredningen.....	118
3.9	Den tredje utvidgningen av lagen	120
3.10	Utvärderingar av lagstiftningen	121
3.10.1	Domstolsverkets utvärdering av lagen om målsägandebitråde.....	121
3.11	Granskningar av Åklagarmyndighetens Utvecklingscentrum Göteborg	127
3.11.1	Granskning av våldtäktsärenden.....	127
3.11.2	Granskning av ärenden gällande grov kvinnofridskränkning	129
3.12	Övriga studier om målsägandebitråde	130
4	Gällande rätt.....	133
	DEL I – Målsägandens ställning i rättsprocessen	133
4.1	Målsäganden	133
4.2	Målsägandens partsställning.....	134
4.3	Målsäganden under förundersökningen	135
4.4	Målsägandens insyn i förundersökningen	136
4.5	Målsägandens kontrollmöjligheter	137
4.5.1	Målsägandens åtalsrätt.....	138
4.5.2	Biträdande av åtalet.....	138
4.5.3	Målsäganden övertar åtalet.....	139
4.5.4	Målsägandens överklagande av dom	139

4.6	Målsägandens närvaro i rätten	140
4.6.1	Förhör under huvudförhandling	141
4.6.2	Målsäganden under huvudförhandling	142
DEL II Lagen om målsägandebiträde		143
4.7	Rätten till målsägandebiträde	143
4.7.1	Lagens tillämpningsområde	145
4.8	Begränsningar för förordnande av målsägandebiträde	149
4.9	Tidpunkten för förordnande	150
4.10	Målsägandebiträdets arbetsuppgifter	150
4.10.1	Målsägandebiträdets uppgift med att föra talan om enskilt anspråk	153
4.10.2	Målsägandebiträdets behörighet att bistå målsäganden vid avskiljande av enskilt anspråk	154
4.10.3	Målsägandebiträdets behörighet vid överklagande av dom	155
4.11	Förordnande av målsägandebiträde	156
4.12	Målsägandebiträdets behörighet	157
4.13	Byte och entledigande av målsägandebiträde	159
5 Information om målsägandebiträde		161
5.1	Skyldigheten att informera brottsoffer	161
5.2	Information om målsägandebiträde	163
5.3	Tidpunkten för information om målsägandebiträde	164
5.4	Ansaret för information om målsägandebiträde	165
5.5	Skriftlig information om målsägandebiträde	166
5.6	Polisens datasystem för anmälningsupptagningar	167
5.6.1	Målsägandebiträdet i RAR-systemet	169
5.7	Kvalitetssäkring i brottsofferarbetet	170
5.8	Undersökningar om information	171
5.8.1	Utredningens aktgenomgång och övriga undersökningar	171

5.8.2	Utredningens enkäter.....	172
5.8.3	Inspektion av våldtäktsärenden	176
5.8.4	Sammanfattning.....	176
5.9	Utredningens överväganden.....	177
5.9.1	Brist på information	177
5.9.2	Samordning av informationslämnandet	179
5.9.3	Informationsskyldighetens omfattning	181
5.9.4	Tidpunkten för information.	184
5.9.5	Ansvar för information om målsägandebiträde.....	186
5.9.6	En broschyr om målsägandebiträde	187
5.9.7	Översyn av polisens datasystem för anmälningsupptagning.....	189
5.9.8	Riktlinjer för information till brottsoffer	191
5.9.9	Effektiv förundersökningsledning och förstahandsåtgärder	193
5.9.10	Polisens information till målsägandebiträde	195
6	Åklagarens skyldigheter gentemot målsäganden	197
6.1	Åklagarens roll	197
6.2	Om objektivitetsprincipen	197
6.3	Åklagarens möte med målsäganden.....	199
6.3.1	Riksåklagarens syn på åklagarens möte med målsäganden	200
6.3.2	Tidigare överväganden.....	201
6.3.3	Tidigare undersökningar	205
6.4	Utredningens undersökningar	205
6.5	Utredningens överväganden och förslag.....	208
7	Förordnande av målsägandebiträde	213
7.1	Inledning.....	213
7.2	Gällande rätt och tillämpning.....	213
7.3	Bestämmelser om förordnande av offentlig försvarare	215
7.4	Tidigare överväganden.....	222
7.4.1	Domstolsverkets rapport och Brottsofferutredningen	222

7.4.2	Riksåklagarens synpunkter på förordnande av målsägandebitråde	223
7.4.3	JO-beslut om målsägandebitråde	224
7.4.4	Övriga synpunkter på förordnandet av målsägandebitråde	225
7.5	Utredningens undersökningar	226
7.5.1	Utredningens genomgång av brottmålsakter	226
7.5.2	Utredningens enkät till åklagare	229
7.5.3	Utredningens enkät till advokater	232
7.6	Utredningens överväganden och förslag	234
7.6.1	Befogenheten att förordna målsägandebitråde	234
7.6.2	Målsägandebiträdets behörighet	245
7.6.3	En förteckning över målsägandebiträden	249
7.6.4	Ett jourssystem för målsägandebiträden	255
7.6.5	Utbildning för åklagare	256
8	Lagens tillämpningsområde	259
8.1	Målsägandebitråde vid sexualbrott	259
8.1.1	Bakgrund och gällande rätt	259
8.1.2	Undersökningar	260
8.1.3	Överväganden och förslag	262
8.2	Målsägandebitråde för barn	266
9	Målsägandebiträdets uppgifter	271
9.1	Inledning	271
9.2	Målsägandens behov	273
9.3	Tidigare undersökningar	274
9.4	Utredningens undersökningar	274
9.4.1	Utredningens enkät till advokater	274
9.4.2	Advokaternas egna synpunkter	276
9.4.3	Kostnadsräkningar	281
9.5	Utredningens överväganden	282
10	Det enskilda anspråket	289

10.1	Åklagarens skyldighet att föra målsägandens talan om enskilt anspråk.....	289
10.1.1	Väsentliga olägenheter och uppenbart obefogade anspråk	291
10.1.2	Polisens och åklagarens skyldigheter med anledning av skadeståndstalan.....	292
10.1.3	Tidigare överväganden gällande åklagaren och det enskilda anspråket.....	294
10.2	Målsägandebiträdets uppgift med det enskilda anspråket... 297	
10.2.1	Tidigare överväganden gällande målsägandebiträdet och det enskilda anspråket.....	298
10.3	Utredningens undersökningar	300
10.3.1	Utredningens enkät till åklagare.....	300
10.3.2	Utredningens enkät till advokater.....	302
10.4	Utredningens överväganden och förslag.....	303
10.5	Avskiljande av enskilt anspråk	309
10.5.1	Målsägandebiträdets behörighet vid avskiljande av skadeståndsanspråket.....	310
10.5.2	Utredningens undersökningar.....	312
10.5.3	Utredningens överväganden	312
11	Ersättning till målsägandebiträdet.....	315
11.1	Sammanfattning av nuvarande ersättningsbestämmelser	315
11.2	Kostnader för anslagsposten målsägandebiträde	315
11.3	Ersättning enligt 27 § rättshjälpslagen.....	316
11.3.1	Ersättning för arbete.....	316
11.3.2	Ersättning för tidsspillan.....	321
11.3.3	Ersättning för utlägg.....	322
11.4	Jämkning och nedsättning av ersättning.....	323
11.5	Ersättning enligt Domstolsverkets brottmålstaxa	324
11.5.1	Bakgrund	324
11.5.2	Tillämpning av taxan för målsägandebiträden	326
11.6	Ändringar i ersättningsbestämmelserna	329
11.7	Utbetalning av ersättning till målsägandebiträde.....	333
11.7.1	Kostnadsräkningen.....	333

11.7.2 Praktisk hantering av utbetalningarna	334
11.8 Utredningens undersökningar.....	335
11.8.1 Kostnadsräkningar	335
11.8.2 Målsägandebiträdens syn på ersättning till målsägandebiträden.....	339
11.9 Utredningens överväganden och förslag	339
11.9.1 Administrativa rutiner	339
11.9.2 Om brottmålstaxan för målsägandebiträden.....	341
11.9.3 Kurativt arbete.....	344
11.9.4 Avslutande arbete.....	345
12 Utbildning för polisen	349
12.1 Om polisutbildningen.....	349
12.2 Målsägandebiträdet i polisutbildningen	352
12.3 Utredningens överväganden och förslag	353
13 Ideellt stöd till brottsoffer	357
13.1 Inledning.....	357
13.2 Lagstiftning om stödperson.....	358
13.3 Stödpersonens roll och arbetsuppgifter.....	361
13.4 De brottsofferstödande organisationerna.....	363
13.4.1 Brottsofferjourerna.....	363
13.4.2 Kvinnojourerna	366
13.5 Tidigare överväganden	368
13.6 Utredningens undersökningar.....	370
13.7 Synpunkter från de ideella organisationerna	373
13.7.1 Brottsofferjourerna.....	373
13.7.2 Kvinnojourerna	373
13.8 Vittnesstöd.....	374
13.9 Rättegångsskolan.....	375
13.10 Utredningens överväganden	376
13.10.1 Stödpersonen	376

13.10.2 Stödpersonen i förhållande till målsägande- biträdet	378
14 Lagen om särskild företrädare för barn.....	381
14.1 Inledning.....	381
14.2 Rättsläget vid tiden för lagens tillkomst.....	382
14.2.1 De familjerättsliga bestämmelserna.....	382
14.2.2 De straffrättsliga bestämmelserna	383
14.2.3 De socialrättsliga bestämmelserna.....	387
14.3 Lagens innehåll och konstruktion.....	389
14.3.1 Utgångspunkten om barnets bästa i främsta rummet	389
14.3.2 Den särskilda företrädarens uppgifter och befogenheter	390
14.3.3 Förutsättningar för förordnande	391
14.3.4 De olika förordningsfallen	394
14.3.5 Behörighet och kompetens	395
14.4 Förhållandet mellan den särskilda företrädaren och övriga ombud och biträden	396
14.4.1 Processuella biträden för underåriga	396
14.4.2 Förhållandet mellan den särskilda företrädaren och målsägandebiträdet	397
14.5 Lagens tillämpning.....	398
14.5.1 Riksdagens utvärdering av lagen om särskild företrädare för barn	398
14.5.2 Barnombudsmannens rapport.....	399
14.5.3 Andra synpunkter på lagens tillämpning	401
14.6 Utredningens överväganden och förslag	402
14.6.1 Målsägandebiträdets roll i förhållande till särskild företrädare för barn	403
14.6.2 Särlevande vårdnadshavare	405
14.6.3 Den särskilda företrädarens behörighet och utbildning	411
14.6.4 Den särskilda företrädarens ställning under förundersökningen	416
14.6.5 Interimistiskt förordnande av särskild företrädare för barn.....	417
14.6.6 Frågan om samordning.....	421

14.6.7	Ersättning till den särskilda företrädaren	422
15	Lagstiftning om målsägandebiträde i de nordiska länderna	425
15.1	DANMARK	425
15.1.1	Inledning.....	425
15.1.2	Utvecklingen av lagstiftningen.....	426
15.1.3	Lagens tillämpningsområde.....	427
15.1.4	Förordnande av bistandsadvokat	428
15.1.5	Målsägandebiträdets uppgifter	430
15.1.6	Annat stöd för brottsoffer	432
15.1.7	Strafferetsplejeutvalget	433
15.2	NORGE.....	438
15.2.1	Inledning.....	438
15.2.2	Bakgrund	440
15.2.3	Lagens tillämpningsområde.....	442
15.2.4	Bistandsadvokatens uppgifter	444
15.2.5	Förordnande av bistandsadvokat	445
15.2.6	Skadeståndsanspråk.....	446
15.2.7	Annat stöd till målsäganden	447
15.2.8	Fornærmedeutvalget	448
15.3	FINLAND	452
15.3.1	Inledning.....	452
15.3.2	Åklagarens plikt att föra målsägandens privaträttsliga krav.....	453
15.3.3	Utvecklingen av lagstiftningen.....	454
15.3.4	Lagens tillämpningsområde.....	456
15.3.5	Förordnande av målsägandebiträde	457
15.3.6	Målsägandebiträdets uppgifter	459
15.3.7	Efterlevande till målsägande	460
15.3.8	Stödperson.....	461
15.3.9	Biträde enligt rättshjälpslagen	463
15.3.10	Synpunkter på lagstiftningen	463
15.3.11	Förändringar i lagstiftningen	464
16	Ekonomiska konsekvenser	467
16.1	Inledning.....	467
16.2	Information	468

16.3	Åklagarens skyldigheter gentemot målsäganden	468
16.4	Förordnade av målsägandebitråde och målsägandebiträdets behörighet.....	469
16.5	Lagens tillämpningsområde.....	470
16.6	Det enskilda anspråket	470
16.7	Särskild företrädare för barn	471
16.8	Målsägandebiträdets ersättning.....	471
16.9	Polisens utbildning	471
17	Författningskommentarer	473
17.1	Förslaget till lag om ändring i lagen (1988:609) om målsägandebitråde	473
17.2	Förslag till lag om ändring i lag (1999:997) om särskild företrädare för barn.....	479
17.3	Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken	482
17.4	Förslag till förordning om ändring i förundersökningskungörelsen (1947:948)	484
17.5	Förslag till förordning om ändring i förordningen (1997:408) om målsägandebitråde	487
17.6	Förslag till förordning om ändring i förordningen (1999:998) om särskild företrädare för barn	487
	Referenser	489
	Bilaga 1 Kommittédirektiv 2005:19	505
	Bilaga 2 Åklagarmyndighetens mallar för framställan om målsägandebitråde	511
	Bilaga 3 Formulär genomgång av brottmålsakter	513
	Bilaga 4 Sammanställning från genomgång av brottmålsakter	521

Bilaga 5 Enkät om målsägandebiträde till åklagare	535
Bilaga 6 Enkät om målsägandebiträde till advokater	547
Bilaga 7 Några intervjuer med brottsoffer om deras erfarenheter av rättsprocessen och av att företädas av målsägandebiträde	559

Sammanfattning

Utredningens överväganden och förslag

Inledning

Utredningen har haft uppdraget att se över tillämpningsområdet för lagen om målsägandebiträde och att studera hur lagen används i förhållande till dess intentioner. En del av uppdraget har varit att tydliggöra målsägandebiträdets roll och arbetsuppgifter, dels i förhållande till målsägandens behov och dels i förhållande till andra aktörer i rättsväsendet. I uppdraget har också ingått att se över den lagtekniska och språkliga utformningen av lagstiftningen.

För målsägande som är i behov av juridiskt hjälp, information och stöd är det viktigt att detta tillhandahålls så snart som möjligt efter det att en förundersökning inletts. Redan för tio år sedan konstaterades det att målsägandebiträdet borde få en mer framskjutande roll under förundersökningen. I olika sammanhang har det nu visat sig att vid grova sexualbrott har målsägandebiträden inte förordnas i den utsträckning som lagstiftaren tänkt sig eller vid den tidpunkt som det var avsett. Tidpunkten då målsägandebiträdet förordnas påverkar målsägandens ställning under rättsprocessen och har stor betydelse för målsägandens upplevelse av förundersökning och förhandling. Ett sätt att tydliggöra målsägandebiträdets uppdrag är enligt utredningens mening att målsägandebiträden förordnas när behovet av juridisk hjälp och personligt stöd är som störst. Samma sak gäller för den särskilde företrädaren för barn.

Information (kapitel 5)

En av utredningens slutsatser är att en del av de problem som finns när det gäller förordnande av målsägandebiträde har sin förklaring i

hur informationen till målsägande hanteras. Bristerna kan bestå i att information om målsägandebiträde inte ges, att den information som lämnas inte ges på rätt sätt eller att den information som lämnats inte har dokumenterats. Informationsskyldigheten präglas av en viss otydlighet och rättsväsendets aktörer har uppfattningen att målsägande inte alltid får den information de ska ha.

Utredningen föreslår tre förändringar av 13 a § förundersökningskungörelsen gällande information om målsägandebiträde. Förändringarna syftar till att förtydliga och förstärka de aktuella bestämmelserna.

När det gäller informationens omfattning är utredningens utgångspunkt att målsägande som omfattas av lagstiftningen, dvs de målsägande som utsatts för brott med fängelse i straffskalans ska underrättas om att målsägandebiträde kan förordnas. Endast i vissa undantagsfall, när det står helt klart att behov av målsägandebiträde saknas, behöver information inte lämnas. En sådan reglering kräver kunskap av polis och åklagare och därför föreslår utredningen vissa utbildningsinsatser för dessa grupper.

Utredningen har funnit att det inte är tillräckligt att målsäganden får veta att det finns en möjlighet att få ett målsägandebiträde förordnat. Målsäganden bör också veta vilka förutsättningar som gäller för att förordna målsägandebiträde. Det är också angeläget att polis och åklagare tar reda på målsägandens behov eller önskemål av målsägandebiträde. Därför bör informationsskyldigheten omfatta att polis och åklagare skaffar sig uppgifter om målsägandens inställning i frågan om målsägandebiträde.

Den gällande bestämmelsen om information om målsägandebiträde anger inte någon exakt tidpunkt för när information om målsägandebiträde ska ges. Utredningen menar att det är viktigt att målsäganden tidigt blir underrättad om möjligheten att bli företrädd av ett målsägandebiträde så att ett målsägandebiträde kan förordnas när förundersökningen inleds eller i vart fall i ett tidigt skede av förundersökningen. Utredningen föreslår därför en precisering av 13 a § förundersökningskungörelsen i vilken det framgår att informationen om målsägandebiträde ska ges i samband med polisanmälan. Det finns emellertid ärenden när det inte är någon mening med att ge information till de brottsdrabbade därför att de inte är i stånd att ta till sig information. Mot den bakgrunden har utredningen förslagit ett undantag från huvudregeln som går ut på att informationen kan få ges i ett senare skede om särskilda skäl föranleder det.

En av orsakerna till att informationen om målsägandebitråde varit otillräcklig är att ingen i rättskedjan har burit det yttersta ansvaret för att sådan information tillhandahålls. Därför har utredningen föreslagit en utvidgning av bestämmelsen i 13 a § förundersökningskungörelsen med innebörden att åklagaren ges ett ansvar för att kontrollera huruvida information om målsägandebitråde har lämnats.

Vidare har utredningen ett par andra förslag för att ytterligare förbättra informationen om målsägandebitråde. Eftersom det saknas skriftlig information som inriktar sig på lagstiftningen om målsägandebiträdet föreslår utredningen att Brottsoffermyndigheten får uppdraget att i samråd med Advokatsamfundet utarbeta ett skriftligt informationsmaterial som redovisar och kommenterar reglerna om målsägandebitråde.

Utredningen föreslår också en översyn av polisens datasystem för anmälanupptagning och ärendehantering, det s k RAR-systemet, med syfte att systemet ändras på så sätt att målsägande får den information de ska ha enligt lagstiftningen och att informationen dokumenteras i större utsträckning än vad som sker idag. Översynen bör bli leda till att systemet förändras så att en anmälan inte kan fullföljas vid anmälanupptagning av grövre brott utan att information om målsägandebitråde har lämnats.

Utredningen föreslår att Rikspolisstyrelsen och Riksåklagaren var för sig får uppdraget att utarbeta riktlinjer för information till målsägande, bli med frågor om målsägandebitråde. Rikspolisstyrelsen och Riksåklagaren ska samråda i arbetet med riktlinjerna.

Slutligen menar utredningen att frågan om hur information om målsägandebitråde lämnas bör utgöra en del av polisens och åklagarnas arbete med att kvalitetssäkra stöd till brottsoffer och att målsägandebiträdet bör synliggöras i det arbete som bedrivs för att åstadkomma en effektiv förundersökningsledning.

Målsägandebiträdet under förundersökning (kapitel 5)

Målsägandebiträdet har enligt rättegångsbalken rätt att delta vid förhör med målsäganden och under vissa omständigheter också vid förhör med andra personer. Bestämmelserna om målsägandebiträdets deltagande vid förhör bör förtydligas genom en ny bestämmelse om att målsägandebiträdet ska meddelas när förhör med målsäganden ska hållas under förundersökningen. Vidare föreslås att målsäganden och målsägandebiträdet för att få tillgång

till sin egen process, ska ha rätt att fortlöpande få information eller ta del av vad som har förekommit vid undersökningen, i den mån det kan ske utan men för brottsutredningen. Utredningen föreslår att de nya bestämmelserna förs in i en särskild paragraf i rättegångsbalken som reglerar målsägandebiträdets rättigheter vid förhör.

Åklagarens skyldigheter gentemot målsäganden (kapitel 6)

Oavsett om ett målsägandebitråde har förordnats eller inte är åklagaren en betydelsefull person för målsäganden. Men målsäganden är också viktig för åklagaren i utredningsarbetet och som beviskälla. Att genomleva en rättsprocess är för många människor en viktig händelse och att höras i domstol kan upplevas som skrämmande. Det sätt på vilket rättsväsendet hanterar bemötandet av målsägande och vittnen har stor betydelse för det allmänna förtroendet för rättsväsendet. Utredningen föreslår därför att det införs en ny bestämmelse i förundersökningskungörelsen med innebörden att åklagaren vid grövre brott har en skyldighet att erbjuda målsägande som ska höras i domstol ett sammanträffande.

Förordnande av målsägandebitråde (kapitel 7)

Utredningen har vid sina undersökningar funnit att målsägandebitråde i många fall förordnas sent i rättsprocessen. Det har också framgått att åklagarna ofta gör en prövning av målsägandens behov av målsägandebitråde och att åklagarna inte sällan avvaktar med att göra framställan om målsägandebitråde. Systemet för att förordna målsägandebitråde upplevs inte som helt välfungerande av åklagare och advokater. Utredningen har uppfattningen att det för målsägandens skull är angeläget att förkorta den beslutsprocess som finns för att förordna målsägandebiträden. Den instans som har bäst kännedom om målsägandens behov har också bäst förutsättningar att fatta beslut om förordnande av målsägandebitråde. Därför föreslår utredningen att åklagaren ska förordna målsägandebitråde under förundersökningen. Åklagarens beslut att avslå en begäran om målsägandebitråde eller till sådant uppdrag utse någon annan än den som målsäganden föreslagit kan överklagas av målsäganden till tingsrätten. För att ytterligare förbättra systemet föreslås en bestämmelse om att beslut i frågor som rör

förordnande av målsägandebitråde ska fattas med skyndsamhet. När åtal har väckts förordnar domstolen målsägandebitråde.

Målsägandebiträdets behörighet

I lagstiftningen om juridiskt biträde till målsäganden bör framgå att bistånd endast ska ges av en erfaren och kvalificerad jurist. Det är önskvärt att ha likvärdiga behörighetskrav för målsägandebiträdet och den offentlige försvararen. I syfte att få till stånd en kvalitetshöjning av uppdraget som målsägandebitråde föreslår utredningen att som huvudregel ska advokater utses som målsägandebiträden. Ett särskilt lämplighetskrav för målsägandebiträden bör finnas i lagtexten. Utredningen anser att det bör införas en ny bestämmelse, 5 § i lagen om målsägandebitråde som reglerar målsägandebiträdets behörighet.

Förteckning över målsägandebiträden

I linje med förslaget om ett särskilt lämplighetskrav för målsägandebiträden föreslår utredningen att de advokater som önskar ta uppdrag som målsägandebitråde ska anmäla sitt intresse för uppdraget till åklagarkammaren i den region där de är verksamma. På polismyndigheterna och åklagarkamrarna ska en offentlig förteckning över advokater som är intresserade av att ta uppdrag som målsägandebitråde finnas tillgänglig. För att få upptas på förteckningen ska målsägandebiträdet ha genomgått lämplig utbildning för målsägandebiträden. Utredningen har föreslagit att åklagarkamrarna bör ha ansvaret för att upprätta förteckningen.

Joursystem för målsägandebiträden

För att målsägandebiträdet ska kunna medverka vid förhör under förundersökningen föreslår utredningen att det etableras ett särskilt joursystem för de advokater som är intresserade av att ta uppdrag som målsägandebitråde och som anmält sitt intresse att finnas med i den förteckning över målsägandebiträden som utredningen föreslår ska upprättas. Utredningens uppfattning är att detta joursystem ska upprättas och hanteras av advokaterna själva.

Utbildning för åklagare

I anslutning till de förslag som presenteras avseende information och förordnande av målsägandebitråde föreslår utredningen att en gemensam och central vidareutbildning genomförs för åklagare. En sådan utbildning bör behandla åklagarnas nya befogenheter i förhållande till målsägandebiträdet och grundläggande frågor om målsäganden och målsägandebiträdet i lagstiftningen. Frågor om målsägandebitråde föreslås härnäst vara ett inslag i grundutbildningen för åklagare.

Lagens tillämpningsområde (kapitel 8)

En avsikt med lagstiftningen om målsägandebitråde var att ge målsägande med störst behov av stöd ett juridiskt biträde i rättsprocessen. Utredningen har identifierat två grupper med särskilt stort behov av stöd och hjälp. Dessa är sexualbrottsoffer och barn. I fråga om målsägande som utsatts för sexuella övergrepp har det konstaterats brister i tillämpningen av lagstiftningen och barn är generellt sett en utsatt grupp i rättsväsendet. Av de skälen föreslår utredningen två förändringar av lagens tillämpningsområde.

Utredningen föreslår en förändring av 1 § punkt 1 lagen om målsägandebitråde med innebörden att ett målsägandebitråde ska förordnas i ärenden om brott enligt 6 kap. brottsbalken, om inte brottet rubriceras som sexuellt ofredande enligt 6 kap. 7 § brottsbalken och det är uppenbart att målsäganden saknar behov av sådant biträde.

Målsägande vid sexualbrott får en obligatorisk rätt till målsägandebitråde vid samtliga brottskategorier i 6 kap. brottsbalken utom sexuellt ofredande. Således ska det vid sexualbrotten inte vara nödvändigt att bedöma om målsägande saknar behov av målsägandebitråde. Endast i ärenden där brottet rubriceras som sexuellt ofredande finns det utrymme för en prövning av målsägandens behov av målsägandebitråde. Målsägandens eget val är emellertid avgörande för om målsägandebitråde ska förordnas. Utredningen menar att sexuellt ofredande är det enda brott i 6 kap. brottsbalken där kränkningen inte regelmässigt är lika allvarlig som vid andra brott i 6 kapitlet.

Utredningen föreslår vidare att ett målsägandebitråde alltid ska förordnas när ett barn utsatts för grovt brott. Det innebär att

målsägandebitråde ska förordnas vid samtliga brott med fängelse i straffskalan som riktar sig mot personer under 18 år.

Målsägandebiträdets uppgifter (kapitel 9)

Lagtexten om att målsägandebiträdet ska ta till vara målsägandens intressen i målet samt lämna stöd och hjälp till målsäganden är vittomfattande. Utredningen anser att målsägandebiträdets uppgifter är knutna till målsägandens behov både i och utanför rättsprocessen. Målsägandebiträdets huvudsakliga arbetsuppgift har beskrivits som att ”lindra påfrestningarna i samband med utredningen”. Många advokater anser att tyngdpunkten i deras uppdrag är att förbereda målsäganden inför huvudförhandlingen.

Utredningen ser målsägandebiträdets stödjande roll som viktig för målsäganden och för rättsprocessen. Det finns inte någon motsättning mellan den juridiska och den stödjande rollen. Uppgiften att föra målsägandens talan och uppgiften att stödja målsäganden är sammanlänkade och bör därför inte särskiljas. Personligt stöd kan krävas under hela rättsprocessen och för målsäganden framstår det som viktigt att ha tillgång till målsägandebiträdet under såväl förundersökning som rättegång. Därför kan målsägandebiträdets uppgifter inte renodlas på ett sådant sätt att stöd ges antingen under förundersökningen eller under domstolsförhandlingen, något som i olika sammanhang har föreslagits.

Det enskilda anspråket (kapitel 10)

Både åklagaren och målsägandebiträdet har enligt gällande rätt en skyldighet att bistå målsäganden med det enskilda anspråket. I lagen om målsägandebitråde anges det att målsägandebiträdet ska bistå målsäganden med det enskilda anspråket ”om detta inte görs av åklagaren”. Vid en jämförelse av den bestämmelsen med rättegångsbalkens bestämmelse om åklagarens skyldighet att på målsägandens begäran förbereda och utföra målsägandens talan om enskilt anspråk finns det en otydlighet i lagen. Eftersom lagtexten ska präglas av klarhet och otvetydighet vill utredningen få till stånd ett förtydligande i fråga om den ansvarsfördelning som ska råda mellan åklagaren och målsägandebitråde när det gäller det enskilda anspråket. Utredningen föreslår därför en förändring med

innebörden att målsägandebiträdet alltid ska föra talan om enskilt anspråk om ett sådant anspråk har framställts av målsäganden. Med förslaget blir målsägandebiträdets ansvar för att föra talan om enskilt anspråk på målsägandens vägnar primärt i stället för subsidiärt. I den mån ett målsägandebitråde inte har förordnats kvarstår åklagarens ansvar att föra talan om enskilt anspråk. Åklagaren har också kvar skyldigheten att förbereda skadeståndstalan fram till dess att frågan om förordnade av målsägandebitråde är avgjord.

Målsägandebiträdets ersättning (kapitel 11)

Gemensamt för de flesta målsägande är att de direkt efter domen behöver ledning för att få ut sitt skadestånd. Därför bör det vara möjligt för målsägandebitråde att bistå målsäganden med de inledande åtgärder som är nödvändiga för att få ut ett av domstolen utdömt skadestånd. Utredningen föreslår en förändring av 3 § lagen om målsägandebitråde. Bestämmelsen ska reglera målsägandebiträdets uppgift med att bistå målsäganden efter det att dom har meddelats. Den nya bestämmelsen anger att målsägandebiträdet i skälighets omfattning ska bistå målsäganden med att få ut ett tilldömt skadestånd. Målsägandebiträdets ersättningsanspråk ska bedömas inom ramen för det som brukar benämnas avslutande åtgärder.

Målsägandebiträdet kan sedan 2002 ersättas enligt en särskild brottmålstaxa för målsägandebiträden. Taxebeloppen omfattar enligt 5 § i brottmålstaxan för målsägandebiträden allt arbete i målet. Någon särskild ersättning för kontakter med målsäganden eller förberedande av målet utgår således inte. Det arbete som utförs före huvudförhandlingen är ofta en betydande del av målsägandebiträdets uppdrag och i många fall kan den avgörande delen av arbetet ha ägt rum under förundersökningsstadiet. Mot den bakgrunden anser utredningen att taxeyesystemet inte är förenligt med lagstiftningen om målsägandebitråde och de avsikter som finns med den. Utredningen föreslår därför att regeringen ger Domstolsverket i uppdrag att göra en översyn av taxeyesystemet med utgångspunkt i målsägandens behov av målsägandebitråde och syftet med lagstiftningen om målsägandebitråde.

Polisens utbildning (kapitel 12)

Utbildning om målsägandebitråde förekommer på polisutbildningen i varierande utsträckning. Bestämmelserna om information om målsägandebitråde kräver kunskap av polis för att hanteras på ett riktigt sätt. Det har visat sig att information om målsägandebitråde inte lämnas i tillräcklig utsträckning och att målsägandebitråde inte alltid har förordnats vid sexualbrott. Särskilda utbildningsinsatser om målsägandebitråde för poliser som kommer i kontakt med brottsoffer är nödvändiga.

Utredningen föreslår därför att Rikspolisstyrelsen ger Polishögskolan uppdraget att göra en översyn av polisutbildningen med syfte att lagstiftningen om målsägandebitråde i framtiden integreras i utbildningen på samtliga utbildningsplatser.

Särskild företrädare för barn (kapitel 14)

I de fall där det finns misstanke om att brott som kan föranleda fängelse har begåtts mot någon som är under 18 år och en vårdnadshavare kan misstänkas för brottet, eller det kan befaras att en vårdnadshavare på grund av sitt förhållande till den som kan misstänkas inte kan tillvarata barnets rätt skall en särskild företrädare förordnas för barnet. Om dessa förutsättningar gäller och barnet har två vårdnadshavare som inte bor tillsammans ska den andra vårdnadshavaren förordnas att ensam ta till vara barnets rätt under förundersökningen och i efterföljande rättegång.

Det som är mest angeläget i de situationer när barn utsätts för brott av närstående är att det ges goda möjligheter att utreda brott och att barnet så snart som möjligt får en oberoende företrädare som är kompetent att hantera dessa mycket känsliga situationer och att förundersökningsledaren får tillräcklig tid på sig att utföra de nödvändiga inledande åtgärderna.

Särlevande företrädare

Utredningen föreslår att möjligheten att förordna en särlevande vårdnadshavare som företrädare för barnet tas bort. Den som företräder barnet när det finns två vårdnadshavare som inte bor tillsammans ska alltid vara en utomstående person som är jurist om förutsättningarna i 1 § av lagen om särskild företrädare för barn är uppfyllda, d v s att en vårdnadshavare kan misstänkas för brottet,

eller det kan befaras att en vårdnadshavare på grund av sitt förhållande till den som kan misstänkas för brottet inte kommer att ta till vara barnets rätt och detta gäller endast i fråga om en av vårdnadshavarna.

Den särskilde företrädarens behörighet

Utredningen föreslår också en ändring i behörighetskriteriet för dem som tar uppdrag som särskild företrädare för barn. I första hand ska advokater utses som särskilda företrädare för barn. De som förordnas som särskilda företrädare för barn ska genomgå utbildning anpassad för uppdraget. Behörighetskravet för den särskilde företrädaren blir således detsamma som det utredningen föreslår ska gälla för målsägandebiträden.

Förteckning

De advokater som önskar ta uppdrag som särskilda företrädare för barn kan anmäla det till åklagarkamrarna på samma sätt som gäller för målsägandebiträden enligt utredningens förslag. De upptas på den förteckning över målsägandebiträden och särskilda företrädare som utredningen föreslagit ska finnas tillgängliga på åklagarkamrarna.

Interimistiskt förordnande

När det finns misstankar om att brott har begåtts mot barn av en närstående behöver förhör och läkarundersökning ofta genomföras omgående. Enligt gällande lagstiftning ska åklagaren hos domstolen ansöka om ett interimistiskt förordnande av en särskild företrädare för att denne ska kunna ta till vara barnets rätt under förundersökning. För att förenkla och förkorta beslutsprocessen bör åklagaren istället för domstolen ges rätten att interimistiskt förordna en särskild företrädare för barn. I förordningen om särskild företrädare för barn föreslår utredningen att tidsfristen för expediering av beslut om interimistiskt förordnande förlängs från fyra till sex dagar.

Ersättning

Utredningen föreslår att det görs en översyn av ersättningsreglerna som berör de särskilda företrädarna så att dessa ges möjlighet att få ersättning för det arbete som krävs för att ett skadestånd ska kunna utbetalas till barnet efter det att dom i målet meddelats.

Summary

The Inquiry's deliberations and proposals

Introduction

The remit of the inquiry has been to review the scope of the Injured Party Counsel Act and to study how the Act is used in relation to its intentions. One part of the remit has been to clarify the role and tasks of the injured party counsel both in relation to the needs of the injured party and in relation to other actors in the judicial system. The remit has also included a review of the drafting and wording of the legislation.

For injured parties who need legal assistance, information and support, it is important that this is provided as soon as possible after the start of a preliminary investigation. It was already concluded ten years ago that the injured party counsel should have a more prominent role in the preliminary investigation. It has now been shown in various contexts that in gross sexual crimes the injured party counsel has not been appointed to the extent envisaged by the legislator or at the time intended. The time when the injured party counsel is appointed affects the standing of the injured party during the legal proceedings and is of great importance for how the injured party experiences the preliminary investigation and the court hearing. In the view of the inquiry, one way of clarifying the remit of the injured party counsel is to appoint the injured party counsel when the need for legal assistance and personal support is greatest. The same applies to the special representative for children.

Information (chapter 5)

One of the inquiry's conclusions is that some of the problems in appointing injured party counsel are explained by how information to injured parties is handled. The deficiencies can consist in information about injured party counsel not being given, in the information provided not being given in the right way or in the information provided not being documented. The provisions on information about injured party counsel are characterised by a certain lack of clarity and actors in the judicial system take the view that injured parties do not always receive the information they must/are intended to have.

The inquiry proposes three amendments to Section 13 a of the Preliminary Investigations Ordinance concerning information about injured party counsel. The amendments are intended to clarify and reinforce the provisions concerned.

As regards the scope of the information, the inquiry's starting point is that injured parties covered by the legislation, i.e. injured parties who are the victims of crimes punishable by imprisonment, must be notified that an injured party counsel can be appointed. It is only in certain exceptional cases, where it is quite clear that an injured party counsel is not needed, that information does not need to be provided. Any such regulation requires knowledge on the part of the police and prosecutor, and the inquiry therefore proposes some training for these groups.

The inquiry has found that it is not enough for the injured party to be told that it is possible to have an injured party counsel appointed. The injured party should also be told what conditions apply to the appointment of an injured party counsel. It is also important that the police and prosecutor find out about the injured party's needs or wishes concerning injured party counsel. The duty to provide information should therefore include an obligation for the police and prosecutor to obtain information about the injured party's attitude to the question of injured party counsel.

The present provision on information about injured party counsel does not say exactly when the information about injured party council is to be given. The inquiry takes the view that it is important that the injured party is notified at an early stage about the possibility of being represented by an injured party counsel so that an injured party counsel can be appointed when the preliminary investigation starts or, at any rate, at an early stage of the preliminary investigation. The inquiry therefore proposes more

specific wording of Section 13 a of the Preliminary Investigations Ordinance stating that information about injured party counsel shall be given in connection with the report to the police. However, there are cases where there is no point in giving information to the victims because they are not capable of absorbing the information. In view of this the inquiry has proposed an exception to the general rule to the effect that information may be given at a later stage if there are special reasons for doing so.

One of the causes why information about injured party counsel has been inadequate is that no one in the judicial chain has had the ultimate responsibility for making such information available. The inquiry has therefore proposed an expansion of the provision in Section 13 a to give the prosecutor responsibility for checking that information has been given about injured party counsel.

The inquiry also has a couple of other proposals to further improve information about injured party counsel. As there is no written information dealing specifically with legislation on injured party counsel, the inquiry proposes that the Crime Victim Compensation and Support Authority be instructed to produce written information material about the rules on injured party counsel in cooperation with the Swedish Bar Association.

The inquiry also proposes a review of the police computer system for registering reports and handling cases, the "RAR System", to ensure that injured parties get the information they have to receive under the legislation and that the information is documented to a greater extent than it is today. This review should result in changes to the system so that when a report of a serious crime is registered the report cannot be completed unless information about injured party counsel has been given. The inquiry proposes that the National Police Board and the Office of the Prosecutor-General each be instructed to draft guidelines for information to injured parties that have to include information about injured party counsel. The National Police Board and the Office of the Prosecutor-General must cooperate in work on the guidelines.

Finally the inquiry takes the view that the question of how information is given about injured party counsel should form part of work by the police and prosecutors to assure the quality of support for victims and that the injured party counsel should be made visible in the work being done to achieve efficient management of preliminary investigations.

The injured party counsel at examinations during the preliminary investigation (chapter 5)

Under the Code of Judicial Procedure the injured party counsel is entitled to take part in interviews with the injured party and, in certain circumstances, also with other people. The provisions on the participation of the injured party counsel in interviews should be clarified through a new provision stating that the injured party counsel shall be notified when interviews are to be held with the injured party during the preliminary investigation. The inquiry also proposes that in order to have access to their own legal proceedings the injured party and the injured party counsel shall be entitled to continuous information about what has emerged in the investigation to the extent that this can be done without harming the criminal investigation. The inquiry proposes that the new provisions be placed in a special section of the Code of Judicial Procedure regulating the rights of the injured party counsel at examinations.

The obligations of the prosecutor in relation to the injured party (chapter 6)

No matter whether or not an injured party counsel has been appointed, the prosecutor is an important person for the injured party. But the injured party is also important for the prosecutor during the work of the investigation and as a provider of evidence. For many people, going through legal proceedings is an important event and being examined in court can be experienced as frightening. The way in which the judicial system handles the treatment of injured parties and witnesses is of great importance for public confidence in the judicial system. The inquiry therefore proposes that a new provision be added to the Preliminary Investigations Ordinance to the effect that, in the case of a serious crime, a prosecutor is obliged to offer a meeting to an injured party who is to be examined in court.

Appointment of injured party counsels (chapter 7)

In the surveys it has conducted the inquiry has found that in many cases injured party counsel are appointed at a late stage of legal proceedings. It has also emerged that prosecutors often examine

the injured party's need for injured party counsel and that prosecutors not infrequently wait to file a request for an injured party counsel. Prosecutors and bar association members do not feel that the system for appointing injured party counsel functions fully satisfactorily. The view of the inquiry is that it is important for the sake of the injured party to shorten the present decision process for appointing injured party counsel. The body that has the best knowledge of the needs of the injured party is also best placed to take decisions on the appointment of injured party counsel. The inquiry therefore proposes that the prosecutor appoint an injured party counsel during the preliminary investigation. The prosecutor's decision to reject a request for an injured party counsel or to appoint some person other than the person proposed by the injured party for such a task can be appealed by the injured party to the district court. To further improve the system the inquiry proposes a provision that decisions in matters concerning the appointment of injured party counsel shall be taken promptly. When a prosecution has been initiated it is the court that appoints the injured party counsel.

The qualifications of the injured party counsel

The legislation on legal counsel for injured parties should state that assistance is only given by an experienced and qualified lawyer. It is desirable to have equivalent qualification requirements for the injured party counsel and the public defence counsel. In order to raise the quality of the appointment as an injured party counsel we propose that as a general rule members of the Swedish Bar Association be appointed as injured party counsel. The Act should contain a special suitability requirement for injured party counsel. The inquiry therefore considers that a new provision, Section 5 of the Injured Party Counsel Act, should be introduced to regulate the qualifications of the injured party counsel.

List of injured party counsel

In line with the proposal for a suitability requirement for injured party counsel the inquiry proposes that the bar association members who wish to take appointments as injured party counsel notify their interest to the public prosecution office in the region

where they work. A public list of bar association members who are interested in appointments as injured party counsel must be available at police authorities and public prosecution offices. To be included in the list the injured party counsel must have completed appropriate training for injured party counsel. The inquiry has proposed that the public prosecution offices should be responsible for drawing up the list.

Duty system for injured party counsel

To enable the injured party counsel to take part in interviews during the preliminary investigation the inquiry proposes that a special duty system be set up for the bar association members who are interested in taking appointments as injured party counsel and who have notified their interest in being included in the list of injured party counsel that the inquiry proposes be drawn up. The view of the inquiry is that this duty system should be set up and managed by the bar association members themselves.

Training for prosecutors

In connection with the proposal presented concerning information and the appointment of injured party counsel the inquiry proposes that joint, central-level further training be held for prosecutors. Such training should deal with the prosecutors' new powers in relation to the injured party counsel and fundamental questions in the legislation concerning the injured party and the injured party counsel. It is proposed that from now on questions concerning the injured party counsel should be included in the basic training of prosecutors.

Scope of the Act (chapter 8)

One intention behind the legislation on injured party counsel was to give the injured parties in greatest need of support a legal counsel in legal proceedings. As regards the scope of the Act the inquiry has identified two groups with a particular need of support and assistance. These are victims of sexual crime and children. In the case of injured parties who have been subjected to sexual violations deficiencies have been found in the application of the

legislation, and generally speaking children are a vulnerable group in the judicial system. For these reasons the inquiry proposes two changes to the scope of the Act.

The inquiry proposes an amendment to Section 1, point 1 of the Injured Party Counsel Act to the effect that an injured party counsel shall be appointed in cases concerning an offence under Chapter 6 of the Penal Code unless the offence is classified as sexual molestation under Chapter 6, Section 7 of the Penal Code and it is obvious that the injured party does not need an injured party counsel.

Injured parties in sexual crimes will have a mandatory right to an injured party counsel for all categories of offences in Chapter 6 of the Penal Code except for sexual molestation. This means that, in the case of sexual crimes, it will not be necessary to assess whether the injured party does not need an injured party counsel. It is only in the case of offences classified as sexual molestation that there is scope for an examination of the injured party's need of an injured party counsel. However, the injured party's own choice is decisive for whether an injured party counsel has to be appointed. The inquiry takes the view that sexual molestation is the only offence in Chapter 6 of the Criminal Code where the violation is not generally as serious as in other offences in Chapter 6.

The inquiry therefore also proposes that an injured party counsel always be appointed when a child is subjected to a serious crime. This means that an injured party counsel shall always be appointed for all offences punishable by imprisonment that are directed against persons under 18 years.

The tasks of the injured party counsel (chapter 9)

The wording of the Act that the injured party counsel shall look after the interests of the injured party in the case and provide support and assistance for the injured party is wide-ranging. The inquiry considers that the tasks of the injured party counsel are bound up with the injured party's needs both in the legal proceedings and outside of them. The main task of the injured party counsel has been described as "mitigating stress in connection with the investigation". Many bar association members consider that the main emphasis of their appointment is on preparing the injured party for the main hearing.

The inquiry sees the supportive role of the injured party counsel as important for the injured party and for the legal proceedings. There is no conflict between the legal role and the supportive role. The task of conducting the injured party's case and the task of supporting the injured party are linked and therefore they should not be separated. Personal support may be required throughout the legal proceedings and for the injured party it appears to be important to have access to the injured party counsel during both the preliminary investigation and the trial. For this reason the tasks of the injured party counsel cannot be defined so that support is provided either during the preliminary investigation or during the trial, as has been suggested in various contexts.

The private claim (chapter 10)

Under present law both the prosecutor and the injured party counsel have a duty to assist the injured party with their private claim. The Injured Party Counsel Act states that the injured party counsel shall assist the injured party with their private claim "unless this is done by the prosecutor". A comparison of this provision with the provision in the Code of Judicial Procedure on the duty of the prosecutor, on the request of the injured party, to prepare and present the injured party's action for a private claim point to a lack of clarity in the law. Since the wording of the legislation must be clear and unambiguous the inquiry wishes to bring about a clarification concerning the division of responsibility that is applicable between the prosecutor and the injured party counsel concerning the private claim. The inquiry therefore proposes an amendment to the effect that the injured party counsel shall always present an action for a private claim if such a claim has been presented by the injured party. With this proposal the responsibility of the injured party counsel for presenting an action for a private claim on behalf of the injured party will be primary instead of subsidiary. To the extent that an injured party counsel has not been appointed the responsibility of the prosecutor to present an action for a private claim remains in place. The prosecutor will still also have a duty to prepare the claim for damages up until the question of appointing an injured party counsel has been decided.

Compensation for the injured party counsel (chapter 11)

Since 2002 compensation can be paid to the injured party counsel under a special criminal case scale for injured party counsel. Under section 5 of the criminal case scale for injured party counsel the amounts payable according to the scale cover all work in the case. This means that no separate compensation is paid for contacts with the injured party or preparation of the case. The work carried out before the main hearing is often a significant part of the injured party counsel's appointment and in many cases the crucial part of the work may have taken place during the preliminary investigation stage. In view of this the inquiry considers that the payment scale system is not consistent with the legislation on injured party counsel and the intentions behind it. The inquiry therefore proposes that the Government instruct the National Courts Administration to carry out a review of the payment scale system based on the injured party's need of an injured party counsel during the preliminary investigation.

Police training (chapter 12)

A varying amount of education on injured party counsel is given in police training. The police require knowledge to handle the provisions on information about injured party counsel correctly. It has turned out that not enough information is given about injured party counsel and that injured party counsel have not always been appointed for sexual offences. The inquiry therefore proposes training on injured party counsel for police who come into contact with crime victims.

The inquiry proposes that the National Police Board instructs the Police College to carry out a review of police training so that in the future legislation on injured party counsel will be integrated into the training given at all training locations.

Special representative for children (chapter 14)

A special representative for the child shall be appointed in cases where there is suspicion of a crime that can lead to imprisonment has been committed against someone under the age of 18 years and a custodian can be suspected of the offence or it can be feared that a custodian is unable to look after the rights of the child due to the

custodian's relationship with the person who can be suspected. If these conditions are fulfilled and the child has two custodians who do not live together the other custodian shall be appointed to personally look after the rights of the child during the preliminary investigation and in the subsequent trial.

The most important thing in cases where children are subjected to crimes by people close to them is that good possibilities are given of investigating the crime and that as soon as possible the child is given an independent representative who is capable of handling these very sensitive situations and that the person leading of the preliminary investigation is given enough time to take the necessary initial measures.

Representatives living apart

The inquiry proposes that the possibility under Section 2 of appointing a separated custodian as the representative of the child is removed. The person who represents the child when there are two custodians who do not live together shall always be an outside person who is a lawyer if the conditions in Section 1 of the Special Representative for Children Act have been fulfilled, i.e. that a custodian can be suspected of the offence or it can be feared that a custodian will not be able to look after the rights of the child due to the custodian's relationship with the person who can be suspected and this is only applicable to one of the custodians.

The qualifications of the special representative

The inquiry also proposes a change in the qualification criterion for persons who accept appointments as special representatives for children. In the first place bar association members should be appointed as special representatives for children. A person appointed as a special representative for children must complete a special training course tailored to the appointment. This means that the qualification requirement for the special representative will be the same as is proposed by the inquiry for injured party counsel.

List

The bar association members who wish to take appointments as special representatives for children can notify this to the public prosecution offices in the same way as applies to injured party counsel under the inquiry's proposal. They will be entered on the list of injured party counsel and special representatives that the inquiry has proposed shall be available at the public prosecution offices.

Interim appointment

When there is suspicion that a crime has been committed against a child by a person close to the child, interviews and a medical examination are often conducted immediately. Under present legislation the prosecutor shall apply for an interim appointment so that a special representative is able to look after the rights of the child during the preliminary investigation. To simplify and shorten the decision process the prosecutor instead of the court should be given the right to make an interim appointment of a special representative for the child. The inquiry also proposes that the time limit in the Special Representative for Children Ordinance within which a decision on an interim appointment must be dispatched be extended from four to six days.

Compensation

The inquiry proposes that a review be carried out of the compensation rules that affect special representatives so that they are given the possibility of receiving compensation for the work required after a judgment has been issued in the case to enable damages to be paid to the child.

Förkortningar

BN	Besvärsnämnden
BO	Barnombudsmannen
BOJ	Brottsofferjourernas Riksförbund
BrB	Brottsbalken
BRL	Lagen om rättegång i brottmål
BRÅ	Brottsförebyggande rådet
CDPC	European Committee on Crime Problems
CEDAW	The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women
CODEXTER	Committee of Experts on Terrorism
dir.	direktiv
Ds	betänkande i departementsserien
Dur-Två	Datoriserad UtredningsRutin
DV	Domstolsverket
EU	Den Europeiska Unionen
Europa-konventionen	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
FB	Föräldrabalken
FN	Förenta Nationerna
FuK	Förundersökningskungörelsen
FT	Folketingstidende
HD	Högsta domstolen
HOPP	Riksorganisationen mot sexuella övergrepp
ICVS	International Crime Victim Survey
JFT	Tidskrift utgiven av juridiska föreningen i Finland
JK	Justitiekanslern
JO	Justitieombudsmannen
JuU	Justitieutskottet
KIM	Kostnader i mål

LuL	Lag med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare
LVU	Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga
Nj	Nordstedts juridik
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
NOU	Norges Offentliga Utredningar
PLB	Processlagsberedningen
PM	promemoria
prop.	proposition
RAR	Rationell anmälningsrutin
RB	rättegångsbalken
RF	regeringsformen
RH	Rättsfall från hovrätterna
ROKS	Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige
RPS	Rikspolisstyrelsen
Rskr.	Riksdagsskrivelse
RÅC	Riksåklagarens cirkulärsamling
RÅ	Regeringsrättens årsbok
RÅ	Riksåklagaren
SFS	Svensk författningssamling
SKR	Sveriges Kvinnojourers Riksförbund
SL	Strafflagen
SoL	Socialtjänstlagen
SOU	Statens Offentliga Utredningar
VERA	En VERksamhetsstödande Applikation
VKA	Rikspolisstyrelsens diarienummer

Författningsförslag

1 Förslag till lag om ändring i lag om målsägandebiträde (1988:609)

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen om målsägandebiträde(1988:609)

dels att den nuvarande 5, 6, 7 §§ och 8 § skall betecknas 6, 7, 8 §§ och 9 §,

dels att 1, 3, 4 §§ och 8 § skall ha följande lydelse,

dels att det skall införas en ny paragraf 5 § av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 §¹

När förundersökning har inletts skall ett särskilt biträde för målsäganden (målsägandebiträde) förordnas i mål om

1. brott enligt 6 kap. brottsbalken, om *det inte* är uppenbart att målsäganden saknar behov av sådant biträde,

1. brott enligt 6 kap. brottsbalken, om *inte brottet rubriceras som sexuellt ofredande enligt 6 kap. 7 § brottsbalken och det* är uppenbart att målsäganden saknar behov av sådant biträde,

2. brott enligt 3 eller 4 kap. brottsbalken, på vilket fängelse kan följa, eller enligt 8 kap. 5 eller 6 § brottsbalken eller försök, förberedelse eller stämpling till sådant brott, om det med hänsyn till målsägandens personliga relation till den misstänkte eller andra omständigheter kan antas att målsäganden har behov av sådant biträde,

---

¹ Senaste lydelse av 1 § 2001:230.

3. annat brott på vilket fängelse kan följa, om det med hänsyn till målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter kan antas att målsäganden har ett särskilt starkt behov av sådant biträde.

När lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn inte är tillämplig skall ett målsägandebiträde förordnas vid brott på vilka fängelse kan följa om målsäganden är under 18 år, om det inte är uppenbart att målsäganden saknar behov av sådant biträde.

Målsägandebiträde får förordnas i högre rätt, om åklagaren eller den tilltalade har överklagat domen i ansvarsdelen.

3 §²

Målsägandebiträdet skall ta till vara målsägandens intressen i målet samt lämna stöd och hjälp till målsäganden.

Målsägandebiträdet skall bistå målsäganden med att föra talan om enskilt anspråk i anledning av brottet, *om detta inte görs av åklagaren.*

Målsägandebiträdet skall bistå målsäganden med att föra talan om enskilt anspråk i anledning av brottet. *Målsägandebiträdet ska i skälig omfattning bistå målsäganden med att få ut ett tildömt skadestånd.*

Målsägandebiträdets uppgift kvarstår även om talan avskilts enligt 22 kap. 5 § rättegångsbalken för att handläggas som särskilt mål enligt reglerna för tvistemål, såvida inte målet handläggs enligt 1 kap. 3 d § rättegångsbalken. Målsägandebiträdets uppgift kvarstår också om tingsrättens dom överklagas endast i fråga om enskilt anspråk.

4 §³

Målsägandebiträde förordnas på begäran av målsäganden eller när det annars finns anledning till det. *Vid förordnandet tillämpas 26 § första stycket rätthjälpslagen (1996:000).*

Målsägandebiträde förordnas på begäran av målsäganden eller när det annars finns anledning till det.

² Senaste lydelse av 3 § 1994:59.

³ Senaste lydelse av 4 § 1996:1644.

I fråga om byte av målsägandebitråde och rätt för sådant biträde att sätta någon annan i sitt ställe tillämpas 26 § andra och tredje styckena rättshjälpslagen.

I fråga om byte av målsägandebitråde tillämpas 26 § andra stycket rättshjälpslagen (1996:000).

Ett målsägandebitråde får inte utan domstolens medgivande sätta någon annan i sitt ställe.

Målsägandebiträdet skall entledigas, om det är påkallat med hänsyn till förhållandena i målet eller om det annars finns skäl för det.

I övrigt tillämpas i fråga om målsägandebitråde, rättegångsbalkens regler om rättegångsbiträde.

5 §

Till målsägandebitråde skall utses en advokat som är lämplig för uppdraget. Om särskilda skäl föreligger kan till målsägandebitråde utses annan lämplig person som avlagt för behörighet till domarämbetet föreskrivna kunskapsprov.

Har målsäganden förslagit någon som är behörig skall denne förordnas, om det inte medför avsevärt ökade kostnader eller det i övrigt finns särskilda skäl mot det.

5 §⁴

Målsägandebiträdet har rätt till ersättning i enlighet med vad som enligt 27 § rättshjälpslagen (1996:000) gäller för biträde vid rättshjälp. I fråga om ersättningen tillämpas även 29, 43, och 47 §§ rättshjälpslagen.

6 §

Målsägandebiträdet har rätt till ersättning i enlighet med vad som enligt 27 § rättshjälpslagen (1996:000) gäller för biträde vid rättshjälp. I fråga om ersättningen tillämpas även 29, 43, och 47 §§ rättshjälpslagen.

⁴ Senaste lydelse av 5 § 1996:1644.

6 §⁵

Om ett målsägandebitråde förordnas, ersätts målsägandens därefter uppkommande kostnader för bevisning och utredning med anledning av talan om enskilt anspråk i samma utsträckning som om målsäganden beviljats rättshjälp med anledning av en sådan talan.

I fall där målsägandebiträdets uppgift kvarstår enligt 3 § andra stycket har målsäganden rätt till ersättning av allmänna medel för kostnader för resa och uppehälle i samband med inställelse inför domstol enligt bestämmelser som regeringen meddelar.

7 §⁶

Beslut i frågor som avses i denna lag fattas av rätten.

I de fall som avses i 6 § får dock målsägandebiträdet själv besluta om utredning i samma

7 §

Om ett målsägandebitråde förordnas, ersätts målsägandens därefter uppkommande kostnader för bevisning och utredning med anledning av talan om enskilt anspråk i samma utsträckning som om målsäganden beviljats rättshjälp med anledning av en sådan talan.

I fall där målsägandebiträdets uppgift kvarstår enligt 3 § andra stycket har målsäganden rätt till ersättning av allmänna medel för kostnader för resa och uppehälle i samband med inställelse inför domstol enligt bestämmelser som regeringen meddelar.

8 §

Beslut om förordnande av målsägandebitråde fattas av åklagaren under förundersökningen. Sådant beslut ska fattas med skyndsambet. Sedan åtal har väckts förordnar domstolen målsägandebitråde.

Åklagarens beslut att avslå en begäran om målsägandebitråde eller till sådant uppdrag utse någon annan än den som målsäganden föreslagit kan överklagas av målsäganden till tingsrätten. Vid tingsrättens handläggning av sådana beslut gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden.

I de fall som avses i 6 § får dock målsägandebiträdet själv besluta om utredning i samma

⁵ Senaste lydelse av 6 § 1996:1644.

⁶ Senaste lydelse av 7 § 1996:1644.

utsträckning som enligt 17 §
rättshjälpslagen (1996:000)
gäller för biträde vid rättshjälp.

8 §⁷

Bestämmelserna i 31 kap.
rättegångsbalken om skyldighet
för den tilltalade eller annan att
till staten återbetala kostnader
för försvarare som enligt rättens
beslut har betalats av allmänna
medel gäller även i fråga om
kostnader för målsägande-
biträde. I mål där målsägande-
biträdets uppgifter kvarstår
enligt 3 § andra stycket gäller
beträffande dessa kostnader
bestämmelserna i 18 kap.
rättegångsbalken om ansvar för
motparts rättegångskostnader.

utsträckning som enligt 17 §
rättshjälpslagen (1996:000)
gäller för biträde vid rättshjälp.

9 §

Bestämmelserna i 31 kap.
rättegångsbalken om skyldighet
för den tilltalade eller annan att
till staten återbetala kostnader
för försvarare som enligt rättens
beslut har betalats av allmänna
medel gäller även i fråga om
kostnader för målsägande-
biträde. I mål där målsägande-
biträdets uppgifter kvarstår
enligt 3 § andra stycket gäller
beträffande dessa kostnader
bestämmelserna i 18 kap.
rättegångsbalken om ansvar för
motparts rättegångskostnader.

Denna lag träder i kraft den xx 2008.

---

⁷ Senaste lydelse av 8 § 1996:1644.

2 Förslag till lag om ändring i lag om särskild företrädare för barn (1999:997)

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn

dels att 2 och 10 §§ ska upphöra att gälla,

dels att 3, 4, 5, 6, 7, 8 §§ och 9 § skall betecknas 2, 3, 4, 5, 6, 7 §§ och 8 §,

dels att 11, 12, 13, 14, 15 §§ och 16 § skall betecknas 9, 10, 11, 12, 13 §§ och 14 §,

dels att 2, 3, 4, 5, 12, 13 §§ och 14 § skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

3 §

En särskild företrädare skall, i stället för barnets vårdnads-havare, som ställföreträdare ta till vara barnets rätt under förundersökningen och i efterföljande rättegång. Företrädaren får dock inte väcka åtal och får inte heller väcka någon skadeståndstalan utan att ett allmänt åtal har väckts.

Det som i 23 kap. 10 och 11 §§ rättegångsbalken sägs om målsägandebiträdes närvaro vid förhör skall tillämpas på den särskilda företrädaren.

4 §

En ansökan om förordnande enligt 1 *eller* 2 § görs av åklagaren hos tingsrätten.

5 §

Till särskild företrädare får en advokat, en biträdande jurist på advokatbyrå eller någon annan

Föreslagen lydelse

2 §

En särskild företrädare skall, i stället för barnets vårdnads-havare, som ställföreträdare ta till vara barnets rätt under förundersökningen och i efterföljande rättegång. Företrädaren får dock inte väcka åtal och får inte heller väcka någon skadeståndstalan utan att ett allmänt åtal har väckts.

Det som i 23 kap. 10 *a* och 11 §§ rättegångsbalken sägs om målsägandebiträdes närvaro vid förhör skall tillämpas på den särskilda företrädaren.

3 §

En ansökan om förordnande enligt 1 § görs av åklagaren hos tingsrätten.

4 §

Till särskild företrädare skall utses advokat. Om särskilda skäl föreligger kan till särskild

förordnas. Endast den får förordnas som på grund av sina kunskaper och erfarenheter samt personliga egenskaper är särskilt lämplig för uppdraget.

företrädare utses annan lämplig person som avlagt för behörighet till domarämbetet föreskrivna kunskapsprov. Endast den får förordnas som på grund av sina kunskaper och erfarenheter samt personliga egenskaper är särskilt lämplig för uppdraget.

6 §

Om det kan antas vara nödvändigt för att barnets rätt skall kunna tas till vara får domstolen, utan att höra barnets vårdnadshavare, besluta om förordnande enligt 1 eller 2 § för tiden innan ärendet avgörs.

5 §

Om det kan antas vara nödvändigt för att barnets rätt skall kunna tas till vara får *åklagaren*, utan att höra barnets vårdnadshavare, besluta om förordnande enligt 1 § för tiden innan ärendet avgörs.

Åklagaren skall utan dröjsmål överlämna det interimistiska beslutet till tingsrätten för fortsatt handläggning.

7 §

Åklagaren skall underrätta barnets vårdnadshavare om de utredningsåtgärder som vidtas i fråga om barnet sedan ett interimistiskt beslut har meddelats. Underrättelsen skall göras så snart det är möjligt utan men för utredningen.

6 §

Åklagaren skall underrätta barnets vårdnadshavare om de utredningsåtgärder som vidtas i fråga om barnet sedan ett interimistiskt beslut har meddelats. Underrättelsen skall göras så snart det är möjligt utan men för utredningen.

8 §

I fråga om byte av den särskilda företrädaren tillämpas 26 § andra stycket rättshjälpslagen (1996:1619).

7 §

I fråga om byte av den särskilda företrädaren tillämpas 26 § andra stycket rättshjälpslagen (1996:1619).

9 §

Om det inte längre behövs någon särskild företrädare skall företrädaren entledigas.

8 §

Om det inte längre behövs någon särskild företrädare skall företrädaren entledigas.

11 §

En särskild företrädare har rätt till ersättning i enlighet med det som enligt 27 § rättshjälpslagen (1996:1619) gäller för ett rättshjälpsbiträde. I fråga om ersättningen tillämpas även 29, 43 och 47 §§ rättshjälpslagen.

12 §

När en särskild företrädare har förordnats tillämpas i övrigt det som sägs om målsägandebiträde i fråga om ersättning och återbetalningsskyldighet för kostnader i 6 § första stycket, 7 § och 8 § första meningen lagen (1988:609) om målsägandebiträde. Det som där sägs om målsägandebiträde skall avse den särskilda företrädaren.

I fråga om skyldighet för någon annan än barnet att i tvistemål ersätta staten dess kostnader för den särskilda företrädaren tillämpas bestämmelserna i rättegångsbalken om ansvar för motparts rättegångskostnader.

13 §

Ärenden enligt denna lag handläggs enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden.

14 §

I ett ärende om förordnande enligt 1 eller 2 § är barnets vårdnadshavare åklagarens motpart.

9 §

En särskild företrädare har rätt till ersättning i enlighet med det som enligt 27 § rättshjälpslagen (1996:1619) gäller för ett rättshjälpsbiträde. I fråga om ersättningen tillämpas även 29, 43 och 47 §§ rättshjälpslagen.

10 §

När en särskild företrädare har förordnats tillämpas i övrigt det som sägs om målsägandebiträde i fråga om ersättning och återbetalningsskyldighet för kostnader i 6 § första stycket, 7 § och 8 § första meningen lagen (1988:609) om målsägandebiträde. Det som där sägs om målsägandebiträde skall avse den särskilda företrädaren.

I fråga om skyldighet för någon annan än barnet att i tvistemål ersätta staten dess kostnader för den särskilda företrädaren tillämpas bestämmelserna i rättegångsbalken om ansvar för motparts rättegångskostnader.

11 §

Ärenden enligt denna lag handläggs enligt lagen (1996:242) om domstolsärenden.

12 §

I ett ärende om förordnande enligt 1 § är barnets vårdnadshavare åklagarens motpart

15 §

Ansökan om byte eller entledigande av en särskild företrädare får göras av *barnets vårdnadshavare*, den särskilda företrädaren eller av åklagaren. En särskild företrädare får inte entledigas utan att han eller hon har haft tillfälle att yttra sig i ärendet.

Ansökan enligt 10 § om att återkalla ett förordnande får göras av barnets vårdnadshavare eller av åklagaren.

Domstolen får också själv-
mant ta upp frågor om byte och entledigande av företrädare samt återkallelse av förordnande.

16 §

Beslut om förordnande enligt 1 och 2 §§, interimistiska beslut enligt 6 § samt beslut om byte eller entledigande av särskild företrädare *eller återkallelse av förordnande enligt 2 § enligt 8, 9 och 10 §§* gäller omedelbart, om inte annat bestäms.

13 §

Ansökan om byte eller entledigande av en särskild företrädare får göras av den särskilda företrädaren eller av åklagaren. En särskild företrädare får inte entledigas utan att han eller hon har haft tillfälle att yttra sig i ärendet.

Domstolen får också själv-
mant ta upp frågor om byte och entledigande av företrädare samt återkallelse av förordnande.

14 §

Beslut om förordnande enligt 1 §, interimistiska beslut enligt 5 § samt beslut om byte eller entledigande av särskild företrädare enligt 7 och 8 §§ gäller omedelbart, om inte annat bestäms.

Denna lag träder i kraft den xx 2008.

3 Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om rättegångsbalken
dels att 23 kap. 5 § och 23 kap. 10 § ska ha följande lydelse,
dels att det i lagen skall införas en ny paragraf, 23 kap. 10 a § av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

23 kap.

5 §¹

Skall enligt 21 kap. 3 a § offentlig försvarare utses för den misstänkte, åligger det undersökningsledaren att göra anmälan om det hos rätten. *Undersökningsledaren skall också göra anmälan hos rätten, om målsäganden begär att få ett målsägandebitråde eller om det annars finns anledning att förordna ett sådant bitråde.*

Skall enligt 21 kap. 3 a § offentlig försvarare utses för den misstänkte, åligger det undersökningsledaren att göra anmälan om det hos rätten.

10 §²

Vid förhör skall såvitt möjligt ett av undersökningsledaren anmodat trovärdigt vittne närvara.

Undersökningsledaren skall bestämma om någon annan än ett vittne får närvara vid förhör. Vid förhör, som enligt 18 § andra stycket hålls på den misstänktes begäran, har han och hans försvarare rätt att närvara. Även vid annat förhör får försvarare närvara, om det kan ske utan men för utredningen.

Målsägandebitråde har rätt att närvara vid förhör med målsäganden. Detsamma gäller en stödperson, om hans närvaro inte är till men för utredningen.

En stödperson har rätt att närvara vid förhör med målsäganden, om hans närvaro inte är till men för utredningen.

---

¹ Senaste lydelse 1988:610.

² Senaste lydelse 1994:420.

Är den som hörs under 15 år, bör den som har vårdnaden om honom vara närvarande vid förhöret, om det kan ske utan men för utredningen.

Undersökningsledaren får förordna att vad som förekommit vid förhör inte får uppenbaras.

10 a §

Målsägandebiträde har rätt att närvara vid förhör med målsäganden. Målsägandebiträdet skall meddelas när förhör med målsäganden ska hållas under förundersökningen.

Målsäganden och målsägandebiträdet har rätt att fortlöpande i den mån det kan ske utan men för utredningen få information om eller ta del av vad som har förekommit vid undersökning.

Denna lag träder i kraft den xx 2008.

4 Förslag till förordning om ändring i förundersökningskungörelsen (1947:948)

Härigenom föreskrivs i fråga om förundersökningskungörelsen (1947:948)

dels att 13 a § ska ha följande lydelse,

dels att det i lagen skall införas en ny paragraf, 13 e §.

13 a §¹

Målsäganden skall underrättas om att åklagaren under vissa förutsättningar kan föra talan om enskilt anspråk i anledning av brott och om möjligheterna att få ersättning enligt brottsskadelagen (1978:413). I samband med detta bör också på lämpligt sätt upplysning lämnas om de regler som gäller för handläggningen av sådana anspråk.

Är brottet sådant att det kan komma i fråga att förordna målsägandebiträde enligt lagen (1988:609) om målsägandebiträde eller att meddela besöksförbud enligt lagen (1988:688) om besöksförbud, skall målsäganden så snart som möjligt underrättas om de regler som gäller för förordnande av målsägandebiträde eller meddelande av besöksförbud.

Målsäganden som utsatts för ett brott med fängelse i straffskalan skall underrättas om de regler som gäller för förordnande av målsägandebiträde, om det inte är uppenbart att sådan information inte behöver lämnas.

Informationen om målsägandebiträdet skall ges i samband med polisanmälan, om det inte finns särskilda omständigheter som gör att information hellre skall ges i ett senare skede.

Det åligger åklagaren att senast innan åtal väcks kontrollera att målsäganden fått sådan information.

Är brottet sådant att det kan komma i fråga att meddela besöksförbud enligt lagen (1988:688) om besöksförbud, skall målsäganden så snart som möjligt underrättas om de regler som gäller för meddelande av besöksförbud.

---

¹ Senaste lydelse av 13 a § 2001:232.

Målsäganden skall ges information om reglerna om stödperson i 20 kap. 15 § och 23 kap. 10 § rättegångsbalken, om möjligheterna att få rättshjälp och rådgivning enligt rättshjälpslagen (1996:1619) samt om vilka myndigheter, organisationer och andra som kan lämna stöd och hjälp.

En åtgärd enligt första eller tredje stycket behöver inte vidtas om det är uppenbart att den inte behövs eller om det är förenat med betydande svårighet att vidta åtgärden.

En åtgärd enligt första eller sjätte stycket behöver inte vidtas om det är uppenbart att den inte behövs eller om det är förenat med betydande svårighet att vidta åtgärden.

13 e §

Vid brott enligt 6 kap. 1–9 §§, 3 kap. 5–6 §§ och 11 § brottsbalken i vad avser försök till mord, dråp, barnadråp samt misshandel som inte är ringa, vid brott enligt 4 kap. 1–1a §§ samt 2–5 §§ och 7 § brottsbalken samt vid brott enligt 8 kap. 5–6 §§ brottsbalken skall åklagaren erbjuda målsägande som ska höras i domstol ett möte med åklagaren.

Denna lag träder i kraft den xx 2008.

5 Förslag till förordning om ändring i förordning (1997:408) om målsägandebiträde

Härigenom föreskrivs i fråga om förordning (1997:408) om målsägandebiträde

dels att 2 § ska upphöra att gälla vid utgången av xx 2008.

dels att 3, 4, 5 §§ och 6 § skall betecknas som 2, 3, 4 §§ och 5 §.

6 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1999:998) om särskild företrädare för barn

Härigenom föreskrivs i fråga om förordningen (1999:998) om
särskild företrädare för barn

dels att 2 § ska upphöra att gälla

dels att den nuvarande 2 a § skall betecknas som 2 §

dels att 2 § ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 a §¹

Om ett interimistiskt beslut om förordnande enligt 1 *eller* 2 § lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn har fattats utan att barnets vårdnadshavare har hörts, får expediering av beslutet underlåtas till dess att det kan ske utan men för utredningen. Expediering får dock aldrig ske senare än den *fjärde* vardagen efter det interimistiska beslutet.

2 §

Om ett interimistiskt beslut om förordnande enligt 1 § lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn har fattats utan att barnets vårdnadshavare har hörts, får expediering av beslutet underlåtas till dess att det kan ske utan men för utredningen. Expediering får dock aldrig ske senare än den *sjätte* vardagen efter det interimistiska beslutet.

Denna lag träder i kraft den xx 2008.

---

¹ Senaste lydelse av 2 a § 2001:234.

1 Uppdraget och dess genomförande

1.1 Uppdraget

Utredningens övergripande syfte enligt direktiven som finns i bilaga 1 är att se över lagens tillämpningsområde och undersöka hur lagen används i förhållande till dess intentioner.

Eftersom målsägandebiträdets arbetsuppgifter delvis sammanfaller med åklagarens och stödpersonens kan det uppstå oklarheter om vem som i det enskilda fallet ska ansvara för en viss arbetsuppgift. Därför finns det också enligt direktiven behov av att tydliggöra målsägandebiträdets roll och arbetsuppgifter, dels i förhållande till målsägandens behov, dels i förhållande till de roller som andra aktörer har, såsom åklagaren, stödperson enligt 20 kap. 15 § rättegångsbalken (RB) och särskild företrädare för barn.

Regeringen uttalar i direktiven att användningen av målsägandebiträden i rättsprocessen har blivit större än förväntat och att antalet förordnanden av målsägandebitråde har ökat kraftigt under de senaste åren. Utredningen ska överväga om målsägandebiträdesinstitutet används på det sätt som det var avsett vid lagens tillkomst, d v s att ge målsägande med störst behov av juridisk hjälp och stöd rätt till biträde under rättsprocessen. Mot den bakgrunden menar regeringen att det ingår i utredningens uppdrag att föreslå förändringar som syftar till att renodla målsägandebiträdets roll.

Information om målsägandebitråde skall enligt förundersökningskungörelsen (1947:948) ges till målsägande under förundersökningen. Därför har utredningen haft uppdraget att kartlägga i vilken utsträckning målsägande får information om målsägandebitråde under förundersökningen. Direktiven anger också att utredningen ska se över vilka faktorer som påverkar behovsbedömningen i enskilda fall. I uppdraget har även ingått att se över den lagtekniska och språkliga utformningen.

1.2 Utredningens utgångspunkter

En av intentionerna bakom lagstiftningen om målsägandebitråde var att lindra målsägandens påfrestningar i samband med brott. Ett behov av stöd hos målsäganden uppstår i regel direkt efter brottet. Men lagstiftningen idag vidhäftas av en rad problem som handlar om hur information om målsägandebitråde ges och om hur målsägandebiträden förordnas. Det gör att ett målsägandebitråde inte alltid förordnas i det skede av förundersökningen när målsäganden efterfrågar sådant stöd. Detta har påverkat målsägandebiträdets roll och uppgifter.

Avsikten med lagstiftningen om målsägandebitråde var också att ge målsägande med störst behov av hjälp juridiskt stöd i form av målsägandebitråde. Sexualbrottsoffer identifierades tidigt som en utsatt grupp med behov av stöd och hjälp. Trots det förordnas inte alltid målsägandebitråde vid sexualbrott enligt de regler som gäller idag. En annan grupp som är att betrakta som sårbara i rättsväsendet är barn. Lagstiftningen är emellertid inte helt tydlig när det gäller deras behov. Detta är problem som utredningen har velat komma till rätta med i betänkandet.

Brottsoffret har under de senaste tjugo åren vunnit en allt starkare ställning i rättsväsendet, både genom lagstiftning och genom ett förändrat synsätt på hur brottsoffret bör bemötas. Principerna om att brottsoffret ska visas respekt och medkännande har vunnit gehör i den internationella rätten. Några grundprinciper i de internationella rättsakterna om brottsoffer är rätten till den egna processen och rätten till information. Det är målsägandebiträdets uppgift att på olika sätt bistå målsäganden med att få sin sak framförd i rättsprocessen och att upplysa målsäganden såväl om allmänna regler som om sådant som rör det enskilda ärendet. Målsägandebiträdet utgör på så sätt ett medel för att brottsoffret ska få tillgång till den egna processen. FN:s brottsofferdeklaration pekar ut tio principer som är viktiga för brottsoffret i rättsväsendet. Målsägandebiträdet har uppgifter som berör de flesta av dessa principer.

I ett rättssamhälle bör den som utsatts för ett grovt brott och som är målsägande i en rättsprocess få kvalificerad juridisk hjälp och ett stöd som präglas av insikt och kunskap. En för utredningen grundläggande utgångspunkt har varit brottsoffrets önskan att tas på allvar i rättsystemet. För att åstadkomma det spelar målsägandebiträdet en stor roll. Målsägande som inte har någon som vill lyssna till dem och som inte får stöd tappar tilltron till

rättsväsendet och det får på längre sikt följder för bland annat benägenheten att anmäla brott. Under arbetets gång har utredningen fått ta emot en rad kommentarer om vilken avgörande roll målsägandebiträdet har spelat för målsäganden i enskilda fall och ibland även för utfallet i rättsprocessen. Utredningens synsätt är att staten har ett ansvar att se till att brottsoffer får hjälp i rättsprocessen likaväl som det är statens ansvar att erbjuda ett rättssäkert förfarande för dem som är misstänkta för brott. När målsäganden för talan ska parterna kunna verka på lika villkor och målsäganden ska ha samma prioritet som gärningsmannen. Principen om en rättvis rättegång kräver idag att målsägandens intressen i förekommande fall avvägs mot gärningsmannens intressen. Det finns en större balans mellan målsäganden och den misstänkte i rättssalen än före tillkomsten av lagstiftningen om målsägandebiträde. Utredningen menar att det skulle kunna råda mer balans mellan målsäganden och den tilltalade utan att det kommer i konflikt med grundläggande rättsprinciper.

Trots den ökade medvetenheten om brottsoffers situation brister det fortfarande i kunskap om brottsoffer i rättsväsendet. Genom att höja kraven på målsägandebiträdets behörighet och förbättra målsägandebiträdets kompetens anser utredningen att en del av de bristerna kan avhjälpas. Utredningens förslag om målsägandebiträdets behörighet och kompetens tydliggör också målsägandebiträdets roll. Även det bidrar till en lyhördhet för offrens behov och på längre sikt till en ökad tilltro till rättsväsendet.

Det är i linje med dessa utgångspunkter som utredningen lagt fram sina förslag till förändringar i lagstiftningen.

1.3 Utredningens arbete

Utredningen inledde sitt arbete den 4 april 2005. Utredningen har haft målsättningen att med hjälp av undersökningar och sammanträffanden med en rad aktörer i rättsväsendet skapa sig en uppfattning om hur lagen om målsägandebiträde tillämpas och om den används i enlighet med dess intentioner.

Därutöver har utredningen särskilt beaktat Domstolverkets utvärdering av lagstiftningen om målsägandebiträde, Målsägandebiträde – en utvärdering av tillämpningen av lagen om målsägandebiträde, och de rapporter om våldtäkt och grov kvinnofrids-

kränkning som presenterades av Rikspolisstyrelsen och Åklagarmyndigheten under 2005.

Under sommaren 2005 gjorde utredningens sekreterare ett antal studiebesök, bl a vid Umeå tingsrätt, för att informera sig om diarieföring och hantering av ärenden med målsägandebiträde. Ett särskilt studiebesök företogs vid åklagarkammaren i Umeå där utredningen fick en redovisning av de rutiner som används vid åklagarkammarna för framställan om målsägandebiträde, liksom av de mallar som används för det ändamålet. Den särskilda utredaren sammanträdde under sommaren 2005 med några domare och åklagare för att undersöka förutsättningarna för att genomföra en studie om förordnande av målsägandebiträde med hjälp av domstolarnas brottmålsakter.

Den 1 juli 2005 inbjöd utredningen till ett möte med några av rättsväsendets representanter i Umeå för att diskutera hur målsägandebiträden förordnas och vilka rutiner som används vid domstolar och åklagarkammare när målsägandebiträden ska förordnas. Vid det här tillfället diskuterade utredningen också vissa grundläggande frågor för den undersökning av brottmålsakter som utredningen hade för avsikt att genomföra.

Utredningen medverkade den 1 juni 2005 vid en hearing om våldtäktsutredningar i Göteborg som föranleddes av en granskning av våldtäktsbrott som presenterats av Åklagarmyndighetens Utvecklingscentrum i Göteborg och Rikspolisstyrelsen och som presenterades i rapporten Gemensam inspektion – Granskning av brottsutredningar avseende våldtäkt och grov våldtäkt där brotts-offret är över 15 år. Utredningen medverkade senare tillsammans med åklagare från hela landet på ett möte i Stockholm den 29 november 2005. Vid mötet, som var en uppföljning av granskningen av våldtäktsärenden, presenterade utredningen sitt arbete och diskussioner fördes om lagstiftningen om målsägandebiträde.

Utredningen deltog vid Nordiskt juristmöte i Reykjavik den 18–20 augusti 2005. Den särskilda utredaren var debattledare vid en session om våld mot kvinnor och om den rättsliga processen under vilken målsägandebiträdet och dess motsvarighet i de andra nordiska länderna spelade en framträdande roll.

Under hösten 2005 deltog utredningen vid två utbildningstillfällen för målsägandebiträden, den 28 september vid Limhamnsgruppens utbildning om målsägandebiträde och den 27 oktober 2005 vid Advokatsamfundets utbildning om målsägandebiträde. Vid båda dessa tillfällen deltog ett trettiotal advokater och

utredningen gavs tillfälle att presentera sitt arbete och föra samtal om uppdraget som målsägandebiträde.

Den 26 januari 2006 gjorde utredningen ett studiebesök på Rikspolisstyrelsen för att få uppgifter om polisens datasystem för anmälsupptagning och ärendehantering, d v s rationell anmälsrutin (RAR) och för att diskutera den kommande utvecklingen av RAR-systemet. Utredningen har därutöver haft ett möte med en grupp företrädare för Rikspolisstyrelsen, framförallt om informationsfrågor men även om tillämpningen av RAR-systemet och målsägandebiträdets närvaro vid förhör under förundersökning.

Den 26 november gjorde utredningen en studieresa till Norge. På justitiedepartementet besökte utredningen den utredning som hade fått uppgiften att överväga målsägandens ställning i rättsprocessen och lagstiftningen om bistandsadvokat, det s k Fornærmedeutvalget. Den norska utredningen redovisade sina förslag och diskussioner fördes med ordföranden i utredningen, Regine Ramm Bjerke och sekreteraren Aina-Mee Ertzeid. Utredningen förde en dialog med Fornærmedeutvalget om utvecklingen av lagstiftningen om målsägandebiträden i Norge och för- och nackdelar med utredningens förslag. På justitiedepartementet hade utredningen också ett möte med Gunn Kathrine Stangvik på justitiedepartementets civilavdelning, under vilket andra former av bistånd till målsägande i rättsprocessen diskuterades. Utredningen hade också ett möte med jur dr Anne Robberstad på Oslo universitet för att tala om den rapport om målsägandebiträdet och om målsägandens ställning i rättsprocessen i de nordiska länderna, som Robberstad utarbetat på det norska justitiedepartementets uppdrag. Politiadvokat Jan Austad hade arrangerat ett besök för utredningen på Oslopolisens huvudkontor, där utredningen samtalade med flera poliser om informationsfrågor och om de praktiska följderna av reglerna gällande bistandsadvokatens närvaro vid förhör. Studieresan avslutades med ett rundabordsamtal med ett flertal advokater som bl a verkar som bistandsadvokater i Oslo, under ledning av advokat Anne Bohinen. Advokaterna fick möjlighet att ge sin syn på uppdraget som bistandsadvokat och på bistandsadvokatens roll i den norska rättsprocessen.

Den 25 april gjorde utredningen ett studiebesök till Danmark. På Justitieministeriet sammanträffade utredningen med företrädare för Justitieministeriets strafferetskontor under ledning av Joachim Kromann och Christina Toftegaard Nielsen. De redovisade information om den nya danska lagstiftningen avseende bistandsadvokat

i Danmark. Vid besöket samtalade utredningen också med bistandsadvokat Hanne Rahbæk som gav upplysningar om arbetet som bistandsadvokat i Danmark och om sina erfarenheter av det. Utredningen hade också ett möte med byretsdomare Anne Birgitte Fisker vid Köpenhamns byret och fick diskutera frågor med henne rörande förordnande av målsägandebiträde. Slutligen sammanträffade utredningen med representanter för avdelningen för mord och sedlighetsärenden på polisen i Köpenhamn. Under det mötet gavs utredningen tillfälle att ställa frågor om informationen avseende bistandsadvokat i Danmark och om polisens roll i sådana frågor som rörde bistandsadvokat.

Under sommaren 2006 arrangerade utredningen två möten, ett för åklagare och ett för advokater. Syftet med mötena var att få till stånd en dialog med de inbjudna grupperna och att utredningen skulle få ta del av de här gruppernas speciella erfarenheter av den lagstiftning som utredningen haft uppdraget att se över. Utredningen ville också presentera sitt arbete och sin syn på lagstiftningen om målsägandebiträde och särskild företrädare för barn och föra en diskussion om det med åklagare och advokater. Den 15 juni inbjöd utredningen till mötet med åklagarna som var förlagt till Göteborg. Ett motsvarande möte hölls den 20 juni på Advokatsamfundet i Stockholm varvid utredningen fick möjlighet att ta del av erfarenheter och synpunkter från advokater som verkar som målsägandebiträden i olika delar av landet.

Under hösten 2006, den 12 september och den 19 september har utredningen hållit två hearingar i Stockholm med företrädare för olika delar av rättsväsendet och universiteten. Vid ett av dessa tillfällen medverkade också representanter från Barnombudsmannen, (BO). Vid dessa möten presenterade utredningen sina förslag till ny lagstiftning och diskuterade förslagen med de inbjudna. Diskussioner fördes såväl om innebörden som om utformningen av de förslag som utredningen presenterade.

Den 17 oktober 2006 höll utredningen ett möte med en grupp företrädare för de största ideella organisationerna för brottsofferstöd i Sverige. Representanterna för organisationerna gavs på mötet möjlighet att lämna sina synpunkter på lagstiftningen och på utredningens förslag.

Utöver dessa möten har utredningen haft en rad informella kontakter med domare, åklagare och advokater liksom med Domstolsverket, Åklagarmyndigheten, Advokatsamfundet, Rikspolisstyrelsen och några polismyndigheter. Utredningen har i

sitt arbete beaktat promemorian Anmälan och utredning av sexualbrott (Ju 2004:01).

1.4 Utredningens undersökningar

I enlighet med kommittédirektivens övergripande syfte skall utredningen undersöka om lagen om målsägandebitråde används i förhållande till dess intentioner. Därutöver skulle utredningen enligt direktiven studera vilka faktorer som påverkar behovsprövningen i det enskilda fallet. Eftersom intentionerna med lagstiftningen är att ge målsäganden personligt stöd under förundersökning och rättegång, behövde utredningen ett helhetsperspektiv på antalet mål där målsägandebitråde förordnas, vid vilken typ av mål samt när under rättsprocessen målsägandebiträden förordnas. Slutligen behövde utredningen uppgifter om målsägandens eventuella önskemål eller behov av målsägandebitråde.

1.4.1 Utredningens aktgenomgång

Efter det att utredningen tagit fram vissa grundläggande statistiska uppgifter om förordnande av målsägandebitråde stod det klart att uppdragets genomförande krävde en genomgång av ett större antal brottmålsakter på domstolarna. Avsikten med den genomgången var inte att genomföra en vetenskaplig studie utan att få ett underlag som utredningen kunde ha till stöd för sitt arbete.

En väsentlig aspekt av frågan om huruvida lagen om målsägandebitråde används i förhållande till dess intentioner handlar om tidpunkten för förordnande. Därför önskade utredningen uppgifter om målsäganden framställt önskemål om målsägandebitråde eller om behov av målsägandebitråde konstaterats och dokumenterats under förundersökningen. Utredningen ville få fram uppgifter om hur lång tid som förflöt mellan det att ett önskemål om målsägandebitråde framfördes av målsäganden till det att en framställan om förordnande av målsägandebitråde kom in till rätten, likaså hur lång tid som förflöt från det att ett behov av målsägandebitråde konstaterades till det att en framställan om förordnande gjordes av åklagaren till rätten. Genom de här uppgifterna fick utredningen också viss kunskap om informationen om målsägandebitråde och dokumentationen av den. Uppgifter om

önskemål om målsägandebitråde eller anteckningar om målsägandens behov i det avseendet fanns på en rad olika ställen i akten, t ex på stämningsansökan under rubriken Målsägande, på förundersökningsprotokollets framsida under en särskild ruta Målsägandebitråde/Stödperson/Särskild företrädare för barn. Ett annat ställe där sådana uppgifter återfanns var under rubriken Ersättningsanspråk. Behov av målsägandebitråde kunde också noteras längst ner i förhöret. Utredningen konstaterade att åklagaren också per telefon meddelar tingsrätten att behov av målsägandebitråde finns.

Genomgången av brottmålsakter föregicks av en förberedande studie på Umeå tingsrätt angående handläggningen av ärenden om målsägandebiträden. Genom ett stort antal stickprov kunde utredningen bilda sig en ungefärlig uppfattning om hur många målsägandebiträden som förordnades och vilka uppgifter som fanns tillgängliga i diariet och akterna.

Förarbetet gick ut på att ta fram uppgifter om hur åklagarna handlägger ärenden gällande målsägandebiträden. En dialog fördes med Umeå åklagarkammare om vilka rutiner åklagarkammarna har i de här frågorna. Utredningen tog del av de mallar som åklagarkammaren använder sig av vid framställan om målsägandebitråde till rätten, se bilaga 2. Handläggningen av förordnande av målsägandebitråde redogörs närmare för i kapitel 7.

Uppgifter från ärendehanteringssystemet VERA och från akterna registrerades i utredningens formulär. Mot bakgrund av de uppgifterna utarbetades ett formulär som utgjorde grunden för genomgången av brottmålsakter. Formuläret avpassades efter de uppgifter om målsägandebitråde som kunde tas fram från domstolarnas ärendehanteringssystem VERA och från brottmålsakterna. Dagboksanteckningar i VERA, t ex sådant som noterats på telefon togs med i formulären.

Innan formuläret färdigställdes diskuterades det med domare och åklagare samt med sakkunniga på Stockholms universitet, som fick lämna synpunkter på innehållet och utformningen av formuläret. Den slutgiltiga versionen kallades Formulär aktgenomgång, och återfinns i bilaga 3 i betänkandet. Formuläret indelades i rubriker som följde ärendets gång, ärendet, datum, målsäganden, begäran om målsägandebitråde, tidpunkt för framställan samt förordnande o.s.v.

De tingsrätter som valdes ut för undersökningen var tingsrätterna i Stockholm, Göteborg, Malmö, Umeå och Lidköping. Urvalet grundade sig på en önskan från utredningens sida om att få

en geografisk och storleksmässig spridning på olika tingsrätter i landet. Umeå tingsrätt fick representera landets mellanstora tingsrätter och Lidköping de mindre. I Stockholm, Göteborg och Malmö valdes en avdelning ut på vardera tingsrätten medan samtliga brottmål gick igenom på de övriga tingsrätterna. Spridningen mellan antalet brottmål som gick igenom på tingsrätterna var betydande, från 1 800 mål på avdelning 14 i Stockholm till 379 mål på Umeå tingsrätt.

Under juli månad 2005 påbörjades genomgången av akter på tingsrätterna för att sälla ut sådana ärenden i vilka målsägandebitråde hade förordnats. Arbetet utfördes av notarier på tingsrätterna. En sammanställning genomfördes sedan av uppgifterna i formulären, dels för varje tingsrätt och dels för landet som helhet. Sammanställningen över uppgifterna från samtliga tingsrätter redovisas i bilaga 4.

Urvalet för genomgången var samtliga ärenden som inkommit och avslutats mellan 1 januari och t o m den 31 december 2004 på de fem tingsrätterna. Urvalet begränsades vidare till brott med fängelse i straffskalan, d v s sådana brott där det är möjligt att förordna målsägandebitråde.

Ett nytt mål aktualiseras i ärendehanteringssystemet VERA genom att åklagaren i förekommande fall lämnar in en anmälan om utseende av målsägandebitråde. Uppgifter om målsägandebiträden kan registreras antingen separat som domstolsärenden eller i samband med brottmålsärendet. Därför gick både Domstolsärenden och Brottmål igenom i VERA. Under Domstolsärenden söktes även på målyperna Begäran om målsägandebitråde.

På samtliga tingsrätter där undersökningen gjordes registrerades målsägandebiträden i samband med brottmålsärendet. För att samtliga ärenden i vilka målsägandebitråde hade förordnats skulle komma med i studien, kontrollerades även ärenden som lagts upp under rubriken Besöksförbud i ärendehanteringssystemet.

Grundläggande uppgifter i aktgenomgången

Inledningsvis vill utredningen påpeka att vissa av uppgifterna i aktgenomgången redovisas i de kapitel som de hänför sig till, t ex i kapitlen rörande information, förordnade av målsägandebitråde och ersättning. I det här avsnittet presenteras några av de mer grundläggande uppgifterna från aktgenomgången.

Utredningens genomgång av brottmålsakter gjordes framförallt för att närmare studera sådana ärenden där målsägandebiträde hade förordnats. På de fem tingsrätterna gick totalt 4 227 brottmålsärenden igenom för utredningens räkning. Eftersom enstaka ärenden var utlånade eller under arbete blev det ett obetydligt bortfall i genomgången. Det betyder att det fanns ett antal akter som inte kunde kontrolleras men de understeg 1 % av det totala antalet genomgångna ärenden.

Målsägandebiträden hade förordnats i totalt 308 ärenden eller i 7 % av de genomgångna akterna. Skillnaderna i omfattningen mellan antal förordnanden på de olika tingsrätterna var stor och sträckte sig mellan 4 % vid Stockholms tingsrätt till 13 % vid Göteborgs tingsrätt.

Aktgenomgången visade att en övervägande majoritet av ärendena ledde till huvudförhandling. I endast 15 % av de ärenden där ett målsägandebiträde var förordnat hade förundersökningen lagts ner. Skadeståndstalan fördes i samband med brottmålet i många fall där målsägandebiträde hade förordnats, närmare bestämt i 70 % av målen. I endast ett av dessa ärenden avskiljdes skadeståndstalan för att handläggas som tvistemål. Målsägandebiträdena biträdde åtalet i 40 % av ärendena. Stödperson var sällsynt förekommande och saknades i över 90 % av fallen. I en övervägande del av ärendena var det åklagaren som gjorde framställan om målsägandebiträde till rätten.

Ärenden där målsägandebiträden inte hade förordnats

Utredningen ville inom ramen för aktgenomgången ta fram uppgifter om i vilken omfattning målsägandebiträde inte förordnades vid vissa grövre brottstyper. Utredningen riktade in sig på brotten i 6 kapitlet av brottsbalken. Det fanns totalt sett 79 ärenden med sexualbrott i aktgenomgången. Bland det totala antalet ärenden som gick igenom inom ramen för aktgenomgången fanns det 21 målsägande som utsatts för sexualbrott och som inte hade fått ett målsägandebiträde förordnat för sig.

Brotten

Samtliga brott som hade angetts i stämningsansökningarna registrerades i det formulär som användes för utredningens

genomgång. I det stora flertalet av ärendena förekom flera brottstyper men det kunde även förekomma flera brott i stämningsansökan. I sammanställningen redovisas de brott och brottstyper som förekommer i ärendena (Bilaga 4). Det betyder att den sammanlagda totalsiffran av brott i redovisningen av brottstyper överstiger 100 %.

Totalt fanns det 41 sexualbrott vilket representerar 13,5 % av de 308 ärendena. Misshandel stod för en mycket stor andel av de brottstyper som förekom i ärendena där målsägandebitråde hade förordnats. I något över hälften av de ärenden där målsägandebitråde hade förordnats hade målsäganden enligt stämningsansökan utsatts för misshandel. Två andra brottstyper som förekom påfallande ofta i ärendena var olaga hot och grov kvinnofridskränkning.

Siffrorna avseende de brott som förekom i stämningsansökningarna överensstämmer förhållandevis väl med uppgifterna om vilken punkt i lagen som framställan om målsägandebitråde grundar sig på. Man kan se att 1 § punkt 1 i lagen om målsägandebitråde, d v s sexualbrotten stod för 12,3 % av samtliga ärenden, punkt 2 stod för 80 % av ärendena och punkten 3 stod för mindre än 5 % av förordnandena. Detta överensstämmer relativt väl med de siffror som redovisades av Domstolsverket i rapporten Målsägandebitråde – en utvärdering av tillämpningen av lagen om målsägandebitråde, men med den skillnaden att andelen ärenden som förordnats enligt 1 § punkt 1 är färre i utredningens undersökning.

Det är svårt att dra några slutsatser av förhållandet mellan uppgifterna om brott i aktgenomgången med den allmänna kriminalstatistiken, eftersom utredningens urval omfattar ett begränsat antal brott.

Grunder för förordnande

På Formulär aktgenomgång finns det en ruta för uppgifter om huruvida en framställan om målsägandebitråde motiverades och på vilket sätt det gjordes. Uppgifter togs fram huruvida motivering gjordes enligt de standardmallar som åklagarna använder eller om andra motiveringar förekom. De uppgifter om motiveringar som utredningen fick fram av aktgenomgången varierade beroende på vilken punkt det rörde sig om i 1 § lagen om målsägandebitråde.

Åklagarkamrarna använder sig av mallar för framställan om förordnande av målsägandebitråde, se bilaga 2. Två typer av mallar används, en för sexualbrott och en för övriga brott. I den första av dessa behöver inte åklagaren fylla i några uppgifter om målsägandens behov av målsägandebitråde utan det finns en standardiserad skrivning om att det finns behov av målsägandebitråde. På mallen som är avsedd för de övriga brotten, d v s de brott som anges i punkterna 2 och 3 i 1 § lagen om målsägandebitråde, ska åklagaren ange vilka lagrum som misstanken om brott avser och därefter ange skäl till varför målsäganden har behov av målsägandebitråde. Därutöver står det åklagaren fritt att lägga till motiveringar eller förtydliganden.

Utredningen hade i formuläret angivit vissa vanligt förekommande motiveringar till framställan om målsägandebitråde. Aktgenomgången visade att majoriteten av de beslut som gällde förordnande av målsägandebitråde vid sexualbrott var motiverade. I 15 % av de ärendena som gällde sexualbrott saknades en motivering. Det kan betyda att framställan inte gjorts i skriftlig form och att inga uppgifter finns i diariet med motivering till förordnandet. I de flesta sexualbrottsärenden motiverades framställan enligt mallen men en mindre grupp åklagare hade dock valt att lägga till egna motiveringar.

Även i de fall som gällde punkt 2, d v s brott mot liv och hälsa, frihet och frid samt rån var majoriteten av framställningarna motiverade på något sätt men en grupp av framställningar motiverades inte utöver den standardmall som åklagarna använder sig av. De allra flesta motiveringarna gällde relationen mellan målsäganden och den misstänkte. I övrigt var det en ganska jämn fördelning mellan olika motiveringar.

Sådana extra motiveringar som angavs av åklagarna var bl a olika varianter på parternas nära relation, t ex släktskapsförhållanden eller äktenskap. Därutöver angavs målsägandens ålder, att målsägandens föräldrar hade begärt att målsägandebitråde skulle förordnas, omständigheterna kring gärningen, brottets art och karaktär samt även brottets allvar och skadebild. I några fall hänvisade åklagaren till att behov av målsägandebitråde fanns för att föra skadeståndstalan. I några fall angavs bara att målsäganden hade behov av biträde.

I ärenden där beslutet grundade sig på punkt 3 slutligen, d v s övriga brott på vilket fängelse kan följa var över hälften av framställningarna om målsägandebitråde inte motiverade. Det bör

emellertid noteras att de här ärendena var så pass få att utredningen inte kunnat dra några långtgående slutsatser av dessa uppgifter.

I de ärenden där motiveringar saknades kan motiveringar till framställan ha lämnats av åklagaren informellt utan att det noterats i akten eller diariet.

En slutsats som utredningen har dragit av uppgifterna i undersökningen är att det är mycket svårt att sluta sig till vilka faktorer som påverkar bedömningen av om det finns behov av målsägandebitråde i det enskilda fallet. Det beror på att framställan om målsägandebitråde huvudsakligen motiveras med hjälp av standardmallar från vilka åklagarna inte avviker i särskilt stor utsträckning. I den mån åklagarna gör avvikelser från standardformuleringarna är de relativt kortfattade i sina motiveringar. Dessa motiveringar handlar huvudsakligen om behovet av målsägandebitråde, brottets art eller någon av de faktorer som anges i förarbetena som exempel på omständigheter som visar att målsäganden har behov av sådant biträde.

Domstolens beslut om förordnandet av målsägandebitråde motiveras inte när det innebär ett bifall till framställan om förordnande. Med hjälp av uppgifter i akten går det att ha hypoteser om vilka grunder åklagarna haft för sina bedömningar i enskilda fall men de kan inte bli något annat än antaganden. Det rör sig om uppgifter som inte är kända för rätten när målsägandebiträdet förordnas. Av de skälen är det svårt att såsom utredningsdirektiven anger, undersöka ”vilka faktorer som påverkar behovsbedömningen i enskilda fall”.

Tidpunkten för framställan

I en fjärdedel av ärendena gjordes en framställan om målsägandebitråde i anslutning till stämningsansökan.

Av de 142 ärenden där önskemål hade framställts om målsägandebitråde fanns det 26 ärenden i vilka det tog mellan 8 dagar och en månad från det att önskemålet framställts till en framställan om målsägandebitråde gjordes till rätten. Det fanns 24 ärenden i vilka det tog en månad eller mer från det att önskemålet framställts till en framställan gjordes till rätten.

Tidpunkten för förordnande

I hälften av ärendena förordnade rätten ett målsägandebitråde samma dag som en framställan om målsägandebitråde lämnades in. I de resterande fallen fattades beslut om förordnande mellan 1 och 7 dagar efter det att framställan kommit in.

I fråga om förhållandet mellan polisanmälan av brott och förordnande av målsägandebitråde kan man av aktgenomgången se att i cirka en tiondel av ärendena förordnades målsägandebiträdena direkt, d v s 1–7 dagar efter anmälan. I en femtedel av ärendena tog det mellan 1 och 3 månader innan ett målsägandebitråde förordnades och i en fjärdedel av de 308 ärendena tog det mer än 90 dagar innan ett målsägandebitråde förordnades. Sammanlagt tog det i 43 % av ärendena en månad eller mer efter det att polisanmälan gjorts till det att ett förordnande kom till stånd.

Målsäganden

Majoriteten eller 55 % av de målsägande som biträdades av målsägandebitråde i aktgenomgången var kvinnor och resten var män. Skillnaden i könsfördelningen var således inte särskilt stor.

Uppgifter om målsägandens ålder visade sig vara svåra att finna i akterna och det är uppgifter som i vissa fall är sekretessbelagda. Utredningen begränsade sig därför i genomgången till att ta reda på i vilka fall målsägande var minderåriga eller över 65 år. I cirka en femtedel av fallen var målsägande under 18 år. Uppgifterna är emellertid svåra att jämföra med allmän kriminalstatistik eftersom uppgifterna i utredningens genomgång bara gäller vissa brott.

Målsägandebiträdet

I närmare 50 % av de aktuella ärendena framställde målsäganden önskemål om att få en särskild person som målsägandebitråde. I det stora flertalet av fallen förordnades en advokat medan de biträdande juristerna stod för 10 % av förordnandena.

Byte eller entledigande av målsägandebitråde gjordes i förhållandevis få fall eller i cirka en tiondel av ärendena.

1.4.2 Kostnadsräkningar

I samband med genomgången av brottmålsakter samlades kostnadsräkningar in från några ärenden i vilka målsägandebiträde hade förordnats. Totalt gick 232 kostnadsräkningar igenom från de tingsrätter där aktgenomgången genomfördes. Av dessa var 76 kostnadsräkningar i s k taxemål och de övriga 156 sådana kostnadsräkningar där de allmänna reglerna i rättshjälpslagen var tillämpliga. Kostnadsräkningarna utgjorde ett underlag för bedömningar om målsägandebiträdernas arbetsuppgifter och ersättning.

1.4.3 Avslag på framställan om målsägandebiträde

I Domstolsverkets undersökning Målsägandebiträde – en utvärdering av tillämpningen av lagen om målsägandebiträde m m var bifallsfrekvensen i tingsrätterna 96 %. Det betyder att antalet avslag på framställan om förordnande av målsägandebiträde var mycket få.

Mot bakgrund av de förändringar som gjorts i lagstiftningen sedan Domstolsverkets rapport lagts fram, gjorde utredningen en separat undersökning om antalet avslag under utredningsperioden, d v s de ärenden i vilka en framställan om målsägandebiträde avslagits av domstolarna. Eftersom det fanns uppgifter på att antalet avslag tidigare hade varit få till antalet gjordes utredningens genomgång av avslag inte bakåt i tiden utan under utredningsperioden. Fyra tingsrätter samlade för utredningens räkning in samtliga beslut om avslag på framställan om målsägandebiträde. De tingsrätter som deltog i undersökningen var tingsrätterna i Stockholm, Göteborg, Malmö och Umeå. Vid tingsrätterna i Stockholm och Göteborg kontrollerade en avdelning på vardera tingsrätten avslag på framställan om målsägandebiträde.

Den första undersökningen gjordes under en tremånadersperiod 2005, från 1 augusti till 31 oktober 2005. Antalet avslag under de tre månaderna uppgick till 12. De ärenden där domstolarna avslagit framställan gällde för det mesta sådana brott som anges i 1 § punkt 2, d v s brott mot liv och hälsa, frihet och fred samt rån. Närmare hälften av de ärenden som slagits av enligt den här punkten gällde misshandel. Det fanns inte något ärende gällande sexualbrott i den här undersökningen där domstolarna hade gett avslag på framställan om målsägandebiträde. Domstolarnas motiveringar

hänvisade ofta till målets beskaffenhet eller till att det inte fanns någon personlig relation mellan målsäganden och den misstänkte. I ett fall hänvisades det till att förundersökningen var avslutad. Undersökningen genomfördes även under 2006 på samma tingsrätter, den här gången mellan 1 januari till 30 mars. Antalet avslag under den här perioden var totalt 32.

1.4.4 Utredningens enkät till åklagare

En av utredningens undersökningar var en enkät som riktade sig till åklagare. När enkäten utarbetades rådgjorde utredningen med några av landets chefsåklagare och därefter testades enkäten vid en åklagarkammare. På så sätt kunde frågornas relevans säkerställas och enkäten fick en första utvärdering.

Enkäten, som återfinns i bilaga 5 innehöll kryssfrågor uppdelade under olika rubriker; information om målsägandebitråde, framställan om målsägandebitråde, tidpunkten för förordnande, prövning enligt 1 § lagen om målsägandebitråde, skadeståndsanspråk samt stöd och hjälp till målsäganden.

Åklagarna fick svara individuellt och anonymt på 49 frågor. De ombads svara med ett alternativ på varje fråga. En grupp av åklagare gav egna kommentarer till frågorna utöver svarsalternativen. Sist i enkäten fick åklagarna även en möjlighet att ge egna synpunkter genom att svara på två öppna frågor om åklagarens roll i förhållande till målsägandebiträdet under förundersökning och huvudförhandling och om åklagarens skyldighet att föra skadeståndstalan och hur den skyldigheten förhöll sig till målsägandebiträdets uppgift med ersättningsanspråket.

Enkätundersökningen omfattade femton åklagarkammare och ett slumpvis urval av åklagare. De åklagarkammare som deltog i enkäten var Stockholm, Göteborg, Uppsala, Västerås, Jönköping, Norrköping, Linköping, Nyköping, Örebro, Falun, Gävle, Umeå, Växjö, Helsingborg och Malmö. Genom ett gott samarbete med chefsåklagarna fick utredningen en svarsfrekvens på 100 % vilket gör att totalt 108 åklagare svarade på enkäten.

1.4.5 Utredningens enkät till advokater

En annan undersökning som utredningen genomfört var en enkät om målsägandebiträden riktad till advokater. Inför utskicket

gjordes en sökning efter verksamhetsinriktning i Advokatsamfundets matrikel. Enkäten skickades ut till 230 advokater och i huvudsak till dem som i Advokatsamfundets matrikel angett Målsägandebiträde under verksamhetsområde, men även till den grupp advokater som hade angett Allmän praktik och Brottmål i matrikeln. Avsikten med detta var att nå advokater med skilda verksamhetsområden i Sverige. Utredningen hade också ambitionen att enkäten skulle nå advokater både i storstäder och på mindre orter. Totalt 184 advokater inkom med svar. Med dessa svar fick utredningen en svarsfrekvens på 80 %.

Enkäten bestod av 50 kryssfrågor som indelats i åtta olika ämneskategorier. De åtta ämneskategorierna var: Inledande frågor, Information om målsägandebiträde, Förordnande, Prövning enligt 1 § lag om målsägandebiträde, Målsägandebiträdets uppgifter, Andra aktörer, Om ersättning samt Målsägandebiträdets uppgifter.

I slutet av enkäten finns tre öppna frågeställningar som gav advokaterna möjlighet att svara med egna synpunkter. Av samtliga inkomna svar valde 120 advokater att svara på dessa. Slutligen fanns det möjlighet att lägga till kommentarer och synpunkter på lagstiftningen och tillämpningen, vilket 31 av advokaterna valde att göra.

Två av de inledande frågorna i enkäten rörde tilldelningen av uppdrag som målsägandebiträde och advokaternas önskemål om sådana uppdrag. Svaren gav vid handen att de allra flesta, drygt 85 % av de tillfrågade önskade uppdrag som målsägandebiträde. Endast 3 % önskade överhuvudtaget inte några uppdrag som målsägandebiträde. Av dem som svarade ansåg 35 % att de ofta fick sådana uppdrag medan majoriteten eller 50 % av advokaterna ibland fick uppdrag som målsägandebiträde. En grupp på 15 % svarade att de sällan fick uppdrag som målsägandebiträde.

1.4.6 Intervjuer med brottsoffer

Utredningen önskade också ta del av synpunkter från brottsoffer som varit målsägande i mål där ett målsägandebiträde förordnats för dem. Sju intervjuer med brottsoffer, sex kvinnor och en man genomfördes i det här syftet. Intervjuerna redovisas i bilaga 7 i studien Några intervjuer med brottsoffer om deras erfarenheter av rättsprocessen och av att företrädas av målsägandebiträde.

Genom kontakter med kvinnojourer och åklagare fick utredningen namn på ett antal personer som för utredningen ville berätta

om sina upplevelser av rättsprocessen och sina erfarenheter av att ha ett målsägandebitråde i rättsprocessen. Samtliga av dem hade varit målsägande i mål som lett till huvudförhandling. Utredningen eftersträvade inget särskilt urval i fråga om brottstyper. Intervjupersonerna har således utsatts för olika typer av brott och de är hemmahörande på olika platser i landet. Intervjuerna genomfördes på telefon och följde ett i förväg fastlagt schema. Under intervjuerna togs hänsyn till brottsoffrens individuella upplevelser av rättsprocessen och till vad personerna ville välja att berätta om. De intervjuade hade mer eller mindre att säga i fråga om olika frågeställningar vilket gjorde att det blev vissa variationer i berättelserna.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att åtminstone fyra av brottsoffren inte fick information om målsägandebitråde vid den första kontakten med polisen. De intervjuade hade överlag inte mycket uppgifter att ge om vilken typ av information de fick om målsägandebiträdet. Flera av dem hade inga förväntningar på målsägandebiträdet och visste mycket lite om målsägandebiträdets uppgifter.

Målsägandebiträdena förordnades i ett sent skede av rättsprocessen för de flesta av de intervjuade. I två av fallen tog det över ett år efter det att polisanmälan gjorts till det att ett förordnande kom till stånd. De flesta av målsägandebiträdena förordnades således i relativt nära anslutning till huvudförhandlingen. Den målsägande som tidigast fick besked om att ett målsägandebitråde förordnats fick detta besked två veckor efter det att önskemål om biträde hade framställts. Inget av brottsoffren fick möjlighet att ha med sig målsägandebitråde under förhör hos polisen.

Det som var gemensamt för de flesta av brottsoffren var att de saknade information om förundersökningen och om vad som skulle ske under rättegången. De flesta av intervjupersonerna hade utsatts för någon form av hot och trakasserier. Flera av brottsoffren gav i intervjuerna uttryck för att de känt en stor osäkerhet och oro inför rättegången. Även efter rättegången efterlyste flera av de intervjuade mer stöd och hjälp. I det här skedet upplevde brottsoffren behov av att prata med någon och hjälp med skadeståndstalan.

Några av kvinnorna påtalade att målsägandebiträdet visat ett bristande engagemang i kontakten med dem och att de inte fick den tid som de ansåg att de behövde av målsägandebiträdet.

Sammanfattningsvis visar intervjuerna att målsägandebiträdets bemötande hade en mycket stor betydelse för brottsoffrens helhetsintryck av målsägandebiträdet.

1.4.7 Kommentarer till promemorian Anmälan och utredning av sexualbrott

Utgångspunkter

Regeringen gav under 2004 en utredare uppdraget att analysera vilka faktorer som kan bidra till att sexuella övergrepp inte anmäls, att undersöka hur den som har utsatts för ett sexuellt övergrepp upplever brottsutredningen och den fortsatta rättsprocessen samt att lämna förslag på strategier och åtgärder för att öka benägenheten att anmäla sexualbrott.

Den särskilde utredaren som tog namnet Sexualbrottsofferutredningen, lade i november 2005 fram promemorian Anmälan och utredning av sexualbrott (Ju 2004:01). Utredaren lämnar i promemorian en rad förslag under rubrikerna medicinskt och psykosocialt stöd, juridiskt stöd och hjälp, handlägningsfrågor samt kunskap och kompetens. Det är särskilt avsnitten 8.4–8.5 av promemorian i vilka det ges förslag på åtgärder för att förbättra det juridiska stödet till brottsoffer som är av intresse för utredningen om målsägandebiträde.

I promemorian identifieras en rad skäl som kan bidra till att sexuella övergrepp inte anmäls. Bland dessa nämner utredaren att den brottsutsatte kan vara rädd, t ex för den som begått brottet eller för myndigheter. Bristande socialt och kurativt stöd anges också som ett skäl till att övergrepp inte anmäls (s. 13).

Generellt sett menar utredningen att den grund på vilken promemorian om sexualbrottsoffer vilar, nämligen att anmälningsbenägenheten bör öka och att man bör försöka minska påfrestningarna för målsäganden i rättsprocessen är i överensstämmelse med utredningens synsätt. Det är utredningens uppfattning att om lagstiftningen om målsägandebiträde och särskild företrädare för barn tillämpas i enlighet med dess intentioner, har det stor betydelse för att öka anmälningsbenägenheten vid så grova brott. Utredningen menar också att målsägandebiträdet har en viktig och ibland avgörande roll för målsäganden när det gäller att kunna hantera sådana känslor av otrygghet och rädsla som Sexualbrottsofferutredningen nämner i

promemorian. Därutöver menar utredningen, liksom den särskilde utredaren i promemorian att kunskapshöjande och attitydpåverkande insatser också är nödvändiga för att förbättra anmälningsbenägenheten och bemötandet av brottsoffer på längre sikt.

Juridiskt stöd

Utifrån utgångspunkten att det finns ett behov av information föreslår utredaren i promemorian att den som har utsatts för ett sexuellt övergrepp ska ha rätt till kostnadsfri juridisk rådgivning av en advokat innan en polisanmälan har gjorts under maximalt två timmar. Det skulle innebära att en ny bestämmelse, 1 b § i lagen om målsägandebiträde införs, i vilken rådgivning för dem som påstår sig vara utsatta av sexualbrott ska regleras. Utredningen vill påpeka att även om huvudregeln är att målsägandebiträde ska förordnas fr o m det att en förundersökning har inletts finns det redan idag en möjlighet för ett målsägandebiträde att utföra arbete redan från det att anmälan tagits upp och att få ersättning för arbete som utförs innan ett förordnande har meddelas. Enligt 27 § rättshjälplagen (1996:1619) kan ersättning ges för sådant arbete som utförts före ansökan om förordnande av målsägandebiträde om arbetet varit av mindre omfattning eller av brådskande art.

Utredningen ansluter sig till de ställningstaganden som görs i promemorian om vikten av att ett målsägandebiträde förordnas tidigt. I linje med det har utredningen också en rad förslag som syftar till att målsägandebiträdet ska komma in i rättsprocessen tidigare än vad som nu är fallet. Utredningen anser att förslaget om kostnadsfri rådgivning i en ny 1 b § i lagen om målsägandebiträde är förenligt med utredningens förslag. Den rådgivningsverksamhet som föreslås kommer i vissa fall att bidra till att ett målsägandebiträde förordnas betydligt tidigare än nu. Utredningen tror också att förslaget om rådgivning i ett tidigt skede kommer att bidra till en ökad kompetens och förståelse för brottsoffers situation. Dessutom kan det bidra till tidigare förordnanden vilket också är i överensstämmelse med utredningens förslag i kapitel 7. Utredningens förslag om en förteckning över målsägandebiträden är också förenligt med förslaget i promemorian om rådgivning av advokat. Förslagen i promemorian i förening med utredningens förslag leder till att den advokat som lämnat rådgivning kommer att

kunna anmäla till åklagaren att de önskar bli förordnade som målsägandebitråde, varefter åklagaren fattar ett sådant beslut.

Utredaren föreslår en förändring av 23 kap. 5 § RB enligt vilken förundersökningsledaren skall göra anmälan hos rätten om målsäganden begär att få ett målsägandebitråde. Enligt promemorians förslag ska bestämmelsen ha följande lydelse: Skall enligt 21 kap. 3 a § RB en offentlig försvarare utses för den misstänkte eller ett särskilt biträde enligt 1 c § lagen om målsägandebitråde förordnas för målsäganden, åligger det undersökningsledaren att göra anmälan om det till rätten. Även det här förslaget avser att få till stånd ett förordnande av målsägandebiträdet i ett tidigare skede än nu. Syftet med bestämmelsen är gott. Det är angeläget att den som ska besluta om förordnande av målsägandebitråde får kännedom om målsägandens behov av eller önskemål om målsägandebitråde. Även om utredningen menar att det redan föreligger en sådan skyldighet enligt den gällande lagtexten i 23 kap. 5 § RB får förslaget uppfattas som en förstärkning av den nuvarande skyldigheten.

Målsägandebiträdets behörighet

I promemorian föreslås en förändring av 4 § lagen om målsägandebitråde med innebörden att ifråga om brott enligt 6 kap. brottsbalken, skall advokat som är lämplig för uppgiften förordnas. Utredningen har samma uppfattning som Sexualbrottsofferutredningen i promemorian angående målsägandebiträdets behörighet, d v s att det finns anledning att anlägga samma synsätt på brottsoffers behov av kvalificerat biträde som gäller för den misstänktes rätt till ett kvalificerat försvar. Utredningen föreslår därför, vilket framgår av kapitel 7 i utredningens betänkande, att samma krav på målsägandebitråde som förslagits i Anmälan och utredning av sexualbrott, ska gälla för målsägandebiträden i alla slags mål. Utredningen föreslår även att samma krav ska gälla för den som tar uppdrag som särskild företrädare för barn.

Kunskap och kompetens

Utredaren har i promemorian föreslagit att berörda myndigheter ska ta fram planer för fortbildning i frågor som rör sexualbrottsoffer. Det överensstämmer med utredningens förslag

om utbildning för såväl målsägandebiträden som åklagare. Utredningen har lämnat förslag om utbildning för såväl målsägandebiträden som åklagare och poliser.

Samverkan

I promemorian har utredaren föreslagit att Brottsoffermyndigheten ska få i uppdrag att ta fram ett samverkansprogram för sexualbrottsoffer. Brottsoffermyndigheten har redan i enlighet med vad som föreslogs i betänkande En översyn av Brottsoffermyndigheten (SOU 2004:61), uppdraget att ta fram ett nationellt samordningsprogram för brottsofferfrågor. Mot bakgrund av Sexualbrottsofferutredningens promemoria Anmälan och utredning av sexualbrott skall en särskild del av samordningsprogrammet omfatta arbetet med sexualbrottsoffer. Uppdraget skall redovisas senast den 1 juni 2007. Enligt förslaget ska Brottsoffermyndigheten samverka med andra berörda aktörer som t ex Rikspolisstyrelsen, Domstolsverket, Åklagarmyndigheten, Socialstyrelsen och Brottsförebyggande rådet när den tar fram programmet. Utredningen vill framhålla att det är viktigt att sådana frågor som berör målsägandebiträden kommer att utgöra en del av programmet, med tanke på att målsägandebiträden ska ha särskild kunskap om målsägandens juridiska behov. Frågor rörande målsägandebiträdets uppdrag bör därför komma med, inte bara i själva programmet utan också när programmet ska genomföras. Därför är det viktigt att Advokatsamfundet är med i samarbetet vad gäller frågor som rör målsägandebiträdet.

Sammanfattningsvis kan utredningen konstatera att promemorians förslag väl överensstämmer med utredningens förslag och därmed kan ett gemensamt lagstiftningsförslag läggas.

2 Brottsoffret i den internationella rätten

2.1 Inledning

Detta avsnitt innehåller en redogörelse för internationella dokument som är av betydelse för utredningen och som antagits inom ramen för Förenta Nationerna (FN), den Europeiska Unionen (EU) och Europarådet.

Det är först under de senaste tjugo åren som brottsoffer på allvar uppmärksammats av det internationella samfundet. Att det inom framförallt FN och Europarådet antagits ett stort antal rättsakter som på olika sätt berör brottsoffers rättigheter visar en ökad medvetenhet om den speciella situation som ett brottsoffer befinner sig i. Brottsoffers rättigheter har fått sitt berättigande, oberoende av den självklara rätt som den misstänkte har till en rättvis rättegång.

De dokument som antagits inom det internationella samfundet till skydd för grundläggande mänskliga rättigheter förtjänar också att uppmärksammas i det här sammanhanget. Även om de inte antagits primärt med brottsoffer i åtanke finns det principer i de här instrumenten som har betydelse för synen på brottsoffer och brottsoffrets rättigheter. Det gäller inte minst rätten till en rättvis rättegång.

Få av de internationella dokument som tillerkänner brottsoffer rättigheter har någon rättsligt bindande status. Det gäller till exempel deklARATIONER, rekommendationer och riktlinjer. Bland de rättsligt bindande instrumenten återfinns konventionerna. Stater som ratificerar en konvention ska leva upp till de krav som ställs i konventionen. Det saknas ofta sanktionsmöjligheter för det fall att en ansluten stat inte har den lagstiftning som krävs. Europadomstolen för de mänskliga rättigheterna utgör ett undantag eftersom den har mandat att övervaka Europakonventionens efterlevnad. En övervakningsmodell som finns inom FN är att i konventionen ålägga anslutande stater att med jämna mellanrum

rapportera om hur man lever upp till konventionen till en för ändamålet sammansatt kommitté.

2.2 Förenta Nationerna

Inom FN har det sedan mitten av 1950-talet antagits ett stort antal rekommendationer och normer ägnade att förbättra rättssystemen i världen. Med antagandet av FN:s deklaration om grundläggande principer för rättvisa för brottsoffer och offer för maktmissbruk 1985 togs ett första steg mot ökad internationell uppmärksamhet på brottsoffrens situation i rättsprocessen. Deklarationen är inte juridiskt bindande men den antogs med konsensus. Den har sedermera inspirerat till flera andra dokument om brottsoffer som antagits inom FN men även inom andra internationella organ och den har därför kommit att kallas "brottsoffrens Magna Charta".

Deklarationen är i sig relativt allmänt hållen. Den första delen av deklarationen som innehåller flest artiklar rör brottsoffer i en vidare mening medan den andra delen som rör offer för maktmissbruk bara har fyra artiklar. Deklarationens första del inleds med en definition av vem som ska anses utgöra ett offer. Det konstateras att ett brottsoffer är en person som individuellt eller kollektivt har lidit skada. I begreppet skada inkluderas såväl fysisk som psykisk skada, känslomässigt lidande, ekonomisk skada eller en väsentlig försämring av någons grundläggande rättigheter. Skadan ska vara orsakad av handlingar eller underlåtelser som strider mot straffrättsliga bestämmelser i medlemsstaterna, inklusive sådana lagar som förbjuder olagligt maktmissbruk. Det framhålls i definitionen att en person kan vara ett offer oavsett om gärningsmannen är identifierad, gripen, åtalad eller dömd och oavsett familjrelationen mellan offret och förövaren. Offerbegreppet utvidgas till att i tillämpliga fall även gälla offrets närmaste anhöriga eller sådana som står i beroendeförhållande till offret. Även sådana personer som lidit skada vid ett ingripande för att bistå offret inkluderas i begreppet.

De inledande artiklarna följs av en rad bestämmelser som slår fast fyra grundläggande principer för brottsoffer. De är rätten att få tillgång till den egna processen och en rättvis behandling i artiklarna 4–7, rätten till ersättning från gärningsmannen i artiklarna 8–11, rätten till ersättning från staten i artiklarna 12 och 13 samt rätten till materiell, medicinsk, psykisk och social hjälp av frivilliga eller offentliga organ i artiklarna 14–17.

Principen om offrets tillgång till rättvisa och rättvis behandling i artiklarna 4–7 rör offrets ställning i brottmålsprocessen. Offret ska enligt den här principen få tillgång till rättsväsendet och omedelbart kunna få upprättelse enligt vad nationell lagstiftning kan erbjuda. Lyhördhet för offrens behov ska främjas genom att man bl a minimerar offrets obehag, genom att man låter offret framföra sin sak och sina åsikter. Rätten till information i andra artiklar hör ihop med offrets tillgång till rättvisa under rättsprocessen. I artikel 6 a anger deklARATIONEN att brottsoffret ska informeras om sin roll i processen, liksom omfattningen av förfarandet. I artikel 6 c återfinns en rätt för offret att få lämplig hjälp under rättsprocessen.

I fråga om tillgång till rättvisa och rättvis behandling anger artikel 6 d i deklARATIONEN att åtgärder ska vidtas för att minimera olägenheter för offret och för att skydda offrets integritet. Enligt samma artikel ska offret, liksom dess familj och även vittnen om så krävs, skyddas från hot och hämndaktioner. Artikel 6 e anger även att onödiga förseningar ska undvikas vid förberedelsen av mål och verkställandet av beslut eller vid förordnanden som tillerkänner offren skadestånd. Slutligen ska enligt artikel 7 informella mekanismer för lösning av tvister, bl a medling och skiljeförfarande, användas då det är lämpligt för att underlätta förlikning och upprättelse för offret.

I FN etablerades 1992 en kommission för brottsförebyggande arbete och straffrätt, the UN Commission on Crime Prevention and Criminal Justice. Kommissionen har det främsta ansvaret att verka för att brottsofferdeklARATIONEN hålls vid liv och genomförs. Som ett led i det arbetet gav kommissionen 1999 ut en handbok om rättvisa för brottsoffer, Handbook on justice for victims. En guide om hur deklARATIONEN kan användas har också utarbetats, Guide for policy makers on the implementation of the United Nations Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power. Guiden redogör för olika program och riktlinjer som på olika sätt ska säkerställa att FN:s brottsofferdeklARATION genomförs.

I handboken noteras att det finns en debatt om hur offrets deltagande i straffprocessen förhåller sig till det faktum att rättssystemen skiljer sig åt mellan olika länder och till kravet på att lika fall ska behandlas lika i straffprocessen. Mot bakgrund av det har artikeln 6 b om offrets möjligheter att framföra sin sak och sina åsikter vid lämplig tidpunkt i processen formulerats så att det lämnas öppet hur tillgång till rättvisa ska genomföras. Offrets

åsikter och sak kan t ex framföras av åklagaren utan att offret är närvarande (ss. 36–37).

Möjligheten till upprättelse för brottsoffret i artikel 5 exemplifieras i guiden med att brottsoffer kan driva skadeståndstalan samtidigt med brottmålet, något som är möjligt i många länder i dag.

Den hjälp offret ska få i enlighet med artikel 6 c exemplifieras i guiden med frivillig vittnesstödsverksamhet som kan ges i nära samarbete med polisen. Det konstateras emellertid att vissa länder ger kostnadsfri rättshjälp till offer om det bedöms nödvändigt. Åtgärder som enligt artikel 6 d ska vidtas för att minimera offrets obehag och för att skydda dess integritet, exemplifieras i guiden med att separata väntrum för offret kan tillhandahållas. Ett annat exempel är att det kan utses ett särskilt biträde för barn om utsatts för brott, som tar tillvara barnets intressen (s. 29).

Brottsofferdeklarationen innehåller en rekommendation om att offret ska informeras om sina rättigheter och hur målet fortskrider. Handboken hänvisar till forskning som visar att offer som får information under rättsprocessen i högre grad känner att de har fått möjlighet att uttrycka sin åsikt. Det konstateras i handboken att rätten till information efterlevs på olika sätt, t ex genom inrättandet av särskilda polis- eller åklagarfunktioner med uppgift att tillvarata offrens rättigheter eller genom vittnesstöd eller möjlighet till stödperson (s. 58).

Med hjälp av handboken och riktlinjerna i guiden har deklarationen konkretiserats och blivit enklare att tillämpa. FN har emellertid även antagit andra dokument som är av relevans för frågan om brottsoffrets position i rättsprocessen. Det har skett inom ramen för det arbete som bedrivs för att främja ett väl fungerande och rättssäkert rättsväsende. Ett dokument som bör nämnas är de riktlinjer om åklagarens roll som antogs av FN:s kongress om förebyggande av brott och behandlingen av gärningsmän i september 1990, Guidelines on the Role of Prosecutors. De slår bl a fast att åklagare ska ta hänsyn till brottsoffrets åsikter och se till att offer informeras om sina rättigheter i enlighet med brottsofferdeklarationen från 1985.

Våld mot kvinnor

Förutom det arbete som inriktats på att allmänt stärka brottsoffrets ställning har arbete bedrivits inom FN för att skydda specifika

grupper av brottsoffer. En sådan grupp är kvinnor som utsätts för våld. Redan FN-stadgan proklamerade att FN och dess medlemsstater ska förbättra kvinnans ställning och skapa jämställdhet mellan kvinnor och män och att konventionsstaterna ska skapa ett rättsligt skydd för kvinnans rättigheter på samma grunder som för män.

Det viktigaste dokumentet som antagits inom FN om våld mot kvinnor är generalförsamlingens deklaration om avskaffande av våld mot kvinnor från 1993. I deklarationen framhålls att våld mot kvinnor innebär en kränkning av kvinnors rättigheter och grundläggande friheter och att sådant våld skadar eller upphäver kvinnors åtnjutande av de rättigheterna.

Deklarationen innehåller en uppräknning av åtgärder som länderna bör vidta för att avskaffa alla former av våld mot kvinnor, däribland våld inom hemmet. Deklarationen ger inte kvinnor några nya rättigheter i rättsprocessen men den anger att kvinnor som utsätts för våld bör ges tillgång till rättsliga mekanismer och till rättvis och fullgod gottgörelse för den skada som de har lidit enligt nationell lagstiftning. Staterna bör underrätta kvinnorna om deras rätt att söka gottgörelse genom sådana mekanismer.

Vidare antogs 1979 en konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor, kvinnodiskrimineringskonventionen (CEDAW). Den behandlar inte uttryckligen våld mot kvinnor men innehåller artiklar som indirekt har relevans för den frågan. I FN finns ett övervakningsorgan, Kvinnodiskrimineringskommittén, som ska granska huruvida staterna uppfyller sina åtaganden under CEDAW. Protokollet ger kommittén rätt att på eget initiativ undersöka misstankar om kränkning av CEDAW. Vart fjärde år måste medlemsstaterna lämna en rapport om hur de levt upp till konventionens artiklar.

Barn som brottsoffer

När det gäller barns rättigheter som brottsoffer är det mest grundläggande dokumentet FN:s konvention om barnets rättigheter eller Barnkonventionen från 1989. Konventionen ger en universell definition av vilka rättigheter som borde gälla för alla barn i hela världen och den har ratificerats av ett mycket stort antal länder. En av de rättigheter som slås fast i artikel 12 av konventionen är barnets rätt att få uttrycka sin åsikt i frågor som rör barnet, med hänsyn till barnets ålder och mognad. Det omfattar

att barnet ska beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom företrädare eller ett lämpligt organ, och på ett sätt som är förenligt med den nationella lagstiftningens procedurregler, i alla domstols- och administrativa förfaranden som rör barnet.

Det finns inte någon artikel som särskilt rör barnets rättigheter när det har utsatts för brott annat än den generella rätten som barnet har att bli hörd i rättsprocessen. Flera artiklar i konventionen är däremot inriktade på barn som misstänks eller åtalas för brott.

Ett annat dokument av betydelse för barns rättigheter är det protokoll till barnkonventionen som antogs 2000, Tilläggsprotokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor särskilt kvinnor och barn. I protokollet lämnas förslag till åtgärder mot handel med barn, barnprostitution och barn som utsatts för sådana brott. Protokollet omfattar stöd för barn genom hela den rättsliga processen. Bland annat handlar det om att informera barnet om dess rättigheter och att se till att barnets åsikter och barnets behov presenteras i processen.

2.3 Europarådet

Europarådet var på ett mycket tidigt stadium engagerad i frågor om brottsoffer och har parallellt med FN aktivt arbetat för brottsoffers rättigheter, både vad gäller allmänna frågor om brottsoffer och i fråga om skydd för särskilda grupper av offer. I förhållande till FN:s instrument är Europarådets rättsakter ofta mer detaljerade. Den kommitté som har till uppgift att arbeta med kriminalpolitiska frågor, European Committee on Crime Problems (CDPC), fick i mitten av 1970-talet i uppgift att ta upp brottsoffrens situation. Med tiden har ett trettiotal rekommendationer utarbetas i Europarådet angående olika aspekter på brottsoffers situation. Medan de tidigare dokumenten handlar om brottsoffer generellt behandlar de senare dokumenten olika grupper av offer eller särskilda problem förknippade med brottsoffer och deras situation, som t ex medling och hot mot vittnen.

Två viktiga dokument från Europarådet som rör brottsoffer på ett allmänt plan är rekommendationen från 1985 om offrets ställning i straffrätten och i straffprocessen, Recommendation Rec(85) 11 on the Position of the Victim in the Framework of Criminal Law and Procedure, och rekommendationen om stöd till brottsoffer Recommendation Rec (2006) 8 on assistance to crime

victims. Den här rekommendationen är resultatet av det senaste arbetet som bedrivits inom Europarådet på brottsofferområdet och följden av ett initiativ att modernisera en tidigare rekommendation från 1987 om stöd till brottsoffer.

Frågan om ersättning till brottsoffer var aktuell i Europarådet innan FN:s brottsofferdeklaration antogs. Redan 1977 antogs en resolution om ersättning till brottsoffer, Resolution (77) 27 on the compensation of victims of crime. Några år senare, 1983 efterträdde den av konventionen om ersättning till offer för våldsbrott, European Convention (ETS 116) on the compensation of victims of violent crimes.

Enligt konventionen ska ersättning för allvarlig kroppsskada utgå från staten till offer för våldsbrott om ersättning inte kan fås från gärningsmannen. Detsamma ska gälla ersättning till anhöriga till den som avlidit till följd av sådant brott. Frågan om brottsoffers möjlighet att få ersättning återkommer även i andra dokument antagna av Europarådet. I en rekommendation om förenklade förfaranden i rättsskipningen Recommendation Rec (87) 18 concerning the simplification of criminal justice, framhålls att även vid sådana förfaranden måste det vara möjligt för offret att söka ersättning från gärningsmannen. De båda rekommendationerna från 1985 och 1987 som redovisats ovan innehåller också bestämmelser om information om ersättning och om bistånd till brottsoffret med att söka ersättning från gärningsmannen.

I rekommendationen om offrets ställning i straffrätten och i straffprocessen från 1985 ges riktlinjer för vilka rättigheter brottsoffer bör ha i rättsväsendet. Det inkluderar även bemötandet av brottsoffer. I de satser som inleder rekommendationen konstaterar Europarådet att syftet med straffprocessen traditionellt formulerats i termer som rör förhållandet mellan staten och gärningsmannen och att konsekvensen av det i vissa fall blivit att rättsprocessen ökat offrens börda i stället för att minska den. Vidare slås det fast att en av straffprocessens grundläggande uppgifter måste vara att möta brottsoffrens behov och tillvarata deras intressen. Därefter rekommenderas medlemsstaterna att se över lagstiftning och praxis i ljuset av de riktlinjer som anges i dokumentet.

När det gäller brottsoffrets möte med polisen finns det i rekommendationen riktlinjer i del A 1–4 om att brottsoffer ska informeras om vilka möjligheter de har till hjälp, rättslig rådgivning och ersättning från gärningsmannen eller från staten. Offret ska även ha möjlighet att få information om utgången av

polisutredningen. Polisen ska till åklagaren ge en klar och fullständig bild av de skador offret har åsamkats. När ärendet når åklagaren ska åklagaren beakta offrets möjligheter till ersättning innan beslut i åtalsfrågan fattats. Offret ska även ha möjlighet att få information om vad som har beslutats i fråga om åtal. Om det beslutats att åtal inte ska väckas ska offret enligt B (7), kunna begära överprövning av beslutet eller alternativt kunna väcka enskilt åtal. I domstolsprocessen ska offret få information om tid och plats för rättegången liksom vilka möjligheter hon eller han har att få ersättning inom ramen för straffprocessen. Information ska även ges om hur brottsoffret kan få uppgifter om utgången av processen.

Rekommendation nr 8 om stöd till brottsoffer från 2006 inleds med några grundläggande principer, bl a om erkännande och respekt för brottsoffers rättigheter med hänsyn till de mänskliga rättigheterna. Det betonas också i rekommendationen att tjänster och stödåtgärder till brottsoffer ska ges utan diskriminering. Rekommendationen ersatte en tidigare rekommendation om stöd från 1987 som framförallt var inriktad på det stöd som skulle ges till brottsoffer utanför rättssystemet. Den nya rekommendationen innehåller en utvidgning av begreppet stöd. Det innebär bl a att punkterna 3.1 och 4.1 i rekommendationen anger att myndigheter i rättsväsendet ska identifiera brottsoffers behov och se till att information, skydd och stöd erbjuds brottsoffer. Under rubriken statliga myndigheter anges att staterna ska identifiera och stödja åtgärder som uppmuntrar respekt och förståelse för de negativa effekter som brott kan innebära hos all personal inom myndigheter och organisationer som kommer i kontakt med brottsoffer. Som stöd definieras också medicinsk vård, psykologisk och materiell hjälp. I den rapport som tillhör rekommendationen, Explanatory memorandum to the recommendation Rec 2006 förklaras synen på stöd i punkterna 29–31, som sådana åtgärder som staterna uppmuntras att vidta med syfte att underlätta de negativa följderna av brott och hjälpa brottsoffret, bl a med olika sidor av brottmålsförfarandet.

Åklagarens roll i straffprocessen behandlas i en rekommendation från 2000, Recommendation Rec (2000) 19 on the Role of Public Prosecution in the Criminal Justice System. Skrivningarna i rekommendationen känns igen från tidigare dokument och handlar om att åklagare ska ta brottsoffrets åsikter i beaktande och vidta åtgärder för att säkerställa att offret informeras om sina rättigheter och hur processen fortskrider. En viktig del av rekommendationen

är bestämmelsen i artikel 34 att brottsoffer ska kunna överpröva ett beslut att inte väcka åtal eller ges möjlighet att väcka enskilt åtal.

I Europarådet har ett antal rättsakter antagits som tar sikte på att skydda vissa kategorier av brottsoffer. Liksom i FN handlar dessa framförallt om våld mot kvinnor och barn men offer för terrorism har också uppmärksammats. När det gäller våld mot kvinnor uppmärksammade Europarådets jämställdhetskommitté redan på 1970-talet att fysiskt och sexuellt våld mot kvinnor är ett socialt problem som borde föranleda särskilda åtgärder från Europarådets sida. I rekommendationer från 1985 och 1990, Recommendation N° R (85) 4 on violence in the family och Recommendation N° R (90) 2 Social measures concerning violence in the family behandlas frågan om våld mot kvinnor och barn, bl a genom strategier för att förebygga sådant våld. Ingen av de här rekommendationerna är emellertid särskilt inriktade på brottsoffer i rättsprocessen.

På senare år har Europarådet ägnat frågan om terrorism stor uppmärksamhet. Det har skett bl a genom att ministrarna antagit ett antal resolutioner under 2003 och 2005. I dessa har Ministerrådet inbjudits att utarbeta nya regler om stöd till offer för terrorism och deras familjer. Under 2003 inrättades en särskild kommitté av experter på Committee of Experts on terrorism (CODEXTER) som gjordes ansvarig för Europarådets aktiviteter för att motarbeta terrorism och dess effekter på det rättsliga området. CODEXTER har uppmärksammat både potentiella offer och offer för terrorism. Särskilt anmärkningsvärt är att ministerrådet under 2005 antog riktlinjer för skydd för offer för terrorism, Guidelines on the Protection of Victims of Terrorist Acts vilka erkänner offrens rätt till skydd och stöd. Riktlinjerna uppmuntrar staterna att bistå offren med såväl akut som fortsatt hjälp. De anger att rättshjälp ska tillhandahållas offer för terrorism i fall där det bedöms lämpligt. Riktlinjerna är enligt artikel 12 minimiregler och inget hindrar således att mer förmånliga åtgärder vidtas för att skydda och hjälpa offren. Stor vikt läggs också vid information till offret. Offret ska ges rättslig rådgivning, informeras om sina rättigheter och möjligheten att få hjälp och även informeras om hur utredningen fortskrider, om att åtal har väckts och när förhandlingar ska äga rum. I riktlinjerna anges att om ersättning inte kan fås från gärningsmannen ska staten ersätta offret för fysiska och psykiska skador som uppkommit som en följd av terroristaktionen. Principen om offrets tillgång till rättvisa finns också med i del V av riktlinjerna.

2.4 EU:s rambeslut om brottsoffrets ställning i straffrättsliga förfaranden.

Det var i samband med att EU antog Amsterdamfördraget 1997 och inrättade ett område av frihet, säkerhet och rättvisa som brottsoffrens situation formellt fördes upp på dagordningen i unionen. Den fria rörligheten, det fundament på vilket gemenskapssamarbetet vilar, var den främsta grunden för engagemanget. Utvecklandet av ett Europa utan gränser aktualiserade de särskilda problem som ett brottsoffer ställs inför efter att ha utsatts för brott i ett annat land. Det blev uppenbart att ett gränslöst Europa inte kan uppnå sin fulla potential i fråga om fri rörlighet för människor (arbetskraft) om inte skillnaderna mellan EU-länderna i fråga om brottsoffers möjligheter och rättigheter minimerades. Det var således det gränsöverskridande perspektivet som var anledningen till EU:s engagemang för brottsoffer men resultatet blev ett mer generellt genombrott för brottsofferfrågorna inom EU:s medlemsländer.

En handlingsplan från 1999 om hur bestämmelserna i Amsterdamfördraget på bästa sätt skulle genomföras, Handlingsplan om upprättande av ett område med frihet, säkerhet och rättvisa, tog upp brottsoffers rätt till ersättning. En målsättning i handlingsplanen var att en jämförande studie om ersättning till brottsoffer skulle genomföras inom fem år. Europeiska kommissionen presenterade kort därefter ett meddelande om brottsoffer inom EU, Meddelande från kommissionen till Europaparlamentet, rådet och Ekonomiska och sociala kommittén. Brottsoffer i Europeiska Unionen – Reflexioner över normer och åtgärder, som anlade ett vidare perspektiv på frågan om brottsoffer och som föreslog åtgärder bl a rörande brottsoffrets ställning i rättsliga förfaranden. År 2001 enades medlemsstaterna i EU om rådets rambeslut om brottsoffrets ställning i straffrättsliga förfaranden.

Rambeslut antas med enhällighet, vilket i likhet med instrument som antas inom såväl FN som Europarådet riskerar att leda till att de hålls tämligen generella. Å andra sidan är rambeslut bindande för medlemsstaterna när det gäller de mål som uppställs i rambeslutet. Medlemsstaterna kan således inte välja att inte tillträda ett rambeslut. Om en stor majoritet av medlemsstaterna är positiva till en bestämmelse kan de trots kravet på enhällighet, genom politiskt tryck genomdriva förhållandevis långtgående bestämmelser i ett rambeslut.

Ett övergripande syfte i rambeslutet är att etablera en lika hög nivå för skydd av brottsoffer oavsett vilken medlemsstat i EU som offret befinner sig i. Rambeslutet omfattar stöd både i och utanför rättsväsendet. Brottsoffrets rätt att mötas med respekt betonas i beslutet. I rambeslutets inledande satser slås fast att rambeslutet inte innebär något krav att medlemsstaterna ska tillförsäkra brottsoffer en behandling motsvarande den som ges till parter i det rättsliga förfarandet. Särskild tonvikt läggs på aspekter som har att göra med situationen för brottsoffer i ett annat land, nämligen hur information kan ges och hur brottsoffret kan tillgodogöra sig information, rätten att förstå och bli förstådd och att erhålla erforderligt skydd under processen, liksom att hänsyn ska tas till de nackdelar det innebär att bo i ett annat land än det land där brottet begicks. Därmed behandlar rambeslutet även sådant stöd som kan ges till brottsoffret före och efter rättegången för att om möjligt mildra effekterna av brottet. Rambeslutet innehåller inte några bestämmelser om statlig ersättning till brottsoffret.

Den första artikeln i rambeslutet definierar några centrala begrepp i de straffrättsliga förfarandena, tex ”det rättsliga förfarandet”. Detta begrepp avser alla de kontakter som brottsoffret i sin egenskap av brottsoffer har med myndigheter, offentliga organ eller organisationer för stöd till brottsoffer, före, under eller efter det straffrättsliga förfarandet. De därpå följande artiklarna tar sikte på brottsoffrets rättigheter i en vidare bemärkelse och inte bara i direkt anslutning till den straffrättsliga processen.

I artikel 4 återfinns bestämmelser om brottsoffrets rätt till information. Brottsoffer ska redan vid den första kontakten med brottsbekämpande organ få tillgång till relevant information för att kunna bevaka sina intressen. Rambeslutet anger vilka uppgifter som ska lämnas i informationen. Det handlar bl a om uppgifter som rör vilka myndigheter eller organisationer brottsoffren kan vända sig till för att få stöd och i vilken utsträckning och på vilka villkor ett brottsoffer kan få tillgång till juridisk rådgivning, rättshjälp eller annan rådgivning.

En viktig del av rambeslutet är artikel 5 som har rubriken Garanterad information. Staterna ska vidta nödvändiga åtgärder för att minimera kommunikationssvårigheter som har att göra med brottsoffrets möjlighet att som vittne eller part förstå eller delta i de relevanta skedena i det straffrättsliga förfarandet på ett sätt som är jämförbart med de åtgärder som medlemsstaterna vidtar när det gäller svaranden. I artikel 6 anges att varje medlemsstat ska se till

att brottsoffer, kostnadsfritt när det är berättigat, får tillgång till rådgivning om sin roll i det rättsliga förfarandet och i förekommande fall till rättshjälp, när de kan vara behöriga att uppträda som part i straffrättsliga förfaranden. I artikel 7 slås fast att medlemsstaterna ska ge brottsoffer som uppträder som part eller vittne möjligheter att få ersättning för kostnader som härrör från deras deltagande i straffrättsliga förfaranden.

När en person blir utsatt för ett brott i ett annat land än sitt eget ska behöriga myndigheter i medlemsstaterna vidta lämpliga åtgärder för att minimera de svårigheter som uppstår. De kan besluta att låta brottsoffret lämna vittnesmål omedelbart efter det att brottet förövats och att utnyttja möjligheter till video- och telefonkonferens. Detta framgår av artikel 11 i rambeslutet.

Frivilligorganisationerna uppmärksammas i artikel 13 i vilken det framgår att medlemsstaterna ska verka för att organisationer som stödjer brottsoffer anlitas vid rättegång. Medlemsstaterna ska även uppmuntra sådan hjälp som frivilligorganisationer på olika sätt kan tillhandahålla offret, t ex genom att ge information och stöd och genom att följa med under det straffrättsliga förfarandet och hjälpa offret efter att detta är avslutat.

I enlighet med rambeslutets artikel 18 presenterade kommissionen i början av 2004 en rapport om vilka åtgärder som vidtagits i medlemsstaterna för att genomföra rambeslutets bestämmelser, Report from the Commission on the basis of article 18 of the Council Framework Decision of 15 March 2001, on the standing of victims in criminal proceedings. Kommissionen konstaterar i rapporten att flera av rambeslutets artiklar är så generellt hållna att det är svårt att kontrollera om de verkligen uppfylls.

Slutligen antogs under 2004 ett direktiv om ersättning till brottsoffer. Enligt direktivet bör brottsoffer i EU ha rätt till rättvis och lämplig ersättning för de skador de har lidit oavsett var brottet begicks. Vidare bör ett system för samarbete mellan myndigheternas medlemsstater införas. Direktivet är tillämpligt på lagstiftning om ersättning till offer för uppsåtliga våldsbrott och anger minimiregler för ersättning och för hjälp till brottsoffer i gränsöverskridande fall.

Direktivet bygger på principen att ersättning ska betalas av den medlemsstat på vars territorium brottet begicks men att sökanden ska ha rätt att lämna in en ansökan i den medlemsstat där sökanden är bosatt. En utpekad biståndsmyndighet i varje medlemsland ska vara ansvarig för att bistå ett brottsoffer som utsatts för ett brott i

ett annat medlemsland med att ansöka om ersättning i det landet. Centrala kontaktpunkter ska upprättas för att underlätta arbetet mellan länderna.

På sin hemsida <http://europa.eu/> redogör kommissionen för brottsoffers rättigheter och hur brottsoffer kan göra dessa gällande i gränsöverskridande fall. Där hänvisas till European Forum for Victim Services, en paraplyorganisation för brottsofferstödande organisationer som har konsultativ status i Europarådet och FN. Den har gett ut riktlinjer för brottsoffret i straffprocessen, om brottsoffers sociala rättigheter och om vilken service brottsoffer kan förvänta sig av organisationer som ger stöd till brottsoffer, Statement of Victims' Rights in the Process of Criminal Justice, Statement of the Social Rights of Crime, Statement of Victims' Rights to Standards of Service.

2.5 De mänskliga rättigheterna

2.5.1 Inledning

En given utgångspunkt vid en genomgång av brottsoffers rättigheter i den internationella rätten är de dokument som antagits inom det internationella samfundet till skydd för de mänskliga rättigheterna. Först bör nämnas FN:s förklaring om de mänskliga rättigheterna som antogs av generalförsamlingen redan 1948. Det var det första internationella dokumentet som erkände att alla människor har samma värde och rättigheter och förklaringen omfattar både politiska, medborgerliga, sociala, ekonomiska och kulturella rättigheter. Eftersom den inte är juridiskt bindande för de stater som skrivit under den har inom FN utarbetats två konventioner som täcker de rättigheter som ges i förklaringen. Det är konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter och konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter. Det dröjde emellertid ända till 1966 innan FN:s generalförsamling kunde anta de två konventionerna och ytterligare tio år innan de trädde i kraft.

Europarådet antog 1950 konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna, Europakonventionen. Konventionen hålls levande genom den Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna, Europadomstolen som bevakar dess efterlevnad. Genom domstolens praxis har konventionens bestämmelser successivt kommit att preciseras på ett sätt

som skiljer sig från andra konventioner. Europakonventionen blev svensk lag 1995.

Flera av de konventioner som skyddar särskilda grupper av individer tar också upp dem som utsatts för brott. Det gäller barn i artikel 19 av barnkonventionen och funktionshindrade i artikel 16 av den internationella konventionen om skydd och främjande av funktionshindrades rättigheter, International Convention on the Protection and Promotion of the Rights and Dignity of Persons with Disabilities. Kvinnodiskrimineringskonventionen behandlar inte våld mot kvinnor uttryckligen men flera artiklar i konventionen handlar om diskriminering och syftar därmed även på våld.

Mänskliga rättigheter har under lång tid ansetts vara synonyma med enskildas rätt till skydd från kränkningar av staten. En beskrivning av de mänskliga rättigheterna är att de reglerar förhållandet mellan statsmakten och enskilda människor. De mänskliga rättigheterna kom till för att ge staten vissa skyldigheter gentemot individen.

Statens skyldigheter mot den enskilde i fråga om mänskliga rättigheter är både positiva och negativa. De är negativa i den bemärkelsen att staten inte ska kränka de rättigheter som slagits fast i internationella rättsakter annat än när undantag i lag medger det, t ex genom att någon berövas friheten under vissa förutsättningar. När inskränkningar görs ska den person vars rättigheter inskränkts tillförsäkras vissa rättigheter. Skyldigheterna är positiva i den bemärkelsen att de mänskliga rättigheterna ska främjas och åtgärder vidtas för att aktivt skydda människor så att deras rättigheter inte kränks. En positiv skyldighet är att aktivt utreda och lagföra handlingar som utgör brott mot de mänskliga rättigheterna. Statens positiva skyldigheter gentemot individerna har varit föremål för diskussioner, främst i fråga om huruvida Europakonventionen ålägger stater en positiv skyldighet även när rättigheterna kränkts av en privat aktör och inte av ett statligt organ. Europadomstolen bringade klarhet i frågan i målet X och Y mot Nederländerna, (dom 27/2 1985), genom att slå fast att rättigheterna i Europakonventionen ålägger staten en skyldighet att vidta åtgärder för att skydda respekten för privatlivet även i relationen mellan individer.

2.5.2 Brottsoffer och de mänskliga rättigheterna

Rättsakterna om mänskliga rättigheter ovan tar inte särskilt sikte på brottsoffer men en person som utsatts för brott kan sägas vara någon vars grundläggande rättigheter har kränkts. Det kan gälla t ex rätten till liv, frihet, personlig säkerhet eller rätten till privatliv. Ur ett brottsoffersperspektiv har de mänskliga rättigheterna åtminstone två aspekter. Det handlar dels om rätt till liv, frihet och personlig integritet, med andra ord skydd från brottsliga gärningar och i förlängningen om statens skyldighet att vidta åtgärder för att skydda sina medborgare från det. Om ett brott har begåtts och staten har misslyckats att skydda individen uppstår frågan om vilka rättigheter det skapar för brottsoffret. Det leder fram till frågan om den enskildes rätt till olika former av stöd före, under och efter rättsprocessen.

Skyddet av den enskilde kan utläsas ur artiklar i flera dokument om mänskliga rättigheter som antagits av det internationella samfundet. Artikel 9 i FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter anger att envar har rätt till frihet och personlig säkerhet. I artikel 7 anges att ingen må utsättas för tortyr eller för grym, omänsklig eller förnedrande behandling. En liknande skrivning återfinns även i Europakonventionens artikel 3. I artikel 8 av samma konvention finns rätten till respekt för privatlivet. I EU:s stadga återfinns samma typ av bestämmelser.

De här rättigheterna som är en sorts standard i internationella dokument om de mänskliga rättigheterna har fått ett mer preciserat innehåll av Europadomstolen. Flera domar har bidragit till att precisera statens ansvar för att tillförsäkra enskilda de rättigheter som slås fast i Europakonventionen.

I målet X och Y mot Nederländerna som nämnts ovan hade en ung förståndshandikappad kvinna blivit sexuellt utnyttjad. Hon var själv oförmögen att anmäla brottet. På grund av den nederländska lagens utformning var det inte tillräckligt att någon anmälde brottet i hennes ställe. Någon förundersökning kunde därför inte inledas. Europadomstolen fann i målet att flickans rättigheter enligt artikel 8 om rätten till respekt för privatlivet, hade överträtts då den nederländska staten inte tillhandahöll ett effektivt skydd mot överträdelser av rätten.

I målet Z m.fl. mot Storbritannien (dom 10/5 2001) hade fyra syskon vanvårdats allvarligt i sitt hem utan att myndigheterna vidtagit tillräckliga åtgärder. Europadomstolen fann att barnens rättigheter enligt artikel 3 och artikel 13 i konventionen hade

kränkts, d v s de artiklar som gäller förbud mot tortyr och omänsklig och förnedrande behandling och rätten till ett effektivt rättsmedel.

I målet M.C. mot Bulgarien hade en ung bulgarisk kvinna anmält till polisen att hon blivit våldtagen av två män. Efter en brottsutredning avskrev åklagaren målet med motiveringen att det inte hade visats att de två männen använt våld eller hot mot kvinnan eller att hon vid tillfället gjort motstånd eller sökt tillkalla hjälp. Europadomstolen framhöll i sitt avgörande att staterna enligt artiklarna 3 och 8 i konventionen har en positiv skyldighet att införa lagstiftning som effektivt bestraffar våldtäkt och att tillämpa den lagstiftningen på ett effektivt sätt genom brottsutredningar och åtal. Domstolen redogjorde för att det skett en utveckling i de europeiska länderna, där kravet på bevis om fysiskt våld ersatts av bristande samtycke som relevant kriterium för våldtäkt. Mot den bakgrunden menade domstolen att staterna hade en positiv skyldighet enligt konventionen att straffbelägga och åtala sexuella handlingar som utförts utan samtycke även om offret inte gjort fysiskt motstånd. Domstolen fann att den utredning som företagits och den hållning som intagits av brottsutredare och åklagare inte uppfyllde de krav som kunde ställas. Bulgarien hade således inte fullgjort sin positiva skyldighet enligt artiklarna 3 och 8 i konventionen.

De här domarna utgör exempel på hur Europadomstolen har sett på statens skyldigheter gentemot den som utsätts för brottsliga handlingar utförda av enskilda. I en vidare mening handlar det om handlingar som utgjort kränkningar av de mänskliga rättigheterna.

Tolkningen av Europakonventionen har utvecklats mot att den tilltalades rättigheter och offrets rättigheter faktiskt existerar sida vid sida. Staten har en skyldighet att vidta åtgärder för att rättigheter som slås fast i konventionen inte överträds, även i relationen mellan individer. Konsekvensen av det är bl a enligt Emmerson och Ashworth i *Human rights and Criminal justice*, att staten är skyldig att förhindra kränkningar av flera rättigheter, rätten till liv i artikel 2 och skydd mot förnedrande och inhuman behandling i artikel 3. Staten är också skyldig att ha strafflagar som straffbelägger kränkningar av artiklarna 2, 3 och artikel 8 om skydd av privatlivet och den personliga integriteten och att undersöka påstådda brott mot artiklarna 2 och 3, att åtala när bevisning föreligger och motivera med skäl samt att skydda de processrättsliga rättigheterna för brottsoffer och vittnen under brottmålsprocessen (ss. 535–560).

Den norska utredningen Fornærmedeudvalget har i Fornærmede i straffprocessen – nytt perspektiv og nye rettigheter (NOU 2006:10) konstaterat att ett tillgodoseende av brottsoffers rättigheter i straffprocessen bidrar till att uppfylla den positiva skyldighet som staterna har enligt Europakonventionen att straffbelägga och utreda och åtala vissa brott. Att tillgodose de här bestämmelserna till skydd för brottsoffer bidrar på så sätt till sakens upplysning och ett effektivare rättsväsende vilket är målet med den positiva skyldigheten enligt artiklarna 3 och 8 i konventionen (s. 90).

Principen om en rättvis rättegång

En mycket viktig del av de mänskliga rättigheterna är rätten till en rättvis rättegång eller fair trial. Begreppet är vittomfattande och omfattar bl a offentlighet, rätten till en rättegång inom skälig tid och inför en opartisk domstol.

Principen om en rättvis rättegång återfinns såväl i FN:s förklaring om de mänskliga rättigheterna som i FN:s konvention om de medborgerliga och politiska rättigheterna och i Europakonventionen. Även EU-stadgan om de grundläggande rättigheterna innehåller ett avsnitt om rätten till en rättvis rättegång. Gemensamt för de här dokumenten är att de främst tar sikte på den misstänktes rätt till en rättvis rättegång, medan motsvarande rättigheter för offren saknas. Artikel 6 innehåller flera delar. Medan punkterna 2 till 3 i artikeln hänvisar till den misstänktes rättigheter i brottmål har den första punkten ett vidare tillämpningsområde och kan tillämpas inte bara på den som är misstänkt för brott. Europakonventionen anger i den första punkten av artikel 6 att var och en som är anklagad för brott eller vars civila rättigheter och skyldigheter ska prövas, ska vara berättigad till en rättvis och offentlig rättegång inom skälig tid och inför en oavhängig och opartisk domstol som upprättats enligt lag. Punkterna 2 och 3 däremot gäller enbart den som är anklagad för brott.

Europakonventionen ger i artikel 6 den som är anklagad för brott minimirättigheter. Bland dem finns rätten att underrättas om innebörden av och grunden för en anklagelse om brott, att få försvara sig personligen eller genom ett rättegångsbiträde som den anklagade själv utsett. När den anklagade saknar tillräckliga medel för att betala ett rättegångsbiträde, ska han eller hon erhålla ett sådant utan kostnad om rättvisans intresse så fordrar. En

konkretisering av begreppet om en rättvis rättegång ges i artikel 6 (3) och handlar om den anklagades rätt att förhöra eller låta förhöra vittnen som åberopas emot henne eller honom samt att själv få vittnen inkallade och förhörda under samma förhållanden som vittnen åberopade mot den anklagade.

Artikel 6 innehåller också en bestämmelse om att rättegång får hållas bakom stängda dörrar om hänsyn till parternas privatlivs helgd kräver det.

En utgångspunkt för principerna om en rättvis rättegång har ansetts vara att i brottmål som förs av en åklagare befinner sig den misstänkte i ett underläge, eftersom den åtalande parten i straffprocessen förfogar över resurser under brottsutredning och över instrument som exempelvis tvångsmedel. En motvikt till det övertag som åklagaren har är bl a oskyldighetspresumtionen som också är en del av artikel 6 och principen om en rättvis rättegång.

Begreppet equality of arms motsvaras på svenska av jämvikt mellan parterna eller vapenlikhet. Sedan målet Neumeister mot Österrike från 1968 har begreppet vid ett stort antal tillfällen av Europadomstolen förklarats vara inneboende i begreppet om en rättvis rättegång i artikel 6 i Europakonventionen. I Mänskliga rättigheter i europeisk praxis, definieras begreppet equality of arms som att parterna i rättsprocessen ska vara likställda ifråga om möjligheterna att föra sin talan och att den ene parten inte ska gynnas på den andres bekostnad (s. 195).

Begreppet equality of arms har i domarna aktualiserat den kontradiktoriska principen och hur den tillämpas. Många mål har handlat om målsägandens närvaro vid rättegång och användningen av anonyma vittnen och den misstänktes möjligheter att låta fråga ut målsäganden. I Mänskliga rättigheter i europeisk praxis redogör Danelius för att överträdelser av rätten till equality of arms i Europadomstolens praxis i många fall har handlat om att den ene parten inte har fått möjlighet till dokumentinsyn eller att bemöta de inlägg som gjorts av den andre parten (s. 195, 202-211).

En situation när försvarets rätt att höra målsägande kan försvagas är när målsäganden är barn som inte närvarar vid rättegången. Även om domstolen inte direkt berört målsägandens situation har domstolens bedömning av begreppet rättvis rättegång ändå påverkat målsägandens situation på så sätt att i de fall där bevisupptagning skett i strid mot vad som gäller för fair trial, domstolen har uttalat att offrets utsaga måste bedömas med stor försiktighet. Så var bl a fallet i ärendet Lindquist / Sweden no 26304/95 där domstolen menade att det var legitimt att vidta

särskilda åtgärder för att skydda offret om åtgärderna inte hindrade ett adekvat effektivt försvar. Eftersom försvaret i det här fallet haft möjlighet att fråga ut målsäganden ansågs Sverige inte ha brutit mot förpliktelsen i artikel 6.

Sammanfattningsvis kan rätten till jämvikt mellan parterna emellertid inte sägas handla om att skapa en reell jämvikt utan snarare om en rätt till likabehandling. Målsäganden kan tillerkännas skydd i rättegången genom att den tilltalades rättigheter inskränks. Det gäller under förutsättning att försvaret fått möjligheten att ifrågasätta målsägandens muntliga uppgifter, såväl specifika uppgifter som målsägandens allmänna trovärdighet. Domstolen bör också vid bevisvärderingen iaktta nödvändig försiktighet. Det framgår av fallet Lindquist / Sweden ovan och Bevisprövning vid sexualbrott (ss. 224–225)

Doktor Anne Robberstad i Norge som i sin avhandling *Mellom tvekamp og inkvisisjon* behandlat målsägandens ställning i rättsprocessen, har utvecklat den syn som hon menar finns på rättsprocessen som en tvekamp mellan två parter: staten, representerad av åklagaren, på ena sidan och den åtalade på den andra. Det här synsättet gör att brottsoffrets medverkan försätter den tilltalade i en sämre situation genom att en ”två mot en”-situation skapas. Robberstad går så långt att hon hävdar att principen utgör det ideologiska grundlaget för en process som utesluter målsäganden i rättsprocessen (s. 148) I sin avhandling *Mellom tvekamp og inkvisisjon* har Robberstad studerat principen om jämvikt mellan parterna i förhållande till Europadomstolens praxis och undersökt om den principen skulle utgöra ett hinder för att ge målsäganden utökade rättigheter. Hon finner inte något stöd för att domstolen skulle ha uppfattningen att ökade rättigheter för offret skulle skapa obalans mellan målsäganden och den misstänkte eller att förekomsten av en tredje part utgör ett hinder för equality of arms (ss. 148–162). Ett exempel på det är målet *Kamasinski* (A 168) där domstolen konstaterade att möjligheten för målsäganden att föra talan i brottmålet som civil part var en etablerad del av de kontinentala rättsystemen (s. 158).

Ett viktigt mål som gäller balansen mellan parterna i en rättsprocess är *Doorson mot Nederländerna* i vilket Europadomstolen gjorde en avvägning mellan den tilltalades rätt till en rättvis rättegång enligt artikel 6 och vittnens eller målsägandens rätt till sitt privat- och familjeliv enligt artikel 8. I målet var *Doorson* anklagad för att ägna sig åt narkotikahandel. Några av de vittnen som pekade ut *Doorson* tilläts vara anonyma. Domstolen framhöll

i sitt avgörande: ”Artikel 6 kräver visserligen inte uttryckligen att man tar hänsyn till vittnens eller målsägandens intressen i samband med att de kallas för att höras i ett mål. Emellertid kan deras liv, frihet eller personliga säkerhet stå på spel liksom också intressen som i allmänhet är att hänföra till artikel 8 i konventionen. Sådana intressen för vittnen och målsäganden skyddas i princip av andra bestämmelser i konventionen vilket innebär att konventionsstaterna bör organisera sina straffrättsprocesser så att dessa intressen inte äventyras på ett oförsvarligt sätt. Mot denna bakgrund kräver principerna för en rättvis rättegång också att försvarets intressen i förekommande fall avvägs mot intressena hos vittnen och målsägande som kallas att ge utsagor. ”

Bland annat på de grunder som anges i slutet fann domstolen att det inte förelåg någon överträdelse mot artikel 6.

Det kan konstateras att de mänskliga rättigheterna utgör en balans mellan vissa rättigheter som individerna tillerkänts av det internationella samfundet och de inskränkningar av dessa rättigheter som samfundet också funnit vara berättigade. Den balansen har att göra med uppdelning av rättigheter i absoluta och kvalificerade rättigheter. Europadomstolens tillämpning av artikel 6 har skapat en balans mellan målsägandens och den misstänktes rättigheter. Emmerson och Ashworth menar i Human Rights and Criminal Justice att domstolen har börjat utveckla processuella rättigheter för brottsoffret utifrån den europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna (s. 552). Domstolen har i flera fall, bl a i fallet Ruiz-Mateos (dom 12 /9 1993) gett uttryck för synsättet att balansen mellan parterna bara är en del av begreppet fair trial.

Diesen pläderar i Brottsoffrets rätt för att målsäganden har behov av en egen representant under rättegången, bl a därför att principen om ”equality of arms” åsidosätts ”om den ena parten (den tilltalade) har ett personligt biträde och den andra parten (målsäganden) saknar det (s. 72).

2.6 Sammanfattning

I den internationella rätten om brottsoffer finns inte någon specifik bestämmelse om möjligheten att bli företrädd av ett juridiskt biträde i rättsprocessen. Det finns däremot skrivningar om rättshjälp och om att brottsoffret bör ha tillgång till rådgivning om sin roll i det rättsliga förfarandet. Brottsofferdeklarationens princip

om att man ska ombesörja lämplig hjälp åt brottsoffret under rättsprocessen kan sägas vara själva grundsatsen för lagstiftningen om målsägandebiträde. De internationella dokument som redovisats i det här kapitlet har syftet att förbättra brottsoffrets situation i rättsprocessen. Flera av de s k rättigheterna för brottsoffer i Europarådets rekommendationer och EU:s rambeslut tar upp sådant som målsägandebiträdet har i uppgift att bistå målsäganden med. Det gäller t ex rätten att få framföra sin uppfattning på lämpligt ställe i processen, men även rätten att få information om det rättsliga förfarandet och bistånd med ersättning.

Genom målsägandebiträdet realiseras flera av de rättigheter och rekommendationer som finns i de internationella rättsakterna, inte minst bestämmelsen A 17 i brottsofferdeklarationen enligt vilken brottsoffer med särskilda behov ska visas särskild uppmärksamhet vid tillhandahållandet av tjänster och hjälp.

3 Utvecklingen av lagstiftningen om målsägandebiträde

3.1 Inledning

Diskussionen om juridiskt stöd till målsägande uppstod på 1970-talet i samband med att de statliga utredningarna om sexualbrottslagstiftningen lade fram sina betänkanden. Idén om målsägandebiträde kan härledas till Sexualbrottsutredningens arbete. Utredningens betänkande Sexuella övergrepp (SOU 1976:9) fick mycket kritik, såväl av den allmänna opinionen som av remissinstanserna. Därför tillsattes en ny utredning med namnet Sexualbrottskommittén 1977. Sexualbrottsutredningens uppdrag skulle ligga till grund för den nya kommitténs arbete. Enligt sina direktiv (Dir 1977:7) skulle Sexualbrottskommittén överväga åtgärder som borde vidtas för att underlätta offrets situation under den rättsliga handläggningen. Direktiven anvisade att ”fasta och ändamålsenliga rutiner för att sexualbrottsoffer skulle kunna få omedelbar hjälp” borde övervägas och att den hjälp som skulle erbjudas målsäganden inte skulle vara avsedd som en isolerad företeelse (SOU 1982:61 s. 29). Två år senare fick Sexualbrottskommittén tilläggsdirektiv (1979:146), som anvisade att kommittén skulle göra en översyn av åtalsreglerna för misshandel och överväga möjligheter till hjälp för kvinnor som fallit offer för misshandel. Sexualbrottskommittén redovisade sina förslag i betänkandet Våldtäkt och andra sexuella övergrepp (SOU 1982:61).

Sexualbrottsutredningens och Sexualbrottskommitténs utredningar ledde till en offentlig debatt om sexualbrottsoffrens situation. Kritik riktades mot hur brottsoffren hanterades i det straffprocessuella systemet. För första gången uppmärksammades på allvar hur våldtäktsoffer upplevde rättsprocessen. Många målsägande orkade överhuvudtaget inte ta sig igenom en rättsprocess, vilket gjorde att många anmälningar drogs tillbaka.

I Sexualbrottskommitténs direktiv redogjordes för de brister som fanns i hjälpen till sexualbrottsoffer. En utredning gjordes av Leif GW Persson på uppdrag av Sexualbrottskommittén, Våldtäkt – en kriminologisk kartläggning av våldtäktsbrottet (SOU 1981:64). Det fanns 600 anmälda våldtäkter i statistiken vid den här tiden men enligt Perssons studier uppskattades antalet begångna våldtäkter till runt 10 000 (s. 252). Var fjärde kvinna ville ta tillbaka sin anmälan under förundersökningens gång (s. 195). Studierna visade att vid den här tiden hade endast ett av offren i undersökningen under året fått juridisk hjälp i processen. Sex procent hade fått annat stöd i form av kurativ hjälp (s. 188). I utredningen Våldtäkt föreslogs olika möjligheter för brottsoffer att få social, psykologisk och kurativ hjälp genom inrättandet av sociala enheter som kunde komplettera den polisiära verksamheten (ss. 249–252).

En annan rapport som gjordes på uppdrag av Sexualbrottskommittén, Erfarenheter av att möta våldtagna kvinnor (Bilaga 2 i SOU 1982:61), handlade om en försöksverksamhet på RFSU:s mottagning för kvinnor som utsatts för sexuellt våld. I rapporten påpekades vikten av att kvinnorna blev aktivt omhändertagna så att de klarade av rättegången. Dessa förutsättningar visade sig sedan ha betydelse för en positiv återhämtningsprocess. Rapporten betonade också betydelsen av utbildning för olika yrkesgrupper om krisreaktioner hos våldtagna kvinnor. Även rättsväsendets företrädare ansågs vara i behov av sådan utbildning. Rapporten bekräftade behovet av ett ombud i rätten för kvinnor som var målsägande i sexualbrottsmål. I sitt slutbetänkande Våldtäkt och andra sexuella övergrepp (SOU 1982:61) föreslog Sexualbrottskommittén att kravet på angivelse vid flera sexualbrott skulle tas bort och att omständigheter som rörde kvinnans relation till mannen eller hennes levnadssätt skulle fråntas rättslig betydelse. Sexualbrottskommittén menade att grundvalen för de synpunkter som förts fram om offrens utsatta situation därmed hade fallit bort, och att rättsprocessen generellt sett borde upplevas som lättare efter de ändringar som kommittén ville införa. Vikten av att sexualbrottsoffer gavs en insiktsfull och hänsynsfull behandling betonades av Sexualbrottskommittén. Med anledning av det gavs de myndigheter som kom i kontakt med brottsoffer uppdrag att genomföra utbildning. Sexualbrottskommittén menade att möjligheterna till juridiskt stöd var väl tillgodosedda och att polisen skulle ge brottsoffer information om möjligheterna att få ett juridiskt biträde. Frågan om stöd till målsägande i rättsprocessen

kunde enligt Sexualbrottskommittén lösas genom befintligt stöd inom ramen för socialtjänsten och sjukvården (ss. 129–133). Sexualbrottskommittén hänvisade också till socialtjänstlagen, enligt vilken det fanns möjlighet för enskilda att få hjälp med personliga angelägenheter av en s k kontaktperson. Den lagstiftningen hade visserligen inte kommit till med tanke på brottsoffer men det hindrade inte att lagen tillämpades så att brottsoffer fick den här typen av hjälp (s. 135).

I den efterföljande riksdagsdebatten framfördes synpunkter om att de nya reglerna om stöd till sexualbrottsoffer inte var tillräckliga. Inte heller remissinstanserna var nöjda med betänkandet i den här delen och de, liksom flera kvinnoförbund krävde att offer för sexualbrott skulle ges rätt till juridiskt biträde.

I propositionen om ändring i brottsbalken m m (sexualbrotten) d v s prop. 1983/84:105, uttalade departementschefen att man uppmärksammat borde följa effekterna av lagstiftningen om stödperson och av det stöd som gavs till kvinnor som utsatts för sexualbrott. Om det skulle visa sig att det fortfarande fanns behov av ett juridiskt biträde skulle frågan tas upp igen (s. 49).

3.2 Rättslig hjälp till målsäganden före lagen om målsägandebitråde

Enligt den ordning som rådde före tillkomsten av lagen om målsägandebitråde var möjligheterna till rättsligt bistånd för målsägande begränsade. I betänkandet Målsägandebitråde (SOU 1986:49) redovisade Rättshjälskommittén att brottsoffer som önskade juridisk hjälp i rättsprocessen kunde få allmän rättshjälp med biträdesförordnande. Förutsättningen var till att börja med att sökandens ekonomiska förhållanden var sådana att rättshjälp kunde anses befogat. Vidare krävdes det att ärendet gällde en rättslig angelägenhet och att ett behov av rättshjälp kunde fastställas. Målsäganden som inte förde talan uppfyllde inte kriteriet om rättslig angelägenhet. De målsägande som önskade föra skadeståndstalan ansågs sakna behov av rättshjälsbiträde eftersom nya regler gjorde åklagaren skyldig att föra målsägandens talan i skadeståndsdelen. För målsägande i övrigt utnyttjades rättshjälp i liten omfattning. Inom ramen för rättshjälpslagen kunde brottsoffer få juridisk rådgivning mot en avgift (ss. 66–68). Målsägande som önskade juridisk hjälp under rättsprocessen hade således inga större möjligheter att få det.

3.3 Rättshjälskommittén

Rättshjälskommittén (Ju 1982:01) tillsattes för att se över hur samhällets rättshjälp borde vara reglerad i framtiden. Efter två år fick Rättshjälskommittén ett tilläggsdirektiv (Dir 1984:43), som innebar att den skulle undersöka hur målsäganden upplevde det rättsliga förfarandet vid sexualbrott. Genom undersökningar skulle Rättshjälskommittén ta reda på mer om den praktiska tillämpningen av de nya reglerna om stöd till målsägande. En annan del av uppdraget gick ut på att behandla formerna för utvidgad rättshjälp åt i första hand kvinnor som utsatts för sexualbrott eller vissa andra våldsbrott (Bilaga 1 SOU 1986:49).

I direktivet till Rättshjälskommittén underströk regeringen att även om de rättsvårdande instanserna skötte sig invändningsfritt, så kunde rättsprocessen medföra konflikter och påfrestningar för målsäganden. Regeringen påpekade att ett juridiskt biträde skulle kunna minska de påfrestningar som offer för sexualbrott kan uppleva i rättssystemet (Bilaga 1 s. 4).

En orsak till att regeringen gav Rättshjälskommittén tilläggsdirektiv var också att regeringarna i Norge och Danmark under början på 1980-talet hade infört regler om ”bistandsadvokat”, dvs ett juridiskt biträde med uppgift att stödja offer för sexualbrott. Av Rättshjälskommitténs betänkande Målsägandebitråde (SOU 1986:49) framgick det att den nya lagstiftningen hade gett positiva effekter i grannländerna (s. 76).

3.3.1 Rättshjälskommitténs undersökningar

För att klarlägga hur reglerna om stödperson fungerat i praktiken lät Rättshjälskommittén göra en undersökning, Offer för sexualbrott, som utgjorde en del av betänkandet Målsägandebitråde (Bilaga 2 SOU 1986:49). Det var den första undersökningen som gjordes i Sverige med syfte att kartlägga situationen för en särskild grupp av målsägande (s. 6). Undersökningen, som byggde på såväl förundersökningsmaterial som domar och enkäter, inriktade sig på vilka stödinsatser som erbjöds målsägande och hur dessa utnyttjades. Var femte kvinna i undersökningen valde att ta tillbaka sin anmälan. Ungefär hälften av kvinnorna i undersökningen kom ensamma till rättegång och ytterst få av kvinnorna i undersökningen hade haft hjälp av ett juridiskt biträde (ss. 33–34). Vidare framkom det att få brottsoffer fick information om

tillgängliga stödinsatser. Knappt hälften av brottsoffren hade en stödperson med sig vid rättegången. Det nya institutet stödperson användes således relativt sällan. Endast ett fåtal domare hade erfarenhet av ärenden där stödperson förekom (s. 85). De flesta målsägande hade inte någon kontakt alls med åklagare under utredningstiden och endast ett fåtal av åklagarna i undersökningen hade träffat målsägande innan ett beslut om nedläggande av åtal fattades.

Undersökningen omfattade också en enkät till landets kvinnojourer, som fått möjlighet att lämna synpunkter på det tillgängliga stödet till sexualbrottsoffer. De flesta jourkvinnor svarade att kvinnorna som de mött skulle ha behövt mer hjälp och stöd. Jourerna önskade enstämmigt att målsäganden i sexualbrott skulle få ett juridiskt biträde, som de menade skulle kunna skapa mer balans i rättegången (Bilaga ss. 51–54).

Uppgifterna i undersökningen stämde till viss del överens med de uppgifter som Leif GW Persson hade redovisat i sin utredning för Sexualbrottskommittén, Våldtäkt, en kriminologisk kartläggning av våldtäktsbrottet (SOU 1981:64).

Sammanfattningsvis visade undersökningen på brister i stödet till målsäganden. De flesta åklagare och domare som deltog i undersökningarna ansåg att sexualbrottsoffer hade behov av ett eget juridiskt biträde. Rättshjälskommitténs slutsatser var att de åtgärder som vidtagits inte gett avsett resultat och att målsägande behövde mer hjälp (s. 11 och s. 86).

3.3.2 Betänkandet Målsägandebitråde

I betänkandet Målsägandebitråde (SOU 1986:49) redovisade Rättshjälskommittén att dess undersökningar hade visat att målsägande i sexualbrottsmål behövde mer hjälp än vad de kunde få. Rättshjälskommittén tolkade resultaten som att stödpersonen inte kunde tillgodose sexualbrottsoffrens behov under rättsprocessen. Enligt kommitténs mening var det emellertid inte självklart att målsägandens behov skulle tillgodoses genom att målsägande fick rätt till ett eget juridiskt biträde (s. 87). Inledningsvis ansåg Rättshjälskommittén att det var möjligt att finna vägar för att tillgodose målsägandens hjälpbehov inom den dåvarande ordningen. Samtidigt ansågs det vara svårt att garantera målsägande den hjälp de behövde på det sättet. Därför föreslog Rättshjälskommittén att offer för grova sexualbrott skulle få ett

eget juridiskt biträde med uppgift att tillvarata offrets intressen och att ge målsäganden stöd och hjälp under förundersökning och rättegång. Biträdet skulle kallas målsägandebitråde. Rättshjälskommittén menade att målsägandebiträdet skulle ses som ett komplement till t ex stödpersoner, förhörsvittnen och det bistånd som kunde ges enligt socialtjänstlagen (s. 12).

Rättshjälskommitténs utgångspunkt var att målsägandebiträdet oftast skulle vara jurist och ha insikt om brottsoffers problem (s. 97). Reglerna om vem som kunde förordnas som målsägandebitråde skulle var samma som de som gällde för ett rättshjälsbiträde. Målsägandebiträdet skulle ersättas enligt samma regler som offentlig försvarare (s. 108).

Både rättshjälskommittén och senare regeringen i propositionen om målsägandebitråde (prop. 1987/88:107), beskrev målsägandebiträdet som "en principiell nyordning" (s. 13 respektive s. 87). Det fanns flera skäl till det, framförallt att även målsägande som inte förde talan fick en möjlighet att bli juridiskt företrädda. Att bistånd enligt den nya lagstiftningen var helt kostnadsfritt och hade till syfte att tillgodose även behovet av kurativt stöd var också nytt.

3.3.3 Lagens intentioner

De syften som Rättshjälskommittén hade med lagstiftningen om målsägandebitråde var till att börja med humanitära och styrdes av viljan att tillgodose offrens hjälpbehov i sexualbrottsmål. Insikten att drabbade människor var behjälpta av stöd under den rättsliga processen hade tilltagit under det senaste decenniet och Rättshjälskommittén hade fått flera belägg för att offer saknade stöd under rättsprocessen. Dessutom var möjligheterna för målsäganden att få rätthjälp under rättsprocessen små (ss. 28–31).

En annan utgångspunkt för förslaget om målsägandebitråde var utvecklingen av det internationella arbetet för brottsoffer. Framväxten av den viktimologiska forskningen och de uppgifter som kommit fram i forskningen om sekundär viktimisering, d v s att rättsväsendet faktiskt kunde förvärra situationen för ett redan utsatt offer torde också ha haft betydelse för de förslag som lämnades.

Framförallt var de nya reglerna om målsägandebitråde ett led i att stärka brottsoffrens situation. Rättshjälskommittén redovisade vad som hade skett på brottsofferområdet, bl a att det fanns olika

typer av försöksverksamheter för stöd till misshandlade kvinnor och till de män som misshandlat kvinnor (ss. 46–50). Rättshjälpkommittén hänvisade också till en rad motioner om brottsoffrets situation och om juridiskt biträde för personer som utsatts för sexuella övergrepp, liksom till promemorian Stöd och hjälp åt brottoffer (KansliPM 1986:1), publicerad av Brottsförebyggande rådet BRÅ i vilken förbättrade rutiner hos polis och åklagare hade föreslagits.

Objektivitetsprincipen och de följder som den kunde få för målsäganden i rättsprocessen nämndes också i anslutning till den lagstiftning som föreslogs. Rättshjälpkommittén konstaterade att åklagare och polis inte stod på målsägandens sida gentemot den misstänkte och att många åklagare och poliser ansåg att det var svårt att mer aktivt stödja målsäganden (s. 57).

Undersökningen som gjordes på Rättshjälpkommitténs uppdrag, Offer för sexualbrott, visade att det var lika vanligt som tio år tidigare att utredningar om sexualbrott inte fullföljdes (ss. 80–81). Syftet med den nya lagstiftningen kunde också tolkas som ett sätt att få till stånd ökad lagföring.

Rättspolitiska skäl framfördes också i anslutning till förslagen. Målsägandebitrådet sågs som ett hjälpmedel för ökad lagföring genom att bidra till en effektiv utredning. I undersökningen Offer för sexualbrott, hade kvinnojourerna påpekat hur tidsödande processen blev när målsäganden var rädd och osäker (Bilaga 2 s. 54). Regeringen pekade i propositionen om målsägandebitråde (prop. 1987/88:107) på att polis och åklagare ofta led av en stor arbetsbelastning och därför inte kunde bistå målsäganden med stöd (s. 19).

Att målsäganden skulle slippa kostnader för målsägandebitrådet motiverades med att målsägandens situation kunde jämföras med den som utsätts för vissa ingripande åtgärder från samhällets sida och som var berättigade till kostnadsfri hjälp i form av offentligt biträde (s. 111).

3.3.4 Lagens tillämpningsområde enligt rättshjälpkommittén

Ett viktigt ställningstagande för Rättshjälpkommittén gällde huruvida rätten till målsägandebitråde skulle begränsas och om målsägandebitråde skulle förordnas enbart vid vissa sexualbrott.

Med hänvisning till att det rörde sig om en nydanande reform ville Rättshjälskommittén inskränka rätten till målsägandebitråde till den grupp av brottsoffer vars behov man vid den här tiden ansåg vara störst. Rättshjälskommittén inriktade sig på offer för allvarliga sexualbrott. Skälen för det var att de brotten hade en integritetskränkande karaktär och att målsägandens trovärdighet nästan alltid stod på spel i sexualbrottmål. De här brotten var lätta att skilja ut från andra brott. Rättshjälskommitténs inställning var att det inte låg inom dess uppdrag att ta ställning till andra än särskilt utsatta brottsoffers behov. Visserligen tog den upp situationen för ”kvinnor som utsatts för våld i familjen”, men rättshjälskommittén ansåg inte att det just vid kvinnomisshandel fanns ett särskilt stort behov av juridiskt stöd i frågor som berörde brottmålet. Det hänvisades till att behovet av juridiskt stöd bland kvinnor som utsatts för misshandel varierade vilket skulle påverka kostnaderna för att genomföra reformen. Av de skälen menade rättshjälskommittén att offer för misshandel i hemmet inte skulle ges rätt till ett juridiskt biträde (ss. 94–95 och s. 121).

När det gällde sexualbrotten menade kommittén att behovet av hjälp var lika stort vid olika typer av allvarliga sexualbrott och att det därför inte var möjligt att göra en generell inbördes reglering. En reglering där målsägandebitråde skulle kunna förordnas för målsägande i de flesta allvarliga sexualbrott förordnades slutligen (s. 92). Rättshjälskommittén föreslog att målsägandebiträdet skulle förordnas för målsäganden i mål om våldtäkt, grov våldtäkt, sexuellt tvång, sexuellt utnyttjande, sexuellt utnyttjande av underåring, grovt sexuellt utnyttjande av underårig, sexuellt umgänge med barn, försök till dessa brott samt sexuellt umgänge med avkomling eller syskon. Rätten till målsägandebitråde innebar att det skulle råda en presumtion för förordnande i dessa fall (s. 116).

3.3.5 Målsägandebiträdets uppgifter

Enligt rättshjälskommittén skulle målsägandebiträdet kunna förordnas så snart en anmälan gjorts om något av de brott som angavs i förslaget till 1 § lagen om målsägandebitråde (s. 119).

Utifrån de föreslagna formuleringarna om att målsägandebiträdet skulle tillvarata målsägandens intressen och ge målsäganden stöd och hjälp, exemplifierade rättshjälskommittén målsägandebiträdets uppgifter. Under förundersökning skulle

målsägandebitrådet närvara vid förhör, förklara förundersökningen för målsäganden och hålla målsäganden informerad om förundersökningens framskridande, beskriva huvudförhandlingen för målsäganden och vilken roll målsäganden hade i den och genom kontakter med t ex åklagaren, ta reda på hur rättegången planerats. Under själva rättegången skulle målsägandebitrådet se till att målsägandens intressen tillgodosågs, d v s hon eller han skulle kunna begära stängda dörrar eller se till att förhör med målsäganden ägde rum i den tilltalades utevaro. Målsägandebitrådet skulle kunna ställa frågor till målsäganden och till den tilltalade. Under huvudförhandlingen skulle målsägandebitrådet också kunna fästa rättens uppmärksamhet på frågor som kunde upplevas som kränkande för målsäganden (ss. 98–99).

Rättshjälpkommittén ville att målsägandebitrådet skulle biträda målsäganden med talan om enskilt anspråk, men ansåg att den möjligheten skulle vara utesluten om skadestandsfrågan fördes i den för tvistemål stadgade ordningen eller utanför rättsprocessen. Målsägandebitrådet skulle enligt rättshjälpkommittén ha en roll vid biträdande av talan, bl a därför att ansvaret för att brott skulle utredas på ett riktigt sätt inte borde läggas på målsäganden (ss. 102).

De flesta av målsägandebitrådets uppgifter skulle enligt rättshjälpkommittén utföras i målsägandens närvaro (s. 97).

3.3.6 Remissbehandlingen av betänkandet Målsägandebitråde

Synpunkterna på betänkandet Målsägandebitråde (SOU 1986:49) vid remissbehandlingen var genomgående positiva. Men redan vid den här tidpunkten påpekades att även offer för andra brott än sexualbrott kunde vara i behov av stöd. Majoriteten av remissinstanserna ansåg att kretsen av målsägande som var berättigade till målsägandebitråde borde utvidgas. Framförallt gällde synpunkterna det som kallades för kvinnomisshandel. Några remissinstanser tog upp särskilda situationer där det kunde vara motiverat med juridiskt bistånd, t ex när målsäganden utsatts för olaga hot. Begränsningen till brott med fängelse i straffskalan ifrågasattes av någon remissinstans. Relativt många remissinstanser hade också synpunkter på målsägandebitrådets kvalifikationer och framförde att synnerlig vikt borde läggas vid målsägandebitrådets

lämplighet eller att man borde låta endast jurister förordnas som målsägandebitråde (JU 1998/1237 KRIM).

3.4 Propositionen om målsägandebitråde

Även i propositionen om målsägandebitråde (prop. 1987/88:107) lades tyngdpunkten på att det fanns ett generellt behov av målsägandebitråde vid grövre sexualbrott. Men departementschefen menade att det fanns sexualbrott där behov av biträde saknades och föreslog därför att lagens tillämpningsområde skulle vara något mer restriktivt än vad Rättshjälpkommittén hade förordat. Enligt regeringen fanns det inte ett generellt behov av juridiskt stöd vid mindre allvarliga sexualbrott som sexuellt ofredande, förförelse av ungdom, koppleri, grovt koppleri samt försök, förberedelse och stämpling till sexualbrott (s. 22).

I övrigt gick regeringens uppfattning om lagens tillämpningsområde utöver det som Rättshjälpkommittén hade föreslagit. Vid brottslighet av annan art än sexualbrott konstaterade regeringen att det fanns "ett ungefär lika stort behov av biträde". De brott man särskilt syftade på var kvinnomisshandel. Regeringen ville ändå inte särbehandla de brotten eftersom det vid andra våldsbrott, t ex mot äldre personer, kunde finnas lika ömmande skäl för juridisk hjälp. Därför menade departementschefen att en reglering borde göras mera generell och lagen borde inkludera även offer för brott mot liv och hälsa, d v s brott enligt kapitel 3 och 4 i brottsbalken med fängelse i straffskalan, samt rån och grovt rån. Förutsättningarna för att förordna målsägandebitråde vid de här brotten var att målsäganden kunde antas ha ett särskilt starkt behov av målsägandebitråde. Ett sådant behov kunde finnas om man utsatts för ett kvalificerat brott som inneburit en svår kränkning och det kunde förväntas att målsäganden skulle utsättas för ingående och pressande förhör. Vad ett kvalificerat brott innebar definierades inte (ss. 21–22).

I propositionen förtydligades och utökades skrivningarna om målsägandebiträdets uppgifter något. Framförallt underströks en av målsägandebiträdets primära uppgifter, att lindra påfrestningarna i samband med utredningen (s. 23). Regeringen betonade att målsägandebiträdet inte fick bli ytterligare en åklagare och gjorde det klart att målsäganden inte skulle ha möjlighet att påkalla utredning under förundersökningen. En frågerätt för målsägandebiträdet förelåg bara i de fall målsäganden förde talan (s. 22).

Den hjälp som målsäganden kunde få av polis och åklagare med det enskilda anspråket kunde i vissa fall vara otillräcklig. Regeringen menade att det skulle vara opraktiskt och dyrt att i de fallen utse ett rättshjälpsbiträde, om ett målsägandebitråde redan fanns. I den här frågan gick regeringen således på rättshjälpskommitténs linje och föreslog att målsägandebiträdets behörighet skulle omfatta frågor om skadestånd (s. 25).

Framförallt av praktiska skäl ville regeringen att målsägandebiträdet skulle bistå målsäganden även med biträdande av talan. Regeringens inställning var att det i det här fallet skulle kunna bli svårt att skilja ut de handlingsmöjligheter målsäganden hade genom att biträda talan i förhållande till andra befogenheter och att biträdande av talan medförde endast begränsade befogenheter för målsäganden och målsägandebiträdet (s. 25).

Enligt regeringen borde den nya lagen utvärderas så snart man hade vunnit tillräckliga erfarenheter av den (s. 22).

3.5 Den första utvidgningen av lagen

I rättshjälpskommitténs tilläggsdirektiv hade det understrukits att en eventuell ny ordning borde inriktas på offer för sexualbrott eller vissa andra våldsbrott. Redan i betänkandet Målsägandebitråde (SOU 1986:49) hade det blivit uppenbart att ett problem var att bestämma vilka som borde få rätt till biträde. Reglerna om juridiskt biträde i Danmark och Norge hade begränsats till offer för våldtäkt, men redan under utformningen av den svenska lagen hade man i grannländerna påbörjat utvidgningar av lagstiftningen.

En utvidgning av lagstiftningen om målsägandebitråde blev aktuell när lagen hade varit i kraft i ett och halvt år. Hösten 1989 konstaterade Justitieutskottet i betänkandet Våldsbrott och brottsoffer (1989/90:JuU5) att möjligheterna att förordna målsägandebitråde inte motsvarade aktuella behov och att tillämpningsområdet vid misshandel väsentligen borde utvidgas. Därför uppmanade Justitieutskottet regeringen att skyndsamt lägga fram förslag med särskild uppmärksamhet på sexualbrott och kvinnomisshandel (s. 37).

Mot den bakgrunden lät justitiedepartementet hålla en hearing om målsägandebiträdet med representanter för rättväsendet och för ideella organisationer. Vid den framkom det att reformen med målsägandebitråde inneburit en klar förbättring för målsäganden. Men det fanns synpunkter på att förordnandena ofta kom sent och

att ansvarsfördelningen mellan åklagaren och målsägandebitrådet var oklar. Det påpekades att rubriceringen av brottet kunde styra om målsäganden fick ett målsägandebitråde eller inte. Flera av deltagarna diskuterade en eventuell utvidgning av lagens tillämpningsområde i termer av "obligatorisk rätt till biträde". Några av dem menade att en utvidgning av lagen till samtliga sexualbrott egentligen skulle innebära en anpassning till praxis. I frågan om möjligheterna att förordna målsägandebitråde vid andra brott än sexualbrott menade flera av deltagarna att rekvisiten borde mjukas upp. Även i fråga om de brotten hade praxis utvecklats i en liberal riktning, vilket också styrktes av kostnadsutvecklingen (s. 7 och s. 10).

3.5.1 Sexualbrotten

Regeringen ansåg i propositionen om utvidgad rätt till målsägandebitråde m m (prop. 1989/90:158) att en ändring av lagen var påkallad bl a eftersom domstolarna angett att de redan förordnade målsägandebitråden vid alla typer av mål om sexualbrott. Dessutom ansågs det var nackdel med en uppdelning av sexualbrotten i olika grupper, eftersom rubriceringen av gärningen då kunde spela en avgörande roll för om målsägandebitråde skulle förordnas eller inte (ss. 5–6).

En fråga som regeringen skulle ta ställning till var om den skulle införa en absolut rätt till målsägandebitråde vid sexualbrott. Förslaget gick ut på att rätt till målsägandebitråde i princip skulle gälla utan begränsningar i mål om sexualbrott. Regeringen menade emellertid att det fanns tillfällen, det generella behovet till trots, där förordnande inte borde ske, t ex om brottet var obetydligt eller om biträde enligt rättshjälpslagen redan förordnats (s. 6).

3.5.2 Övriga brott

Regeringen inriktade sig också på en ändring av förutsättningarna för att förordna målsägandebitråde för brott mot kvinnor och barn. Regeringens uppfattning var att en sådan ändring inte enbart skulle gälla brottet misshandel. Även vid andra brott, som t ex övergrepp i rättssak och bostadsinbrott, kunde det finnas ett behov av målsägandebitråde.

Det föreslogs att förutsättningarna för att förordna ett målsägandebitråde vid våldsbrott skulle mjukas upp generellt. Regeringen ansåg emellertid att en verklig behovsprövning fortfarande borde göras och betonade att målsägandebitråde inte fick förordnas regelmässigt (s. 8). Lagens gällande formulering gav inte utrymme för några valmöjligheter eftersom lagtexten angav att målsägandebitråde skulle förordnas med hänsyn till målsägandens "personliga förhållanden och övriga omständigheter". Efter 1991 skulle målsägandebitråde förordnas "om det med hänsyn till målsägandens personliga relation eller andra omständigheter kunde antas att det fanns behov av målsägandebitråde" (s. 2).

Det var uppenbart att det hade förelegat problem med informationen till målsäganden om målsägandebitråde. Regeringens inställning var emellertid att man skulle komma till rätta med problemen allteftersom det blev vanligare att förordna målsägandebitråde (s. 5).

3.6 Den andra utvidgningen

Lagens tillämpningsområde utvidgades ytterligare från och med den 1 april 1994. Regeringens förslag byggde på promemorian Några brottsofferfrågor – utvidgad rätt till målsägandebitråde (Ds 1992:24). Utvidgningen hade föranletts av ett antal motioner i riksdagen (Justitieutskottets betänkande 1990/91 JuU21). Även Våldskommissionens betänkande Våld och brottsoffer (SOU 1990:92) låg till grund för promemorian. I den föreslogs att ett målsägandebitråde skulle kunna förordnas vid andra brott som övergrepp i rättssak, hot och våld mot tjänsteman samt ärenden där besöksförbud skulle prövas i samband med brottmål (s. 177). Promemorian behandlades av regeringen i propositionen om utvidgad rätt till målsägandebitråde och förbättrat rättsligt bistånd utomlands (prop. 1993/94:26).

I promemorians sammanfattning framgår det att en målsättning med lagändringen var att fånga upp de fall där man enligt gällande rätt inte kunde förordna målsägandebitråde men där rättegången gjorde att målsäganden hade behov av juridiskt stöd. Förslaget presenterade en ventil för brottstyper där sexuellt våld eller våld saknades men där brottsoffret ändå utsatts för en kränkning. Regeringen instämde i den uppfattning som uttrycktes i promemorian, nämligen av behov av målsägandebitråde kunde

finnas vid de aktuella brottstyperna och i enskilda fall även när det gällde andra brottstyper.

I propositionen tog regeringen ställning till om lagen skulle räkna upp de brottstyper vid vilka målsägandebitråde kunde förordnas eller om en annan lösning skulle väljas. Den senare lösningen förordades eftersom det var svårt att exakt ringa in de brottstyper där det kunde finnas behov av målsägandebitråde (s. 18).

En ändring av lagen föreslogs som skulle ge rätt till målsägandebitråde för samtliga brott i brottsbalken med fängelse i straffskalan. Målsägandebitråde skulle kunna förordnas om särskilt starkt behov förelåg, således enligt de förutsättningar som gällde i fråga om våldsbrott före lagens utvidgning. Lagen fick nu sin nuvarande konstruktion med tre punkter (SFS 1994:59).

Den av regeringen förordade och mer generella lösningen medförde att sådana fall där besöksförbud skulle prövas, skulle komma att falla utanför tillämpningsområdet för lagen om målsägandebitråde. Argumentet var att det ändå var så få fall av besöksförbud som prövades i samband med ett brottmål att ett målsägandebitråde ofta kunde förordnas ändå i dessa mål (s. 18).

3.6.1 Om enskilda anspråk

Frågan om ansvarsfördelningen mellan åklagaren och målsägandebiträdet behandlades i propositionen om utvidgad rätt till målsägandebitråde och förbättrat rättsligt bistånd utomlands (prop. 1993/94:26). Skrivningen i dåvarande 3 § lagen om målsägandebitråde markerade tydligt att det inte var målsägandebiträdets uppgift att biträda målsäganden med enskilt anspråk: Målsägandebiträdet skall ta till vara målsägandens intressen i målet samt lämna stöd och hjälp till målsäganden. I målsägandebiträdets uppgift ingår inte att bistå målsäganden med att föra talan om enskilt anspråk i anledning av brottet, om detta görs av åklagaren. Med stöd av hur frågan tidigare hade behandlats av regeringen, framfördes inte något förslag om ändring i sak, eftersom regeringen menade att det egentligen inte kunde råda några oklarheter i frågan. Syftet med bestämmelsen om att både åklagaren och målsägandebiträdet hade uppgift att föra skadeståndstalan var att undvika dubbelarbete och att garantera att målsäganden inte skulle stå utan hjälp i skadeståndsdelen. Om oklarhet skulle uppstå kunde målsägande, enligt regeringen avstå från att begära hjälp från åklagaren eller

återkalla sin begäran i den delen. Den föreslagna ändringen var inte av materiell utan mer lagteknisk art. Regeringen ville förtydliga bestämmelsen så att det bättre skulle framgå att det verkliga var målsägandebiträdets uppgift att föra skadeståndstalan. Under remissbehandlingen kom förslag om att göra målsägandebiträdet primärt ansvarig för skadeståndstalan. Det tillbakavisades emellertid av regeringen, som menade att det skulle innebära ett steg tillbaka vad beträffade stödet till brottsoffren.

Enligt den lagstiftning som gällde vid den tiden bistod målsägandebiträdet målsäganden enbart i brottmålet eller med andra ord bara om skadeståndsfrågan sammanförts med ansvarsfrågan. Målsägande som biträdades av ett målsägandebitråde och behövde hjälp i en skadeståndsfråga som avskildes av domstolen, var hänvisade till den allmänna rättshjälpen. Rättviseskäl hade motiverat en sådan ordning, eftersom man inte ville prioritera skadestånd vid vissa brott. Om ett målsägandebitråde hade förordnats och skadeståndsanspråket avskilts kunde målsägandebiträdet "byta skepnad" till rättshjälpbitråde. Nu önskade regeringen minska antalet fall där målsägande tvingades söka rättshjälp, t ex i de mål där skadeståndet avskilts för att handläggas som tvistemål. Regeringen menade i propositionen att ett sätt att stärka brottsoffrens ställning skulle vara att utöka möjligheten för ett målsägandebitråde att bistå målsäganden även efter ett avskiljande i enlighet med 22 kap. 5 § RB. Stöd till brottsoffer borde inte vara avhängigt av i vilken ordning målen handlades. Lagändringen gav målsägandebiträdet befogenheter att verka även då en skadeståndstalan avskiljdes för att handläggas som tvistemål. Förutsättningen var att ett målsägandebitråde hade förordnats från början, och att det enskilda anspråket därefter avskiljts för att handläggas som tvistemål. Undantag skulle göras för ärenden gällande mindre belopp. Någon möjlighet att förordna ett målsägandebitråde i ett tvistemål om enskilt anspråk ville inte regeringen föreslå. Regeringen menade att förslaget inte medförde att målsäganden fick en starkare processuell ställning än den åtalade, utan bara att målsäganden gynnades ekonomiskt. Vidare gavs målsäganden som överklagat domen i skadeståndsdelen en möjlighet att få målsägandebitråde i nästa instans (s. 27).

3.7 Ändringar till följd av den nya rättshjälpslagen

I propositionen om ny rättshjälpslag (prop. 1996/97:9) behandlades lagstiftningen om målsägandebitråde. Inga ändringar hade dock förslagits i betänkandet Ny rättshjälpslag och andra bestämmelser om rättsligt bistånd (SOU 1995:81). Regeringen hänvisade till den pågående Brottsofferutredningen. Till följd av de ändringar som kom till stånd i rättshjälpslagen genomfördes emellertid några justeringar i lagen om målsägandebitråde till följd av förslaget till ny rättshjälpslag (prop. 1996/97:9, bet. 1996/97:JuU3, rskr. 1996/97:55).

3.8 Brottsofferutredningen

Brottsofferutredningen tillsattes av regeringen 1995 för att utvärdera åtgärder som vidtagits på brottsofferområdet de senaste tio åren. Lagstiftningen om målsägandebitråde hade således varit i kraft i tio år när utredningen lade fram sitt betänkande Brottsoffer Vad har gjorts? Vad bör göras? (SOU 1998:40).

När det gällde lagstiftningen om målsägandebitråde redovisade utredningen slutsatserna från Domstolsverkets rapport om målsägandebitråde från 1996 och konstaterade liksom i rapporten att målsägandebiträdet haft en kvalitetshöjande effekt på rättsprocessen. Utredningen hänvisade i stora delar till Domstolsverkets rapport när den lade fram sina förslag om ändringar i lagen om målsägandebitråde. Ett av Brottsofferutredningens förslag gällde själva grunden för förordnandet, d v s vid vilka brottstyper som målsägandebitråde skulle kunna förordnas. Utredningen ville ta bort begränsningen till brott enligt brottsbalken, som den betecknade som svårförståelig. Även vid andra brott menade utredningen, kunde det finnas ett starkt behov av målsägandebitråde. Det exempel som gavs var överträdelse av besöksförbud. Några år tidigare hade Våldskommissionen i betänkandet Våld och brottsoffer (SOU 1990:92) föreslagit att målsägandebitråde skulle kunna förordnas när besöksförbud prövades i samband med brottmål (s. 177). Brottsofferutredningen tillbakavisade förslaget eftersom ”det förhållandet att fråga om besöksförbud ska prövas i brottmålet kunde utgöra en sådan omständighet som gjorde att målsäganden hade ett särskilt starkt behov av biträde”. Utredningen menade att det var ett skäl till att rätten till biträde

inte behövde utvidgas i den delen. Däremot ville man alltså utvidga lagen till att gälla fall av överträdelse av besöksförbud (s. 125).

En slutsats som drogs i Domstolsverkets rapport om tillämpningen av lagstiftningen om målsägandebitråde var att målsägandebiträdet kom in för sent i processen. Brottsofferutredningen ansåg i och för sig att det var riktigt att tyngdpunkten låg på förberedande och utförande av skadeståndstalan men höll med om att det var en brist att målsägandebitråde inte förordnades under förundersökningen. En lösning som utredningen övervägde var att låta åklagaren förordna målsägandebitråde. Den förordades slutligen inte eftersom man inte ansåg att det skulle ge någon tidsvinst och eftersom utredningen trodde att åklagaren inte kunde vara objektiv i sitt val av biträde (s. 127).

I fråga om målsägandebiträdets uppgifter ville utredningen att målsägandebiträdets frågerätt skulle utökas vilket skulle förutsätta att målsägandens rätt att ställa frågor också utvidgades till att gälla även för målsägande som inte förde talan (s. 129).

I fråga om förhållandet mellan målsägandebitråde och stödpersonen menade Brottsofferutredningen att ”det borde övervägas om inte det personliga och kurativa stöd som ett biträde också förutsätts ge målsäganden, bättre skulle kunna lämnas av en stödperson.” Det anfördes att i de fall där ett målsägandebitråde inte behövde förordnas, stödpersonen kunde vara ett tillräckligt stöd och i de fall där ett målsägandebitråde fanns, hon eller han skulle kunna ge mer juridisk hjälp. Utredningen betonade hur viktig stödpersonen var som komplement till målsägandebiträdet och ville öka användningen av dessa. Det, menade utredningen skulle kunna ske genom att man förordnade en stödperson. Begreppet stödperson skulle reserveras för dem som förordnades som stödpersoner av rätten.

Genom enkätsvar hade utredningen fått synpunkter på att målsägandebiträdet borde kunna bistå målsäganden med ersättningsfrågor efter det att en rättegång avslutats. Det skulle bli underlätta handläggningen vid Brottsoffermyndigheten. Brottsofferutredningen önskade emellertid en mer framskjuten position för stödpersonen och av dess förslag framgick att målsägandebiträdet skulle bistå målsäganden endast i den mån detta inte gjordes av stödpersonen (s. 129). Därför lades inget förslag om målsägandebiträdets befogenhet i den här delen.

Utredningen behandlade också möjligheten för efterlevande att få målsägandebitråde eftersom praxis visade att domstolarna ibland förordnade målsägandebiträden till efterlevande och ibland inte.

Det fanns exempel på att domstolar förordnade målsägandebitråde för dödsbon trots att det var mot lagen. Utredningen föreslog att målsägandebitråde skulle kunna förordnas även för dem som inte var att betrakta som målsägande (ss. 133–134).

3.9 Den tredje utvidgningen av lagen

Brottsofferutredningens förslag behandlades i propositionen Stöd till brottsoffer (prop. 2000/01:79). Utredningens förslag om att utöka de brott för vilka målsägandebitråde kunde förordnas motiverades framförallt av en önskan om att inkludera brottet överträdelse av besöksförbud. Regeringen hänvisade till tidigare diskussioner om att antalet fall av överträdelse av besöksförbud varit få till antalet. Då nu både antalet meddelade besöksförbud och överträdelser av besöksförbud hade ökat betydligt i antal ansågs en utvidgning motiverad. I propositionen nämndes också könsstympling som ett exempel på ett sådant brott som skulle kunna föranleda förordnande av målsägandebitråde. Regeringen ansåg i propositionen att utvidgningen inte borde medföra annat än en relativt begränsad ökning av antalet mål med målsägandebitråde (s. 40).

I den del av propositionen som gällde stödpersoner uttalade regeringen i första hand att det var målsägandebiträdets uppgift att lämna personligt och kurativt stöd till målsäganden och i andra hand att socialt stöd bättre kunde ges av vänner, anhöriga och offrets sociala nätverk. Regeringen hänvisade också till frivilligorganisationernas roll. Med den motiveringen ville regeringen behålla den då gällande ordningen med stödperson (s. 40).

Regeringen accepterade inte Brottsofferutredningens förslag när det gällde möjligheterna att förordna ett målsägandebitråde för efterlevande. Regeringen konstaterade att praxis blivit mer generös vad gällde möjligheten att förordna målsägandebiträden för efterlevande och att den täckte de personer som hade störst behov av målsägandebitråde. Dessutom menade regeringen att det inte var principiellt riktigt att ge personer som inte var målsägande ett kostnadsfritt juridiskt biträde (s. 43).

Brottsofferutredningens förslag om en utökad frågerätt för målsägandebiträdet och utökade befogenheter för målsägandebiträdet att få ut ett tilldömt skadestånd kommenterades inte i propositionen.

3.10 Utvärderingar av lagstiftningen

3.10.1 Domstolsverkets utvärdering av lagen om målsägandebitråde

Sammanfattning

Efter det att lagstiftningen om målsägandebitråde varit i kraft i sju år gav regeringen 1995 Domstolsverket (DV) i uppdrag att göra en översyn av tillämpningen av lagstiftningen om målsägandebitråde. Det resulterade i rapporten Målsägandebitråde – en utvärdering av lagen om målsägandebitråde m m, som utarbetades av Domstolsverket i samråd med Riksåklagaren, Brottsofferutredningen och Sveriges advokatsamfund. Rapporten baserade sig på statistik från två målundersökningar vid landets samtliga domstolar och på enkäter besvarade av ett hundratal åklagare och advokater. Målundersökningen omfattade omkring 1 000 svar från tingsrätter och hovrätter i ärenden i vilka ett målsägandebitråde på något sätt aktualiserats. Domstolsverkets egna uppgifter om kostnader för målsägandebiträden låg också till grund för undersökningen. Avsaknaden av jämförelsematerial betraktades som en brist i rapporten.

Regeringen överlämnade Domstolsverkets rapport för vidare överväganden till Brottsofferutredningen (Ju 1995:07) som beaktade den i sitt betänkande Brottsoffer Vad har gjorts? Vad bör göras? (SOU 1998:40).

Antalet förordnanden av målsägandebiträden var vid tiden för undersökningen cirka 3 000 per år. Kostnaden för målsägandebiträden under året då undersökningen utfördes uppgick till 27 miljoner kronor och genomsnittskostnaden per ärende var 7 000 kronor.

Sammanfattningsvis ansåg Domstolsverket i sin rapport att lagen om målsägandebitråde haft en viss kvalitetshöjande effekt på rättsprocessen och att den tillämpades i stort sett som lagstiftaren avsett. Kvalitetshöjningen gjorde sig gällande på flera plan. Först och främst hade målsägandens ställning förstärkts (s. 6). Synpunkterna på kvalitetshöjningen från domstolarnas sida var framförallt att de enskilda anspråken blev bättre utredda än tidigare (s. 57). Kvalitetshöjningen innebar också att skadeståndsanspråken höll bättre standard och att färre skadeståndsanspråk avskiljdes. Domstolarna ansåg också att förhören höll bättre kvalitet och att de fick bättre bevis eftersom målsägande var tryggare när de biträdades av ett målsägandebitråde. En bieffekt av att kvaliteten på

rättsprocessen förbättrades blev att färre huvudförhandlingar ställdes in. För åklagarna innebar kvalitetshöjningen att åklagarna kunde vara mer objektiva (ss. 43–44).

När det gällde förundersökningen påpekade Domstolsverket att det var svårt att bedöma om lagstiftningen hade haft någon effekt. I över hälften av fallen hade målsägandebitråde förordnats först sedan åtal väckts, och i dessa fall kunde reformen enligt Domstolsverket inte ha inneburit någon kvalitetshöjning (s. 57).

De problem med lagstiftningen som kunde identifieras i rapporten karaktäriserades som ”problem med tendenser i lagens utformning snarare än att tillämpningen avvek från vad lagstiftaren avsett (s. 6). Kritiken av lagens tillämpning gick ut på att 1 § första stycket punkt 2 lagen om målsägandebitråde, om brott mot liv och hälsa, frihet och frid samt rån tillämpades ”möjligen för generöst” och att det stöd som kunde ges av målsägandebiträdena under förundersökningen var eftersatt (s. 5). Utredarna konstaterade att kostnadsökningen för målsägandebiträden varit dramatisk under de sju år som lagstiftningen hade varit i kraft (s. 6 och s. 51).

Domstolsverket ansåg att lagstiftningen borde ses över huvudsakligen på fyra områden. Det gällde till att börja med målsägandebiträdets uppgifter som borde göras tydligare. Mot bakgrund av uppgifterna om målsägandebiträdenas inträde i rättsprocessen kunde målsägandebiträdets position under förundersökningen bli mer framträdande. Domstolsverket ansåg också att det fanns anledning att förändra reglerna om ersättning och att lagens tillämpningsområde borde ses över (s. 7).

Avslutningsvis ställde Domstolsverket frågan om medlen för målsägandebitråde användes på ett effektivt sätt. Domstolsverket konstaterade att det inte var möjligt att besvara den frågan med undersökningen som grund utan att det skulle kräva en undersökning av hur målsägande upplevde sin situation och hur de upplevde lagstiftningen om målsägandebitråde (s. 58).

Information

Av enkäten som Domstolsverket genomförde framgick det att målsägande hade ”högst bristfällig kunskap” om möjligheten att förordna målsägandebitråde. En av slutsatserna i rapporten var att de målsägande som hade störst behov av målsägandebitråde hade de sämsta kunskaperna om förutsättningarna för att ett målsägandebitråde skulle kunna förordnas.

Åklagarna uppgav i undersökningen att det i allmänhet var polisen som lämnade information om målsägandebitråde och att de själva informerade om målsägandebitråde mer som ett komplement till den information som getts av polisen i de fall där behovet av målsägandebitråde framstod som mer påtagligt. Skriftlig information om målsägandebitråde kom vid den här tiden från RPS och BRÅ men lokalt producerat material nämndes också. Utredarnas kommentar om informationen var att det var viktigt att informationsskyldigheten iaktogs, att informationen var korrekt och fullständig och att den lämnades på ett så tidigt stadium som möjligt (ss. 12–13).

Förordnande av målsägandebitråde

Det framgick av rapporten att initiativet till förordnande av ett målsägandebitråde i nästan alla ärenden kom från målsäganden själv. Domstolarnas bedömning påverkades således av om det fanns en begäran om målsägandebitråde från målsäganden. I endast 6 % av de undersökta ärendena förordnades målsägandebitråde utan att målsäganden hade begärt det (s. 18 och s. 53).

De allra flesta målsägandebiträdena förordnades vid tingsrätterna. Förordnanden i hovrätten var mycket sällsynta, liksom också byte och entledigande av målsägandebitråde. Att hovrätten ändrade tingsrätternas beslut var också mycket ovanligt. I tingsrätterna var bifallsfrekvensen så hög som 96 %. Motiveringen till de beslut om avslag på framställan om målsägandebitråde som fanns var att brottet inte var tillräckligt allvarligt eller att målsäganden inte hade någon relation till den misstänkte (s. 19).

I över tre fjärdedelar av ärendena begärde målsäganden en viss person som målsägandebitråde. Av dem som förordnades som målsägandebiträden var majoriteten advokater och cirka en tiondel biträdande jurister. Det var sällsynt att andra än jurister förordnades (s. 26). Det visade sig vara ovanligt att domstolen förordnade några andra än de som begärts av målsäganden. Skälet var i så fall oftast ett avböjande från biträdets sida (s. 19).

Tidpunkten för målsägandebiträdenas inträde i rättsprocessen

I strax under hälften av fallen förordnades målsägandebiträden först sedan åtal väckts. Sexualbrotten avvek från det mönstret

eftersom målsägandebiträden förordnades för offer för sexualbrott i större utsträckning, innan åtal hade väckts. Av svaren på den enkät som Domstolsverket skickat ut framgick att målsägandebiträden i allmänhet förordnades vid lämplig tidpunkt. Advokaterna däremot var mer kritiska. Det fanns inte någon klar linje i domstolarnas svar. Sammanfattningsvis visade således de här synpunkterna på mycket varierande uppfattningar, både mellan och inom olika yrkesgrupper. Det ansågs av Domstolsverket vara ett tecken på att både den lokala arbetsbelastningen och praxis varierade (ss. 20–22).

Om tillämpningen av lagen och behovsprövningen

Under den period som undersökningen pågick, d v s under tre månader, förordnades 727 målsägandebiträden. I drygt 90 % av ärendena redovisades grunden för förordnandena. Det framgick däremot inte av rapporten på vilket sätt det redovisats. I 70 % av ärendena hade den punkt i lagen som gäller brott mot 3 och 4 kap. BrB samt 8 kap. 5 § eller 6 § BrB tillämpats. I 22 % av ärendena var grunden till förordnandena den första punkten i 1 §, d v s den som gäller sexualbrott. De brott som låg till grund för de här förordnandena var huvudsakligen sexuellt ofredande och våldtäkt. I bara 2 % av ärendena förordnades målsägandebitråde enligt 1 § punkt 3. Ifråga om den andra punkten dominerade misshandel och grov misshandel (ss. 14–15).

I 66 % av fallen hade målsäganden en relation till den misstänkte. Andelen kvinnliga målsägande som hade relation till misstänkte var större än antalet manliga målsägande med en relation till misstänkte (s. 54). Av störst betydelse vid prövningen av de personliga förhållandena var målsägandens psykiska status. Eventuella handikapp ansågs också betydelsefulla medan rädsla bara beaktades i en liten andel av fallen.

De olika yrkesgrupperna i rättsväsendet fick frågan vad som krävdes för att förordna ett målsägandebitråde. Det vanligaste svaret bland åklagarna var att en samlad bedömning skulle göras av målsägandens möjligheter att ta tillvara sina intressen. Åklagarna ansåg också att de hade goda möjligheter att bedöma behovet av målsägandebitråde. Domstolarnas svar hänvisade till lagtext och förarbeten (s. 13).

Majoriteten av åklagarna och advokaterna ansåg att lagens tillämpningsområde vara lämpligt avgränsat. Domstolarna hade mer

delade synpunkter i den frågan men merparten av dem ansåg att det var för vidsträckt. Domstolsverket ansåg att domstolarnas tillämpning av lagen föreföll vara ”relativt generös” (ss. 52–53). Några åklagare lämnade förslag på en annan utformning av lagen, som skulle utgå från brottets svårhet och graden av kränkning i det enskilda fallet (s. 17).

Om målsägandebiträdets arbetsuppgifter och ersättning

På frågan om hur fördelningen av arbetsuppgifter såg ut för målsägandebiträderna, uppgav advokaterna att tyngdpunkten var förfarandet vid domstol, dvs förberedande av enskilt anspråk och utförande av talan. Advokaterna framhöll således de enskilda kontakterna med målsägande och deltagande vid huvudförhandling, medan endast en mindre del av arbetet bestod av att närvara vid polisförhör. De här uppgifterna bekräftades av åklagarna. Ändå ansåg relativt många åklagare och advokater att målsägandebiträdets närvaro vid förhör hade stor betydelse och att målsägandebiträderna medverkade vid förhör i alltför liten utsträckning (ss. 29–31).

En liten grupp av advokaterna såg det som en huvuduppgift att hjälpa brottsoffret med att biträda åtalet. Vissa advokater bistod målsäganden med ansökan om besöksförbud. Var femte advokat önskade att de skulle kunna bistå målsäganden med verkställighetsåtgärder och efterarbete (s. 32).

Skadeståndstalan fördes i 85 % av de undersökta fallen. I nästan samtliga fall var det målsägandebiträdet som bistod målsäganden med skadeståndstalan i brottmålsrättegången. Även då skadeståndsanspråket avskiljdes för att handläggas i den för tvistemål stadgade ordningen, medverkade målsägandebiträden i nästan samtliga fall (ss. 30–31).

I frågan om målsägandebiträdets arbetsuppgifter ansåg 85 % åklagarna och 70 % av advokaterna att dessa var lämpligt avgränsade. Domstolarna ansåg i mindre utsträckning att de var lämpligt avgränsade och önskade en tydligare utformning av lagen. De såg målsägandebiträdets uppgifter som oklara, särskilt uttrycket om att ”tillvarata målsägandens intressen,” som de ansåg borde förtydligas. Domstolarna framhöll också vikten av att biträdet inte agerade som en extra åklagare. De hade också synpunkter på målsägandebiträdets frågerätt, företrädesvis på målsägandebiträdets rätt att ställa frågor i ansvarsdelen och i synnerhet då för

målsägande som inte förde talan om enskilt anspråk eller biträdde åtalet. Slutligen menade några av domarna att målsägandebiträdets närvaro kunde begränsas till huvudförhandlingen (ss. 32–33 och s. 47).

En slutsats av rapporten var att målsägandebiträdet ställning vara något oklar, särskilt i de fall då talan om enskilt anspråk inte fördes eller då målsägande inte biträdde åtalet (s. 7). Enligt Domstolsverket kunde frågan om arbetsuppgifternas avgränsning göras till föremål för vidare överväganden (s. 55).

I frågan om målsägandebiträdets ersättning redovisade Domstolsverket att statens kostnader hade stigit betydligt mer än timkostnadsnormen. Den genomsnittliga ersättningen för målsägandebiträdernas arbete motsvarade enligt den gällande timkostnadsnormen 8,5 timmars arbete. Målsägandebiträderna tillerkändes begärd ersättning i över 90 % av ärendena. Svarspersonerna gavs en möjlighet att lämna synpunkter på hur ersättningen till målsägandebiträden borde regleras. Flertalet av domarna och advokaterna uppgav att de önskade en taxa. Den dominerande uppfattningen bland åklagare och domstolar var att målsägandebiträdena var överkompenserade och kostade mer än den nytta de gav. En åsikt som framfördes var att målsägandebiträdena var jurister som fick betalt för kurativa åtgärder. Flera synpunkter gavs om målsägandebiträdernas ersättning, bland annat att målsägandebiträdena var överkompenserade i förhållande till försvararna (ss. 36–39).

Stödperson och målsägandebiträde

Utredningen behandlade också förekomsten av stödpersoner och förhållandet mellan stödpersonen och målsägandebiträdet. Mycket sällan förekom det att målsäganden företrädde av både en stödperson och ett målsägandebiträde (s. 56). Åklagarna fick i frågeformuläret frågan om stödpersonen kunde utgöra ett realistiskt alternativ till målsägandebiträdet. Över hälften av åklagarna ansåg att i okomplicerade ärenden och under förutsättning att stödpersonen fick utbildning, kunde stödpersonen vara ett alternativ till målsägandebiträdet. Flertalet av domstolarna var av samma åsikt, men menade, liksom åklagarna att det förutsatte utbildning av stödpersonerna och rätt till ersättning för dem. Av advokaterna menade den stora merparten att uppdraget som målsägandebiträde krävde juridiska kunskaper och att

stödpersonerna kunde bli för personligt engagerade (s. 41). En synpunkt som framfördes i enkätundersökningen var att en stödperson skulle bistå målsäganden under huvudförhandlingen och ett målsägandebitråde skulle kunna biträda målsäganden vid förundersökningen (s. 48).

Förslag

Rent generellt önskades en tyngdpunktsförskjutning i målsägandebiträdets arbetsuppgifter för att göra målsägandebiträdet mer involverat i förundersökningsförfarandet. Ett önskemål var att det borde vara obligatoriskt för målsägandebiträdet att bistå målsäganden med det enskilda anspråket (s. 32). En vanlig synpunkt var att målsägandebiträdets arbetsuppgifter skulle förtydligas i lagtexten. När det gällde annat stöd under rättsprocessen föreslogs det att bl a domstolsvärdar och andra åtgärder kunde vara tillräckliga för att stötta målsäganden. Andra förslag som lades fram i samband med enkätundersökningarna var att åklagaren skulle förordna målsägandebitråde och att polis alltid skulle underrätta åklagaren om att målsäganden framställt önskemål om målsägandebitråde (ss. 46–48).

3.11 Granskningar av Åklagarmyndighetens Utvecklingscentrum Göteborg

3.11.1 Granskning av våldtäktsärenden

Riksåklagaren och Rikspolisstyrelsen beslutade under 2000 att genomföra gemensamma inspektioner för olika verksamhetsområden med syfte att fördjupa kontrollen av kvaliteten på brottsutredningarna och följa upp hur samarbetet mellan polis och åklagare fungerar. Under 2004 beslutade Åklagarmyndighetens Utvecklingscentrum Göteborg, som bl a har våldsbrott, sexualbrott och brotten om fridskränkning som sina ansvarsområden, att tillsammans med Rikspolisstyrelsen genomföra en granskning av brottsutredningar rörande våldtäkt, vilken ledde till en inspektionsrapport, Gemensam inspektion – Granskning av brottsutredningar avseende våldtäkt och grov våldtäkt där brottsoffret är över 15 år. Det övergripande syftet med inspektionen var att upptäcka systematiska brister och att analysera om kvalitet och handlägningsrutiner uppfyllde berättigade krav (s. 6). Sammanlagt 107

ärenden i vilka avslutande beslut hade fattats mellan 2003 och 2004 gick igenom under inspektionen. Allt material hos polis och åklagarmyndigheten, bl a diarieblad från Brådis och RAR/DUR-Två ingick i undersökningen. Av de 107 ärendena var 79 ärenden åklagarledda och 28 polisledda.

Två inspektionsgrupper från RPS respektive RÅ genomförde granskningen vid fyra polismyndigheter respektive åklagarkammare i olika delar av landet. Vid inspektionen användes en mall som fylldes i för varje ärende. Mallen innehöll bl a uppgifter om informationen om målsägandebitråde, uppgifter om huruvida målsägandebitråde hade förordnats och om målsägandebitråde varit närvarande vid förhör (Bilaga 2). Efter att rapporten presenterats hölls en hearing om åtgärder för bättre våldtäktsutredningar med deltagare från rättsväsendet och från olika organisationer.

Målsägandebitråde hade förordnats i 23 av de 107 ärendena. Bland de åklagarledda ärendena hade målsägandebitråde förordnats i 29 % av ärendena men inte i något av de polisledda ärendena. Det fanns 14 ärenden där målsägandebitråde inte hade förordnats men där målsäganden hade uttryckt önskemål om att målsägandebitråde skulle förordnas (s. 21, ss. 26–27 och s. 33). Fördelningen av andelen ärenden där målsägandebitråde förordnats var likartad för de olika åklagarkamrarna.

Underlaget i akterna var i vissa fall ofullständigt men det ansågs inte ha haft någon avgörande betydelse för utredningen (s. 8). I vissa ärenden hade inspektionsgrupperna inte kunnat utläsa målsägandens inställning i olika frågor.

I de sammanfattade resultaten påpekar man att målsägandebitråde inte förordnats i den utsträckning de borde i den här typen av ärenden (s. 5 och s. 16). Inspektionsgruppen erinrade om reglerna om information till målsäganden i 13 a–d §§ förundersökningskungörelsen. Mot bakgrund av att målsägandebiträden inte förordnats i den utsträckning de borde, beslutade Rikspolisstyrelsen och Åklagarmyndigheten att vidta åtgärder för att rutinerna på området skulle bli bättre. Bland annat fattade Rikspolischefen ett beslut om ändring i RAR-systemet vilket skulle göra det tvingande att informera om målsägandebitråde i ärenden gällande våldtäkt. En av inspektionsgruppens slutsatser var att det är viktigt att det finns kunnig personal som kan borga för kvalitet i brottsutredningen oavsett vilken tid på dygnet en polisanmälan görs (s. 44).

3.11.2 Granskning av ärenden gällande grov kvinnofrids- kränkning

Utvecklingscentrum Göteborg beslutade under 2005 att genomföra ytterligare en granskning av ärenden, denna gång gällande grov kvinnofridskränkning. Liksom tidigare var syftet med granskningen att höja kvaliteten på utredningarna, men även att finna välfungerande rutiner vid handläggningen av de här brotten samt att lyfta fram rättsliga frågeställningar. Resultaten av granskningen med iakttagelser och synpunkter presenterades i rapporten Grov kvinnofridskränkning Tillsynsrapport (RättsPM 2006:8). Avsikten är att rapporten ska ligga till grund för ett dokument för åklagare om rättslig styrning eller information avseende grov kvinnofridskränkning (s. 38).

Vid granskningen studerades 48 ärenden vid fyra olika åklagarkammare, i Malmö, Västerås, Linköping samt vid Norrorts åklagarkammare i Stockholm (s. 4) I det stora flertalet av ärendena ingick misshandel och olaga hot som brottstyper. I endast 3 av ärendena hade sexualbrott polisanmälts. Det påpekades att det är värdefullt att åklagare kontaktas så snart som möjligt i ärenden om grov kvinnofridskränkning. Ett tidigt åklagarinträde, d v s två dagar från första anmälan hade skett i 70 % av ärendena. En överenskommelse mellan Polismyndigheten i Västmanland och åklagarkammaren i Västerås om att åklagaren skulle inträda så snart polisen tagit upp en anmälan om våld mot en kvinna, togs i rapporten upp som exempel på hur brottsutredningen kunde effektiviseras (s. 19).

Till förstahandsåtgärder inräknades i rapporten åtgärder utförda inom ett dygn från anmälningstillfället. Polisära åtgärder i ett tidigt skede särskiljdes inte från förstahandsåtgärder som vidtogs av åklagaren. Information om målsägandebitråde eller klagorande i frågan om målsägandebitråde nämndes inte bland förstahandsåtgärderna (s. 20).

Inspektionsgruppen konstaterade att i cirka hälften av ärendena hade målsägande någon gång uttryckt att hon inte önskade medverka i utredningen. Sådana ställningstaganden gjordes vid olika tillfällen, men i flertalet av ärendena vid förhör eller vid annan kontakt med polis. Förundersökningen lades ned i 11 ärenden med anledning av målsägandens ändrade inställning och detta betecknades i rapporten som anmärkningsvärt. I ett antal ärenden där förundersökningen hade lagts ner, ansåg inspektionsgruppen att vidtagna åtgärder kunde ha utförts mera noggrant för att få ett

bättre beslutsunderlag. Några ärenden skulle granskas för att bedöma om förutsättningar fanns för att återuppta förundersökningen (ss. 37–38). Författarna i rapporten betonade att en förutsättning för att målsäganden skall medverka under hela rättsprocessen, är att stöd av olika slag ges (s. 5 och s. 28). Kvaliteten på förstahandsåtgärderna och de direktiv som åklagaren ger angående sådana åtgärder ansågs också vara av stor betydelse för slutresultatet av ett ärende (s. 20).

I endast 6 av 48 ärenden hade målsägandebiträdet deltagit vid minst ett förhör under förundersökningen (s. 14). Med anledning av det ansåg inspektionsgruppen att bitrådets möjligheter att närvara vid förhör borde underlättas (s. 4).

Ett målsägandebitråde hade förordnats i hälften av fallen. Det konstaterades att det var angeläget att målsägandebitråde förordnades skyndsamt. I de flesta av dessa ärenden, eller i 19 av ärendena, gick det inte att utläsa om målsäganden hade informerats eller tillfrågats om hon eller han önskade ett målsägandebitråde. Med anledning därav hänvisade inspektionsgruppen till Riksåklagarens uttalanden i ärendena RÅ-A 2004/0538 och RÅ-A 2004/0658 där denne angav att målsägandebitråde ska förordnas när förundersökning har inletts. Vidare menade Riksåklagaren att det förhållandet att målsäganden överhuvudtaget inte har uttalat sig i frågan om målsägandebitråde inte fick medföra att frågan om målsägandebitråde inte övervägs av åklagaren (s. 50).

Inspektionsgruppen hade också synpunkter på ordvalet i 13 a § förundersökningskungörelsen, enligt vilken målsäganden ska underrättas om regler för förordnande av målsägandebitråde. Inspektionsgruppen menade att den nu gällande texten i förundersökningskungörelsen kan uppfattas som att det inte finns ett krav på att inhämta målsägandens inställning i fråga om målsägandebitråde (s. 22).

3.12 Övriga studier om målsägandebitråde

Uppgifter om målsägandebitråde finns också med i några olika studier gällande målsäganden som inte enbart gäller frågan om målsägandebitråde.

Under 2001 fick dåvarande åklagarmyndigheten i Stockholm i uppdrag att granska våldtäktsbrottet. I ärendet Dnr 100 2004/0344 framgick att det förelåg brister vad gäller förordnande av målsägandebitråde. Trots att granskningen gällde utdragna

utredningar med flera förhör, hade målsägandebitråde förordnats i endast 9 av 41 ärenden vilket beskrevs som anmärkningsvärt. Det angavs i rapporten att det var ”oerhört angeläget att åklagarna såg till att biträde förordnades så tidigt som möjligt”. Vikten av att målsägandebitråde förordnades även om det inte finns någon skäligen misstänkt i ärendet framhölls också (ss. 2–3).

Senare gavs åklagarmyndigheterna i Malmö, Göteborg, Linköping och Västerås i uppgift att inom ramen för åklagarnas tillsynsverksamhet granska handläggningen av ärenden gällande sexuella övergrepp mot barn. Granskningen skulle avse ärenden som kommit in under 2001 på minst två av åklagarmyndighetens kammare. Granskningen redovisades i Sexuella övergrepp mot barn Åklagarmyndigheternas redovisning av ett uppdrag Chefsutbildning våren 2003.

Ett examensarbete från juridiska fakulteten vid Lunds universitet, Den andra kränkningen Målsäganden och rättsprocessen, behandlar lagstiftningen om målsägandebitråde. En enkätundersökning om målsägandebiträdet som riktade sig till domare, advokater och åklagare genomfördes inom ramen för arbetet. I undersökningen där 62 svar erhöles framkom att rättens bedömning av behovet av målsägandebitråde påverkades av huruvida en begäran om målsägandebitråde kommit in till rätten. Majoriteten av de tillfrågade var nöjda med lagens tillämpningsområde (s. 52). Ifråga om tidpunkten för förordnande av målsägandebitråde varierade uppfattningarna mellan åklagare, domare och målsägandebiträden. Sammanfattningsvis bekräftade svaren i undersökningen en del av de uppgifter som framkommit i Domstolsverkets utvärdering av lagstiftningen om målsägandebitråde Målsägandebitråde – en utvärdering av tillämpningen av lagen om målsägandebitråde m m.

4 Gällande rätt

DEL I – Målsägandens ställning i rättsprocessen

Målsägandebiträdets ställning är till viss del avhängig av målsägandens position i rättsprocessen. Mot den bakgrunden lämnas här en översiktlig framställning av målsägandens ställning och rättigheter. Bestämmelserna har i stort sett varit oförändrade sedan 1948 när rättegångsbalken trädde i kraft.

4.1 Målsäganden

Det finns en rad rättigheter som är knutna till målsägandebegreppet bland annat den enskilda åtalsrätten och rätten till information.

Till skillnad från i några av de andra nordiska länderna finns det i Sverige en s k legaldefinition av målsäganden i 20 kap. 8 § fjärde stycket rättegångsbalken (RB). Målsägandeställning får ”den mot vilket brott är begånget, den som därav blivit förnärad eller den som lidit skada”. En annan definition av målsäganden är den definition som används i praxis och som tas upp i propositionen Barn som bevittnar våld (prop. 2005/06:166). Den uttrycker att målsägande är den eller de personer som med hänsyn till straffbudets syfte kan anses vara så direkt berörda av brottet att de framför andra personer inom brottets verkningskrets bör betros med utövandet av den offentliga funktion som en straffتان innebär (s. 24). Målsägandebegreppet har i den juridiska doktrinen ansetts vara vagt och svårtolkat. Ekelöf redogör i Rättegång II för att konstruktionen bygger på att varje straffbestämmelse har ett skyddsintresse men han menar också att definitionen av

målsäganden har påfallande drag av godtycklighet och inte ger mer vägledning än själva lagtexten (ss. 67–68).

Enligt huvudregeln kan succession av målsäganderätten inte ske. Ett undantag finns dock i bestämmelsen i 20 kap. 13 § RB om att efterlevande till den som dödsats av brott har rätt att föra så kallad målsägandetalan och att succession av målsäganderätten kan ske till närstående. Rätten att föra talan om brott gäller enbart en trängre familjekrets. Bestämmelsen medför ingen rätt att föra skadeståndstalan enligt Fitgers kommentar på Internet, elektronisk version (www.nj.se).

4.2 Målsägandens partsställning

Målsäganden får partsställning genom att biträda talan eller föra talan om enskilt anspråk. Målsäganden får inte partsställning av att anmäla brott enligt 20 kap. § 5 RB men däremot kan målsäganden enligt 31 kap. 3 § RB åläggas att ersätta rättegångskostnader om hon eller han ”utan skäl gjort angivelse eller på annat sätt föranlett allmänt åtal”. Till skillnad från den misstänkte är målsäganden överhuvudtaget inte part under förundersökningen. Först när åtal väckts och när åklagaren gett in en utskrift av förundersökningsprotokollet till rätten i enlighet med 45 kap. 7 § RB får målsäganden partsställning. Det finns inga bestämmelser om målsägandens möjligheter att under förundersökningen påverka utredningen. Bring hävdar i Målsägandens reaktionsmöjligheter att målsäganden eller målsägandebiträdet kan begära att komplettering av utredningen sker. Om det inte medges kan målsäganden enligt Bring vända sig till överordnad åklagare (ss. 184–185).

I propositionen om målsägandebiträde (prop. 1987/88:107) påpekades det att oavsett partsställning intar målsäganden generellt sett en motsatsställning gentemot den tilltalade i rättegången (s. 8). Olivecrona anger i Rättegången i brottmål att även om målsäganden inte för någon egen talan har han en annan ställning än en utomstående person (s. 71). I avhandlingen *Victims of crime in 22 criminal justice systems* beskrivs brottsoffers ställning i olika europeiska stater. Författarna delar in brottsoffer i Sverige i tre kategorier: brottsoffer och därefter målsägande som beskrivs som en sorts parter i psykologiskt avseende samt målsägande som för talan, vilka beskrivs som parter både i juridiskt och psykologiskt hänseende (s. 890).

Det är bara part som har rätt till rättegångsbiträde. Den principen framgår av 12 kap. 22 § RB. Trots det har även målsägande som endast ska höras i domstol rätt att biträdas av ett målsägandebiträde. Diesen däremot hävdar att rätten att företrädas av ett ombud inte kan förvägras målsäganden men att målsäganden kan företrädas av såväl ett målsägandebiträde som ett s k målsägandeombud, d v s en jurist som under vissa förutsättningar kan förordnas som biträde enligt rättshjälpslagen (1996:1619) (ss. 75–76).

4.3 Målsäganden under förundersökningen

Bestämmelsen i 23 kap. 4 § RB som handlar om hur förundersökningen ska bedrivas uttrycker att ingen i onödan får vidkännas kostnad eller olägenhet men den ger också uttryck för objektivitetsprincipen. Enligt Brottsoffrets rätt får bestämmelsen den konsekvensen för målsäganden att ”åklagare och polis inte på något sätt står på målsägandens sida”. Även i propositionen om målsägandebiträde (prop. 1987/88:107) ansåg regeringen att objektivitetsprincipen gjorde det svårt för åklagaren att stödja målsäganden under förundersökningen (s. 57).

Målsäganden har i enlighet med 23 kap. 6 § RB, liksom den misstänkte och vittnen, en plikt att inställa sig till förhör. Målsäganden ska enligt 5 § andra stycket förundersökningskungörelsen (1947:948) i god tid få kallelse till förhör under förundersökningen. Undantag från den regeln kan göras med hänsyn till utredningen. Det finns en möjlighet att hämta målsäganden till förhör i enlighet med 23 kap. 7 § RB och 6 § andra stycket förundersökningskungörelsen men möjligheten bör användas endast i undantagsfall.

Enligt 23 kap. 3 § RB får polisen vidta vissa åtgärder som inte kan uppskjutas redan innan förundersökning har inletts. Det innebär emellertid inte att polisen regelmässigt ska hålla förhör med målsäganden vid den här tidpunkten.

Förhör ska enligt 5 § förundersökningskungörelsen hållas på en sådan tid och plats som medför minsta olägenhet för den som ska höras. Vidare skall enligt 23 kap. 10 § RB ett förhörsvittne, d v s ett trovärdigt vittne närvara vid förhöret. Om målsäganden är en kvinna bör en kvinna anlitas som förhörsvittne enligt 7 § förundersökningskungörelsen om målsäganden önskar det och det lämpligen kan ske.

Även om det finns en skyldighet för målsäganden att underkasta sig och medverka vid förhör påpekar Olivecrona i Rättegång i brottmål att det inte föreligger någon skyldighet för målsäganden att uttala sig (s. 191). Diesen anger i Brottsoffrets rätt att målsäganden inte som vittnen kan tvingas till förhör i domstol enligt 23 kap. 13 § RB under förundersökning (s. 192).

Polisens beslut att lägga ned eller inte inleda förundersökning eller fatta ett negativt åtalsbeslut kan överprövas hos åklagare och en åklagares beslut i dessa frågor kan överprövas av överordnad åklagare enligt bestämmelserna i 7 kap. 2 och 5 §§ RB. Det framgår bland annat av propositionen om målsägandebiträde (prop.1987/88:107 s. 9).

Vissa uppgifter om målsägandens person ska antecknas i förundersökningsprotokollet endast om de kan antas ha betydelse för brottsutredningen. Det anges i 20 § andra och tredje styckena förundersökningskungörelsen.

4.4 Målsägandens insyn i förundersökningen

Under förundersökningen råder sekretess enligt 5 kap. 1 § och 9 kap. 18 § andra stycket sekretesslagen (1980:100) fram till det att åtal väcks. Det innebär att sekretess gäller för uppgifter som hänför sig till förundersökning i brottmål. Målsäganden kan beläggas med tystnadsplikt under förundersökningen. Efter det att förundersökningsprotokollet lämnats till domstolen enligt 45 kap. 7 § RB är det tillgängligt för målsäganden om inte domstolen beslutar om sekretess enligt bestämmelsen i 9 kap. 18 § andra stycket sekretesslagen. Partsinsynen bryter sekretessen enligt 14 kap. 5 § sekretesslagen, vilket gör att den misstänkte som part under förundersökningen har rätt att få ta del av uppgifter som ligger till grund för åtalsbeslut. Målsäganden däremot har, enligt Ekelöf i Rättegång V, inte mer insynsrett under förundersökningen än vad allmänheten har (s. 136).

Målsäganden ska ges möjlighet att godkänna förhørsprotokollet enligt bestämmelsen i 23 kap. 21 § RB. Liksom den tilltalade har målsäganden rätt att utan kostnad få ta del av förundersökningsprotokollet när det har lämnats till domstol enligt 9 kap. 18 § sekretesslagen och 8 § punkt 6 expeditionskungörelsen (1964:618). Den misstänktes rätt att ta del av förundersökningsprotokollet framgår av 23 kap. 21 § fjärde stycket RB och är något annorlunda konstruerad. Ekelöf påpekar i Rättegång V att som part under

förundersökningen har den misstänkte en mer generell rätt till insyn i förundersökningsmaterialet eftersom allt material från utredningen, inte bara det som tas med i förundersökningsprotokollet, ska tillhandahållas den misstänkte (s. 134). Det sker emellertid inte per automatik utan i praktiken måste försvararen begära in material från utredningen.

I departementspromemorian *Brottsoffren i blickpunkten* (Ds 1993:29) föreslogs det att målsäganden skulle ha samma rätt som den misstänkte att ta del av förundersökningsprotokollet. En jämförelse gjordes av den misstänktes rätt att ta del av förundersökningsprotokollet enligt bestämmelsen i 23 kap. 21 § RB (ss. 45–46). Det behandlades i propositionen *Brottsoffren i blickpunkten* – en brottsofferfond och andra åtgärder för att stärka brottsoffrens ställning (prop. 1993/94:143). Regeringen tillstyrkte inte förslaget om att målsäganden skulle få rätt att ta del av förundersökningsprotokollet utan anförde att målsäganden enligt gällande rätt hade långtgående möjligheter att ta del av uppgifter från förundersökningen och att en bestämmelse såsom den föreslagna skulle komma i konflikt med sekretesslagens regler (ss. 41–43).

4.5 Målsägandens kontrollmöjligheter

Målsägande har getts vissa kontrollmöjligheter av åklagarens skyldighet att föra talan om brott. Genom den subsidiära åtalsrätten, det enskilda åtalet, möjligheten att begära överprövning av åklagarens beslut att inte åtala och möjligheten att överklaga en dom kan målsäganden själv söka upprättelse.

Den allmänna åtalsrätten enligt 20 kap. 3 § första stycket RB är huvudregel men målsäganden kan under vissa omständigheter väcka enskilt åtal i enlighet med 20 kap. 8 § första stycket RB och 47 kap. 1 § RB. Vid några få brott som benämns målsägandebrott har målsäganden primär åtalsrätt.

Möjligheten för målsäganden att föra talan om enskilt anspråk är reglerat i kapitel 22 RB. En närmare redogörelse av åklagarens och målsägandebiträdets uppgift med det enskilda anspråket finns i kapitel 10.

4.5.1 Målsägandens åtalsrätt

Åklagarens primära åtalsrätt motiverades i Processkommissionens betänkanden angående rättegångsväsendets ombildning (SOU 1926:32) med att såväl utredningens fullständighet som materialets ändamålsenliga framförande ger större garantier för en tillfredsställande rättskipning än det enskilda åtalet (s. 263).

Under förutsättning att målsäganden angivit brottet och att åklagaren beslutat att inte åtala har målsäganden, enligt 20 kap. 8 § första stycket RB, rätt att föra enskilt åtal. Det är upprättelse- och kontrollfunktionen liksom den allmänna rättsuppfattningen som talar för att ge målsäganden en subsidiär åtalsrätt. Målsäganden har inte möjlighet att biträdas av ett målsägandebiträde vid enskilt åtal. Det framgår av bestämmelsen i 2 § lagen om målsägandebiträde.

En annan möjlighet för målsäganden att kontrollera åklagarens sätt att utföra sina åligganden är det s k överprövningsinstitutet genom vilken en beslutad åtgärd av åklagare kommer under en högre åklagares prövning. Det finns ingen specifik bestämmelse om detta men överprövningsrätten anses framgå av 7 kap. 2 och 5 §§ RB. Enligt Ekelöf i Rättegång V torde bestämmelsen i 20 kap. 9 § om att allmänt åtal inte får nedläggas sedan dom fallit innebära att efter att domen vunnit laga kraft finns det inte längre någon möjlighet till överprövning (s. 141).

4.5.2 Biträdande av åtalet

Målsäganden har en rätt att gå in i rättsprocessen och föra ansvarstalan genom att biträda åtalet i enlighet med 20 kap. 8 § andra stycket RB. Det kan ske när som helst under rättsprocessen. Målsäganden kan biträda åtalet även i högre rätt och biträdandet av talan omfattar också en rätt att fullfölja talan. När målsäganden biträder åtalet är hon eller han medpart med åklagaren och det råder s k processgemenskap dem mellan. Genom att biträda åtalet får målsäganden en möjlighet att ändra och justera åtalet samt yrka på annan påföljd. Målsäganden som biträder åtalet ska i rätten tillfrågas om hon eller han vill lägga till något till gärningsbeskrivningen. Vill målsäganden yrka ansvar för en annan gärning än den åklagaren har åtalat för får hon eller han föra enskilt åtal. Att biträda talan kan förorsaka målsäganden kostnader enligt 31 kap. 11 § tredje stycket RB.

Olivecronas mening i Rättegången i brottmål är att målsäganden inte har någon anledning att biträda åtalet om målsäganden inte vill lägga fram annan utredning än åklagaren (s. 84). Ett synsätt som framförs av Bring i Målsägandens reaktionsmöjligheter är att målsägandens möjlighet att biträda talan är en kontroll av att åklagaren utför åtalet på ett riktigt sätt men hon menar också att den möjligheten mest har en formell och psykologisk funktion. Ett annat skäl som anförs för att målsäganden kan vilja biträda åtalet kan vara att denne vill utvidga utredningen om det enskilda anspråket. Bakgrunden kan i dessa fall vara att det är åklagaren som för målsägandens skadeståndstalan och då enbart grundar sin talan om enskilt anspråk på brottet, vilket gör att målsäganden kan vilja tillföra civilrättsliga grunder för sitt enskilda anspråk (s. 205).

Ett biträdande av talan förutsätter i praktiken oftast tillgång till juridiskt biträde och enligt Diesen i Brottsoffrets rätt är ett samarbete mellan åklagaren och målsägandebiträdet viktigt för att bland annat förbereda talan och för möjligheterna att komplettera uppgifter (s. 79 och s. 81).

4.5.3 Målsäganden övertar åtalet

Målsäganden har en möjlighet att överta ett åtal enligt 20 kap. 9 § andra stycket RB om åklagaren lägger ned åtalet därför att bevisningen är otillräcklig. Målsäganden måste inom en viss tid avge en förklaring att hon eller han vill överta åtalet. Möjligheten att överta åtalet används sällan. Olivecrona menar i Rättegången i brottmål att eftersom åklagaren måste ha godtagbara skäl för sitt beslut att lägga ned åtalet kan det vara svårt för målsäganden att ensam fullfölja ett sådant åtal då målsägandens möjligheter är små att utreda och föra fram ytterligare bevis (s. 84).

4.5.4 Målsägandens överklagande av dom

Enligt Olivecrona i Rättegången i brottmål kan målsäganden överklaga en dom, oavsett om åklagaren överklagar eller inte (s. 83).

Möjligheten att fullfölja talan i högre rätt följer av bestämmelsen om biträdande av talan, nämligen 20 kap. 8 § andra stycket RB.

4.6 Målsägandens närvaro i rätten

Om målsäganden biträder åtalet eller annars för talan jämte åklagaren eller om målsäganden skall höras i anledning av åklagarens talan skall målsäganden kallas till rättegången enligt 45 kap. 15 § RB. Kallelsen avser i det här lagrummet inte en personlig inställelse. Parts närvaro vid huvudförhandling styrs också av reglerna i 11 kap. 5 § och 20 kap. 14 § första stycket punkt 3 RB enligt vilken målsäganden har en skyldighet att inställa sig personligen om hennes eller hans närvaro inte kan antas vara utan betydelse för utredningen. Enligt Fitgers kommentar till bestämmelsen i 45 kap. 15 § RB på Internet (www.nj.se) gäller detta oavsett om närvaron behövs för utredningen om brottet eller för utredningen av ett enskilt anspråk. Målsäganden kan också ha uttryckt ett önskemål om att få bli underrättad om tidpunkten för huvudförhandling enligt 13 b § förundersökningskungörelsen och i de fallen ska målsäganden alltid kallas till huvudförhandlingen.

Vid kallelse till personlig inställelse ska målsäganden föreläggas att inställa sig vid vite enligt 45 kap. 15 § RB. Eftersom bestämmelsen i 46 kap. 2 § RB anger att målsägandens frånvaro kan medföra att en huvudförhandling måste ställas in kan målsäganden hämtas till rättegången om hon eller han uteblir.

Är målsägandens frånvaro inte ett hinder för att hålla huvudförhandling läses målsägandens utsaga vid polisförhören upp i rätten. Det framgår av 46 kap. 6 § tredje stycket RB.

Målsägande som för talan har rätt att närvara fullt ut under förhandlingen. Målsägande som inte för talan däremot kan genom ett beslut av domstolen utestängas från rättssalen enligt 46 kap. 8 § RB. Det innebär att domstolen får bestämma att målsäganden ska utestängas från huvudförhandlingen om det inte är olämpligt med hänsyn till omständigheterna och målsäganden inte har något befogat intresse av att vara närvarande. Syftet är att undvika att målsäganden påverkas av vad som förekommer vid förhandlingen, främst av åklagarens sakframställning. Enligt propositionen om ett reformerat tingsrättsförfarande (prop. 1986/87:89) ska domstolen inte ålägga målsäganden att lämna rättssalen om målsäganden lidit skada av brottet och det inte framstår som osannolikt att talan rörande enskilt anspråk kommer att väckas i framtiden. I propositionen uppges också att om målet är av sådan beskaffenhet att det starkt berör målsäganden personligen ska målsäganden i princip alltid få vara med under hela rättegången. Enligt Fitgers kommentar till bestämmelsen på Internet (www.nj.se) kan

åklagaren vilja ha målsägandens hjälp med faktiska uppgifter under sakframställningen, något som framför allt torde kunna bli aktuellt i mål som rör komplicerade sakförhållanden.

En annan sak är att domstolen får förordna att part eller åhörare inte får vara närvarande vid förhör. Förutsättningarna enligt 36 kap. 18 § RB är att det finns anledning att anta att ett vittne av rädsla eller annan orsak inte fritt berättar sanningen på grund av en parts eller någon åhörares närvaro, eller att part eller åhörare hindrar vittnet i hans berättelse genom att falla honom i talet eller på annat sätt stör vittnet. Lagrummen 36 kap. 18 § och 37 kap. 3 § RB kan användas så att den tilltalade kan åläggas att lämna rättssalen om målsäganden är rädd för honom eller henne.

4.6.1 Förhör under huvudförhandling

Såväl parterna som domstolen kan påkalla förhör med målsäganden. Något tvångsmedel för att framtvunga en målsägandets utsaga finns inte. En målsägande kan utan påföljd vägra att svara på sådana frågor som hon eller han uppfattar som kränkande.

Målsäganden hörs inte som vittne under straffansvar. Det framkommer av 36 kap. 1 § RB som reglerar det s k vittnesförbudet. Vittnesförbud gäller även målsägande som inte för talan. Istället hörs målsäganden i bevissyfte enligt 37 kap. 1 § RB. Bestämmelsen har motiverats med en önskan om jämvikt mellan parterna och med att målsäganden inte ska frestas att begå mened. Eftersom den tilltalade inte får vittna och målsägande framstod som en naturlig motpart till den tilltalade menade Processlagberedningen (PLB) i sitt betänkande Förslag till rättegångsbalk att det var oriktigt att målsäganden skulle vittna (SOU 1938:43–44 Se även prop. 1986/87:89 om ett reformerat tingsrättsförfarande ss. 132–133). Processlagberedningen angav att sådana uppgifter som målsäganden lämnade under straffansvar skulle komma att tillmätas ett alltför stort bevisvärde och att den tilltalades ställning därför skulle försvagas (s. 49).

Nära anförvanter till part, bland annat den som är eller varit gift med part, är inte skyldig att vittna enligt 36 kap. 3 § RB. Den inskränkningen gäller dock inte vid förhör under förundersökningen.

Om ett skadeståndsanspråk avskiljs för att handläggas i den för tvistemål stadgade ordningen hörs målsäganden enligt bestäm-

melsen i 37 kap. 2 § RB. I sådana fall kan förhör under sanningsförsäkran förekomma.

Under huvudförhandlingen hörs målsäganden före vittnena. Bestämmelsen i 37 kap. 3 § RB om förhör med part och målsägande som inte för talan hänvisar till en rad bestämmelser i 36 kap. RB om förhör. Av det och av bestämmelsen i 36 kap. 19 § RB kan man bl a sluta sig till att målsägande får höras utom huvudförhandling. Den part som åberopat förhöret och som hållit huvudförhör bör som regel ges tillfälle att inleda utfrågandet. Målsäganden får, om hon eller han biträder talan, förebringa bevisning och egen utredning.

Förhör med målsäganden under huvudförhandling kan enligt 46 kap. 7 § RB av olika skäl hållas på telefon. Emellertid får bevisvärderingen inte bli lidande av att en telefonupptagning sker. Enligt departementspromemorian Brottsoffren i blickpunkten (Ds 1993:29) bör bevisupptagningen inte ske om det rör sig om ett ärende som är komplicerat (s. 57). I rättsfallet NJA 1997 s 822 fann HD att tingsrätten inte bort höra målsäganden endast på telefon eftersom målsägandens uppgifter var av avgörande betydelse i målet och bedömningen av uppgifternas bevisvärde inte var helt okomplicerad. I rättsfallet NJA 1998 s 862, som gällde en likartad situation och ett förhör med en tidigare medtilltalad, förklarade HD att förhörspersonens rädsla eller obehag inför ett förhör i domstol inte fick tillmätas någon större betydelse som grund för ett beslut om telefonförhör.

4.6.2 Målsäganden under huvudförhandling

Bestämmelsen i 46 kap. 4 § RB är, enligt departementspromemorian Brottsoffren i blickpunkten – åtgärder för att stärka brottsoffrens ställning, bland annat avsedd att skydda målsäganden mot kränkande behandling under rättegången (s. 30). Av bestämmelsen framgår att rätten ska se till att något som saknar betydelse inte dras in i målet.

Domstolen kan enligt 5 kap. § 1 RB förordna att en förhandling hålls inom stängda dörrar om uppgifter i vilka sekretess gäller hos domstolen kommer att förebringas.

Rättegångsbalkens bestämmelse om ersättning i 37 kap. 3 § RB anger att målsäganden som hörs med anledning av åklagarens talan har rätt till ersättning för kostnader i samband med inställelse på samma sätt som vittnen, d v s enligt förordningen (1982:805) om ersättning av allmänna medel till vittnen.

Målsäganden som för talan och är part har rätt att ställa frågor till den tilltalade och till vittnen under huvudförhandlingen enligt 37 kap. 1 § och 36 kap. 17 § RB. Enligt propositionen om ett reformerat tingsrättsförfarande (prop. 1986/87:89) har målsäganden inte en rätt att ställa frågor annat än om han eller hon är part (s. 184). I propositionen om målsägandebiträde (prop. 1987/88:107) uttalade regeringen samma sak. Diesens uppfattning i Brottsoffrets rätt är att med domstolens tillstånd kan även målsäganden som inte för talan ställa frågor till den tilltalade (s. 206). Med motiveringen att det skulle underlätta målsägandens möjligheter att föra civilrättslig talan föreslog Brottsofferutredningen (1995:07) i sitt betänkande Brottsoffer Vad har gjorts? Vad bör göras? (SOU 1998:40), att målsägande som inte var part skulle ges rätten att ställa frågor till bevispersoner (s. 121 och s. 129).

DEL II Lagen om målsägandebiträde

I följande avsnitt redogörs i korta drag för lagstiftningen om målsägandebiträde. En redogörelse för reglerna om ersättning till målsägandebiträdet ges i kapitel 11 och informationsskyldigheten avseende målsägandebiträdet beskrivs i kapitel 5. Målsägandebiträdets uppgifter behandlas i kapitel 9.

Bestämmelser om målsägandebiträde finns i lagen (1988:609) om målsägandebiträde, förordningen (1997:408) om målsägandebiträde samt i några bestämmelser i kapitel 20 och kapitel 23 RB.

Med motiveringen att den rättsliga konstruktionen målsägandebiträde var en principiell nyordning ansåg regeringen i propositionen om målsägandebiträde (prop. 1987/88:107) att bestämmelserna om målsägandebiträde borde tas in i en särskild lag (s. 35).

4.7 Rätten till målsägandebiträde

Lagens tillämpningsområde, d v s de situationer i vilka målsägandebiträde kan förordnas, regleras i 1 § lagen om målsägandebiträde. Bestämmelsen tar också upp vilka målsägande som kan företrädas av målsägandebiträde, tidpunkten för förordnande samt frågan om förordnande av målsägandebiträde i högre rätt.

Rätten och möjligheten att få ett målsägandebitråde finns för alla målsägande, både de som är part och de som bara ska höras i målet. Det är emellertid inte ett krav att målsäganden ska höras för att ett målsägandebitråde ska förordnas. Det är ett avsteg från den annars gällande principen i 12 kap. 22 § RB om att endast parterna i rättsprocessen kan företrädas av rättegångsbiträde eller rättegångsombud. Möjligheten att förordna målsägandebitråde är emellertid begränsad till fysiska personer och det gör att ett dödsbo inte är berättigat till målsägandebitråde.

Ett målsägandebitråde kan också förordnas för efterlevande till dem som dödats på grund av brott. Det krävs att den efterlevande intar ställning av målsägande och uppfyller de kriterier som finns i lagen för att få ett målsägandebitråde. Enligt lagstiftningen blir möjligheten att få ett målsägandebitråde för denna grupp relativt begränsad. Regeringen redogjorde i propositionen Stöd till brottsoffer (prop. 2000/01:79) för förutsättningarna såsom de kommit att utformas efter lagändringen 1991 (Prop. 1989/90:158, 1990/91:JuU4, rskr. 1990/91:16). Det innebär att domstolen ska göra en helhetsbedömning av om målsägandebitråde ska förordnas och den ska leda till att behov föreligger. Regeringen påpekade också i propositionen att efterlevande sällan hörs i bevissyfte och att domstolarna i praktiken blivit mer generösa med att förordna målsägandebitråde för efterlevande vilket t ex rättegångarna gällande Malexandermålet och den s k brandrättegången i Göteborg visade (s. 43).

Två rättsfall kan illustrera domstolarnas synsätt på frågan när målsägandebitråde ska förordnas för efterlevande till dem som dödats på grund av brott.

I hovrättsrättsfallet RH 1997:120 ansågs föräldrarna till en person som hade blivit mördad ha rätt att biträdas av ett målsägandebitråde. Hovrätten motiverade sitt beslut med att föräldrarna skulle föra skadeståndstalan i målet och även komma att höras i målet. Dessutom hade de haft en nära relation till den misstänkte som varit bosatt hos dem. Vid förordnandet av målsägandebitråde hänvisade hovrätten både till den personliga relationen som målsägande hade till den tilltalade och till övriga omständigheter.

Rättsfallet RH 2000:1 gällde en person som var son till en av de personer som den tilltalade hade bragt om livet på ett vårdhem. Mannen önskade att ett målsägandebitråde skulle förordnas för honom som efterlevande. Han hade ingen personlig relation till den tilltalade men han ansåg sig behöva hjälp med skadeståndstalan

liksom med andra frågor. Tingsrätten avslog hans begäran om målsägandebitråde med hänvisning till det faktum att målsägandens behov av biträde i fråga om skadestånd inte medförde att målsägandebitråde borde förordnas. Hovrätten ansåg däremot att det fanns ett behov av målsägandebitråde eftersom det med hänsyn till själva brottet inte kunde ifrågasättas om målsäganden hade intressen som behövde tillgodoses. Dessutom var förhållandena sådana enligt hovrättens mening att frågan om att biträda det allmänna åtalet kunde behöva övervägas för målsägandens del. Slutligen hänvisade hovrätten till att målsäganden kunde behöva stöd och hjälp i övrigt i målet även om han inte skulle höras i ansvarsdelen.

4.7.1 Lagens tillämpningsområde

Lagens portalparagraf har en trappstegsliknande konstruktion som anger förutsättningarna för att få bistånd av ett målsägandebitråde med utgångspunkt i olika brottstyper. Den första punkten rör sexualbrott, punkten 2 rör våldsbrott och tredje punkten behandlar de övriga brotten, den s k generella regeln. Sammanfattningsvis omfattar punkterna samtliga sexualbrott i brottsbalken samt under vissa omständigheter, övriga brott på vilket fängelse kan följa. Den här utformningen av lagen som bygger på olika angelägenhetsgrader introducerades i samband med lagändringen 1994 i propositionen Brottsoffren i blickpunkten – en brottsofferfond och andra åtgärder för att stärka brottsoffrens ställning (prop. 1993/94:143). Enligt en utvidgning av lagstiftningen som gjordes 2001 omfattas även brott som inte är brottsbalksbrott av lagen (SFS 2001:230). Det betyder att brott i specialstraffrätten omfattas av lagstiftningen. Eftersom inga brott uteslutits från lagens tillämpningsområde ingår försök, förberedelse, stämpling och medverkan till de brott som anges i punkterna 1 till 3.

Begränsningen till sådana brottstyper där fängelse ingår i straffskalan motiverades i propositionen Utvidgad rätt till målsägandebitråde och förbättrat rättsligt bistånd utomlands (prop. 1993/94:26) med att mindre kvalificerade brott på så vis skulle komma att uteslutas från lagens tillämpningsområde (s. 18).

Rättshjälskommittén menade i sitt betänkande Målsägandebitråde (SOU 1986:49) att förundersökningsledarens bedömning av brottsrubriceringen skulle vara avgörande för om ett målsägandebitråde ska förordnas (s. 119).

Punkt 1 Sexualbrotten

Den första punkten i 1 § lagen om målsägandebitråde gäller brottsbalkens kapitel 6 och samtliga brott i kapitlet. Sedan lagen ändrades 1991 och alla sexualbrott kom att omfattas av lagstiftningen råder en stark presumtion för förordnande av målsägandebitråde vid dessa brott (SFS 1990:999). Lagtexten anger att målsägandebitråde ska förordnas om det inte är uppenbart att målsäganden saknar behov av sådant biträde. I propositionen om utvidgad rätt till målsägandebitråde (prop. 1989/90:158) uttalade regeringen att alla som önskar det ska få målsägandebitråde och att någon behovsprövning i stort skett inte borde ske (ss. 3–5). Det innebär att, som Ekelöf uttrycker det i Rättegång II, ”förordnande är nära nog obligatoriskt” (s. 97).

I övrigt måste det finnas särskilda omständigheter för att inte förordna målsägandebitråde. Lagstiftarens exempel på när presumtionen inte gäller rör sådana fall där målsäganden redan har allmän rättshjälp med biträdesförordnande eller att målsäganden själv är åtalad och därför har en offentlig försvarare. I det senare fallet kan ett rättshjälpsbiträde förordnas. Enligt propositionen om utvidgad rätt till målsägandebitråde (prop. 1989/90:158) borde några andra begränsningar än de som angetts i princip inte göras. Domstolarna har ändå en möjlighet att avslå en begäran om målsägandebitråde eftersom regeringen ansåg att det borde finnas en mer allmänt utformad möjlighet för domstolen att avslå en begäran om målsägandebitråde, t ex om brottet rörde en så obetydlig gärning att målsägandebitråde framstod som helt obehövligt (s. 6).

Punkt 2 Brotten enligt brottsbalkens kapitel 3 och 4 samt rån

Enligt 1 § punkt 2 i lagen kan målsägandebitråde också förordnas för brott enligt brottsbalkens kapitel 3 och 4, således för målsägande som utsatts för brott mot liv och hälsa samt frihet och frid, om det med hänsyn till målsägandens personliga relation till den misstänkte eller andra omständigheter kan antas att målsägande har behov av ett sådant biträde. Målsägandebitråde kan också förordnas för dem som utsatts för brott enligt 8 kap. 5 § eller 6 § brottsbalken, d v s för rån eller grovt rån.

När det gäller de här brotten ska en verklig prövning av behovet av målsägandebitråde göras och förordnande av målsägandebitråde

ska således inte ske regelmässigt. Behovsprövningen ska vara en helhetsbedömning av målsägandens situation i förhållande till det brott som begåtts. Enligt propositionerna om målsägandebitråde och proposition om utvidgad rätt till målsägandebitråde ska förutsättningar av personlig art hänförliga till målsäganden beaktas, t ex brottets art och bevisläget. Sammanfattningsvis ska bedömningen utmynna i att målsäganden har en väsentlig nytta av ett målsägandebitråde (prop. 1987/88:107 s. 38 och prop. 1989/90:158 s. 11). När bestämmelsen fick sin ursprungliga lydelse uttalade regeringen i propositionen om målsägandebitråde (prop. 1987/88:107) att de brott som skulle utgöra grund för förordnande skulle vara kvalificerade och innebära en svår kränkning för de drabbade. Några exempel på vad det innebar gavs inte. Regeringen angav att ett skäl till att förordna målsägandebitråde kunde vara att bevisläget och det processuella läget var sådant att ingående och pressande förhör kunde förväntas (s. 38). Dessa kriterier är fortfarande riktmärken vid bedömningen även om den inte behöver ske på samma restriktiva sätt. I enlighet med de förändringar som gjorts i lagen 1991 (prop. 1989/90:158) räcker det numera med ett konstaterande att ett behov av målsägandebitråde föreligger (s. 7 och s. 11).

I propositionen om målsägandebitråde (prop. 1987/88:107) gavs målsägandens ålder och fysiska eller psykiska tillstånd som exempel på sådana omständigheter som kunde utgöra grund för förordnande av målsägandebitråde (s. 38). När lagen utvidgades 1991 tillfördes i propositionen om utvidgad rätt till målsägandebitråde (prop. 1989/90:158) några andra faktorer som skulle kunna påverka behovsbedömningen nämligen förståndshandikapp, sjuklighet, depressioner till följd av brottet, målsägandens beroendeställning till den tilltalade i arbetslivet eller målsägandens beroendeställning i förhållandet mellan elev och lärare (s. 11).

Vid lagändringen 1991 då en uppmjukning gjordes av rekvisiten i punkt 2 uttalade regeringen i propositionen om utvidgad rätt till målsägandebitråde m m (prop. 1989/90:158) att ”uppmärksamheten i allt väsentligt borde riktas mot mål om kvinnomisshandel”. Den mest typiska situationen i vilken målsäganden har ett utsatt läge under förundersökningen och rättegången ansågs vara när målsägande och gärningsmannen hade en nära relation till varandra (s. 7 och s. 11). Regeringen ville inte begränsa utvidgningen av lagen till enbart sådana mål men det faktum att en personlig relation mellan målsäganden och den misstänkte föreligger kan utgöra ett tillräckligt skäl att förordna målsägandebitråde enligt

denna punkt. Ekelöf kommenterar bestämmelsen i Rättegång II med att det ska vara antagligt att målsägande behöver målsägandebitråde men att behov ”knappast kan finnas där den ene supbrodern slår ned den andre” (s. 97).

När regeringen uttalade vilka faktorer som skulle ha betydelse vid bedömningen av om målsäganden hade behov av målsägandebitråde togs inte målsägandens rädsla upp. I examensarbetet Målsägandebiträdets behörighet visas att i praxis från Hovrätten för Övre Norrland har rädsla hos målsäganden inte heller fått någon betydelse för förordnandet av målsägandebitråde (s. 17).

Av 1 § lagen om målsägandebitråde följer att ett målsägandebitråde inte får förordnas enbart för att biträda målsäganden vid utförande av dennes talan om enskilt anspråk. Det klargjordes även i rättsfallen RH 2000:1 och RH 1990:33.

I rättsfallet RH 1998:104 hade två personer ansökt om målsägandebitråde i en förundersökning gällande försök till mord på dem. De båda personerna dömdes senare för stöld och försök till misshandel mot den tilltalade. Båda målsägande förekom på flera ställen i kriminalregistret. I sin bedömning av behovet av målsägandebitråde uttalade hovrätten att brottet var av allvarlig art och tillhörde den kategori av brott som i flertalet fall berättigade till målsägandebitråde. Omständigheterna i övrigt var emellertid inte sådana som enligt förarbetena och praxis utgjorde typiska exempel på fall där målsägandebitråde anses behövligt. Hovrätten menade att vid beaktande av den brottslighet som målsägande själva förövat mot den dömda gärningsmannen kunde inte deras situation jämföras med ett typiskt brottsoffer och avslag deras begäran om målsägandebitråde.

Punkt 3 Övriga brott

Ett målsägandebitråde kan förordnas för andra brott på vilka fängelse kan följa, om det med hänsyn till målsägandens personliga förhållanden och andra omständigheter kan antas att målsäganden har ett särskilt starkt behov av det. Motiven för förordnande i dessa fall har överförts från den tidigare andra punkten. Således ska förordnande ske med restriktivitet och endast om brottet varit av kvalificerat slag och inneburit en svår kränkning av offret. Enligt propositionen om utvidgad rätt till målsägandebitråde och förbättrat rättsligt bistånd till brottsoffer utomlands (prop. 1993/94:26) ska möjligheten att få målsägandebitråde enligt den

här punkten vara starkt begränsad och målsäganden ska ha ett särskilt starkt behov av målsägandebitråde. Vidare ska bevisläget och det processuella läget vara sådana att ett förordnande kan motiveras. Samma faktorer har betydelse för behovsbedömningen som enligt andra punkten i 1 §, nämligen de som handlar om målsägandens utsatthet men enligt regeringen ska bedömningen vara betydligt mer restriktiv (ss. 18–19).

Ett skäl till utformningen av punkt 3 var att Riksdagen i Justitieutskottets betänkande Anslag till brottskadenämnden m m (bet. 1990/91 JuU21) ansåg att det kunde finnas ett behov av juridiskt biträde även vid brott där inlag av våld eller sexuellt våld saknades. I propositionen om utvidgad rätt till målsägandebitråde och förbättrat rättsligt bistånd till brottsoffer utomlands (prop. 1993/94:26) nämndes några brott som skulle kunna utgöra grund för förordnande och bland dem fanns stöld, skadegörelse, övergrepp i rättssak, våld och hot mot tjänsteman men också utpressning, bedrägeri och stöld (ss. 16–19). När utvidgningen till brott utanför brottsbalken kom till stånd 2001 var överträdelse av besöksförbud det brott som låg till grund för regeringens överväganden. I propositionen klargjorde regeringen att ordet ”och” gör att en personlig relation mellan målsägande och den misstänkte inte är ett tillräckligt skäl för att förordna målsägandebitråde enligt den här punkten (ss. 50–51).

4.8 Begränsningar för förordnande av målsägandebitråde

Begränsningen i möjligheten att förordna målsägandebitråde regleras i 2 § lagen om målsägandebitråde. Ett målsägandebitråde får enligt propositionen om målsägandebitråde (prop. 1987/88:107) inte förordnas när åklagaren beslutat att inte inleda förundersökning, att lägga ned en påbörjad förundersökning eller beslutat om åtalsunderlåtelse. Regeringen motiverade innebörden av bestämmelsen i propositionen med att det är statens ansvar att föra talan om brott. Om målsägandebitråde fick förordnas då målsäganden förde talan om enskilt åtal skulle det kunna ses om ett ifrågasättande av statens möjligheter att beivra brott vilket gjorde att regeringen ansåg att i de fallen var mer generella lösningar att föredra (ss. 24–25).

4.9 Tidpunkten för förordnande

Det framgår av 1 § i lagen att målsägandebiträde att ett målsägandebiträde kan förordnas från och med det att förundersökning har inletts. Regeringen påpekade i propositionen om målsägandebiträde (prop. 1987/88:107) att ”i själva verket är det i många fall under detta stadium som biträdet kan göra sin största insats”. Målsägandebiträde kan därefter förordnas när som helst under handläggningen av målet.

Enligt rättsfallet NJA 2002 s. 439 har målsägandebiträde kunnat förordnas i ett fall där något mål eller ärende inte var anhängiggjort i domstol men där förundersökning återupptagits för att man ville ta ställning i frågan om eventuell resning.

I propositionen om målsägandebiträde framgår att det finns en möjlighet för målsägandebiträdet att i undantagsfall utföra arbete redan från det att anmälan tagits upp och att få ersättning för arbete som utförs innan förordnandet meddelats (s. 29). Målsägandebiträdet kan få delta vid förhör vid den här tidpunkten om det inte är till men för utredningen. Enligt § 27 rättshjälpslagen (1996:1619) tidigare 19 §, kan ersättning ges till rättshjälpsbiträde före ansökan om förordnande av målsägandebiträde för arbete av mindre omfattning eller av brådskande art. Regeringen menade i propositionen om utvidgad rätt till målsägandebiträde (prop. 1989/90) att om den som ska höras begär att någon annan ska närvara vid förhör ska önskemålet tillgodoses om det inte är till men för utredningen.

4.10 Målsägandebiträdets arbetsuppgifter

Målsägandebiträdets arbetsuppgifter behandlas i lagens 3 §. Enligt lagtexten ska ett målsägandebiträde ta tillvara målsägandens intressen i målet och lämna stöd och hjälp till målsäganden. I propositionen om målsägandebiträde (prop. 1987/88:107) formulerade regeringen målsägandebiträdets främsta uppgift som att ”lindra påfrestningarna i samband med utredningen rörande ett allvarligt och integritetskränkande brott” (s. 23) Vidare menade regeringen att målsägandebiträdets huvudsakliga arbetsuppgifter torde utföras när målsäganden var närvarande (s. 27).

Begreppen om att ta till vara målsägandens intressen och att lämna stöd och hjälp har exemplifierats vid olika tillfällen. Innebörden har inte nämnvärt förändrats sedan lagens tillkomst. I

propositionen påpekades att beroende på målets karaktär kan det förekomma avvikelser från vad som omnämns i förarbetena (s. 24).

Målsägandebiträdets hjälp ska enligt paragrafens ordalydelse ges ”i målet”. Att bistånd ska ges i målet innebär bistånd till målsäganden såväl i samband med förundersökning som vid rättegång. Formuleringen om att målsägandebiträdets hjälp ska ges ”i målet” var enligt regeringen i propositionen om målsägandebitråde (prop. 1987/88:107) ämnad att begränsa målsägandebiträdets befogenhet till uppgifter inom brottmålet och skulle inte gälla skadestandsfrågor utanför huvudförhandlingen, t ex ansökan om brottsskadeersättning eller försäkringsersättning (s. 26). Som tidigare redogjorts för kan målsägandebiträdet bistå målsäganden viss tid innan förundersökning inletts. Uppdraget som målsägandebitråde upphör då en dom vinner laga kraft.

Att ta tillvara målsägandens intressen i målet och lämna stöd och hjälp till målsäganden ansågs av regeringen bl a innebära att målsägandebiträdet skulle lämna personligt och kurativt stöd till sin klient (s. 24). Målsägandebiträdets bistånd med sådant som inte avser juridiska frågor, d v s det personliga och kurativa stödet omnämns på flera ställen i förarbetena. Regeringen markerade balansen mellan målsägandebiträdets olika uppgifter genom att uttala att målsägandebiträdet i första hand hanterar frågor av processuell natur och att ett juridiskt biträdes primära uppgift ligger vid sidan av den rent kurativa verksamheten (s. 32).

Målsägandebiträdets uppgifter kan för enkelhetens skull delas in i hjälp under förundersökning och under huvudförhandling även om uppgifterna är delvis desamma under dessa skeden.

Under förundersökningen är det målsägandebiträdets roll att upplysa målsäganden om förfarandet under den rättsliga processen och om vad som kommer att krävas av målsäganden i samband med förhandlingen. Hon eller han ska också framföra målsägandens önskemål rörande olika handlägningsfrågor. Vidare ska målsägandebiträdet delta vid förhör och bevaka att dessa går rätt till, ställa kompletterande frågor till målsäganden samt att, i den mån det är aktuellt, bistå med frågor kring skadeståndet och förbereda yrkandet. Under förundersökningen får biträdet ställa frågor men inte till andra än målsäganden. Det motiverades med hänsyn till målsägandebiträdets huvudsakliga funktion (s. 23). Inte minst viktigt är att målsägandebiträdet ska hjälpa målsäganden med kontakter, med t ex socialtjänsten, sjukvården och frivilliga organisationer. Kontakter som målsägandebiträdet skulle ta för

målsägandens räkning ansågs inte kräva författningsreglering (s. 27).

Målsägandebiträdet ska således hjälpa målsäganden med kontakter med myndigheter och organisationer. Med hänsyn till vad som sagts ovan om avvikelser från vad som omnämns i förarbetena kan den här uppgiften i första hand anses innebära att målsägandebiträdet ska förmedla kontakter men i vissa fall också att biträdet kan behöva ta kontakter för målsägandens räkning.

Målsägandebiträdet har enligt 23 kap. 10 § RB en ovillkorlig rätt att närvara vid alla förhör med målsäganden. Om ett målsägandebitråde inte skulle ha förordnats när förhöret ska äga rum är det förundersökningsledaren som i enlighet med 7 § förundersökningskungörelsen ska avgöra om det tilltänkta målsägandebiträdet får närvara vid förhöret. Under dessa förhör får målsägandebiträdet enligt 23 kap. § 11 RB ställa frågor till målsäganden. Fitger påpekar dock i kommentaren till den här bestämmelsen i Rättegångsbalken I att det är förundersökningsledaren som avgör i vilken ordning ett målsägandebitråde ska ställa frågor till målsäganden (23:47).

Den misstänkte eller hans försvarare har så snart beslut om åtal har fattats, enligt bestämmelsen i 23 kap. 21 § RB, rätt att på begäran få en avskrift av protokoll eller anteckningar från förundersökningen. En avskrift av förundersökningsprotokollet ska utan särskild begäran lämnas eller sändas till den offentlige försvararen. I proposition om målsägandebitråde (prop.1987/88:107) ansågs inte målsägandens eller målsägandebiträdets rätt att få ta del av förundersökning kräva författningsreglering. Målsäganden eller målsägandebiträdet behöver inte betala någon avgift för att få ett exemplar av kopia eller avskrift av protokoll eller anteckning vid förundersökning eller annan utredning av polis- eller åklagarmyndighet i anledning av brott. Det framgår av 21 § avgiftsförordningen (1992:191).

Enligt bestämmelsen i 20 kap. 15 § tredje stycket RB ska målsägandebiträdet kallas till huvudförhandling eller annat sammanträde i domstolen när målsäganden eller målsägandens ställföreträdare ska höras.

Målsägandebiträdet ska redogöra för de rättsliga förutsättningarna i målet och framföra målsägandens önskemål i rätten. En annan uppgift under huvudförhandlingen är att bevaka att förhör med målsäganden sker på tillbörligt sätt och att inga ovidkommande eller onödigt kränkande frågor ställs.

Målsägandebiträdet gavs behörighet att biträda det allmänna åtalet enligt 20 kap. § 8 RB vilket innebär att även biträdande av

talán är en uppgift för målsägandebitrádet, om målságandens intressen gör det pákallat. Det framgár indirekt av en jämförelse mellan propositionen om målságandebitráde (prop. 1987/88:107) och 2 § lagen om målságandebitráde (s. 25). I rättsfallet RH 2000:1 klargjorde hovrätten att enbart det faktum att målságanden ska biträda átalet inte innebär att ett målságandebitráde bör förordnas.

4.10.1 Målságandebitrádets uppgift med att föra talán om enskilt ansprák

I 3 § andra stycket lagen om målságandebitráde behandlas målságandebitrádets uppgift att bistå målságanden med skadestándsfrágan. Målságandebitrádet skall bistå målságanden med att föra talán om enskilt ansprák i anledning av brottet om detta inte görs av áklagaren. Lagtexten bör läsas ihop med 22 kap. § 2 RB som reglerar áklagarens skyldighet att föra talán om skadestánd pá målságandens vägnar. Det sätt pá vilket bestämmelsen är formulerad gör att målságandebitrádets skyldighet att bistå målságanden med det enskilda anspráket är subsidiárt i förhållande till áklagarens skyldighet att föra talán om enskilt ansprák. Det pápekas i propositionen om utvidgad rätt till målságandebitráde och förbättrat rättsligt bistånd utomlands. (prop. 1993/94:26 s. 22).

I samband med att lagen om målságandebitráde kom till förstärktes áklagarens skyldighet att föra talán om skadestánd pá målságandens vägnar. Av propositionen om målságandebitráde (prop. 1987/88:107) framgár att orsaken till att målságandebitrádet fick uppgiften att bistå målságanden med skadestándstalan var att det ansågs mest praktiskt att målságandebitrádet skulle förbereda och utföra talán (s. 26). Regeringen förutsåg i propositionen om utvidgad rätt till målságandebitráde m m (prop. 1989/90:158) att frágan skulle lösas i samråd mellan áklagaren och målságandebitrádet eller att målságanden, i den mån hon eller han begárt hjälp av áklagaren, skulle återkalla sin begáran till áklagaren om bistånd med skadestándet (s.8).

I den ursprungliga lagtexten angavs att i målságandebitrádets uppgift ingár inte att bistå målságanden med att föra talán om enskilt ansprák i anledning av brottet om detta görs av áklagaren. Det sakliga innehållet i den nuvarande bestämmelsen är detsamma som i den ursprungliga lydelsen av lagtexten men formuleringen har anpassats till rådande praxis så att det numera anges att målságandebitráde skall bistå målságanden med att föra talán om

enskilt anspråket i anledning av brottet, om detta inte görs av åklagaren. Regeringen uttalade i samband med lagändringen att syftet med regeln var att förebygga att såväl åklagaren som målsägandebiträdet skulle föra talan om enskilt anspråk eller förbereda talan om enskilt anspråk (s. 22).

Av 1 § lagen om målsägandebiträde följer att ett målsägandebiträde inte får förordnas enbart för att biträda målsäganden vid utförande av dennes talan om enskilt anspråk.

I enlighet med reglerna om rättegångsbiträde i rättegångsbalken kan skadeståndsanspråk bara framställas när målsäganden är närvarande. Målsägandebiträdets behörighet omfattar som tidigare nämnts inte skadeståndsfrågor vid sidan av själva brottmålet, d v s sådana frågor som handläggs vid Kronofogdemyndigheten och Brottsoffermyndigheten.

4.10.2 Målsägandebiträdets behörighet att bistå målsäganden vid avskiljande av enskilt anspråk

I 3 § andra stycket sista meningen lagen om målsägandebiträde klargörs det att målsägandebiträdet också kan bistå målsäganden med ett enskilt anspråk som avskiljts för att handläggas i den för tvistemål stadgade ordningen. Det är bara i sådana brottmål där ett målsägandebiträde har förordnats redan från början och ett enskilt anspråk sedan avskilts som målsägandebiträdet kan bistå målsäganden med ett enskilt anspråk. Det klargjordes i propositionen om utvidgad rätt till målsägandebiträde och förbättrat rättsligt bistånd till brottsoffer utomlands (prop 1993/94:26 s. 26). I de fall där skadeståndsanspråket handläggs för sig redan från början har målsägandebiträdet inte behörighet att företräda målsäganden. Inte heller i s k småmål har målsägandebiträdet en sådan behörighet. I dessa fall hänvisas målsäganden till den allmänna rättshjälpen. Något nytt förordnande krävs inte för att målsägandebiträdets ska kunna bistå målsäganden med det avskilda anspråket i tvistemålsdelen.

Slutligen klargörs i § 3 sista stycket att målsägandebiträdet kan bistå målsäganden med överklagande som sker endast i skadeståndsdelen. En sådan rätt gäller oavsett vem det är som överklagat domen. Den gäller både för de fall där skadeståndstalan kumuleras med brottmålet eller då en skadeståndstalan avskilts för att handläggas som tvistemål.

4.10.3 Målsägandebiträdets behörighet vid överklagande av dom

Bestämmelser om målsägandebiträdets behörighet vid överklagande av dom finns i 1 och i 3 §§ lagen om målsägandebitråde. Enligt lagtexten i 1 § sista stycket kan ett målsägandebitråde förordnas om åklagaren eller den tilltalade överklagar i ansvarsdelen. Ett målsägandebitråde kan med andra ord förordnas för första gången när målet överklagas till högre instans. Den tidigare lydelsen gjorde att målsägandebiträdet inte hade behörighet att bistå målsäganden med överklagande när enbart den tilltalade hade överklagat domen men en lagändring förtydligade lagtexten på den här punkten (SFS 1994:56).

Målsägandebitråde får således förordnas i hovrätt för överklaganden gällande ansvar, påföljd och skadestånd oavsett utgång i tingsrätten, dock inte när enbart målsäganden överklagat domen. Det framgår analogt av sista stycket i 1 §.

Om enbart målsäganden vill överklaga domen kan målsägandebitråde inte företräda målsäganden. Det framgår av propositionen om målsägandebitråde (prop. 1987/88:107 s. 26) och av propositionen om utvidgad rätt till målsägandebitråde och förbättrat rättsligt bistånd utomlands (prop. 1993/94:26 s. 27–28).

Bestämmelsen i 3 § däremot tar sikte på de fall där ett målsägandebitråde redan är förordnat i lägre instans. Enligt 3 § andra stycket punkt 3 i lagen om målsägandebitråde kvarstår målsägandebiträdets behörighet om skadestandsfrågan överklagas till högre rätt. Behörigheten gäller således endast de fall där målsägandebiträdet varit förordnad från början.

Frågan om målsägandebiträdets behörighet skulle kvarstå då enbart målsäganden överklagat i ansvars- och skadestandsfrågan aktualiserades i rättsfallet NJA 1999:781 där det konstaterades att situationen var att jämställa med ett enskilt åtal. Den aktuella situationen hade inte tagits upp i förarbetena och vägledande avgöranden saknades vid den här tiden. Domstolen konstaterade inledningsvis att bestämmelsen i 1 § gjorde att målsägandebiträdet inte var behörigt att bistå målsäganden då denne ensam överklagade domen i ansvarsdelen. Domstolen hänvisade till propositionen om utvidgad rätt till målsägandebitråde och förbättrat rättsligt bistånd utomlands (prop. 1993/94:26) och till 3 § andra stycket lagen om målsägandebitråde som anger att målsägandebiträdets behörighet kvarstår om målsäganden överklagar endast det enskilda anspråket oavsett vem som överklagat domen (s. 52). Enligt HD måste

bestämmelsen i 3 § andra stycket förstås så att om målsäganden ville överklaga en dom i ansvars- och skadeståndsdelen men åklagaren inte överklagade, skulle målsägandebiträdets behörighet kvarstå i den delen som gällde talan om enskilt anspråk.

Om målsägandebiträdet ska överklaga en dom gällande skadestånd krävs en fullmakt. Det följer av propositionen om utvidgad rätt till målsägandebiträde och förbättrat rättsligt bistånd till brottsoffer utomlands (prop. 1993/94:26) och av bestämmelsen i 4 § fjärde stycket lagen om målsägandebiträde som hänvisar till rättegångsbalkens regler om rättegångsbiträde (s. 27).

4.11 Förordnande av målsägandebiträde

I 4 § lagen om målsägandebiträde finns bestämmelser om hur ett förordnande av målsägandebiträde kan initieras och vem som kan förordnas som målsägandebiträde. I andra och tredje styckena finns bestämmelser om byte och entledigande av målsägandebiträde. Bestämmelserna hänvisar till reglerna om rättshjälpsbiträde i 26 § i rättshjälpslagen. Bestämmelser om överklagande av beslut om målsägandebiträde finns i 49 kap. 5 § och 8 § RB. Enligt 52 kap. 1 § RB är tiden för överklagande tre veckor från den dag då klaganden tog del av beslutet.

I frågan om hur målsägandebiträde förordnas bör 4 § lagen om målsägandebiträde läsas tillsammans med 23 kap. 5 § RB. Ett förordnande kan ske antingen på begäran av målsägande själv eller ex officio av domstolen. I Rättshjälpskommitténs betänkande Målsägandebiträde (SOU 1986:49) gavs exempel på att det kunde finnas fall när det var angeläget att målsägandebiträde förordnades utan begäran från målsäganden, som t ex när denne befann sig i chocktillstånd. Rättshjälpskommittén ansåg att målsägandebiträde inte skulle förordnas mot någons vilja när det gällde myndiga målsägande (s. 120). Regeringen angav i propositionen om målsägandebiträde (prop. 1987/88:107) att ett målsägandebiträde ska kunna förordnas om frågan av annan anledning blir aktuell, t ex därför att förundersökningsledaren anmäler behov av biträde (s. 39).

Bestämmelsen om förordnande i 4 § lag om målsägandebiträde hänvisar till 26 § rättshjälpslagen som anger vilka som kan ta uppdrag som rättshjälpsbiträde. I 2 § förordningen (1997:408) om målsägandebiträde finns ytterligare ett förtydligande angående tillämpningen av lagen (1988:609) om målsägandebiträde och

begreppet biträdande jurist. Som biträdande jurist ska enligt bestämmelsen den anses som har avlagt de kunskapsprov som har föreskrivits för behörighet till domarämbetet och har antecknats i ett register hos Sveriges advokatsamfund som anställd som biträde på en byrå.

I lagens 7 § regleras vem som förordnar målsägandebiträde. Eftersom lagen som huvudregel förutsätter att målsäganden själv initierar ett förordnande av målsägandebiträde krävs att rättsväsendet tillhandahåller information om bestämmelserna om målsägandebiträde. Reglerna om detta finns i 13 a § förundersökningskungörelsen och behandlas i kapitel 6 om information.

En begäran om målsägandebiträde kan göras formlöst. Den vanligaste situationen är att en framställan görs av åklagaren för målsägandens räkning. Åklagaren är enligt 23 kap. 5 § RB skyldig att vidarebefordra en begäran om målsägandebiträde. Om det av annan anledning finns skäl att förordna målsägandebiträde ska förundersökningsledaren göra en anmälan om det till domstolen. I övrigt finns ingen ledning i lag eller förarbeten om hur och när en framställan om målsägandebiträde ska göras. I ett JO-beslutet 4547-2002 uttalade JO att åklagaren inte kan avvakta med att till rätten vidarebefordra en framställan om målsägandebiträde av det skälet att utredningen är i ett initialt skede.

Vanliga regler gäller i fråga om vilken tingsrätt som är behörig att förordna målsägandebiträde. En hänvisning gjordes i propositionen om målsägandebiträde (prop. 1987/88:107) till bestämmelserna i kapitel 19 RB. Den tingsrätt som är behörig att uppta åtal för brott är således behörig att förordna målsägandebiträde (s. 30).

Möjligheterna att föra särskild talan mot rättens beslut angående ett förordnande av målsägandebiträde framgår av 49 kap. 5 § första stycket punkterna 4–5 och 7 RB. Enligt rättegångsbalkens regler om överklagande i 49 kap. 5 § och 54 kap. 8 §, RB kan ett överklagat beslut i hovrätten gällande avslag på begäran om biträde inte överklagas vidare.

4.12 Målsägandebiträdets behörighet

När det gäller målsägandebiträdets kvalifikationer hänvisar 4 § i lagen till § 26 första stycket rättshjälpslagen som preciserar vilka som kan agera rättshjälpsbiträde. Samma regler ska således gälla för förordnande av målsägandebiträde. Grundregeln är att ett måls-

ägandebitråde ska vara advokat eller biträdande jurist. Det är dock möjligt att förordna ”annan lämplig person”. Några formella krav ställdes inte på målsägandebiträdets behörighet men propositionen om målsägandebitråde (prop. 1987/88:107) betonar att målsägandebiträdet har ”en grannliga uppgift” och pekar på vikten av kompetens såväl inom juridik som när det gäller de andra uppgifter som biträdet kan förväntas hjälpa målsäganden med. Uppdragen ska enligt lagstiftaren tilldelas endast dem ”som uppfyller högt ställda krav på juridisk kompetens och personlig lämplighet (s. 28).

Om målsäganden har särskilda önskemål om målsägandebitråde ska dessa tillgodoses enligt 26 § rättshjälpslagen. Önskemålet ska vägas emot eventuella merkostnader. Om det medför avsevärt ökade kostnader kan begäran avslås om inte särskilda skäl föranleder en annan bedömning. En grundregel är att den som ska förordnas som regel ska ha sin verksamhet där den rättssökande är bosatt. Enligt besluten BN 1041/77 och 221/890 kan ett skäl att förordna ett rättshjälpsbiträde på annan ort vara att hon eller han har kvalifikationer som tänkbara biträden på orten saknar.

Ett allmänt krav på lämplighet ställs i Rättshjälpslagens bestämmelser om rättshjälpsbiträde. Domstolen kan finna att advokaten inte är lämplig som målsägandebitråde med hänsyn till tidigare uppdrag eller andra orsaker. Det framgår av propositionen om rättshjälpslag (prop. 1996/97:9). Det hänför sig framförallt till eventuella tidigare uppdrag eller till den rättsökande. Ett riktmärke i förarbetena till rättshjälpslagen var att en verklig prövning av rättshjälpsbiträdets kvalifikationer och individuella lämplighet skulle göras. I 2 § förordningen om målsägandebitråde finns ett förtydligande om de kvalifikationer som gäller för en biträdande jurist. När det gäller annan person än advokat eller biträdande jurist säger förarbetena till rättshjälpslagen, d v s proposition om ny rättshjälpslag (prop. 1996/97:9) att en sådan person ska ha stora kunskaper på ett särskilt område (s. 156).

I propositionen om målsägandebitråde (prop. 1987/88:107) framhöll regeringen att det låg i sakens natur att en kvinna förordnades till målsägandebitråde när en kvinna utsatts för sexualbrott (s. 28). I ett rättsfall från Svea hovrätt ansågs det rimligt att en advokat som var verksam på målsägandens hemort men på annan ort än där målet skulle prövas, förordnades trots att detta innebar merkostnader för staten. Hovrättens utslag låg i linje med förarbetena till rättshjälpslagen och riktlinjerna i lagen om målsägandebitråde. Dessutom skulle ett förordnande av biträde på

annan ort innebära att målsäganden skulle drabbas av kostnader som inte ersattes av allmänna medel (RH 1999:22).

Fjärde stycket i 4 § hänvisar till rättegångsbalkens regler om behörighet för rättegångsombud och rättegångsbiträde d v s 12 kap. 22 § RB som hänvisar till RB 12 kap. 2–5 §§ och 6 § andra stycket RB. Reglerna gäller rättegångombudets lämplighet, redbarhet och skicklighet. Hänvisningen till rättegångsbalkens regler om rättegångsbiträde betyder bland annat att ett målsägandebitråde kan avvisas av rätten om hon eller han visat oredlighet, oskicklighet eller oförstånd. Även bestämmelsen om undantag från vittnesplikten i 36 kap. § 5 RB är tillämplig på målsägandebiträdet.

Behörighetsvillkoren är desamma för de båda typerna av processuella representanter. Rättegångsbiträdets behörighet är däremot mer begränsad än ombudets eftersom rättegångsbiträdet bara får vidta rättegångshandlingar i partens närvaro. Rättegångsbiträdet kan å andra sidan agera utan fullmakt. Innan lagen om målsägandebitråde trädde i kraft förordnades rättegångsbiträde för dem som hade rättshjälp. I propositionen om målsägandebitråde framhölls att målsäganden kan ge målsägandebiträdet längre gående befogenheter genom att ge denne rättegångsfullmakt (s. 27).

4.13 Byte och entledigande av målsägandebitråde

När det gäller byte och entledigande av målsägandebitråde liksom substitution hänvisas i 4 § lagen om målsägandebitråde till rättshjälpslagen och till reglerna i 26 § andra och tredje styckena. Byte av målsägandebitråde kräver särskilt tillstånd av domstol och målsäganden måste kunna redovisa särskilda skäl för ett byte. Motsättningar mellan målsäganden och målsägandebiträdet kan men behöver inte motivera byte. Har motsättningarna uppstått på grund av skäl som kan hänföras till målsäganden ska inte ett byte nödvändigtvis medges. Ett långt geografiskt avstånd mellan målsäganden och målsägandebiträdet kan utgöra sådana särskilda skäl som utgör grund för byte. Lagstiftarens motiv till bestämmelsen finns i förarbetena till den nu gällande rättshjälpslagen och till rättshjälpslagen 1972:409 (Proposition om Ny rättshjälpslag 1996/97:9 och proposition 1972:5 om förslag till rättshjälpslag m m 1972:4).

4 § lagen om målsägandebitråde hänvisar till att den generella regeln om entledigande är tillämplig även vid förordnandet av målsägandebitråde. Därutöver finns i 4 § tredje stycket en särskild

bestämmelse om entledigande av målsägandebitråde som är något vidare än den i 26 § rättshjälpslagen. Enligt propositionen om målsägandebitråde (prop. 1987/88:107) ska målsägandebiträdet kunna entledigas om åklagaren lägger ner åtalet i en viss del eller om det visar sig att målsäganden inte ska höras (s. 39). I rättsfallet RH 1990:33 som redovisats ovan hade en man dömts för grov våldtäkt mot tre minderåriga. Barnen hade under förhandlingen i tingsrätten företrätts av målsägandebiträden. Mannen hade överklagat domen i ansvarsdelen. Mödrar till barnen ansåg sig behöva bistånd från målsägandebitråde men målsägande själva skulle inte höras i hovrätten. Domstolen uttalade att ett bitrådesförordnande inte skall bestå om förhållandena i målet skulle ändras på det sättet att målsäganden endast har behov av biträde vid utförandet av sin skadeståndstalan. På de skälen entledigade hovrätten målsägandebiträden i målet.

Vidare kan ett målsägandebitråde entledigas om ett brott får en ny brottsrubricering och det inte längre existerar sådana förhållanden som kan motivera målsägandebitråde enligt den nya brottsrubriceringen.

Rättsfallet NJA 1994:596 illustrerar domstolens syn på betydelsen av att målsäganden känner förtroende för målsägandebiträdet. I det aktuella fallet, som gällde grova sexuella övergrepp, hade en flicka begärt byte av målsägandebitråde med anledning av motsättningar mellan henne och målsägandebiträdet. Målsäganden ville inte anförtro sig åt målsägandebiträdet. Hovrätten lämnade hennes yrkande utan bifall medan HD däremot ansåg att ett byte var motiverat och hänvisade till att vid den typ av brottslighet som det rörde sig om var det viktigt med ett förtroendefullt förhållande mellan målsägande och biträdet. HD hänvisade dessutom till att målsäganden var underårig och i dålig psykisk kondition. Det ska uppmärksammas att rättshjälpslagen har ändrats sedan lagen om målsägandebitråde kommit till. Ändringen innebär att reglerna om byte av biträde har skärpts.

5 Information om målsägandebiträde

5.1 Skyldigheten att informera brottsoffer

De grundläggande reglerna för information till målsägande återfinns i 1 kap. § 6 polisförordningen (1998:1558), som anger att polisen ska se till att ge dem som utsatts för brott den information som behövs med anledning av brottet.

Mer specifika bestämmelser om polisens och åklagarnas informationsskyldighet finns i 13 a–d §§, och 14 § förundersökningskungörelsen (1947:948). Reglerna är utformade så att viss information till brottsoffer alltid ska lämnas, medan annan information ska lämnas på offrets begäran. Den utformning som bestämmelserna har idag är huvudsakligen ett resultat av lagändringar från 1994 (prop. 1993/94:143, bet. 1993/94:JuU25, rskr. 1993/94:320, SFS 1994:429).

I 13 a § förundersökningskungörelsen framgår att målsäganden ska underrättas om att åklagaren under vissa förutsättningar kan föra talan om enskilt anspråk i anledning av brott och om möjligheten att få ersättning enligt brottsskadelagen. Är brottet sådant att det kan komma ifråga att förordna målsägandebiträde enligt lagen om målsägandebiträde eller att meddela besöksförbud enligt lagen om besöksförbud skall målsäganden så snart som möjligt informeras om de regler som gäller för detta. Vidare ska målsäganden ges information om reglerna om stödperson, om möjligheterna att få rättshjälp och rådgivning enligt rättshjälpslagen samt om vilka myndigheter, organisationer och andra som kan lämna stöd och hjälp.

Det bör observeras att informationsskyldigheten enligt 13 a § första och tredje styckena, d v s den information som gäller åklagarens skyldighet att föra talan om enskilt anspråk och information om möjligheter till stöd och hjälp från myndigheter och organisationer ska ges, om det inte är uppenbart att sådan information inte krävs eller om det är förenat med betydande

svårigheter. Om brottet har integritetskränkande inslag bör enligt propositionen Stöd till brottsoffer (prop. 2000/01:79), information om stödperson, rättshjälp och stödjande organ alltid lämnas (s. 27). Genom ändringar som gjordes i 13 a § förundersökningskungörelsen år 2001 förstärktes målsägandens rätt till information om rättshjälp och information om möjligheten att få hjälp från stödperson, myndigheter och brottsofferorganisationer (SFS 2001:232).

Enligt 13 b § förundersökningskungörelsen ska målsägande också tillfrågas om de vill bli underrättade om olika beslut som fattas i ärendet. Målsägande kan begära att få besked om förundersökning inte skall inledas eller läggas ned, beslut om att åtal inte ska väckas samt om tidpunkten för eventuell huvudförhandling och dom i målet. Vidare innehåller 13 c § förundersökningskungörelsen en bestämmelse om att om en gripen, anhållen eller häktad person avviker ska målsäganden underrättas om det behövs. Slutligen ska åklagaren enligt 13 d § förundersökningskungörelsen, så snart beslut om åtal har fattats underrätta målsäganden om beslutet.

Allmängiltig vägledning om information till målsägande gavs i departementspromemorian Brottsoffren i blickpunkten – åtgärder för att stärka brottsoffrens ställning (DsJu 1993:29). Det påpekas i promemorian att det många gånger är bäst att uppgifter lämnas både muntligen och skriftligen samt att det skriftliga informationsmaterialet kontinuerligt bör uppdateras och ses över (s. 40).

I Rikspolisstyrelsens rapport En handledning för polisens del i lokalsamhällets brottsofferstödjande arbete (2001:1), preciseras några av de grundläggande kraven på polisens information till brottsoffer. Informationen ska enligt handledningen vara ”relevant, tillförlitlig, begriplig och kontinuerlig”. Det poängteras att information till brottsoffer måste ges utifrån erfarenhet och sunt förnuft och avpassas efter det enskilda fallet (s. 31).

Regeringen tillsatte 1995 Brottsofferutredningen (Ju 1995:07), som fick uppgiften att utvärdera vidtagna åtgärder på brottsofferområdet under den föregående tioårsperioden. I Brottsofferutredningens betänkande Brottsoffer Vad har gjorts? Vad bör göras? (SOU 1998:40) uppmärksammades informationsfrågan. I betänkandet framkom bl a att polis och åklagare själva ansåg att de måste bli bättre på att informera. Utredningen föreslog emellertid inga förändringar beträffande polisens författningsreglerade informationsskyldighet. Däremot föreslogs det att Rikspolis-

styrelsen vid sina inspektioner borde uppmärksamma hur informationsskyldigheten genomfördes (s. 95).

För att kontrollera och uppmärksamma handläggningen av brottsofferfrågor har Rikspolisstyrelsen företagit inspektioner vid landets polismyndigheter, bl a Inspektion av brottsofferfrågor i Norrbottens län (VKA 128-3935/97) och Inspektion av hanteringen av anmälningar om hot och våld mot kvinnor vid polismyndigheten i Västra Götaland (VKA 128-4716/99). Inspektionerna som gjordes under senare delen av 1990-talet gällde bl a hur och i vilken utsträckning information lämnades till målsägande.

En ny bestämmelse, 21 a § infördes i förundersökningskungörelsen 1997 (SFS 1997:799). Den innebar en skyldighet att dokumentera underrättelser och information som lämnats till målsäganden enligt 13 a–c §§ i förundersökningskungörelsen samt uppgifter om huruvida målsäganden vill bli underrättad i sådana fall som avses i 13 b §.

Brottsofferutredningens betänkande ledde till regeringens proposition Stöd till brottsoffer (prop. 2000/2001:79), som antogs i maj 2001. I den presenterades en strategi för det fortsatta brottsofferarbetet och dessutom en rad åtgärder för att förbättra stödet till brottsoffer. Regeringen menade att information om stöd från bl a ideella organisationer borde lämnas i större utsträckning än vad som då var fallet och ville därför ändra i förundersökningskungörelsen. I övrigt anförde regeringen i propositionen att polisens och åklagarnas informationsskyldighet var tillräcklig och ändamålsenlig när den fullgjordes på rätt sätt (s. 28).

5.2 Information om målsägandebitråde

I 13 a § andra stycket förundersökningskungörelsen regleras skyldigheten att informera om målsägandebitråde på följande vis: Är brottet sådant att det kan komma i fråga att förordna målsägandebiträden enligt lagen (1988:609) om målsägandebitråde eller att meddela besöksförbud enligt lagen (1988:688) om besöksförbud, skall målsäganden så snart som möjligt underrättas om de regler som gäller för förordnande av målsägandebitråde eller meddelande av besöksförbud.

Bestämmelsen kom till i samband med att lagen om målsägandebitråde trädde ikraft (SFS 1988:7, 1988:611). Därefter

har förundersökningskungörelsen ändrats några gånger men inte i de delar som gäller informationen om målsägandebitråde.

Skyldigheten i 21 a § förundersökningskungörelsen att dokumentera underrättelser och information som lämnats till målsäganden i enlighet med 13 a–c §§ i förundersökningskungörelsen, omfattar också den information som lämnats om målsägandebitråde.

Svagheter i informationen gällande målsägandebitråde påtalades redan i samband med den första ändringen i lagen om målsägandebitråde, som föranleddes av Justitieutskottets betänkande Våldsbrott och brottsoffer (bet. 1989/90 JuU5), i vilken riksdagen framförde att regeringen borde lägga fram förslag om ändringar i lagen om målsägandebitråde. Justitieutskottets betänkande ledde till propositionen om utvidgad rätt till målsägandebitråde (prop. 1989/90:158). Justitiedepartementet höll i anslutning till det nämnda betänkandet en hearing om lagstiftningen om målsägandebitråde. Vid det tillfället påpekades det av Rikspolisstyrelsen (RPS) att det fanns behov av mer information om målsägandebitråde (s. 14). Regeringen ansåg emellertid att bristen på information om målsägandebitråde vid den här tiden inte utgjorde något stort problem. Departementschefen menade att information om målsägandebitråde var något man snart skulle komma till rätta med i takt med att biträdesförordnandena blev vanligare. Däremot anförde regeringen att det fanns skäl för Rikspolisstyrelsen och Riksåklagaren (RÅ) att i samband med den förordade lagändringen uppmärksamma informationsfrågan (s. 5).

5.3 Tidpunkten för information om målsägandebitråde

Information om målsägandebitråde ska enligt den nuvarande regleringen i 13 a § förundersökningskungörelsen ges så snart som möjligt.

Det är en allmän princip gällande information till brottsoffer att den ska ges på ett tidigt stadium. Det framkommer bl a i artikel 4 av den Europeiska Unionens rambeslut om brottsoffers ställning i straffrättsliga förfaranden, (2001/220/RIF, mars 2001) i vilken det anges att brottsoffer ska ges relevant information ”redan vid den första kontakten med brottsbekämpande organ.” FN:s brottsofferdeklaration anger i artikel 15 att brottsoffret snabbt ska få tillgång till relevant hjälp. När det gäller svenska förhållanden påpekades det i departementspromemorian Brottsoffren i blickpunkten (DsJu

1993:29) att information ska ges vid det tillfälle då den gör störst nytta (s. 38). Riksåklagarens allmänna råd, Målsägande i brottmål (RÅC 1:122), angav att information till målsägande generellt skulle ges så tidigt som möjligt, gärna redan vid anmälningstillfället. De allmänna råden är numera upphävda, men de utgör trots det en allmän vägledning för åklagarnas arbete med målsägande.

Polisen anger däremot inte att information till målsägande i allmänhet bör lämnas vid en särskild tidpunkt. Polisens dokument om brottsoffer ger uttryck för att det som är avgörande för när information ska ges är vilken typ av brott det rör sig om och den situation som det enskilda brottsoffret befinner sig i. I Rikspolisstyrelsens rapport En handledning för polisens del i lokalsamhällets brottsofferstödande arbete (2001:1) står det att ”det inte helt på förhand går att avgöra när ett brottsoffer ska få information” (s. 32). I propositionen Stöd till brottsoffer (prop. 2000/2001:79) fick Rikspolisstyrelsen uppdraget att upprätta en nationell handlingsplan för det fortsatta brottsofferarbetet. Rikspolisstyrelsen presenterade 2003 handlingsplanen Brottsofferarbetet inom polisen – en nationell handlingsplan, som innehåller konkreta åtgärder om brottsoffers rättigheter och polisens skyldigheter gentemot brottsoffer. Handlingsplanen innehåller också riktlinjer om information. Den anger att information till brottsoffer ska vara anpassad utifrån förutsättningarna i det enskilda fallet (s. 18). I ett utbildningsmaterial från Rikspolisstyrelsen och Riksåklagaren, Att utreda mäns våld mot kvinnor – Ett utbildningsmaterial för polis och åklagare, uppges att det ”många gånger kan vara bra att vänta med information till dess att kvinnan kallas till förhör” (s. 11).

5.4 Ansvar för information om målsägandebiträde

I de internationella dokumenten om brottsoffer preciseras i allmänhet inte vem som bör ta ansvaret för att information lämnas till målsägande. Detta gäller dock inte Europarådets rekommendation 85 (11) om brottsoffrets ställning i det straffrättsliga och straffprocessuella förfarandet, som anger att det är polisen som ska informera brottsoffret om möjligheterna att få stöd, praktisk och juridisk rådgivning samt ersättning från gärningsmannen och från staten.

I Riksåklagarens allmänna råd Målsägande i brottmål framhölls det att det är naturligt att polisen, som först kommer i kontakt med

målsägande till stor del svarar för att information lämnas till målsägande. I de allmänna råden står det också att om polisen inte lämnat information får det anses åvila åklagaren att lämna upplysningar (s. 2). Det är förundersökningsledarens ansvar att de skyldigheter som polis och åklagarmyndigheter har gentemot såväl misstänkta som målsägande enligt förundersökningskungörelsen fullgörs.

Enligt Rikspolisstyrelsens allmänna råd om ledningen av förundersökningen i brottmål (FAP 403-4) ska åklagaren inträda som förundersökningsledare när det krävs åtgärd av domstol t ex förordnande av ett målsägandebitråde (Punkt 2. 4).

5.5 Skriftlig information om målsägandebitråde

Skriftlig information om målsägandebitråde finns för närvarande i Brottsoffermyndighetens broschyr Till dig som utsatts för brott, som bör finnas på varje polisstation och som finns på många brottsoffer- och kvinnojourer, advokatkontor och försäkringsbolag.

Brottsoffermyndigheten har under åren 2004-2006 drivit projektet Rättegångsskolan för att ge målsägande som kallas till rättegång information om rättsprocessen. Syftet var att målsägande skulle känna sig tryggare, lugnare och säkrare under rättegången och att uppmärksamma målsägande på vilka rättigheter och skyldigheter de har under rättegången. I anslutning till projektet har ett utbildningsmaterial med titeln Rättegången – hur blir den?, distribuerats. Det innehåller bl a ett avsnitt om målsägandebitråde. Informationshäftet har emellertid bara nått en mindre krets av läsare eftersom deltagarna i rättegångsskolan inte varit så många.

Polisen har egen nationell information till brottsoffer på hemsidan <http://www.polisen.se> under rubriken Utsatt för brott?. De olika polismyndigheterna har också information till brottsoffer på Internet. Den här informationen kan variera från myndighet till myndighet men är ändå i huvudsak likvärdig. Ett fåtal polismyndigheter har egna broschyrer som riktar sig till brottsoffer och som innehåller information om målsägandebitråde. Särskilt kan nämnas en broschyr med titeln Mäns våld mot kvinnor Kvinnofrid i Gävleborg, som sammanställts av polismyndigheten i Gävleborgs län. Dessutom kan polisen ge information till målsägande i samband med att anmälan förs in i RAR-systemet. I RAR-systemet finns en bild som benämns Handling med underrättelse och

information till målsägande. Anmälningssupptagaren kan göra en utskrift av den bilden och överlämna den till målsäganden.

Domstolsverket har ingen broschyr om målsägandebitråde men lämnar däremot en kort information om målsägandebitråde under rubriken Rättegång på hemsidan <http://www.dom.se>. Under 2006 har Domstolsverket gjort en inventering av sitt skriftliga informationsmaterial, vilket ska leda till att man tar fram nytt sådant material. Några av domstolarna har egna hemsidor men de har inte någon riktad information till målsägande och därmed inte heller något om målsägandebitråde. Ett fåtal advokatbyråer har information om lagstiftningen om målsägandebitråde på sina hemsidor.

5.6 Polisens datasystem för anmälningssupptagningar

Polismyndigheterna använder sig av ett datoriserat system för anmälningssupptagning, Rationell anmälansrutin (RAR). Det kan beskrivas som ett verksamhetsstöd för anmälningssupptagning, ärendehantering och uppföljning. RAR är ett system för att samordna registrering och sökning och det utgör polismyndigheternas kriminaldiarium. Det är också ett system för att ge polisen stöd när information till brottsoffer ska lämnas.

I RAR-systemet registreras anmälningar om brott mot brottsbalken och vissa brott mot speciallagstiftningen. I systemet ges varje brott en brottskod enligt en ordning bestämd av Rikspolisstyrelsen, Brottsförebyggande rådet och Riksåklagaren. RAR har kopplingar till andra system enligt principen att en uppgift ska vara registrerad en gång och kontrollerad vid källan. RAR är ett lokalt system vilket gör att varje polismyndighet har sin egen RAR-version. Därutöver finns ett annat system, Dur-Två, (Datoriserad UtredningsRutin), dit ärenden som kräver utredning förs över sedan förundersökning inletts. Dur-Två innehåller med några undantag inte uppgifter om målsäganden. Uppgifter i RAR kan dock föras över till Dur-Två. RAR kommer på sikt att bytas ut mot ett annat system för registrering av anmälningar, vilket går under arbetsnamnet SANNA, men det finns ingen tidsplan för när det nya systemet tas i bruk.

När en brottsanmälan upprättas finns det ett antal uppgifter om målsäganden som kan registreras i RAR-systemet. De är kopplade till information som målsägande kan eller ska få enligt 13 a–d §§ och 14 § förundersökningskungörelsen. När handläggaren

registrerat uppgifter om målsäganden har hon eller han en möjlighet att gå vidare till en separat del som rör information. Handläggaren kan ange om information har lämnats till målsäganden muntligen och eller skriftligen. Det enda som är obligatoriskt att registrera i RAR när det gäller målsäganden är frågan om målsäganden önskar bli meddelad om beslut som fattas i förundersökningen, t ex att förundersökning inte ska inledas eller läggas ned, i enlighet med 13 b § förundersökningskungörelsen. Därutöver finns möjligheter att registrera uppgifter om t ex information som lämnats om enskilt anspråk, stödperson, brottsofferstöd och målsägandebiträde. På RAR-systemets inledande bild om målsägande ska polisen registrera om den obligatoriska frågan om beslut som rör förundersökningen har ställts till målsäganden och om information om brottsofferstöd lämnats.

Polisen kan också fylla i uppgifter om vilken skriftlig information som lämnats till målsäganden, d v s vilka broschyrer som målsäganden fått från polismyndigheten eller från andra. Än så länge har polisen bara lokal skriftlig information att lämna ut men Rikspolisstyrelsen har under 2006 arbetat på att ta fram en informationsbroschyr som riktar sig till målsägande och som ska vara gemensam för hela landet.

Till den här delen av RAR-systemet hör ett dokument som benämns Handling med underrättelse och information till målsäganden. Den visar vad målsäganden vill bli informerad om och vad målsäganden har informerats om. Handlingen med information ska lämnas eller skickas till målsäganden tillsammans med en kopia på polisanmälan. Om förundersökning inte inleds eller om förundersökningen läggs ner, lämnas samma handling till målsäganden men med information rörande det beslutet. Handling med underrättelse och information till målsägande tjänar således två syften. Den är avsedd som en checklista för handläggaren, och den kan också följa med förundersökningsprotokollet, så att åklagaren vet vilken information som har lämnats till målsäganden. Dessutom har Handling med underrättelse och information kommit att tjäna som ett kvitto till målsäganden på den information som lämnats.

Handläggningen av en RAR-anmälan ska granskas men det finns inga krav på vem som ska göra granskningen.

5.6.1 Målsägandebiträdet i RAR-systemet

I polisens RAR-system kan även uppgifter om den information som lämnas om målsägandebitråde registreras. Handläggaren kan för närvarande registrera i RAR huruvida information lämnats om målsägandebitråde, om önskemål om målsägandebitråde har framförts av målsäganden eller om ett målsägandebitråde har förordnats. Handläggaren registrerar namn på det målsägandebitråde som önskats eller förordnats. Om handläggaren registrerar att information om målsägandebitråde inte har lämnats, visas efter anmälan slutbild en ruta där handläggaren ska motivera varför informationen inte har tillhandahållits. Uppgifterna om målsägande som inte har informerats förs sedan över till en särskild lista. En handläggare på polismyndigheten kontrollerar i ett senare skede vilka målsägande som inte blivit informerade för att avslutningsvis se till att de får information.

Uppgifter om målsägandebitråde finns på en särskild bild i RAR-systemet tillsammans med uppgifter om besöksförbud. De uppgifter som ska registreras om besöksförbudet är mer detaljerade än de som gäller målsägandebiträdet. Handläggaren måste registrera när åklagaren underrättats om att målsäganden begär besöksförbud och när beslut om besöksförbud tagits, om ett sådant beslut finns.

Uppgifterna om målsägandebiträdet i RAR-systemet kan föras över till förundersökningsprotokollet och på så vis följa med till åklagaren. Det förutsätter emellertid att handläggaren i det system som används för utredningsåtgärder, Dur-Två, skriver in uppgifter om målsägandebitråde i en särskild funktion under rubriken Ombud. Dessutom måste handläggaren se till att en särskild handling med de här uppgifterna biläggs förundersökningsprotokollet.

I april 2005 tog Rikspolisstyrelsen ett beslut att ändra RAR-systemet så att den som fyller i uppgifter om målsäganden ska bli tvungen att ange om information om målsägandebitråde lämnats. Beslutet avsåg enbart ärenden som gällde våldtäkt. Beslutet föranleddes av den inspektion av våldtäktsärenden som Riksåklagarmyndigheten och RPS genomfört och som presenterats under våren 2005 i rapporten Gemensam inspektion – Granskning av brottsutredningar avseende våldtäkt och grov våldtäkt där brottsoffret är över 15 år. Granskningen visade att målsägandebiträden inte förordnades i den utsträckning de borde och att dokumentation om lämnad information saknades (s. 4 och s. 50)

Enligt Rikspolisstyrelsens beslut ska handläggaren inte kunna komma vidare i systemet utan att ha registrerat dessa uppgifter. Eftersom det finns lokala variationer av RAR kommer beslutet att genomföras vid olika tidpunkter på de olika polismyndigheterna.

Utänför RAR-systemet finns det andra sätt att notera uppgifter om önskemål eller behov av målsägandebitråde. I de undersökningar som utredningen gjort har vi noterat att sådana anteckningar kan förekomma på flera olika ställen i förundersökningsprotokollet. De kan bl a finnas på en sida som benämns Ersättningsanspråk där uppgiften om målsägandebitråde kan lämnas på raden Företrädare för målsäganden. Uppgifter om önskemål eller behov av målsägandebitråde förekommer också på stämningsansökan under rubriken Målsägande.

5.7 Kvalitetssäkring i brottsofferarbetet

Inom flera av rättsväsendets myndigheter pågår ett arbete med kvalitetssäkring av brottsofferstödet, d v s en kontroll av att myndigheterna uppfyller de krav staten har ställt på dem i arbetet med brottsoffer och att insatserna haft avsedd effekt.

Rikspolisstyrelsen fick tillsammans med Riksåklagaren i propositionen Stöd till brottsoffer (prop. 2000/2001:79), uppdraget att som en del av myndigheternas kvalitetssäkringsarbete, utarbeta en metod för att mäta hur brottsoffer upplever sig bli bemötta (s. 26). Riksåklagaren redovisade uppdraget i skrivelsen Riksåklagarens metod för kvalitetssäkring av åklagarväsendets brottsofferarbete i samband med sin årsredovisning 2002. Rikspolisstyrelsen redovisade sin metod för kvalitetssäkring på brottsofferområdet till regeringen i skrivelsen Redovisning av regeringsuppdrag angående brottsoffer (POL 483–3694/01 och POL 480–3692/01). Enligt skrivelsen ska en grundmodell för kvalitetssäkring utgå från tre steg: en värdering av kvaliteten på tjänsten ska företas, att eventuella brister ska leda till värdering av framställningen av tjänstens utförande och slutligen en värdering av förutsättningar, t ex personalresurser.

Polisens metod för kvalitetssäkring har enligt handlingsplanen Brottsofferarbetet inom polisen – en nationell handlingsplan fyra beståndsdelar: återkommande enkätundersökningar, personliga intervjuer, polismyndigheternas egna inventeringar och s k självutvärderingar. Rikspolisstyrelsen har i handlingsplanen understrukit vikten av att polismyndigheten genomför regelbundna

kvalitetsundersökningar beträffande hur brottsoffer upplever sig bemötta av polisen (s. 22).

5.8 Undersökningar om information

Utredningen har genom flera av sina undersökningar fått kännedom om hur informationsskyldigheten gällande målsägandebitråde fungerar och dokumenteras.

5.8.1 Utredningens aktgenomgång och övriga undersökningar

Till att börja med visar utredningens egen genomgång om avslag på framställan om målsägandebitråde att det inte är vanligt att framställningar om målsägandebitråde avslås. Av en undersökning som utredningen genomförde 2005 och som avsåg att mäta antalet avslag på begäran om målsägandebitråde under tre månader vid tingsrätterna i Stockholm, Göteborg, Malmö och Umeå framgick att 12 beslut om avslag meddelats vid dessa domstolar. Under 2006 skedde en uppföljning under tre månader av mätningen varvid framkom att 32 beslut om avslag på begäran om målsägandebitråde meddelades.

Att avslagen är få bekräftas av utredningens enkät till åklagarna i vilken en fråga gällde hur ofta framställan med begäran om målsägandebitråde fick avslag. Ingen av åklagarna som svarat på enkäten ansåg att framställningar om målsägandebitråde avslås ofta. En fjärdedel ansåg att de aldrig avslås.

Utredningens aktgenomgång som omfattar material från domstolarnas ärendehanteringssystem och från brottmålsakter, genomfördes på tingsrätterna i Stockholm, Göteborg, Malmö, Umeå och Lidköping. Inom ramen för genomgången har utredningen särskilt undersökt om målsägandebitråde förordnats vid sexualbrott och grov frids- och grov kvinnofridskränkning. Undersökningen visar att av totalt 24 fall där målsägandebitråde inte hade förordnats vid dessa brott var det endast i fem fall som avsaknaden av målsägandebitråde berodde på att domstolen avslagit framställan om målsägandebitråde.

De här uppgifterna stöder antagandet att i de fall där målsägandebitråde inte förordnas beror det i mindre utsträckning på att framställan om målsägandebitråde har gjorts och lett till ett

avslag och i större utsträckning på brister i informationen till målsäganden om möjligheten att begära målsägandebitråde.

Utredningen har även genom sin undersökning av brottmålsakter fått viss kunskap om i vilken omfattning önskemål om målsägandebitråde eller konstaterat behov av målsägandebitråde dokumenterats under förundersökningens gång. Önskemål om målsägandebitråde avsåg noteringar om att målsäganden eller anhörig till målsäganden uttryckt önskemål om att ett målsägandebitråde skulle förordnas under förundersökningen. Konstaterat behov syftade på de fall där det fanns en uppgift om behov av målsägandebitråde antecknat i förundersökningsprotokollet som inte kunde härledas till målsäganden själv. I mer än hälften av de undersökta ärendena där målsägandebitråde hade förordnats framgick inte målsägandens inställning i frågan om målsägandebitråde. Det innebär att något önskemål inte framställdes eller att detta inte dokumenterats. I 90 % av fallen fanns inte anteckningar som visade eller tydde på att målsäganden behövde ett målsägandebitråde, d v s ett behov konstaterat av någon i rättsväsendet. Vissa variationer i de här uppgifterna fanns mellan tingsrätterna. Dokumentationen av målsägandens önskemål om målsägandebitråde var avsevärt mycket bättre i Stockholm än på andra tingsrätter i landet.

I stora drag överensstämmer uppgifterna av den här undersökningen med en rapport som utarbetats på Brottsoffermyndigheten, Åklagarens ansvar i relation till målsäganden – rättslig reglering och dokumenterad praktik, som bl a handlar om och när under processen målsägandebiträden förordnades. I rapporten konstaterades det att det fanns brister i rättsväsendets dokumentation och att det var svårt att följa hur kommunikationen fungerade mellan polis, åklagare, domstol och målsägandebitråde (s. 15).

5.8.2 Utredningens enkäter

För att få en uppfattning om hur yrkesgrupper i rättsväsendet som möter målsägande ser på informationsskyldigheten avseende målsägandebitråde och hur den fullgörs, har utredningen i sina enkäter till såväl åklagare som advokater ställt ett antal frågor om information. Frågorna till åklagarna delades in i två avsnitt, information från polisen och information från åklagarna (Bilaga 5 och 6).

Omfattning och tidpunkt för information

Den mest grundläggande frågan om information gällde målsägandens kännedom om målsägandebitråde. De tillfrågade advokaterna fick frågan om de ansåg att målsägande i allmänhet var medvetna om möjligheten att ett målsägandebitråde kunde förordnas för dem. En femtedel av advokaterna ansåg att målsägande inte kände till möjligheten att bli representerade av ett målsägandebitråde. Över hälften av advokaterna uppgav att endast ett fåtal av målsägandena var medvetna om den här möjligheten. En fråga handlade om huruvida polisen gav information om målsägandebitråde i en sådan omfattning att ett förordnande av målsägandebitråde kunde komma till stånd. Drygt 40 % av advokaterna svarade att polisen inte informerade målsägande i sådan omfattning.

Åklagarna fick en fråga om huruvida polisens kunskap är tillräcklig för att polisen ska kunna informera om målsägandebitråde. Drygt hälften svarade Nej på frågan medan en tredjedel svarade att de inte visste hur det förhöll sig med det.

En fråga om ställdes till åklagarna när information om målsägandebitråde ska ges till målsägande. Frågan kunde besvaras med svarsalternativen: Så tidigt som möjligt, I samband med kompletterande förhör eller Vid åtals väckande. En stor majoritet, d v s cirka 95 % av åklagarna, ansåg att information om målsägandebitråde bör lämnas till målsäganden så tidigt som möjligt. Ingen av åklagarna ansåg att information bör lämnas i samband med väckande av åtal. Åklagarna kommenterade frågan med att informationen bör ges muntligen, skriftligen och vid upprepade tillfällen. En särskild fråga gällde huruvida information om målsägandebitråde behöver upprepas i förundersökningens slutskede. På den frågan svarade 85 % av åklagarna att sådan information borde upprepas vid vissa brott, och en mindre grupp ansåg att information alltid behöver upprepas.

Svaren på frågorna om information kan jämföras med svaren på frågorna om när förordnande av målsägandebitråde ska ske och om betydelsen av ett tidigt inträde av målsägandebitrådet. Nästan alla advokater uppgav att målsägandebitråde bör förordnas så snart förundersökning inletts. Påfallande många eller 70 % av advokaterna tyckte också att målsägande i vissa fall behöver stöd redan före en polisanmälan görs. Av enkätsvaren konstateras att majoriteten eller 65 % av advokaterna själva kontaktade polisen för att påtala behovet av målsägandebitråde. Hälften av åklagarna ansåg

att ett tidigt inträde av målsägandebiträdet i rättsprocessen kunde förbättra kvaliteten på förundersökningen.

Åklagarna fick slutligen svara på frågan vid vilken tidpunkt de fick upplysningar om målsägandens önskemål eller behov av målsägandebitråde. En majoritet av åklagarna svarade att de fick sådan information mellan det tillfälle då ärendet lottades på åklagaren och när förundersökningsprotokollet överlämnades till dem.

Ansvar för att information om målsägandebitråde lämnas

Utredningen ville också veta hur ansvarsfördelningen mellan polis och åklagare såg ut när det gällde information om målsägandebitråde. För att kunna garantera att information lämnas till alla som kan vara berättigade till målsägandebitråde är det av stor vikt att såväl polis som åklagare tar ansvar för att sådan information ges till målsägande, och att det finns ett system för kontroll av informationen, d v s en fungerande samordning mellan polis och åklagare. Information som lämnas till målsägande bör dokumenteras på ett kontrollerbart sätt. Utredningen har haft målsättningen att få en överblick över hur information om målsägandebitråde lämnas och hur polis- och åklagarväsendet kontrollerar att sådan information verkligen lämnats.

Med anledning av det ställde utredningen en fråga till åklagarna om de kontrollerar att information om målsägandebitråde har lämnats av polisen. En tredjedel svarade Ja på frågan medan majoriteten svarade att en sådan kontroll gjordes ibland. En mycket liten grupp av åklagarna svarade att de inte kontrollerade om information om målsägandebitråde hade lämnats av polisen.

Åklagarna tillfrågades även om de tillhandahöll information om målsägandebitråde i den mån sådan information inte hade lämnats av polisen. En fjärdedel av åklagarna svarade Ja på frågan. Majoriteten av de tillfrågade svarade att de ibland gav målsäganden information om målsägandebitråde. De flesta av de åklagare som informerade målsäganden uppgav att detta i så fall görs per telefon. Några åklagare kommenterade frågan med att de via direktiv låter polis eller utredningsman tillhandahålla sådan information.

Dokumentation av information om målsägandebitråde

En fråga som hör samman med ansvar för information gäller dokumentationen av information som lämnats om målsägandebitråde. Därför ställdes frågan till åklagarna hur ofta sådan dokumentation saknades. De svarsalternativ som gavs var Ofta, Någon gång och Aldrig. Närmare en fjärdedel av åklagarna uppgav att dokumentation huruvida information om målsägandebitråde lämnats ofta saknas. Resterande tre fjärdedelar uppgav att den saknades någon gång. Inte någon av åklagarna besvarade frågan med att dokumentation aldrig saknades.

Information kan lämnas till målsägande genom en särskild handling som benämns Handling med underrättelse och information till målsäganden, och som finns i polisens datasystem för rationell anmälningsrutin (RAR). Handlingen kan också följa med förundersökningsprotokollet så att åklagarna kan ta del av den. I utredningens enkät till åklagarna ställdes en fråga på vilket sätt de hade upplysts om att målsäganden informerats om målsägandebitråde. De svarsalternativ som gavs var, Genom handling med underrättelse och information till målsägande (RAR), Genom förhör, eller På annat sätt. Endast en fjärdedel av de tillfrågade åklagarna svarade att de fick veta att målsägande informerats om målsägandebitråde genom Handling med underrättelse och information till målsägande. Mer än hälften svarade att sådan information tillhandahölls dem genom förhör. Några åklagare framhöll att informationen lika ofta kunde komma genom den särskilda handlingen i RAR som genom förhör. Frågan kommenterades av en åklagare med att i frihetsberövade mål i samband med våldsbrott sker ofta inledande förhör i anslutning till en anmälan utan att handlingar från RAR överlämnas till målsäganden.

Information om målsägandebitråde som förstahandsåtgärd

En fråga som intresserade utredningen var hur man från åklagarhåll ser på information om målsägandebitråde och vilken vikt åklagarna lägger vid sådan information. Därför ställdes frågan till åklagarna om information om målsägandebitråde betraktas som en förstahandsåtgärd. De flesta av åklagarna angav svarsalternativet Vet ej, medan nästan lika många eller 35 % inte ansåg att

information om målsägandebitråde var att betrakta som en förstahandsåtgärd.

Information till målsägandebiträdet

Informationsfrågan handlar även om vilken information polisen lämnar till målsägandebiträdena om vad som händer i ärendet. Polisen kan t ex behöva meddela advokaten att förhör ska hållas så att denne ges möjlighet att delta. Enkätsvaren tyder på att det är alltför sällan som polisen ger information till målsägandebiträden. Majoriteten av de tillfrågade advokaterna svarade att de ibland blir informerade om att förhör ska hållas, medan en femtedel av advokaterna har svarat att de inte blir informerade alls om att förhör ska hållas. Utredningen har i samtal med målsägandebiträden fått flera kommentarer som handlar om att sådan information inte ges.

5.8.3 Inspektion av våldtäktsärenden

Åklagarmyndighetens Utvecklingscentrum Göteborg och Rikspolisstyrelsen lade under 2005 fram en inspektionsrapport om granskning av våldtäktsutredningar, Gemensam inspektion – Granskning av brottsutredningar avseende våldtäkt och grov våldtäkt där brottsoffret är över 15 år. Den visar att målsägandebiträden inte förordnats i den utsträckning det borde ha skett i dessa ärenden. Det framkommer också att det inte alltid går att se vilken information som lämnats till målsägande. Även om information hade lämnats i vissa fall gick målsägandens inställning i frågan om målsägandebitråde inte alltid att utläsa. Mot bakgrund av inspektionen har Rikspolisstyrelsen och Åklagarmyndigheten beslutat vidta åtgärder för att rutinerna på det här området ska bli bättre. Vissa av uppgifterna som framkommit i utredningens egna undersökningar överensstämmer med innehållet i den ovan nämnda inspektionsrapporten.

5.8.4 Sammanfattning

Sammanfattningsvis tyder utredningens studier på att det finns en grupp av målsägande för vilka ett målsägandebitråde förordnats men där det inte finns någon dokumentation av att information om

målsägandebitråde lämnats. Studierna visar också att antalet avslag på framställan om målsägandebitråde överhuvudtaget är få. I synnerhet gäller det ärenden som rör sexualbrott och grov frids- och kvinnofridskränkning. Vid en jämförelse av utredningens egna undersökningar med Åklagarmyndighetens och Rikspolisstyrelsens inspektion av våldtäktsärenden sluter sig utredningen till att bristen på information och bristen på dokumentation av lämnad information om målsägandebitråde utgör en betydelsefull förklaring till att målsägandebiträden inte förordnas i den utsträckning det borde ha skett eller att de förordnas sent i rättsprocessen.

5.9 Utredningens överväganden

5.9.1 Brist på information

Frågan om information till brottsoffer bör analyseras utifrån frågeställningen om de rättsvårdande myndigheternas skyldighet att informera och hur informationsskyldigheten ska fullgöras, d v s utifrån både innehåll och form. Utredningen delar det synsätt som Rikspolisstyrelsen ger uttryck för i En handledning för polisens del i lokalsamhällets brottsofferstödjande arbete (Rapport 2001:1), i vilken det anges att polisens informations- och underrättelse-skyldighet gentemot brottsoffer ”kan förefalla omfattande men i själva verket utgör den en slags lägsta nivå” (s. 38). Utredningen menar att detsamma gäller information om målsägandebitråde. I fråga om formen, d v s hur information lämnas, är korrekt handläggning och likvärdig behandling väsentliga aspekter för att uppnå rättssäkerhet.

Att informationen från rättsväsendet allmänt sett upplevs som otillräcklig av brottsoffer är väl känt. Att det brister i information om målsägandebiträden har framkommit under utredningen och i undersökningar gjorda av Magnus Lindgren. Även Ingrid Sahlins rapport i Brottsofferutredningens betänkande Brottsoffer Vad har gjorts? Vad bör göras? (SOU 1998:40) tar upp brist på information. I Domstolsverkets utvärdering av lagstiftningen om målsägandebitråde Målsägandebitråde – en utvärdering av tillämpningen av lagen om målsägandebitråde m m, som bl a byggde på enkäter till åklagare, betecknade Domstolsverket målsägandens kunskaper om målsägandebitråde som ”högst bristfälliga” (ss. 12–13). I Sexualbrottsofferutredningens promemoria Anmälan och utredning av sexualbrott (Ju 2004:1) finns en

liknande bedömning av frågan om information. I pilotundersökningen Brottsoffren i rättsprocessen 2003, som bygger på brottmålsdomar meddelade under 2002 och som genomfördes i samarbete mellan Riksåklagaren, Rikspolisstyrelsen och Domstolsverket, angav mer än vart tredje brottsoffer att de saknade information från polisen. Av de tillfrågade brottsoffren hade 58 % inte informerats om möjligheten att biträdas av ett målsägandebitråde (ss. 13–14). Av den av Riksåklagaren och Åklagarmyndigheten tidigare nämnda inspektionen av våldtäktsärenden framkom att det inte alltid gick att se vilken information som lämnats till målsägande. Att informationen om målsägandebitråde är bristfällig har också påtalats muntligen från flera olika håll under utredningens gång.

Advokater och åklagare har i utredningens egna enkätundersökningar bedömt att polisens information om målsägandebitråde inte är tillräcklig. Även polisens förutsättningar för att informera om målsägandebitråde bedöms som otillräckliga. Hälften av de advokater som utredningen frågat ansåg att endast ett fåtal målsägande känner till möjligheten att få målsägandebitråde.

Om man studerar åklagarnas och advokaternas svar i utredningens enkäter visar de på en kritisk inställning till den information som lämnas och på en osäkerhet om omfattningen av den information som polisen lämnar om målsägandebitråde. Utredningen konstaterar att det från åklagar- och advokathåll finns tvivel på polisens kompetens i informationsfrågan.

Genom sina egna undersökningar har utredningen kunnat visa att det är sällsynt att domstolarna beslutar om avslag på begäran om målsägandebitråde. Även det kan tolkas som att det är bristande information som leder till att målsägandebiträden inte förordnas i tillräcklig utsträckning. Utredningens aktgenomgång visar dessutom att domstolarna inte förordnar målsägandebitråde ex officio, utan att nästan alla förordnanden av målsägandebitråde grundar sig på begäran från åklagare. Dessutom visar utredningens undersökningar att kontroll av den information som lämnats om målsägandebitråde inte utförs i särskilt stor omfattning. Inte heller kompletteras den information som lämnas av polisen av åklagaren, annat än i begränsad omfattning.

Undersökningarna tyder på att information om målsägandebitråde inte är en självklarhet, trots att det rör sig om information som ska ges enligt lagstiftningen. Sammantaget visar utvecklingen på att information om målsägandebitråde inte har getts tillräcklig prioritet. Tio år efter Domstolsverkets utvärdering av tillämp-

ningen av lagstiftningen om målsägandebitråde brister det fortfarande i informationen om målsägandebitråde. Inte bara tillhandahållandet av informationen utan även dokumentationen av lämnad information förefaller bristfällig. I ärenden som gäller våldtäkt har det visat sig att polis och åklagare inte informerar om målsägandebitråde i tillräcklig omfattning. Om situationen är sådan i dessa fall där det råder en stark presumtion för att målsägandebitråde ska förordnas, ligger det nära till hands att misstänka att den är likadan eller kanske värre för andra grupper av målsägande.

Antalet förordnanden av målsägandebiträden har ökat. Det betyder inte enligt utredningens mening att informationen är tillräcklig. Utredningen menar att det från polisens ledning mer kraftfullt måste slås fast att det är viktigt att polisen lämnar upplysningar till brottsoffer bland annat om deras möjlighet att kunna begära stöd och hjälp av ett målsägandebitråde.

Dålig eller bristande information till målsägande minskar förtroendet för rättsväsendet och därmed minskar benägenheten att anmäla brott. Utan målsägandens information till polisen skulle många brott inte komma till polisens kännedom och utan målsägandens medverkan skulle många gärningsmän inte kunna ställas till svars. Därför är adekvat information till brottsoffer ytterst en rättssäkerhetsfråga.

5.9.2 Samordning av informationslämnandet

De svar som utredningen fått i sina enkäter visar att åklagaren får information om att det finns önskemål eller behov av målsägandebitråde på flera olika sätt. Kontakter som utredningen har haft med åklagare tyder på samma sak, d v s att det idag finns en rad skilda sätt för polisen att uppmärksamma åklagaren på att det finns ett behov av målsägandebitråde. Bland annat har utredningen fått veta att polismyndigheterna och åklagarkamrarna internt har utvecklat informella system för att markera behov av målsägandebitråde i sina gemensamma ärenden. Det finns således inget etablerat system för att förmedla målsägandens önskemål om målsägandebitråde mellan polis och åklagare.

Utredningen kan av svaren på enkäten till åklagare utläsa att det stora flertalet åklagare informeras om att det finns önskemål eller behov av målsägandebitråde först efter det att ärendet lottats på åklagaren. Liknande uppgifter framkommer i Sexualbrottsoffer-

utredningens promemoria Anmälan och utredning av sexualbrott, (Ju 2004:1), som visar att polisen inte i tillräcklig omfattning underrättar åklagaren om målsägandens behov eller önskemål om målsägandebitråde (s. 77).

Svaren från åklagarna i den här delen kan jämföras med det faktum att en tredjedel av advokaterna inte ansåg att det nuvarande systemet för förordnande av målsägandebitråde gav förutsättningar för att förordna målsägandebitråde så snart en förundersökning inletts.

För att informationen till målsägande ska fungera på ett tillfredställande sätt måste det finnas ett välkänt och dokumenterat system för samordning mellan polis- och åklagarmyndighet. Som situationen ser ut idag är det ur åklagarsynpunkt grundläggande att polisen förmedlar målsägandens önskemål eller behov av målsägandebitråde, så att åklagaren kan göra framställan om förordnande av målsägandebitråde till rätten så tidigt som möjligt. Även mot bakgrund av utredningens förslag att ändra lagstiftningen så att ett förordnande av målsägandebitråde beslutas av åklagaren, är det angeläget att polisen skyndsamt förmedlar målsägandens önskemål eller behov av målsägandebitråde till åklagaren. Även i de fall där målsäganden inte har framställt ett önskemål om ett målsägandebitråde är det viktigt att åklagaren får veta målsägandens inställning till frågan om målsägandebitråde.

Endast en tredjedel av åklagarna kontrollerade om polisen lämnat information om målsägandebitråde. Att det förhåller sig så kan ha att göra med bestämmelserna om ledningen av förundersökningen. Mot bakgrund av att det stora flertalet åklagare bara ibland tillhandahåller information om målsägandebitråde i den mån det inte gjorts av polisen, drar utredningen slutsatsen att många målsägande som kunde ha tillfrågats om målsägandebitråde, inte får en sådan fråga.

Nästan en fjärdedel av de åklagare som besvarat enkäten om målsägandebiträden säger att dokumentation om att information lämnats om målsägandebitråde ofta saknas. De resterande tre fjärdedelarna av åklagarna uppger att den saknas någon gång.

Sammanfattningsvis visar åklagarnas svar på att det finns en otydlighet när det gäller kontrollen och dokumentationen av lämnad information om målsägandebitråde. Resultaten tyder också på att information om målsägandebitråde inte tillmäts någon större betydelse i polisens verksamhet.

Det har visat sig att lagföringen är högre i regioner där det finns ett tätt samarbete mellan polis och åklagare. Utredningen

misstänker att detta mönster gör sig gällande även i fråga om förordnande av målsägandebiträden, d v s att där samordning och återkoppling mellan polis och åklagare i fråga om målsägandebitråde fungerar väl, förordnas målsägandebitråde regelmässigt vid de brott, där det råder en presumtion för att målsägandebitråde ska förordnas och dessutom i ett tidigt skede av förundersökningen.

Enligt 21 a § förundersökningskungörelsen finns det en skyldighet att dokumentera information som lämnats om målsägandebitråde. Eftersom information inte alltid dokumenteras menar utredningen att det måste finnas rutiner som säkerställer att eventuella önskemål och behov av målsägandebitråde från målsäganden själv såväl som av polisen eller anhörig med säkerhet kommer åklagaren till handa. Ambitionen måste vara att så snart förundersökningen har inletts och när information har lämnats till målsäganden, förundersökningsledaren bör informeras om huruvida det finns önskemål eller behov av målsägandebitråde. På så sätt kan målsägandebiträdet förordnas i ett tidigare skede av förundersökningen än vad som sker idag.

Utredningen har i de avsnitt som följer nedan olika förslag på hur en bättre samordning mellan polis och åklagare kan åstadkommas. En sådan samordning kan komma till stånd genom förtydliganden i lagstiftningen om när information om målsägandebitråde ska lämnas och om vem som ska bära ansvaret för att information lämnas, men också genom förbättringar i RAR-systemet och slutligen genom väl utformade riktlinjer för polisens och åklagarnas informationsarbete.

5.9.3 Informationsskyldighetens omfattning

Utredningen föreslår att 13 a § förundersökningskungörelsen förtydligas och förstärks så att det framgår att alla målsägande som utsatts för ett brott med fängelse i straffskalan ska underrättas om de regler som gäller för förordnande av målsägandebitråde, om det inte är uppenbart att sådan information inte behöver lämnas.

Den utformning som lagstiftningen om målsägandebitråde har idag och som täcker alla brott med fängelse i straffskalan, i både brottsbalken och specialstraffrätten, innebär att målsägande vid ett mycket stort antal brott har möjlighet att begära att ett målsägandebitråde förordnas för dem.

Vägledning om information från polisen till målsägande finns i Rikspolisstyrelsens rapport (2001:1), En handledning för polisens del i lokalsamhällets brottsofferstödande arbete, där det om information bl a står att ”erfarenhet och sunt förnuft måste ytterst avgöra behovet av information” (s. 35). Synsättet att informations-skyldigheten till målsäganden ska genomföras med sunt förnuft och utifrån förhållanden i det enskilda fallet finns även i boken *Brottsoffer från teori till praktik*, som har skrivits av Magnus Lindgren, Bo Häggblad och Sven Åke Pettersson.

Enligt 13 a § förundersökningskungörelsen ska information ges ”när brottet är sådant att det kan komma i fråga att förordna målsägandebitråde”. Information om målsägandebitråde bör således ges vid samtliga brott på vilka fängelse kan följa, eftersom målsägande i de här fallen har en möjlighet att begära att målsägandebitråde förordnas. Men eftersom det ska göras en behovsprövning vid många av de brott vid vilka det är möjligt att ett målsägandebitråde kan förordnas, blir konsekvensen av den här bestämmelsens utformning att informationskyldigheten inte är absolut. En bedömning av om målsäganden är i behov av målsägandebitråde ska idag göras av domstolen. Såsom texten i förundersökningskungörelsen är formulerad har emellertid polismannen en vidsträckt möjlighet att bedöma om det är meningsfullt att ge information i det enskilda fallet. Polismannens egen uppfattning om vem som är berättigad till målsägandebitråde kan därför komma att avgöra om information lämnas till målsäganden. Föreställningar som den enskilde polismannen eller kvinnan har, t ex om att målsägandebitråde bara kan förordnas vid sexualbrott eller vid våld i nära relationer, kan styra den information som lämnas till målsäganden. Bristande kunskap kan således spela en stor roll vid lämnandet av information. Polisen kan också vara ovillig att informera om det råder tvekan om vilka brott som begåtts. Det kan därför ifrågasättas om förundersökningskungörelsens formulering om skyldigheten att informera om målsägandebitråde ger för stort utrymme för den enskilde polismannen att bedöma om information om målsägandebitråde överhuvudtaget ska ges.

Utredningen har utifrån sina egna undersökningar och samtal med berörda yrkesgrupper fått belägg för att det brister i informationen om målsägandebitråde. Till viss del är frågan om hur information om målsägandebitråde hanteras en utbildningsfråga, men utredningen menar att problemen inte enbart handlar om utbildning utan också gäller formuleringarna i förundersök-

ningskung. För att skapa en likformig och rättvis information bör den aktuella författningstexten vara tydligare. Det är särskilt angeläget eftersom den berör stora grupper av människor.

Utredningen menar att det är fel att utesluta ett större antal målsägande från att få information om målsägandebitråde. Utgångspunkten är att om det finns en lagstiftning som tillämpas på samtliga brott med fängelse i straffskalan, bör enligt huvudregeln hela den krets av målsägande som omfattas av lagstiftningen informeras om den. Det skulle, menar utredningen underlätta för alla parter, om det uttryckligen framgick att de som omfattas av lagstiftningen ska få information om målsägandebitråde. Därför föreslår utredningen att 13 § andra stycket förundersökningskungörelsen ändras så att det framgår att huvudregeln är att alla målsägande som utsatts för brott med fängelse i straffskalan ska få rätt till information om de regler som gäller om målsägandebitråde. Utredningen föreslår att 13 a § förundersökningskungörelsen får följande lydelse: Alla målsägande som utsatts för ett brott med fängelse i straffskalan skall underrättas om de regler som gäller för förordnande av målsägandebitråde, om det inte är uppenbart att sådan information inte behöver lämnas.

Den föreslagna ändringen utgör ingen ändring i sak utan är enligt utredningens mening ett förtydligande av 13 a § förundersökningskungörelsen.

Utredningen har funnit att det inte är tillräckligt att målsäganden får veta att det finns en möjlighet att förordna ett målsägandebitråde. Därför är det angeläget att polis och åklagare tar reda på målsägandens behov eller önskemål av målsägandebitråde. Utredningen menar att informationsskyldigheten bör omfatta att polis och åklagare skaffar sig uppgifter om målsägandens inställning i frågan om målsägandebitråde.

Utredningens grundinställning är således att informations-skyldigheten bör skärpas. Lagstiftningens utformning innebär emellertid att många målsägande inte kan beviljas ett målsägandebitråde. Det gör att en viss inskränkning av informations-skyldigheten är nödvändig. Därför menar utredningen att det bör lämnas ett utrymme för att i vissa uppenbara fall låta bli att informera målsäganden. Det innebär emellertid också att informationsskyldigheten måste tillämpas med god kännedom om regelverket. Den som informerar målsägande måste bli veta att förutom när det gäller mål om sexualbrott, kommer en

behovsprövning att göras med hänsyn till målsägandens situation, brottets art och om offret utsatts för en kränkning.

En invändning som kan göras mot förslaget är att ett större antal framställningar om målsägandebitråde måste prövas av domstolen enligt gällande rätt, och av åklagarmyndigheten, enligt utredningens förslag. Utredningen menar emellertid att lagen redan idag är formulerad så att den kan ge sådana följder. Med en god utbildning för berörda parter och med ett bra och lättförståeligt skriftligt informationsmaterial torde det inte bli någon nämnvärd ökning av antalet framställningar om målsägandebitråde. Däremot kommer ett antal målsägandebiträden kunna förordnas tidigare än de gör i dag.

5.9.4 Tidpunkten för information.

Utredningen föreslår att 13 a § förundersökningskungörelsen preciseras så att det framgår att information om målsägandebitråde ska ges i samband med polisanmälan, om inte särskilda skäl föranleder att informationen bör ges i ett senare skede.
--

Att målsägande får kännedom om möjligheten att beviljas ett målsägandebitråde i det inledande skedet av förundersökningen är inte bara väsentligt utan kan också vara avgörande för rättsprocessens utgång, bl a eftersom det kan säkerställa att målsäganden verkligen deltar vid huvudförhandling. Målsägandebiträdet kan också bidra till att målsäganden inte drar sig ur och inte vill medverka. Ett målsägandebitråde som är med från början och vägleder målsäganden kan avvärja den rädsla och osäkerhet som många målsägande känner inför rättsprocessen. Om information om målsägandebitråde lämnas på ett tidigt stadium kan ett målsägandebitråde förordnas under förundersökningens inledande skede. Målsägandebiträdet kan därigenom få möjlighet att höra målsägandens berättelse flera gånger, delta vid det inledande förhörtet liksom vid senare förhör och ta kontakter med andra i samhället som kan ge målsäganden stöd och hjälp. Det har särskilt stor betydelse i ärenden som rör våld mot kvinnor, där målsäganden kan vilja ta tillbaka sin berättelse och där stödet från såväl målsägandebiträdet som andra är viktigt för att ärendet ska kunna fullföljas.

Lagtexten i förundersökningskungörelsen preciserar inte någon exakt tidpunkt för när informationen om målsägandebitråde ska lämnas, utan anger bara att det ska ske så snart som möjligt. Den här formuleringen gör det möjligt för polis att avvakta med att lämna information om målsägandebitråde. Det är också i överensstämmelse med det förhållningssätt som polisen ger uttryck för i sina dokument om brottsoffer. Det är inte givet att målsäganden, ens vid grövre brott underrättas om möjligheten att få målsägandebitråde vid anmälan, vilket bl a framkommer av den tidigare nämnda inspektionen av våldtäktsärenden. Utredningen anser att polis och åklagare har alltför vaga regler och rutiner att hålla sig till när det gäller tidpunkten för när information ska lämnas om målsägandebitråde.

I många fall kan en lång tid förflyta från det att en förundersökning inleds till dess att åtal väcks. Då kan det vara helt avgörande för målsäganden att information om målsägandebitråde ges så snart förundersökningen har inletts. Propositionen om målsägandebitråde (prop. 1987/88:107) visar också att regeringen räknat med att ett målsägandebitråde ska kunna starta sitt arbete tidigt och i vissa fall redan innan ett förordnande kommit till stånd (s. 45).

Med målsägandens rättsäkerhet som utgångspunkt anser utredningen att principen om att information om målsägandebitråde ska ges till målsägande så snart som möjligt bör vidhållas, men att den också ska förstärkas. Det bör vara huvudregel att information om målsägandebitråde ges i samband med polisanmälan och det ska enligt utredningen framgå av förundersökningskungörelsen.

Det kan finnas situationer när principen om att information ska ges vid anmälanstillfället måste frångås, därför att det finns särskilda omständigheter avseende målsäganden som gör att det inte är meningsfullt att informera. Det bör emellertid vara ett undantag att information om målsägandebitråde inte ges vid anmälanstillfället, t ex därför att målsäganden är skadad, förts till sjukhus eller är i ett sådant tillstånd, att det inte är någon mening med att ge denne information.

För att garantera att information om målsägandebitråde verkligen ges vid polisanmälan, föreslår utredningen att förundersökningskungörelsen ändras, så att lagtexten preciserar att tidpunkten när information ska lämnas är i samband med polisanmälan.

5.9.5 Ansvaret för information om målsägandebitråde

Utredningen föreslår att bestämmelsen i 13 a § förundersökningskungörelsen utvidgas på så sätt att åklagaren ges ansvaret för att kontrollera om information om målsägandebitråde lämnats.

Utredningens enkät har visat att det stora flertalet åklagare inte regelmässigt informerade målsägande om målsägandebitråde, när sådan information inte hade lämnats av polisen. Av det kan slutsatsen dras att det finns en grupp av målsägande som kunde ha informerats om möjligheten att få ett målsägandebitråde förordnat för sig men som inte fått sådan information.

Utredningen ställde i sin enkät till åklagarna frågan om vem som tar ansvaret för att målsäganden får information om målsägandebitråde. Åklagarna gavs svarsalternativen polisen, åklagaren eller förundersökningsledaren. Fördelningen på de tre svarsalternativen var jämn men med en övervikt för det svarsalternativ som angav att polisen tar ansvaret för informationen. Enligt utredningens mening är svaren inte förvånande, eftersom det är polisen som möter det stora flertalet målsägande först och polisen som lämnar information till de flesta målsägande. Det är inte heller svårt att förstå den osäkerhet som svaren ger uttryck för, eftersom det inte finns några tydliga riktlinjer om vem som bär det slutgiltiga ansvaret för att information om målsägandebitråde ska lämnas.

En uppföljande fråga i enkäten till åklagarna gällde vem som bör bära ansvaret för att information om målsägandebitråde lämnas. Över hälften av dem som svarade menade att polisen borde ha det ansvaret, medan 37 % svarade förundersökningsledaren och 8 % åklagaren. Av svaren att döma har åklagarna inget emot att en person med ansvar för förundersökningen bär ansvaret också för informationen.

Tidigare fanns det allmänt hållna skrivningar om ansvarsfördelningen mellan polis och åklagare i fråga om informations-skyldigheten i Riksåklagarens allmänna råd Målsägande i brottmål (RÅC 1:122). Där uppgavs att det först och främst var polisens ansvar att informera målsägande, men att åklagaren skulle vara observant på behovet av målsägandebitråde. Idag är det förundersökningsledarens ansvar att se till att de skyldigheterna gentemot målsäganden enligt förundersökningskungörelsen fullgörs. Det finns emellertid ingen uttrycklig bestämmelse om vem som bär det

slutgiltiga ansvaret för att information om målsägandebitråde lämnas.

Eftersom förordnande av målsägandebitråde kan ske under hela rättsprocessen och även i högre rätt är det viktigt att andra än polisen kan ge målsägande information om målsägandebitråde. Även med hänsyn till att nya omständigheter kan tillkomma under förundersökningens gång, är det viktigt att målsägande som inte begärt målsägandebitråde tillfrågas om de önskar ett målsägandebitråde.

Utredningen anser att det är givet att det först och främst är polisens uppgift att informera om målsägandebitråde. En av orsakerna till att det brustit i informationen om målsägandebitråde har emellertid varit att ingen har burit det yttersta ansvaret för att sådan information verkligen tillhandahållits. Utredningen menar att åklagarna bör ta ett större ansvar för att komplettera den information som lämnas av polisen. Det är naturligt att det slutgiltiga ansvaret för att målsäganden får rätt information vilar på åklagaren, som har att fatta beslut i åtalsfrågan. Dessutom ska åklagaren i de fall där det krävs ett förordnande av målsägandebitråde, leda förundersökningen. Utredningen menar också att det som kommer till uttryck i de upphävda allmänna råden om att åklagarna har ett ansvar för information i sista hand bör befastas i förundersökningskungörelsen. Även med hänsyn till utredningens förslag att åklagaren ges rätten att förordna målsägandebitråde ter det sig rimligt att åklagaren får ett ansvar att kontrollera att information om målsägandebitråde lämnas.

Dessutom är det viktigt att det skapas en kontrollfunktion av att informationsskyldigheten verkligen fullgörs. Ett sådant förtydligande blir också en del av det rättskedjeperspektiv som ska genomsyra polisens och åklagarmyndighetens verksamhet.

5.9.6 En broschyr om målsägandebitråde

Utredningen föreslår att Brottsoffermyndigheten får uppdraget att i samråd med Advokatsamfundet utarbeta en broschyr om målsägandebitråde.
--

I polisens pilotundersökning om brottsoffers upplevelser av polis, åklagare och domstol, Brottsoffren i rättsprocessen från 2003, som gällde den information som polisen ger till målsägande, var de brottsoffer som fått muntlig information betydligt fler än de som

hade fått skriftlig information (s. 12). Även i Domstolsverkets rapport Målsägandebitråde – en utvärdering av tillämpningen av lagen om målsägandebitråde m m, visade det sig vara vanligast att information om målsägandebitråde lämnades muntligen.

Ett resultat av utredningens undersökningar är att allmänhetens kunskap om målsägandebitråde inte är tillräckligt stor och att information om målsägandebitråde inte ges av polis och åklagare i tillräcklig utsträckning. Nationell skriftlig information om målsägandebitråde finns idag inte i någon större utsträckning. Även på det lokala planet saknas i huvudsak sådan skriftlig information. Det finns inte heller särskilt mycket lokal information om brottsofferstöd i allmänhet.

Den skriftliga information om målsägandebitråde som finns tillhandahålls av polisen, Brottsoffermyndigheten och Domstolsverket. Åklagarmyndigheten har för närvarande ingen skriftlig information som riktar sig till brottsoffer men en kortfattad information på sin hemsida <http://www.aklagare.se/> Riksåklagaren beslutade om en handlingsplan för åklagarväsendets brottsofferarbete, Brottsoffer – en redovisning av tre regeringsuppdrag, som gäller från den 1 mars 2003. Den anger en inriktning för arbetet med att säkerställa att brottsoffers berättigade krav på åklagarorganisationen uppfylls. Åklagarmyndigheten uppger i handlingsplanen att Brottsoffermyndighetens broschyrer ”till viss del tillgodoser behovet av information” (s. 11). Åklagarmyndigheten tycks emellertid vara medveten om att informationen till målsägande kan förbättras, eftersom det i handlingsplanen står att rutiner bör utarbetas för att säkerställa att brottsoffer ges relevant information vid rätt tillfälle.

Brottsoffermyndigheten ger ut broschyren Till dig som utsatts för brott, i vilken det finns ett avsnitt om målsägandebitråde, och Domstolsverket har information om målsägandebitråde på Internet. Texterna i såväl Brottsoffermyndighetens som Domstolsverkets informationsbrochyrer är formulerade så att de riktar sig företrädesvis till dem som utsatts för sexuella övergrepp.

Trots stora satsningar på brottsoffer är den skriftliga informationen till brottsoffer begränsad. Detta gäller även information om målsägandebitråde. Med tanke på det värde som överlämnandet av en broschyr kan ha för brottsoffret, behöver den skriftliga informationen om målsägandebitråde både förbättras och utökas. Målsägande som behöver målsägandebitråde tillhör ofta sådana grupper av brottsoffer som definieras som särskilt utsatta eller särskilt sårbara. De har ofta ett särskilt stort behov av tydlig

och lättillgänglig information. En stor förbättring i tillgången på information kommer att ske genom det initiativ som tagits av polisen att utarbeta en nationell broschyr till brottsoffer, vilken ska tillhandahållas genom RAR-systemet. Broschyren kommer emellertid inte enbart att gälla målsägandebitråde utan kommer också att ta upp många andra former av stöd och hjälp som ett brottsoffer kan behöva. Eftersom det finns flera dokument om rättsprocessen och brottsoffren samt om stöd och hjälp till brottsoffer, anser utredningen att det ligger ett värde i att det finns en skrift som enbart rör målsägandebiträdet.

Såväl svensk som utländsk forskning visar på vikten av skriftlig information till brottsoffer. Med hänvisning till sådan forskning och mot bakgrund av den breda krets av brottsoffer som omfattas av lagstiftningen om målsägandebitråde, anser utredningen att det behövs en kort skriftlig information som enbart omfattar reglerna om målsägandebitråde. I enlighet med det föreslår utredningen att Brottsoffermyndigheten får uppdraget att i samråd med Advokatsamfundet utarbeta en broschyr om målsägandebitråde.

I arbetet med den här broschyren bör Brottsoffermyndigheten lägga särskild vikt vid ett tydligt och lättfattligt språk så att målsägande inte kan misstolka vilka förutsättningar som gäller för att målsägandebitråde ska kunna förordnas. På sikt bör broschyren översättas till engelska och till de vanligaste invandrarspråken.

Broschyren ska kunna användas av polisen på samma sätt som polisen idag använder sig av Brottsoffermyndighetens broschyr Till dig som utsatts för brott. Den nya broschyren ska också kunna tillhandahållas av de advokater som önskar ta uppdrag som målsägandebitråde.

5.9.7 Översyn av polisens datasystem för anmälningsupptagning

Utredningen föreslår en översyn av polisens RAR-system med syfte att målsägande får den information de ska ha enligt lagstiftningen och att informationen dokumenteras i större utsträckning än vad som sker idag.
--

Polisens system för rationell anmälningsrutin (RAR) har beskrivits i avsnitten 5.6 och 5.6.1. Där framgår att systemet är upplagt så att på den inledande bilden om målsägande finns huvudsakligen uppgifter om information om brottsofferstöd. Information om

målsägandebitråde och besöksförbud återfinns i RAR-systemet på en särskild bild som följer efter den allmänna informationen om beslut under förundersökningen och brottsofferstöd som ska ges till alla brottsoffer. Då målsägandebitråde är lika viktigt för många målsägande som brottsofferstöd, bör information om målsägandebitråde lämnas av polisen i samma skede som information ges om brottsofferstöd. Av den anledningen anser utredningen att uppgifterna om målsägandebitråde borde handläggas tidigare när en polisanmälan behandlas i RAR-systemet.

De uppgifter om målsägandebitrådet i RAR-systemet som handläggaren ska registrera, kommer kronologiskt långt efter de grundläggande uppgifterna om målsäganden. Handläggaren måste dessutom göra ett särskilt val för att komma till bilderna om information i 13 § förundersökningskungörelsen. En riktigare ordning vore att uppgifter om information om målsägandebitråde hanterades tidigare i handläggningen. Att uppgifter om målsägandebitrådet behandlas på samma bild i RAR-systemet som uppgifter om besöksförbud kan misstolkas. Ytterst är det i och för sig en utbildningsfråga, dvs all polispersonal som möter brottsoffer bör ha god kännedom om lagstiftningen om målsägandebitråde. Men för den som inte har tillräcklig kunskap om lagstiftningen kan utformningen av RAR göra att det uppfattas som om målsägandebitråde förordnas för målsägande som utsatts för upprepad brottslighet av typen hot och trakasserier. Dessutom registreras uppgifter om målsägandebitrådet före uppgifter om det aktuella brottet, vilket enligt utredningen ter sig ologiskt.

Under 2005 beslutade Rikspolischefen att ändra RAR-systemet så att det blir tvingande för anmälningsupptagaren att informera om målsägandebitråde i ärenden som gäller våldtäkt. Utredningen menar att en sådan förändring bör gälla fler brottstyper. Ifråga om bedömningen av vilka brott som utvidgningen ska gälla bör utgångspunkten vara de brott för vilka det råder presumtion för att målsägandebitråde ska förordnas, dvs 1 § punkt 1 lagen om målsägandebitråde. Utredningen anser att det är angeläget att informera alla målsägande som omfattas av den första punkten på samma sätt som det är tvingande att informera alla målsägande i våldtäktsbrott om målsägandebitråde. Även vid ett antal andra grova brott bör RAR-systemet vara utformat så att det blir obligatoriskt att lämna information om målsägandebitråde. Det får ankomma på Rikspolisstyrelsen att avgöra vilka ytterligare brott som i RAR-systemet ska behandlas på samma sätt som våldtäkt och sexualbrott.

Uppgifter om målsägandebitrådet i RAR-systemet kan föras över till förundersökningsprotokollet med hjälp av Dur-Två. Det förutsätter emellertid att handläggaren gör ett medvetet val och väljer målsägandebitråde i en särskild funktion i RAR. Vill handläggaren att uppgifter om målsägandebitråde ska komma med i förundersökningsprotokollet måste handläggaren dessutom bilägga en handling med uppgifterna.

Utredningens förslag som presenteras i det här kapitlet, d v s att information om målsägandebitråde ska ges till alla målsägande som utsatts för brott med fängelse i straffskalan, att informationen ges i samband med anmälan, att åklagaren får ett förstärkt ansvar för information om målsägandebitråde och att polisens RAR-system gör det nödvändigt för handläggaren att vid grövre brottslighet registrera om målsäganden informerats om målsägandebitråde, kommer att medföra att åklagaren på ett naturligt sätt underrättas om att målsäganden önskar ett målsägandebitråde.

Ytterligare ett sätt att säkra uppgifter om målsäganden önskar ett målsägandebitråde verkligen förmedlas till åklagaren är att se till att Handling med underrättelse och information till målsägande följer med förundersökningsprotokollet. Om åklagarna alltid får ta del av den handlingen underlättas deras kontroll av om målsäganden informerats om målsägandebitråde. Utredningen föreslår därför att rutinerna justeras så att Handling med underrättelse och information till målsägande automatiskt utgör en del av förundersökningsprotokollet vid alla brott där målsägande finns.

Det är utredningens förhoppning att de förbättringar som utredningen föreslår angående information om målsägandebitråde tas i beaktande när polisens nya system för brottsanmälningar ska utvecklas.

5.9.8 Riktlinjer för information till brottsoffer

Utredningen föreslår att Rikspolisstyrelsen och Riksåklagaren var för sig får uppdraget att utarbeta riktlinjer för informationsfrågor till målsägande. I riktlinjerna bör informationen om målsägandebitråde riktad till målsäganden utgöra en identifierbar del. Rikspolisstyrelsen och Riksåklagaren ska samråda i arbetet med riktlinjerna.

De svar utredningen fått på frågor i enkäter från åklagare och advokater ger som tidigare framhållits, uttryck för en osäkerhet om

omfattningen av polisens information om målsägandebitråde, liksom om polisens kompetens att informera om detta. De satsningar på utbildning om information till brottsoffer som gjorts från polisens sida har inte gett tillräckliga resultat. Inte heller inspektionerna av polismyndigheterna gällande lämnad information till brottsoffer har lett till önskvärda förbättringar. Därutöver visar polisens egen pilotundersökning om brottsoffers upplevelser av polis, åklagare och domstol, Brottsoffren i rättsprocessen från 2003, att polisens rutiner för att ge information varierar mellan olika polismyndigheter (s. 17). Med målsättningen att stärka målsägandens rättstrygghet bör systemet för att lämna information till målsäganden i allmänhet förbättras och göras tydligare. Synpunkter från företrädare för polis och åklagare har stärkt utredningen i den uppfattningen.

När det gäller åklagarnas arbete framgår det av Riksåklagarens handlingsplan om brottsoffer, Brottsoffer – en redovisning av tre regeringsuppdrag, att rutiner bör utarbetas för att säkerställa att brottsoffer får relevant information vid rätt tillfälle (s. 10). Ett arbete med att se över rutinerna gällande information om besöksförbud har bedrivits av Åklagarmyndigheten i samarbete med Rikspolisstyrelsen och har redovisats i en skrivelse år 2000 (Dnr 2000/0297). Utredningens uppfattning är att en motsvarande översyn är nödvändig i frågor som rör information om målsägandebitråde.

För att målsägande ska få korrekt information av olika slag vid rätt tillfälle behöver såväl polis som åklagare riktlinjer med klara rutiner om på vilket sätt och vid vilket tillfälle information till målsägande ska lämnas. Dessa upplysningar bör också omfatta regler om målsägandebiträdet. De ämnen som behandlats i avsnittet om utredningens enkäter, d v s frågorna om omfattning och tidpunkt för information, ansvarsfördelning, återkoppling mellan polis och åklagare i informationsfrågan och dokumentation av lämnad information hör till sådant som bör finnas med i riktlinjer som rör informationsfrågor för målsägande. Reglerna bör sammanföras i särskilda dokument som ska utgöra polis- och åklagarmyndigheternas riktlinjer för informationsfrågor till målsägande. Dessa riktlinjer bör ingå i de utbildningar som hålls för polis och åklagare i brottsofferfrågor.

Med den ambition som idag finns i rättsväsendet att kvalitetssäkra brottsofferarbetet anser utredningen att frågan om hur information lämnas om målsägandebitråde ska utgöra en del av arbetet med kvalitetssäkring av brottsofferstödet. I den inspektion

som Rikspolisstyrelsen och Riksåklagaren gjort av våldtäktsärenden, Gemensam inspektion Granskning av brottsutredningar avseende våldtäkt och grov våldtäkt där brottsoffret är över 15 år, påpekas det att en tidig kvalitetssäkring kan uppnås genom en kritisk granskning av anmälningar i RAR-systemet (s. 18).

Information om målsägandebitråde ska kunna mätas i de undersökningar som Rikspolisstyrelsen och Riksåklagaren har ålagts att göra med jämna mellanrum för att mäta hur brottsoffer upplever sig bemötta av polis och åklagare.

5.9.9 Effektiv förundersökningsledning och förstahandsåtgärder

Utredningen föreslår att målsägandebiträdet synliggörs i det arbete som bedrivs för att åstadkomma en effektiv förundersökningsledning och att Rikspolisstyrelsen tydliggör att frågan om förordnande av målsägandebitråde ska ingå i begreppet förstahandsåtgärder.

Ett syfte med en effektiv förundersökningsledning är att tillvarata erforderliga uppgifter från brottsoffer och vittnen. I Rikspolisstyrelsens handlingsplan Brottsofferarbetet inom polisen, uttrycks polisens syn på en effektiv förundersökningsledning och där framhålls att en effektiv förundersökningsledning är viktig för det brottsofferstödande arbetet (s. 15). Det framgår att i förundersökningsledningen ingår ett ansvar att se till att informations- och underrättelseskyldigheten gentemot brottsoffer fullgörs. I Rikspolisstyrelsens redovisning av regeringsuppdraget att utarbeta en metod för kvalitetssäkring, Redovisning av regeringsuppdrag angående brottsoffer definieras kvalitet på brottsofferområdet med att polisen bedriver en effektiv förundersökningsledning (s. 3). Även vid inspektionen av brottsutredningar avseende våld mot kvinnor vid polismyndigheten i Västmanlands län, Granskning av brottsutredningar avseende våld mot kvinnor var en av slutsatserna att en kvalitetshöjning vid utredningen av dessa brott krävde snabba förstahandsåtgärder för att säkra bevis, i synnerhet som målsäganden ofta frångår sin anmälan (s. 2 och s. 20).

Polisen gör bedömningen att informationsskyldigheten är en viktig del i den effektiva förundersökningsledningen. Ett tecken på det är att polisen lagt in information om målsägandebitråde på s k

åtgärdskort, en sorts checklista som används som stöd för att utreda mäns våld mot kvinnor.

Handlingsplanen om brottsoffer slår fast att polisen ska säkerställa en effektiv förundersökningsledning, bl a genom att förundersökningsledaren eller anmälningsupptagaren ”bör tillse eller kvalitetssäkra vilket brottsofferstöd som behövs” (s. 16). Utredningen vill betona att underrättelseskyldigheten avseende målsägandebitråde är lika viktig som brottsofferstödet för den effektiva förundersökningsledningen, eftersom ett förordnat målsägandebitråde kan vara en garant för att målsäganden verkligen deltar i rättsprocessen och att gärningsmannen ställs till svars. Målsägandebitrådet bör därför synliggöras i det arbete som bedrivs för att åstadkomma en effektiv förundersökningsledning.

I en utredning som vilar på målsägandens berättelse måste polis och åklagare säkerställa att målsäganden känner sig trygg och säker under utredningen, i annat fall kan berättelsen bli försvagad eller brista i trovärdighet. Det gäller därför att tidigt ge målsäganden det stöd som hon eller han behöver. Förstahandsåtgärder är tidiga utredningsåtgärder som i huvudsak kan fullgöras inom ett dygn från brottstillfället. Genom förstahandsåtgärder dokumenteras bland annat säkrade bevis. Utredningen anser att förordnande av målsägandebitrådet är ett led i arbetet med att få målsäganden att samarbeta och känna sig trygg. Därmed är ett klagande av frågan om förordnande av målsägandebitråde ett sätt att säkra bevis, eftersom ett målsägandebitråde kan åstadkomma att uppgifter från målsäganden som annars inte skulle komma fram, säkras. Begreppet förstahandsåtgärd bör därför inbegripa att det i ett tidigt skede av förundersökningen klagas om ett målsägandebitråde ska förordnas eller inte. Det bör tydliggöras i de riktlinjer som utredningen föreslår att Rikspolisstyrelsen och Riksåklagaren ska utarbeta.

Av utredningens enkät till åklagare har framkommit att många åklagare inte betraktar information om målsägandebitråde som en förstahandsåtgärd. Det är viktigt att information om målsägandebitråde fortsättningsvis rubriceras som en förstahandsåtgärd och att det kommer till uttryck i polisens och åklagarnas utbildning och i dokument om brottsoffer från Åklagarmyndigheten och Rikspolisstyrelsen.

5.9.10 Polisens information till målsägandebitråde

Utredningen föreslår en ny bestämmelse i vilken det framgår att målsägandebitrådet ska meddelas när förhör med målsäganden ska hållas under förundersökningen och att målsäganden och målsägandebitrådet fortlöpande ska ha rätt att informeras eller ta del av vad som har förekommit vid undersökningen. Den nya bestämmelsen benämns 23 kap. 10 a § RB. Bestämmelsen om målsägandebitrådets deltagande vid förhör flyttas från 23 kap. 10 § RB till den nya bestämmelsen.

Utredningen anser att en del av informationsfrågan handlar om den information som under förundersökningen bör ges till målsägandebitrådet angående förhör som ska hållas med målsäganden eller med andra personer och andra uppgifter av intresse för målsäganden.

Enligt 23 kap. 10 § RB och 7 § tredje stycket förundersökningskungörelsen har målsägandebitrådet en rättighet att närvara vid alla förhör med målsäganden hos polis, åklagare och domstol. När det gäller övriga förhör där det kan vara en fördel om målsägandebitrådet deltar, är det förundersökningsledaren som avgör om målsägandebitrådet ska kunna delta.

Målsägandebitrådets närvaro vid förhör med målsäganden är nödvändig för att målsägandebitrådet ska kunna utföra sina uppgifter enligt lag, vilket innebär att bevaka målsägandens intressen och att se till att inga onödiga eller kränkande frågor ställs till målsäganden. Även målsägandebitrådets rätt enligt 23 kap. 11 § RB att ställa kompletterande frågor till målsäganden förutsätter målsägandebitrådets närvaro vid förhör.

Utredningens enkät till advokater tyder på att det är alltför sällan som målsägandebitrådena informeras om förhör under förundersökningen. En fråga ställdes om målsägandebitråden som förordnats i inledningsskedet av förundersökningen blir informerade om att förhör ska hållas med målsäganden. Majoriteten av advokaterna svarade att de ibland blev informerade om förhör. En femtedel svarade att de inte blir informerade om förhör med målsäganden. Även på andra sätt har det kommit till utredningens kännedom att inte alla målsägandebitråden får veta att förhör ska hållas och på så vis går miste om möjligheten att bevaka målsägandens rätt.

Ingen av de sju personer som utredningen intervjuat och för vilka målsägandebitråde hade förordnats hade ett målsägandebitråde med sig under något av polisförhören. Flera av de intervjuade uppgav att de önskade att målsägandebitrådet hade varit närvarande.

Förhöret tillhör de viktigaste momenten i förundersökningen. Utredningens uppfattning är att det är nödvändigt att målsägandebiträdet blir meddelad att förhör ska hållas så att hon eller han kan fullgöra sina skyldigheter gentemot målsäganden. Att se till att målsägandebiträdet medverkar vid förhör är också ett sätt att tydliggöra målsägandebiträdets roll. I den danska lagstiftningen om bistandsadvokat är huvudprincipen att förhör inte kan hållas utan att målsägandens advokat är närvarande. Även i norsk lagstiftning har målsäganden under förundersökningen rätt att vänta med att yttra sig tills bistandsadvokaten är närvarande. I brådskande fall när målsäganden ska höras kan polisen tillkalla en advokat som bistår målsäganden trots att ett förordnande inte kommit till stånd. Målsägandens advokat ska kallas till förhör.

Därför bör polisen och/eller åklagarmyndigheten åläggas att meddela målsägandebiträdet när förhör ska hållas. I praktiken är det förundersökningsledaren eller den som är ansvarig för förhöret som har uppgiften att informera målsägandebiträdet. Skyldigheten att informera ska gälla först och främst de förhör där målsägandebiträdet har en ovillkorlig rätt att närvara.

Utredningen vill understryka att det är önskvärt att tidpunkten för förhör om möjligt bestäms i samråd med målsägandebiträdet men utredningen vill också betona att det är betydelsefullt att målsägandebiträdet får kännedom om även övriga förhör, så att denne fullt ut kan tillvarata målsägandens intressen.

Enligt förarbetena ska målsägandebiträdet informera målsäganden om målets utveckling, framföra målsägandens önskemål i olika handläggningsfrågor och ställa kompletterande frågor. Även annan information kan behöva tillhandahållas från polisen, t ex att brottsrubriceringen har ändrats. För att fullfölja lagstiftningens intentioner bör målsäganden och målsägandebiträdet ges samma rätt som den misstänkte och hans försvarare har enligt 23 kap. 18 § RB att fortlöpande, i den mån det kan ske utan men för utredningen, ta del av vad som har förekommit vid undersökningen.

Bestämmelsen i 23 kap. 10 § RB innehåller idag skilda bestämmelser om förhör, däribland regler om s k förhörsvittne, om stödperson och om vårdnadshavares rätt att närvara vid förhör. Utredningen menar att för att få en bättre struktur på de här bestämmelserna är det lämpligt att bestämmelser om målsägandebiträdets roll under förundersökningen och under förhöret samlas i en bestämmelse.

6 Åklagarens skyldigheter gentemot målsäganden

6.1 Åklagarens roll

Åklagaren har en betydelsefull roll för målsäganden i den rättsliga processen. Åklagarens uppgift är främst att avgöra om det föreligger brott och om bevisningen för att den misstänkte begått brottet räcker. Åklagaren är i princip skyldig att väcka åtal om den bevisning som finns räcker. I de fall där åklagaren är förundersökningsledare omfattas åklagaren av de skyldigheter gentemot målsäganden som framgår av förundersökningskungörelsen. Det gäller till exempel åklagarens skyldighet att underrätta målsäganden om beslut angående åtal. Åklagaren har också en betydelsefull funktion både vad gäller att underlätta för målsäganden att få sina ersättningsanspråk utredda och att få talan om skadestånd utförd i brottmålet.

6.2 Om objektivitetsprincipen

Under förundersökningen ska åklagaren enligt 23 kap. 4 § RB både ta hänsyn till omständigheterna som talar för och emot den misstänkte. Åklagaren har således att följa den så kallade objektivitetsprincipen med dess krav på opartiskhet. Det handlar om att åklagaren ska leda förundersökningen på ett aktivt sätt och beakta målsägandens intressen samtidigt som åklagaren också har krav på sig att vara objektiv under förundersökningen. En konsekvens av objektivitetsprincipen är att åklagaren inte får gå den ena partens ärende eller involvera sig för djupt i ett enskilt fall.

Objektivitetsprincipen har i många sammanhang tillmätts stor betydelse för den roll som åklagaren har i förhållande till målsäganden. Även i den internationella rätten är objektivitetsprincipen en central rättsprincip vilket bland annat kommer till uttryck i Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna och i

Europarådets rekommendation (2000) 19 on the Role of Public Prosecution in the Criminal Justice System.

Objektivitetsprincipen utgjorde ett av flera motiv för att införa lagstiftning om målsägandebiträde. Rättshjälskommittén hänvisade i betänkandet Målsägandebiträde (SOU 1986:49) till objektivitetsprincipen när den motiverade förslaget om ett juridiskt biträde för stöd och hjälp åt målsäganden (s. 57).

I propositionen om målsägandebiträde (prop. 1987/88:107) slog regeringen fast att det uppnåtts påtagliga förbättringar för målsäganden när företrädare för rättsväsendet vinnlagt sig om att upplysa målsäganden om förundersökningens och rättegångens förlopp. Samtidigt underströk regeringen att rättsväsendets företrädare kunde ha svårigheter att tillgodose målsägandens behov av personligt stöd ”utan att riskera myndigheternas anseende för objektivitet och opartiskhet” (s. 18).

I propositionen Enskilt anspråk vid förundersökning och rättegång (prop. 1987/88:1), i vilken det föreslogs att åklagarens skyldighet att föra målsägandens talan om enskilt anspråk skulle förstärkas, påpekade regeringen att en utökad skyldighet för åklagaren att föra målsägandens talan om enskilt anspråk inte skulle medföra någon förändring av åklagarrollen med dess objektivitetskrav (s. 9).

I doktrinen finns det olika synpunkter beträffande åklagarens objektivitetsplikt i förhållande till målsäganden. Det har bl a framhållits att åklagaren inte får engagera sig personligt i målsägandens sak liksom att en omfattande åklagarhjälp riskerar att målsägandens berättelse förlorar sitt bevisvärde. En synpunkt angående åklagarens objektivitet som framförs av Gunnel Lindberg i en artikel med titeln Åklagaretik är att genom att hålla en viss distans till aktörerna i rättsprocessen, inklusive till målsäganden, kan åklagaren förhålla sig objektiv. Enligt Lindberg har objektivitetsprincipen ansetts medföra att åklagaren själv inte ska ägna sig åt utredning, eftersom åklagaren bör skapa sig en viss distans till utredningen för att ha kontroll över den. Kraven på en effektiv förundersökningsledning måste tillgodoses på annat sätt än att åklagaren själv utför utredningsåtgärder. Lindberg sammanfattade tillämpningen av objektivitetsprincipen i förhållande till målsäganden med att åklagaren inte kan sträcka sig längre ifråga om stöd till målsäganden än vad lagstiftaren förutsatt (ss. 200–203).

Lars Heuman menar i en artikel med titeln Domarens och åklagarens skyldighet att vara objektiva, att åklagarens objektivitetsplikt kan vara relativ, vilket innebär att objektiviteten kan

begränsas när starka skäl talar för det. Objektiviteten kan t e x stå i konflikt med den lojalitetsplikt som åklagaren har gentemot målsäganden när hon eller han för skadeståndstalan men i dessa fall bör objektivitetsplikten ha företräde framför lojalitetsplikten (s. 35).

Under senare år har frågan om objektivitetskravet, dess innebörd och omfattning varit föremål för en förnyad debatt. Åklagarens roll och den inbyggda motsättning som finns i åklagarens yrkesroll togs bl a upp i anslutning till ett projekt som behandlade etiska frågor i rättsväsendet och som genomfördes av Utvecklingsrådet för den statliga sektorn mellan 1997 och 2000. (Se bl a Det goda samtalet Etik i rättsväsendet). Under 2003–2004 arrangerades seminarier om objektivitet av Domstolsverket, Sveriges Advokatsamfund, Riksåklagaren och Brottsoffermyndigheten. På seminarierna deltog åklagare som ett led i deras vidareutbildning. En fråga som väcktes i samband med seminarierna var om en alltför liberal eller en alltför strikt tillämpning av objektivitetsbegreppet kunde minska förtroendet för rättsväsendet. Seminarierna dokumenterades i en skrift med titeln Objektivitetsseminarium.

6.3 Åklagarens möte med målsäganden

Någon skyldighet för åklagarna att personligen sammanträffa med målsäganden finns inte. Som förundersökningsledare har åklagarna däremot en informationsskyldighet gentemot målsäganden. Den skyldigheten ger åklagaren möjligheter att ta kontakt med målsäganden. Åklagarens informationsskyldighet utvidgades 2001 till att omfatta ansvar för att målsäganden ska underrättas om beslut om åtal. Bestämmelsen finns i 13 d § förundersökningskungörelsen. Förslaget till bestämmelsen finns i regeringens proposition Stöd till brottsoffer (prop. 2000/2001:79). I propositionen framför regeringen att den utvidgade informationsskyldigheten kunde vara ett sätt att uppnå en naturlig kontakt mellan åklagare och brottsoffer. Genom att lagstadga om att åklagaren skulle underrätta målsäganden om åtalsbeslutet ville regeringen på ett tidigt stadium skapa en länk mellan åklagarkammaren och målsäganden (s. 29). Informationsskyldigheten kan emellertid fullgöras både muntligen och skriftligen. Den medför därför inte nödvändigtvis att ett sammanträffande mellan åklagaren och målsäganden behöver komma till stånd.

6.3.1 Riksåklagarens syn på åklagarens möte med målsäganden

Riksåklagarens allmänna råd Målsägande i brottmål (RÅC 1:122), som nu är upphävda, berörde frågan om hur åklagaren borde förhålla sig till målsäganden. Utgångspunkten var att en kontakt mellan åklagare och målsäganden i de flesta fall inte var nödvändig. De allmänna råden betonade emellertid att från bevisvärderingsynpunkt är det inte sällan viktigt att åklagaren möter målsäganden. Riksåklagaren påpekade emellertid att vid vissa brott, t ex sexualbrott och grövre våldsbrott, kunde frågan om ekonomisk ersättning göra att det i enstaka fall var värdefullt att åklagaren sammanträffade med målsäganden. Likaså betonade de allmänna råden att i den här typen av mål kunde målsäganden utsättas för en sådan press att ett sammanträffande med målsäganden var lämpligt. Avslutningsvis borde inte åklagaren motsätta sig ett möte om målsäganden själv tog initiativ till ett sådant (ss. 9–10).

Efter upphävandet av de allmänna råden har Riksåklagaren uppgett att en metodhandbok om brottsoffer ska utarbetas. Metodhandboken skulle bli inkluderad i frågan om åklagarens sammanträffande med brottsoffer i anslutning till rättegången. Vid remissbehandlingen av Brottsofferutredningens betänkande Brottsoffer Vad har gjorts? Vad bör göras? (SOU 1998:40), gavs några anvisningar om hur Riksåklagaren såg på frågan om åklagarens möte med brottsoffret. Av propositionen Stöd till brottsoffer (prop. 2000/2001:79) framgick det att Riksåklagaren menade att åklagaren med iakttagande av sin objektivitetsplikt, som huvudregel borde vara tillmötesgående när det gällde önskemål från målsägandens sida om att få träffa eller tala med åklagaren (s. 30).

I Riksåklagarens dokument Säkerhet och skydd för bevispersoner Åtgärds katalog (1997:1), framkommer det på olika sätt att kontakten med utredaren och bevispersoner är viktig för att bedöma hotbilden och för att informera bevispersonerna om vad som ska hända under förundersökning och huvudförhandling (ss. 9 och s. 27).

Riksåklagaren tillsatte 2000 en arbetsgrupp med uppgiften att utreda frågor om åklagareetik. Arbetsgruppen gav ut ett diskussionsmaterial med titeln Åklagareetik, som kom att utgöra underlag för den etikdebatt som fördes på åklagarmyndigheterna. Ett kapitel kallades God åklagarsed och var ett försök till att skapa en åklagarkodex. I diskussionsmaterialet påpekades det att åklagaren bör förhålla sig till målsäganden så att åklagarens

objektivitet inte kan ifrågasättas. Vidare anförs det att inte andra kontakter mellan åklagaren och målsäganden än de som är yrkesmässigt motiverade bör förekomma, men att ”i fall där målsäganden behöver ett mer långtgående stöd än det som rymms inom åklagarens roll kan det finnas anledning för åklagaren att göra anmälan hos rätten om att ett målsägandebiträde bör förordnas.” I materialet framkom synpunkter på att det inte föreligger något motsatsförhållande mellan en aktiv förundersökningsledning och kravet på objektivitet (s. 23).

Efter upphävandet av de allmänna råden Målsägande i brottmål hänvisar åklagarmyndigheten till handlingsplanen Brottsoffer – tre regeringsuppdrag, i vilken utgångspunkten är att brottsoffer lätt bör kunna få kontakt med åklagarväsendet (s. 6 och s. 11).

Handlingsplanen ger vidare uttryck för att åklagarväsendet eftersträvar ett enhetligt synsätt ifråga om åklagarens roll i förhållande till brottsoffer. Under rubriken Bemötande och tillgänglighet uppger Riksåklagaren att åklagarnas tillgänglighet diskuterats vid åklagarkamrarna inom ramen för den etikdebatt som förts. Brottsoffer ska få särskild uppmärksamhet i en utredning som Riksåklagaren enligt handlingsplanen ska tillsätta om åklagarväsendets service till allmänheten. Utformningen av åklagarens roller i kontakten med brottsoffer bör och skall utredas närmare (s. 12).

6.3.2 Tidigare överväganden

Frågan om kontakten mellan åklagare och brottsoffer har under de senaste tjugo åren tagits upp i olika sammanhang: av Domstolsverket, i några av polisens och åklagarnas riktlinjer samt i flera lagstiftningsärenden.

I Sexualbrottskommitténs slutbetänkande Våldtäkt och andra sexuella övergrepp (SOU 1982:61), togs frågan om åklagarens möte med målsäganden upp i rapporten Erfarenheter av att möta våldtagna kvinnor (s. 183). De våldtagna kvinnornas möten med företrädare för sjukvården och med polis och åklagare karakteriserades som negativa framförallt därför att de präglades av underlåtelse och försummelse. Författaren påtalar att det är önskvärt att åklagare som beslutat om åtal tar personlig kontakt med den våldtagna kvinnan. Hon hävdar slutligen att argumenten för ett ombud (för målsäganden) skulle falla om åklagarna överlag

personligen intresserade sig mer för målsäganden situation (ss. 189–191).

Rättshjälskommittén

Rättshjälskommittén (Ju 1982:01), som lade fram betänkandet Målsägandebitråde (SOU 1986:49), skulle enligt sina direktiv göra en undersökning av situationen för målsägande i sexualbrottsmål. Undersökningen Offer för sexualbrott – en beskrivning av målsäganden under förundersökning och rättegång, som utgjorde en del av betänkandet Målsägandebitråde visade att i 20 % av de 135 undersökta målen hade åklagaren ingen kontakt med målsäganden (s. 32).

Rättshjälskommittén konstaterade att åklagaren främst måste ”handla utifrån de krav på objektivitet och självständighet i förhållande till alla inblandade som utgör grundförutsättningen för hans agerande under förundersökningen” (s. 57).

Brottsförebyggande rådet (BRÅ) fick 1985 regeringens uppdrag att kartlägga hur stöd till brottsoffer såg ut. I promemorian där uppdraget redovisades, Stöd och hjälp åt brottsoffer – En probleminventering (KansliPM 1986:1), menade BRÅ att det borde övervägas om det skulle införas en uttrycklig skyldighet för åklagaren att sammanträffa med målsäganden om hon eller han önskade det. I vart fall borde åklagaren enligt BRÅ muntligen ta kontakt med målsäganden (s. 14).

Ändrade regler om enskilt anspråk vid förundersökning

Samma år presenterade Justitiedepartementet promemorian Ändrade regler om enskilt anspråk vid förundersökning och rättegång m m (DsJu 1986:10), som rörde en rad olika processrättsliga frågor som gällde bistånd till målsäganden under förundersökning och rättegång. Promemorian hänvisade i många delar till de förslag som lagts fram i den tidigare nämnda BRÅ-promemorian. I promemorian gjordes flera ställningstaganden i frågan om åklagarens möte med målsäganden. När det gällde ärenden där beslut fattats om att inte föra målsägandens talan, menade författarna att särskilt vid integritetskränkande brott var det motiverat med ett sammanträffande med målsäganden, bl a för att förklara beslutets innebörd. I ärenden där målsägandes anspråk

var av okomplicerad natur, avfärdades tanken på att åklagaren skulle möta målsäganden före rättegången med att det inte skulle fylla någon funktion för åklagaren att träffa målsäganden. Det underströks att om målsäganden själv kontaktade åklagaren borde åklagaren naturligtvis om tjänsten så medgav, ställa sig till förfogande. Med hänvisning till åklagarens roll och objektivitetsprincipen framhölls det att frågan borde avgöras från fall till fall, även om det kunde vara bra att åklagaren träffade målsäganden. Sammanfattningsvis menade Justitiedepartementet att en generell regel om att åklagaren skulle sammanträffa med målsäganden före rättegången inte borde införas (ss. 62–63).

I departementspromemorian *Brottsoffren i blickpunkten* (DsJu 1993:29) togs frågan om ett sammanträffande mellan åklagaren och målsäganden upp på nytt. Mot bakgrund av frågans tidigare behandling föreslogs inte författningsändringar angående personliga kontakter med målsägande, men regeringen erinrade om betydelsen av kontakter mellan målsägande och företrädare för de brottsutredande organen (s. 44).

Brottsofferutredningen

Tio år senare fick *Brottsofferutredningen* (Ju 1995:07) uppgiften att överväga behov av förändringar i lagstiftning och förändringar i övrigt när det gällde åtgärder för brottsoffer (Dir 1995:94). I anslutning till uppdraget behandlade *Brottsofferutredningen* bl a frågan om åklagarnas kontakt med målsäganden. I de enkäter som *Brottsofferutredningen* riktade till polis, åklagare och andra som kommer i kontakt med brottsoffer bad utredningen om förslag på åtgärder som kunde förbättra förhållanden och/eller säkerheten för målsäganden och vittnen. I sitt betänkande *Brottsoffer Vad har gjorts? Vad bör göras?* (SOU 1998:40) redovisades enkätsvar och förslag från berörda yrkesgrupper. Domstolarna föreslog i det här sammanhanget att åklagarna skulle åläggas att ta kontakt med målsägande i de fall där ett målsägandebiträde inte förordnats (s. 412). *Brottsofferjourerna* menade att åklagaren borde kontakta målsäganden innan ett beslut om åtalsunderlåtelse fattades (s. 421). Ett förslag som framfördes från advokater var en ökad och förbättrad kontakt mellan åklagare och sådana målsägande som kunde ha betänkligheter mot att bli hörda i domstol (s. 415).

Brottsofferutredningen beaktade i sitt betänkande en rapport från Riksrevisionsverket med titeln *Domstolsväsendet – resurs-*

fördelningssystem och hinder för ett effektivt resursutnyttjande, (RRV 1997:48), i vilken det framkommit att det sällan fanns någon till hands som hjälpte målsägande till rätta (ss. 76–78). Brottsofferutredningen betonade vikten av att åklagarna kontaktade målsäganden i domstolen. Däremot ansåg inte Brottsofferutredningen att det generellt fanns någon anledning att ålägga åklagarna att sammanträffa med målsäganden före en rättegång (s. 150).

Domstolsverkets promemoria om enskilt anspråk

Domstolsverket tillsatte 1999 en arbetsgrupp för processrättsliga frågor, bl a med syftet att behandla frågan om enskilda anspråk i brottmål. Resultatet av arbetsgruppens översyn presenterades i promemorian Enskilda anspråk Förordnande av offentlig försvarare och målsägandebiträde – En sammansättningsfråga. En utgångspunkt i promemorian var att åklagarna inte hjälpte målsägande med de enskilda anspråken i avsedd utsträckning. Arbetsgruppen menade inte som Brottsofferutredningen att det räckte att Riksåklagaren i de allmänna råden klargjorde i vilken utsträckning åklagarna skulle hjälpa målsägande med frågan om skadestånd. I stället föreslogs det att åklagaren skulle åläggas att ta personlig kontakt med målsäganden om det kunde ske och det inte av något särskilt skäl var obehövligt. Arbetsgruppen ansåg det vara självklart att en åklagare som skulle ta ställning till ett skadeståndsanspråk måste ta kontakt med målsägande, ta reda på vad de ville eller ge dem råd om hur talan kunde läggas upp och hjälpa dem att föra talan. Förslaget lades huvudsakligen fram som ett led i en strävan att åklagarna skulle hantera de enskilda anspråken bättre. Domstolsverket påpekade emellertid att det var rimligt att den som ville föra talan med anledning av brott skulle få träffa den som skulle biträda henne eller honom (s. 22). Domstolsverkets promemoria har inte föranlett någon åtgärd från regeringens sida.

Sexualbrottsofferutredningen

I promemorian Anmälan och utredning av sexualbrott (Ju 2004:1) har Sexualbrottsofferutredningen tagit upp bristen på stöd och tillgänglighet som en bidragande orsak till att sexualbrottsoffer inte gör en polisanmälan. Aktörer som utredningen samtalat med har

framfört att ”målsägande har behov av att träffa åklagaren på ett relativt tidigt stadium, i vart fall innan rättegången börjar” (s. 54 och ss. 82–83).

6.3.3 Tidigare undersökningar

Magnus Lindgren har i två studier om brottsoffers upplevelse av rättsväsendet, Brottsoffren i rättsprocessen från 1999 och 2003, undersökt brottsoffers kontakt med åklagaren. Undersökningarna har varit inriktade på brottsoffer som har träffat åklagaren och Lindgren har främst undersökt vid vilken tidpunkt målsägande har sammanträffat med åklagaren. Brottsoffren skulle inte kunnat tänka sig att träffa någon annan än åklagaren. Skälet till att vissa brottsoffren önskade en tidigare kontakt var enligt undersökningen från 1999, möjligheten att få mer information och behovet av hjälp med skadeståndstalan (s. 59).

Undersökningen från 2003 visar att i de fall där åklagaren träffat målsäganden före rättegångsdagen, togs initiativet i de flesta fall av målsäganden själv (s. 26).

Författarna till Brottsoffrens rättigheter i brottmålsprocessen, Fredriksson och Malm tog in synpunkter från ett stort antal brottsoffer angående deras upplevelse av rättsväsendet och av bemötandet av rättsväsendets företrädare i olika stadier av rättsprocessen. En synpunkt som framfördes var att brottsoffret hade behov av att tala med åklagaren före huvudförhandling men inte fått möjlighet att göra det (s. 116).

6.4 Utredningens undersökningar

Enkäten till åklagare

I utredningens enkät till åklagare fick åklagarna möjlighet att med egna ord svara på hur de såg på åklagarens roll i förhållande till målsägandebiträdet under förundersökning och under huvudförhandling. Till att börja med kan det konstateras att majoriteten av dem som valde att ge synpunkter på detta ansåg att samarbetet mellan åklagare och målsägandebiträde fungerar bra och att det gav upphov till få problem. Några åklagare uppgav att de samråder med målsägandebiträdet innan huvudförhandlingen så att de kan dela upp frågor till målsäganden mellan sig. Ett antal åklagare vittnade om fördelarna med arbetsfördelningen mellan åklagaren och

målsägandebiträdet som gör att åklagaren, särskilt i större mål, för det mesta helt kan koncentrera sig på rättsprocessen och på sådant som är relevant för att styrka brott. En åklagare framhöll att det ibland kan uppkomma irritation när ett målsägandebitråde engagerar sig i ansvarsdelen på ett sådant sätt att ett "upplägg" kan spricka.

Någon åklagare framhöll att åklagarens roll är att förhålla sig objektiv och ansvara för ett rättssäkert förfarande medan målsägandebiträdets roll mer liknar ett ombuds eftersom biträdet ska ta hänsyn till en part i rättsprocessen.

Många åklagare ansåg att målsägandebiträdets uppgift är att ha en stödjande och kurativ funktion och att sköta de närmaste kontakterna med målsäganden genom att informera målsäganden om den rättsliga processen, vilket medför att målsäganden känner sig mer trygg och säker. En åklagare utvecklade rollfördelningen mellan åklagare och målsägandebitråde på följande sätt: "Åklagarens roll är i princip "objektivitet", d v s händelser skall utredas oavsett konsekvenserna för de enskilda parterna. Likaså skall en objektiv bedömning av rätts- och bevisfrågan göras. Detta gäller såväl under förundersökning som under huvudförhandling. Målsägandebiträdet bistår målsäganden ungefär som ett ombud och kan agera friare mot "sanningen" och enbart se till sin klients bästa. Normalt finns inga konflikter i sådana situationer och målsägandebiträdet koncentrerar sig i huvudsak på skadestånd och kurativ verksamhet."

En fråga i utredningens enkät till åklagare gällde huruvida åklagarna sammanträffade med målsäganden innan huvudförhandlingen äger rum om ett målsägandebitråde inte har förordnats. Hälften av åklagarna uppgav att de träffar målsäganden i den här situationen medan en mindre grupp åklagare eller ca 15 % av åklagarna svarade att de inte brukar träffa målsäganden. De åklagare som svarade nekande på den här frågan fick svara på varför de inte mötte målsäganden. Majoriteten eller 88 % av åklagarna svarade att det berodde på bristande tid medan 12 % svarade att skälet till att de inte träffade målsäganden var objektivitetsprincipen.

Åklagarna fick också svara på om de brukade träffa målsäganden före huvudförhandling oavsett om ett målsägandebitråde förordnats eller inte. Svaren på den här frågan visade att 51 % brukar träffa målsäganden innan huvudförhandling äger rum och att 37 % gör det ibland. Svartsfördelningen var alltså ungefär likadan som när det gällde sammanträffande i de fall där målsägandebitråde

inte hade förordnats. Några åklagare uppgav att om målsäganden inte har framfört särskilda önskemål om att få träffa åklagaren brukar de träffa eller hälsa på målsäganden i direkt anknytning till huvudförhandlingen, bland annat för att kontrollera om målsäganden har frågor som de kan besvara. Sammanfattningsvis uppgav ungefär hälften av åklagarna att de träffar målsäganden innan huvudförhandlingen äger rum oavsett om målsägandebitråde har förordnats eller inte. Utifrån de angivna svarsalternativen sluter sig utredningen till att över hälften av åklagarna regelmässigt möter målsäganden medan en ganska stor grupp bara någon gång träffar målsäganden och en mindre grupp slutligen inte gör det alls.

Enkäten till advokater

I utredningens enkät till advokater ställdes en fråga om målsägandens syn på åklagaren. Frågan handlade om huruvida målsäganden har höga förväntningar på åklagaren och dennes bemötande i de situationer där ett målsägandebitråde förordnats (Bilaga 6). En femtedel av advokaterna svarade ja och över hälften av dem som svarade ansåg att målsägande hade sådana förväntningar men i något mindre utsträckning än om målsägandebiträdesinstitutet inte fanns.

En av advokaterna i utredningens enkät uttryckte sig så här om åklagarens roll: När åklagaren väl har beslutat om åtal har hon/han valt sida och borde därför, utan att åsidosätta objektivitetsprincipen kunna lämna en stunds rådgivning till målsägande som inte har biträde. Om åklagaren var skyldig att avsätta 15 minuter för att informera om skadeståndspraxis och förklara processen skulle den ensamme målsäganden känna sig bättre omhändertagen. Kanske skulle det även minska behovet av målsägandebitråde i enklare mål.

Intervjuer med brottsoffer

Några av utredningens intervjuer med brottsoffer som företräts av målsägandebiträden visar också på att målsägande har förväntningar på åklagaren. Två av de intervjuade uttryckte det som att de tyckte att åklagaren skulle stå på deras sida. En av de intervjuade reagerade på att åklagaren pratade med den tilltalade men däremot inte hade tilltalat henne före rättegången.

De brottsoffer som uppgav att de inte hade förväntningar på åklagaren hade inte fått information om rättsprocessen och rättsväsendets företrädare. Flera brottsoffer uttrycker att det var svårt att veta vem av rättsväsendets företrädare som skulle göra vad och att de inte fick information om vilka roller de olika aktörerna hade. Intervjuerna tyder på att det är svårt för målsägande att uppfatta rollfördelningen mellan åklagare och målsägandebiträde.

6.5 Utredningens överväganden och förslag

Utredningen föreslår att det införs en ny bestämmelse i förundersökningskungörelsen med innebörden att åklagaren vid grövre brott har en skyldighet att erbjuda målsäganden ett sammanträffande. Bestämmelsen bör införas som en ny 13 e § i förundersökningskungörelsen.

Åklagarens uppgift är först och främst att avgöra om det finns tillräcklig bevisning för att den misstänkte begått brott. Om så är fallet är åklagaren i princip skyldig att väcka åtal. Under förundersökningen ska åklagaren både ta hänsyn till omständigheter som talar för och emot den misstänkte. Åklagaren har således att följa objektivitetsprincipen och kravet på opartiskhet. Under såväl förundersökning som rättegång måste åklagaren beakta målsägandens intressen samtidigt som hon eller han också har krav på sig att vara objektiv.

Målsäganden är ofta en viktig bevisperson och därmed också en nyckelperson i det straffprocessuella förfarandet. Det är mycket vanligt att det är uppgifter från målsäganden som initierar en förundersökning och många gånger kan målsägandens uppgifter i domstolen vara avgörande för utgången i målet. Åklagaren får inte agera gentemot målsäganden så att bevisvärdet försämras. Att åklagaren medvetet avstår från kontakter med målsäganden kan inverka menligt på rättsprocessen i balanshänseende. Därför har åklagaren ett särskilt ansvar för att målet kan genomföras utan att målsäganden känner sig skrämmd eller orättvist behandlad. Åklagaren bör medverka till att målsäganden är informerad om förfarandet i rättsprocessen och om vilka krav som kan komma att ställas på henne eller honom under huvudförhandlingen. Den information som åklagaren bör och ska lämna målsäganden enligt förundersökningskungörelsen kan ges skriftligen såväl som muntligen vilket innebär att ett sammanträffande inte alltid

kommer till stånd. Utredningen menar att vid grövre brott bör den här informationen lämpligen lämnas genom att åklagaren möter målsäganden.

Vid remissbehandlingen av Brottsofferutredningens betänkande Brottsoffer Vad har gjorts? Vad bör göras? SOU 1998:40, uttalade Riksåklagaren att myndigheten avsåg att utarbeta en metodhandbok i brottsofferfrågor. Inför framtagandet av en sådan metodhandbok angav Riksåklagaren att det skulle vara en önskvärd utveckling att åklagaren fick god kontakt med målsäganden under huvudförhandlingen. Riksåklagarens avsikt var att det tydligare skulle framgå att åklagaren som huvudregel alltid ska vara tillmötesgående när det gäller önskemål från målsäganden om att få träffa eller tala med åklagaren före en huvudförhandling. Samma förhållningssätt finns i andra dokument från Riksåklagaren. Brottsofferutredningen betonade att åklagare borde kontakta målsäganden i domstolen. De framförda synpunkterna har medfört att på vissa domstolar sker många möten mellan målsäganden och åklagare. Utredningens egna studier visar att åklagare redan idag i relativt stor utsträckning möter målsäganden. Även utredningens kontakter med åklagare visar att åklagarna själva upplever det som väsentligt att träffa målsäganden före huvudförhandling.

Fördelar för åklagaren

Ett möte mellan åklagaren och målsäganden har fördelar för såväl åklagaren som målsäganden. Utredningen menar att en bestämmelse om att åklagaren ska erbjuda målsäganden ett möte kommer att underlätta för åklagaren att uppnå en sådan kontakt med målsäganden som eftersträvas av åklagarväsendet. Ett möte mellan åklagaren och målsäganden kan också vara en del i en aktiv förundersökningsledning. Åklagaren ges en möjlighet att bilda sig en uppfattning om målsäganden. I de ärenden där ett målsägandebitråde inte är förordnat kan ett möte med målsäganden vara ett sätt för åklagaren att bedöma om det finns behov av ett målsägandebitråde. Sammanträffandet med målsäganden före huvudförhandlingen kan också underlätta förhöret med målsäganden under förhandlingen.

I många ärenden rörande grövre brott förordnas inte något målsägandebitråde. I de här fallen är det åklagarens skyldighet att fullgöra uppgiften med att föra skadståndstalan åt målsäganden. Ett möte med målsäganden kan förenkla det åtagandet genom att

åklagaren på målsägandens begäran kan förbereda och utföra talan om enskilt anspråk. Det kan också bidra till en kvalitetshöjning av anspråkens utformning.

I mötet med målsäganden ges åklagaren också en möjlighet att bilda sig en uppfattning om målsägandens säkerhet och om eventuella hotbilder, d v s om målsäganden har varit trakasserad eller om det finns en risk för att målsäganden kan komma att utsättas för hot eller trakasserier.

Fördelar för målsäganden

För målsäganden är mötet med åklagaren av mycket stor betydelse. Många brottsoffer upplever att åklagaren är deras representant i processen. Utifrån brottsoffrets kunskaper och erfarenheter kan det vara svårt att förstå de överväganden som åklagaren måste göra som företrädare för det allmänna. Genom ett möte med åklagaren blir målsäganden medveten om sin roll som målsägande och bevisperson och om vilka krav som kan komma att ställas på henne eller honom, liksom om de olika aktörernas uppgifter i förhandlingen.

Även om Riksåklagaren och Justitiedepartementet uttryckt sig försiktigt förutsätter de skrivningar som gjorts på senare år att åklagarna vid grövre brott sammanträffar med målsägande om målsäganden önskar ett möte. Ett problem idag är emellertid att få målsägande har kännedom om denna möjlighet. Därutöver krävs initiativförmåga och styrka av målsäganden att själv föreslå ett sådant möte.

Det är inte ovanligt att det är en annan åklagare som för talan i rätten än den som lett förundersökningen och stämt i målet. Eftersom många mål fortfarande inte är åklagarbundna kan målsäganden känna sig osäker på vem hon eller han ska kontakta. Även av den anledningen kan ett erbjudande från åklagarens sida om ett möte mellan målsäganden och åklagaren underlätta för målsäganden. Ett möte med åklagaren bidrar till att ge målsäganden en känsla av trygghet och delaktighet i processen. Målsäganden får genom mötet också en möjlighet att framföra särskilda önskemål inför förhandlingen. Sammanfattningsvis medverkar de här faktorerna till att stärka målsäganden inför huvudförhandlingen.

I de fall där ett målsägandebiträde inte förordnats, kan målsäganden känna sig särskilt osäker inför huvudförhandlingen. Målsägande har emellertid höga förväntningar på åklagaren även

om ett målsägandebitråde har förordnats. Det gör att även i de situationerna har målsägande behov av att möta åklagaren. Målsäganden betraktar åklagaren som en viktig person och ett förordnande av målsägandebitråde minskar vanligtvis inte önskemålet att få möta åklagaren. Åklagaren uppfattas av målsägande som den som kan hjälpa dem att få upprättelse för det brott de varit utsatta för. Målsägandebitråde och åklagare har olika roller och det faktum att ett målsägandebitråde finns med som stöd minskar inte behovet för målsägande att träffa en annan aktör som har en viktig roll för dem. Utredningens förslag går ut på att åklagaren ska erbjuda målsäganden ett sammanträffande. Därför har de målsägande som inte upplever det som angeläget att träffa åklagaren, kanske på att de redan anser sig vara tillräckligt informerade av ett målsägandebitråde, möjlighet att tacka nej till ett sådant erbjudande.

Objektivitetsprincipen

Utifrån hur frågan om ett möte mellan åklagaren och målsäganden har behandlats i andra sammanhang kan ett förslag om att åklagaren skall erbjuda ett sammanträffande med målsäganden aktualisera hur mötet förhåller sig till objektivitetsprincipen. Inledningsvis vill utredningen därför klargöra att syftet med ett erbjudande att träffa målsäganden är att förbereda målsäganden på huvudförhandlingen. Enligt utredningens mening är inte ett professionellt, korrekt och medkännande uppträdande i strid med objektivitetsprincipen. Utredningen har förtroende för åklagarnas förmåga att vara både medkännande och objektiva i den här situationen.

Målsägande behöver ett korrekt och professionellt omhändertagande och ett bra bemötande. Ett sätt på vilket det kan uppnås, är att åklagaren åläggs att möta målsäganden före huvudförhandlingen. Att målsäganden ges en möjlighet att se den person som ska företräda henne eller honom får på längre sikt betydelse för tilltron till rättsväsendet.

Människor har olika behov och det gör att mötet enligt utredningen bör styras av målsägandens önskemål. Med beaktande av det stora antal mål som åklagarmyndigheten har att hantera och med hänsyn till den stora integritetskränkning som grova vålds- och sexualbrott innebär, har utredningen stannat vid att en skyldighet att erbjuda målsägande ett sammanträffande bör

begränsas till målsägande som ska höras vid huvudförhandling och till målsägande i grövre sexual- och våldsbrott samt rån.

När en förundersökning läggs ner är det av stor vikt att åklagaren förklarar det aktuella beslutet för målsäganden. En förklaring till vilka skäl som ligger till grund för ett sådant beslut kan förhindra att den som utsätts för brott senare låter bli att göra anmälan. Det kan till och med innebära att det är lättare för målsäganden att göra anmälan nästa gång hon eller han utsätts för brott. Särskilt i sådana situationer där brott har begåtts mot barn kan det vara svårt få barnet att förstå varför ett ärende inte leder till någon rättegång och därför är det särskilt angeläget att dessa barn erbjuds ett möte med åklagaren.

7 Förordnande av målsägandebitråde

7.1 Inledning

När lagstiftningen om målsägandebitråde kom till 1988 var möjligheten att få rättslig hjälp för målsäganden i brottmål begränsad. Allmän rätts hjälp med biträdesförordnande kunde ges under vissa förutsättningar. Beslut i rättshjälpsfrågan fattades av domstol enligt bestämmelserna i den då gällande rättshjälpslagen. För rättshjälpskommittén (Ju 1982:01), som i betänkandet Målsägandebitråde (SOU 1986:49) föreslog lagstiftning om målsägandebitråde, var systemet för förordnande av rättshjälpsbitråde och offentlig försvarare vägledande i frågan om vem som skulle förordna målsägandebitråde (ss. 107–108).

Frågan om hur målsägandebiträdet förordnas och vid vilken tidpunkt det sker har aktualiserats för utredningen på en rad olika sätt, genom flera undersökningar som utredningen har tagit del av, genom Sexualbrottsofferutredningens promemoria Anmälan och utredning av sexualbrott (Ju 2004:1), och inte minst genom utredningens egna undersökningar.

Under arbetets gång har det tydligt visat sig att frågan om hur målsägandebiträdet förordnas har stor betydelse för att lagen ska kunna tillämpas i enlighet med dess intentioner. I det här kapitlet presenteras fem förslag som har syftet att ge målsägande med störst behov av juridisk hjälp och stöd möjlighet att få ett kompetent målsägandebitråde vid den tidpunkt när de bäst behöver det.

7.2 Gällande rätt och tillämpning

Av 1 § lagen (1988:609) om målsägandebitråde följer att ett målsägandebitråde kan förordnas när förundersökning har inletts. Målsägandebitråde förordnas enligt 4 § på begäran av målsäganden eller när det annars finns anledning till det. En begäran om

målsägandebitråde kan göras formlöst. Av 7 § i lagen framgår att målsägandebitråde förordnas av rätten.

I 23 kap. 5 § rättegångsbalken (RB) föreskrivs att förundersökningsledaren ska göra anmälan hos rätten om målsäganden begär att få ett målsägandebitråde eller om det annars finns anledning att förordna ett sådant biträde. Ett målsägandebitråde ska enligt propositionen om målsägandebitråde (prop. 1987/88:107), kunna förordnas om frågan av annan anledning blir aktuell, t ex därför att förundersökningsledaren anmäler behov av biträde (s. 39). Lagen förutsätter att frågan om förordnande av målsägandebitråde går via åklagaren men det är inte obligatoriskt. Rätten kan således självmant ta upp frågan om målsägandebitråde. Det har inte angetts när frågan om målsägandebitråde kan tas upp men det är möjligt att förordna ett målsägandebitråde i och med att förundersökning har inletts.

Lagen anger inga tidsfrister i fråga om när målsägandebitråde ska förordnas. Enligt Domstolsverkets handbok för brottmål bör den rotelansvarige på tingsrätten i god tid före huvudförhandlingen kontrollera att ett målsägandebitråde har förordnats och kallats till huvudförhandling (Kontrollista 3.3).

Det finns inga bestämmelser i lagstiftningen om domstolarnas fördelning av uppdrag som rättegångsbiträde eller ombud, inte heller om hur uppdragen som målsägandebitråde fördelas. Vid vissa tingsrätter används listor vid fördelningen av uppdrag. Det kan vara listor över sådana advokater som brukar ta uppdrag som målsägandebiträden men det rör sig ofta om samma listor som är aktuella för dem som tar uppdrag som offentliga försvarare.

I fråga om målsägandebiträdets behörighet hänvisar 4 § lagen om målsägandebitråde till 26 § rättshjälpslagen där det anges vilka personer som kan ta uppdrag som rättshjälpsbiträde. Enligt bestämmelsen får advokat, biträdande jurist på advokatbyrå eller någon annan som är lämplig för uppdraget förordnas som målsägandebitråde.

I 2 § förordningen (1997:408) om målsägandebitråde finns ett förtydligande som rör målsägandebiträdets behörighet. Förtydligandet rör begreppet biträdande jurist och enligt bestämmelsen ska som biträdande jurist betecknas den som har avlagt de kunskapsprov som har föreskrivits för behörighet till domarämbetet och har antecknats i ett register hos Sveriges advokatsamfund som anställd som biträde på byrån.

7.3 Bestämmelser om förordnande av offentlig försvarare

När frågan om förordnande av målsägandebitråde behandlas finns det anledning att jämföra de bestämmelser som gäller för målsägandebitråde med RB:s bestämmelser om förordnande av offentlig försvarare. Grunden för de senare bestämmelserna är den misstänktes rättstrygghet i de fall där den misstänkte inte har anlitat privat försvarare. Endast part kan enligt 12 kap. 22 § RB anlita rättegångsombud eller rättegångsbitråde. Det ankommer i första hand på den misstänkte att själv utse en försvarare. En förutsättning för att den misstänkte ska kunna ta tillvara sin rätt är att den misstänkte redan under förundersökningen har rätt till stöd av en försvarare. Försvararen ska biträda den misstänkte vid talans förberedande. Rätten till offentlig försvarare är knuten till den tidpunkt när den misstänkte i enlighet med 12 § förundersökningskungörelsen (1947:948) FuK, underrättas om att det finns misstanke om brott mot henne eller honom.

I vilka situationer ska offentlig försvarare förordnas?

Rätten till försvar hör till den misstänktes rättigheter. Olivercrona beskriver det i Rättegången i brottmål som en av processrättens principer att en försvarare ska förordnas genom det allmänna förvar och en som behöver det (s. 98). En person som är misstänkt för brott har enligt 21 kap. 3 § RB alltid rätt att anlita en försvarare. Det finns två typer av försvarare, privat försvarare och offentlig försvarare som förordnas av rätten och om vilken det finns bestämmelser i 21 kap. 3 och 4 §§, samt 5 § RB.

Förutsättningarna för att en offentlig försvarare ska förordnas regleras i 21 kap. 3 a § RB. Det första stycket tar upp de mest angelägna fallen där en prövning av behovet inte behöver ske. I stora drag är reglerna sådana att brottet måste ha uppnått en viss grovhet för att offentlig försvarare ska förordnas. I enlighet med 21 kap. 3 a § första stycket RB har den som är misstänkt för ett brott, för vilket inte är stadgat lindrigare straff än fängelse i sex månader, rätt till en försvarare och då är förordnade således obligatoriskt. I de här fallen ska enligt propositionen Rätten till offentlig försvarare (prop. 1983/84:23), en försvarare nära nog undantagslöst förordnas för den misstänkte (s. 15). Den som är anhållen eller häktad har rätt att på begäran få en offentlig

försvare. Enligt Fitgers kommentar till 21 kap. 3 a § RB (Internet, elektronisk version www.nj.se) förordnas i praktiken en offentlig försvarare för den som är häktad även om en begäran inte har framställts och t o m mot den misstänktes vilja.

Därutöver styr straffskalan rätten att få försvarare. Om det är tveksamt vilken påföljd som ska väljas och det finns anledning att döma till annan påföljd än böter eller villkorlig dom eller sådana påföljder i förening ska en försvarare utses. Även utredningen om brottet kan göra att den misstänkte är i behov av försvarare. Om det i övrigt föreligger särskilda skäl med hänsyn till den misstänktes personliga förhållanden eller till det som målet rör ska offentlig försvarare förordnas. Emellertid får behovet av försvarare prövas efter de enskilda omständigheterna i varje ärende. Sådana faktorer som ska beaktas vid bedömningen av om försvarare ska förordnas p g a personliga förhållanden är om det föreligger allvarlig sjukdom eller handikapp hos den misstänkte, nedsatt syn eller hörsel, hög levnadsålder eller att rättspsykiatrisk undersökning kan komma i fråga.

Slutligen ska enligt 24 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL), en offentlig försvarare förordnas för unga personer, d v s för dem som inte har fyllt 18 år. Undantag kan göras om det är uppenbart att den unge saknar behov av försvarare.

Den misstänkte kan ta upp frågan om förordnande av en offentlig försvarare under förundersökningen genom att hos rätten, polisen eller åklagaren begära att en försvarare ska förordnas. Den misstänkte kan också anmäla till polisen att hon eller han i samband med huvudförhandlingen vill ha en försvarare. Den misstänktes begäran om försvarare kan framgå av förundersökningen och eventuellt också av stämningsansökningen. I praxis noteras begäran om försvarare högst upp i förhöret med den misstänkte i förundersökningsprotokollet. Även sedan delgivning av stämningsansökningen skett hos rätten kan den misstänkte begära försvarare.

När ska offentlig försvarare förordnas?

Enligt artikel 6 i den Europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna ska den som blivit anklagad för brottslig gärning åtnjuta tillräcklig tid och möjlighet att förbereda sitt försvar. I 21 kap. 4 § RB finns en bestämmelse om att rätten ska ta upp frågan om förordnande av en offentlig försvarare så snart någon

gör en framställan om det eller då rätten själv finner anledning att förordna försvarare. Fitger anger i kommentaren till 21 kap. 4 § RB (Internet, elektronisk version www.nj.se) att frågan om förordnande av försvarare ska prövas utan dröjsmål. Att domaren är jävig är mot den bakgrunden inte ett hinder för att förordna en offentlig försvarare. I JO 1964 s. 194 ville domstolen avvakta med förordnande av offentlig försvarare för att tidpunkt för huvudförhandling skulle fastställas. JO påtalade att domstolens önskemål ifråga om rättegångens planering borde stå tillbaka för den tilltalades intresse av att så tidigt som möjligt få kontakt med sin försvarare.

Som tidigare nämnts är rätten till försvarare knuten till tidpunkten då den misstänkte underrättas om misstanke om brott. Den misstänkte ska enligt 12 § förundersökningskungörelsen informeras om möjligheten att en offentlig försvarare under vissa förutsättningar kan förordnas.

Frågan om förordnande av en offentlig försvarare kan aktualiseras när som helst och det kan ske såväl muntligen som skriftligen. Åklagaren ska enligt 23 kap. 5 § RB vidarebefordra den misstänktes begäran om försvarare till rätten. I JO 2002/03 s. 76 påtalade JO att åklagaren inte ska pröva om en begäran om offentlig försvarare är befogad.

Enligt bestämmelserna i 5 kap. 1 § och 9 kap. 17 § första stycket, punkt 2 sekretesslagen (1980:100) gäller sekretess normalt i fråga om åklagarens framställan om offentlig försvarare.

Om ett önskemål om försvarare framställts redan under förundersökningen men rätten inte finner skäl att förordna någon ska den misstänkte i samband med stämningen underrättas om att någon försvarare inte förordnats och ges tillfälle att göra en framställan om försvarare till rätten och därvid ange sina skäl för det. Det framgår av JO 1988/89 s. 30 och Fitgers kommentar till 21 kap. 4 § RB (Internet, elektronisk version www.nj.se). Tingsrätten kan göra en preliminär bedömning som innebär att den misstänkte inte behöver någon offentlig försvarare och underrätta den misstänkte om det. Fitger menar i Rättegångsbalken del 2 21:23 att huvudförhandlingen annars kan behöva ställas in på grund av att den misstänkte kanske har utgått från att en försvarare skulle förordnas och sedan begär en försvarare vid förhandlingen.

Rätten ska före huvudförhandlingen se till att försvararfrågan är löst vilket framgår av bestämmelserna i 21 kap. 4 §, 23 kap. 5 § och 45 kap. 12 § RB. Om försvarare inte är närvarande när målet ska tas till huvudförhandling får rätten enligt 46 kap. 16 § RB, om det kan

ske, till offentlig försvarare förordna någon som är behörig att motta sådant uppdrag. Förordnas inte någon försvarare ska huvudförhandlingen ställas in enligt 46 kap. 2 § första stycket punkten 3 RB.

Vem får förordnas till offentlig försvarare?

Huvudprincipen är att som offentlig försvarare ska en advokat förordnas. I 21 kap. 5 § RB föreskrivs att till offentlig försvarare ska förordnas "advokat som finnes lämplig därtill". Vad avser definitionen av advokat hänvisas till 8 kap. 1 § RB. Om det finns särskilda skäl kan annan lämplig person som har "avlagt föreskrivna kunskapsprov för domarämbetet" förordnas. Detta kan vara aktuellt om juristen ifråga har särskild kunskap i den fråga som målet gäller. Möjligheten att till försvarare utse någon annan än advokat kom till 1973. I propositionen med förslag till rättshjälpslag m m (prop. 1972:4) nämns som exempel på sådana situationer som skulle kunna utgöra särskilda skäl för att förordna annan än advokat som offentlig försvarare, att det råder brist på advokater i vissa domkretsar och att den tilltalade vänt sig till en jurist som inte är advokat men som den tilltalade hyser förtroende för (s. 264).

Den misstänkte ska tillfrågas om hon eller han önskar en särskild person som offentlig försvarare. Den misstänktes önskemål om offentlig försvarare ska enligt Danielsson i Förundersökning i brottmål, dokumenteras av förhørsledaren i protokollet (s. 20). Bestämmelsen i 21 kap. 5 § andra stycket RB anger att om den misstänkte har föreslagit någon till försvarare ska denne förordnas. Förutsättningarna för att önskemålet ska bifallas är att den försvarare som föreslagits är behörig och att det inte medför avsevärt ökade kostnader eller att det annars inte finns särskilda skäl som föranleder till annan bedömning. Att försvararen befinner sig geografiskt långt borta kan vara ett skäl att inte tillgodose den misstänktes önskemål. I det rättsfall som refereras i SvJt 1978 rf s. 58 gjordes en tolkning av begreppet "avsevärt ökade kostnader" som innebar att domstolen inte enbart beaktade merkostnaderna för att den misstänktes önskemål om en viss försvarare skulle tillgodoses utan de totala kostnaderna i målet. I rättsfallet NJA 1976:312 uttalade HD att den tilltalades önskemål av offentlig försvarare enligt 21 kap. 5 § andra stycket RB blir av betydelse först

vid val mellan personer som enligt första stycket kan komma i fråga som offentlig försvarare.

Ifråga om advokatens lämplighet hänvisar lagtexten i 21 kap. 3 § tredje stycket, tredje meningen RB till bestämmelserna i 12 kap. 2–5 §§ samt 6 § andra stycket RB som handlar om att rätten ska pröva försvararens kvalifikationer och avvisa försvararen om hon eller han inte är lämplig.

Fördelning av uppdrag som offentlig försvarare

Den som brukas som rättegångsombud ska enligt bestämmelsen i 21 kap. 5 § RB företrädesvis anlitas som försvarare. I övrigt ger lagtexten ingen vägledning om fördelningen av uppdrag som offentlig försvarare. Om den misstänkte inte har önskemål om en särskild person framgår det ofta av förundersökningsprotokollet att den misstänkte godtar den försvarare rätten förordnar. Om den misstänkte förklarar sig inte godta den som förordnas har hon eller han enligt Domstolsverkets brottsmålshandbok rätt att yttra sig om valet av försvarare (s. 6).

I de fall när någon särskild person inte har begärts som försvarare förekommer det enligt Domstolsverkets brottsmålshandbok, olika rutiner vid domstolarna vid valet av offentlig försvarare. Listor av olika slag används för att sprida fördelningen av förordnanden bland de advokater som är verksamma inom domstolens område. Justitiekanslern (JK) har vid en inspektion av Umeå tingsrätt (2003-02-07 Dnr 3417-02-28) konstaterat att i praktiken överlämnas uppgiften att fördela uppdrag som offentlig försvarare i stor omfattning åt domstolssekreterare. Angående principerna för utseende av offentliga försvarare anför JK att de "bör ha som utgångspunkt att det sker en jämn spridning av uppdragen mellan de advokater som åtar sig uppdrag som offentlig försvarare vid domstolen. Först och främst har en sådan ordning betydelse för förtroendet för domstolens saklighet och oavhängighet. Det får sålunda inte finnas misstankar om att en enskild domare (eller domstolssekreterare) favoriserar eller missgynnar en viss advokat t.ex. därför att denne upplevs som "smidig" respektive "besvärlig". Dessutom är uppdragen från rätten av stor ekonomisk betydelse för många advokater. Det sagda innebär inte att en helt rättvis eller slumpmässig fördelning av uppdragen måste upprätthållas. Rätten måste ha ett visst utrymme att beakta en advokats särskilda erfarenheter på ett visst område, t.ex. ekonomisk

brottslighet. I exempelvis mål med omfattande bevisning eller då ett långt fängelsestraff kan komma i fråga bör särskild erfarenhet och skicklighet kunna vägas in i bedömningen. Även advokaternas tillgänglighet måste kunna inverka på domstolens val. Domstolen måste alltså vara oförhindrad att erbjuda en advokat ett visst uppdrag under förutsättning att denne har möjlighet att inställa sig till huvudförhandling vid en viss tid som redan är bestämd.” Fortsättningsvis understryker JK vikten av att domare eller domstolssekreterare kan överblicka hur fördelningen av uppdrag sker så att inte en oavsiktlig snedfördelning av uppdragen blir följden. Därför menade JK att anteckningar fortlöpande skulle föras över fördelningen av uppdrag som offentliga försvarare. Även om sådana anteckningar inte syftar till en helt jämn fördelning av uppdragen menade JK att de kan tjäna som underlag för självkontroll.

Rättens beslut om att avslå en begäran om offentlig försvarare eller att förordna någon annan än den som har föreslagits kan överklagas särskilt efter anmälan om missnöje enligt bestämmelsen i 49 kap. 5 § 7 RB. Rätten måste då pröva om det finns anledning att vilandeförklara målet enligt 49 kap. 11 § RB.

Återkallande, substitution och byte av försvarare

I 21 kap. 6 § RB finns reglerna för återkallande av ett förordnande som offentlig försvarare och om substitution. I de fall där behovet av försvarare har upphört, försvararen har åsidosatt sina plikter som försvarare eller den misstänkte har anlitat en privat försvarare efter det att en offentlig försvarare har förordnats, kan rätten återkalla ett förordnande som offentlig försvarare. Detsamma gäller om målet har flyttats över till en annan domstol där den misstänkte har en annan försvarare eller målet har lagts samman med ett annat mål i vilket en annan offentlig försvarare redan har förordnats. Den misstänkte och försvararen bör vid återkallandet få tillfälle att yttra sig innan beslutet meddelas.

Det andra stycket i 21 kap. § 6 RB behandlar substitution. En offentlig försvarare får inte utan rättens tillstånd sätta någon annan i sitt ställe. Skälet till det är att uppdraget som offentlig försvarare är av personlig natur. Fitger anger i Rättegångsbalken del 2 s. 21:28 att om försvararen under en kort tid är förhindrad att fullgöra uppdraget ska det anmälas till rätten som får pröva frågan om vem som ska sättas i försvararens ställe. Ett medgivande till substitution

ska inte vara generellt utan avse en viss person som rätten godkänner som försvarare.

Ett byte av offentlig försvarare kan godkännas av rätten endast om det finns giltiga skäl för ett byte. I praxis har hänsyn tagits till vikten av ett förtroendefullt samarbete mellan klienten och försvararen och den påstådda brottslighetens straffvärde.

Några andra bestämmelser om försvarare

Även om försvararen brukar betecknas som ombud, hävdar Ekelöf i Rättegång II att försvararens processuella ställning i själva verket utgör ett mellanting mellan ett rättegångsbiträdes och ett rättegångsombuds och Ekelöf karakteriserar honom därför som en partsrepresentant av speciellt slag (s. 95). Försvararen har getts rätt att i viss utsträckning självständigt företa processuella åtgärder för att bevaka den misstänktes rätt.

Försvararens rätt att närvara vid förhör under förundersökning regleras i 23 kap. 10 § och 23 kap. 18 § andra stycket RB. Försvararen har en ovillkorlig rätt att närvara vid ett förhör om det begärts av den misstänkte. I övrigt kan hon eller han närvara om det kan ske utan men för utredningen. Ytterst är det förundersökningsledaren som avgör om det är lämpligt att försvararen närvarar vid förhöret i det enskilda fallet. Enligt Olivercrona i Rättegång i brottmål har JO:s uppfattning varit att försvararen i största möjliga utsträckning bör närvara vid förhör med den misstänkte (s. 108).

Försvararen får i enlighet med 23 kap. 18 § andra stycket RB begära kompletterande utredning.

En försvarare kan förordnas för flera personer som är misstänkta för samma brott om inte deras intressen är stridiga. Olivercrona anmärker i Rättegången i brottmål, att de misstänkta motstridiga intressen gör att det är sällsynt att gemensam försvarare förordnas (s. 101).

Bestämmelsen i 21 kap. § 7 RB handlar om försvararens skyldigheter gentemot den misstänkte. Försvararen ska med nit och omsorg tillvarata den misstänktes rätt och i det syftet verka för sakens riktiga belysning. I formuleringen ligger att försvararen lyder under sanningsplikten.

Uppdraget som offentlig försvarare upphör när domen har vunnit laga kraft.

7.4 Tidigare överväganden

7.4.1 Domstolsverkets rapport och Brottsofferutredningen

I propositionen om målsägandebitråde (prop. 1987/88:107) förordade regeringen att domstolarna skulle fatta beslut i frågor rörande målsägandebitråde. Regeringen uttalade att "det var ställt utom diskussion att i mål där åtal väckts, det ligger nära till hands att låta den domstol där målet handläggs handlägga biträdesfrågan." Regeringen hänvisade till den ordning som gällde för rättshjälp och offentlig försvarare (s. 30).

Sedan dess har frågan om förordnande av målsägandebitråde inte varit aktuell i de lagstiftningsärenden som gällt målsägandebiträdet förrän Brottsofferutredningen (Ju 1995:07) fick uppgiften att överväga behov av förändringar i lagstiftning och åtgärder för brottsoffer. Utredningen redovisade sina ställningstaganden i betänkandet Brottsoffer Vad har gjorts? Vad bör göras? (SOU 1998:40). I betänkandet beaktade utredningen Domstolsverkets utvärdering av lagen om målsägandebitråde, Målsägandebitråde – en utvärdering av tillämpningen om lagen om målsägandebitråde m m (DV 1996:2). I den framkom det uppgifter om att ett stort antal målsägandebiträden förordades sent i rättsprocessen. I nästan hälften av de undersökta ärendena förordnades målsägandebitråde först efter det att åtal väckts. Många av synpunkterna på Domstolsverkets frågor i enkäten gick ut på att förordnande av målsägandebitråde borde meddelas på ett så tidigt stadium som möjligt. En tredjedel av advokaterna som svarade på Domstolsverkets frågor ansåg att förordnande av målsägandebitråde ofta eller vanligen ägde rum för sent och en femtedel ansåg att det skedde alltför sent. Domstolarna hade inga synpunkter på frågan om tidpunkten för förordnande av målsägandebitråde. En av Domstolsverkets konklusioner i rapporten var att målsägandebiträdet borde få en mer framskjuten position under förundersökningen (ss. 5–7, ss. 20–21 s. 46, ss. 53–54).

Bland de förslag från rättsväsendets aktörer som redovisades i Domstolsverkets rapport kan nämnas att det ansågs att åklagaren borde fatta beslut i frågan om förordnande av målsägandebitråde och att polis alltid skulle underrätta åklagaren om att målsäganden framställt önskemål om målsägandebitråde (ss. 46–47).

Brottsofferutredningen lade fram förslag som syftade till att utvidga användningen av stödpersoner. Utredningen ansåg att det personliga och kurativa stöd som målsägandebiträdet enligt lagen

kunde ge bättre skulle kunna tillgodoses av stödpersoner (s. 123). Mot bakgrund av det uttalade Brottsofferutredningen att ”i de fall då det inte bedöms vara tillräckligt med det stöd och den hjälp som en stödperson kan ge, ett målsägandebitråde bör förordnas tidigare i processen än som nu sker.” I anslutning till det övervägde utredningen om inte målsägandebiträdet skulle kunna komma in tidigare i processen om åklagaren fick förordna målsägandebitråde. Brottsofferutredningens inställning var emellertid att det inte skulle leda till någon egentlig tidsvinst och att åklagarnas objektivitet skulle kunna ifrågasättas om åklagarna fick besluta om förordnande av målsägandebitråde (s. 127).

7.4.2 Riksåklagarens synpunkter på förordnande av målsägandebitråde

Riksåklagaren (RÅ) har i två beslut RÅ-A 2004/0538 och RÅ-A 2004/0658 gett synpunkter på tillämpningen av lagstiftningen om målsägandebitråde i sexualbrottsärenden. I det ena ärendet som gällde sexuellt utnyttjande av underårig hade målsäganden inte tillfrågats om hon önskade ett målsägandebitråde. Frågan verkade inte heller ha övervägts av åklagaren. Med anledning av ärendet yttrade Riksåklagaren: ”Det förhållandet att målsäganden överhuvudtaget inte har uttalat sig i frågan om målsägandebitråde får således inte, i vart fall när det gäller sexualbrott, medföra att frågan om målsägandebitråde inte övervägs av åklagaren.”

I det andra ärendet som gällde försök till våldtäkt hade målsäganden begärt ett målsägandebitråde. Riksåklagaren uttalade i sin bedömning att det föreligger en skyldighet för åklagaren att föra en anmälan om målsägandebitråde vidare till domstolen och att det inte ankommer på åklagaren att pröva om behov av biträde finns. Riksåklagaren erinrade om den viktiga funktion som målsägandebiträdet har under det tidiga skedet av rättsprocessen och påtalade att en uppgift om att biträde önskas vid huvudförhandling inte får tas till intäkt för att målsäganden motsätter sig ett målsägandebitråde i ett tidigare skede.

Mot bakgrund av dessa båda ärenden menade Riksåklagaren att det fanns anledning att fortlöpande uppmärksamma frågor om målsägandebitråde i sexualbrottsmål och gav därför åklagarväsendets utvecklingscentrum i Göteborg uppdraget att bevaka frågorna.

7.4.3 JO-beslut om målsägandebitråde

I ett beslut av JO, 4547-2002 Anmälan mot Polismyndigheten i Uppsala län med anledning av långsam handläggning av en förundersökning, togs frågan om förordnande av målsägandebitråde upp. Ärendet gällde en polisanmälan om våldtäkt där målsäganden var 17 år gammal. Kritik hade riktats mot polismyndigheten eftersom polisen vid tidpunkten för anmälan till JO ännu inte vidtagit någon åtgärd med anledning av polisanmälningen. Förundersökningen hade sedermera lagts ner. Vid två tillfällen hade målsäganden framställt önskemål om målsägandebitråde. Åklagaren som var förundersökningsledare hade noterat att målsäganden begärt ett målsägandebitråde. Trots det anmälde åklagaren inte önskemålet till rätten förrän 14 månader senare. Åklagaren förklarade det med att hon gjort bedömningen att det skulle bli svårt att styrka brott och att fler förundersökningsåtgärder krävdes. Åklagaren ville ha ett bättre underlag att ge till tingsrätten innan hon framställde en sådan begäran. Enligt åklagarmyndigheten var det oklart med vilken grad av skyndsamhet en åklagare bör hantera en framställan om målsägandebitråde men myndigheten uttalade ändå att det inte i något fall finns skäl att dröja i saken under en längre tid.

Inledningsvis tog JO upp det ansvar som en undersökningsledare har för förundersökningen i dess helhet, nämligen ansvaret för att utredningen bedrivs effektivt och att den enskildes rättssäkerhetsintressen tas tillvara. Han erinrade också om bestämmelsen i förundersökningskungörelsen om att en undersökningsledare ska ge dem som biträder honom behövliga direktiv för arbetet i enlighet med förundersökningskungörelsen. Vidare påpekade JO det angelägna i att allvarliga brott mot minderåriga gavs hög prioritet och att förundersökningen borde ha bedrivits skyndsamt.

JO anförde att det råder en stark presumtion för att målsägandebitråde ska förordnas i en förundersökning om våldtäkt och att undersökningsledarens skyldighet i 23 kap. 5 § RB att till rätten anmäla ett framställt önskemål om målsägandebitråde är undantagslös. JO underströk att det inte är åklagarens sak att pröva om behov av biträde finns utan att det är rätten som ska pröva om och när ett sådant behov föreligger. Av det sagda följde enligt JO att åklagaren inte kan avvakta med att till rätten vidarebefordra en framställan om målsägandebitråde av det skälet att utredningen är i ett initialt skede. Däremot uttalade JO att det står åklagaren fritt att i ett missivbrev till rätten ange sin ståndpunkt i frågan om

målsägandebitråde bör förordnas. Avslutningsvis menade JO att kammaråklagaren som ledde förundersökningen omgående borde ha vidarebefordrat målsägandens begäran till rätten.

7.4.4 Övriga synpunkter på förordnandet av målsägandebitråde

I två examensarbeten gällande lagstiftningen om målsägandebitråde har synpunkter om förordnande av målsägandebitråde getts. I Målsägandebiträdet – intentioner och verkligheter, gjordes intervjuer med advokater angående lagstiftningen om målsägandebitråde, bl a gällande tidpunkten för förordnandet. Enighet rådde bland dem som intervjuats om vikten av ett tidigt förordnande redan vid anmälan. Några advokater påtalade i intervjuerna att förordnande ibland skedde väldigt sent (ss. 39–40).

I Den andra kränkningen – Målsäganden och rättsprocessen, ett examensarbete från Lunds universitet, redovisas en enkätundersökning om målsägandebiträdet som genomförts bl a för att ta reda på uppfattningarna bland åklagare, domare och målsägandebiträden om tidpunkten för målsägandebiträdets förordnande. Medan målsägandebiträden ansåg att målsägandebitråde ofta förordnades först sedan åtal väckts, ansåg åklagarna att förordnande oftast skedde vid lämplig tidpunkt. Åklagarna menade att tidpunkten för förordnande var beroende av bevisläget och av vilka brott det var fråga om. Den slutsats som författaren drar i examensarbetet är att det inte verkar ha skett någon förbättring på området jämfört med situationen åtta år tidigare då Domstolverket gjorde sin utvärdering av lagstiftningen om målsägandebitråde (ss. 50–51).

Under 2004 utsåg regeringen en utredare som fick uppdraget att bl a föreslå strategier och åtgärder som kan öka benägenheten att anmäla sexuella övergrepp och att överväga och ge förslag på vad som kan göras för att minska påfrestningarna på målsäganden i rättsprocessen. En övergripande uppfattning som framförs i promemorian Anmälan och utredning av sexualbrott (Ju 2004:1) är att bristande kunskaper om lagstiftningen, rättsväsendet och vilka möjligheter det finns att få hjälp, motverkar anmälningsbenägenheten av sexualbrott (s. 12). Utredaren anser att behovet av att få information kan tillgodoses genom att brottsdrabbade får rätt till juridiskt biträde tidigare än vad som sker idag (s. 15). Vidare konstaterar utredaren brister i tillämpningen av reglerna om

målsägandebitråde, bl a därför att målsägandebiträden inte förordnas i den omfattning som det behövs. Men utredaren tar också upp tidpunkten för förordnande av målsägandebitråde och påtalar att målsägandebiträden ibland inte förordnas förrän åklagaren beslutat att väcka åtal (s. 119).

Slutligen ska några rapporter och granskningar som genomförts av Riksåklagaren och Rikspolisstyrelsen nämnas.

I handboken Handläggning av ärenden rörande övergrepp mot barn, som Åklagarmyndighetens Utvecklingscentrum i Göteborg gett ut, påpekas det att redan när förundersökning inleds måste frågan om förordnande av målsägandebitråde och särskild företrädare för barn omgående uppmärksammas (s. 11). I Granskning av brottsutredningar avseende våld mot kvinnor från åklagarkammaren i Västerås påtalades vikten av att ett målsägandebitråde förordnas i ett så tidigt skede som möjligt (s. 23).

Två färskas rapporter från Åklagarmyndighetens Utvecklingscentrum i Göteborg behandlar också målsägandebiträdet, Gemensam inspektion – Granskning av brottsutredningar avseende våldtäkt och grov våldtäkt där brottsoffret är över 15 år och Grov kvinnofridskränkning Tillsynsrapport (RättsPM 2006:8). I granskningen av våldtäktsärenden i rapporterna efterlystes mer effektiva rutiner för hur förundersökningsledaren så säkert som möjligt och på ett skyndsamt sätt ska få besked om önskemål eller behov av målsägandebitråde (s. 52).

Även i Sexuella övergrepp mot barn, Åklagarmyndigheternas redovisning av ett uppdrag, som är ett material för chefsutbildning från 2006, redovisas det från en granskning av ärenden från åklagarkammaren i Skövde och 2:a åklagarkammaren i Göteborg att det funnits utrymme för att förordna målsägandebitråde i betydligt fler ärenden. Målsägandebiträden förordnades relativt sent i merparten av de utredningar som redovisades (s. 4).

7.5 Utredningens undersökningar

7.5.1 Utredningens genomgång av brottmålsakter

Tidpunkten för framställan om målsägandebitråde

I utredningens genomgång av brottmålsakter från tingsrätterna i Stockholm, Göteborg, Malmö, Umeå och Lidköping, som omfattade 308 ärenden där målsägandebitråde hade förordnats, gjordes framställan om målsägandebitråde av åklagaren i 90 % av

ärendena. De uppgifter som redovisas nedan angående framställan om förordnande av målsägandebitråde gäller således huvudsakligen åklagarens framställan.

I majoriteten av de ärenden som undersökts av utredningen, eller i 58 % av dem, gjordes framställan om målsägandebitråde före stämningsansökan. I 36 % av ärendena gjordes emellertid framställan efter stämningsansökan eller i anslutning till stämningsansökan.

Tidpunkt för förordnande av målsägandebitråde

Utredningen ville i sin genomgång av brottmålsakter undersöka förhållandet mellan den tidpunkt när ett önskemål om målsägandebitråde hade registrerats i förundersökningsprotokollet eller diariet och tidpunkten när målsägandebiträdet förordnades. Önskemål om målsägandebitråde fanns noterat i förundersökningsprotokollet i 122 av de 308 ärenden som utredningen gick igenom. I 58 % av ärendena förordnades målsägandebitråde mellan en till sju dagar efter det att önskemålet noterats i förundersökningsprotokollet. I 21 % av ärendena förordnades målsägandebiträdet mellan åtta dagar och en månad efter önskemålet om målsägandebitråde och i 13 % av ärendena förordnas målsägandebiträdet först en månad efter önskemålet eller senare. Det var mycket sällsynt att behov av målsägandebitråde var noterat och dokumenterat av någon i rättsväsendet. Det gör att uppgifterna om tidpunkten för förordnande av målsägandebitråde i det avseendet inte är intressanta.

Utredningen tog också fram uppgifter om när målsägandebitråde förordnades i förhållande till stämningsansökan. Flertalet eller över hälften av målsägandebiträderna i undersökningen förordnades före stämningsansökan. I drygt 30 % av ärendena förordnades målsägandebiträderna efter stämningsansökan. Målsägandebiträderna förordnades i 40 % av fallen efter eller i nära anslutning till stämningsansökan.

I fråga om det tidsmässiga förhållandet mellan framställan av målsägandebitråde och rättens beslut om förordnande kan det konstateras att i över hälften av ärendena förordnades målsägandebiträdet samma dag som framställan om förordnande av målsägandebitråde gjordes. I nästan samtliga av de resterande övriga ärendena, d v s i 42 % av fallen, förordnades målsägandebiträdet en

till sju dagar efter det att framställan gjorts eller lämnats in till rätten.

Utredningen valde också att undersöka hur tidpunkten för förordnande av målsägandebitråde förhöll sig till tidpunkten för utsatt huvudförhandling. I närmare 30 % av ärendena förordnades målsägandebiträdet mellan en vecka och en månad före huvudförhandlingen medan i 17 % av ärendena förordnades målsägandebiträdet mellan noll till sju dagar före utsatt förhandling, d v s strax före en huvudförhandling.

Slutligen studerades förhållandet mellan tidpunkten för polisanmälan av brott och tidpunkten för förordnandet av målsägandebitråde. Det var en jämn fördelning mellan de olika tidsspänn som angivits i enkäten angående förhållandet polisanmälan och förordnande. De alternativ som fanns var mellan 1–7 dagar, mellan en vecka och en månad, mellan en till tre månader och slutligen mer än 90 dagar. I majoriteten av de undersökta ärendena eller i en tredjedel av dem förordnades målsägandebiträdet mellan en vecka och en månad efter brottsanmälan. I en femtedel av ärendena förordnades målsägandebitråde mellan en till tre månader efter brottsanmälan. I nästan en fjärdedel av ärendena slutligen förordnades målsägandebiträdet mer än 90 dagar efter det att brottet anmälts till polisen.

Övriga uppgifter om förordnandet

Genom aktgenomgången fick utredningen ett antal andra uppgifter om det sätt på vilket målsägandebiträden förordnas idag.

I 15 % av de 308 fall som studerades och i vilka ett målsägandebitråde hade förordnats, lades förundersökningen ner. Huvudförhandling hade således ägt rum i de resterande 85 % av ärendena.

Vanligtvis var det åklagaren som framställt en begäran om målsägandebitråde. I de övriga ärendena var det huvudsakligen den som förordnades som gjort framställan om målsägandebitråde, men det var lika vanligt att det inte framgick vem som begärt målsägandebitråde. Som regel gjordes framställan om målsägandebitråde skriftligen.

Utredningen tog fram uppgifter om huruvida beslut om förordnande av målsägandebitråde hade motiverats. I endast 2 % av ärendena fanns en motivering av besluten medan 98 % av besluten inte var motiverade. Således har det både genom aktgenomgången

och vid samtal som utredningen haft med åklagare, domare och advokater framkommit att besluten om förordnande av målsägandebitråde normalt inte är individuellt utformade. Det betyder att de utformas efter en mall och att inga extra kommentarer ges om målsägandens behov när domstolens bifall ges på framställan om förordnande av målsägandebitråde.

I de flesta fall förordnades målsägandebitrådet genom ett särskilt uppsatt beslut men i en fjärdedel av ärendena förordnades målsägandebitrådet i samband med kallelsen. I ett fåtal fall var förordnandena dokumenterade på annat sätt.

I majoriteten av de aktuella ärendena var målsägandebitrådet advokat men i 10 % av ärendena var målsägandebitrådena biträdande jurister. I de flesta av de undersökta ärendena, eller i 55 % av dem hade målsäganden inte angett önskemål om att en särskild namngiven person skulle förordnas som målsägandebitråde.

Det var relativt sällsynt att målsägandebitrådena hade bytts ut eller entledigats. Det hade skett i 10 % av de undersökta ärendena. Ett exempel på skäl som angavs till att målsägandebitråde hade bytts ut eller entledigats var att målsägandebitrådet hade haft förhinder att infinna sig vid huvudförhandlingen. Substitution förekom i ett par av ärendena.

7.5.2 Utredningens enkät till åklagare

Det stora flertalet av frågorna i utredningens enkät till åklagare var relaterade till hur och när målsägandebitrådet förordnas.

Till att börja med fick åklagarna svara på om de övervägde en framställan om förordnande av målsägandebitråde när målsäganden själv inte hade framställt ett önskemål om målsägandebitråde. Den överväldigande majoriteten av åklagarna eller 85 % av dem som svarade uppgav att de någon gång gjorde sådana överväganden medan 10 % av åklagarna svarade att de ofta övervägde framställan om målsägandebitråde även om någon framställan om det inte gjorts av målsäganden.

Åklagarna fick också frågor som gällde deras överväganden i samband med framställan om målsägandebitråde. Några frågor handlade om huruvida åklagarna avvaktade vad som hände i polisutredningen innan de gjorde en framställan om förordnande av målsägandebitråde. Frågan ställdes dels för det fall att önskemål framstälts om målsägandebitråde, dels för de fall att något sådant

önskemål inte framställts. Åklagarna kunde välja mellan att svara Ja, Ibland och Nej på frågorna. De som svarade jakande fick i en följdfråga svara på vad de avvaktade i utredningen. Svartalternativen var antingen Framsteg i undersökningen, Nya omständigheter som kan föranleda behov hos målsäganden eller, beroende på om ett önskemål om målsägandebitråde framställts, Andra skäl. I den fråga som gällde fall där ett önskemål om målsägandebitråde inte hade framställts fanns även svartalternativet Att målsäganden framställer önskemål om målsägandebitråde.

I de fall där önskemål om målsägandebitråde hade framställts, uppgav de flesta av åklagarna att de inte avvaktade vad som hände i utredningen innan en framställan om målsägandebitråde gjordes. En tredjedel svarade emellertid att de ibland avvaktade vad som hände i utredningen. De som ibland avvaktade angav inga skäl till varför de gjorde så. En åklagare uppgav att hon eller han avvaktade vad som hände i utredningen både i form av framsteg i förundersökningen och nya omständigheter som skulle kunna föranleda behov hos målsäganden.

När situationen var den omvända, d v s att önskemål om målsägandebitråde inte hade framställts, svarade flertalet av åklagarna eller 67 % att de ibland avvaktade vad som hände i utredningen innan de aktualiserade frågan om målsägandebitråde. Drygt hälften av de åklagare som avvaktade i den här situationen uppgav att de avvaktade nya omständigheter som kunde föranleda behov hos målsäganden. En tredjedel avvaktade framsteg i undersökningen. Endast en åklagare svarade att hon eller han avvaktade att målsäganden skulle framställa önskemål om målsägandebitråde.

En av frågorna handlade om huruvida åklagarna gör en prövning av behovet av målsägandebitråde enligt 1 § punkten 1 i lagen om målsägandebitråde, d v s då målsäganden utsatts för ett sexualbrott, innan framställan av förordnande av målsägandebitråde inges till tingsrätten. Av svaren framgick att majoriteten av de tillfrågade åklagarna inte gör en prövning i de här fallen. En tredjedel av dem gjorde en sådan prövning regelmässigt och en mindre grupp gjorde det ibland. Två åklagare kommenterade det med att trots att de gör en egen prövning ger de alltid in framställan om målsägandebitråde till tingsrätten oavsett vad deras syn på behovet av målsägandebitråde är. En åklagare prövade behovet av målsägandebitråde för att få en egen uppfattning om det.

En fråga handlade om förordnande av målsägandebitråde vid sexualbrott. Utredningen ville veta vad åklagarna ansåg att orsaken

var till att målsägandebiträden inte förordnas i den omfattning de borde vid sexualbrott. Närmare hälften av åklagarna ansåg att det vanligaste skälet är att åklagaren avvaktade utvecklingen i utredningen. Den andra hälften av åklagarna ansåg att det berodde på att målsäganden inte framställde något önskemål om målsägandebitråde. En av åklagarna uppgav att det rör sig om okunskap om hur reglerna ska tillämpas och en annan att det beror på att anmälan sker en tid efter det att brottet har begåtts. En åklagare uppgav att hon eller han hos domstolen begärde förordnande av målsägandebitråde i ett tidigt skede, oavsett om målsäganden hade begärt det eller inte. Ett fåtal åklagare eller 7 % svarade att det kan vara uppenbart obehövt att förordna målsägandebitråde vid sexualbrott med hänsyn till brottet.

En fråga handlade om när framställan om målsägandebiträdet gjordes. Hälften av svarspersonerna uppgav att framställan om målsägandebitråde gjordes i det inledande skedet av förundersökningen och nästan lika många uppgav att framställan gjordes under förundersökningens gång. Nästan inga svarade att framställan gjordes i anslutning till stämningsansökan.

En fråga som har med tidpunkten för förordnande att göra var den som handlade om i vilket skede av rättsprocessen som målsägandebiträdet har störst betydelse. Åklagarna kunde svara antingen Under förundersökningens inledningsskede, Under förundersökningens gång, eller Under huvudförhandlingen. Fördelningen mellan de båda senare svarsalternativen var relativt jämn men det var en övervikt på svaret Under huvudförhandlingen. Endast ett fåtal av åklagarna menade att målsägandebiträdet har störst betydelse under förundersökningsskedet. Cirka en tiondel av åklagarna angav flera alternativ.

En fråga ställdes också om vilken prioritet åklagarna ger frågan om förordnande av målsägandebitråde när det finns ett önskemål om målsägandebitråde. Nästan alla svarade att de ger frågan hög prioritet medan 15 % av åklagarna svarade att den prioritet som gavs sådana ärenden var beroende på ärendets natur eller på brottet.

Av undersökningen framgår det också att de flesta av åklagarna eller 63 % av dem ibland har andra kontakter med tingsrätten om behovet av målsägandebitråde, utöver den kontakt som upprättas i och med att åklagarna gör framställan om förordnande av målsägandebitråde. Den resterande delen av de tillfrågade åklagarna eller 40 % hade aldrig några andra kontakter med tingsrätten. Någon dialog fördes inte med domstolen angående förordnande av

målsägandebitråde enligt de flesta av åklagarna eller närmare 60 % av dem.

Avslutningsvis ställde utredningen frågan om åklagarna ansåg att det nuvarande systemet för förordnande av målsägandebitråde fungerade på ett bra sätt. Åklagarna kunde svara med Ja, Nej eller Tillfredsställande. Majoriteten ansåg att systemet var tillfredsställande medan en grupp av åklagare som utgjorde 7 % av dem som svarade inte ansåg att systemet fungerar bra. Knappt en femtedel svarade ja. En åklagare påpekade att polisen skulle kunna framställa en begäran om målsägandebitråde direkt till tingsrätten när den tilltalade är okänd eftersom åklagaren i sådana fall endast får ärendet inlottat för att begära målsägandebitråde. En annan åklagare ansåg att systemet inte fungerar vid sexualbrott.

Åklagarna fick också en fråga om det fanns ett behov av advokater med särskild kompetens för uppdraget som målsägandebitråde. En övervägande del av åklagarna eller 53 % svarade att det krävs särskild kompetens för uppdraget. Resterande 44 % av åklagarna menade att sådan kompetens krävs ibland.

7.5.3 Utredningens enkät till advokater

I utredningens enkät som riktade sig till advokater ställdes en rad frågor om olika aspekter på hur och när målsägandebiträdet förordnas. Dessa handlade bl a om information, om kontakter med målsäganden och tingsrätten angående förordnande av målsägandebitråde, om tidpunkten för förordnande av målsägandebitråde och om prövningen av behovet av målsägandebitråde.

Nio frågor i enkäten ställdes under rubriken Förordnade av målsägandebitråde. Flera av dem gällde specifikt tidpunkten för förordnande. Inledningsvis fick advokaterna svara på i vilket skede av rättsprocessen de ansåg att målsägandebiträden brukar förordnas. Advokaterna fick möjlighet att svara på om målsägandebiträdena förordnas, antingen i anslutning till polisanmälan, i samband med stämningsansökan eller när det står klart att skadeståndstalan ska föras. Enligt majoriteten av advokaterna eller 67 % av dem, förordnas målsägandebiträdena i de flesta fall i samband med stämningsansökan. En femtedel av advokaterna ansåg att förordnandet oftast sker när det står klart att en skadeståndstalan ska föras. En mindre grupp ansåg att målsägandebiträden förordnas i samband med polisanmälan.

I den följande frågan fick advokaterna svara på när målsägandebiträden borde förordnas. Advokaterna ansåg nästan enhälligt att målsägandebitråde bör förordnas så snart en förundersökning har inletts. De flesta ansåg också att det borde finnas ett krav på skyndsamhet när ett målsägandebitråde ska förordnas. Majoriteten av dem som svarade eller 60% tyckte att det alltid borde finnas ett sådant krav och 38 % ansåg att ett skyndsamhetskrav borde finnas för vissa situationer. Det var således nästan ingen som ansåg att ett krav på skyndsamhet inte var nödvändigt. I det här sammanhanget kan det noteras att 70 % av advokaterna var av den åsikten att det borde finnas en advokatberedskap för målsägandebiträden, t ex vid helger.

Advokaterna fick också svara på om de ansåg att ett tidigt inträde av målsägandebiträdet under rättsprocessen leder till att färre förundersökningar läggs ner. Närmare hälften av advokaterna ansåg att målsägandebiträdet bidrog till färre nedlagda förundersökningar medan nästan lika många svarade Vet ej.

Av svaren framkom också att målsägandebiträden mycket sällan förordnas när polisen leder förundersökningen. En grupp advokater betonade att det finns många ärenden där målsägandebiträden borde förordnas omgående bl a därför att förhör borde hållas i närvaro av målsägandebiträdet. Det ansågs särskilt viktigt vid vissa typer av grövre brott, vid sexualbrott och vid brott mot barn i hemmet. Ett par advokater framhöll att målsägandebiträdet förordnas väldigt sent vid de här brottstyperna. De menade att målsäganden uppmärksammar sitt behov av målsägandebitråde men att det inte alltid leder till ett förordnande. Den som målsäganden vill ha som målsägandebitråde blir ibland tvungen att själv kontakta polis eller tingsrätt för att bli förordnad i tid.

En förklaring som någon advokat gav till att målsägandebitråde inte förordnades tidigare än vad som sker var att polis och åklagare försöker spara genom att inte se till att målsägandebitråde förordnas.

Andra synpunkter som framkommer i enkäten till advokaterna är att tidigare förordnanden kan vara ett sätt att stärka målsägandens ställning, att domarna behöver utbildning i brottsofferfrågor samt att inställningen till målsägandebiträden kunde vara mer positiv inom rättsväsendet.

7.6 Utredningens överväganden och förslag

Utredningen föreslår att åklagaren ska fatta beslut om förordnande av målsägandebitråde under förundersökningen och att beslut i frågor som rör förordnande av målsägandebitråde ska fattas med skyndsamhet. Sedan åtal har väckts förordnar domstolen målsägandebitråde. Åklagarens beslut i frågor som rör målsägandebitrådet ska kunna överklagas till tingsrätten. Utredningens förslag innebär förändringar i 7 § lagen om målsägandebitråde.

7.6.1 Befogenheten att förordna målsägandebitråde

Tidpunkten

Målsägandebitrådet uppmärksammades i propositionen 1983/84:105 om ändring i brottsbalken m m (sexualbrotten) som ett biträde som kunde bistå målsäganden, inte huvudsakligen med utformningen av ansvars- eller skadeståndstalan, utan i samband med förhör liksom under domstolsförfarandet i övrigt (s. 47). Begreppet juridiskt biträde under förundersökning och rättegång återfinns i propositionen om målsägandebitråde (prop. 1987/88:107 s. 1). Det visar att redan i samband med de inledande initiativen till lagstiftningen om målsägandebitråde ansåg regeringen att förundersökningen och rättegången hade likvärdig betydelse när det gällde målsägandebitrådet arbete med att bistå målsäganden.

Att ett tidigt inträde av målsägandebitrådet i rättsprocessen är av största vikt har påpekats ett flertal gånger i olika sammanhang innan utredningen startade sitt arbete. För tio år sedan uttalade Domstolsverket i sin utvärdering av lagstiftningen om målsägandebitråde, Målsägandebitråde – en utvärdering av tillämpningen av lagen om målsägandebitråde m m, att målsägandebitråde borde få en mer framskjuten position under förundersökningen (s. 47).

Ett målsägandebitråde ska förordnas när en förundersökning har inletts. I propositionen om målsägandebitråde (prop. 1987/88:107) underströk regeringen att detta inte skulle orsaka några problem eftersom en anmälan om brott i de flesta fall leder till att en förundersökning omedelbart inleds. Dessutom gavs en möjlighet för målsägandebitrådena att i undantagsfall kunna inleda sitt arbete innan en förundersökning inletts (s. 29).

I propositionen beskrevs målsägandebitrådets främsta uppgift som att "lindra påfrestningarna i samband med utredningen rörande ett allvarligt och integritetskränkande brott" (s. 23). Det tyder på att tyngdpunkten i målsägandebitrådets uppdrag ansågs vara förundersökningsstadiet. Flera av de advokater som utredningen samtalat med uttrycker samma sak även om en del av dem menar att det varierar var tyngdpunkten i uppdraget ligger beroende på vilket brott och vilka målsägande det rör sig om.

Målsägandebitrådet ska informera målsäganden om rättsprocessen, om den aktuella utredningen, om bevisningen liksom om de stödåtgärder som samhället erbjuder. Dessutom kan uppgiften med att förbereda skadeståndsanspråket ta tid i anspråk. Därutöver tillkommer det faktum att det är en viktig del av målsägandebitrådets uppgift att lyssna på målsägandens berättelse. Detta behöver ofta ske både en och flera gånger. Det inledande skedet av rättsprocessen är viktigt ur målsägandens synvinkel, eftersom målsägandebitrådet ska förbereda målsäganden på vad som ska hända under rättsprocessen både ur en juridisk och ur en känslomässig synvinkel. Därför bör man försäkra sig om att målsägandebitrådet förordnas i ett tidigt skede. Om målsäganden är samlad, medveten om sina rättigheter och om vad som ska ske skapar det förutsättningar för en effektivare förundersökning.

Många advokater i utredningens enkät upplever att målsägandebitrådets roll är lika viktig under förundersökningsstadiet som under huvudförhandlingen. De flesta av advokaterna menade dock att deras huvudsakliga arbetsuppgift är att vägleda målsäganden och att informera om rättsprocessen. Det är sådana uppgifter som huvudsakligen görs under förundersökningen.

För att målsägandebitrådet ska kunna fullgöra sitt uppdrag krävs som tidigare framförts att förordnandet av målsägandebitrådet sker i början av förundersökningen. I utredningens intervjuer med brottsoffer som varit företrädare av målsägandebitråden har framkommit att flera av de intervjuade anser att de fått ett målsägandebitråde för sent.

Utredningen har av enkäten till åklagare dragit slutsatsen att åklagarna anser att målsägandebitrådet är betydelsefull i flera skeden av rättsprocessen och flera åklagare anser att målsägandebitrådet är lika viktigt i olika skeden av den rättsliga processen.

Sammantaget tycks såväl advokater som åklagare ha den uppfattningen att målsäganden behöver likvärdigt stöd både under förundersökningen och under huvudförhandlingen.

Utredningen noterade vid sin genomgång av brottmålsakter att antalet ärenden med målsägandebiträden där förundersökningen hade lagts ner var relativt få till antalet. Med tanke på att ett stort antal brottsutredningar läggs ner varje år kan det tyda på en försiktighet i hur information om målsägandebitråde ges och hur en begäran om målsägandebitråde förmedlas, särskilt när det inte finns någon känd gärningsman eller när utredningen inte gjort några framsteg. Även uppgifter om antalet förordnanden som görs i anslutning till stämningsansökan tyder på att en stor grupp målsägandebiträden förordnas först när det finns en person som är skäligen misstänkt för brottet. Nästan hälften av åklagarna i utredningens enkät svarade att de bara ibland gjorde en framställan om målsägandebitråde när det inte fanns en utpekad gärningsman. Målsäganden kan emellertid vara i behov av det stöd som ett målsägandebitråde kan ge även om ingen är misstänkt för brottet. Utredningen menar också, i likhet med närmare hälften av advokaterna i utredningens enkätundersökning, att ett tidigt inträde av målsägandebiträdet i vissa fall kan medverka till att ärendet inte avskrivs. Regeringen har ansett att målsägandebiträdets uppgift är att lindra påfrestningarna under utredningen. De påfrestningar som målsäganden kan uppleva finns många gånger redan i inledningsskedet av förundersökningen. Den av Sexualbrottsofferutredningen föreslagna möjligheten att få rådgivning av en advokat ger incitament för att juridisk hjälp ska tillhandahållas redan innan det finns en känd gärningsman. Därmed kan också tidigare förordnanden komma till stånd. I det skede av rättsprocessen när också en rad andra inledande utredningsåtgärder genomförs är det enligt utredningens uppfattning naturligt att åklagaren fattar beslutet om förordnande av målsägandebitråde. Ett klargörande av frågan om förordnande av målsägandebitråde bör, som utredningen påpekat i kapitel 5, betraktas som en förstahandsåtgärd. Bestämmelser om information om målsägandebitråde på ett tidigt stadium och om skyndsamhet i handläggningen kan bidra till att målsägandebiträden förordnas i ett tidigare skede.

Utredningen har ställt frågor till såväl åklagare som advokater om när målsägandebiträdet bör förordnas. I båda dessa grupper råder det stor enighet om att målsägandebiträdet bör förordnas så snart förundersökning har inletts och inte under andra för målsäganden eventuellt kritiska tidpunkter i rättsprocessen. En stor del av advokaterna anser att målsägandebiträdet bör förordnas redan när förundersökningen inletts och över 70 % av dem ansåg att målsägande i vissa fall behöver stöd av målsägandebitråde före

en polisanmälan görs. De allra flesta advokater tycker att det bör finnas ett skyndsamhetskrav vid förordnandet av målsägandebitråde.

Från försvararhåll hävdas ibland att offentlig försvarare bör förordnas i ett tidigt skede. Samma skäl som framförs i den frågan gör sig gällande också ifråga om målsägandebiträdet, nämligen att målsägandebiträdet bör få möjlighet att sätta sig in i ärendet tidigt för att kunna påverka utredningens bedrivande. För målsäganden, som ofta förlorat kontrollen och fotfästet i tillvaron, är juridiskt och kurativt stöd i det inledande skedet lika viktigt som för den misstänkte.

Bristen på information om rättsprocessen gör målsägandena särskilt sårbara. Om målsägandebiträdet förordnades tidigare än vad som sker idag skulle fler målsägande kunna få information om rättsprocessen och om sitt eget ärende och skulle på så vis kunna komma bättre förberedda till rättegången. Det framgår av utredningens intervjuer med brottsoffer i bilaga 7 av betänkandet att alla som intervjuats saknade information om det fortsatta skeendet. Det förstärkte deras osäkerhet inför den kommande rättegången. Brottsoffer som är hotade eller trakasserade är en grupp som ökar. För dem är det särskilt viktigt att få möjligheten att samtala med målsägandebiträdet i god tid före huvudförhandlingen.

Utredningen förutser att de förslag som lämnats i betänkandet ska få till följd att antalet sena förordnanden minskar men är ändå medveten att det fortsättningsvis kan förekomma ärenden där inte behovet av målsägandebitråde uppmärksammas förrän i samband med att åtal väcks. Trots en förbättrad information till brottsoffer om målsägandebiträdet kan vissa målsägande först vid kallelse till huvudförhandling inse att de behöver ett målsägandebitråde. Från och med att åtal väcks har domstolen ett allmänt ansvar för en korrekt handläggning av målet och därmed också för att kontrollera behovet av målsägandebitråde. Från brottsoffer-synpunkt är det angeläget att domstolen vid den här tidpunkten kan fatta ett snabbt beslut om att förordna målsägandebitråde. Därför föreslår utredningen att domstolens befogenhet att förordna målsägandebitråde kommer att kvarstå från och med det att en stämningsansökan har inkommit till rätten. Det framgår av utredningens förslag till ny 8 §.

Handläggningen av förordnandet

Utredningens studier av hur målsägandebiträden förordnas visar att det i de flesta fall är åklagaren som gör framställan om målsägandebitråde. Av svaren på utredningens enkät till åklagare kan man se att en stor grupp åklagare regelmässigt gör en prövning av behovet av målsägandebitråde. Det sker oberoende av om det rör sig om ett brott enligt brottsbalkens kapitel 6, d v s ett sådant brott där det råder presumtion för förordnande av målsägandebitråde, eller om det rör sig om andra brott där det är möjligt att förordna målsägandebitråde.

Det är domstolen som formellt fattar beslut om att förordna målsägandebitråde. Till grund för beslutet ligger normalt endast de uppgifter som åklagaren lämnat i sin framställan till domstolen. I de fall där framställan görs i anslutning till att förundersökning inleds och där vikten av att snabb handläggning är som störst finns normalt inga andra uppgifter att tillgå än de som åklagaren för fram. Det betyder att bedömningen av om målsäganden har behov av målsägandebitråde huvudsakligen görs av åklagaren.

Utredningens studier visar att antalet avslag på begäran om målsägandebitråde är förhållandevis få. Av det drar utredningen slutsatsen att domstolarna i huvudsak följer den bedömning som åklagaren gjort i sin framställan om målsägandebitråde. Åklagarna väljer också i stor utsträckning att avvakta vad som händer med utredningen innan en framställan om målsägandebitråde görs till rätten. Vilka skälen till det är går inte att generellt fastställa eftersom det naturligtvis varierar från fall till fall. Det faktum att åklagarna inte bär ansvaret för beslutet torde emellertid vara en förklaring till att åklagaren så ofta dröjer med att vidarebefordra en begäran om målsägandebitråde.

Regeringen framhöll i propositionen om målsägandebitråde (prop. 1987/88:107) att myndigheterna skulle hjälpa till att förmedla en begäran om målsägandebitråde (s. 30). Det finns emellertid inga föreskrifter om hur det ska gå till eller när en framställan om målsägandebitråde ska göras även om uttalandena av RÅ respektive JO ger viss vägledning. RÅ har dessutom påtalat att det inte är åklagarens uppgift att göra en prövning av om det finns ett behov av målsägandebitråde.

Sexualbrottsofferutredningen har i promemorian Anmälan och utredning av sexualbrott (Ju 2004:1) föreslagit att det ska finnas en skyldighet för förundersökningsledaren att begära att ett målsägandebitråde förordnas så snart förundersökning har inletts i

mål om sexualbrott. Mer effektiva rutiner för hur förundersökningsledaren säkrast och på ett skyndsamt sätt får besked om önskemål eller behov av målsägandebitråde har efterlysts i den tidigare nämnda granskningen av våldtäktsärenden, Gemensam inspektion Granskning av brottsutredningar avseende våldtäkt och grov våldtäkt där brottsoffret är över 15 år.

En skyldighet existerar redan för förundersökningsledaren att, som det föreslås i Anmälan och utredning av sexualbrott, hos rätten anmäla att målsägandebitråde ska förordnas. Trots att det finns en sådan skyldighet har flera undersökningar visat att många målsägandebiträden förordnas i ett sent skede. För att tidigarelägga förordnandet av målsägandebitråde är det därför inte tillräckligt att förundersökningsledaren får besked om önskemål eller behov av målsägandebitråde eftersom åklagaren i stor utsträckning prövar och även avvaktar med att vidarebefordra en framställan om målsägandebitråde till rätten.

Enligt 4 § lag om målsägandebitråde kan målsägandebitråde förordnas på begäran av målsäganden eller när det annars finns anledning till det. Domstolen kan ex officio ta upp frågan om målsägandebitråde. Förordnande av målsägandebitråde är också en av de inledande åtgärder som ska vidtas sedan ett nytt mål inkommit och lottats på en rotel. Det verkar emellertid vara sällsynt att domstolen självmant tar upp frågan om målsägandebitråde. Förklaringen är förmodligen att domstolen saknar underlag för att kunna ta ställning i frågan.

I propositionen om målsägandebitråde (prop. 1987/88:107) fastställde regeringen att domstolen borde handlägga frågan om målsägandebitråde i mål där åtal väckts. Det bör noteras att regeringens inställning att det var självskrivet att domstolen skulle förordna målsägandebitråde endast gällde mål där åtal väckts.

Regeringen gjorde vissa överväganden när det gällde handläggningen av biträdesfrågan i de fall där en förundersökning pågick. Ett alternativ som presenterades i frågan om vem som skulle handlägga ärenden om målsägandebiträden var att rättshjälpsnämnderna i sådana ärenden skulle kunna förordna målsägandebitråde. Det ansågs vara i enlighet med principerna om allmän rättshjälp. Emellertid kom regeringen fram till att rättshjälpsnämnderna hade begränsad erfarenhet av brottmål. Eftersom domstolen däremot hade sådan erfarenhet gavs den rätten att förordna målsägandebitråde även i de här fallen (s. 30).

Åklagarens roll

Åklagarna har till utredningen förmedlat en positiv syn på målsägandebitråde. Synpunkterna från såväl advokater som åklagare ger också uttryck för att samarbetet dem emellan fungerar bra. Eftersom målsägandebiträdets roll har utformats så att målsäganden ska känna sig trygg och säker i rättsprocessen får åklagaren mer utrymme för andra arbetsuppgifter när ett målsägandebitråde förordnats.

Åklagarens nuvarande roll och arbetsuppgifter gör åklagaren väl lämpad för att besluta i frågan om förordnande av målsägandebitråde. Åklagaren har kännedom om utredningen och de speciella omständigheter som råder i den. Dessutom har åklagaren möjlighet att träffa målsäganden och kan skaffa sig en uppfattning om henne eller honom. I utredningens aktgenomgång gjorde målsägande själva framställan om målsägandebitråde i ett mycket litet antal fall. Målsägande är således i det avseendet beroende av åklagarens handläggning av ärendet. Den dialog som åklagarna har om utredningen med polisen under förundersökningen omfattar också målsäganden. Förslag har presenterats av Åklagarmyndighetens Utvecklingscentrum i Göteborg – i Gemensam inspektion Granskning av brottsutredningar avseende våldtäkt och grov våldtäkt där brottsoffret är över 15 år – att åklagaren mer aktivt ska verka för att rätten förordnar ett målsägandebitråde (ss. 53–55 och s. 59). I det perspektivet ter det sig för utredningen mer naturligt att åklagaren själv förordnar målsägandebiträdet. På så vis kan beslutsvägen förkortas och förordnandet ske tidigare än vad som nu är fallet. Såsom systemet för förordnande av målsägandebitråde fungerar idag har åklagaren en bred erfarenhet av att bedöma behov av målsägandebitråde.

Åklagaren har enligt lag en skyldighet att vara objektiv under förundersökningen vilket gör åklagaren lämpad att besluta om förordnande av målsägandebitråde. Utredningen menar att förordnandefrågan är en av flera utredningsåtgärder som måste verkställas på ett tidigt stadium, d v s som en förstahandsåtgärd i förundersökningen. Utredningens uppfattning om att åklagaren är bäst lämpad att förordna målsägandebitråde under förundersökningen ligger i linje med det synsättet.

Om det under förundersökningen krävs en åtgärd av domstol, t ex ett förordnande av målsägandebitråde, ska åklagaren vara förundersökningsledare enligt polisens allmänna råd om ledningen av förundersökning i brottmål (FAP 403–5) och Åklagar-

myndighetens föreskrifter och allmänna råd om ledningen av förundersökning i brottmål (ÅFS 2005:9). Men även andra bestämmelser motiverar ett tidigt åklagarinträde. Vid många ärenden där ett målsägandebitråde kan bli aktuellt, t ex brott enligt 6 kap. brottsbalken eller rasistiska brott och vid brott där barn ska höras, ska åklagaren bli förundersökningsledare enligt polisens allmänna råd och fördelningscirkuläret (Punkt 2.2. och 2.4). Fördelningen om ledning av förundersökning kan även bestämmas i lokala överenskommelser. Även mot bakgrund av den regleringen är det naturligt att åklagaren i ett tidigt skede får ansvar för frågan om förordnade av målsägandebitråde.

Utredningens studie har visat att domstolens beslut om förordnande av målsägandebitråde inte motiveras utöver de motiv som ges av åklagarna avseende målsägandens behov av målsägandebitråde. Åklagarnas motiveringar är kortfattade och går sällan utöver de mallar som används. En begäran om målsägandebitråde kan i enlighet med utredningens förslag, liksom tidigare, göras formlöst. De mallar för framställan av målsägandebitråde som åklagarna använder sig av idag kan utvecklas så att besluten om förordnande av målsägandebitråde motiveras på ett sätt som inte sker nu. På så vis kan det ges en tydligare bild av grunden för förordnandena. Det föreslagna förfarandet gör att administration och tid sparas genom att en framställan om målsägandebitråde inte behöver lämnas vidare till domstol för behandling.

Om vikten av förordnande av målsägandebitråde när det inte finns en begäran om målsägandebitråde

Riksåklagaren har i RÅ-A-2004/00538 och A-2004/0658 uttalat sig om förordnande av målsägandebitråde i sexualbrottsmål. I dessa ärenden påpekar Riksåklagaren att det förhållandet att målsäganden överhuvudtaget inte har uttalat sig i frågan om målsägandebitråde inte får medföra att åklagaren underlåter att överväga frågan om målsägandebitråde, i vart fall inte när det gäller sexualbrott.

Det kan finnas en rad olika skäl till att målsäganden inte begär ett målsägandebitråde vid de första kontakterna med rättsväsendet. Informationen kan vara otydlig och målsäganden kanske inte till fullo förstår vad den innebär. Det kan också hända att målsäganden inte kan ta till sig den information som hon eller han fått eller behöver fundera över vad det innebär att ett målsägandebitråde förordnas.

De flesta av åklagarna i utredningens enkät svarade att de ibland övervägde en framställan om förordnande av målsägandebitråde när målsäganden inte hade framställt ett önskemål om målsägandebitråde. Utredningen finner att det är mycket angeläget att frågan om målsägandebitråde övervägs även om målsäganden inte har uttalat sig om önskemål om juridisk hjälp. Särskilt när det gäller sexualbrotten där presumtion råder för förordnande av målsägandebitråde, är det viktigt att frågan tas upp av åklagaren självmant så att ett snabbt förordnande kan komma till stånd. I den här situationen är en jämförelse med bestämmelserna om offentlig försvarare berättigad. En offentlig försvarare kan utses utan begäran då den misstänkte är anhållen eller häktad. I propositionen om målsägandebitråde (prop. 1987/88:107) gavs några exempel på fall där frågan om målsägandebitråde kunde tas upp utan begäran från målsäganden. De situationer som regeringen tog upp var då målsäganden befann sig i chocktillstånd eller när ett barn utsatts för brott och någon av barnets anhöriga var misstänkt för brottet (s. 29). Utredningen menar att även i andra fall än dessa kan det vara berättigat att åklagaren eller polisen självmant tar upp frågan om målsägandebitråde. Emellertid är utredningens utgångspunkt att med hänsyn till målsägandens integritet och till olikheter mellan målsägande så bör ett målsägandebitråde inte förordnas mot målsägandens vilja.

Åklagaren har kännedom om utredningen och har därför lättare än domstolen att ex officio ta upp frågan om målsägandebitråde. Förfarandet att självmant ta upp frågan om målsägandebitråde måste te sig lättare när åklagaren har ansvaret att förordna målsägandebitråde. Även ur det perspektivet är det lämpligt att åklagaren får förordna målsägandebitråde.

Problem med tidpunkten för förordnandet

Utredningen konstaterade tidigt att det fanns problem med tidpunkten för förordnande av målsägandebitrådet därför att förordnandena skedde för sent. Över en tredjedel av advokaterna i enkäten anser att det nuvarande systemet inte ger förutsättningar för att förordna målsägandebitråde så snart förundersökning inletts.

Om man jämför de uppgifter om tidpunkt för förordnandet som kommit fram i utredningens genomgång av brottmålsakter med enkätsvaren från åklagarna i samma fråga kan man notera att det

finns en bristande överensstämmelse. Emellertid kan utredningen av materialet dra slutsatsen att det fortfarande förordnas ett stort antal målsägandebiträden i anslutning till stämningsansökan. Det innebär i många fall en mycket kort förberedelsetid för målsägandebiträdet. Om man ser på siffrorna över antalet målsägandebiträden som förordnas efter stämningsansökan i aktgenomgången och jämför det med det totala antalet förordnanden av målsägandebiträden varje år kan man sluta sig till att det är många målsägandebiträden som förordnas efter stämningsansökan.

Skäl till förändringar

Enligt det system som finns idag för att förordna målsägandebitråde sker bedömningen av målsägandens behov av målsägandebitråde hos polisen, åklagaren och i rätten. Ett sådant system skapar förutsättningar för ett sent inträde av målsägandebiträdet i rättsprocessen. Att åklagarna har en benägenhet att avvakta med beslut om att vidarebefordra framställan om målsägandebitråde bidrar till det sena inträdet.

Domstolen fattar det formella beslutet om att förordna målsägandebitråde men saknar oftast annat underlag för bedömningen av behovet av målsägandebitråde än det som åklagaren kommit in med i sin framställan. Med den rådande ordningen gör åklagaren först en bedömning av målsägandens behov och därefter en framställan om målsägandebitråde till rätten som ska göra en egen bedömning av behovet av målsägandebitråde. Det är inte i linje vare sig med lagtexten, som säger att målsägandebiträdet ska förordnas så snart förundersökning inletts, eller med den ursprungliga tanken om att målsägandebiträdet skulle lindra påfrestningarna i samband med utredningen. Avsikten med utredningens förslag är att fler målsägandebiträden ska förordnas så snart förundersökning inletts och i vart fall innan åtal väcks.

För att komma till rätta med de problem som följer av målsägandebiträdets sena inträde i rättsprocessen och säkra att målsäganden får det bistånd som lagstiftaren avsett bör handläggningen av förordnandet av målsägandebitråde inte vila på flera aktörer. Även från det perspektivet att målsägandebiträdets roll och arbetsuppgifter ska bli mer tydliga i förhållande till andra aktörers måste målsägandebiträdet få utföra sitt uppdrag i det skede där biträdet många gånger gör som mest nytta.

Utifrån de förhållanden som råder idag och mot bakgrund av lagstiftningens syfte att ge målsägande med störst behov tillgång till målsägandebitråde föreslår utredningen att åklagaren får befogenhet att förordna målsägandebitråde under förundersökningen. Det leder till en förkortad beslutsväg och till att hanteringen i ett av leden försvinner.

Regeringen gav under 2001 Rikspolisstyrelsen, Riksåklagaren och Domstolsverket ett uppdrag att utarbeta en metod för kvalitetssäkring på brottsofferområdet. Uppdraget har resulterat i föreskrifter. I begreppet god kvalitet på brottsofferområdet ligger för polisens del bl.a. att bedriva en effektiv förundersökningsledning för att tidigt säkra att erforderliga uppgifter tillvaratas så att brottet har största möjliga förutsättning att snabbt klaras upp. Ett tidigt förordnande av målsägandebitråde kan bidra till en effektivisering av förundersökningen eftersom målsägandebitrådet på ett annat sätt än åklagaren kan koncentrera sina insatser på målsägandens behov. Den kontroll och den tillsyn som åklagaren kommer att utsättas för på grund av sitt utökade ansvar för att förordna målsägandebitråde kommer att leda till en förbättrad kvalitet i åklagarnas brottsofferarbete. Men inte bara åklagarnas arbete påverkas. Ett tidigt inträde av målsägandebitrådet kan även leda till en mer positiv syn hos målsäganden som känner sig delaktig och välinformerad om hur hennes eller hans ärende fortskrider vilket ger en positiv effekt för den fortsatta hanteringen av ärendet fram till dom.

Att åklagaren ska kunna förordna målsägandebitråde kan ge sken av att advokaten eller den biträdande juristen kommer i ett beroendeförhållande till åklagaren. Enligt utredningens mening är det fråga om ett intryck mer än en reell risk. Vid all maktutövning finns det risker att den som fattar beslut, i det här fallet förordnar målsägandebitråde, inte gör det på allt igenom sakliga grunder. Den risken är inte större i ett system där åklagaren förordnar än i ett system där domstolen förordnar målsägandebitråde. Utredningen utgår ifrån att åklagaren liksom domaren är objektiv i sin yrkesutövning. Att fatta sakliga och opartiska beslut är en del av de krav som ställs på åklagaren som en professionell tjänsteman och som åklagaren, liksom domaren, har att leva upp till i många olika sammanhang.

När lagen om målsägandebitråde utarbetades tog regeringen hänsyn till att den beslutsfattande myndigheten hade erfarenhet av brottmål. Även i det hänseendet är åklagaren väl skickad att förordna målsägandebitråde. Åklagarna har sedan länge rätt att

besluta om olika tvångsmedel och de fattar beslut om besöksförbud.

I JO 4547-2002 framhåller JO att någon frist inom vilken åklagaren ska föra vidare en framställan om målsägandebitråde inte har angivits i lagen och att det inte heller i doktrinen finns någon vägledning om vilket skyndsamhetskrav som bör gälla i de här fallen. Det har därför framstått som oklart med vilken grad av skyndsamhet åklagaren bör hantera en framställan om förordnande av målsägandebitråde.

För att bestämmelsen som utredningen föreslagit i 8 § ska få större effekt och av de skäl som redan anförts i fråga om tidpunkten för förordnandet bör den nya bestämmelsen om åklagarens befogenhet kombineras med ett krav på skyndsamhet i handläggningen.

Enligt nuvarande lagstiftning, 23 kap. 5 § RB, har förundersökningsledaren en skyldighet att göra anmälan hos rätten om målsäganden begär att få ett målsägandebitråde eller om det annars finns anledning att förordna ett sådant biträde. Utredningens förslag får till följd att den bestämmelsen måste ändras då förundersökningsledaren inte längre har någon anledning att anmäla behov av målsägandebitråde till rätten. Det medför att den andra meningen i 23 kap. 5 § RB tas bort.

7.6.2 Målsägandebiträdets behörighet

Utredningen föreslår att målsägandebiträdet som huvudregel ska vara advokat och att ett särskilt lämplighetskrav för målsägandebiträden införs i lagen. Med anledning av det föreslår utredningen att en ny bestämmelse, 5 § i lagen om målsägandebitråde ska reglera målsägandebiträdets behörighet. Det innebär att den nuvarande hänvisningen till rättshjälpslagen avseende målsägandebiträdets behörighet utgår i lagen om målsägandebitråde. Hänvisningen till rättshjälpslagen angående byte av målsägandebitråde i 4 § kvarstår och en ny bestämmelse om substitution införs där.

Regeringen uttalade i propositionen om målsägandebitråde (prop. 1987/88:107) angående målsägandebiträdets kvalifikationer att målsägandebiträdet måste ha goda kunskaper om de regler som gäller för förundersökningen och rättegången i brottmål. Vidare skulle målsägandebiträdet ha breda juridiska kunskaper och

erfarenheter. Det påpekades att uppgiften som målsägandebitråde var en grannliga uppgift som krävde personlig lämplighet. Några krav på behörighet preciserades emellertid inte i lagtexten utan i den frågan önskade regeringen följa den reglering som gällde för rättshjälpsbiträden. Enligt den kan advokat, biträdande jurist eller någon annan som är lämplig för uppdraget förordnas som målsägandebitråde. Det framgår av hänvisningen till 26 § rättshjälpslagen (1996:1619) i 4 § lagen om målsägandebitråde. Men redan i samma proposition påtalade regeringen risken för att uppdragen som målsägandebitråde skulle uppfattas som mindre kvalificerade. Regeringen menade emellertid att de uttalanden som den gjort om krav på juridisk kompetens och personlig lämplighet skulle leda till att advokater i första hand kom ifråga för uppdrag som målsägandebitråde (s. 28).

Utredningens anser att uppdraget som målsägandebitråde är ett krävande uppdrag. Det förutsätter djupa kunskaper om brottmålsprocessen samt kunskaper i skadeståndsrätt. Utöver det måste målsägandebiträdet ha kännedom om den situation som ett brottsoffer befinner sig i och vilka reaktionsmönster som brott kan orsaka. Utredningen vill poängtera att uppdraget som målsägandebitråde inte bara förutsätter sakkunskaper utan också erfarenhet av att föra talan i brottmål.

Av de skäl som anförts ovan bör personer som inte har juristexamen vara uteslutna från att få uppdrag som målsägandebitråde. Utredningen menar också att det krävs några års erfarenheter av att föra talan i domstol för att kunna göra gällande de befogenheter som målsägandebiträdet har i rättsprocessen. Det är i linje med den inställning som regeringen hade i propositionen om målsägandebitråde och i vilken det framfördes att endast de som uppfyllde högt ställda krav på juridisk kompetens och personlig lämplighet, i praktiken advokater, skulle kunna komma ifråga för uppdrag som målsägandebitråde. Advokattiteln i sig borgar för en viss kvalitet, i enlighet med reglerna om hur en advokat ska utföra de uppdrag som anförtros honom i 8 kap. 4 § första stycket RB och i enlighet med reglerna om god advokatsed. Vidare menar utredningen att det inte finns anledning att uppställa andra villkor för att få uppdrag som målsägandebitråde än de villkor som gäller för att få uppdrag som offentlig försvarare. Även det är i linje med regeringens ursprungliga inställning i propositionen om målsägandebitråde (prop. 1987/88:107) som uttryckte att ”en kompetensmässig balans mellan den offentlige försvararen och målsägandebiträdet” var önskvärd (s. 28). Från advokathåll har

det framförts att erfarenhet av försvararuppdrag är den bästa förutsättningen för att utföra uppdraget som målsägandebitråde på ett så bra sätt som möjligt. Det talar för att målsägandebiträdet bör vara advokat. I utbildningssammanhang hävdas det ibland att advokaten bör kunna bemöta åklagarens argumentation med samma kunskap som åklagaren har för att kunna företräda sin klient på ett bra sätt. Samma skäl gör sig gällande för målsägandebiträdet.

Otvivelaktigt är inte bara kunskap utan även engagemang i frågor som rör brottsoffer viktigt för att ta uppdrag som målsägandebitråde. En ung jurist har sällan de erfarenheter eller den auktoritet som uppdraget som målsägandebitråde kräver och vanligtvis inte heller de breda kunskaper som utredningen anser är nödvändiga. Merparten av dem som hade förordnats som målsägandebiträden i utredningens genomgång av brottmålsakter var advokater. Totalt i landet däremot blir antalet biträdande jurister som får uppdrag som målsägandebitråde betydande.

Utredningens förslag ska verka i förtydligande och kvalitetshöjande riktning, d v s det syftar till att markera att huvudregeln är att målsägandebiträdet ska vara advokat och att en biträdande jurist bara i undantagsfall ska förordnas som målsägandebitråde. Endast om särskilda skäl föreligger, d v s när det blir svårt att i domkretsen finna ett målsägandebitråde som är advokat ska en biträdande jurist kunna förordnas som målsägandebitråde. Den föreslagna regleringen överensstämmer således med vad som gäller för den offentliga försvararen.

Grundprincipen i svensk rätt är att det inte råder något advokatmonopol men enligt Ekelöf i Rättegång II råder ändå ett monopol, såtillvida att som offentlig försvarare kan i stort sett endast advokat förordnas (s. 82 och s. 92). Utredningens förslag innebär inte att det etableras ett advokatmonopol mer än vad som redan råder, eftersom det enligt utredningens förslag ska finnas en möjlighet för en tingsmeriterad jurist att få uppdrag som målsägandebitråde i samma omfattning som sådana jurister kan förordnas som offentliga försvarare i enlighet med 21 kap. 5 § RB. Enligt undantagsbestämmelsen i utredningens förslag kan en lämplig person som avlagt för behörighet till domarämbetet föreskrivna kunskapsprov ta uppdrag som målsägandebitråde. Den bestämmelsen kan tillämpas t e x när en advokatbyrå som har några biträdande jurister anställda specialiserar sig på att ta uppdrag som målsägandebitråde och advokaten på byrån inte har möjlighet att ta de uppdrag som erbjuds.

Förslaget innebär att hänvisningen till 26 § första meningen rättshjälpslagen utgår liksom 2 § förordningen om målsägandebitråde, som innehåller ett förtydligande av begreppet biträdande jurist. Definitionen av biträdande jurist i förordningen är emellertid densamma som den som föreslås av utredningen i 4 §. Skillnaden är att möjligheten att förordna biträdande jurister begränsas betydligt i förhållande till nu rådande förhållanden.

Lämplighetskrav

Enligt gällande rätt, 26 § rättshjälpslagen, finns ett lämplighetskrav för den som ska förordnas som rättshjälpsbiträde. Genom en hänvisning från 4 § lagen om målsägandebitråde gäller bestämmelsen även målsägandebiträdet. Kravet gäller, enligt propositionen om förslag till ny rättshjälpslag (prop. 1996/97:9), samtliga kategorier som omnämns i 26 §, således advokater, biträdande jurister på advokatbyråer och andra (s. 216). Utredningen har föreslagit en ny bestämmelse om målsägandebiträdets behörighet enligt vilken advokater som huvudregel ska förordnas som målsägandebiträden. I 21 kap. 5 § RB anges att till offentlig försvarare får förordnas advokat som finnes lämplig därtill. Utredningen anser att motsvarande krav bör ställas på målsägandebiträdets lämplighet, dels med hänsyn till målsägandens behov och dels med hänsyn till den balans som utredningen anser bör finnas mellan offentliga försvarare och målsägandebiträden. Mot denna bakgrund är det naturligt att det finns ett särskilt lämplighetskrav för målsägandebiträden i den nya bestämmelsen om målsägandebiträdenas behörighet.

I 5 § lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn finns ett krav som innebär att endast den som på grund av sina kunskaper och erfarenheter samt personliga egenskaper är särskilt lämplig för uppdraget får förordnas som särskild företrädare. Målsägandebiträdet och den särskilda företrädaren har befogenheter och uppgifter som liknar varandra. Utredningens förslag innebär att ett lämplighetskrav införs för advokater och biträdande jurister som tar uppdrag som målsägandebiträden. Det är förenligt med den förteckning över målsägandebiträden som utredningen föreslår nedan, och som ska finnas tillgänglig hos polis och åklagare. Målsägandebiträdets lämplighet knyts till den utbildning som utredningen menar att advokaterna ska genomgå. Lämplighetskravet är således i linje med utredningens synsätt att

målsägandebiträderna bör vara kompetenta och erfarna, d v s ha genomgått adekvat utbildning för uppdraget som målsägandebitråde. Att målsägandebiträdet ska vara lämplig för uppdraget är också i samklang med uppdragets karaktär, d v s att målsägandebiträdet har uppgiften att hjälpa utsatta personer, både med juridiska spörsmål och med personligt stöd. Enligt 1 § i lagen om målsägandebitråde ska vid bedömningen av målsägandens behov av målsägandebitråde hänsyn tas till omständigheter som gör att det kan antas att målsäganden är i behov av målsägandebitråde. Sådana omständigheter som kan föranleda behov av målsägandebitråde kan vara att målsäganden är handikappad, sjuk eller mycket gammal eller ung. Även de här omständigheterna medför att höga krav måste ställas på målsägandebiträdets lämplighet.

Sexualbrottsofferutredningen har i promemorian Anmälan och utredning av sexualbrott (Ju 2004:1) föreslagit att endast advokater ska komma i fråga för den rådgivning som utredningen föreslår samt för uppdrag som målsägandebitråde i sexualbrottsmål (s. 118). Av det ovanstående följer att utredningen i stora drag instämmer i Sexualbrottsofferutredningens ställningstaganden, men med det förbehållet att kravet på advokatbehörighet bör gälla för samtliga ärenden där målsägandebitråde kan förekomma.

7.6.3 En förteckning över målsägandebiträden

Utredningen föreslår mot bakgrund av det nya lämplighetskrav för målsägandebiträden som utredningen vill införa, att de advokater som vill ta uppdrag som målsägandebitråde ska anmäla sitt intresse för uppdraget till åklagarkammaren i den region de är verksamma i.

Förslaget innebär att en offentlig förteckning över advokater som är intresserade av uppdraget som målsägandebitråde ska finnas tillgänglig på polismyndigheter och åklagarkammare. För att få upptas på förteckningen ska målsägandebiträdet ha genomgått för målsägandebiträden lämplig utbildning.

För ett brottsoffer, särskilt för den som inte tidigare varit i kontakt med rättsväsendet, kan det vara svårt att finna en advokat som tar uppdrag som målsägandebitråde. Det är också svårt för brottsoffret att komma med önskemål om en särskild advokat när polisen frågar om brottsoffret vill föreslå en särskild person som målsägandebitråde. Detta gäller i synnerhet för de som utsatts för brott som

ger traumatiska följder eller där målsäganden befinner sig i en chockfas. Svårigheterna gör sig särskilt tydligt gällande i större städer med många advokater som specialiserat sig på olika uppdrag i större eller mindre utsträckning. Samtidigt kan valet av advokat vara av mycket stor vikt för målsäganden. Eftersom det är svårt för målsäganden att välja målsägandebitråde övergår den frågan idag till domstolen eller ibland till åklagaren.

Det system som råder idag för att fördela mål till målsägandebiträden styrs inte av några regler och tillämpas på olika sätt på olika domstolar. I stora drag tilldelas advokaterna uppdrag som offentliga försvarare respektive målsägandebitråde i enlighet med en lista. I vissa fall följer man en turordning. Om målsäganden har önskemål om att en särskild advokat ska utses som inte står på tur enligt listan kan tingsrätten avvika från listan. Några tingsrätter fördelar uppdragen som målsägandebiträden till de advokater och biträdande jurister som brukar ta uppdrag som målsägandebiträden. Tingsrätterna har frihet att beakta advokaternas lämplighet för särskilda uppdrag.

En övervägande majoritet av advokaterna i utredningens enkät önskade uppdrag som målsägandebitråde men bara 35 % av dem svarade att de ofta fick sådana uppdrag. De flesta av advokaterna i enkäten uppgav att de ibland fick uppdrag som målsägandebitråde. Det stora flertalet av advokaterna som svarade ansåg att det är svårt att få reda på hur fördelningen av uppdrag som målsägandebitråde går till på tingsrätterna. Närmare en femtedel av dem menade att systemet för att fördela uppdrag är godtyckligt och att det är svårt att få insyn i.

JK har vid en inspektion av Umeå tingsrätt yttrat sig bl a angående fördelningen av uppdrag som offentlig försvarare och påpekat att en ordning som favoriserar eller missgynnar en viss advokat inte är lämplig. Detsamma menar utredningen gäller för målsägandebiträden. Att det inte sker en snedfördelning vid fördelningen av uppdrag som målsägandebitråde har betydelse för förtroendet för rättsväsendet.

Utredningen menar att det sätt på vilket uppdrag som målsägandebiträden fördelas är otillfredsställande. På samma sätt upplevs det av dem som tar uppdrag som målsägandebiträden. Det finns ingen insyn i systemet och det ger utrymme för att osakliga omständigheter kan beaktas. Dessutom styrs fördelningen av uppdrag som målsägandebiträden av praktiska hänsyn, d v s de som är tillgängliga får uppdragen i första hand. Till viss del är detta oundvikligt, särskilt på mindre orter. Med en offentlig förteckning

kan dock detta förhållande begränsas och situationen förbättras. Därför föreslår utredningen att det ska åligga åklagarkamrarna att upprätta en förteckning över målsägandebiträden. Utredningens förslag är avsett att begränsa utrymmet för godtycklighet vid valet av målsägandebitråde och att synliggöra det förfarande som gäller för att förordna målsägandebiträden.

Regeringen menade i propositionen om målsägandebitråde (prop. 1987/88:107) att målsägandens egna önskemål borde spela stor roll för personvalet (s. 28). Av utredningens intervjuer med brottsoffer som företräts av målsägandebiträden framgår det att det finns brottsoffer som på grund av brottets art önskar ett kvinnligt målsägandebitråde. En förteckning över målsägandebiträden kan underlätta sådana hänsynstaganden till målsägandens önskemål.

I betänkandet Ingripande mot unga lagöverträdare (SOU 2004:122), föreslog Ungdomsbrottsutredningen att domstolen i första hand skulle förordna sådana advokater som på grund av sina egenskaper var särskilt lämpliga för uppdraget när offentliga försvarare ska förordnas åt misstänkta som är under 18 år (ss. 237–240). Förslaget godtog inte av regeringen i propositionen Ingripanden mot unga lagöverträdare (prop. 2005/06:165) med hänvisning till praktiska svårigheter (ss. 112–114). Utredningen vill framhålla att en förteckning över målsägandebiträden torde orsaka färre problem än Ungdomsbrottsutredningens förslag. Tingsrätterna beaktar idag vilken advokat de tycker är bäst för ett specifikt uppdrag. Det betyder att det finns utrymme för subjektiva värderingar. Den föreslagna förteckningen däremot bygger på advokatens intresse för uppdraget och på att de som anmäler sig till förteckningen har genomgått utbildning.

En förteckning kommer även att öka kvaliteten på arbetsinsatserna eftersom utbildning är en förutsättning för att få komma med på listan. Därmed bidrar förteckningen också till en allmän kvalitetssäkring för brottsoffer. Ett system som liknar det som utredningen föreslår finns i Danmark, där sk beneficierade advokater i första hand får ta uppdrag som försvarare och målsägandebiträden. Advokaterna blir beneficierade genom en särskild ansökningsprocedur under vilken de måste godkännas av justitiedepartementet. I Norge har Fornærmedeudvalget i syfte att förbättra den varierande kvaliteten på bistandsadvokaterna där, i Fornærmede i straffeprocessen – nytt perspektiv og nye rettigheter (NOU 2006:10), föreslagit ett system som liknar det danska (s. 203).

Eftersom den förteckning över advokater som är intresserade av uppdrag som målsägandebiträden ska finnas tillgängliga på polismyndigheterna kan den förslagna förteckningen underlätta för målsägande när de får frågan om de önskar en särskild person som målsägandebitråde. Polisen kan med hjälp av listan bistå målsäganden utan att utifrån egna värderingar rekommendera någon särskild person. Förteckningen bör också finnas tillgänglig hos de ideella organisationer som bistår brottsoffer med stöd och hjälp, d v s hos brottsofferjourer och kvinnojourer.

Om målsäganden önskar en särskild advokat som målsägandebitråde som inte finns med på förteckningen över målsägandebiträden kan den advokaten förordnas som målsägandebitråde. Förteckningen kommer således inte att inverka på målsägandens möjligheter att påverka vem som utses som målsägandebitråde och vare sig målsägande, polis eller åklagare kommer att vara bundna av förteckningen när målsäganden har ett eget önskemål på målsägandebitråde. I de fall där målsäganden inte har något önskemål om en särskild advokat däremot, tjänar förteckningen som ett hjälpmedel och då ska de advokater som finns med på förteckningen väljas i första hand.

Utredningen vill i anslutning till det här förslaget påpeka att lokal information om målsägandebiträden skulle kunna underlätta för målsägande att välja ett målsägandebitråde i närområdet. På längre sikt kunde broschyrer som presenterade målsägandebiträden som verkar på en särskild ort eller region vara en god lösning för att förenkla valet av målsägandebitråde för målsäganden.

Utbildning

För den som utsatts för ett allvarligt och integritetskränkande brott och som eventuellt ska höras i rätten är det av största betydelse att få biträde av en person som är kunnig och intresserad av sitt uppdrag. Lagtextens utformning i fråga om målsägandebiträdets uppgifter, d v s att målsägandebiträdet ska tillvarata målsägandens intressen och ge målsäganden hjälp och stöd, har en vid innebörd och talar för högt ställda krav på målsägandebiträdet. Den som tar uppdrag som målsägandebitråde måste ha förmåga att tolka målsägandens behov både ur juridisk och psykologisk synvinkel och i största möjliga utsträckning förbereda målsäganden så att hon eller han kan känna sig trygg i rättsprocessen. Det handlar om att kunna se rättsprocessen med målsägandens ögon liksom att fästa

rättens uppmärksamhet på viktiga aspekter för målsäganden i rättsprocessen. Viktigt är naturligtvis också kunnande i skadeståndsrätt och processrätt.

Mot bakgrund av den speciella karaktär som uppdraget som målsägandebitråde har är det angeläget att advokater som regelmässigt tar uppdrag som målsägandebitråde har genomgått utbildning med särskild inriktning på detta uppdrag. Målsägandebiträdet kan utföra en rad för målsäganden viktiga uppgifter under förundersökningen. När fler målsägandebiträden kommer att förordnas i ett tidigt skede av förundersökningen är det viktigt att de som tar uppdrag som målsägandebiträden blir medvetna om vad de kan göra för att underlätta och stärka målsäganden under det här skedet. Såväl åklagare som advokater anser också att det finns behov av utbildning för dem som vill ha uppdrag som målsägandebitråde.

Från det att Kvinnovaldskommissionen i betänkandet Kvinnofrid (SOU 1995:60) påtalade behovet av ökade kunskaper om våld mot kvinnor har det under senare år i en rad olika sammanhang påpekats att det finns kunskapsbrister inom rättsväsendet vad gäller brottsoffer, särskilt avseende vissa grupper (ss. 387–390). I promemorian Anmälan och utredning av sexualbrott (Ju 2004:1) konstateras att det hos professionella aktörer finns brister i kunskapen om vad som utgör sexuella övergrepp (s. 113). Brottsoffermyndigheten har i samarbete med Rikspolisstyrelsen, Riksåklagaren och Domstolsverket genomfört utbildningar i brottsofferfrågor för personal i polisväsendet, åklagarväsendet och för personal vid landets allmänna domstolar (DV Ju2001/4708/KRIM, RPS Ju2001/4709/KRIM, RÅ Ju2001/4710/KRIM).

I betänkandet Ingripanden mot unga lagöverträdare (SOU 2004:122), föreslog Ungdomsbrottsutredningen att domstolen i första hand skulle förordna sådana advokater som på grund av sina egenskaper var särskilt lämpliga för uppdraget när offentliga försvarare ska förordnas åt misstänkta som är under 18 år (ss. 238–240). Utredningen föreslog också att utbildning och fortbildning för offentliga försvarare i frågor som gör sig gällande i ungdomsmål anordnas (ss. 237–240).

Samtidigt som kritik har riktats mot bristen på kunskaper på vissa områden finns det en tendens mot specialisering i rättsväsendet överhuvudtaget. Ett exempel på det är de domare som är specialiserade på ungdomsmål och ett annat exempel är att många av åklagartjänsterna idag utgörs av specialisttjänster. När det

gäller sexuella övergrepp mot barn ska enligt Promemorian avseende förundersökning i ärenden rörande sexuella övergrepp mot barn, förundersökningen ledas av en åklagare som har intresse, kompetens och fallenhet och är särskilt lämpad för uppdraget (s. 4). JK har vid inspektionen av Umeå tingsrätt (2003-02-07 Dnr 3417-02-28) angett att när rätten förordnar offentliga försvarare måste den ha ett visst utrymme att beakta en advokats särskilda erfarenheter på ett visst område och att särskild erfarenhet och skicklighet bör kunna vägas in i bedömningen t ex vid mål med omfattande bevisning eller då ett långt fängelsestraff kan komma i fråga. Det system som utredningen föreslår möjliggör sådana hänsynstaganden även när det gäller målsägandebiträden.

Enligt Europarådets nya rekommendation om stöd till brottsoffer, Recommendation Rec (2006) 8 to member states on assistance to crime victims ska särskild utbildning erbjudas all personal i och utanför rättsväsendet som arbetar med barn som är brottsoffer, särskilda grupper av brottsoffer, t ex offer för våld i nära relationer, offer för terrorism, offer för hatbrott och familjer till mordoffer.

Brist på kunskap om dem som är brottsutsatta leder så småningom till brist på förtroende för rättssystemet. Men det finns olika former av kunskapsbrister i rättsväsendet. Det kan handla om brister i sakkunskap, om brister gällande brottsoffer i allmänhet eller om särskilt utsatta grupper. När det gäller målsägandebiträdet eftersträvar utredningen framförallt en höjd kompetensnivå i fråga om uppdragets speciella karaktär. Utöver grundläggande baskunskaper om målsägandebiträdets roll och uppgifter i rättsprocessen fordras bättre kunskaper om särskilda grupper av brottsoffer, som t ex barn och kvinnor som utsatts för våld i nära relationer.

Det framgår av 36 § i Advokatsamfundets stadgar att en ledamot av Advokatsamfundet är skyldig att upprätthålla och vidareutveckla sin kompetens. Enligt Advokatsamfundets nuvarande riktlinjer ska ledamöter av Advokatsamfundet årligen genomgå minst 15 timmar strukturerad utbildning. Utöver juridiskt innehåll kan den årliga vidareutbildningen innehålla utbildning på andra områden som har bäring på advokatens verksamhet. Att den som med viss regelbundenhet önskar ta uppdrag som målsägandebitråde tar sin tid i anspråk för en utbildning om målsägandebiträdets uppgifter och om målsägandens situation är rimligt utifrån de allvarliga brott som målsägandebiträdet i regel arbetar med.

Utredningen är medveten om att det finns ett antal advokater som har stor erfarenhet och många års erfarenhet av uppdrag som målsägandebitråde utan att ha särskild utbildning för målsägandebitråde. Förslaget om utbildning ges emellertid för att verka kompetenshöjande och för att en väl fungerande förteckning på advokater med lämplig utbildning för uppdraget som målsägandebitråde med tiden ska kunna byggas upp.

I de utbildningar som hålls för målsägandebiträden idag är tyngdpunkten lagd på skadeståndsrätt. Skadestandsfrågorna utgör emellertid endast en del av målsägandebiträdets uppdrag. Utredningen kan identifiera en rad andra områden som målsägandebiträdet bör ha kunskaper om. Bland dem finns brottsoffers rättigheter i internationell rätt, aktuell viktimologisk forskning, krishantering liksom de hjälpåtgärder som samhället erbjuder.

7.6.4 Ett jourssystem för målsägandebiträden

Utredningen föreslår att det etableras ett särskilt jourssystem för de advokater som är intresserade av att ta uppdrag som målsägandebitråde och som anmält sitt intresse till den förteckning över målsägandebiträden som utredningen föreslår ska upprättas. Joursystemet bör upprättas och hanteras av advokaterna själva.

För att advokater ska finnas tillgängliga för häktningsförhandlingar på helger finns idag ett jourssystem för försvarare. Det administreras av Advokatsamfundets regionavdelningar och fungerar så att advokaterna själva ordnar ett schema för jour under helger. Utredningen anser att ett speciellt jourssystem för målsägandebiträden behövs för att möjliggöra att ett målsägandebitråde kan närvara på inledande förhör med målsäganden men också för att bistå målsäganden innan ett sådant förhör äger rum.

Redan 1996 ansåg många åklagare och advokater i Domstolsverkets rapport att målsägandebiträdets närvaro vid förhör hade stor betydelse men att målsägandebiträdena medverkade vid förhör i alltför liten utsträckning. Ett jourssystem i kombination med den förteckning som utredningen föreslagit möjliggör ett system där målsägandebiträdet på kort varsel kan inträda i rättsprocessen och delta vid förhör. I utredningens enkät som riktade sig till advokater menade närmare 80 % av advokaterna att man bör verka för att målsägandebiträdet alltid närvarar vid förhör med målsäganden.

Över 70 % av advokaterna i utredningens enkät ansåg att det borde finnas ett jourssystem för målsägandebiträden. Advokater har också vid samtal med utredningen haft önskemål om ett jourssystem för att underlätta möjligheten att sammanträffa med målsäganden på ett tidigare stadium. Utredningen har genom sitt förslag i kapitel 5 om att målsägandebiträdet ska meddelas när förhör ska hållas, målsättningen att målsägandebiträdet ska kunna delta vid förhör i större utsträckning. Ett jourssystem för advokater som är intresserade av uppdrag som målsägandebiträden och som finns med på den av utredningen föreslagna förteckningen över målsägandebiträden kan också bidra till att det sker i än större utsträckning.

7.6.5 Utbildning för åklagare

I anslutning till de förslag som presenteras angående information och förordnade av målsägandebiträdet föreslår utredningen att åklagarna genomgår en central vidareutbildning i frågor rörande lagstiftningen om målsägandebiträde. Frågor som rör målsägandebiträdet bör hädanefter också vara ett inslag i grundutbildningen för åklagare.

Åklagarna kommer med de förslag som utredningen presenterar att få nya befogenheter i förhållande till målsägandebiträdet. Det innebär ett utökat ansvar för åklagare som också omfattar hanteringen av förordnande av målsägandebiträde.

Inom åklagarväsendet har en rad vidareutbildningar avseende särskilda grupper av brottsoffer genomförts på senare år. Brottsoffermyndigheten fick 2001 ett uppdrag av regeringen att tillsammans med Riksåklagaren genomföra utbildning i brottsofferfrågor för åklagarväsendet (Ju2001/4710/KRIM). Någon utbildning för åklagare som särskilt tagit upp frågor rörande målsägandebiträde har inte genomförts. I samband med att de föreslagna ändringarna i lagen genomförs, bör en gemensam och central vidareutbildning genomföras för åklagarna i frågor rörande målsägandebiträdet med tonvikt på de nya bestämmelser som föreslås i det här betänkandet. Några typiska frågor som bör tas upp på utbildningen, förutom åklagarens nya rätt att själv förordna målsägandebiträde, är frågan om hur förordnande av målsägandebiträde ska hanteras i de fall där det inte finns en utpekad gärningsman, liksom frågan om förordnande av målsägandebiträde

där någon begäran om målsägandebitråde inte gjorts av målsäganden.

Mot bakgrund av de ändringar som utredningen föreslår i betänkandet, bör frågor som rör målsägandebiträdet fortsättningsvis också vara ett inslag i grundutbildningen för åklagare.

8 Lagens tillämpningsområde

8.1 Målsägandebitråde vid sexualbrott

8.1.1 Bakgrund och gällande rätt

Rättshjälskommittén som lade fram förslaget om lagstiftning om målsägandebitråde i betänkandet Målsägandebitråde (SOU 1986:49) hade uppdraget att utreda behovet av hjälp och stöd för särskilt utsatta brottsoffer. Kommittén anförde en rad skäl till varför målsäganden i sexualbrottsmål hade ett särskilt stort behov av hjälp och stöd. Enligt utredningens uppfattning skiljde sig de allvarliga sexualbrotten från övriga brott i två hänseenden, dels eftersom de innebar en särskilt svår kränkning av målsäganden och dels eftersom målsägandens trovärdighet var avgörande för utgången i några av dessa mål.

Rättshjälskommittén hänvisade till att målsägandens situation under polisutredning och rättegång kunde upplevas som påfrestande för målsägande i sexualbrottsmål. Utredningen erinrade vidare om att målsägande i den här typen av mål ofta var åklagarens enda bevis. Detta i förening med upprepade förhör tillsammans med läkarundersökningar kunde innebära en stor press för den utsatta kvinnan (ss. 80–87).

Enligt 1 § lagen om målsägandebitråde skall ett målsägandebitråde förordnas i mål om brott enligt 6 kap. brottsbalken, om det inte är uppenbart att målsäganden saknar behov av sådant biträde. Bestämmelsen omfattar samtliga sexualbrott i brottsbalkens kapitel 6. Lagstiftningen ger en presumtion för att målsägandebitråde ska förordnas vid de här brotten.

Enligt lagen i dess ursprungliga version förelåg en presumtion för förordnade av målsägandebitråde bara vid de allvarligaste sexualbrotten. Vid övriga sexualbrott som inte omfattades av den bestämmelsen kunde målsägandebitråde förordnas om det med hänsyn till målsägandes personliga förhållanden och övriga

omständigheter kunde antas att målsäganden hade ett särskilt starkt behov av målsägandebitråde. Bland de brott som ingick i övriga sexualbrott var sexuellt ofredande och koppleri. När lagen utvidgades 1991 till att omfatta alla sexualbrott, uttalade regeringen i propositionen om utvidgad rätt till målsägandebitråde m m (prop. 1989/90:158) att alla som önskade skulle få målsägandebitråde och att någon behovsprövning i stort skett inte borde ske. Regeringen beskrev den då gällande ordningen som att det rådde en stark presumtion för att förordna målsägandebitråde vid vissa sexualbrott (ss. 4–5).

Avsikten med 1 § 1 punkt i lagen om målsägandebitråde är således att målsägandebiträdet alltid ska förordnas när det gäller sexualbrott. Ekelöf skriver i Rättegång II angående den här bestämmelsen att ”förordnande är nära nog obligatoriskt” (s. 97). Regeringens exempel på när presumtionen inte gäller rör sådana fall där målsäganden redan har allmän rättshjälp med biträdesförordnande eller det förhållandet att målsäganden själv är åtalad och därför har en offentlig försvarare. I det senare fallet kan ett rättshjälpsbitråde förordnas. Domstolarna har ändå en möjlighet att avslå en begäran om målsägandebitråde eftersom regeringen i propositionen om utvidgad rätt till målsägandebitråde m m (prop. 1989/90:158) ansåg att det borde finnas en mer allmänt utformad möjlighet för domstolen att avslå en begäran om målsägandebitråde, tex om brottet rörde en så obetydlig gärning att målsägandebitråde framstod som helt obehövligt (s. 6).

8.1.2 Undersökningar

Två rapporter från Åklagarmyndighetens Utvecklingscentrum i Göteborg behandlar förordnande av målsägandebitråde vid grova brott. Det gäller rapporten Gemensam inspektion – Granskning av brottsutredningar avseende våldtäkt och grov våldtäkt där brotts-offret är över 15 år och rapporten Grov kvinnofridskränkning – Tillsynsrapport (RättsPM 2006:8).

Granskningen av våldtäktsärenden omfattade 107 ärenden varav 79 var åklagarledda ärenden och 28 polisledda ärenden. Granskningen visade att i 23 av totalt 107 ärenden hade målsägandebitråde inte förordnats. Inte i något av de polisledda ärendena hade målsägandebitråde förordnats. I 7 ärenden hade förordnande av målsägandebiträdet inte meddelats i anslutning till inledande av förundersökning och i 14 ärenden hade målsägandebitråde inte

förordnats trots att målsägande uttryckt önskemål om det. Enligt inspektionsgruppens bedömning skulle målsägandebitråde ha förordnats i alla de ärenden där målsägande hade begärt det. Målsägandebitråde borde ha förordnats i merparten av de ärenden i vilka så inte skett och där förundersökning inletts. Mer effektiva rutiner efterlystes för hur förundersökningsledaren i fortsättningen så säkert som möjligt och på ett skyndsamt sätt skulle få besked om önskemål eller behov av målsägandebitråde (ss. 51–52).

Granskningen gällande grov kvinnofridskränkning visade att målsägandebitråde inte förordnats i hälften eller 24 av totalt 48 ärenden (ss. 23–24).

Det har även funnits utrymme för att förordna målsägandebitråde i betydligt fler ärenden som rör sexuella övergrepp mot barn. Det framgår av Sexuella övergrepp mot barn, Åklagarmyndigheternas redovisning av ett uppdrag i vilket ingår en granskning av ärenden från åklagarkammaren i Skövde och 2:a åklagarkammaren i Göteborg. Dessutom förordnades målsägandebiträden relativt sent i merparten av de utredningar som redovisades (s. 4).

Sexualbrottsofferutredningen har också berört frågan om målsägandebitråde vid sexualbrott i promemorian Anmälan och utredning av sexualbrott (Ju 2004:1). Utredaren redovisar att han har fått ta del av synpunkter om att information om målsägandebitråde brister vid sexualbrott och att målsägandebitråde förordnas för sent i dessa mål.

I en av utredningens egna studier önskade utredningen vid genomgången av brottmålsakter ta fram uppgifter om i vilken omfattning målsägandebitråde inte förordnades vid brott enligt 6 kapitlet brottsbalken. Utredningen fann 79 ärenden rörande sexualbrott vid sin genomgång av brottmålsakter från tingsrätterna i Stockholm, Göteborg, Malmö, Lidköping och Umeå. Bland det totala antalet ärenden som gicks igenom inom ramen för aktgenomgången fanns det 21 målsägande som utsatts för sexualbrott och som inte hade fått ett målsägandebitråde förordnat för sig.

Utredningen ställde också i sin enkät till advokater en fråga angående omfattningen av sådana ärenden där målsägandebitråde borde ha förordnats men det inte skett. En stor andel av advokaterna eller 68 % av dem svarade att ibland förordnas målsägandebitråde inte trots att det borde ske. Nästan 20 % av advokaterna ansåg att den här företeelsen var vanligt förekommande. Vissa enskilda advokater lämnade synpunkter på

tillämpningen av lagen och menar att den inte är tillfredställande då det gäller sexualbrott.

Även i utredningens enkät till åklagarna ställdes en fråga som handlade om förordnande av målsägandebiträde vid sexualbrott. Utredningen ville veta vad åklagarna ansåg att orsaken var till att målsägandebiträde inte förordnades i den omfattning de borde vid sexualbrott. Hälften av åklagarna ansåg att det berodde på att målsäganden inte framställde något önskemål om målsägandebiträde. Ett fåtal åklagare, 7 %, uppgav att det kan vara uppenbart obehövt att förordna målsägandebiträde vid sexualbrott.

Sammantaget visar de rapporter och undersökningar som gjorts att målsägandebiträde inte alltid förordnas vid sexualbrott. I de fall där förordnande sker är det inte sällan så sent i förfarandet att målsäganden går miste om det stöd och den hjälp som målsägandebiträdet hade kunnat ge före huvudförhandlingen.

8.1.3 Överväganden och förslag

Utredningen föreslår en förändring av 1 § punkt 1 i lagen om målsägandebiträde som reglerar sexualbrott. Förändringen har innebörden att ett målsägandebiträde ska förordnas i ärenden om brott enligt 6 kap. brottsbalken, om inte brottet rubriceras som sexuellt ofredande enligt 6 kap. 7 § brottsbalken och det är uppenbart att målsäganden saknar behov av målsägandebiträde.

Förslaget är avsett att markera att endast i ärenden där brottet rubriceras som sexuellt ofredande ska det finnas utrymme för en prövning av målsägandens behov av målsägandebiträde.

Undersökningar

Det finns flera studier som visar att målsägandebiträde inte förordnas för målsägande i sexualbrott trots att lagstiftningen anger att målsägandebiträde ska förordnas i dessa fall. Bland annat visar de undersökningar som Åklagarmyndighetens Utvecklingscentrum Göteborg gjort om brottsutredningar gällande våldtäkt och grov kvinnofridskränkning under det senaste året att trots en stark presumtion för att förordna målsägandebiträde vid våldtäkt görs det inte i den utsträckning som lagstiftaren avsett. Likaså vid brottet grov kvinnofridskränkning, ett brott där sexualbrott kan utgöra en del av brottsligheten och där brottsligheten rör nära

relationer har det visat sig att målsägandebitråde inte förordnas regelbundet.

Utredningen ställde i sin enkät till advokater en fråga om målsägandebitråde vid sexualbrott. Frågan löd: Enligt 1 § lagen om målsägandebitråde råder presumtion för förordnande av målsägandebitråde vid sexualbrott. Trots det visar studier att målsägandebiträden inte förordnas vid dessa brott i ett stort antal fall. Vad tror du det beror på? De flesta av advokaterna eller drygt 60 % av dem som svarade ansåg att åklagaren avstår från att göra framställan om målsägandebitråde för att avvakta utvecklingen i utredningen medan en femtedel av advokaterna svarade att målsäganden inte framställer önskemål om målsägandebitråde. Slutligen, menade en grupp på 12 % av advokaterna att orsaken var att domstolen inte förordnar målsägandebitråde ex officio vid sexualbrott. Sammantaget tyder enkätsvaren på att det finns flera orsaker till att målsägandebitråde inte alltid förordnas vid sexualbrott. De svarsalternativ som utredningen angav omfattade inte heller alla orsaker som kan finnas till det här förhållandet.

Om hjälpbehov i sexualbrottsmål

En av utredningens uppgifter är att undersöka om målsägande som har störst behov av juridisk hjälp och stöd får bistånd av ett målsägandebitråde under rättsprocessen. Utredningen menar att sexualbrott är en typ av brott som är kränkande i sig. Målsägande i sexualbrottsmål upplever ofta att rättsprocessen är svår att ta sig igenom och de känner sig ifrågasatta och kränkta en gång till. Detta talar för att målsäganden vid sexualbrott tillhör den grupp som har störst behov av juridisk hjälp och stöd och därför alltid behöver ett målsägandebitråde.

Utredningen har vid en samlad översyn av lagen om målsägandebitråde funnit att lagen inte är tillräckligt ändamålsenlig och tydlig. Sexualbrottsoffer tillhör den grupp som har störst behov av hjälp och stöd men får inte sådan hjälp eftersom lagen inte tillämpas i enlighet med dess intentioner.

När Rättshjälskommittén lade fram förslag om att införa lagstiftning om ett juridiskt biträde skulle den ta upp formerna för utvidgad rättshjälp åt i första hand särskilt utsatta brottsoffer. Särskilt betonades målsägandens situation i sexualbrottsmål. De beskrivningar av hjälpbehovet och de skäl som angavs för den nya lagstiftningen gör sig lika starkt gällande idag som de gjorde 1986

då kommittén lade fram sitt betänkande. Inget tyder heller på att antalet sexualbrott har minskat. Det är också ofrånkomligt att målsägande måste utsättas för vissa frågor som kan upplevas som besvärliga. Men framförallt talar målsägandens situation efter att ha utsatts för ett integritetskränkande brott för att hon eller han behöver hjälp i rättsprocessen. I Sexualbrottsofferutredningens promemoria Anmälan och utredning av sexualbrott (Ju 2004:1) framkom det av samtal med brottsoffer och aktörer inom brottsofferområdet att många sexualbrottsoffer känner stark oro inför mötet med förövaren i rätten liksom för kontakter med samhällsorgan (s. 73). Detsamma framgår av utredningens egna intervjuer med brottsoffer.

Överväganden

Utredningen menar att orsakerna till att målsägandebiträde inte alltid förordnas vid sexualbrott beror dels på tillämpningen av lagstiftningen, dels på attityder till sexualbrott men också på själva lagtexten. Motiven i förarbetena om prövningen av målsägandens behov av målsägandebiträde är dessutom något motsägelsefulla eftersom de anger att rätten till målsägandebiträde i princip ska gälla utan begränsningar vid sexualbrott men att det samtidigt bör finnas en allmänt utformad möjlighet för domstolen att avslå en begäran om målsägandebiträde.

Lagens nuvarande formulering i 1 § punkt 1 om att målsägandebiträde skall förordnas i mål om sexualbrott, såvida det inte är uppenbart att målsäganden saknar behov av sådant biträde, ger rättstillämparen få möjligheter att inte förordna målsägandebiträde vid sexualbrott. De exempel som förarbetena ger på när presumtionen inte gäller rör sådana fall där målsäganden redan har allmän rättshjälp med biträdesförordnande eller att målsäganden själv är åtalad och har en offentlig försvarare. Enligt utredningens mening är dessa situationer av marginell betydelse i praktiken. Utöver dessa exempel framhöll regeringen att det borde finnas en mer allmänt utformad möjlighet för domstolen att avslå en begäran om målsägandebiträde, tex om brottet rörde en så obetydlig gärning att målsägandebiträde framstod som helt obehövligt. Utredningen menar att sexualbrott i allmänhet inte är så obetydliga att behov av målsägandebiträde saknas.

Utredningen vill genom en förändring av lagtexten markera allvaret i sexualbrotten och ge målsägande en obligatorisk rätt till

målsägandebitråde i samtliga ärenden i vilka det föreligger misstanke om sexualbrott och i vilka målsäganden begär målsägandebitråde. Eftersom de målsägande som utsätts för sexualbrott har ett stort behov av stöd och juridisk hjälp menar utredningen att 1 § punkt 1 i lagen om målsägandebitråde måste ändras så att det inte uppstår någon tvekan om att det ska förordnas målsägandebitråde i dessa fall. Förslaget innebär inte en förändring av innebörden i den gällande lagtexten utan bör snarare ses som en precisering. Detta innebär också en förenkling av hanteringen i de här målen. En behovsprövning är inte nödvändig och ett målsägandebitråde ska förordnas för alla målsägande som önskar det. Vid en genomgång av brotten i 6 kapitlet finner utredningen att det enda brott där det inte alltid är nödvändigt med ett målsägandebitråde är sexuellt ofredande, ett brott där enligt utredningen kränkningen inte regelmässigt är lika allvarlig som vid de andra brotten i 6 kapitlet. Avgränsningen gällande detta brott i utredningens förslag är också i överensstämmelse med de ursprungliga övervägande som rättshjälpskommittén gjorde i sin utformning av lagen.

Utredningen har övervägt en formulering av lagtexten i likhet med den som återfinns i den danska lagtexten om bistandsadvokat i sexualbrottsmål, d v s att målsägandebitråde ska förordnas om inte målsäganden säger nej till det. Utredningen anser emellertid det vara en grundläggande princip att målsäganden själv ska råda över om målsägandebitråde ska förordnas eller inte och att det inte behöver framgå av lagtexten. Utredningen har således samma avsikt som lagstiftaren har haft i Danmark men utredningen har stannat vid att föreslå en obligatorisk rätt för målsäganden till målsägandebitråde i alla sexualbrottsmål utom vid sexuella ofredanden. Att målsägandens inställning är avgörande för om målsägandebitråde ska förordnas eller inte anser utredningen framkommer på andra sätt.

I de situationer där målsäganden är ett barn som utsätts för sexuellt ofredande är det enligt utredningens mening angeläget att ett målsägandebitråde ändå förordnas. Utredningen kommer under avsnitt 8.2 att föreslå en ny bestämmelse om målsägandebitråde för barn som även täcker dessa situationer.

Tidpunkten för förordnande

Utifrån de svar som utredningen fått av advokaterna och av vad åklagarna uppgett om sin prövning av målsägandebitråde har framkommit att så länge förundersökningen är i ett tidigt skede och det finns få uppgifter om omständigheterna kring brottet eller gärningsmannen kan framställan om förordnande av målsägandebitråde dröja fast brottet är grovt. Därför görs ingen framställan om förordnande av målsägandebitråde i det här skedet. Många gånger läggs ärendet senare ner och det blir aldrig aktuellt att förordna ett målsägandebitråde. För målsäganden finns det emellertid ett stort behov av målsägandebitråde även i de här fallen. Det är utredningens uppfattning att med målsägandebitrådet hjälp skulle flera av dessa ärenden kunna leda fram till åtal. Utredningens undersökningar liksom även Sexualbrottsofferutredningens promemoria har visat på problem i fråga om tidpunkten för förordnande av målsägandebitråde i sexualbrottsmål. Utredningens uppfattning är att ett förtydligande i lagen gällande förutsättningarna för att förordna målsägandebitråde vid sexualbrott också kan bidra till tidigare förordnande. Ett förtydligande förstärker medvetenheten om målsägandens behov i den här typen av ärenden.

8.2 Målsägandebitråde för barn

Utredningen föreslår en ny bestämmelse om att ett målsägandebitråde ska förordnas när en person under 18 år utsatts för brott med fängelse i straffskalan. Enligt förslaget bör den nya bestämmelsen införas som ett andra stycke i 1 § lagen om målsägandebitråde.

Utredningen redogör i kapitel 14 för sina ställningstaganden när det gäller biträde för barn i sådana situationer där en vårdnadshavare kan misstänkas för brottet eller det kan befaras att en vårdnadshavare på grund av sitt förhållande till den som kan misstänkas för brottet inte kommer att ta till vara barnets rätt. I propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133) uttalade regeringen att normalt utses ett målsägandebitråde när barn utsatts för brott (s. 12). I kapitel 14 har utredningen framfört att förordnade av målsägandebitråde inte erbjuder någon fullgod lösning på de problem som uppstår i de fall där någon av vårdnadshavarna antas kunna motsätta sig åtgärder som syftar till

att brottet utreds eftersom målsägandebiträdets befogenheter är begränsade i förhållande till den särskilde företrädarens.

När barn utsätts för grövre brott i andra situationer än de som anges ovan är det däremot angeläget att barnet, så långt det är möjligt tillförsäkras en möjlighet att få en rättslig företrädare. Socialstyrelsens rapport Socialtjänstens stöd till unga brottsoffer visar att unga människor, d v s personer under 18 år, oftare utsätts för allvarliga brott som våld och hot än andra grupper i samhället.

Socialstyrelsens rapport Socialtjänstens stöd till unga brottsoffer visar att unga människor, d v s personer under 18 år, oftare utsätts för allvarliga brott som våld och hot än andra grupper i samhället. Bland annat tycks sådana brott som karaktäriseras som hatbrott, d v s trakasserier, våld etc på grund av ras, kön, religion eller sexualitet vara vanligare bland unga. Även rån är ett brott som ökar bland unga människor. Många barn eller ungdomar som är utsatta för brott lever i en marginaliserad situation. De bor i områden med hög arbetslöshet och stor brottslighet och har relativt ofta invandrarbakgrund (s. 7). Socialstyrelsens rapport visar också att många unga brottsoffer får ett dåligt stöd. Många av de unga brottsoffren vet inte hur de söker hjälp i samband med att de utsatts för brott (s. 30). Socialstyrelsen pekar därför på vikten av ett kompetent stöd till den här gruppen av brottsoffer (s. 8). Socialstyrelsen nämner emellertid inte i rapporten det rättsliga och sociala stöd som kan ges av ett målsägandebitråde. Ett sätt att stärka stödet för barn och ungdomar är genom en särskild bestämmelse som anger att målsägandebitråde ska förordnas när det finns misstanke om att ett barn utsatts för allvarlig brottslighet.

Utredningens bedömning är att målsägandebitråde utses förhållandevis regelmässigt när barn misstänks vara utsatta för brott. När barn har utsatts för sexualbrott ska ett målsägandebitråde förordnas enligt gällande lagstiftning om det inte råder mycket speciella omständigheter. Utredningen föreslår därför att den lagstiftningen ska skärpas. Enligt lagstiftningen i 1 § punkterna 2 och 3 ska en prövning av målsägandens behov av målsägandebitråde ske. Eftersom målsägandens ålder är en faktor som ska vägas in vid prövningen torde dessa bedömningar i många fall medföra att målsägandebitråde förordnas för barn även vid dessa brott. Emellertid tyder utredningens studier på att målsägandebitråde inte förordnas för barn i den utsträckning som skulle vara önskvärd med tanke på barns utsatthet. I utredningens enkätundersökning till åklagare uppgav 36 % av åklagarna att om ett barn utsatts för brott gjordes en framställan om

målsägandebitråde. Majoriteten svarade att brottets natur var avgörande för om en sådan framställan gjordes. Svaren kan tyda på antingen att åklagaren ansåg brottet i fråga var för trivialt för att förordna ett målsägandebitråde eller att framställan istället gjordes om en särskild företrädare för barn. Utredningens inställning är att inte bara brottet är avgörande för om målsägandebitråde ska förordnas utan att även omständigheterna runtomkring barnet och brottet kan göra att barnet är i behov av stöd. Mot bakgrund av det menar utredningen att i de situationer där det inte är aktuellt att tillämpa lagstiftningen om särskild företrädare för barn ska ett målsägandebitråde alltid förordnas när barn utsatts för brott av en viss allvarlighetsgrad. Det finns vissa typer av brott mot barn där det är särskilt angeläget att ett barn har en rättslig företrädare. Det gäller de brott som kan leda till mobbning eller trakasserier. I den här typen av brottslighet krävs att ett målsägandebitråde förordnas för att målsägandebiträdet skall kunna ge stöd och vägledning till barnet men också för att kunna medverka i bedömningen av nivån på brottet och kränkningen av barnet. Om förhållandena är sådana att det är berättigat kan ett förordnade av målsägandebitråde övergå till att bli ett förordnande som särskild företrädare för barn.

Utredningen vill säkerställa att barn som utsatts för grövre brott får ett målsägandebitråde. Vetskapen om att barn faktiskt har rätt till en egen advokat eller ett målsägandebitråde kan utgöra en betydelsefull förstärkning av stödet till brottsutsatta barn. Mot den här bakgrunden föreslår utredningen ett andra stycke i lagen om målsägandebitråde som har syftet att garantera att ett målsägandebitråde förordnas för personer under 18 år när de utsatts för brott med fängelse i straffskalan.

Förutsättningen för att förordna en särskild företrädare för barn är att det finns anledning att anta att ett brott som kan föranleda fängelse har begåtts mot barnet. För att förordna ett målsägandebitråde enligt punkterna 2 och 3 krävs att fängelse finns i straffskalan. När det gäller sexualbrott är detta också en förutsättning eftersom fängelse ingår i straffskalan. En viss avgränsning av skyldigheten att förordna målsägandebitråde för barn är nödvändig enligt utredningens mening. När utredningen har övervägt en lämplig avgränsning har utredningen först och främst beaktat barnets utsatthet. Med det som utgångspunkt och i jämförelse med lagstiftningen om rättsliga företrädare i övrigt är en lämplig avgränsning att målsägandebitråde förordnas för barn som utsatts för brott med fängelse i straffskalan.

Ett förslag om att målsägandebitråde ska förordnas för barn vid grövre brott är i linje med artiklarna 12 och 19 i Barnkonventionen om skydd mot övergrepp och rätten att bli hörd. Enligt barnkonventionens artikel 19 ska konventionsstaterna vidta alla lämpliga lagstiftnings-, administrativa och sociala åtgärder samt åtgärder i utbildningssyfte för att skydda barnet mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, innefattande sexuella övergrepp, medan barnet är i föräldrarnas eller den ena föräldrarnas, vårdnadshavares eller annan persons vård. Artikel 12 i barnkonventionen handlar om barnets rätt att uttrycka sina åsikter och att barnet ska beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom företrädare eller ett lämpligt organ och på ett sätt som är förenligt med den nationella lagstiftningens procedurregler, i alla domstols- och administrativa förfaranden som rör barnet.

FN:s brottsofferdeklaration anger i artikel 6 d att åtgärder skall vidtas för att minimera offrets obehag och för att skydda dess integritet. En guide har utarbetats om tillämpningen av deklarationen, *Guide for policymakers on the implementation of the United Nations Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power*. I den anges som exempel på sådana åtgärder som kan underlätta barnets obehag under rättsprocessen att barn som är brottsoffer bör tilldelas ett särskilt biträde som tar tillvara barnets intressen (s. 22).

Europarådets konvention om utövandet av barnets rättigheter från 1996 som har undertecknats av Sverige handlar om barns processuella rättigheter. En av principerna i konventionen är att barn ska få komma till tals i rättsliga sammanhang. Konventionens artikel 4 enligt vilken barn ska ges en möjlighet till en rättslig företrädare överensstämmer med utredningens förslag om en särskild bestämmelse om målsägandebitråde för barn.

9 Målsägandebiträdets uppgifter

9.1 Inledning

Lagtext

I 3 § lagen om målsägandebiträde beskrivs målsägandebiträdets uppgifter. Enligt bestämmelsen ska målsägandebiträdet ta tillvara målsägandens intressen i målet samt lämna stöd och hjälp till målsäganden. Vidare ska, enligt samma paragraf, målsägandebiträdet bistå målsäganden med att föra talan om enskilt anspråk i anledning av brottet om detta inte görs av åklagaren. Målsägandebiträdets uppgift kvarstår även om talan avskilts enligt 22 kap. 5 § rättegångsbalken (RB) för att handläggas som särskilt mål enligt reglerna för tvistemål, såvida inte målet handläggs enligt 1 kap. 3 d § rättegångsbalken. Målsägandebiträdets uppgift kvarstår också om tingsrättens dom överklagas men endast i fråga om det enskilda anspråket.

Förarbeten

I betänkandet Målsägandebiträde (SOU 1986:49) beskrevs målsägandebiträdets uppgifter. Målsägandebiträdet skulle enligt rättshjälpskommittén förklara för målsäganden hur förundersökning och rättegång gick till. Rättshjälpskommittén ville också att målsägandebiträdet under rättegången skulle se till att målsägandens intressen tillgodosågs. Bland annat skulle målsägandebiträdet kunna begära att domstolen förordnade om stängda dörrar eller att målsäganden fick höras i den tilltalades frånvaro. Vidare skulle målsägandebiträdet kunna ställa frågor under rättegången främst till målsäganden men med rättens tillstånd även till den tilltalade och till vittnen. Målsägandebiträdet skulle inte enligt rättshjälpskommittén kunna begära överprövning av ett negativt

åtalsbeslut eller biträda talan. Rättshjälpskommittén påpekade att målsägandebiträdet inte fick bli en ytterligare åklagare (ss. 99–102). I propositionen om målsägandebitråde (prop. 1987/88:107) beskrevs målsägandebiträdets huvudsakliga arbetsuppgift som att ”lindra påfrestningarna i samband med utredningen” (s. 23). Regeringen angav flera exempel på målsägandebiträdets arbetsuppgifter men uttalade också att de var avsedda för en sorts normalordning och att avvikelser kunde göras beroende på målets karaktär. I allt väsentligt ansåg regeringen att målsägandebiträdets uppgifter skulle motsvara de som ett rättegångsbiträde hade. I stort sett stämde regeringens uppfattning om målsägandebiträdets arbetsuppgifter överens med det som Rättshjälpskommittén hade angett.

I ett avseende hade regeringen inte samma uppfattning som Rättshjälpskommittén och det gällde målsägandebiträdets behörighet att biträda talan (s. 24). Visserligen menade regeringen liksom Rättshjälpskommittén att åtgärder som kunde ge intryck av att ansvaret för att brott blev uttömmande och riktigt utredda lades över på målsäganden, inte var lämpliga. Men regeringen ville ändå skilja på uppgiften att bistå målsäganden med enskilt åtal och situationen där målsäganden biträdde ett allmänt åtal. Det senare, menade regeringen, medförde begränsade befogenheter av självständig art. Om man undantog biträdande av talan från målsägandebiträdets befogenheter skulle det uppstå problem med att skilja ut vad som var ett tillåtet agerande från målsägandebiträdets sida. Av propositionen om målsägandebitråde (prop. 1987/88:107) framgår därför att biträdet har behörighet att för målsägandens räkning biträda ett allmänt åtal (s. 25).

Vad avsåg målsägandebiträdets uppgift med att förbereda målsäganden för det som kunde inträffa under rättsprocessen angav regeringen att målsägandebiträdet skulle redogöra för de rättsliga förutsättningarna i målet, t ex vilken typ av frågor som kunde förväntas bli ställda. Uppgiften med att stödja och hjälpa målsäganden i övrigt exemplifierade regeringen med att målsägandebiträdet skulle upplysa målsäganden om förfarandet, framföra målsägandens önskemål i handläggningsfrågor till rätten och bevaka att förhör med målsäganden gick rätt till (ss. 22–23).

Förutom de ställningstaganden som regeringen gjorde i ursprungspropositionen övervägde regeringen målsägandebiträdets uppgift med skadeståndsanspråket i propositionen om utvidgad rätt till målsägandebitråde och förbättrat rättsligt bistånd utomlands (prop. 1993/94:26 ss. 20–30). Därefter har inte frågan

om målsägandebiträdets uppgifter berörts i någon större utsträckning i förarbetena.

Begreppet kurativt stöd togs upp redan i betänkandet Målsägandebitråde (SOU 1986:49) och i propositionen om målsägandebitråde (s. 87 respektive s. 26). Rättshjälskommittén förutsåg i betänkandet Målsägandebitråde att målsägandebiträdets uppgifter skulle kunna uppfattas som mer kurativa och mindre juridiska än det arbete som utfördes av vanliga rättegångsbiträden (s. 87).

Målsägandebiträdets uppgift med att föra skadeståndstalan behandlas mer utförligt av utredningen i kapitel 10.

9.2 Målsägandens behov

Målsägandebiträdets uppgifter är knutna till målsägandens behov både i och utanför rättsprocessen. Rättshjälskommittén påpekade i sitt betänkande Målsägandebitråde (SOU 1986:49) att målsäganden i sexualbrottsmål kunde känna sig utsatt och hjälplös. Sammanfattningsvis konstaterade Rättshjälskommittén att ”målsäganden i sexualbrottsmål behöver hjälp för att orka igenom utredningen och för att få veta vad förundersökningen och rättegången innebär för henne” (ss. 84–86).

Det finns en rad allmänna drag som återkommer hos brottsoffer även om reaktioner på brott också är individuellt betingade. Under den fas som följer direkt efter ett brott kan ett brottsoffer reagera med chock och uppträda irrationellt. I ett senare skede är det ett vanligt beteende att brottsutsatta drabbas av misstänksamhet och att de upplever att de förlorat sin grundtrygghet. I ett sådant tillstånd är det viktigt med tydlig information om hur rättsprocessen går till och vad som gäller i det enskilda ärendet.

Utifrån den kunskap som finns om målsägandens reaktioner kan man konstatera att de flesta brottsdrabbade behöver upprepad och tydlig information. Målsäganden behöver bearbeta händelsen och de känslor av skuld som uppkommer. Att på nytt konfronteras med gärningsmannen, vare sig det är någon som målsäganden har en relation till eller inte kan vara svårt. Målsäganden kan också känna av den press som det innebär att vara en viktig beviskälla. Ofta behöver dessutom målsäganden själv upprepa sin berättelse. Det finns flera skäl till det. Ett sådant skäl kan vara att målsäganden som utsätts för ett kraftigt trauma inte orkar berätta hela händelseförloppet första gången hon eller han hörs. Ett annat skäl

kan vara att målsäganden behöver hjälp att minnas genom att få återge sin berättelse flera gånger. Att som målsägande för första gången konfronteras med rättsväsendet kan också göra att målsäganden behöver stöd. Utredningens intervjuer med brottsoffer som har företrätts av målsägandebitråde visade på det stora behov som dessa målsägande hade att få berätta om sina upplevelser

9.3 Tidigare undersökningar

I den rapport som utarbetades av Domstolsverket i samråd med Riksåklagaren, Brottsofferutredningen och Sveriges advokatsamfund, Målsägandebitråde – en utvärdering av lagen om målsägandebitråde m m, var en av slutsatserna att målsägandebiträdets uppgifter borde göras tydligare inför framtiden (s. 7).

På uppdrag av Brottsofferutredningen gjordes en forskningsrapport, Besöksförbud och Målsägandebitråde som presenterades i utredningens betänkande Brottsoffer Vad har gjorts? Vad bör göras? (SOU 1998:40). Författaren Ingrid Sahlin karakteriserade målsägandebiträdet som ”en buffert i relationen mellan tilltalad och offer”. I studien redovisades 14 intervjuer med målsägande som hade erfarenhet av lagstiftningen om målsägandebitråde. De intervjuade hade mycket skilda uppfattningar om den hjälp de fått av de målsägandebiträden som bistått dem. Slutsatsen var att underlaget om målsägandebiträdenas insatser var för litet för några andra slutsatser än att de insatser som målsägandebiträdena gjorde varierade (ss. 123–124).

9.4 Utredningens undersökningar

9.4.1 Utredningens enkät till advokater

I utredningens enkät som riktade sig till advokater fick advokaterna frågan om vilka deras huvudsakliga arbetsuppgifter var. Tre alternativ angavs som svarsalternativ: att vägleda och informera om rättsprocessen, att bistå målsäganden med skadeståndstalan eller att ge målsäganden hjälp och stöd. Majoriteten eller drygt 30 % av advokaterna menade att deras huvudsakliga arbetsuppgifter var att vägleda och informera om rättsprocessen medan en fjärdedel av advokaterna såg bistånd med skadeståndstalan som sin huvudsakliga arbetsuppgift. Att ge stöd och hjälp uppfattades inte

som lika viktigt av lika många advokater. Många advokater eller 25 % angav emellertid flera svarsalternativ. Av dem som gjorde det var den största gruppen de som angav alla tre svarsalternativen. En advokat preciserade sitt ställningstagande i den här frågan med att skadeståndstalan och vägledning är att betrakta som lika viktiga men att vägledning och information ändå sattes främst ”eftersom det är den grund som målsäganden har att stå på för att klara rättegångsförfarandet.”

En annan fråga i utredningens enkät till advokater knöt an till Domstolsverkets undersökning om målsägandebiträdet från 1996 och handlade om huruvida målsägandebiträdets uppgifter är oprecist formulerade i lagen. Majoriteten eller över hälften av målsägandebiträderna svarade Nej på utredningens fråga om detta, d v s uppgifterna ansågs inte vara oklara. En dryg tredjedel av advokaterna ansåg emellertid att så var fallet.

Ett par av utredningens frågor gällde specifika arbetsuppgifter som målsägandebiträdet kan ha. Ett exempel på det var frågan om målsägandebiträderna biträder talan för målsägandens räkning. De flesta eller 42 % av advokaterna svarade Ofta på frågan medan en grupp på drygt 32 % svarade att de ibland biträdde talan på målsägandens vägnar. En fjärdedel av dem som svarade angav svarsalternativet Sällan.

Ett annat exempel var frågan om målsägandebiträderna följde med målsägande till domstolen före huvudförhandling för att låta målsägande bekanta sig med lokalerna. De allra flesta eller 63 % av advokaterna svarade att de sällan följde med målsägande till domstolen i det syftet medan resten eller 30 % av advokaterna svarade att de ibland följde målsägande på sådana besök.

En fråga av liknande typ var den om hur ofta målsägandebiträderna fäste rättens uppmärksamhet på sådana frågor som kan vara kränkande för målsäganden eller som saknade relevans i målet. Majoriteten av advokaterna svarade att de ibland påpekade för rätten att en fråga kunde upplevas så av målsäganden. En mindre grupp eller 15 % av advokaterna uppgav att de ofta gjorde sådana påpekanden.

Advokaterna fick slutligen frågan om de ansåg att det är riktigt att målsägandebiträdet ska bistå målsäganden med kurativt stöd. De allra flesta av advokaterna, d v s över 80 % ansåg att kurativt stöd ska tillhandahållas av målsägandebiträdet medan 12 % av advokaterna inte var av den åsikten. Slutligen kan det av utredningens enkät till advokater konstateras att närmare hälften av

advokaterna anser att domarnas inställning till dem är positiv medan lika många advokater anser att den varierar.

9.4.2 Advokaternas egna synpunkter

Att tillvarata målsägandens intressen

Advokaterna ombads i enkäten att med egna ord beskriva vad de ansåg låg i lagtextens formulering i 3 § lagen om målsägandebiträde om att tillvarata målsägandens intressen och att lämna stöd och hjälp till målsäganden. Drygt 115 respektive 112 advokater valde att lämna egna synpunkter på dessa två frågor.

Information

Att informera målsäganden på olika sätt uppgavs av flera advokater som en viktig del av begreppet om att tillvarata målsägandens intressen. Det som advokaterna åsyftade med information var framförallt information om rutinerna i rättsprocessen, från förundersökning till rättegång. Sådan information går enligt advokaterna ut på att förklara hur rättssystemet fungerar, att förklara de olika aktörernas roller och de juridiska aspekterna på vad som sker i rättsprocessen. Flera advokater betonade vikten av en korrekt och anpassad information så att målsäganden är förberedd inför vad som skall hända, eftersom situationen för de flesta målsägande är okänd och förvirrande. Ett mindre antal av advokaterna gav exempel på sådan information som ofta är av intresse för målsäganden, t ex information om skadestånd, målsägandens rättigheter eller om sakfrågan i målet. Ett fåtal av advokaterna tog upp uppgiften med att vidarebefordra löpande information om beslut och åtgärder från t ex åklagare och domstol till målsäganden under processens gång för att ge målsäganden insikt i vad som sker. Målsägandebiträdet kan också informera målsäganden om motpartens inställning i ansvars- och skadestandsfrågan. En grupp av advokater nämnde även att information ska ges om domslut och de konsekvenser det kan få, d v s vad en advokat beskriver som ”varför saker blev som de blev”. Vidare informerar målsägandebiträderna t ex om reglerna kring överklagande, uttrycket laga kraft, och vad som gäller i fråga om frihetsberövande och besöksförbud.

En del av advokaterna menade att ett tillvaratagande av målsägandens intressen inkluderar vägledning till annan hjälp i samhället i form av sjukvård, kuratorer, psykologer och ideella organisationer.

Skadeståndstalan

De svar som handlade om skadeståndstalan var i stora drag likartade. De gick ut på att uppgiften med att bistå målsäganden med det enskilda anspråket innebär att föra skadeståndstalan i domstol samt att bidra till att rätt skadestånd utdöms. Uppgiften med det enskilda anspråket inkluderade också att utforma skadeståndsanspråket genom att ta fram relevanta uppgifter och att beräkna, precisera och yrka skadestånd. Ungefär hälften av de målsägandebiträden som gav svar på den här frågan ansåg att de tillvaratar målsägandens intresse genom att hjälpa till att driva in det utdömda skadeståndet, genom att bistå målsäganden med att fylla i ansökningsformulär och kontakta försäkringsbolag, Kronofogdemyndigheten samt Brottsoffermyndigheten. Ett fåtal av advokaterna ansåg emellertid att det räcker med att informera och förklara hur det utdömda skadeståndet kan verkställas och vilka instanser som ska kontaktas.

Övriga synpunkter

En majoritet av dem som gav egna synpunkter på begreppet tillvarata målsägandens intressen svarade också att det ligger i målsägandens intresse att få stöd. Exempel som gavs på hur stöd kan ges var att finnas till hands för frågor och råd, att ge målsäganden mod att genomföra såväl anmälan som rättsprocessen och att närvara vid polisförhör samt att ge och skapa trygghet i hela rättsprocessen.

Några advokater exemplifierade tillvaratagandet av målsägandens intressen genom bistånd med praktiska arrangemang, t ex att målsägandebiträdet vid behov ska ordna med medhörning, stängda dörrar, ansöka om besöksförbud och tillgodose andra skyddsåtgärder som målsäganden kan behöva. Sådan hjälp kunde även enligt några advokater, innebära att bistå målsäganden med transport till rättegången liksom att före rättegången göra ett besök i domstolen eller att beskriva rättegångssalen. Någon advokat var

av den åsikten att hjälp i enlighet med målsägandens intressen innebar att finna stödpersoner till huvudförhandlingen som vid behov dessutom kunde följa målsäganden hem efter rättegången.

Något mindre än en tredjedel av advokaterna framhöll att det ligger i målsägandens intresse att biträda åtalet om det behövs och att informera åklagaren om uppgifter som kan vara av betydelse i målet, att komplettera utredningen vid behov genom att införskaffa bevis, kontrollera att polisförhören blir dokumenterade samt att alla detaljer kommer fram så att förundersökning och rättegång från målsägandens synvinkel blir så grundlig och noggrann som möjligt.

Ungefär en tredjedel av advokaterna menade att en del av uppgiften med att tillvarata målsägandens intressen handlar om att se till att målsäganden får en rättvis behandling under den rättsliga processen. Målsägandebiträdet ska enligt advokaterna skydda målsäganden mot kränkande behandling och ingripa om irrelevanta eller kränkande frågor ställs av försvaret, domstolen och polisen. Målsägande ska kunna känna sig respekterad och trygg under rättegång och förhör och uppleva att de som är involverade är noga med deras berättelser. Rättegången ska kännas så skonsam som möjligt och inte upplevas lika obehaglig som den brottsliga gärningen. Någon advokat uttryckte det som att ”målsäganden ska kunna gå ut ur rättssalen lättad och med högburet huvud.”

Sammanfattning

Svaren kan sammanfattas med att majoriteten av advokaterna ansåg att de tillvaratar målsägandens intressen genom att dels informera, dels ge olika former av stöd och hjälp och genom att föra skadeståndstalan. Detta preciserades på en rad olika sätt.

Det stora flertalet av advokaterna menade att målsägandebiträdet ska vidta åtgärder som gagnar målsäganden i allt och vara kontaktperson gentemot åklagare, polis och domstol. Målsägandebiträdet ska företräda målsäganden rättsligt och vägleda och lotsa målsäganden i rättsprocessen. En advokat definierade tillvaratagandet av målsägandens intressen som att klienten ska få hjälp att få sin sak väl belyst från sina utgångspunkter.

Stöd och hjälp

Majoriteten av de tillfrågade advokaterna anser att stöd och hjälp innebär att informera målsäganden samt att ge olika typer av moraliskt och mänskligt stöd så att målsäganden klarar av att genomföra rättsprocessen.

Definitionen av stöd varierar och ansågs vara allt stöd ifrån personligt, emotionellt och empatiskt stöd till rättsligt stöd. Ytterligare definitioner av stöd är att finnas till hands för målsäganden, ge moraliskt och rättsligt stöd under hela processen, peppa målsäganden, samt vägleda och stötta målsäganden så att denne kan avge sin berättelse korrekt och fullständigt i närvaro av den tilltalade samt att finnas med vid förhör och förundersökning, o.s.v. Att vara lyhörd och ge positiv feedback och ett vänligt bemötande är andra åsikter som framhållits som exempel på stöd. Ett tiotal advokater anser att stöd innebär att förbereda målsäganden inför den kommande processen.

Ett par av de tillfrågade advokaterna anser att begreppen stöd och hjälp innebär att målsägandebiträdet ska uppmuntra målsäganden till att våga anmäla den händelse som de utsatts för.

Ungefär en fjärdedel av de tillfrågade anser att stöd och hjälp innebär bistånd med skadestandsfrågan. De flesta av advokaterna svarade att begreppet gäller hjälp med att föra skadeståndstalan medan några få anser att det även inkluderar hjälp med att få ut skadeståndet. En advokat menar att det räcker med att förklara själva tillvägagångssättet för att få ut skadestånd för målsäganden.

Att vid eventuellt behov förmedla kontakt till andra organ, t ex kvinnojourer, psykologer, brottsofferjourer, sjukhus, polis och åklagare nämner ett flertal av advokaterna som exempel på stöd och hjälp. Ett par advokater menar att stöd och hjälp innebär att bistå målsäganden med transport till rättegången.

Advokaterna anser att stöd och hjälp betyder att målsägandebiträdet ska svara för trygghet så att målsäganden känner sig lugn och bekväm under rättsprocessen. För att förverkliga det bör målsägandebiträdet t ex kunna tolka målsägandens sammansatta behov och utsatthet under processens gång samt veta hur olika påfrestningar ska mötas. Det kan t ex innebära att målsägandebiträdet begär paus vid behov, ingriper då otillbörliga och kränkande frågor ställs eller hjälper målsäganden att komma till tals på ett rättvist sätt. Vidare kan det innebära att begära stängda dörrar, anhålla om att målsäganden ska höras i den tilltalades frånvaro eller bevakar att målsäganden inte behöver träffa den

tilltalade. Några advokater nämner i sammanhanget hjälp med skyddsåtgärder gentemot gärningsmannen, t ex ansökan om besöksförbud, kvarskrivning, spärrmarkering och medhörning.

En mindre grupp advokater anser att stöd och hjälp inbegriper att de som målsägandebiträden assisterar och närvarar under förhör. Några enstaka advokater framhåller att stöd och hjälp kan vara att biträda åtalet. Man menar även att begreppet stöd och hjälp innebär att kontrollera att målsäganden styrker sina påståenden, vilket kan ske genom att bistå med att införskaffa material till bevisning, t ex läkarintyg. I sammanhanget nämns även att övervaka så utredning och bevisning i ansvars- och skadeståndsdelen blir korrekt. Ett fåtal advokater har lämnat synpunkter på att stöd och hjälp även innebär att bevaka målsägandens intressen under förhandlingen. Att träffa målsäganden så omgående som möjligt samt att ha kontinuerlig telefonkontakt anses också viktigt. Även samtal efter rättegången ansågs av advokaterna rymmas i begreppet.

Någon advokat menar att begreppet stöd och hjälp innebär att stärka målsägandens position och status gentemot polis och domstol. Genom målsägandebiträdet ska målsäganden få ett likvärdigt biträde som den tilltalade.

Det gemensamma i advokaternas svar är att ett gott bemötande och åtgärder i kombination kan bidra till att målsäganden kan känna sig lugn, trygg och avslappnad under rättsprocessen. Stödet kan även bestå av information om rättsprocessen och om skadeståndet. Det kan även innebära att föra skadeståndstalan, ta nödvändiga kontakter för målsägandens räkning samt förmedla kontakt till andra rätts- och hjälpaktörer. Slutligen menar advokaterna att hjälp innebär att på olika sätt bistå under förhör och rättegång för att säkerställa en balanserad, rättvis och human process.

Sammanfattning 3 §

Utredningens enkät till advokater visar att advokaterna som svarat på enkäten har en gemensam och likartad syn på hur de tolkar sitt uppdrag att tillvarata målsägandens intressen och att ge stöd och hjälp till målsäganden. De beskriver sammanfattningsvis sin uppgift som att de ska tillhandahålla en korrekt och anpassad information kring rättssystemet, vägleda målsäganden under rättsprocessen samt att ge målsäganden ett komplett stöd med skadeståndet. De

anser att ett av huvudsyftena med deras uppdrag är att målsägande ska få en bra upplevelse av kontakten med rättsväsendet och känna att deras sak blivit korrekt och rättvist behandlad och att de blivit professionellt bemötta.

Av enkätsvaren kan man utläsa att lagtextens formuleringar i 3 § lagen om målsägandebiträde om att tillvarata målsägandens intressen och att ge målsäganden stöd och hjälp verkar sammanfalla från advokaternas perspektiv. En advokat skriver att i begreppet stöd och hjälp ligger ”i stort sett att se till att målsägandens rätt tas tillvara.” Sammanfattningsvis beskrivs uppgiften med att tillvarata målsägandens intressen som hjälp med skadestånd och tillhållande av korrekt och anpassad information kring rättssystemet. Vägledning till målsäganden och uppgiften att få målsäganden att känna sig trygg beskrivs av flera advokater som grundbulten i arbetet. I det stora hela innebär begreppet att tillvarata målsägandens intressen och att ge målsäganden stöd och hjälp med sådant som kan bidra till att målsäganden får en positiv upplevelse av kontakten med rättsväsendet och en sådan rättegång att målsäganden inte känner sig kränkt.

9.4.3 Kostnadsräkningar

I anslutning till utredningens genomgång av brottmålsakter samlades ett antal kostnadsräkningar in. Dessa bidrog till att ge kunskap om målsägandebiträdets arbete i praktiken. De kostnadsräkningar som inte gällde skattemål var av intresse för utredningen när det gällde målsägandebiträdets arbetsuppgifter. Några slutsatser som kunde dras av dem var att en stor del av uppdraget som målsägandebiträde går till förberedande åtgärder, d v s förberedelser för huvudförhandling. En av de vanligaste arbetsuppgifterna för målsägandebiträderna var att upprätthålla kontakter med myndigheter i rättsväsendet, framförallt med polis och åklagare. En annan uppgift som mycket ofta angavs i kostnadsräkningarna var upprättande av skadeståndsanspråk.

Ett antal uppgifter förekom mycket ofta i kostnadsräkningarna och få avvikelser från det allmänna mönstret kunde noteras. Tiden före rättegången ägnas till stor del åt kontakter med andra aktörer i rättsväsendet. Flest kontakter har målsägandebiträdet med polisen men vanligt är också kontakter med åklagaren. Advokaterna anger också kontakter med t ex kuratorer.

De flesta av yrkandena rörande kontakter med andra i rättsväsendet preciseras inte men det framgår att många kontakter rör hot och trakasserier mot målsäganden eller skadeståndsfrågor. Exempel på stödjande åtgärder förekom relativt sällan i kostnadsräkningarna liksom olika former av rättsliga överväganden.

9.5 Utredningens överväganden

Målsägandens behov

Målsägandebiträdets uppgifter är knutna till målsägandens behov både i och utanför rättsprocessen. Med utgångspunkt från Rättshjälpkommitténs beskrivning av målsägandens behov av hjälp och med beaktande av hur lagstiftningen om målsägandebiträde har utvecklats vill utredningen inledningsvis påminna om att inte bara sexualbrottsoffer kan känna sig utsatta i rättsväsendet utan att det är en mycket allmänt utbredd känsla hos brottsutsatta. Det är därför en betydelsefull del av målsägandebiträdets uppdrag att ha kunskap om reaktioner och behov hos målsäganden, både på ett generellt och på ett individuellt plan.

I regeringens direktiv framgår att utredningen ska pröva om det behövs förslag på förändringar som kan syfta till att renodla ett målsägandebiträdes juridiska roll. Inledningsvis kan det konstateras att det numera är allmänt känt att socialt stöd är viktigt för brottsoffrets reaktioner på brottet och hur brottsoffret hanterar händelsen i ett senare skede. Men också ett bra mottagande från rättsväsendets sida har stor betydelse för att undvika sekundär viktimisering. Målsägandebiträdets insats utgör en del av det mottagandet. Ett gott bemötande och stöd efter brottet kan vara avgörande för brottsoffrets återhämningsprocess. Även om målsägandebiträdets uppdrag inte utformades huvudsakligen för att ge stöd så utgör det en betydelsefull del av uppdraget. Under arbetets gång har utredningen fått många synpunkter på målsägandebiträdets betydelse för brottsutredningen och brottsoffrets fortsatta medverkan i rättsprocessen.

Flera advokater anger också trygghet som ett viktigt behov för målsäganden. Det tydliggör målsägandebiträdets två olika roller. Trygghet är viktig för att målsäganden ska kunna komma tillbaka i ett längre perspektiv men det är också viktigt på ett rättsligt plan. På flera olika sätt har det framkommit under utredningens gång, bl a genom kontakter med advokater och åklagare att målsägandens

rädsla är ett viktigt skäl till att målsägandebitråde förordnas i många fall. En av målsägandebiträdets uppgifter är att hantera den rädsla som målsäganden känner och att bidra till målsägandens trygghet. Om målsäganden är ängslig och osäker genererar det ett stort antal frågor. Målsägandebiträdet kan skapa trygghet hos målsäganden genom att ge råd och information under hela processen så att målsäganden orkar med rättsprocessen. Men målsägandebiträdets stöd kan även vara en förutsättning för att målsäganden kan avge sin berättelse så korrekt och fullständigt som möjligt. Flera advokater har i samtal med utredningen liksom i sina kostnadsräkningar vittnat om att målsägande som är i mentalt dåligt skick ofta har behov av regelbundna kontakter.

Målsägandebiträdets mest synliga arbetsuppgift är att bistå målsäganden med skadestandsfrågan. Det är däremot en missuppfattning att målsägandebiträdets roll enbart går ut på att bistå målsäganden med det enskilda anspråket. Skadeståndet har stor betydelse för enskilda målsägande medan det för andra bara är en del av helheten att få sitt ärende behandlat av rättsväsendet.

Målsägandebiträdet under olika delar av rättsprocessen

Att många viktiga uppgifter utförs under förundersökningen understryker hur avgörande det är att målsäganden är förberedd och trygg inför rättegången. Målsägandebiträdet har en viktig uppgift i att komplettera utredningen, bevaka målsägandens intressen och ibland också att påskynda utredningen. Genom sin närvaro vid förhör och sin möjlighet att ställa frågor har målsägandebiträdet en viktig kontrollerande uppgift både före och under huvudförhandlingen. Vidare ska målsägandebiträdet bistå målsäganden som behöver skydd med att ansöka om t ex besöksförbud men också med att få fysiskt skydd och sekretesskydd.

En renodling av målsägandebiträdets juridiska roll?

I målsägandebiträdets roll förenas rättsligt bistånd och annat stöd. Eftersom stöd är viktigt för målsägande ser utredningen den stödjande rollen som viktig för målsäganden och menar att det inte finns någon motsättning mellan den juridiska och den stödjande rollen. Inte heller kan de två rollerna särskiljas. Tvärtom är det så,

vilket också påtalats av advokaterna, att det juridiska stödet i sig bidrar till det allmänna stöd som många målsägande behöver. Detta kan illustreras av en kostnadsräkning i vilken den advokat som varit målsägandebiträde uppger att målsäganden har känt en stark oro och rädsla och varit mycket osäker inför huvudförhandlingen. Advokaten fortsätter ”Det har således varit nödvändigt att ha en tät kontakt för att stödja henne juridiskt.” Den juridiska och de kurativa delarna av uppdraget är på det viset sammanflätade. Att tillsammans med målsäganden gå igenom förundersökningen är en sådan åtgärd som omfattar både rättsliga och kurativa delar och som är vanligt förekommande i kostnadsräkningarna. Detsamma gäller att tillsammans med målsäganden gå igenom beslut om nedläggande av förundersökning. Ett sådant beslut kan vara svårt att förstå för den som inte är jurist och om det inte förklaras kan det bygga upp ett trauma för brottsoffret.

Av utredningens enkät framgår att de allra flesta advokater ansåg att kurativt stöd ska tillhandahållas av målsägandebiträdet. Därutöver har det i skriftliga kommentarer och i andra sammanhang påpekats av många advokater att det stödjande arbetet är en del av målsägandebiträdets roll. Därför anser inte utredningen att det är möjligt att renodla målsägandebiträdets juridiska roll på annat sätt än att verka för att målsägandebiträdet kommer in tidigare i rättsprocessen. Inte heller anser utredningen att den stödjande roll som målsägandebiträdet har förminskar den betydelse som målsägandebiträdet har som målsägandens rättsliga företrädare. I propositionen om målsägandebiträde (prop. 1987/88:107) förutsågs det vara en viktig uppgift för målsägandebiträdet att hjälpa målsäganden att inse varför vissa frågor måste ställas under huvudförhandling (s. 23). Hur målsägandebiträdet utför både den rättsliga och den kurativa delen av uppdraget har betydelse för rättsprocessen som helhet. Att den kurativa delen eller den juridiska delen av uppdraget ibland, beroende på omständigheterna i det enskilda fallet, överväger ser inte utredningen heller som något problem.

En annan aspekt på frågan om målsägandebiträdets roll och det kurativa stödet är att målsägandebiträderna i många fall känner sig tvungna att ge mer kurativt stöd än vad de egentligen har förmåga och tid till, eftersom samhällets resurser brister i det avseendet.

Begreppet kurativt stöd

Slutligen vill utredningen påpeka att begreppet kurativt stöd, som för övrigt omnämndes redan i betänkandet Målsägandebitråde (SOU 1986:49 s.87), kan föra tankarna till en annan yrkesroll än den juridiska. Något sådant förespråkar inte utredningen och menar att begreppet på det viset kanske blivit något missvisande. Samtidigt menar utredningen att begreppet stöd och hjälp är alltför begränsat och att kurativt stöd bättre anger ramarna för den professionalitet som målsägandebiträdet bör ha i sin yrkesroll. Regeringen skriver i propositionen Stöd till brottsoffer (prop. 2000/01:79) att "även om målsägandebiträdet inte är professionell i denna sin kurativa uppgift torde det stöd som denne lämnar ändå vara tillräckligt för att hjälpa de flesta målsägande att klara sig igenom rättsprocessen (s. 41). Utredningen anser att målsägandebiträdet bör vara professionell i den kurativa uppgiften eftersom det är en del av uppdraget som målsägandebitråde. Det ska och behöver inte innebära att målsägandebiträdet måste gå utanför ramarna på sin egen yrkesroll eller överta uppgifter från dem som ska bistå med psykologiskt stöd till människor i kris.

Ett tydliggörande av målsägandebiträdets roll

Med anledning av vad som sägs om en renodling av målsägandebiträdets roll i direktiven vill utredningen påpeka att flertalet av advokaterna i utredningens enkät inte anser att målsägandebiträdets uppgifter är precist formulerade i lagtexten. Däremot har flera advokater till utredningen framfört att målsägandebiträdets uppdrag inte bör inskränkas. Ett skäl till det, menar de är målsägandens betydelse som beviskälla. En del advokater efterlyser emellertid en mer aktiv roll och en tydligare roll för målsägandebiträdet.

Utredningen kan konstatera att det finns en rad varierande arbetsuppgifter i uppdraget som målsägandebitråde. En del av dem kunde inte förutses och alla kunde inte beskrivas av regeringen i förarbetena. Det ligger också i uppdragets natur att uppgifterna kan variera beroende på målets karaktär och på målsägandens behov. Målsägandebiträdets erfarenhet och utbildning betyder mycket för att hon eller han kan uppfatta de variationer som uppdraget rymmer. Utredningens förslag om en förteckning över målsägandebiträden och om särskild utbildning för målsägandebiträden

kommer att tydliggöra rollen liksom de förslag som presenteras om målsägandebiträdets behörighet. Att advokater med intresse för uppdraget som målsägandebiträde i första hand tar sådana uppdrag bör verka kompetenshöjande. Även förslaget om att utbildning krävs bör medföra höjd kompetens, i synnerhet om utbildningen i framtiden innehåller fler moment än vad den gör idag.

Utredningens inställning är att en av målsägandebiträdets uppgifter är att se till att målsäganden blir synliggjord i rättsprocessen. Under rättegången kan det ske t ex genom att målsägandebiträdet redovisar för rätten vilka konsekvenser som brottet har fått för målsäganden, genom att målsägandebiträdet ställer frågor till målsäganden och andra eller genom en avslutande plädering. Sammanfattningsvis ska målsäganden verka för att målsäganden känner sig rättmätigt behandlad under förhandlingen .

Därutöver menar utredningen att åklagares, domares och försvarares insikt i brottsoffrets situation får betydelse för målsägandebiträdets roll. En förståelse för målsägandebiträdets närvaro vid rättegången kan ge positiva effekter på hela rättsprocessen. En bättre kännedom om målsägandebiträdets uppgifter i domstolarna kunde bidra till en större förståelse för målsägandebiträdets roll även vid bestämmande av målsägandebiträdets ersättning. Till följd av nära kontakter med målsägandebiträden har åklagaren redan idag god kännedom om vad ett målsägandebiträde gör. En sådan kännedom kommer att öka om åklagaren, såsom utredningen föreslår ges möjlighet att förordna målsägandebiträde under förundersökningen.

Biträdande av talan

I doktrin har det hävdats att det inte är särskilt vanligt att målsäganden biträder ett av åklagaren väckt åtal. Enligt Olivecrona i Rättegången i brottmål har målsäganden egentligen inte någon anledning att biträda åtalet om hon eller han inte vill lägga fram någon annan utredning eller argumentera på något annat sätt än åklagaren (s. 84).

Av propositionen om målsägandebiträde (prop. 1987/88:107) framgår att målsägandebiträdet har behörighet att för målsägandens räkning biträda ett allmänt åtal (s. 25). Utredningen kan konstatera att det idag är vanligt att målsägandebiträdet biträder talan för målsägandens räkning. Det framkommer i utredningens aktgenomgång och i de enkätsvar som utredningen fått från

advokaterna liksom vid de möten som utredningen haft med advokater och domare. Ur juridisk synpunkt ger biträdandet av talan målsägandebiträdet en starkare ställning. Domstolarnas uppfattning om målsägandebiträdets roll kan också göra att advokaterna upplever att när de biträder talan får de en förstärkt position i rättsprocessen och därför kan biträdande av talan vara ett medel för målsägandebiträderna att stärka sin ställning i rätten.

Orsakerna till att talan numera regelmässigt biträds är enligt utredningens mening flera och komplexa. Några av skälen beror på skiftande praxis vad gäller domstolarnas syn på målsägandens frågerätt och olika kunskap och syn på målsägandebiträdets roll liksom advokaternas egen bedömning av hur deras roll i förhandlingen påverkas. Utredningen finner avslutningsvis att det är övervägande positivt att målsägandebiträdet så ofta biträder talan på målsägandens vägnar eftersom det är ett sätt att se till att målsäganden inte lider rättsförlust och det också är ett sätt att tydliggöra och utvidga den roll som målsägandebiträdet har.

10 Det enskilda anspråket

Målsägandens skadeståndsanspråk är civilrättsliga och ska regelmässigt handläggas enligt de regler som gäller för tvistemål. Genom ett avsteg från principen om att grunden för anspråket är avgörande för om ett mål ska handläggas som brottmål eller tvistemål kan målsägandens talan om skadestånd enligt den s k adhesionsprincipen sammanföras med brottmålet. Det framgår av 22 kap. 1 § och 22 kap. 3 § rättegångsbalken (RB). Det vanligaste idag är att talan om enskilt anspråk förs tillsammans med brottmålet och inte i den ordning som gäller för tvistemål. Reglerna om enskilt anspråk i anledning av brott finns i rättegångsbalkens kapitel 22. Målsägande som har ett skadeståndskrav kan antingen föra talan om enskilt anspråk själv eller företrädas av åklagaren eller av ett målsägandebiträde. Rättegångsbalken innehåller i 22 kap. 6 § första stycket en bestämmelse om att målsägandens yrkande om enskilt anspråk ska prövas enligt ordningen för tvistemål i de fall där ett åtal läggs ner.

10.1 Åklagarens skyldighet att föra målsägandens talan om enskilt anspråk

Åklagaren har enligt 22 kap. 2 § RB en skyldighet att föra talan om ett enskilt anspråk som grundar sig på brott som hör under allmänt åtal under förutsättning att det finns en begäran om det från målsäganden, att det inte vållar väsentliga olägenheter eller att anspråket är uppenbart obefogat. Skyldigheten innebär att åklagaren skall förbereda och utföra talan om skadestånd i samband med åtalet. Den innebär också att åklagaren ska ta upp det enskilda anspråket i stämningsansökan och även i övrigt vidta de åtgärder som talans utförande kräver. Åklagaren har således, vilket får anses framgå av 22 kap. 2 § första stycket RB, ett ansvar för att anspråket utreds i tillräcklig omfattning. Har åklagaren inte förberett talan

om skadestånd kan rätten enligt 45 kap. 11 § RB förelägga åklagaren att göra utredningen fullständig. Skyldigheten att föra målsägandens talan om enskilt anspråk gäller även enligt 22 kap. 2 § tredje stycket RB då anspråket övertagits av någon annan, t ex ett dödsbo. Ett beslut av åklagaren att inte föra talan på målsägandens vägnar kan överprövas av överåklagare. Om målsäganden inte kan få bistånd av åklagaren med att föra talan om enskilt anspråk har målsäganden, vilket framgår av 22 kap. 1 § punkt 2 RB, alternativet att väcka talan om enskilt anspråk enligt ordningen för tvistemål. Sammanfattningsvis ska åklagaren i normalfallet föra målsägandens talan om enskilt anspråk. Däremot kan åklagaren avstå från att föra talan vid anspråk av mer kvalificerad natur.

Ett anhängiggörande av ett enskilt anspråk kan i enlighet med 13 kap. 4 §, 45 kap. 4 § andra stycket och 47 kap. 2 § RB, ske med eller utan stämning. Enligt huvudregeln väcks det genom stämning. Utan en stämningsansökan kan talan väckas antingen muntligen eller skriftligen sedan allmänt åtal har väckts, enligt bestämmelserna i 45 kap. 5 och 6 §§ och 47 kap. 24 § RB. I de fall där talan om enskilt anspråk väcks utan stämningsansökan finns det inte någon absolut rätt för målsäganden att få anspråket sammanfört med åtalet. Enligt bestämmelsen i 22 kap. 3 § RB kan ett enskilt anspråk som handläggs som ett tvistemål, om rätten finner det lämpligt, i fortsättningen handläggas tillsammans med åtalet.

Förutsättningen för en gemensam handläggning är att målsäganden åberopar sådana omständigheter för det enskilda anspråket som faller under åklagarens gärningsbeskrivning. Emellertid har Högsta domstolen i rättsfallet NJA 1994:306 uttalat att åklagaren är oförhindrad att i skadeståndsdelen åberopa även andra omständigheter än de som omfattas av gärningsbeskrivningen. Åklagarens behörighet i skadestandsfrågan är således vidare än vad som framgår av åtalet. Med stöd av detta rättsfall anses åklagaren, bl a enligt Ekelöf i Rättegång II, behörig att föra i princip varje talan mot den tilltalade i anledning av brottet (7 uppl s. 178). Sammanfattningsvis är således behörigheten vidare än skyldigheten för åklagaren att föra målsägandens skadeståndstalan.

I ett brottmål där skadeståndstalan förs av åklagaren kan inte åklagaren överklaga enbart i skadeståndsdelen för målsägandens räkning utan målsäganden måste i sådana fall föra sin talan själv.

Åklagaren har samma befogenheter som ett rättegångsombud när åklagaren för talan för målsägandens räkning trots att åklagaren enligt 12 kap. 3 § RB inte får ha ställning som rättegångsombud.

Det framgår av 32 kap. 5 § RB att om ett skadeståndsanspråk förs i den för tvistemål stadgade ordningen och åtal sedan väcks, kan målet som gäller det enskilda anspråket förklaras vilande i avvaktan på dom i brottmålet.

10.1.1 Väsentliga olägenheter och uppenbart obefogade anspråk

Lagtexten i 22 kap. 2 § RB anger som tidigare nämnts en skyldighet för åklagaren att föra målsägandens talan om enskilt anspråk, såvida det kan ske utan väsentlig olägenhet och anspråken inte är uppenbart obefogade.

Innebörden av begreppen väsentlig olägenhet och uppenbart obefogade anspråk utvecklades i propositionen Ändring i rättegångsbalken (enskilt anspråk vid förundersökning och rättegång) (prop. 1987/88:1 s. 8 ff).

Begreppet väsentliga olägenheter avser framförallt de resurser som utredningen om skadan kan komma att kräva. Om skadeståndsanspråket är av komplicerad natur eller mycket omfattande kan det innebära olägenheter för åklagaren att föra målsägandens talan. En vägledande princip är att utredningen om skadan inte bör bli orimligt stor i förhållande till utredningen av ansvarsfrågan. Inte heller i de fall där flera personer har skadeståndsanspråk mot varandra är det rimligt att åklagaren för deras talan. Eftersom omfattande personskador kan kräva stora resurser i fråga om utredning kan rekvisitet väsentlig olägenhet aktualiseras i dessa fall (s. 16).

Men väsentliga olägenheter kan också avse den tid det tar i anspråk att utreda skadeståndfrågan. Begreppet väsentliga olägenheter aktualiseras när det finns tidsfrister som åklagaren måste hålla sig till. Ett exempel på det är när den misstänkte är häktad och då tiden kan vara alltför knapp för att förbereda ett enskilt anspråk. I propositionen uttalas det emellertid att åklagarna i princip ska föra talan om enskilt anspråk även om det måste ske under tidspress. Däremot ska ett frihetsberövande inte fördröjas på grund av det enskilda anspråket (s. 16). Samma förhållningssätt kommer till uttryck i Riksåklagarens allmänna råd Målsägande i brottmål (RÅC 1:122:8).

Som uppenbart obefogade anspråk kan enligt propositionen sådana anspråk anses som framstår som orimliga. Detsamma gäller anspråk där det för åklagaren framstår som klart att talan inte kan

vinna bifall antingen beroende på att det yrkade beloppet är alltför högt eller för att det saknas bevisning (s. 16).

Åklagarens skyldighet att föra talan om enskilt anspråk är inte absolut utan en intresseavvägning mellan målsägandens intressen och andra intressen måste göras. I anslutning till att åklagaren fick en ökad skyldighet att föra målsägandens talan framhöll regeringen vikten av en snabb reaktion på brott. Mot det ska vägas målsägandens önskemål av att skadeståndsanspråket handläggs tillsammans med ansvarstalan (s. 9). Hänsyn skall enligt Olivecrona tas till parternas önskemål (s. 326). Det ska finnas starka skäl för åklagaren att avstå från att föra talan. Åklagaren har den slutgiltiga rätten att besluta om hon eller han ska föra målsägandens talan om enskilt anspråk. Rätten kan enligt andra bestämmelser i rättegångsbalken avskilja det enskilda anspråket till att handläggas i civil ordning om den finner det lämpligt.

Även i de fall där åklagaren beslutar om åtalsunderlåtelse eller om att lägga ned förundersökningen ska en intresseavvägning göras mellan kostnader och arbetsinsatser för en utredning av brott i förhållande till enskilda intressen. Sådana enskilda intressen hänsyftar enligt propositionen om förundersökningsbegränsning m m (prop. 1981/82:41 s. 35) på målsägandens intressen. Enligt proposition Nya regler om åtalsunderlåtelse (prop. 1984/85:3 s 23) ska den misstänktes beredvillighet att ersätta målsäganden den skada som uppkommit genom brottet beaktas. Även om det i förarbetena till rättegångsbalken anges att det är av allmänt intresse att brottsoffer får ersättning för sina skador är det bara intressen som är väsentliga för målsäganden som ska beaktas. Promemorian Ändrade regler om enskilt anspråk vid förundersökning och rättegång m m (DsJu 1986:10) anger att arbetssituationen och praxis vad gäller avskiljande av skadeståndsanspråk från brottmålet kan påverka åklagarens beslut om att föra talan om enskilt anspråk (s. 9).

10.1.2 Polisens och åklagarens skyldigheter med anledning av skadeståndstalan

Redan före skärpningen av åklagarnas skyldighet att föra talan om enskilt anspråk hade polisen en skyldighet att hjälpa målsägande med utredning av enskilda anspråk. Det följde av bestämmelsen i 23 kap. 2 § RB om att målet ska beredas så att bevisningen kan förebringas i ett sammanhang. Av propositionen Ändring i

rättegångsbalken (enskilt anspråk vid förundersökning och rättegång prop. 1987/88:1) framgår att polisens skyldigheter utökades 1988 som en konsekvens av lagändringen beträffande åklagarnas förstärkta skyldighet att föra målsägandens talan (s.10). Åklagaren skulle enligt RÅ:s allmänna råd Målsägande i brottmål (RÅC I:122) se till att det fanns en fullständig utredning om de enskilda anspråken. Enligt Åklagarmyndighetens handlingsplan Brottsoffer – redovisning av tre regeringsuppdrag ska polis och åklagare idag, så långt det är möjligt hjälpa målsäganden med utredning av skadeståndstalan (s. 7 och s. 10)

Åklagaren bör så tidigt som möjligt under förundersökningen och sedan fortlöpande pröva om det är möjligt att utföra talan om enskilt anspråk. Av 13 a § första stycket förundersökningskungörelsen framgår det att förundersökningsledaren skall informera målsäganden om åklagarens skyldighet att under vissa förutsättningar föra talan om enskilt anspråk. Underrättelsen ska ges så tidigt som möjligt så att målsäganden ges goda möjligheter att förbereda talan. Reglerna har kommit till för att målsäganden ska kunna anmäla till åklagaren att målsäganden önskar åklagarens bistånd med att föra sin talan om ersättning. Bestämmelsen anger inte när informationen ska lämnas.

Förundersökningskungörelsen innehåller också i 20 § andra stycket en bestämmelse om att det i förundersökningsprotokollet ska finnas en uppgift om målsägandens enskilda anspråk och den misstänktes inställning till det.

Åklagarens uppgift med att föra talan om enskilt anspråk togs upp i RÅ:s allmänna råd Målsägande i brottmål (RÅC I:122). De har numera upphört att gälla men de utgör en allmän vägledning för åklagarnas arbete. Av de allmänna råden framgår att åklagarna ska ha en generös inställning när det gällde att föra målsägandens talan om enskilt anspråk samt att de ska se till att det finns en fullständig utredning som kan ligga till grund för de enskilda anspråken.

Mot bakgrund av de brister som visat sig finnas i bemötandet av brottsoffer gav regeringen Riksåklagaren i uppdrag att utarbeta en handlingsplan för det fortsatta brottsofferarbetet. Det framgår av propositionen Stöd till brottsoffer (prop. 2000/01:79 s. 15). Syftet var att säkerställa att brottsoffers berättigade krav på åklagarorganisationen skulle uppfyllas. Enligt handlingsplanen Brottsoffer – redovisning av tre regeringsuppdrag (Riksåklagarens riktlinjer och handlingsplan för åklagarväsendets brottsofferarbete), ska brottsoffer kunna kräva att åklagaren för talan om enskilt anspråk

och åklagaren ska se till att målsägandebitråde förordnas. Det anses inte enligt handlingsplanen vara oförenligt med objektivitetsplikten att åklagaren ger information av allmän karaktär. Åklagaren bör inte vägra att föra talan om enskilt anspråk på grund av att målsäganden av okunnighet yrkar ett orimligt belopp (ss. 7–8). Men handlingsplanen tar upp de svårigheter som kan finnas för åklagaren att förena rollen som part med uppgiften att föra talan om målsägandens enskilda anspråk och tillägger att det behövs klargöranden om vilka uppgifter som ingår i åklagarens skyldighet att föra talan om enskilt anspråk. Riksåklagaren fick därför uppgiften att under 2003–2004 genom kompetensutveckling verka för att åklagare för talan om enskilt anspråk på ett enhetligt sätt och i enlighet med lagstiftarens intentioner (s. 11). Det skedde bl a genom att Brottsoffermyndigheten utbildade åklagare över hela landet i skadeståndsrätt.

10.1.3 Tidigare överväganden gällande åklagaren och det enskilda anspråket

En skyldighet för åklagaren att föra målsägandens talan om enskilt anspråk har funnits länge. I propositionen om förslag till rättegångsbalk (prop. 1942:5), föreslogs den bestämmelse som senare kom att lyda: ”Grundas enskilt anspråk å brott, som hör under allmänt åtal, vare åklagaren på målsägandens begäran skyldig att i samband med åtalet förbereda och utföra även målsägandens talan”

Så småningom eftersträvades en mer enhetlig praxis vad gällde åklagarens bistånd med de enskilda anspråken. Målsättningen var också att stärka brottsoffrens ställning. Ett par utredningar tog upp frågan om hur man skulle kunna förbättra målsägandens möjligheter att få en domstolsprövning av sitt skadeståndsanspråk på ett enkelt sätt t ex Rättegångsutredningen i promemorian Översyn av utredningsförfarandet i brottmål (Ds Ju 1979:15) och Polisberedningen i sitt betänkande (SOU 1982:63 ss. 25–26). I departementspromemorian Ändrade regler om enskilt anspråk vid förundersökning och rättegång m m (Ds Ju 1986:10), aktualiserades flera olika åtgärder för att bistå målsägande under förundersökning och rättegång. I den föreslogs också en förändring av förutsättningarna för att åklagaren skulle avstå från att föra målsägandens talan om enskilt anspråk.

Det påpekades i promemorian att för att uppnå målet att skadeståndstalan i ökad utsträckning skulle handläggas i samband med brottmålet krävdes inte bara en förstärkt skyldighet för åklagaren att föra talan på målsägandens vägnar utan även att polis och åklagare ägnade mer uppmärksamhet åt brottsoffren och åt att klarlägga målsägandens ersättningsanspråk (s. 16).

Utifrån den här bakgrunden och förslagen i departementspromemorian fick lagstiftningen sin nuvarande utformning 1988, då förutsättningarna för att åklagaren skulle underlåta att föra skadeståndstalan skärptes (Prop. 1987/88:1 om ändring i rättegångsbalken Enskilt anspråk vid förundersökning och rättegång, JuU 14, rskr. 81, SFS 1988: 6–7). Regeringen ansåg i propositionen att den dåvarande formuleringen av lagtexten gav åklagaren vida ramar att bestämma i vilken utsträckning åklagaren ville föra målsägandens ersättningsanspråk. Praxis att föra målsägandens talan om enskilt anspråk varierade från åklagare till åklagare. Nu fanns det ett önskemål från regeringens sida om att i större utsträckning tillgodose målsägandens behov (s. 9). Lagtexten förstärktes därför på så sätt att rättegångsbalken nu stadgar en skyldighet för åklagaren att föra målsägandens talan om enskilt anspråk om det kan ske utan väsentlig olägenhet och hans anspråk inte är uppenbart obefogade. I samband med den föreslagna ändringen föreslog departementschefen att det skulle ankomma på Riksåklagaren och överåklagarna att inom ramen för sin tillsyn undersöka om de nya reglerna fick den effekt som man önskade (s. 10).

Brottsofferutredningen

Brottsofferutredningen (Ju 1995:07) tillsattes av regeringen för att utvärdera de åtgärder som vidtagits på brottsofferområdet under den senaste tioårsperioden. I betänkandet *Brottsoffer Vad har gjorts? Vad bör göras?* (SOU 1998:40) redovisades uppgifter, gällande bl a åklagarnas skyldighet att föra skadeståndstalan. Även om inga entydiga svar gavs på hur lagstiftningen tillämpades visade Brottsofferutredningen att de allra flesta åklagarna i deras undersökning bistod målsägande med deras skadeståndsanspråk. Av svaren framkom emellertid att vissa åklagare ansåg sig behöva mer utbildning i skadeståndsrätt. Många åklagare ansåg att polisens utredning om det enskilda anspråket var bristfällig och de efterlyste därför tydligare besked om hur de skulle agera i den här frågan.

Brottsofferutredningens inställning till åklagarnas skyldighet att föra målsägandes talan om enskilda anspråk var att den skyldighet som fanns var tillräckligt långtgående och att det kom till uttryck i Riksåklagarens allmänna råd om målsägande i brottmål (RÅC 1:122). Utredningen ansåg inte att någon ändring av lagstiftningen var befogad. Däremot menade Brottsofferutredningen att det krävdes en bättre praktisk tillämpning av lagstiftningen om åklagarens skyldighet att föra skadeståndtalan. Utredningen betonade åklagarens upplysningsplikt i de fall där de enskilda anspråken var så komplicerade att åklagaren inte kunde föra talan på målsägandens vägnar. I dessa fall var det viktigt att målsägande fick tydlig information om att åklagarna inte kunde bistå dem. Brottsofferutredningen underströk också att åklagarna i sådana situationer borde hjälpa målsägande med att få ett målsägandebiträde. Det fanns enligt utredningen situationer där åklagare vägrade föra målsägandens talan på grund av att de belopp som yrkats var orimliga. Mot den bakgrunden menade Brottsofferutredningen att det behövdes klargöranden i de allmänna råden om att rådgivning om skadestånd inte skulle vara i strid med objektivitetsplikten (s. 112).

I propositionen Stöd till brottsoffer (prop. 2000/01:79) redovisade regeringen att Riksåklagaren vid remissbehandlingen av Brottsofferutredningens betänkande uttalat att den avsåg att utarbeta en metodhandbok i brottsofferfrågor (s. 30). Regeringens bedömning av frågan om det enskilda anspråket överensstämde med Brottsofferutredningens. Åklagarnas skyldighet att föra målsägandens talan om enskilt anspråk ansågs tillräckligt långtgående. Däremot betonade regeringen vikten av att åklagarna fick utbildning i skadeståndsrätt och att den planerade översynen av Riksåklagarens allmänna råd genomfördes (s. 47).

Domstolsverkets förslag

Genom ett beslut av Domstolsverket 1999 inrättades en arbetsgrupp för processrättsliga frågor, bl a med syftet att behandla frågan om enskilda anspråk i brottmål. Arbetsgruppens förslag presenterades i promemorian Enskilda anspråk Förordnande av offentlig försvarare och målsägandebiträde – En sammansättningsfråga. En av arbetsgruppens utgångspunkter var att åklagarna inte hjälpte målsägande med de enskilda anspråken i avsedd utsträckning. Arbetsgruppen ansåg att problemet berodde på

arbetsmetodik, d v s att åklagaren alltför ofta hade enbart polisens anteckningar som hjälp för att ta ställning till om hon eller han skulle kunna föra målsägandens talan om enskilt anspråk. Arbetsgruppen föreslog utvidgade skyldigheter för åklagarna när de förde talan om enskilt anspråk på så sätt att åklagarna skulle ta personlig kontakt med målsäganden för att ta ställning till målsägandens anspråk (ss. 23–25).

10.2 Målsägandebiträdets uppgift med det enskilda anspråket

I 3 § lagen om målsägandebiträde stadgas att målsägandebiträdet skall bistå målsäganden med att föra talan om enskilt anspråk i anledning av brottet, om detta inte görs av åklagaren. Liksom åklagaren har således även målsägandebiträdet en skyldighet att föra talan om enskilt anspråk. Enligt propositionen om utvidgad rätt till målsägandebiträde och förbättrat rättsligt bistånd utomlands (prop. 1993/94:26) är målsägandebiträdets uppgift med det enskilda anspråket subsidiär i förhållande till åklagarens skyldighet att föra sådan talan (s. 22).

Målsägandebiträdets skyldigheter i fråga om skadestånd gäller sådana ärenden som handläggs vid domstol. Enligt propositionen om målsägandebiträde (prop. 1987/88:107) är det inte målsägandebiträdets uppgift att bistå målsäganden med andra ersättningsfrågor som rör skadeståndet och som handläggs av försäkringsbolag eller Brottsoffermyndigheten (s. 26).

Målsägandebiträdet har allmänt sett liksom även i fråga om skadeståndsanspråket, samma ställning som ett rättegångsbiträde, d v s målsägandebiträdet kan bara företa handlingar i partens närvaro. I den mån målsägandebiträdet agerar när målsäganden är med har målsägandebiträdet samma ställning som ett ombud vilket framgår av 12 kap. 22 §, 12 kap. 2–5 §§ samt 12 kap. 6 § RB. Det betyder att målsägandebiträdet under rättegången kan framställa anspråk om ersättning i målsägandens närvaro men att skriftliga anspråk kräver en fullmakt.

I propositionen om utvidgad rätt till målsägandebiträde m m (prop. 1989/90:158) uttalade regeringen att frågan om vem som ska föra talan för målsägandens räkning förutsatte samråd mellan åklagaren och målsägandebiträde. Om målsäganden anmält sin önskan att föra skadeståndstalan till åklagaren och ett målsägandebiträde förordnats i ett senare skede borde målsäganden

avstå eller återkalla sin begäran om att få åklagarens bistånd med det enskilda anspråket (s. 8). I RÅ:s nu upphävda allmänna råd Målsägande i brottmål (RÅC I:122) framhölls det att målsäganden själv skulle råda över beslutet om vem som skulle föra hans talan (s. 6).

10.2.1 Tidigare överväganden gällande målsägandebiträdet och det enskilda anspråket

Den ursprungliga regleringen om målsägandebiträdets arbete med det enskilda anspråket i 3 § lag om målsägandebiträde löd, ”I målsägandebiträdets uppgift ingår inte att bistå målsäganden med att föra talan om enskilt anspråk i anledning av brottet, om detta göra av åklagaren.”

Rättshjälskommittén (Ju 1982:01) som utformade förslaget om ett juridiskt biträde för målsäganden i Målsägandebiträde (SOU 1986:49), förutsåg att åklagarnas skyldighet att föra talan på målsägandens vägnar skulle få till följd att inte så många fler insatser för målsäganden gällande det enskilda anspråket skulle behövas. Rättshjälskommittén konstaterade emellertid att det fanns fall där skadeståndstalan borde handläggas i brottmålet men att polis och åklagare inte alltid hade de nödvändiga resurserna för att bistå målsäganden. Det alternativ som stod till buds för bistånd till målsäganden med det enskilda anspråket vid den tiden var allmän rättshjälp med biträdesförordnande. Om ett målsägandebiträde redan hade förordnats, ansåg rättshjälskommittén att det skulle vara opraktiskt att därutöver förordna ett rättshjälsbiträde enbart i syfte att föra talan om ersättning. Därför var det av praktiska skäl som rättshjälskommittén föreslog att målsägandebiträdets behörighet skulle omfatta även skadestandsfrågan (s. 100). Lagrådet instämde vid sin beredning av ärendet som redovisades i propositionen om målsägandebiträde (prop. 1987/88:107) och menade att rent principiellt borde målsäganden inte biträdas av flera personer (s. 26). Om ett rättshjälsbiträde redan skulle ha förordnats menade regeringen att uppdraget kunde utvidgas så att samma person kunde bli målsägandebiträde.

I samband med den första utvärderingen av lagen om målsägandebiträde i propositionen om utvidgad rätt till målsägandebiträde m m (prop. 1989/90:158) framhölls det att reglerna om åklagarens skyldighet att föra skadeståndstalan och målsägandebiträdets uppgifter i den delen var något oklara. Därför kunde det i

praktiken uppstå problem med ansvarsfördelningen. Med anledning av förslagen hölls en hearing. Inför den hade Riksåklagaren i mars 1990 genomfört en snabbenkät i vilken det framgick att i mål där ett målsägandebitråde var förordnat, målsägandebiträdet alltid förde målsägandens talan. I anslutning till att frågan behandlades i propositionen ovan uttalade departementschefen att syftet med regleringen i 3 § i lagen om målsägandebitråde hade varit att förebygga dubbelarbete i skadeståndsfrågan men också att garantera att målsäganden inte lämnades utan stöd i den delen (s. 8).

När en utvidgning av lagen blev aktuell ansåg riksdagen i betänkandet Anslag till brottskadenämnden m m. (bet. Ju 1990/91:JuU21) att ansvarsfördelningen mellan åklagare och målsägandebiträden borde övervägas (s. 17). Frågan togs upp i departementspromemorian Några brottsofferfrågor – utvidgad rätt till målsägandebitråde och förbättrat rättsligt bistånd till brottsoffer utomlands (Ds 1992:24). Någon förändring i sak av ansvarsfördelningen mellan åklagare och målsägandebitråde föreslogs inte. Däremot föreslogs en språklig justering av lagtexten i § 3 lagen om målsägandebitråde för att tydligare markera att målsägandebiträdet skall bistå målsäganden med att föra talan om skadestånd. En remissinstans föreslog att målsägandebiträdet skulle göras primärt ansvarig för att föra talan om enskilt anspråk. I propositionen om utvidgad rätt till målsägandebitråde och förbättrat rättsligt bistånd till brottsoffer utomlands (prop. 1993/04:26) följde regeringen det förslag som presenterats i promemorian. Därigenom fick lagtexten sin nuvarande lydelse, d v s att "Målsägandebiträdet skall bistå målsäganden med att föra talan om enskilt anspråk i anledning av brottet, om detta inte görs av åklagaren (SFS 1994:59). Samtidigt konstaterade regeringen att frågan om vem som skulle företräda målsäganden med skadeståndsanspråket inte vållade några praktiska problem och att "det knappast kunde råda några oklarheter i frågan" (s. 22). Därefter har frågan om ansvarsfördelningen gällande skadeståndsanspråket inte aktualiserats.

I Domstolsverkets rapport Målsägandebitråde – en utvärdering av tillämpningen av lagen om målsägandebitråde m m, framkom att när målsägandebiträden förordnades förde de talan om enskilt anspråk i 97 % av fallen medan åklagarna gjorde det i bara 3 % av dessa ärenden.

10.3 Utredningens undersökningar

Det hävdas ibland att skadeståndstalan är den viktigaste uppgiften för målsägandebiträdet. Den ståndpunkten har framförts till utredningen av åklagare och domare i rättsväsendet. Samma inställning finns i Rättshjälpslagen och annan lagstiftning om rättsligt bistånd – en kommentar (s. 244). Mot den bakgrunden ville utredningen ta reda på i vilken utsträckning målsägandebiträderna bistår målsäganden med skadeståndstalan och hur advokaterna och åklagarna ser på sina respektive skyldigheter med det enskilda anspråket.

I utredningens genomgång av brottmålsakter studerades ärenden i vilka målsägandebiträden förordnats. Det visade sig att talan om enskilt anspråk fördes i 70 % av de cirka 308 ärenden som utredningen gått igenom.

Att målsäganden har ett skadeståndsanspråk utgör inte ensamt ett skäl för att förordna målsägandebiträde. Emellertid kan i enskilda fall det faktum att målsäganden har ett skadeståndsanspråk få en viss betydelse för bedömningen om ett målsägandebiträde bör förordnas eftersom när det gäller vissa brott en helhetsbedömning ska göras. Utredningens genomgång visade att när åklagarna gör framställan om målsägandebiträde till rätten är det ovanligt att de motiverar sin framställan utöver de standardformuleringar som finns i åklagarkamrarnas mallar för det här ändamålet. I den mån sådana motiveringar förekommer är det emellertid relativt vanligt att åklagarna hänvisar till skadeståndsanspråket. De anger till exempel att målsägandebiträde bör förordnas med ”hänsyn till framställt enskilt anspråk”, ”det enskilda anspråkets utformning” eller att ”komplicerade skadeståndsfrågor kan uppkomma i målet”.

10.3.1 Utredningens enkät till åklagare

Utredningens enkät till åklagare innehöll ett särskilt avsnitt om åklagarnas skyldighet att föra skadeståndstalan. I förarbetena uttalas att frågan om vem som skall företräda målsäganden i skadeståndsfrågan ska lösas genom att åklagaren och målsägandebiträdet samråder i frågan. Av enkätsvaren framgår det tydligt att frågan om skadeståndsanspråket inte vållar några problem för åklagarna. En övervägande majoritet av åklagarna uppgav att när ett målsägandebiträde har förordnats, löses frågan om skadeståndstalan genom att biträdet automatiskt övertar skadeståndstalan.

Endast 10 % av åklagarna i undersökningen svarade att frågan om vem som skall företräda målsägande i skadestandsfrågan löstes genom samråd mellan åklagaren och målsägandebiträdet.

Åklagarnas egna kommentarer

I enkäten fick åklagarna ge egna synpunkter på hur de såg på sin skyldighet att föra målsägandens talan om enskilt anspråk i förhållande till att målsägandebiträdet också har en sådan skyldighet. En fjärdedel av åklagarna valde att ge egna synpunkter på den här frågan. Majoriteten av dem ansåg att målsägandebiträdet i praktiken regelmässigt för talan om enskilt anspråk. Ganska många var av den åsikten att det också var det mest naturliga och att det enskilda anspråket primärt ska vara målsägandebiträdets uppgift. Flera åklagare kommenterade frågan med att huvudregeln eller presumtionen om vem som ska föra målsägandes talan om enskilt anspråk borde vara den omvända i lagen.

Några åklagare ansåg att i 3 § andra stycket andra ledet lagen om målsägandebiträde, ”om detta inte görs av åklagaren”, borde strykas. Ifråga om skälen till att målsägandebiträdet skall föra talan om enskilt anspråk framhöll några av åklagarna att det oftare blir grundligare utfört om målsägandebiträdet för sådan talan eftersom biträdet arbetar för målsäganden och har större möjligheter att ta fram material och beräkna skadeståndets storlek. Åklagarna menade att en sådan rollfördelning också medförde att åklagaren kan koncentrera sig på brottsprocessen och påföljdsfrågan, vilket torde vara det bästa för målsäganden. Några åklagare poängterade att målsäganden känner störst förtroende för målsägandebiträdet och att målsäganden oftast begär att målsägandebiträdet ska föra deras skadeståndstalan. En åklagare kommenterade också frågan med att advokaterna generellt är kunnigare än åklagarna på skadeståndsrätt eftersom advokaten sysslar med sådana frågor i sin övriga verksamhet. En annan kommentar som utredningen fick var att advokaten ser till sin klients bästa, medan en åklagare inte kan ”dela på sig” och vara objektiv i en del och subjektiv i en annan.

Utredningen frågade om åklagarna bistod målsäganden med skadeståndsanspråket i de fall där målsägandebiträde inte förordnats. Det stora flertalet av åklagarna svarade att de bistod målsäganden i de här fallen medan en mindre grupp svarade att de gjorde det ibland. Ingen valde svarsalternativet Sällan på den här frågan.

Någon kommentar gavs också av en åklagare om det samråd som sker med målsägandebiträdet angående uppdelningen av uppgifterna före huvudförhandlingen, i syfte att målsägandebiträdet ska ställa mer ingående frågor om målsägandens skador.

10.3.2 Utredningens enkät till advokater

Målsägandebiträdets uppgift med det enskilda anspråket behandlades i utredningens enkät som riktade sig till advokater. En fråga ställdes till advokaterna om vad de ansåg att målsägandebiträdets huvudsakliga arbetsuppgift är, att vägleda och informera om rättsprocessen, att bistå målsäganden med det enskilda anspråket, eller att ge målsäganden stöd och hjälp. De svar som utredningen fick på den här frågan var inte entydiga eftersom en större grupp advokater svarade att alla de tre svarsalternativen var lika viktiga. Av de 127 advokater som valde att svara med endast ett alternativ ansåg emellertid en fjärdedel att bistånd med skadeståndstalan var deras huvudsakliga arbetsuppgift.

Advokaterna fick också frågan om 3 § lagen om målsägandebitråde om målsägandebiträdets uppgift med det enskilda anspråket vållade några bekymmer för dem i deras uppdrag som målsägandebitråde. En övervägande majoritet, närmare 95 % svarade Nej medan drygt 5 % av advokaterna svarade antingen Ja eller Ibland på den frågan.

Enkäten till advokater om målsägandebitråde bestod av ett antal kryssfrågor. Advokaterna fick även möjlighet att svara med egna synpunkter på några frågor. En av dessa hänvisade till 3 § lagen om målsägandebitråde och målsägandebiträdets uppgift att ta till vara målsägandens intressen. Utredningen frågade vad advokaterna ansåg att dessa intressen är. Av de drygt 100 som valde att svara på den här frågan ansåg majoriteten att begreppet om tillvaratagande av målsägandens intressen innebar att hjälpa målsäganden med skadeståndstalan. En grupp av advokater såg den här uppgiften både som ett sätt att tillvarata målsägandens intressen och ge målsäganden stöd och hjälp.

Flertalet av svaren var likartade. Advokaterna uttryckte att ett tillvaratagande av målsägandens intressen innebär att föra skadeståndstalan i domstol och bidra till att rätt skadestånd utdöms. Detta inkluderade enligt advokaterna även uppgiften att utforma skadeståndet genom att ta fram relevanta uppgifter, beräkna, precisera samt yrka skadestånd. Bara en mindre andel av

de advokater som valde att ge egna synpunkter ansåg att uppgiften med skadeståndstalan omfattade bistånd med att driva in det utdömda skadeståndet, d v s hjälp med ansökningsformulär och kontakter med försäkringsbolag, kronofogdemyndigheten och Brottsoffermyndigheten. Ett fåtal advokater ansåg att det räckte med att informera och förklara för målsäganden hur ett utdömt skadestånd kan verkställas och vilka instanser som bör kontaktas.

Advokaterna fick också svara på frågan om de förordnades som målsägandebiträden för målsägande som inte förde skadeståndstalan. De svarsalternativ som gavs i enkäten var Ofta, Ibland och eller Sällan. Majoriteten av advokaterna eller 56 % svarade att de ibland förordnades som målsägandebiträde för målsägande som inte förde skadeståndstalan medan 40 % svarade att de sällan förordnades i de här fallen.

10.4 Utredningens överväganden och förslag

Utredningen föreslår att målsägandebiträdet alltid ska föra talan om enskilt anspråk i de fall där ett sådant anspråk har framställts av målsäganden. Förslaget innebär att det sista ledet i 3 § andra stycket av lagen om målsägandebiträde ”om detta inte görs av åklagare”, tas bort.

I direktiven till översyn av lagen om målsägandebiträde uttalar regeringen att ”genom att målsägandebiträdets arbetsuppgifter delvis sammanfaller med vad åklagaren och en stödperson förväntas utföra finns det utrymme för att det uppstår oklarheter om vem som i det enskilda fallet skall ansvara för en viss arbetsuppgift.” Detta har varit en utgångspunkt för utredningen när den har haft att överväga målsägandebiträdets uppgifter.

Fördelar och nackdelar med åklagarens ansvar att föra talan om enskilt anspråk

Det finns många skäl till varför skadeståndstalan bör handläggas samtidigt med brottmålet. Det är skäl som angår såväl domstolen som parterna.

Från målsägandes sida är det främst humana skäl som talar för en gemensam handläggning av brottmålet och det enskilda anspråket, framförallt att målsäganden slipper påfrestningen av att delta i två

rättegångar. Att det enskilda anspråket tas upp i samband med brottmålet innebär att det enskilda anspråket är utan kostnad för målsäganden. Dessutom är det en snabbare och smidigare handläggning än om det enskilda anspråket förs i den för tvistemål stadgade ordningen. Tack vare möjligheten att föra talan om enskilt anspråk i brottmålet har målsäganden erhållit en relativt stark ställning i rättsprocessen.

Från samhällets sida är det processekonomiskt fördelaktigt att brottmålet och det enskilda anspråket förs i samma rättegång. I regel är processmaterialet för de båda målen gemensamt. Det gör att en gemensam handläggning av brottmålet och det enskilda anspråket blir såväl arbets- som kostnadsbesparande.

De nackdelar som finns med att åklagaren för målsägandens talan har att göra med de eventuella brister som kan finnas i åklagarnas kunskaper om skadeståndsrätt samt vilken omsorg och tid åklagarna kan ägna åt det enskilda anspråket. Om åklagaren inte har förberett det enskilda anspråket finns en risk att domstolen väljer att avskilja det för att handlägga det som ett särskilt tvistemål. Att åklagare har ansett att det har funnits problem med frågan om hur långt skyldigheten att föra målsägandens talan sträcker sig framgår av Åklagarmyndighetens handlingsplan Brottsoffer – en redovisning av tre regeringsuppdrag, i vilken det anges att det behövs klargöranden om vad som ska anses ingå i åklagarens skyldighet att föra målsägandens talan om enskilt anspråk (s. 11).

Redan 1986 påpekades det i departementspromemorian Ändrade regler om enskilt anspråk vid förundersökning och rättegång m m (Ds Ju1986:10), att åklagarnas benägenhet att tillgodose målsägandens intressen av att få skadeståndsanspråket prövat, varierade från åklagare till åklagare (s. 28). Samma förhållande torde gälla idag. Det finns några studier om i vilken omfattning åklagarna fullgör den här skyldigheten. I en undersökning utförd på Brottsoffermyndigheten, Åklagarens ansvar i relation till målsäganden – rättslig reglering och dokumenterad praktik, granskades 72 ärenden från 2002. I nästan samtliga fall var det oklart hur stora ansträngningar åklagarna gjort för att ta in utredning beträffande skadeståndsanspråk. I ett examensarbete från 1997, Åklagarens skyldighet att föra målsägandens talan om enskilt anspråk vid misshandel från 1997, där 161 domar från Luleå och Umeå tingsrätt studerades, visade det sig att åklagaren inte förde skadeståndstalan för målsägandens räkning i större omfattning än före lagändringen 1988. Det var till och med så att det vid den ena

tingsrätten fördes talan i mindre omfattning efter lagändringen. Målsägande var hänvisade att på egen hand föra sin skadeståndstalan i över hälften av de studerade domarna (ss. 53–54). Magnus Lindgren visar i de undersökningar som han redovisar i avhandlingen *Brottsoffer i rättsprocessen från 2004* att majoriteten, dvs mellan 60–70 % av dem som tillfrågats i undersökningen hade fått hjälp av åklagaren med att föra sin skadeståndstalan (ss. 273–275).

Skadeståndets betydelse

Ett skadestånd har många gånger stor betydelse för målsäganden, inte bara ur ekonomisk synvinkel utan även som bekräftelse på att målsäganden utsatts för ett brott och att samhället inte kunnat skydda målsäganden mot det. Det är därför en viktig del av målsägandens rättskydd att få sitt skadeståndsanspråk prövat i domstol. Åklagarens skyldighet att föra talan på målsägandens vägnar brukar beskrivas som långtgående. Den betydelse som ett skadestånd kan ha för målsäganden gör att det är viktigt att reglerna om handläggningen av skadeståndsyrkandet är så tydliga som möjligt så att åklagaren och målsägandebiträdet kan bistå målsäganden på bästa sätt.

Det finns en tendens under senare år att domstolarna lägger större vikt vid skadeståndsfrågan. Det beror bland annat på den ökade uppmärksamhet som brottsoffer på senare tid har fått i media och i andra sammanhang men också på brottsoffrens ökade medvetenhet om möjligheten att driva en skadeståndstalan. Brottsoffermyndighetens arbete med att sprida information och kunskap om skadeståndsfrågor samt att Brottsoffermyndigheten successivt höjt nivån på brottsskadeersättningen har också bidragit till att öka intresset för målsägandens skadeståndskrav. Det är en utveckling som ställer större krav på såväl åklagare som målsägandebiträden.

Åklagarens skyldighet att föra talan om enskilt anspråk är inte beroende av om ett målsägandebiträde förordnas. Däremot har det i flera sammanhang, inklusive i utredningens egna undersökningar, visat sig att i de fall där målsägandebiträden förordnas, för dessa så gott som alltid talan om skadestånd.

Före tillkomsten av lagen om målsägandebiträde fanns det en hypotes om att målsäganden kunde antas få så mycket hjälp av polis och åklagare med utredningen av det enskilda anspråket att andra insatser inte skulle behövas för att bistå målsäganden. Trots

det var orsaken till att lagen om målsägandebitråde kom till inte målsägandens behov av hjälp med att föra skadeståndstalan. Det har emellertid visat sig att stödet till målsägandena inte varit tillräckligt i denna fråga. För många målsägandebiträden har emellertid uppgiften att förbereda och utföra målsägandens talan om skadestånd med tiden blivit en av de mest centrala uppgifterna. Även av utredningens enkät till advokater kan man se att en stor grupp advokater, eller 40 %, ansåg att de sällan förordnades som målsägandebitråde för målsägande som inte förde skadeståndstalan. Trots att biståndet med att föra talan om enskilt anspråk inte var tänkt som en huvuduppgift för målsägandebiträdet har uppgiften att föra talan om enskilt anspråk kommit att spela en stor roll i uppdraget. Domstolsverket framförde dessutom i sin rapport Målsägandebitråde – en utvärdering av tillämpningen av lagstiftningen om målsägandebitråde m m, att i de situationer där målsägandebiträdet inte bistår målsäganden med skadeståndsanspråket har målsägandebiträdets roll framstått som oklar.

Utredningens undersökningar

Utredningens undersökningar om arbetsfördelningen mellan åklagaren och målsägandebiträdet i skadeståndsfrågan visar att den fungerar väl. Skadeståndets centrala roll för målsägandebiträdet bekräftas genom att relativt få åklagare har gett andra synpunkter på arbetsfördelningen än sådana som handlar om det enskilda anspråket. En övervägande majoritet av åklagarna som deltagit i utredningens undersökning uppger att målsägandebiträdet för talan om enskilt anspråk. Det verkar således vara mycket sällsynt att åklagare för skadeståndstalan när ett målsägandebitråde är förordnat. De flesta advokater har uppgett att skadeståndstalan är en viktig uppgift i deras uppdrag som målsägandebiträden och att bistånd med det enskilda anspråket är ett sätt för dem att ta tillvara målsägandens intressen. Varken åklagare eller advokater anser att frågan om vem som ska företräda målsäganden med det enskilda anspråket vållar några problem. I de fall där ett målsägandebitråde förordnats uppger åklagarna att biträdet automatiskt övertar skadeståndstalan. Målsäganden behöver således inte ha några problem med att ta tillbaka anmälan.

En förändring av lagtexten

I två lagstiftningsärenden har frågan om arbetsfördelningen mellan åklagaren och målsägandebiträdet vad gäller det enskilda anspråket tagits upp. I det ena av dem – propositionen om utvidgad rätt till målsägandebiträde m m (prop. 1989/90:158) – framfördes synpunkten att arbetsfördelningen var något oklar (s. 8). Till utredningen har såväl advokater som åklagare framfört synpunkter på arbetsfördelningen mellan åklagaren och målsägandebiträdet med innebörden att målsägandebiträdet som huvudregel borde föra talan om enskilt anspråk. Utredningen anser att det föreligger en tvetydighet i lagtexten om man jämför 3 § lagen om målsägandebiträde med bestämmelsen om åklagarens skyldighet att föra skadeståndstalan i 22 kap. 2 § RB. Såsom reglerna har utformats överlappar åklagarens och målsägandebiträdets ansvar för det enskilda anspråket varandra. Utredningen menar att ett klargörande av ansvarsfördelningen bör komma till stånd såväl utifrån en allmän målsättning om att lagtext ska vara så klar och otvetydig som möjligt som ur utredningens eget perspektiv att tydliggöra målsägandebiträdets roll och precisera omfattningen av målsägandebiträdets uppdrag i förhållande till åklagarens. Det bör därför i lagtexten framgå att målsägandebiträdet ska ha huvudansvaret för att bistå målsäganden med det enskilda anspråket.

Utredningens genomgång av brottmålsakter visar att målsägandebiträden förordnas i cirka 10 % av de ärenden där det enligt gällande rätt är möjligt att förordna målsägandebiträde. Det betyder att målsägandebiträde förordnas i totalt sett en liten andel av de ärenden som en åklagare har att handlägga. En slutsats av det är att trots att målsägandebiträdet för skadeståndstalan i de ärenden där ett målsägandebiträde har förordnats, för åklagaren också talan om enskilt anspråk i ett mycket stort antal fall. Ett förslag med innebörden att målsägandebiträdet får huvudansvaret för att bistå målsäganden kommer att avlasta åklagaren i viss utsträckning. Det betyder inte att åklagarnas kunskaper i skadeståndsrätt urholkas. Det förekommer fortfarande ett stort antal brott där målsägandebiträde inte kan eller bör förordnas.

En nackdel med att åklagaren för talan om enskilt anspråk kan vara att åklagaren i alltför stor utsträckning måste fokusera på åtals- och ansvarsfrågan. Det kan vara till men för det enskilda anspråket som inte blir utrett i den utsträckning som är nödvändig. Av den anledningen är det angeläget att målsägandebiträdet så långt det är möjligt bistår målsäganden med ersättningsfrågan. Med den

ändring som utredningen föreslår kommer det klarare att framgå att målsägandebiträdet har det primära ansvaret för att föra talan om enskilt anspråk. I den mån skadeståndsfrågan har betydelse för bedömningen av om målsägandebiträde ska förordnas får åklagaren ett intresse av att se till att målsägandebiträde förordnas och möjligheten att undvika dubbelarbete blir således större.

Att ta bort åklagarens ansvar för att föra talan om enskilt anspråk i de fall där ett målsägandebiträde förordnats är ur ett rättssäkerhetsperspektiv inte ett bra alternativ. Det är rimligt att åklagaren har det slutgiltiga ansvaret i de fall där det finns omständigheter som gör att målsägandebiträdet inte förordnas förrän i ett sent skede av rättsprocessen. Av vad som sagts ovan framgår att det till övervägande del finns fördelar med att åklagaren har ett ansvar för skadeståndsanspråket. Enligt den ordning som gäller idag förordnas många målsägandebiträden i ett relativt sent skede av rättsprocessen. Även med de föreslagna förändringarna kan man räkna med att vissa målsägandebiträden kommer att förordnas sent i utredningen. Det kan dessutom finnas ärenden där det är först till huvudförhandling som det blir uppenbart att ett målsägandebiträde behövs. I sådana ärenden är det viktigt att skadeståndstalan fortfarande kan förberedas av åklagaren. Enligt det förslag som utredningen presenterar förblir den ordning som råder idag, där skadeståndstalan förbereds av åklagaren för att sedan fullföljas av målsägandebiträdet, oförändrad. Det har varit lagstiftarens och även utredningens mening att med bestämmelserna om åklagarens och målsägandebiträdets uppgifter med det enskilda anspråket förebygga dubbelarbete.

Det är inte på grund av några större tillämpningsproblem som utredningen vill föreslå en lagändring angående målsägandebiträdets bistånd med det enskilda anspråket, utan utredningens förslag ska ses mot bakgrund av den otydlighet som präglar lagtexten i rättegångsbalken jämfört med 3 § lagen om målsägandebiträde.

Utredningen föreslår att lagtexten i 3 § andra stycket lagen om målsägandebiträde ändras så att det med större tydlighet framgår att målsägandebiträdet alltid ska föra talan om enskilt anspråk när ett sådant anspråk har framställts av målsäganden. Förslaget innebär att målsägandebiträdet görs primärt ansvarig för skadeståndstalan. Åklagarens skyldighet att föra talan om enskilt anspråk kvarstår oinskränkt men i de fall där målsägandebiträden förordnas ska de vara huvudansvariga för att föra målsägandens skadeståndstalan.

10.5 Avskiljande av enskilt anspråk

I enlighet med 22 kap. 5 § RB kan domstolen förordna att ett enskilt anspråk som handläggs inom ramen för brottmålet ska handläggas som ett särskilt mål om en fortsatt gemensam handläggning skulle medföra väsentliga olägenheter. Ett enskilt anspråk kan avskiljas när som helst under handläggningen. Avskiljandet innebär att åklagarens behörighet att föra talan om enskilt anspråk upphör.

I en promemoria från Brottsförebyggande rådet, Stöd och hjälp åt brottsoffer (Kansli PM 1986:1), föreslogs det att domstolarna inte skulle ha någon möjlighet att avskilja skadeståndsanspråk. Tanken med förslaget var att domstolen i praktiken inte skulle kunna sätta ut en huvudförhandling innan skadeståndsanspråket hade utretts tillräckligt. I departementspromemorian Ändrade regler om enskilt anspråk vid förundersökning och rättegång m m (DsJu 1986:10), betonades principen att ett skadeståndsanspråk som har samband med brott, i största möjliga utsträckning skulle handläggas under brottmålsrättegången. Det framhölls att det avgörande för om ett ersättningsanspråk skulle handläggas tillsammans med brottmålet borde vara om det fanns förutsättningar att inom rimlig tid avgöra både ansvarsfrågan och skadeståndsanspråket (s. 35).

Lagstiftningen om möjligheterna att avskilja ett enskilt anspråk för att handläggas som särskilt mål enligt reglerna för tvistemål ändrades 1988 i samband med att förutsättningarna skärptes för att åklagaren skulle föra målsägandens talan (SFS 1988:6). Regeringens överväganden återfinns i propositionen om ändring i rättegångsbalken (enskilt anspråk vid förundersökning och rättegång (prop. 1987/88:1). Skärpningen innebar att domstolarna inte fick samma frihet att avskilja enskilda anspråk som tidigare. Enligt den förutvarande ordningen hade domstolen när det fanns skäl för det kunnat förordna att det enskilda anspråket skulle handläggas som tvistemål. Genom lagändringen fick domstolen avskilja anspråket endast om en gemensam handläggning skulle medföra väsentliga olägenheter. Vid bedömningen av vad väsentliga olägenheter innebär kan en jämförelse göras med den bedömning av väsentliga olägenheter som ska göras ifråga om åklagarens skyldighet att föra målsägandens talan om enskilt anspråk. Regeringen påpekade också i propositionen att domstolen borde inhämta parternas synpunkter i fråga om handläggningen innan beslut om avskiljande fattades (s. 18).

Domstolsverkets arbetsgrupp för processrättsliga frågor, som bl a hade uppgiften att förenkla målhanteringen i domstolarna, ägnade sig åt tingsrätternas behandling av enskilda anspråk i brottmål. I promemorian Enskilda anspråk – en sammansättningsfråga, pekade arbetsgruppen på rättens ansvar att genom materiell processledning se till att det enskilda anspråket kunde prövas vid huvudförhandling (s. 19).

10.5.1 Målsägandebiträdets behörighet vid avskiljande av skadeståndsanspråket

Enligt den ursprungliga lagstiftningen om målsägandebiträde hade målsäganden endast möjlighet att få bistånd med skadeståndsanspråket av ett målsägandebiträde om skadeståndsanspråket handlades i brottmålet. Det var således inte möjligt att biträddas av målsägandebiträde när ett skadestånd avskildes för att handläggas i den ordning som gällde för tvistemål. Om skadeståndstalan avskiljdes var målsäganden hänvisad till att söka hjälp av ett rättshjälpsbiträde. Om ett målsägandebiträde redan hade förordnats i brottmålet för att bistå målsäganden kunde målsägandebiträdet förordnas som rättshjälpsbiträde i skadeståndsprocessen.

Lagen om målsägandebiträde utvidgades 1994 så att målsägandebiträdet gavs en möjlighet att bistå målsäganden också med ett enskilt anspråk som avskiljts. Lagtexten fick därför från den 1 april 1994 följande innebörd. Målsägandebiträdets uppgift kvarstår även om talan avskilts enligt 22 kap. 5 § rättegångsbalken för att handläggas som särskilt mål enligt reglerna för tvistemål, såvida inte målet handläggs enligt 1 kap. 3 d § rättegångsbalken. Målsägandebiträdets uppgift kvarstår också om tingsrättens dom överklagas endast i fråga om enskilt anspråk (SFS 1994:59). Det var i departementspromemorian Några brottsofferfrågor – utvidgad rätt till målsägandebiträde och förbättrat rättsligt bistånd till brottsoffer utomlands (Ds Ju 1992:24), som det föreslogs att målsägandebiträdets behörighet skulle fortsätta att gälla även de fall där skadeståndsanspråket avskiljts för att handläggas som ett särskilt mål enligt reglerna om tvistemål, d v s när talan avskiljts enligt 22 kap. 5 § RB. Det huvudsakliga argumentet var att stödet till målsäganden inte borde vara beroende av i vilken ordning målet handläggs vid domstolen (s. 40). Promemorian behandlades i propositionen om utvidgad rätt till målsägandebiträde och förbättrat rättsligt bistånd utomlands (prop. 1993/94:26). Lagrådet

invände emellertid mot förslaget och hänvisade till principen om likställighet mellan parterna i en rättegång. Lagrådet menade att möjligheten för målsäganden att företrädas av målsägandebiträde i tvistemålsprocessen skulle leda till obalans mellan parterna eftersom den offentlige försvararen inte hade motsvarande möjlighet att biträda svaranden om talan avskiljdes och eftersom svaranden måste betala rättshjälpsavgift för att ha ett ombud i tvistemålsprocessen (s. 24).

I departementschefens svar på lagrådets invändningar var utgångspunkten att ett målsägandebiträde förordnas för allvarliga brott och i sådana situationer där målsäganden verkligen har ett behov av stöd och hjälp. Departementschefen betonade vidare det angelägna i att stärka brottsoffrets ställning och att målsägande inte borde missgynnas i sådana ärenden där skadestandsfrågan var komplicerad. Förslaget skulle enligt departementschefen inte innebära att målsägande generellt fick en starkare ställning än motparten och inte heller skapa någon obalans mellan parterna i rättsprocessen (s. 25).

Något nytt förordnande krävs inte för målsägandebiträdet inför avskiljandet. Om ett skadestandsanspråk avskiljs redan från början gäller vanliga regler om rättshjälpsbiträde, enligt 26–29 §§ rättshjälpslagen (1996:1619).

I lagen om målsägandebiträde framgår det av lagtexten att det är målsägandebiträdets uppgift att ta tillvara målsägandens intressen ”i målet”. Formuleringen anspelar på att målsägandebiträdets uppgifter inskränker sig till själva brottmålet. Det kommenterades i propositionen om målsägandebiträde (prop. 1987/88:107) med att målsägandebiträdets behörighet inte gäller då skadeståndstalan förs i den särskilda ordningen för tvistemål (s. 38). I propositionen om utvidgad rätt till målsägandebiträde och förbättrat rättsligt bistånd till brottsoffer utomlands (prop. 1993/94:26) som behandlade frågan om utvidgning av målsägandebiträdets befogenheter till att gälla även ärenden där ett skadestånd avskiljdes, hänvisade regeringen till sina tidigare uttalanden avseende målsägandens intressen ”i målet” (s. 23). Ingen ändring gjordes emellertid i det här avseendet vid lagändringen 1994 utan 3 § första stycket i lagen om målsägandebiträde hänvisar fortfarande till ”målsägandens intressen i målet.”

10.5.2 Utredningens undersökningar

Utredningen tog i sin genomgång av brottmålsakter fram uppgifter om huruvida målsägandebiträdet medverkat vid ett mål om enskilt anspråk som avskilts för att handläggas som ett tvistemål. Det visade sig att det var mycket ovanligt. Endast i ett av de 308 ärenden som undersöktes medverkade målsägandebiträdet vid ett skadeståndsanspråk som avskilts.

Det finns inte någon offentlig statistik om antalet anspråk som avskiljs för att handläggas i tvistemålsordningen. Inte heller ger domstolens nuvarande ärendehanteringssystem möjlighet att ta fram sådan statistik. Vid en förfrågan som utredningen gjort vid några av landets tingsrätter uppger domare och lagmän att det är sällsynt att enskilda anspråk avskiljs för att handläggas i den ordning som gäller för tvistemål. Vid de större tingsrätterna uppskattas antalet avskiljda enskilda anspråk till ett par ärenden per månad och vid de mindre tingsrätterna rör det sig om en handfull ärenden per år.

En fråga om avskiljda skadeståndsanspråk ställdes också i utredningens enkät om målsägandebiträdet som riktade sig till advokater. Utredningen frågade advokaterna om de medverkade som målsägandebiträde vid skadeståndstalan som avskiljts från brottmålet. Majoriteten av advokaterna eller närmare 50 % svarade att de sällan medverkade i sådana mål. En tredjedel av advokaterna svarade att de ibland bistod målsäganden med en skadeståndstalan som avskiljts från brottmålet.

10.5.3 Utredningens överväganden

Utredningens direktiv har angett att det är av intresse att utredaren klargör i vilken utsträckning målsägandens skadeståndstalan avskiljs från brottmålet för att handläggas som ett tvistemål i de fall ett målsägandebiträde har förordnats.

Sammanfattningsvis har utredningen genom sina undersökningar och kontakter med företrädare för rättsväsendet kunnat konstatera att det är ovanligt att skadeståndstalan avskiljs från brottmålet.

Domstolsverkets utvärdering av lagstiftningen om målsägandebiträde, Målsägandebiträde – en utvärdering av lagen om målsägandebiträde, visade att en kvalitetshöjning kommit till stånd sedan lagstiftningen om målsägandebiträde införts, bland annat därför att färre skadeståndsanspråk avskiljdes än tidigare.

Utredningens undersökningar visar att mycket få av de advokater som agerar som målsägandebiträden bistår målsägande med skadeståndsanspråk som avskiljts för att handläggas som tvistemål. I utredningens enkät till advokater framgår att skadeståndsanspråket utgör en central arbetsuppgift för de advokater som arbetar som målsägandebiträden. Fler förordnanden av målsägandebiträden bör leda till att skadeståndsanspråk avskiljs i än mindre utsträckning eftersom målsäganden i dessa situationer kan få en mer kompetent och utförlig hjälp med sitt skadeståndsanspråk. Det är också ur processekonomisk synpunkt bättre om skadeståndsfrågan kan handläggas i brottmålet.

Det är till målsägandens fördel om det enskilda anspråket inte avskiljs, bland annat för att målsäganden kommer i ett bättre processuellt läge och det är smidigare för målsäganden som slipper ta sig igenom två rättegångar. Därför försöker såväl åklagare som målsägandebiträde agera så att ett avskiljande förhindras.

Den lagändring som trädde ikraft 1994 och som innebar att målsägandebiträdets behörighet kvarstår om det enskilda anspråket avskiljs för att handläggas i den för tvistemål stadgade ordningen, medförde en betydande förbättring för de målsägande som hade skadeståndsanspråk av mer komplicerad natur. Utvecklingen sedan 1994 har varit att skadeståndsanspråken fått en mer framskjuten position i rättsprocessen och det tycks som om såväl målsägandebiträden som åklagare har blivit mer kompetenta i sin hantering av skadeståndsfrågan vilket torde leda fram till att antalet avskiljanden minskar.

11 Ersättning till målsägandebiträdet

11.1 Sammanfattning av nuvarande ersättningsbestämmelser

I 5 § lagen om målsägandebiträde anges att samma regler som gäller för ersättning till biträde vid allmän rättshjälp i 27 § rättshjälpslagen (1996:1619), ska gälla för ersättning till målsägandebiträde. Grundläggande för bestämmande av ersättningen är den timkostnadsnorm som regeringen årligen fastställer efter förslag från Domstolsverket. Med den som utgångspunkt fastställer Domstolsverket en taxa för ersättning till målsägandebiträden som återfinns under Domstolsverkets föreskrifter om brottmålstaxa för målsägandebiträden i tingsrätt och hovrätt eller den s k brottmålstaxan (DVFS 2005:10).

Taxan gäller enbart under särskilda omständigheter. I stora drag gäller den i brottmål där huvudförhandlingen inte överstiger 3 timmar och 45 minuter och under förutsättning att det i målet endast finns en tilltalad och ett målsägandebiträde och att målsägandebiträdet inte biträder fler än en målsägande. I de fall där taxan inte är tillämplig används bestämmelserna i 27 § rättshjälpslagen som grund för bestämmande av ersättning. Ersättning till målsägandebiträde bestäms således antingen med tillämpning av 27 § rättshjälpslagen eller med tillämpning av brottmålstaxan.

11.2 Kostnader för anslagsposten målsägandebiträde

Enligt budgetpropositionen 2006/07:01, utgiftsområde 4, är kostnaderna för politikområdet Rättsväsendet 30,7 miljarder kronor. Enligt Domstolsverkets budgetunderlag för 2007-2009 uppgick kostnaderna för rättshjälpsanslaget till 1 094 mnkr under 2005. Kostnaderna för rättshjälp, offentligt försvar och

målsägandebiträde utgör därmed en blygsam del av den totala kostnaden för rättsväsendet.

I Domstolsverkets budgetunderlag 2007-2009 redovisas vidare att utgifterna för målsägandebiträde var 119 miljoner kronor under 2005. Det kan jämföras med utgifterna för offentligt försvar som uppgick till 726 miljoner kronor. Kostnaderna för båda posterna ökade under 2005, för målsägandebiträdenas del med 23 % och för försvararnas del med 10 %. Kostnaderna för målsägandebiträden gick ner under 2002 då brottmålstaxan för målsägandebiträden infördes. Under 2003 när försöksverksamheten utan taxa genomfördes steg utgifterna för såväl försvarare som för målsägandebiträden.

Det bör observeras att det av statistiken om antal förordnade av målsägandebiträden framgår att målsägandebiträdet företräder fler än en målsägande i en stor del av målen.

11.3 Ersättning enligt 27 § rättshjälpslagen

Enligt 27 § rättshjälpslagen har ett biträde rätt till skälig ersättning för arbete, tidsspillan och de utlägg som uppdraget har krävt. Den domstol som handlägger ersättningsyrkandet ska således göra en bedömning av skäligheten i målsägandebiträdets framställan. Skälighetsbedömningen när det gäller ersättning för arbete ska grunda sig på de kriterier som är fastställda i 27 § rättshjälpslagen. Beträffande tidsspillan har Domstolsverket, efter bemyndigande av regeringen, tagit fram särskilda föreskrifter angående beräkning av ersättning för det, Domstolsverkets föreskrifter angående beräkning av ersättning för tidsspillan (DVFS 2005:7). I fråga om ersättning för utlägg finns inga föreskrifter som gäller för ersättning utanför brottmålstaxan men de bestämmelser som fastslagits i brottmålstaxan kan användas som riktlinjer tillsammans med den praxis som finns.

11.3.1 Ersättning för arbete

Ett målsägandebiträde har enligt 5 § lagen om målsägandebiträde läst tillsammans med 27 § första stycket rättshjälpslagen, rätt till skälig ersättning för sådant arbete som uppdraget krävt. Det är således bara kostnader som varit nödvändiga för att fullgöra uppdraget som ska ersättas med stöd av bestämmelsen. I första

stycket av 27 § anges kriterier för hur skälighetsbedömningen ska göras. Ersättningen för arbete ska bestämmas med utgångspunkt i den tidsåtgång som är rimlig med hänsyn till uppdragets art och omfattning och med tillämpning av den timkostnadsnorm som regeringen fastställer. Beräkningen av ersättningen sker således i tre steg. Först bestäms om det arbete som biträdet utfört är ersättningsgillt. Därefter fastställs antalet ersättningsgilla timmar, baserat på vad som anses rimligt. Slutligen ska nivån på den ersättning som ska utgå för varje ersättningsgill timma fastställas.

Ersättningsgillt arbete

Formuleringen i 27 § första stycket rättshjälpslagen om att rätten till skäligen ersättning endast gäller för sådant arbete som uppdraget krävt, innebär att det bara är sådana kostnader som varit nödvändiga för att fullgöra uppdraget som skall ersättas med stöd av bestämmelsen. En prövning måste därför alltid först göras om det arbete som biträdet utfört har varit nödvändigt för att ta tillvara huvudmannens rätt i den fråga för vilken målsägandebiträde har beviljats. Biträdet kan ju ha bistått huvudmannen även i andra angelägenheter. Sådant arbete ska emellertid inte ersättas om de inte kan anses omfattas av målsägandebiträdets uppdrag.

Frågan om vad som anses utgöra ersättningsgillt arbete hänger samman med vilka målsägandebiträdets uppgifter är. Av den anledningen kan bedömningen av vad som utgör ersättningsgillt arbete skilja sig åt mellan rättshjälpsbiträden och målsägandebiträden även om samma lagrum, d v s 27 § rättshjälpslagen tillämpas. Skillnaden ligger i möjligheten att få ersättning för arbete av mer kurativt slag.

För både rättshjälpsbiträden och målsägandebiträden är de huvudsakliga uppgifterna av juridisk natur. När det gäller rättshjälpsbiträdens rätt till ersättning för kurativa åtgärder har Högsta domstolen i sin praxis intagit en förhållandevis restriktiv attityd. Detsamma gäller för ersättning till offentliga försvarare. I målet NJA 1986 s. 642 som är från tiden före lagen om målsägandebiträdes tillkomst ansågs emellertid ett rättshjälpsbiträde som bistod två målsägande i ett våldtäktsmål vara berättigat till ersättning av allmänna medel för visst arbete avseende stödjande åtgärder inför en förestående huvudförhandling. Av NJA 1987 s. 58 framgår att det merarbete som är föranlett av att en part i ett vårdnadsfall vill ta biträdets tid i anspråk för samtal och

rådfrågning i stor utsträckning kan vara ersättningsgillt men att biträdet bör se till att tidsåtgången för sådant arbete begränsas utan att klientens förtroende för biträdet rubbas. Rättsfall med liknande utgång finns om offentliga försvarare, t ex i NJA 1984 s. 877 där en offentlig försvarare, bl a med hänvisning till den långa häktningstid som förelåg, ansågs berättigad till ersättning för arbete bestående av kurativa besök hos den tilltalade i häktet.

Högsta domstolen har således trots sin restriktiva hållning när det gäller ersättning till rättshjälpsbiträden och offentliga försvarares arbete av kurativ natur, i vissa fall menat att ersättning för sådant arbete är berättigat. I propositionen om målsägandebiträde (prop. 1987/88:107) fördes ett resonemang kring ersättning för arbete av icke-juridisk art. Det konstaterades att i fråga om de grupper av målsägande som får stöd av ett målsägandebiträde, det typiskt sett finns behov av kurativ verksamhet och att det ingår i bitrådets uppgifter att ge målsäganden ett allmänt personligt stöd t ex vid rättegången. Visserligen menade regeringen att ett sådant behov av stöd helt eller delvis skulle kunna täckas genom att en stödperson anlitas, men regeringen drog ändå slutsatsen att man i praktiken torde komma att bli allmänt sett mera generös i fråga om rätten till ersättning för kurativa åtgärder i fråga om målsägandebiträden, än när det gäller rättshjälpsbiträden och offentliga försvarare. Samtidigt konstaterade regeringen att det juridiska bitrådets primära uppgift, oavsett om hon eller han var målsägandebiträde, rättshjälpsbiträde eller offentlig försvarare, ligger vid sidan av den rent kurativa verksamheten. Slutsatsen i propositionen blev därför att det inte borde finnas någon annan principiell syn på den här frågan för målsägandebiträdenas del än när det gällde rättshjälpsbiträden och offentliga försvarare, samt att frågan om rätten till ersättning för kurativa åtgärder måste bedömas med hänsyn till omständigheterna och behovet av personligt stöd i det enskilda fallet (s. 32).

I fråga om vad som i övrigt är att räkna som ersättningsgillt arbete får man använda sig av samma bedömningar för målsägandebiträden som för rättshjälpsbiträden. Av NJA 1983 NOT C 28 framgår att ett rättshjälpsbiträdes kostnader för att tillgodogöra sig rättspraxis som huvudregel inte är ersättningsgillt. Detsamma torde gälla för målsägandebiträde. En annan fråga som uppkommer är hur det ersättningsgilla arbetet ska bestämmas när ett biträdesförordnande bara avser ett av flera brott som behandlas vid en huvudförhandling. Enligt propositionen om målsägandebiträde (prop. 1987/88:107) bör ersättning i princip inte betalas för

arbete som klart avser endast en del av målet som inte omfattas av förordnandet. Om rättegången inte kan utformas så att biträdet kan utnyttja den tid som blir över så ska ersättning för spilltid utgå.

Av andra stycket i 27 § framgår att ersättning för arbete före ansökan endast kan avse arbete som varit av mindre omfattning eller av brådskande art. Med arbete av mindre omfattning avses enligt uttalanden i propositionen om förslag till ändring i rättshjälpslagen m m (1972:429), d v s i prop. 1978/79:90, arbete motsvarande högst vad en advokat debiterar under en dags arbete (s. 209). När byte av biträde har skett gäller, enligt andra meningens i samma stycke, motsvarande för tiden före beslut om byte. Frågan om när en ansökan kan anses vara gjord är betydelsefull för att avgöra om arbete har utförts före ansökan. Det har prövats i NJA 2004 s. 826, där sökanden hade ingivit en ansökan som var så ofullständig att något beslut inte kunde fattas utan kompletteringar. Domstolen fann i målet att ansökan om ersättning skulle anses vara gjord när den ofullständiga ansökan inlämnades.

Antalet ersättningsgilla timmar

De timmar som ska ersättas enligt 27 § rättshjälpslagen ska bestämmas med utgångspunkt i den tidsåtgång som är rimlig med hänsyn till uppdragets art och omfattning. Vid bedömningen av tidsåtgången för ett utfört arbete ska enligt proposition med förslag till slutlig reglering av statsbudgeten för budgetåret 1995/96, m.m. (prop. 1994/95:150 bilaga 3) den tidsåtgång som är rimlig för ett "normalskickligt" biträde i ett motsvarande fall bestämmas. Om arbetet har tagit för lång tid med hänsyn till uppdragets art och omfattning så ska den tidsåtgång som ligger till grund för den ersättning som yrkas sättas ned till en tidsåtgång som bedöms rimlig. En värdering ska således göras när arvodet bestäms och av hur många timmar en "normalskickligt" advokat behöver för ett motsvarande uppdrag. En särskilt skicklig advokat, som t ex har betydande erfarenhet på ett visst område och därför arbetat ovanligt snabbt, kan kompenseras genom att han får en timersättning som ligger över timkostnadsnormen, se nedan (s. 11)

Ersättningens nivå

Nivån på den ersättning som ska utgå för varje ersättningsgill timma grundar sig på den timkostnadsnorm som fastställs av regeringen. Normen för 2006 är bestämd till 1 029 kr exklusive mervärdesskatt.

I 27 § första stycket rättshjälpslagen finns en bestämmelse om att timersättningen får avvika från normen om den skicklighet och den omsorg som uppdraget har utförts med eller andra omständigheter av betydelse ger anledning till det. Om arbetet har utförts på ett mindre skickligt sätt får således timersättningen sättas ned, och på motsvarande sätt får ersättningen höjas om arbetet utförts särskilt skickligt. Som exempel på det senare anges i propositionen om förslag till slutlig reglering av statsbudgeten för budgetåret 1995/96 m m (prop. 1994/95:150 bilaga 3) att en advokat som är särskilt skicklig, t ex genom att hon eller han har en särskild förtrogenhet med det aktuella rättsområdet och därmed har arbetat snabbare än en "normalskicklig" advokat, bör kunna ersättas med ett timarvode som ligger över timkostnadsnormen. Däremot, vilket framgår på samma sida i den anförda proposition, medger inte regleringen att timersättningen höjs eller för den delen sänks, på den grunden att en advokat har särskilt höga eller låga omkostnader för t ex kontor eller liknande (s. 13). Enligt propositionen Förbättrad kontroll av rättsliga biträdens ersättningsanspråk m m (prop. 2004/05:41) är de fall där ersättning utgår med en timersättning som överstiger timkostnadsnormen mycket få (s. 12).

Timersättningen kan sänkas t ex på grund av bristande skicklighet hos biträdet. Den kan också höjas därför att uppdraget har utförts med särskilt stor skicklighet. Mot den här bakgrunden blir timkostnadsnormen ett slags "normalarvode" som domstolarna ska fastställa i alla de mål och ärenden som utförs med normal skicklighet.

Möjligheten att i enlighet med 27 § första stycket rättshjälpslagen sätta ned timarvodet ska inte förväxlas med den möjlighet som finns enligt tredje stycket att sätta ned ersättningen på grund av att biträdet genom vårdslöshet eller försumlighet har föranlett kostnad för rättshjälpen.

11.3.2 Ersättning för tidsspillan

Ett målsägandebiträde har enligt 27 § första stycket rättshjälpslagen läst tillsammans med 5 § lagen om målsägandebiträde, rätt till skälig ersättning för den tidsspillan som uppdraget krävt. På samma sätt som när det gäller ersättning för arbete ska ersättning för tidsspillan bara lämnas i den mån den varit nödvändig för att ta tillvara målsägandens intressen och om det arbete vid vilket tidsspillan uppstått omfattas av den beviljade rättshjälpen.

Domstolsverket har i föreskrifter angående beräkning för tidsspillan (DVFS 2005:7) föreskrivit hur ersättning för tidsspillan ska beräknas när inte brottmålstaxan är tillämplig. I 1 § anges att tidsspillan ersätts för tid mellan kl. 07.00 och kl. 22.00. Om övernattning sker på annan ort än den där den ersättningsberättigade har sitt tjänsteställe, ersätts tidsspillan mellan kl. 18.00 och kl. 22.00 bara om den avser restid. Besvärnsnämnden ansåg i BN 423/74 att restid inte ska betraktas som tidsspillan om biträdet utfört produktivt arbete med något uppdrag under resan. I 2 § av föreskrifterna slås fast att normal måltidspaus inte utgör ersättningsgill tidsspillan. I NJA 1976 s. 699 och NJA 1976 s. 213 ansågs normal tid för lunch respektive middagsmål inte som tidsspillan om den uppgick till en timme.

Det finns inte någon lagfäst definition av begreppet tidsspillan utan det får avgöras från fall till fall vad som kan anses utgöra ersättningsgill tidsspillan vid utförande av ett uppdrag. Ledning kan fås från Domstolsverkets föreskrifter om brottmålstaxa (DVFS 2005:10), där det anges att tidsspillan i allmänhet avser sådan tid då produktivt arbete med något uppdrag inte utförs, trots att bitrådets arbetstid tas i anspråk. Där anges även att restid och väntetid utgör den vanligaste formen av tidsspillan men att det måste avgöras från fall till fall vad som kan anses utgöra tidsspillan vid utförande av ett visst uppdrag. Högsta domstolen har i mål NJA 2004 s. 549 använt liknande formuleringar för att definiera tidsspillan.

I NJA 1976 s. 455 klargjorde Högsta domstolen att i de fall där en rättegång ställs in eller en tidsplan inte kan hållas betalas inte ersättning för tidsspillan för annan tid än den tid det tar för biträdet att ta sig tillbaka till kontoret. Därefter förutsätts biträdet kunna ta itu med andra arbetsuppgifter. I RÅ 81 2:7 slog domstolen fast att när det gäller ett sammanträffande med klient är det normalt att klienten besöker biträdet på målsägandebiträdets kontor. Om ersättning för tidsspillan ska betalas i anledning av ett besök i den rättssökandes hem måste biträdet påvisa att besöket

varit nödvändigt för att ta tillvara huvudmannens rätt i den angelägenhet för vilken rättshjälpen beviljats. Bedömningen av om ett besök av ett målsägandebiträde i målsägandens bostad är nödvändigt kan möjligen bli annorlunda med anledning av den något generösare inställning som finns beträffande ersättning för kurativt arbete.

Det finns inte någon i lag fastslagen begränsning med avseende på den minsta tidsåtgång som utgör ersättningsgill tidsspillan. I målet NJA 2004 s. 549 uttalade sig domstolen för en begränsning avseende minsta tidsåtgång för att utgöra tidsspillan, för att undvika att domstolarna skulle belastas med att granska alltför obetydliga ersättningsanspråk. Domstolen slog fast att den sammanlagda tidsspillan i en och samma instans måste uppgå till minst 20 minuter för att grunda rätt till ersättning och för att inte anses som obetydlig. Det aktuella målet gällde ersättning till offentlig försvarare men torde ha relevans även för ersättning till målsägandebiträden i de fall där brottmålstaxan inte är tillämplig.

I 7 § av brottmålstaxan (DVFS 2005:10) har Domstolsverket föreskrivit vad som ska gälla vid ersättning för tidsspillan i de fall där taxan är tillämplig. Där anges att tidsspillan måste vara minst en timme i berörd instans för att ersättas. Att gränsen för tidsspillan därmed skiljer sig åt mellan ärenden där brottmålstaxan tillämpas och ärenden där den inte är tillämplig kan förklaras med att en viss tidsspillan redan är inräknad i taxebeloppet i brottmålstaxan.

11.3.3 Ersättning för utlägg

Ett målsägandebiträde har enligt 27 § första stycket rättshjälpslagen, läst tillsammans med 5 § lagen om målsägandebiträde, rätt till skälig ersättning för utlägg som uppdraget krävt. På samma sätt som för ersättning för arbete och tidsspillan ska ersättning för utlägg bara lämnas i den mån utlägget varit nödvändigt för att ta tillvara målsägandens intressen och om det arbete vid vilket utlägget uppstått omfattades av den beviljade rättshjälpen. Till utlägg har i praxis bl a hänförts kostnader som ett biträde har haft för resa och uppehälle samt utomprocessuell tolkning och översättning. Däremot räknas normala kontorskostnader såsom kostnader för kopiering och telefon inte som utlägg utan anses ingå i arvodet, eftersom sådana kostnader ligger till grund för beräkandet av timkostnadsnormens storlek. Om dessa kostnader

av någon särskild anledning ligger utanför det normala kan de emellertid ersättas som utlägg.

Advokater behöver generellt inte styrka kostnader för utlägg utan domstolen bedömer rimligheten av dessa yrkande i förhållande till vad som förevarit i målet.

När utlägg ska ersättas måste en gränsdragning göras mot vad som kan ersättas enligt 17 § rättshjälpslagen som reglerar utredning och som enligt 6 § lagen om målsägandebiträde gäller även för målsägandebiträden. Kostnader för läkarintyg ska normalt ersättas enligt 17 § och inte enligt 27 §. Något som kan försvåra för målsägandebiträdet är att ersättning för utlägg enligt 17 § ska sökas av målsäganden. Målsägandebiträdet har därefter att söka få ersättning från målsäganden i de fall där biträdet har stått för kostnaden. En komplicerande faktor är att 17 § har ett utgiftstak, vilket gör att gränsdragningen mellan vad som kan ersättas som utlägg och vad som ska hänföras till kostnader för utredning kan bli mycket betydelsefull.

Det som angivits om ersättning för tidsspillan vid besök i huvudmannens hem gäller också i fråga om ersättning för uppkomna utlägg i samband med sådana besök.

11.4 Jämkning och nedsättning av ersättning

Av hänvisningarna i 4 § andra stycket samt 7 § lagen om målsägandebiträde framgår att 17 och 27 §§ rättshjälpslagen även är tillämpliga i fråga om målsägandebiträde. Enligt 27 § tredje stycket rättshjälpslagen ska det vid ersättningens bestämmande beaktas om ett biträde genom vårdslöshet eller försummelse har föranlett kostnad för rättshjälpen. Ersättningen får sättas ned om biträdet har missbrukat sin behörighet att besluta om utredning enligt 17 § eller om substitution enligt 26 §, eller om det annars finns särskilda skäl. Formuleringen i andra ledet, ”annars finns särskilda skäl” bör tolkas som en kvalificering av vad som anges i första meningen. Varje vårdslöshet eller försummelse som förorsakat kostnader bör således inte leda till en nedsättning av ersättningen. Exempel på när bestämmelsen har använts för jämkning finns i fall från Besvärdsnämnden. I ärendet BN 1045/83 tillämpades motsvarande bestämmelse i 1972 års rättshjälpslag när ett rättshjälpsbiträde underlåtit att kontrollera vem motparten anlitat som ombud, och det sedan biträdet lagt ned arbete i ärendet visat sig att en jävssituation förelegat.

Möjligheten att jämka ersättning enligt 27 § första stycket rättshjälpslagen ska inte sammanblandas med möjligheten till jämkning enligt tredje stycket. Eftersom bestämmelserna tar sikte på olika fall ska bedömningen av jämkning enligt första stycket göras fristående från den enligt tredje stycket. Enligt propositionen om förslag till slutlig reglering av statsbudgeten för budgetåret 1995/96 (prop. 1994/95:150) ska den prövning som förutsätts i första stycket göras i samtliga fall där begärt arvode ska prövas, medan en prövning enligt tredje stycket endast kan bli aktuell om biträdet föranlett kostnader genom sitt agerande, missbrukat sin behörighet eller när det annars finns särskilda skäl. I sådana fall ska ersättningen kunna jämkas till noll, vilket inte är avsett vid tillämpningen av första stycket (Bilaga 3 s. 15).

11.5 Ersättning enligt Domstolsverkets brottmålstaxa

11.5.1 Bakgrund

En brottmålstaxa för offentliga försvarare infördes 1973. Före tillkomsten av lagen om målsägandebiträde framfördes det i proposition till riksdagen med förslag till rättshjälpslag m m (prop. 1972:4) att samhällets kostnader för den processuella rättshjälpen hade ökat mycket kraftigt under senare år och att en effektiv kostnadskontroll i sista hand förutsatte ett annat system än det nuvarande för beräkning av arvode till biträde och offentlig försvarare. Därför borde ett nytt system bygga på taxor (s. 273). Redan i propositionen om målsägandebiträde (prop. 1987/88:107) klargjordes det att hänvisningen till reglerna om rättshjälpsbiträde innebar att regeringen eller efter regeringens bemyndigande, Domstolsverket kunde fastställa taxa som kunde tillämpas vid bestämmande av ersättning (s. 41). I Domstolsverkets rapport Målsägandebiträde – en utvärdering av tillämpningen av lagen om målsägandebiträde m m, framfördes synpunkter om att målsägandebiträdet överkompenserades jämfört med de offentliga försvararna. Det föreslogs att ersättningen kunde regleras i någon form av taxa. Flertalet av domarna och advokaterna uppgav att de önskade en taxa för målsägandebiträden (ss. 38–40). I Rikskontrollans utvärdering från 2001, Varför blev det dyrare? granskade RRV på uppdrag av regeringen utgiftsutvecklingen för offentliga försvarare, offentliga biträden och målsägandebiträden åren 1994/95 - 2000. För att minska kostnaderna föreslog RRV att

ersättningen till målsägandebiträden skulle ske enligt en taxemodell. En taxa skulle uppfattas som rättvis i förhållande till de ersättningsregler som gäller för offentliga försvarare. Av Domstolsverkets rapport *Reglering av ersättning till målsägandebiträde* i en särskild taxa framgår att Domstolsverkets styrelse den 4 december 2000 beslutade att frågan om taxa för målsägandebiträden skulle utredas med sikte på att en eventuell taxa skulle kunna träda i kraft under 2001 (s. 3).

Domstolsverket uppgav i samma rapport att det fanns en tendens att kostnaderna för målsägandebiträden ökade och att det var en tendens som verkade fortsätta. Orsakerna kunde inte Domstolsverket fastställa men hänvisade till den fokusering på brottsoffrens situation som gjorts under senare år (s. 7).

Taxan skulle enligt Domstolsverket vara utformad så att den skulle "motivera målsägandebiträde att lägga ned ett effektivt och i övrigt kvalitativt bra arbete". Domstolsverket övervägde huruvida taxan skulle ge målsägandebiträden lägre ersättning än offentliga försvarare. Emellertid menade Domstolsverket att det kunde ifrågasättas om den vanliga åsikten att målsägandebiträden borde erhålla lägre ersättning grundade sig på delvis felaktiga uppfattningar om vad målsägandebiträdets arbete bestod i. Domstolsverket framhöll att målsägandebiträdet under huvudförhandlingen kunde var tämligen passivt men att det inte betydde att målsägandebiträdet lade ner mindre arbete på förberedelsearbete än den offentliga försvararen. I sammanhanget nämndes också att målsägandebiträdet hade sådana uppgifter som den offentliga försvararen inte hade, t ex kontakter av kurativa hänsyn (ss. 12–13).

Domstolsverket övervägde olika typer av taxor men stannade för att en s k saktaxa, d v s en taxa som bestäms för sådana grupper av mål och ärenden som normalt kräver en tidsmässigt begränsad och på förhand förutsebar arbetsinsats av biträdet, inte var lämplig med hänsyn till variationerna i målsägandebiträdenas uppdrag (s. 11). Istället föreslogs en tidstaxa, d v s en sådan taxa som gällde för de offentliga försvararna. Vid utarbetande av brottmålstaxan för målsägandebiträden var förhandlingstiden Domstolsverkets utgångspunkt. Samma princip som gällde för de offentliga försvararna blev således vägledande för brottmålstaxan för målsägandebiträden.

Domstolsverkets rapport redovisade också att talan om enskilt anspråk fördes i de flesta fall när målsägandebiträde förordnats. Domstolsverket konstaterade att det enskilda anspråket ofta föranledde mer arbete för målsägandebiträdet än för den offentliga försvararen men menade att eftersom något särskilt tillägg inte

utgick till den offentliga försvararen borde detsamma gälla för målsägandebiträdet. Domstolsverket ansåg dock att det kompenserades av att den offentlige försvararen hade uppgifter som inte målsägandebiträdet hade (s. 16).

Det var således främst kostnadsskäl men även i viss mån rättvise-skäl som motiverade införandet av en taxa för målsägandebiträden.

11.5.2 Tillämpning av taxan för målsägandebiträden

Domstolsverket har efter bemyndigande i 3 § förordningen (1997:408) om målsägandebiträde och 19 § rättshjälpsförordningen (19997:404) utfärdat föreskrifter om brottmålstaxa för målsägandebiträden i tingsrätt och hovrätt (DVFS 2005:10). Föreskrifterna trädde i kraft 1 januari 2006. Ersättning enligt taxan följer principerna som slagits fast i 27 § rättshjälpslagen. Det innebär att ersättning utgår för arbete, tidsspillan och utlägg. Ersättningen för arbete är taxereglerad. Utöver det ges ersättning för tidsspillan och utlägg i enlighet med regler som fastställs i föreskrifter.

Tillämpningsområdet för taxan anges i 1 § vara brottmål med en tilltalad och ett målsägandebiträde, under förutsättning att målsägandebiträdet inte biträder fler än en målsägande. Taxan är tillämplig i hovrätt när målsäganden i hovrätten biträds av samma målsägandebiträde som i tingsrätten. Om förutsättningarna i första meningen inte var uppfyllda i tingsrätten, används taxan ändå i hovrätten om förutsättningarna har blivit uppfyllda. Ersättning för arbete enligt taxan grundar sig på förhandlingstiden. För att taxan ska tillämpas får den sammanlagda huvudförhandlingstiden där målsägandebiträdet närvarat i berörd instans inte överstiga 3 timmar och 45 minuter. Det spelar däremot inte någon roll om det är fråga om en eller flera huvudförhandlingar. Taxan gäller inte om någon särskild förhandling förekommit som målsägandebiträdet närvarat vid, t ex häktningförhandling eller förhandling beträffande kvarstad, beslag, reseförbud m m.

I taxan anges uttryckligen till skillnad från den taxa som gäller för offentliga försvarare att taxan gäller sammanlagd huvudförhandlingstid under vilken målsägandebiträdet närvarat.

Av 2 § framgår att samtliga belopp i taxan grundar sig på den av regeringen fastställda timkostnadsnormen. I 3 § anges hur arvodet ska beräknas. Arvodet i taxan bygger på ett grundbelopp med påslag för förhandlingstid. För att bestämma vilken ersättning ett målsägandebiträde i det enskilda fallet ska ha, räknas den samman-

lagda förhandlingstiden fram för den eller de huvudförhandlingar där målsägandebiträdet varit närvarande. Beloppet i taxan som motsvarar den sammanlagda förhandlingstiden är vad som betalas ut till målsägandebiträdet, samt eventuella påslag för tidsspillan och utlägg. Beloppet ökar ju längre tid som förhandlingarna pågår. Som förhandlingstid räknas tiden från det målet påropas till dess förhandlingen avslutas. Tid för överläggning efter förhandlingens slut räknas således inte in i förhandlingstiden. I förhandlingstiden inräknas däremot varje uppehåll som inte överstiger 15 minuter. Även längre uppehåll räknas in i förhandlingstiden, om målsägandebiträdet under den tiden har utfört arbete i målet, t ex konfererat med sin huvudman. Om däremot ett uppehåll i förhandlingen överstigit 15 minuter och något arbete i målet inte har utförts, ersätts hela uppehållet enligt reglerna för tidsspillan.

Beloppen i taxan är avsedda att inkludera det arbete som målsägandebiträdet har lagt ned på målet. Det ska spegla den tidsåtgång som en "normalskicklig" advokat lägger ned på ett motsvarande ärende. Möjligheten att överskrida timersättningen om den skicklighet och den omsorg som uppdraget har utförts med eller andra omständigheter av betydelse ger anledning till det, enligt 27 § första stycket rättshjälpslagen har redogjorts för. Detta kommer till uttryck i 4 § där det anges att det sammanlagda ersättningsbeloppet enligt taxan i ett mål får överskridas, om målet krävt avsevärt mer arbete än normalt. Att målet krävt avsevärt mer arbete än normalt ska anses vara fallet endast om skäligt arvode i målet överstiger ersättningsbeloppet med minst hälften eller med ersättning som motsvarar minst två timmars arbete.

Ersättningsbelopp och undre gräns för överskridande av taxan exkl. mervärdesskatt (undre gräns inom parentes)

<i>Förhandlingstid</i>	<i>0–14 min</i>	<i>15–29 min</i>	<i>30–44 min</i>	<i>45–59 min</i>
<i>Arvode</i>	1 780 (2 670)	2 115 (3 175)	2 450 (3 675)	2 785 (4 180)
<i>Förhandlingstid</i>	<i>1 tim– 1 tim 14 min</i>	<i>1 tim 15 min– 1 tim 29 min</i>	<i>1 tim 30 min– 1 tim 44 min</i>	<i>1 tim 45 min– 1 tim 49 min</i>
<i>Arvode</i>	3 125 (4 690)	3 460 (5 190)	3 795 (5 695)	4 130 (6 190)
<i>Förhandlingstid</i>	<i>2 tim– 2 tim 14 min</i>	<i>2 tim 15 min– 2 tim 29 min</i>	<i>2 tim 30 min– 2 tim 44 min</i>	<i>2 tim 45 min– 2 tim 59 min</i>
<i>Arvode</i>	4 470 (6 530)	4 805 (6 865)	5 140 (7 200)	5 475 (7 535)
<i>Förhandlingstid</i>	<i>3 tim– 3 tim 14 min</i>	<i>3 tim 15 min– 3 tim 29 min</i>	<i>3 tim 30 min– 3 tim 45 min</i>	
<i>Arvode</i>	5 815 (7 875)	6 150 (8 210)	6 485 (8 545)	

Av 4 § i föreskrifterna framgår även att ersättningsbeloppet i enlighet med 27 § tredje stycket rättshjälpslagen får underskridas om målsägandebiträdet varit vårdslöst eller försumligt eller visat oskicklighet t ex genom att förbereda målet otillräckligt eller onödigtvis dra ut på förhandlingen. Enbart den omständligheten att ett mål varit av enkel beskaffenhet föranleder emellertid inte att taxebeloppen ska frångås.

Taxebeloppen omfattar enligt 5 § allt arbete i målet. Det utgår således inga särskilda tillägg för arbetsmoment som t ex arbete med enskilt anspråk, förebringande av egen bevisning eller liknande utgifter. Inte heller utgår tillägg för arbete som föranletts av att målsäganden biträtt åtalet eller att rätten förordnat om rättspsykiatrisk undersökning. Taxebeloppen inkluderar även ersättning för normala kostnader för telefon, fotokopiering m.m. Särskild ersättning för utlägg kan utgå om sådana kontorskostnader varit onormalt stora. Taxebeloppen omfattar inte bara ersättning för arbete, utan även ersättning för tidsspillan om högst en timme.

Ersättning av övrig tidsspillan regleras i 6–11 §§. Tidsspillan avser i allmänhet sådan tid då produktivt arbete med något uppdrag

inte utförs, trots att bitrådets arbetstid har tagits i anspråk. Restid och väntetid utgör den vanligaste formen av tidsspillan men det måste avgöras från fall till fall vad som kan anses utgöra tidsspillan vid utförande av ett visst uppdrag. Om rätten finner att viss tidsspillan är ersättningsgill, ska den som framgår ovan endast ersättas om den sammanlagt i berörd instans överstiger en timme. Tidsspillan som understiger den tiden anses således inkluderad i taxebeloppet.

Ersättning för utlägg regleras i 12 §. Normala kostnader för telefon, fotokopiering m.m. är inkluderade i taxebeloppet, men särskild ersättning kan utgå för onormalt höga sådana kontorskostnader. Som utlägg ersätts även kostnader för resa, logi och uppehälle, men högst med de belopp som anges i de avtal om reseförmåner vid tjänsteresa som gäller inom Domstolsverkets verksamhetsområde. Tillägg för mervärdesskatt ska göras på kostnader för utlägg i den utsträckning som följer av mervärdesskattelagen (1994:200).

Slutligen anges i 13 § att alla belopp i taxan anges exklusive mervärdesskatt, vilket innebär att ett biträde som är skyldig att redovisa mervärdesskatt ska göra ett tillägg med 25 procent mervärdesskatt till de belopp som anges i taxan.

Det finns ingen statistik över förhållandet mellan antal ärenden där ersättning utgår enligt brottmålstaxan och där ersättning utgår enligt rättshjälpslagen. Emellertid ger Domstolsverkets rapport Försöksverksamhet utan taxa viss vägledning. Antal ärenden där taxan var tillämplig utgjorde 88 % av det totala antalet mål i undersökningen. Uppgiften avser emellertid ärenden med både målsägandebiträden och försvarare.

I rapporten över Domstolsverkets försöksverksamhet utan taxa har det klarlagts att i 83 % av målen yrkade målsägandebiträden ersättning med ett belopp som översteg vad som hade utgått enligt taxa.

11.6 Ändringar i ersättningsbestämmelserna

I stora drag motsvarar de bestämmelser för ersättning till målsägandebiträden som gäller idag de som gällde när lagen om målsägandebiträde kom till. Några ändringar har emellertid gjorts genom åren. Ersättningsbestämmelsernas koppling till rättshjälpslagen infördes på ett relativt sent stadium i lagstiftningsprocessen. I 5 § lagen (1988:609) om målsägandebiträde anges att samma regler

som gäller för ersättning till biträde vid allmän rättshjälp i 27 § rättshjälpslagen, ska gälla för målsägandebiträde. Rättshjälpskommitténs ursprungliga förslag knöt emellertid frågan om ersättning till målsägandebiträdet till rättegångsbalkens regler om offentlig försvarare. Lagrådets inställning som redovisades i propositionen om målsägandebiträde (prop. 1987/88:107) var att det var naturligare att hänvisa till rättshjälpslagens bestämmelser om ersättning till biträde vid allmän rättshjälp, bl a med hänsyn till att samma person kunde förordnas till såväl målsägandebiträde som rättshjälpsbiträde (s. 31). Regeringen tog fasta på den synpunkten. Bestämmelserna om ersättning till biträde vid allmän rättshjälp fanns vid den tiden i 22 § i 1972 års rättshjälpslag (1972:429) som motsvarade det som i dag återfinns i 27 § rättshjälpslagen med några få undantag.

Den första förändringen i fråga om ersättningen till målsägandebiträdet genomfördes med stöd av propositionen om ändring i rättshjälpslagen m m (prop. 1992/93:109). Tidigare angav lagen att Domstolsverket efter regeringens bemyndigande hade att fastställa den taxa som skulle tillämpas vid bestämmande av ersättningen. Vid ändringen neutraliserades bestämmelsen så att den anger att taxan fastställs av regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer. Ändringen var föranledd av att en departementspromemoria om organisatoriska förändringar inom domstolsväsendet Domstolsväsendet – Organisation och administration i framtiden (Ds 1992:38) hade presenterats. Den hade föreslagit att Rättshjälpsmyndigheten skulle frigöras från Domstolsverkets verksamhetsområde och ta över verkets uppgifter att fastställa taxor och föreskrifter i övrigt inom rättshjälpen. Regeringen ville avvakta remissbehandling av förslagen innan den tog slutlig ställning i frågan men valde att lagtekniskt justera vissa bestämmelser i rättshjälpslagen för att få större utrymme att välja till vilken myndighet uppgifterna skulle delegeras.

I juni 1993 fick en särskild utredare i uppdrag av regeringen att göra en genomgripande översyn av rättshjälpslagen och lämna förslag till ändringar som bl a skulle kunna leda till ökad effektivitet och kostnadsbesparingar. När den kompletteringsproposition i vilken förslag till slutlig reglering av statsbudgeten för budgetåret 1995/96 (prop. 1995/95:150) lades fram hade utredaren ännu inte presenterat sitt betänkande, men regeringen fann att det ändå var möjligt att genomföra vissa förändringar bl a rörande arvoden till rättshjälpsbiträden. Den ordning som hade utvecklats inom praxis kodifierades nu och smärre ändringar genomfördes för att i

avvaktan på översynen av rättshjälpslagen, råda bot på de ökade kostnaderna för rättshjälp, vilka till viss del hade sin grund i det sätt på vilket ersättningen för arbete till rättshjälpsbiträden bestämdes.

Kodifieringen innebar att ett tillägg gjordes i 27 § andra stycket rättshjälpslagen med innebörden att regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer fastställer hur ersättningen för tidsspillan ska beräknas. En praxis hade utvecklats som innebar att de bestämmelser som gällde vid ersättning för tidsspillan inom det taxesatta området också tillämpades i ärenden som låg utanför taxans tillämpningsområde. Tillägget öppnade för ett fastställande av en särskild taxa för ersättning för tidsspillan utanför det taxesatta området. Vidare lagfästes vad som i princip redan gällde i praktiken, nämligen att timkostnadsnormen ska styra all ersättning för arbete på rättshjälpsområdet. En redaktionell ändring genomfördes också avseende bemyndigandet att fastställa taxa, som förtydligade att taxor inte skulle fastställas gällande ersättning i samtliga fall, utan endast i vissa.

Utöver dessa mindre ändringar genomfördes också två mer substantiella ändringar. Ersättningens bestämmande kopplades till den tidsåtgång som är rimlig med hänsyn till uppdragets art och omfattning och med tillämpning av timkostnadsnormen. Denna del av bestämmelsen har inte ändrats därefter och gäller således även i dag. Dessutom lagfästes att regeringen fastställer timkostnadsnormen. Tidigare var regeringens rätt att fastställa timkostnadsnormen endast fastslagen i rättshjälpsförordningen.

Regeringen fastställde 1992 timkostnadsnormen till ett lägre belopp än det belopp för självkostnader vid de allmänna advokatbyråerna som Domstolsverket räknat fram. Det prövades av Högsta domstolen i målet NJA 1993 s. 114 som rörde ersättning utanför det taxesatta området till en offentlig försvarare. Frågan var om en timersättning enligt den timkostnadsnorm som regeringen beslutat innebar att ersättningen till en offentlig försvarare var skälig. Domstolen fann att eftersom inga andra beräkningsmetoder för bedömning av timkostnadsnormen hade tagits fram, så fick självkostnaderna vid de allmänna advokatbyråerna tillmätas stor betydelse. Eftersom regeringen inte visat att timersättningen till en offentlig försvarare borde bestämmas till ett lägre belopp än Domstolsverkets beräkningar visade, fann domstolen att skälig ersättning var det belopp Domstolsverket räknat fram. Den i lag fastställda rätten till skälig ersättning ställdes mot en endast i förordning fastslagen rätt för regeringen att fastställa timkostnadsnormen. Mot bakgrund av det lagfästes regeringens rätt att

fastställa timkostnadsnormen, för att ge regeringen möjlighet att kritiskt granska och justera de olika poster som ingår i det underlag på vilket de allmänna advokatbyråernas självkostnader beräknas.

Den andra ändringen var att det uttryckligen föreskrevs att ersättning för arbete skulle bestämmas med utgångspunkt i den tidsåtgång som är rimlig med hänsyn till uppdragets art och omfattning och med tillämpning av timkostnadsnormen. Den delen av bestämmelsen har inte ändrats sedan dess och gäller således även i dag. Timersättningen fick avvika från normen om den skicklighet och omsorg som uppdraget hade utförts med eller andra omständigheter gav anledning till det. Avsikten med att lagfästa ett rimlighetskrav på den tidsåtgång som kan ligga till grund för ersättning var att gynna effektiva och skickliga biträden. Tidigare var den tidsåtgång som angavs i ersättningsyrkandet den i praktiken viktigaste faktorn vid prövningen av vilken ersättning som skulle utbetalas för nedlagt arbete. Det ansågs kunna leda till att medelmåttigt och långsamt arbete gynnades, medan den som var erfaren och snabb missgynnades. Enligt systemet i dag ska man vid bedömningen av tidsåtgången för ett utfört arbete se till vilken tidsåtgång som är rimlig för ett "normalskickligt" biträde i ett motsvarande fall. Ersättning för fler timmar än så ska inte beviljas.

Den 1 december 1997 trädde en ny rättshjälpslag i kraft. Bestämmelserna om ersättning till biträde där gäller i dag. Ersättningsbestämmelsen i 22 § 1972 års rättshjälpslag fördes med några förändringar över till den nya rättshjälpslagens 27 §. Samtidigt fördes en bestämmelse om ersättning för arbete som utförts före ansökan över från 19 § i 1972 års rättshjälpslag till den nya ersättningsbestämmelsen. I sak fördes dessa bestämmelser över helt oförändrade till 27 §, med undantag för ett tillägg rörande ersättning för kostnader för anlitande av tekniskt biträde.

Under 2000 gav regeringen Domstolsverket i uppdrag att göra en översyn av taxsystemet. Det skedde genom ett uppdrag att förbereda och genomföra en försöksverksamhet utan taxa för offentliga försvarare och målsägandebiträden i tingsrätt och hovrätt. Försöksverksamheten genomfördes med hjälp av ett datorbaserat rapporteringssystem och med hjälp av en enkätundersökning. Enligt regeringsbeslutet gavs uppdraget för att kunna göra en jämförelse mellan den ersättning som tillerkänns enligt de allmänna reglerna om ersättning och ersättning enligt taxa. Försöksverksamheten genomfördes inte bara för att ta reda på om det skulle bli dyrare eller billigare utan också för att undersöka om taxorna var rimliga.

Försöksverksamheten slutredovisades av Domstolsverket i rapporten Försöksverksamhet utan taxa. I rapporten beskriver Domstolsverket att i 83 % av fallen yrkade målsägandebiträderna ersättning med ett belopp som översteg taxan (ss. 11–13). Av den framgår att de flesta av domstolarna ansåg att försöksverksamheten påverkat arbetsbördan, de flesta dock bara marginellt (s. 2)

Efter avslutande av försöksverksamheten har regeringen inte uttalat sig om förändringar i systemet för ersättning.

11.7 Utbetalning av ersättning till målsägandebiträde

11.7.1 Kostnadsräkningen

Målsägandebiträdet lämnar in en kostnadsräkning till domstolen i den instans som ska besluta om ersättning. I 20 § rättshjälpsförordningen (1997:404) till vilken 3 § förordningen (1997:408) om målsägandebiträde hänvisar, finns anvisningar om vad en kostnadsräkning ska innehålla. Enligt bestämmelsen ska kostnadsräkningen i skilda poster ta upp den ersättning som begärs för arbete, tidsspillan och utlägg.

Om ersättningen inte ska bestämmas enligt taxa eller om den begärda ersättningen avviker från fastställd taxa ska kostnadsräkningen innehålla en arbetsredogörelse. Den ska vara så utförlig att ersättningsanspråkets skälighet kan bedömas. Arbetsredogörelsen ska innefatta uppgift om tidsåtgången för varje åtgärd som inte är rutinmässig. Om den som begär ersättning åberopar några särskilda omständigheter, såsom att uppdraget varit särskilt svårt eller krävande, ska de omständigheterna anges. Den tid som har lagts ned på uppdraget och tidpunkten när arbetet påbörjades ska framgå av arbetsredogörelsen. Om ett biträde har satt en advokat eller en biträdande jurist på en advokatbyrå i sitt ställe (substitution) ska det framgå av kostnadsräkningen. Den som begär ersättning måste kunna visa att det begärda beloppet är skäligt.

I propositionen om ändringar i rättshjälpslagen (prop. 1981/82:28) utvecklades närmare vilka krav som bör ställas på en arbetsredogörelse. Propositionen hänför sig till en äldre rättshjälpsförordning, men vad som anges om arbetsredogörelsen är relevant vid tillämpningen av den nu gällande rättshjälpsförordningen. I propositionen framhålls att kraven skiftar beroende på ärendets karaktär. I enkla och mindre tidskrävande ärenden kan det räcka med en redogörelse för olika arbetsmoment såsom sammanträden

och telefonsamtal med huvudmannen, motparten och andra, medan det generellt sett bör ställas avsevärt högre krav på arbetsredogörelsen om ärendet är mer omfattande och det begärda arvudet högre.

Som exempel på när det är befogat att ställa högre krav nämns fall där den begärda ersättningen avviker från vad som kan betraktas som normal debitering för uppdrag av det aktuella slaget. Det kan också vara befogat att ställa högre krav i fråga om delar av bitrådets arbete som den prövande myndigheten inte själv vid förhandlingen eller på annat sätt kan bilda sig en uppfattning om. Det påpekas att i de sistnämnda fallen är en uppräknning av antalet åtgärder av underordnad betydelse för en bedömning av bitrådets insats. I stället bör biträdet lämna en redogörelse för den rättsliga angelägenheten, det värde tvisten rör, särskilda tvistefrågor och de resultat som åstadkommits.

Sammanfattningsvis anförs i propositionen att omständigheter som visar att arbetet varit påkallat för att ta tillvara huvudmannens rätt eller i övrigt nödvändigt för att fullgöra uppdraget bör anges i redogörelsen. Som exempel nämns att biträdet kan, utan att åsidosätta eventuell tystnadsplikt, utveckla vad som har förekommit vid överläggningar och telefonsamtal. Om ärendet har inneburit särskilda svårigheter i juridiskt hänseende eller på något annat sätt framhålls att orsakerna till det bör anges i redogörelsen. (s. 18).

11.7.2 Praktisk hantering av utbetalningarna

Utbetalning av ersättning till målsägandebiträdet görs av Domstolsverket som för ändamålet disponerar anslaget för rättshjälpskostnader. Under rättshjälpsanslaget finns olika anslagsposter och anslagsposten målsägandebiträden utgör en av dessa. Från rättshjälpsanslaget bekostas således inte bara utgifter för målsägandebiträde, utan även för bl a offentlig försvarare och offentligt biträde.

Ersättning till målsägandebiträdet beslutas av domstolen i varje instans. Yrkandet skall framställas innan handläggningen av målet avslutas. Efter huvudförhandlingen överlämnar målsägandebiträdet sin kostnadsräkning till domstolen, som granskar räkningen och beslutar om ersättningen. Ersättningen till målsägandebiträdet fastställs som regel när målet slutligen avgörs. Beslutet om ersättning ska framgå av domen enligt 31 kap. 9 § RB.

Målsägandebiträdet har rätt till ersättning även om någon förhandling inte har förekommit, exempelvis om biträdet har förordnats redan under förundersökningen och något åtal sedan inte väcks eller åtalet läggs ned. I dessa fall ska biträdet få tillfälle att begära ersättning innan beslut fattas om avskrivning av målet. Enligt rådande ordning skickar målsägandebiträdet sin kostnadsräkning till domstolen som i sin tur låter åklagaren yttra sig över anspråken. Grunden för domstolens beslut är att det finns ett mål registrerat i domstolsväsendets ärendehanteringssystem. Målet har aktualiserats hos domstolen genom att åklagaren eller någon annan lämnat in en ansökan eller en anmälan om utseende av målsägandebiträde.

Ersättningen till målsägandebiträden betalas sedan ut av Domstolsverket, efter det att den domstol vid vilken förhandlingen hållits antingen registrerat underlag (ersättningsbeslut) i data-systemet KIM (Kostnader i mål) eller lämnat in ett underlag till Domstolsverket i form av ett ersättningsbesked. Domstolsverket har utfärdat föreskrifter för redovisningsverksamheten (DVFS 2000:18) där det bl a framgår att betalningar på 50 000 kronor inkl. mervärdesskatt och däröver ska genomgå en särskild kontroll avseende mottagare och belopp.

11.8 Utredningens undersökningar

11.8.1 Kostnadsräkningar

För att bilda sig en uppfattning om hur kostnadsräkningar och arbetsredogörelser utformas har utredningen analyserat 232 kostnadsräkningar som lämnats in av målsägandebiträden till tingsrätterna i Stockholm, Göteborg, Malmö, Lidköping och Umeå. Utredningens genomgång gällde enbart yrkanden som målsägandebiträdet framfört i kostnadsräkningen och som lämnats in till tingsrätterna. Utredningen har således inte uppgifter om vad advokaterna slutgiltigt kommit att tillerkännas av domstolen.

Utredningen har undersökt både kostnadsräkningar som hänfört sig till ärenden där brottmålstaxan varit tillämplig och sådana kostnadsräkningar där de allmänna reglerna var tillämpliga. De 76 kostnadsräkningar där målsägandebiträdena yrkade ersättning enligt brottmålstaxan för målsägandebiträden var av naturliga skäl av mindre intresse för utredningen eftersom de inte innehåller någon arbetsredogörelse. Den följande redogörelsen beskriver

således kostnadsräkningar där målsägandebiträden yrkade ersättning enligt Rättshjälpslagen.

Många moment i arbetsredogörelserna återkommer sedan regelbundet i de flesta kostnadsräkningar. Men det finns också variationer bland annat beroende på om åtal har väckts i målet eller inte. Skadestandsfrågan kan ha betydelse för den tid som läggs ner på målet men den föranleder inga större variationer i vilka moment som tas upp i ersättningsyrkandena. Det som yrkas i anslutning till skadestandsanspråket är kontakter med arbetsgivaren för att få intyg om eventuell inkomstförlust och genomgång av läkarintyg. Av arbetet med det enskilda anspråket följer också viss korrespondens med målsäganden och försvararen. Att tolk måste närvara vid överläggningar med målsäganden kan också påverka målets handläggning och den tid som läggs ner på ärendet.

En stor del av ersättningsyrkandena utgörs av kontakter. Många av de målsägandebiträden vars kostnadsräkningar utredningen granskat tar i sina arbetsredogörelser upp kontakter med målsäganden, med polisen och åklagare. Dessa är de vanligaste kontakterna som målsägandebiträdet hänvisar till men kontakter med målsägandens vårdnadshavare är också ganska vanliga. Några av de ärenden där en underårig målsäganden misstänks ha blivit utsatt för sexuella övergrepp har resulterat i täta kontakter mellan målsägandebiträdet och vårdnadshavare. Även kontakter med andra för målsäganden viktiga personer, som t ex arbetsgivare eller kurator, psykolog och läkare, eller i något fall personal på skyddat boende, har tagits upp. Målsägandebiträdet kan också hänvisa till kontakt med Brottsoffermyndigheten för att få information om skadestandsrättslig praxis. I ett ärende där målsäganden var underårig förekom kontakter med socialsekreterare och lärare. I vissa fall yrkar målsägandebiträdet ersättning för kontakt med försvararen.

Kontakterna med målsäganden preciseras på olika sätt. I vissa fall etableras de första kontakterna innan målsägandebiträdet förordnas och då upptas ibland tid för upprättande av förordnande eller för att målsägandebiträdet ska boka ett möte med målsäganden. I de fall där ärendet har föranlett flera kontakter med målsäganden har målsägandebiträdet ibland tagit upp flera kontakter under handläggningen och därefter en längre kontakt ”för genomgång av målet.” När målsägandebiträdets kontakt med målsägande inte gäller allmän information om rättegångsförfarandet eller ärendet i fråga, specificerar målsägandebiträdet att kontakten gäller t ex komplettering av uppgifter. I något fall sker kontakten med

målsäganden om målets fortsatta handläggning genom skrivelser. Några yrkanden avser målsägandebiträdets sammanträffande med målsäganden på tingsrätten inför huvudförhandlingen. Ibland framgår det att målsägandebiträdet inte kunnat ta emot målsäganden på sitt kontor och då har målsägandebiträdet gjort hembesök eller besökt målsäganden t e x på skyddat boende.

Kontakterna med målsäganden kan ganska ofta omfatta genomgång med målsäganden av handlingar i ärendet, framförallt av förundersökningen.

Ofta tas bara en kontakt med polismyndigheten eller förhørsledaren upp men ibland preciserar målsägandebiträdet vad kontakten gäller, exempelvis planering av förhör, telefonkonferens eller lämnande av uppgifter. Några av kontakterna med polisen gäller ”utfående av förundersökningsprotokoll”. Även kontakter med åklagaren är vanligt och det gäller kontakter från båda hållen, d v s dels från åklagaren till målsägandebiträdet och vice versa. Kontakterna med åklagarna kan gälla en rad olika åtgärder, t ex kompletterande och färdigställande av utredning, förlängd åtalstid, hållande av förhör, hörande av vårdnadshavare och klientens hälsa. Några kostnadsräkningar tar upp kontakter med tingsrätten men de är betydligt färre än de arbetsredogörelser som redovisar kontakter med polis och åklagare.

Därefter avser ersättningsanspråken upprättande av skadeståndsanspråk, förberedelser inför förhandling, inställelse vid huvudförhandling samt slutligen genomgång av dom och avslutande åtgärder. Många arbetsbeskrivningar inleds med att biträdet erhåller förordnandet och/eller att de första kontakterna tas med huvudmannen, åklagare eller polis. I en av kostnadsräkningarna upptogs endast ”att vara biträde under huvudförhandling.”

I några krävande fall har målsägandebiträdet fortsatt kontakt med målsäganden efter det att skadeståndsanspråket sänts in till rätten. Det handlar främst om stödjande samtal per telefon eller genom hembesök, ibland tillsammans med socialtjänsten. Det kan även handla om genomförande av studiebesök på tingsrätten. I något fall har biträdet efter polisförhör, på uppdrag av polismyndigheten, ledsagt klienten till skyddat boende och i ett annat fall bistod målsägandebiträdet målsäganden med poliskontakter för att få ett trygghetspaket.

I de fall där förundersökningen lades ner tar arbetsredogörelserna upp att målsägandebiträdet erhållit uppdraget samt att hon eller han haft kontakter med klienten och mottagit åklagarens beslut om nedläggning av förundersökningen. Slutligen

kan ersättning också yrkas för avslutande kontakter med målsäganden angående nedläggandet av åtalet.

I några av arbetsredogörelserna från Göteborgs och Stockholms tingsrätt har brottsoffren själva tagit kontakt med advokaterna och förklarat att de önskar ett målsägandebiträde. I de här fallen kopplas biträdet in relativt tidigt i rättsprocessen, vanligtvis efter polisanmälan eller under den tid då polisförhör hålls. Av kostnadsräkningarna framgår att många av de här inledande personliga mötena med klienterna är av stödjande karaktär.

Utöver åtgärderna ovan tar några målsägandebiträden upp medverkan vid polisförhör. På vissa orter var det vanligare att målsägandebiträdet följde målsäganden till polisförhöret än på andra orter vilket är en indikation på att biträdet i sådana fall förordnats på ett relativt tidigt stadium.

Endast ett fåtal målsägandebiträden nämner uttryckligen särskilda stödjande insatser. Undantaget är några kostnadsräkningar som avser särskilt krävande uppdrag där målsägandebiträdena motiverar varför ett visst ärende krävt en större arbetsinsats än normalt. Det förekommer i sex av de totalt 156 kostnadsräkningarna från fem olika tingsrätter. I några av dessa hänvisas till att "målsägande haft behov av regelbunden kontakt". Ett annat exempel är en kostnadsräkning där advokaten anger att "vid sammanträffande med x och hans föräldrar hade märkts att x har varit mycket illa av det inträffade och att föräldrarna har varit mycket bittra på den tilltalade. Det är min bedömning att det varit nödvändigt att låta föräldrarna och x prata om det som inträffat."

I de fall där inget nämns om målsägandens tillstånd kan det framgå på andra sätt att målsäganden eller dennes ställföreträdare varit i behov av personligt stöd. Ett exempel på det är ett mål gällande grovt sexuellt utnyttjande av underårig, i vilket det anges att föräldrarna har en rad frågor och funderingar kring övergreppen och målets handläggning. I något ärende anges det bara att målsägandebiträdet haft telefonsamtal med målsäganden angående hur hon mår efter förundersökningen. I ett annat ärende rörande samma typ av brott redogör målsägandebiträdet för att denne haft kontakter med föräldrar angående möjligheten att få sonen att medverka vid förhör.

Sammanfattningsvis kan utredningen konstatera att i de kostnadsräkningar som utredningen gått igenom utgörs en betydande del av förberedande arbete eller arbete före huvudförhandlingen. Kostnadsräkningarna är relativt lika i sin utformningar och preciseringar av det nedlagda arbetet. Nästan

samtliga kostnadsräkningar innehöll yrkande om avslutande åtgärder.

11.8.2 Målsägandebiträdens syn på ersättning till målsägandebiträden

I utredningens enkät till advokater gav några av advokaterna på eget initiativ synpunkter på ersättningssystemet. De flesta av dessa gällde brottmålstaxan. De advokater som gav synpunkter menar att taxsystemet inneburit att målsägandebiträdet tvingats att kraftigt skära ned på sitt arbete och att den stödjande eller kurativa delen av målsägandebiträdets arbete blivit särskilt lidande. Advokaterna framförde också att det är ett problem att sk efterarbete inte ingår i uppdraget. Det innebär att målsägandebiträdet inte kan få någon ersättning för arbete som läggs ned i den delen. I sammanhanget angav flera advokater att ett stort arbete ofta läggs ned på att hjälpa målsäganden att utfå skadeståndet efter avslutad rättegång. I det arbetet ingår t ex att utreda om målsäganden omfattas av någon försäkring, vilket kan visa sig mer komplicerat än det förefaller. Som en lösning på denna brist föreslog ett målsägandebitråde att Brottsoffermyndigheten skulle åläggas att ersätta brottsoffrets ombud för sådana kostnader.

11.9 Utredningens överväganden och förslag

11.9.1 Administrativa rutiner

Utbetalning av ersättning till målsägandebiträden hanteras av Domstolsverket enligt den ordning som gäller idag. I kapitel 7 har utredningen föreslagit att åklagaren fortsättningsvis ska förordna målsägandebitråde fram till det att åtal har väckts. I fråga om de praktiska rutinerna för att betala ersättning till målsägandebiträden kommer utredningens förslag att leda till vissa förändringar. När det gäller förfarandet i allmänhet bör åklagaren, när denne fattar beslut om förordnande av målsägandebitråde skicka in en kopia av beslutet till rätten. Domstolens uppgift är att i diariet hantera kopian av beslutet för vidare handläggning av ersättningsfrågan.

I de ärenden där huvudförhandling äger rum och där åklagaren förordnar målsägandebitråde ger inte utredningens förslag i övrigt anledning att förändra några av de rutiner som finns. Det innebär att när målet avgörs inger advokaten sin kostnadsräkning till

domstolen som fattar beslut i frågan. Därefter kommer liksom tidigare den domstol vid vilken förhandlingen hållits att registrera underlag för ersättningen i datasystemet KIM (Kostnader i mål). Domstolsverket betalar sedan ut ersättning till målsägandebiträdet. Domstolen gör en bedömning av målsägande biträdets insatser under huvudförhandlingen och kan i förekommande fall begära in yttrande av åklagaren om vad som förekommit under förundersökningen. Med undantag för att en kopia på åklagarens beslut om förordnande skickas till rätten är förfarandet likvärdigt med det som gäller idag. Om förordnande av målsägandebiträde beslutas av domstolen efter det att åtal har väckts, är förfarandet detsamma.

I de fall där förundersökningen läggs ner däremot finns det olika tänkbara lösningar för hur hanteringen av ersättningen till målsägandebiträdet kan lösas. Enligt 43 § rättshjälpslagen gäller i fråga om överklagande av domstols beslut, med vissa undantag vad som i allmänhet gäller om överklaganden av beslut av domstolen. En utgångspunkt för utredningen har varit att inte ändra på de regler som finns för att överklaga beslut om ersättning. En tänkbar lösning skulle därför kunna vara att målsägandebiträdet i de ärenden där förundersökningen har lagts ner eller ärendet avskrivits, skickar sin kostnadsräkning till åklagarkammaren. Åklagaren verifierar kostnaderna i förhållande till det arbete som lagts ner i ärendet, tar ställning till skälig ersättning för arbete, tidsspillan och utlägg och godkänner därefter utbetalning. Åklagaren vidarebefordrar sedan beslutet till domstolen som på grundval av den kopia som åklagaren tidigare förmedlat till rätten, registrerar betalningen i KIM på samma sätt som sker idag.

Utredningen har övervägt en lösning där ersättning till målsägandebiträdet skulle betalas av åklagarmyndigheten, vilket skulle innebära att anslagsposten Målsägandebiträde under Rättshjälpsanslaget delades upp på olika myndigheter. Utredningen har emellertid inte funnit det vara en tillfredställande lösning. Ett annat förfarandesätt är att Domstolsverket utser en speciell tingsrätt med ansvar för att hantera kostnadsräkningar i sådana ärenden. Ytterligare ett alternativ är att Domstolsverket själv tar ansvaret för att handlägga och utbetala ersättning till målsägandebiträden i de ärenden där målsägandebiträde lagt ner arbete i ett mål som inte lett till huvudförhandling. Även det kunde innebära att de gällande reglerna för överklagande av ersättning kan tillämpas.

Utredningen har presenterat några tänkbara alternativ till lösningar på ersättningsfrågan i de ärenden där förundersökningen

läggs ner. Utredningen utgår ifrån att regeringen vid ett genomförande av utredningens förslag kommer att ge Domstolsverket i uppdrag att utforma lämpliga rutiner för utbetalning av ersättning till målsägandebiträden.

11.9.2 Om brottmålstaxan för målsägandebiträden

Utredningen föreslår att regeringen ger Domstolsverket i uppdrag att se över taxan för målsägandebiträden med utgångspunkt från målsägandens behov och syftet med lagstiftningen om målsägandebiträde.

Såsom utredningen i flera andra sammanhang har anfört är det arbete som utförs före huvudförhandlingen en betydande del av målsägandebiträdets uppdrag. I många fall kan den avgörande delen av arbetet ha ägt rum under förundersökningsstadiet. Det gäller särskilt i de fall där målsäganden varit illa under tiden efter brottet och känt stor oro inför att medverka i rättsprocessen. Även i de fall där skadeståndsanspråket är av komplicerad natur kan mycket arbete behöva göras före huvudförhandlingen. I många av de ärenden där målsägandebiträden förordnas har brottet integritetskränkande karaktär eller rör nära relationer. Vid bedömningen av om det finns behov av förordnande av målsägandebiträde ska domstolen bl a ta hänsyn till målsägandens ålder och eventuella beroendeförhållande till gärningsmannen. Det är faktorer som kan medverka till att målsäganden har ett stort behov av stöd och hjälp före huvudförhandling. Dessutom behöver målsägande i de flesta typer av mål tydlig information om sitt ärende och om vad som ska hända under rättegången.

Brottstaxan för målsägandebiträden är tillämpbar på ärenden där den sammanlagda förhandlingstiden inte överstiger 3 timmar och 45 minuter. Arvodet i taxan bygger på ett grundbelopp med påslag för förhandlingstid. Någon särskild ersättning för kontakter med målsäganden eller förberedande av målet utgår inte. Taxebeloppen omfattar enligt 5 § i brottmålstaxan för målsägandebiträden, allt arbete i målet. Det ska anses innebära att även förberedande och avslutande åtgärder inräknas i taxan, även om detta inte anges. Ersättning för t ex kontakter med målsäganden eller förberedande av målet ska rymmas i den ersättning som lämnas enligt taxan.

I de kostnadsräkningar som utredningen studerat och som inte gällde taxemål kunde utredningen konstatera att en mycket stor del av uppdraget som målsägandebiträde ägnades åt just förberedande åtgärder. Detsamma borde gälla i mål där taxan är tillämplig. I vart fall finns det inget som pekar på att målsäganden i taxemål skulle vara utan behov av stöd och upplysningar före huvudförhandlingen. Det finns ett stort antal ärenden där förhandlingstiden inte blir längre än 3 timmar och 45 minuter.

Enligt 4 § i brottmålstaxan för målsägandebiträden har advokaten en möjlighet att överskrida den sammanlagda ersättningssumman enligt taxan i ett mål. Det förutsätter att målet krävt avsevärt mer arbete än normalt. Enligt samma bestämmelse ska avsevärt mer arbete än normalt ha lagts ner på ett mål om skäligt arvode i målet överstiger ersättningsbeloppet med minst hälften eller med 2 060 kronor. I Domstolsverkets föreskrifter om brottmålstaxa för offentliga försvarare i tingsrätt och hovrätt (DVFS 2005:9) finns i 5 § ett förtydligande angående avvikelse från taxebelopp, vilket saknas i de motsvarande föreskrifterna för målsägandebiträden. I förtydligandet anges att det som definieras som "avsevärt mer arbete" ska motsvara ersättning för två arbetstimmar enligt den timkostnadsnorm som ligger till grund för taxebeloppet.

Om målsägandebiträdet har ägnat sig åt arbete utöver taxan men i mindre utsträckning än enligt den gräns som anges i 4 § av taxan, t ex en och en halv timma åt förberedande åtgärder, utgår inte ersättning. I utredningens enkätundersökning svarade närmare 40 % av advokaterna att ersättningsreglerna inverkar negativt på deras vilja att bistå målsäganden. Ungefär hälften av advokaterna i utredningens enkätundersökning menade att de inte får fullt betalt för det arbete de lägger ner på uppdraget som målsägandebiträde. En mindre grupp svarade att de inte alls fick betalt för det arbete de gör medan en grupp på 40 % angav att de fick betalt för sitt arbete.

Utredningen menar att taxesystemets uppbyggnad gör att målsägandebiträdenas incitament att bistå målsäganden på det sätt som förarbetena avsåg, minskar. Till att börja med osynliggör taxan det arbete som målsägandebiträdet utför, d v s de olika typer av uppgifter om uppdraget rymmer. Den här okunskapen om uppgifterna gör att målsägandebiträdenas anspråk blir svårbedömbara i ett större perspektiv. För det andra går inte konstruktionen av taxan, som tar sin utgångspunkt i förhandlingstiden, ihop med lagstiftningens syfte. Det är oundvikligt att advokatens bedömning av hur mycket arbete hon eller han vill

lägga ner på ärendet blir godtyckligt. Dessutom måste advokaten, vilket framgår ovan, komma över en viss gräns för att kunna gå utöver taxan enligt 4 §. Det gör att de målsägande som har behov av hjälp under en tidsrymd som rör sig mellan taxans gräns och de två timmar som krävs för att avvika från taxan, kanske inte får den hjälp de behöver. Bedömningen av var den gränsen går måste också bli föremål för visst godtycke från advokatens sida. Det finns således en tidsperiod inom vilket målsägandebiträdet av ekonomiska skäl inte har möjlighet att ge målsäganden det stöd som de kan tänkas behöva. Alternativet för målsägandebiträdet är att yrka ersättning enligt de allmänna reglerna i rättshjälpslagen. En risk med systemet är att målsägandebiträdet får svårt att bedöma om hon eller han måste gå utöver taxan i ett pågående ärende. I den avvägning som målsägandebiträdet då måste göra kan det vara så att målsägandebiträdet bedömer att det kan vara svårt att få ersättning för ytterligare nedlagd tid i ärendet vilket leder till att målsäganden inte får stöd och hjälp efter sina behov.

Av 4 § i taxan framgår vidare att ersättningsbeloppet i enlighet med 27 § tredje stycket rättshjälpslagen får underskridas om målsägandebiträdet varit vårdslöst eller försumligt eller visat oskicklighet, t ex genom att förbereda målet otillräckligt eller onödigtvis dra ut på förhandlingen. Bestämmelsen är enligt utredningen inte förenlig med taxan i övrigt eftersom målsägandebiträden enligt taxans konstruktion inte har incitament för att förbereda målet så väl som möjligt. Att målsägandebiträden inte är förberedda är i längden inte kostnadseffektivt.

I utredningens intervjuer med brottsoffer liksom i samtal med advokater framgår det tydligt hur viktigt det är att målsägandebiträdet tar sig tid för målsäganden och ger det stöd som målsäganden behöver. Att använda en taxa för målsägandebiträden skapar inte förutsättningar för att målsägandebiträdet ska kunna göra ett bra arbete för målsäganden, och för att målsäganden ska få det stöd som är så viktigt för det slutgiltiga intrycket av rättsprocessen. Systemet med en taxa för målsägandebiträden kan medverka till att både målsäganden och målsägandebiträdet kommer dåligt förberedda till huvudförhandlingen och det kan bidra till att förhandlingen förlängs. Vid utformandet av taxan uttalade Domstolsverket att målsägandebiträdet hade sådana uppgifter som den offentlige försvararen inte hade, t ex kontakter av kurativt slag. Det är olyckligt om taxan tycks skapa hinder för de syften som fanns med lagstiftningen och därför föreslår utredningen att regeringen ger Domstolsverket i uppdrag att se över

taxan för målsägandebiträden med utgångspunkt från målsägandens behov och syftet med lagstiftningen om målsägandebiträde.

11.9.3 Kurativt arbete

I propositionen om målsägandebiträde (prop. 1987/88:107) konstaterade regeringen att målsägande som får stöd av ett målsägandebiträde typiskt sett har behov av kurativ verksamhet och att det ingick i bitrådets uppgifter att ge målsäganden ett allmänt personligt stöd. Regeringen angav fortsättningsvis att rätten till ersättning för kurativa åtgärder torde komma att bli allmänt sett mera generös i fråga om målsägandebiträden än när det gällde rättshjälpsbiträden och offentliga försvarare. Frågan om rätten till ersättning för kurativa åtgärder måste emellertid, enligt regeringen bedömas med hänsyn till omständigheterna och behovet av personligt stöd i det enskilda fallet (s. 32).

Sedan dess har möjligheten att förordna målsägandebiträde utvidgats och nu ska målsägandebiträde förordnas, bl a om det med hänsyn till målsägandens personliga förhållanden och omständigheterna i övrigt kan antas att hon eller han har ett särskilt starkt behov av biträde och att målsägandens fysiska eller psykiska tillstånd är sådant att hon eller han kan antas ha väsentlig nytta av ett juridiskt biträde. Om bedömningen av bitrådets rätt till ersättning för arbete av kurativ karaktär i praktiken har ändrats kan inte utredningen avgöra men lagtexten talar för en generös bedömning.

Utredningen har kunnat konstatera att de flesta advokater anser att den kurativa delen av arbetet som målsägandebiträde utgör en viktig del av uppdraget. Många advokater anser inte heller att den går att skilja på den juridiska och den kurativa delen av uppdraget. För målsägande är det, som utredningen på flera ställen konstaterat, viktigt att träffa målsägandebiträdet så de känner sig trygga inför huvudförhandlingen. Samtidigt kan utredningen med hjälp av de kostandsräkningar som utredningen gått igenom, konstatera att ett stort antal advokater inte yrkar på ersättning för stödjande eller kurativa åtgärder. Orsakerna till det går inte att fastställa. Utredningen är dock medveten om att en del målsägandebiträden inte fått betalt för vad de yrkat i form av samtal eller besök hos målsägande.

11.9.4 Avslutande arbete

Utredningen föreslår en förändring av 3 § lagen om målsägandebiträde med innebörden att målsägandebiträdet i skälig omfattning ska bistå målsäganden med att få ut ett tilldömt skadestånd.

Många målsägande har behov av att få klarhet i vad som sagts och förekommit vid domstolsförhandlingen. De behöver få ställa frågor om domen och innebörden av den. Det är väsentligt att målsägandebiträdet har en möjlighet att bistå målsäganden med sådana frågor som regelmässigt uppkommer efter det att en dom meddelats. Advokater som verkar som målsägandebiträden har för utredningen beskrivit att ofta behövs ett samtal med målsäganden för att denne ska förstå varför domstolen dömt som den gjort. Det är naturligt att målsägandebiträdet liksom försvararen känner till domens innehåll och de motiveringar som finns i den. Målsäganden kan också vara intresserad av följdverkningar av domen. Målsägandebiträdet bör enligt utredningen tillerkännas ersättning för att förklara domens innebörd. Under rubriken Avslutande åtgärder i kostnadsräkningen bör målsägandebiträden få ersättning för genomgång av och frågor om domen liksom om rättegången. Efter vad utredningen förstått är det inte heller ovanligt att målsägandebiträdet idag får sådan ersättning.

Målsägandebiträdets uppdrag upphör när domen vinner laga kraft på samma sätt som försvararens uppdrag gör det. Men det finns en skillnad mellan den tilltalade och målsäganden i det här avseendet och den består i att målsägande behöver bistånd med skadeståndet.

Utredningens uppfattning är att målsägandebiträdets uppgifter ska utgå från målsägandens behov. En stor del av de målsägande som företräds av målsägandebiträden för talan om enskilt anspråk. Efter att ha fått stöd och hjälp under förundersökning och rättegång ska de målsägande som fört skadeståndstalan, sedan domen har fallit, själva hantera alla de frågor som uppkommer kring skadeståndet. För målsägande kan det vara svårt att förstå hur bestämmelserna om skadestånd och statlig ersättning samverkar och hur man går till väga för att få ut sitt skadestånd. Dessutom kan verkställigheten av skadeståndet ta tid. Ersättningsfrågan är för många målsägande en väsentlig del av rättsprocessen. Att det finns viss skriftlig information från myndigheter och organisationer innebär inte att alla målsägande själva klarar att fullfölja proceduren

med att få ut sitt skadestånd. Ett skäl till det är att vissa målsägande är i ett så dåligt psykiskt skick att de inte orkar ta till sig information.

Många målsägande är till att börja med inte medvetna om att ett utdömt skadestånd inte innebär en automatisk utbetalning. Utöver genomgång av domen, behöver ett stort antal målsägande också hjälp med att få ut det skadestånd som domstolen dömt ut.

Framförallt är många målsägande i behov av ledning för att förstå hur förfarandet för att få ut skadestånd ser ut och vilka samband det finns mellan försäkring och brottsskadeersättning. Till att börja med behöver de en förklaring av hur man gör för att försöka få ut pengarna av gärningsmannen och hur förfarandet är hos kronofogdemyndigheten.

Advokater som verkar som målsägandebiträden har uppgett för utredningen att det är vanligt att målsägande vill ha hjälp med att verkställa skadeståndet efter det att uppdraget som målsägandebiträde har upphört. En del målsägandebiträden uppger att de bistår målsägande med ersättningsfrågor genom att arbeta ideellt. Liknande uppgifter framkommer också i de kontakter som Brottsoffermyndigheten har med sökandens ombud i brottsskadeärenden.

Vissa advokater tar efter det att domen har vunnit laga kraft ett nytt uppdrag för att bistå målsägande med ersättningsfrågor i det här skedet. Advokatens kostnad kan då bestämmas på olika sätt men i en del fall går en del av det ersättningsbelopp som slutligen tillfaller målsäganden till advokatarvode.

Av utredningens enkät till advokater framgår att hälften av advokaterna anser att en del av deras arbete som målsägandebiträde ligger efter själva domstolsförfarandet. En mindre grupp advokater som lämnat egna synpunkter i enkäten anser också att de tillvaratar målsägandens intresse genom att driva in utdömda skadestånd och genom att bistå målsäganden med att fylla i ansökningsformulär och kontakta försäkringsbolag, Kronofogdemyndigheten samt Brottsoffermyndigheten. Närmare hälften eller 46 % av advokaterna i utredningens enkät anser emellertid att de inte får betalt för allt arbete de gör som målsägandebiträden. En grupp på 14 % anser att de regelmässigt inte får betalt för sitt arbete som målsägandebiträde.

När Brottsoffermyndigheten bedömer en begäran om ersättning för biträde eller utredning i ärenden om brottsskadeersättning tillämpas 15 § brottsskadelagen. Huvudregeln är att sökanden får stå för biträdeskostnader själv. Endast i rena undantagsfall används

den möjlighet till kostnadsersättning som finns i 15 § brottskadelagen. Ett yrkande bifalls i princip bara om ombudsarvodet skulle ta en väsentlig del av de totala ersättningskostnaderna i anspråk.

Av de 10 894 ansökningar om brottskadeersättning och om omprövning av brottskadeersättning som kom in till Brottsoffermyndigheten under 2005 fanns det ombud för sökanden i 917 ärenden. Huruvida dessa ombud företrädde målsägande inom ramen för uppdraget som målsägandebiträde eller på något annat sätt går inte att utläsa. Enligt Brottsoffermyndighetens bedömning är det endast i mycket få av dessa ärenden som ersättning beviljades för ombudskostnader.

Gemensamt för de flesta målsägande är att de direkt efter domen behöver ledning för att få ut sitt skadestånd. Därför bör det som benämns Avslutande arbete i kostnadsräkningen omfatta arvode även för det arbetet. Utredningen föreslår därför en förändring av lagtexten i 3 § lagen om målsägandebiträde som gör det möjligt för målsägandebiträdet att bistå målsäganden med de inledande åtgärder som är nödvändiga för att få ut ett av domstolen utdömt skadestånd. Förslaget går ut på att ett nytt andra stycke införs i 3 § av lagen med lydelsen: Målsägandebiträdet ska i skälig omfattning bistå målsägande med att få ut ett tilldömt skadestånd.

Att i skälig omfattning bistå målsäganden med skadeståndet innebär enligt utredningen att målsägandebiträdet ska vidta sådana nödvändiga åtgärder som gör att målsäganden kan ha möjlighet att få tillgång till skadeståndet. Först och främst handlar det om att informera målsäganden om vilken procedur som gäller hos Kronofogdemyndigheten och Brottsoffermyndigheten och i förekommande fall hos försäkringsbolaget. I vissa fall kan det innebära att fylla i ansökningshandlingar, i andra fall att informera sig om bestämmelser och försäkringsvillkor och tolka dem så att målsäganden förstår dem. Målsägandebiträdet måste göra en bedömning av målsägandens behov för att klara av den handläggning som följer. Avsikten med förslaget är således inte att målsägandebiträdet ska avsluta förfarandet med att verkställa ett utdömt skadestånd. I undantagsfall kan bestämmelsen få den följden men tanken är att målsägandebiträdet ska bistå målsäganden med inledande kontakter och med information. Skulle det visa sig att skadestandsfrågan är mycket komplicerad och att målsäganden är i behov av omfattande hjälp med den får detta lösas på annat sätt.

I praktiken innebär detta att målsägandebiträdet vid behov, d v s i de ärenden där en skadeståndstalan förts, gör en bedömning av den tid som krävs för att bistå målsäganden i frågor som har att göra med verkställigheten av skadeståndet. Yrkandet om arvode för detta framställs i kostnadsräkningen som ges in till domstolen som liksom för övriga kostnadsposter sedan bedömer vad som är rimlig tidsåtgång.

Enligt 27 § rättshjälpslagen ska vid bedömningen av skälig ersättning till rättshjälpsbiträde hänsyn tas till uppdragets art och omfattning. Utredningens uppfattning är att såsom målsägandebiträdets uppdrag är utformat i övrigt är det naturligt att målsägandebiträdet bistår målsäganden också med att slutföra skadestandsfrågan.

I de ärenden där det krävs mer omfattande hjälp kan det vara svårt att förutse kostnader för att fullfölja skadestandsfrågan. Det skulle också medföra praktiska problem för domstolen att hålla ett mål öppet för att senare bedöma ersättning för fullföljande av skadestandsfrågan. I den lösning som utredningen nu föreslår görs en bedömning av målsägandebiträdets ersättningsanspråk med utgångspunkt i att det är en del av målsägandebiträdets uppdrag att i skälig omfattning bidra till att slutföra skadestandsfrågan och att det ska kunna ske inom ramen för det som brukar benämnas avslutande åtgärder.

12 Utbildning för polisen

12.1 Om polisutbildningen

Polisutbildning bedrivs på tre ställen i Sverige, vid Polishögskolan i Sörentorp utanför Stockholm och som uppdragsutbildning vid universiteten i Umeå och Växjö. Polisutbildning ges även på distans.

Polishögskolan är en del av Rikspolisstyrelsen och ansvarar, d v s driver och utvecklar grundutbildningen av poliser. Enligt 2 § polisförordningen (1999:740) ska Rikspolisstyrelsen, Polishögskolan fastställa utbildningsplan för polisprogrammet. Polishögskolan tar också fram och genomför central vidareutbildning för poliser och civilanställd personal. Inriktningen på vidareutbildningen skall grundas på nationellt ställda krav och definierade behov.

Rikspolisstyrelsen fastställer utbildningsplanen och ansvarar för antagningen av de sökande. Polisutbildningen eller polisprogrammet omfattar 80 utbildningspoäng, d v s två och ett halvt års studier uppdelat på fyra terminers heltidsstudier och sex månaders praktik/aspirantutbildning. Efter grundutbildningen avläggs polisexamen och på den följer sex månaders aspirantutbildning på en polismyndighet under handledning.

Polisprogrammet anger en rad utbildningsspecifika mål. Bland annat ska de studerande förvärva kunskaper om Sveriges rättsordning och om de rättsområden som är relevanta för polisiär verksamhet. När det gäller färdigheter framgår det av polishögskolans utbildningsplan att en av målsättningarna med polisutbildningen är att de studerande ska använda relevanta utrednings- och andra arbetsmetoder samt tillämpa lagstiftning som är relevant för polisiär verksamhet (s. 3).

Polisutbildningen är tvärvetenskaplig och teori och praktisk blandas på polisprogrammet. Sedan några år tillbaka bygger utbildningen på en problembaserad metodik. Det betyder att

utbildningen utgår från praktikfall som bygger på verkliga händelser i samhället och att studenterna arbetar i grupper i s k "case-form". Polishögskolan betonar i Polisprogrammet – en ny grundutbildning för poliser att utbildningen måste förnyas i takt med brottsutvecklingen och samhällets förändring för att få poliser med rätt kompetens (s. 3). Sedan ett antal år tillbaka har det varit Polishögskolans ambition att kontinuerligt utveckla och förbättra utbildningen och göra den mer högskolemässig.

År 1998 förändrades grundutbildningen och enligt studieplanen gäller den nya utbildningsplanen fr.o.m. den utbildningsomgång som började hösten 2002. Polisprogrammet består av fyra baskurser. Kurserna är Grunder för polisiärt arbete A, Polisiärt arbete A, Polisiärt arbete B och Polisiärt arbete C. För kurserna finns särskilda kursplaner som anger vilka moment som ingår i respektive kurs.

Utbildningsplanen för polisutbildningen gäller för alla utbildningsorter men delkurserna och deras utformning kan variera på de olika studieorterna. Utifrån de målsättningar som finns i kursplanerna är det möjligt att frågeställningar som rör målsägandebiträdet, t ex information och förordnande av målsägandebiträde kan ingå i flera av polisprogrammets kurser och moment. Framförallt kan utbildning om målsägandebiträdet bli aktuellt i kurserna Polisiärt arbete A och C. Enligt målsättningarna för de här kurserna skall studenterna ges kunskaper om brottsoffers situation. I kurserna Grunder för polisiärt arbete A, och Polisiärt arbete A ingår juridikmoment i vilka lagstiftningen om målsägandebiträde kan ingå. Utrednings- och förhörsmetodik är en annan kurs där utbildning om målsägandebiträdet kan förekomma. På kursen Polisiärt arbete ingår ett moment Våld i nära relationer, som beskrivs som en fördjupning av tidigare kurser. Även i detta moment behandlas polisens brottsofferstödande funktion. Beskrivningen av det här momentet säger att stor vikt ska läggas vid utrednings- och förhörsmetodik, men även att det berör samverkan med frivilligorganisationer. I Våld i nära relationer får studenterna med utgångspunkt från en RAR-anmälan arbeta med en förundersökning.

Rikspolisstyrelsen deklarerar i sin handlingsplan Brottsofferarbetet inom polisen – en nationell handlingsplan, att brottsofferfrågorna måste lyftas fram i grund- och vidareutbildning (s. 19). Ett särskilt avsnitt i handlingsplanen ägnas åt åtgärder som kan säkerställa att polisen har kunskap om brottsoffers reaktioner, behov och om grundläggande bestämmelser som rör brottsoffer.

Dessutom anges några utgångspunkter för utbildningen, t ex de olika aktörernas ansvar för brottsoffer, liksom att utbildning bör föregås av att polismyndigheten genomför inventeringar för att identifiera problem och brister. Utbildning om brottsoffer bör vidare enligt polisens handlingsplan gälla berörd personal som kommer i kontakt med brottsoffer. Som nyckelgrupper beskrivs sådan personal som i sin dagliga verksamhet möter brottsoffer (ss. 20–21).

Polisen har under senare år gjort en rad satsningar på utbildning om brottsoffer både nationellt och regionalt. Dessa utbildningstillfällen har i vissa fall riktat sig till all polispersonal, i vissa fall enbart till grupper i ledande ställning, t ex polismyndigheternas länsinstruktörer eller närpolischefer.

I samband med uppdraget att ta fram en nationell handlingsplan för det fortsatta brottsofferarbetet 2001, fick Rikspolisstyrelsen av regeringen i propositionen om stöd till brottsoffer (prop. 2000/2001:79) även ett uppdrag att i samverkan med Brottsoffermyndigheten genomföra utbildning i brottsofferfrågor för personal inom polisväsendet (s. 15). Utbildningen skulle inriktas på sådan personal som i sin dagliga verksamhet kommer i kontakt med dem som utsatts för brott. Det resulterade i en fyradagars utbildning för chefspersoner och brottsofferansvariga under våren 2004.

I propositionen Kvinnofrid (prop.1997/98:55) fick Rikspolisstyrelsen i uppdrag att i samråd med Domstolsverket, Riksåklagaren och Socialstyrelsen leda arbetet i en satsning på fortbildning om våld mot kvinnor för personal inom rättsväsendet, socialtjänsten och hälso – och sjukvården. I uppdraget angav regeringen att kunskapen behövde öka – både i fråga om de mekanismer som ligger bakom våld mot kvinnor och ifråga om vilka åtgärder som är mest adekvata för att stödja, skydda och hjälpa brottsoffer och straffa förövarna. Inför utbildningens genomförande togs ett särskilt utbildningsprogram fram vilket benämndes Kvinnofrid. Målsättningen var att utbildningarna skulle få genomslag i det praktiska arbetet för att minska mäns våld mot kvinnor. Rikspolisstyrelsen gav länspolismästarna i uppdrag att genomföra fortbildningarna i länen. Utbildningarnas längd varierade från en halv dag till tre dagar. Totalt deltog 17 000 personer i dessa utbildningar.

12.2 Målsägandebiträdet i polisutbildningen

Rikspolisstyrelsens målsättning är att berörd personal ska ha grundläggande kunskap om gällande bestämmelser på området. Med beaktande av den informationsskyldighet som polisen har angående lagstiftningen om målsägandebiträdet, har utredningen tagit fram uppgifter om hur och i vilken utsträckning man på de olika polisutbildningarna behandlar bestämmelserna om målsägandebiträde.

På polisutbildningen i Solna kommer frågor rörande målsägandebiträdet in på den andra terminen samt på termin 3 i kursen Utredning II som berör förundersökningen. Vissa frågor om målsägandebiträdet finns också med i en delkurs om målsäganden. Reglerna om målsägandebiträde berörs även under frågor om informationsskyldigheten i kursen Våld i nära relationer.

På polisutbildningen i Umeå finns lagstiftningen om målsägandebiträde med på alla terminerna. Det innebär att utbildning om målsägandebiträde är ett inslag i undervisningen i utbildningsmomenten Brottsorsaker och brottsförebyggande verksamhet, Juridik, Ordning och trygghet och Våld i nära relationer. I det sista fallet är målsägandebiträdet med i sk case övningar och även i förhørsövningar. Frågor om målsägandebiträdet har ingått i tentamen i momentet Våld i nära relationer.

På polisutbildningen i Växjö förekommer undervisning om målsägandebiträde på termin 1 i kursen Rättens grunder med särskild inriktning mot straffrätt. Under den andra terminen ska studenterna tillägna sig kunskaper och färdigheter om brottsoffer och polisens brottsofferstödande arbete. På den här terminen läser studenterna delkursen Utredning I. I kursplanen till Utredning 1 står det att kursen bl a omfattar brottets konsekvenser för målsäganden och polisens skyldigheter gentemot målsäganden. Rätten till målsägandebiträde tas på den här delkursen upp i ett juridiskt sammanhang i undervisningen. Även under den tredje terminen ska studenterna enligt kursplanen tillägna sig kunskaper och färdigheter om bl a brottsoffrens ställning och rättigheter. På terminen ingår delkursen Utredning II som enligt kursplanen ska ge en fördjupning om polisens arbete med brottsoffer. Vid en övning som handlar om rån får studenterna öva sig i att lämna information till målsägande. Liksom på de andra utbildningsplatserna finns målsägandebiträdet med på i delkursen Våld i nära relationer på termin 4. Kursplanen nämner inte uttryckligen målsägandebiträdet men våldets konsekvenser behandlas på kursen

liksom möjligheter till hjälp för såväl mannen som kvinnan. I undervisningen går reglerna om målsägandebitråde igenom och tas även upp vid ett flertal tillfällen på övningar, både vid förhørsövning samt vid sen övning i att hantera s k "lägenhetsbråk." Frågor angående målsägandebiträdet har funnits med i tentamina.

De kursansvariga vid polisutbildningen i Växjö uppger att flera föreläsare på den här kursen lägger vikt vid att målsägande ska tillfrågas om målsägandebitråde så tidigt som möjligt. Undervisning ges också om polisens IT-system och inom ramen för det visas i samband med en övning om avrapportering av familjevåld hur man hanterar bilderna i RAR-systemet bl a gällande målsägandebitråde.

Utredningen har i den utsträckning det har varit möjligt gjort en genomgång av befintlig kurslitteratur och funnit att frågor som rör målsägandebitråde inte i särskilt stor utsträckning ingår i de läroböcker som utgör kurslitteratur på polisutbildningarna. Förutom själva lagstiftningen och kommentarer till den tycks det saknas litteratur om målsägandebitråde.

12.3 Utredningens överväganden och förslag

Utredningen föreslår att Rikspolisstyrelsen ger Polishögskolan uppdraget att göra en översyn av polisutbildningen med syftet att lagstiftningen om målsägandebitråde i framtiden ska integreras i utbildningen på samtliga utbildningsplatser.

Regeringen har i propositionen Stöd till brottsoffer (prop. 2000/2001:79) uttalat att brister i bemötande och omhändertagande av brottsoffer har sin grund i dåliga kunskaper om vad det innebär att bli utsatt för brott. Utredningen menar att allmänt sett utgör okunskap en viktig förklaring till de brister som finns idag i tillämpningen av lagstiftningen om målsägandebitråde. Sådana brister är att information om målsägandebitråde inte lämnas i tillräcklig utsträckning och att målsägandebitråde inte förordnas vid sexualbrott. Polisen har en viktig roll för att information ska tillhandahållas och målsägandebitråde förordnas för dem som behöver det. Nya utbildningssatsningar för berörd polispersonal om brottsoffer och lagstiftningen om målsägandebitråde är därför nödvändiga.

Enligt propositionen Stöd till brottsoffer (prop. 2000/01:79) ska alla som arbetar inom rättsväsendet och som kommer i kontakt med brottsoffer erhålla utbildning om brottsofferproblematiken (s. 12). I polisens nationella handlingsplan Brottsofferarbetet inom polisen finns redan ett antal fastslagna utgångspunkter för utbildning i brottsofferfrågor som ska verka styrande för hur polisutbildningen ska uppnå fastställda mål (ss. 20–21). Utredningen vill framhålla att flera av dessa är tillämpliga även på utbildning om målsägandebiträdet. Utifrån att ett helhetsperspektiv ska genomsyra brottsofferfrågorna i polisväsendet är det viktigt att alla som möter brottsoffer i sitt arbete, i synnerhet polispersonal som ska ta upp anmälan, har grundläggande kunskaper om målsägandebiträde. Utbildning om målsägandebiträde får inte begränsas till enstaka satsningar eller enbart till sådana kurser som är en del av fort- eller vidareutbildning. För att polisen ska få den kunskap som krävs ska bestämmelser om målsägandebiträdet utgöra en del av grundutbildningen eller det s k polisprogrammet.

Enligt handlingsplanen bör utbildning föregås av att polismyndigheten genomför inventeringar i vilka problem och brister identifieras. När det gäller lagstiftningen om målsägandebiträdet har brister identifierats i tillämpningen av lagstiftningen, dels i den granskning av våldtäktsärenden som genomförts av Åklagarmyndigheten Göteborg och RPS under 2005, Gemensam inspektion – Granskning av brottsutredningar avseende våldtäkt och grov våldtäkt där brottsoffret är över 15 år och dels i utredningens undersökningar. Utredningen har pekat på vissa problem i hanteringen av informationsskyldigheten i det s k RAR-systemet. De förändringar som redan har kommit till stånd avseende hur information om målsägandebiträde registreras i RAR-systemet liksom utredningens förslag i den delen kan också komma att kräva förändringar i utbildningen.

Utredningen har tagit del av studieplanerna för polisens grundutbildning och fått uppgifter om hur lagstiftningen och frågor rörande målsägandebiträdet behandlas i grundutbildningen på Polishögskolan samt på polisutbildningarna i Växjö och vid Umeå universitet. Frågor om målsägandebiträde ingår i undervisningen på olika sätt på de olika utbildningsplatserna. Det beror bl a på att utbildningsplatserna har olika delkurser och moment och att det finns viss frihet att lokalt bestämma utbildningens sammansättning. Gemensamt för de tre utbildningsplatserna är sammanfattningsvis att målsägandebiträdet tas upp på kursen Våld i nära

relationer. Det finns inte någon dokumentation i kursplaner och studieguider om att bestämmelser om målsägandebitråde utgör en del av utbildningen. Inte heller omnämns målsägandebitrådet i de målsättningar som lagts fast för de olika kurserna.

Lagstiftningen om målsägandebitråde hör till sådan lagstiftning som är relevant för polisiär verksamhet. Den som ska arbeta som polis måste känna till de grundläggande bestämmelserna om målsägandebitråde, d v s målsägandebitrådet's uppgifter och roll och hur informationsskyldigheten avseende målsägandebitrådet ser ut. Polisen bör känna till att information om förordnande av målsägandebitråde ska ges, när det ska ske och på vilket sätt. En nyexaminerad polis bör därför ha en grundkunskap om lagstiftningen om målsägandebitråde för att kunna bedöma målsägandens behov av stöd.

Polisen har en avgörande roll i att ge information om målsägandebitråde. En del av polisutbildningen är den som handlar om vilken information som polisen ska förmedla till målsägande. Polisutbildningen ska ta upp hur man säkerställer att ett brottsoffer får relevant, begriplig och vid behov, fortlöpande information i det egna ärendet. I Rikspolisstyrelsens rapport En handledning för polisens del i lokalsamhällets brottsofferstödande arbete, är det en princip att ”kunskap om brottsofferstöd i kombination med erfarenhet och sunt förnuft ytterst ska avgöra behovet av information” (s. 35). I det här sammanhanget vill utredningen understryka att inte bara brottsofferstödet är viktig för att förverkliga målsättningarna ovan. Det gäller i lika stor utsträckning frågor som rör målsägandebitrådet. Utredningens uppfattning är att frågor om information om målsägandebitråde automatiskt kommer att få en större plats i utbildningen när polisens RAR-system förbättras och förstärks på det vis som utredningen föreslagit.

Målsägandebitrådet tas redan idag upp på flera olika kurser. Med utgångspunkt i hur kursplaner och målsättningar ser ut i dag är detta naturligt. Lagstiftningen om målsägandebitrådet bör ingå i de kurser som handlar om juridik men det finns även andra delkurser och moment där målsägandebitrådet har en naturlig plats. Utredningen menar att lagstiftningen om målsägandebitråde och frågor som berör tillämpningen av lagstiftningen ska finnas med på polisutbildningen på alla utbildningsplatserna och att det bör komma till uttryck i kursplaner och studieguider. Dokumentation, mål och innehåll i de relevanta kurserna kan vara en garant för att frågor om målsägandebitråde verkligen kommer att ingå i

undervisningen. Det gäller särskilt momenten som berör utredningsverksamhet och våld i nära relationer. Att på det viset införliva frågeställningar om målsägandebitråde i utbildningen leder också till en större medvetenhet om målsägandebiträdets betydelse i hela rättsprocessen och till att kunskap om lagstiftningen gällande målsägandebitråde så småningom blir en naturlig del av polisens arbete med kvalitetssäkring av brottsofferfrågorna.

Enligt den information som lämnas om polisprogrammet på polisens hemsida <http://www.polisen.se/> behöver polisutbildningen förnyas och ses över i enlighet med de förändringar som skett på vissa områden. Utredningen har i betänkandet lagt fram en rad förslag avseende information om och förordnande av målsägandebitråde som kommer att påverka polisens arbete. Även i det avseendet, d v s i anslutning till de förändringar som kan komma till stånd utifrån utredningens förslag, är det angeläget att Rikspolisstyrelsen ser till att lagstiftningen om målsägandebitråde kommer att bli en del av grundutbildningen. Med anledning av de problem som identifieras i betänkandet och utredningens förslag till ny lagstiftning föreslår utredningen därför att Rikspolisstyrelsen ger Polishögskolan i uppdrag att göra en översyn av frågor som rör målsägandebitråde i polisutbildningen. Vid en sådan översyn är det angeläget att det övervägs om lagstiftningen om målsägandebitråde ska inkluderas på utbildningen i ett särskilt avsnitt.

Av dem som arbetar med utredning av sådana brott där målsägandebiträden ska eller kan förordnas krävs särskild kompetens bland annat gällande målsägandebiträdet. Utredningen vill framhålla att även om det är angeläget att all polispersonal som möter brottsoffer ges grundläggande kunskap om målsägandebiträdet, bör lagstiftningen tas upp även i fort- och vidareutbildning som rör våld mot barn och kvinnor. Exempel på sådana kurser som skulle kunna ta upp frågeställningar rörande målsägandebiträdet är förhørsledarkurser och utbildning som berör utredningar om våld eller sexuella övergrepp mot barn.

13 Ideellt stöd till brottsoffer

13.1 Inledning

När kvinnorörelsen tog upp frågan om kvinnors rätt till sin kroppsliga integritet uppmärksammades brottsoffer på allvar i den offentliga debatten, både ut i världen och i Sverige. Personer som drabbats av brott var länge en bortglömd grupp i rättsväsendet men under 1970-talet växte en rörelse fram i Europa och USA för att stärka brottsoffers ställning. I Kanada, England och USA uppstod kvinnojourer under den här tiden och de följdes så småningom av brottsofferjourer. Under 1970-talet kom lagstiftning om statlig ersättning i flera länder. Europarådets konvention om kompensation till brottsoffer 1983 påverkade den utvecklingen. En milstolpe var FN:s deklaration om brottsoffers grundläggande rättigheter i brottmålprocessen, den s k brottsofferdeklarationen som antogs 1985. Under 1980-talet kom lagstiftning till förmån för brottsoffer i många länder i västvärlden. Samtidigt utvecklades organisationer för stöd till brottsoffer som kom att spela en viktig roll som pådrivare och opinionsbildare. Brottsofferrörelsen växte fram vid sidan av den nya vetenskapliga gren som kom att kallas viktimologin eller läran om offret.

Brottsförebyggande rådet (BRÅ) fick i mitten på 1980-talet regeringens uppdrag att kartlägga brottsoffers behov och redovisade uppdraget i Stöd och hjälp åt brottsoffer – en probleminventering. I den föreslogs åtgärder för att förbättra brottsoffers situation genom hela rättsprocessen. Vissa åtgärder på lagstiftningsområdet påverkade också medvetenheten och intresset för brottsoffer. Bland dem kan särskilt nämnas möjligheten att få kränkingsersättning. Rätten att under vissa förutsättningar få ett juridiskt biträde under rättsprocessen och möjligheten att meddela besöksförbud påverkade också medvetenheten om brottsoffers behov.

Under påverkan av brottsofferofferrörelsen i Europa startades den första brottsofferstödande servicen i Sverige 1980. Åtta år senare bildades Brottofferjourernas riksförbund (BOJ). Sedan 1994 har organisationer som arbetar för brottsoffer fått ekonomiskt stöd genom Brottofferfonden som finansieras genom att lagöverträdare betalar en särskild avgift. Medel från Brottofferfonden kan också beviljas för forskning och till verksamheter i privat och offentlig regi. På så sätt har Brottofferfonden gjort att brottsoffer också uppmärksammas och utvecklingen för brottsoffer påverkats i ökande utsträckning.

13.2 Lagstiftning om stödperson

Möjligheten för målsäganden att åtföljas av en sk stödperson infördes i lagstiftningen 1984 som 15 a § i kapitel 20 av rättegångsbalken (RB), nuvarande 20 kap. 15 § RB. Lagstiftningen om stödperson kom till i samband med att ändringar gjordes av bestämmelserna om sexualbrott. En bestämmelse infördes då med lydelsen: Målsägande som hörs med anledning av åklagarens talan och som med hänsyn till brottets art eller annars kan antas vara i behov av personligt stöd under rättegången får åtföljas av lämplig person som sådant stöd (SFS 1984:400, Prop. 1983/84:105, JuU 1983/84:25, rskr. 1983/84:332).

Bakgrunden till att institutet stödperson infördes i lagstiftningen var debatten om sexualbrottsoffer i rättsväsendet vid den här tiden och önskemålen om att målsäganden skulle få tillgång till ett juridiskt biträde under förundersökningsförfarandet och under rättegången. Norge och Danmark hade utvecklat lagstiftning på det här området vilket också bidrog till att förslag om stöd till målsäganden under rättsprocessen presenterades i Sverige.

Redan 1973 anförde Justitieombudsmannen i JO 1973 s. 32 att det ibland förekommer att en part känner ett starkt behov av att ha en anhörig eller någon annan vid sin sida under rättegången. Enligt JO:s mening borde ett sådant arrangemang som regel tillåtas trots att det inte finns något lagstöd för det.

Sexualbrottskommittén hade till uppgift att överväga vilken hjälp som skulle ges till kvinnor som fallit offer för misshandel (Dir 1979:146). Kommittén föreslog i sitt slutbetänkande Våldtäkt och andra sexuella övergrepp (SOU 1982:61), att socialvårdande myndigheter skulle utse kontaktpersoner för dem som utsatts för sexuella övergrepp när de hade behov av stöd. Sexualbrotts-

kommittén lade också fram förslag gällande utbildning för poliser och information till målsägande (s. 129). I rapporten Våldtäkt – en kriminologisk kartläggning av våldtäktsbrottet (SOU 1981:64), som gjordes för Sexualbrottskommitténs räkning föreslogs förbättrad social och kurativ hjälp till sexualbrottsoffer genom inrättandet av särskilda sociala enheter som skulle komplettera polisen, liksom även stöd till rådgivningsverksamhet och till verksamhet av kvinnohustyp (s. 252).

Regeringen behandlade Sexualbrottskommitténs betänkande i propositionen om ändring i brottsbalken m m (sexualbrotten), d v s i propositionen 1983/84:105. Inledningsvis konstaterade regeringen att det rättsliga förfarandet vid våldtäktsbrott ofta blev mycket påfrestande för kvinnor. Regeringen betonade vikten av en hänsynsfull och insiktsfull behandling av målsäganden i samband med den rättsliga handläggningen i sexualbrottsmål och påpekade att de som skulle bistå kvinnor som utsatts för sexualbrott, företrädesvis polisen, skulle ha kunskap om vilken hjälp samhället kunde erbjuda, inte minst på det lokala planet. Det framhölls att domstolen genom en aktiv processledning kunde skydda målsäganden från frågor som saknade rättslig relevans. Regeringen hänvisade till bestämmelsen i rättegångsbalken om att de som deltar i förhör inte ska utsättas för olägenheter i onödan (ss. 44–46).

Möjligheterna att få juridiskt stöd under rättegången enligt rättshjälpslagens bestämmelser beskrevs som begränsade i propositionen (s. 47). Regeringens uppfattning om hur man skulle tillgodose behovet av stöd var att målsäganden företrädesvis borde söka hjälp genom samhällets reguljära organ. Det motiverades med att insatser för sexualbrottsoffer inte kunde utformas lika för alla. Regeringens inställning var att behovet av personligt stöd stod i förgrunden, snarare än juridiskt bistånd för utformning av ansvars- eller skadeståndstalan. Uppgiften att stödja målsäganden krävde inte, enligt regeringen juridiska kunskaper i första hand. Därför ifrågasatte regeringen om ett juridiskt biträde var det mest adekvata sättet att bistå målsäganden, annat än då det gällde frågor av rent juridisk natur, bl a eftersom juristernas infallsvinklar kunde bidra till att göra en rättegång mer påfrestande (ss. 46–48). Regeringen tog även upp bestämmelserna om kontaktperson, enligt då gällande lagstiftning 10 § socialtjänstlagen (1980:620), nuvarande 3 kap. 6 § socialtjänstlagen (2001:453). Regeringen menade att den som i övrigt gav målsäganden stöd kunde göra det även i rättegången. Trots det menade regeringen att det också krävdes utrymme för biträde till målsäganden under rättegången. Emellertid ville

regeringen ta upp frågan om ett juridiskt biträde till sexualbrottsoffer till omprövning ”om det skulle visa sig behövas” (ss. 47–49).

I propositionen konstaterades det att det redan fanns bestämmelser i 23 kap. 10 § RB och 7 § förundersökningskungörelsen (1947:948) om att ett trovärdigt vittne, ett s k förhörsvittne kunde närvara vid förundersökning men att det saknades en bestämmelse om att en stödperson kunde närvara vid rättegång (s. 63). Därför föreslogs att målsägande som på grund av brottets art kunde antas vara i behov av personligt stöd under rättegången skulle kunna biträdas av någon lämplig person (s. 43).

Regeringens förslag mottogs i huvudsak positivt även om några remissinstanser ansåg att en stödperson inte var tillräcklig hjälp för kvinnor i sexualbrottsmål utan att den gruppen också behövde ett juridiskt biträde. Den nya bestämmelsen om stödperson trädde i kraft 1 juli 1984.

I samband med att lagstiftningen om målsägandebiträde kom till stånd gjordes en förändring i bestämmelsen i 20 kap. 15 § RB (SFS 1988:610). Regeringen ansåg i propositionen om målsägandebiträde (prop. 1987/88:107) att det var lämpligt att begreppet stödperson sattes ut i lagen och att det infördes en bestämmelse om att en stödperson som var känd för rätten om möjligt skulle få besked om tidpunkten för rättegången (s. 44).

En lagändring beträffande stödpersonen kom till stånd 1994 (prop. 1993/94:143, bet. 1993/94:JuU25, rskr. 1993/94:320). I promemorian Brottsoffren i blickpunkten – åtgärder för att stärka brottsoffrens ställning (Ds 1993:29), lades förslag fram om att förbättra situationen för brottsoffer, bl a genom en utvidgad rätt för målsägande att ha med sig stödperson. Justitiedepartementet menade i promemorian att det var rimligt att målsäganden själv skulle få avgöra om hon eller han ville åtföljas av en stödperson och att möjligheten till sådant stöd skulle vara detsamma vid förundersökning som under rättegång. Förslaget innebar att målsäganden fick bestämma själv om en stödperson skulle delta vid rättegång (ss. 34–35). Förslaget var i linje med vad lagrådet hade uttalat redan i samband med det ursprungliga förslaget i propositionen om ändring i brottsbalken m m (sexualbrotten) (prop. 1983/84:105 s. 73).

I propositionen Brottsoffren i blickpunkten – en brottsofferfond och andra åtgärder för att stärka brottsoffrens ställning (prop. 1993/94:143), framhöll regeringen att det var lika påfrestande för målsäganden att delta vid förhör hos polis som vid domstol (s. 40).

Därför föreslog regeringen att en bestämmelse borde tas in i 23 kap. 10 § RB om att stödpersonen kunde närvara vid förhör med målsäganden under förundersökning. Bakgrunden var att det inte fanns en uttrycklig bestämmelse om stödpersonens närvaro under förundersökning. Den tidigare ordalydelsen i 20 kap. 15 § RB om att målsäganden kunde åtföljas av stödperson ”med hänsyn till brottets art eller annars” togs bort, vilket kom att innebära att brottsoffret själv fick bestämma om hon eller han ville åtföljas av stödperson. Lagtexten fick istället lydelsen: Målsägande, som hörs med anledning av åklagarens talan, får åtföljas av lämplig person som personligt stöd (stödperson) under rättegången. Sådan stödperson som rätten har kännedom om skall om möjligt underrättas om rättegången (SFS 1994:420).

13.3 Stödpersonens roll och arbetsuppgifter

Reglerna om stödperson utformades med fokus på offer för sexualbrott och kvinnomisshandel men en stödperson kan delta i alla slags brottmål. En tillräcklig förutsättning för att stödpersonen ska kunna närvara är att målsäganden ska höras under rättegången. Målsäganden behöver inte var part i rättegången för att en stödperson ska få följa med till rätten. Syftet med lagstiftningen om stödperson var företrädesvis att ge dem som inte förde talan en möjlighet till stöd men inget utesluter att stödperson närvarar vid förhör och rättegång även för målsägande som för talan. Det är inte heller ovanligt att stödpersoner är med i sådana situationer. Under förundersökningen kan stödpersonen delta vid förhör om det inte är till men för utredningen. Det är målsäganden själv som får initiera behovet av stöd under rättegången. Någon ersättning skulle enligt propositionen inte utgå från statsverket (s. 63). I Fitgers kommentar till 20 kap. 15 § RB (Kommentar på Internet, elektronisk version (www.nj.se)) finns det en hänvisning till 8 § förordningen (1982:805) om ersättning av allmänna medel, som anger att den som behöver anlita vårdare eller annan för att kunna inställa sig, kan ges ersättning för inställelse enligt samma grunder som gäller för den som har kallats. Bestämmelsen hänvisar till andra paragrafer vilka bl a avser målsägande som skall höras i brottmål i anledning av åklagarens talan. Enligt Fitger i Rättegångsbalken del 2 kan ersättning utgå om stödpersonen kan anses som vårdare (20:65). I praktiken ersätts stödpersonen oftast av kvinnojourens eller brottsofferjourens egen budget. Stödpersonen betalar ibland

själv utgifter som uppstår. Det inträffar att när stödpersonen får större utgifter, hon eller han ersätts av socialnämndens budget.

I lagtexten finns ett lämplighetskrav på stödpersonen men lagrådet uttalade i propositionen 1983/84:105 om ändring i brottsbalken m m (sexualbrotten) att det inte torde behövas någon särskild prövning av stödpersonens lämplighet (s. 74).

Regeringens förslag om stödperson i propositionen ovan gick ut på att ”en kontaktperson enligt socialtjänstlagen eller annan” kunde lämna biträde och delta under rättegång (s. 63). Andra exempel på sådana personer som kunde vara stödpersoner var kuratorer eller frivilliga från kvinnohus eller kvinnojourer. I ett senare sammanhang uttalade regeringen att även närstående till målsäganden kunde fungera som stödpersoner. Ibland kan det vara en fördel att den som ska agera som stödperson vid rättegång inte är personligt involverad i målsägandens situation. I de här fallen kan brottsoffret söka hjälp hos brottsofferjourer eller kvinnojourer. En polisman kan enligt Fitgers kommentar till 20 kap. 15 § RB på Internet, elektronisk version (www.nj.se), vara stödperson men i vissa fall, som då polismannen ska höras som vittne är detta mindre lämpligt.

De stödpersoner som rätten har kännedom om ska enligt 20 kap. 15 § RB, om möjligt underrättas om rättegången. Stödpersonen ska framförallt ge målsäganden moraliskt stöd vid förhör och rättegång och har således inte getts några juridiska befogenheter och kan inte företa några rättegångshandlingar. Regeringen menade i propositionen 1983/84:105 om ändring i brottsbalken m m (sexualbrotten) att stödpersonen skulle kunna begära paus i förhandlingen om omständigheterna talade för det eller uppmärksamma rätten på frågor som kan vara påfrestande för målsäganden (s. 63). En stödperson får däremot inte ställa några frågor eller rådgöra med målsäganden om hur frågor ska besvaras (s. 73). Stödpersonen kan närvara vid förhör och hjälpa målsäganden vid myndighetskontakter, t ex genom att berätta för målsäganden hur man fyller i formulär och blanketter. Om det blir rättegång kan stödpersonen informera målsäganden om hur rättsprocessen går till och följa med till rättssalen. Genom att lyssna och bekräfta kan stödpersonen hjälpa målsäganden att finna sin väg tillbaka till det liv som hon eller han hade före brottet. En kontakt med en stödperson kan ha varierande längd. I vissa fall räcker det med ett samtal men om det behövs kan kontakten vara länge efter det att rättsprocessen avslutats.

13.4 De brottsofferstödande organisationerna

Många stödpersoner arbetar ideellt för en brottsofferstödande organisation. De största av dem är Brottsofferjourernas Riksförbund (BOJ) och de organisationer som arbetar för att stödja kvinnor som utsatts för våld, Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (ROKS) och Sveriges Kvinnojourers Riksförbund (SKR).

13.4.1 Brottsofferjourerna

Brottsofferjourernas Riksförbund är en organisation av ideella lokala föreningar som lämnar stöd till vittnen och målsägande. De lokala jourerna är anslutna till Riksförbundet som samordnar verksamheten.

Det övergripande målet för Brottsofferjourernas riksförbund (BOJ) är att vara ett komplement till den offentliga sektorn i brottsofferarbetet. Det sker bl a genom att organisationen tillhandahåller medmänskligt stöd genom stödpersoner och vittnesstöd som ger stöd och information till målsägande och vittnen. BOJ verkar framförallt brottsofferstödande men deltar också i lokalt brottsförebyggande arbete. BOJ samarbetar med polismyndigheten, socialförvaltningen, hälso- och sjukvården, rättsväsendet, kyrkan och andra frivilligorganisationer.

BOJ:s verksamhetsmål består av en serie principer och målsättningar som ska vara vägledande för brottsofferjourernas arbete. Grunden för BOJ:s arbete är de mänskliga rättigheterna. Andra principer i verksamhetsmålen är att brottsoffrens rättigheter ska ges samma prioritet som brottslingarnas rättigheter och att brottmålsprocessen inte får medföra att brottsoffrens problem ökar genom sekundär viktisering.

Riksförbundets uppgift är framförallt att samordna de lokala jourernas arbete. BOJ grundar sin verksamhet på ideellt arbete och därför är arbetet med att rekrytera och fortbilda medlemmar en kärnverksamhet. Riksförbundet svarar för utbildningen av medlemmarna och löpande fortbildning på området genom att anordna seminarier och ta fram utbildningsmaterial. Riksförbundet arbetar också med statistik och ger ut skrifter och information, t ex om brottsoffers reaktioner och behov. BOJ publicerar tidningen Brottsoffer, som kommer ut med fem nummer per år och som i

varje nummer har ett tema. Tidningen tar bl a upp ny forskning på området eller förslag till lagändringar.

Brottsofferjourerna är ideella föreningar som är partipolitiskt och religiöst obundna. I varje förening finns en styrelse som ansvarar för den lokala jourens verksamhet. I vissa jourer finns en anställd samordnare som kallas för brottsofferassistent. Om den lokala brottsofferjouren inte har någon anställd finns det en frivillig person som samordnar verksamheten. De lokala brottsofferjourerna erbjuder brottsofferstöd utifrån behov, ålder, kön, trostillhörighet och etnisk tillhörighet. En del jourer organiserar självhjälpgrupper där brottsoffer med liknande upplevelserna träffas för att tillsammans bearbeta vad de upplevt.

Riksförbundets ekonomi baseras huvudsakligen på verksamhetsbidrag och projektmedel från Brottsofferfonden. Projektmedel ges också från Socialstyrelsen medan privata företag ger viss sponsring. De lokala jourerna finansierar sin löpande verksamhet på olika sätt. Framförallt får jourerna medel från kommunerna, men också från Brottsofferfonden och landsting.

Brottsofferjourernas riksförbund satte tidigt upp målsättningen att varje polisdistrikt skulle ha en brottsofferjour. Det målet uppnåddes 1995 och i dag är brottsofferjourer drygt 100 till antalet. Det pågår en process med att bilda regioner inom BOJ. Idag finns åtta regioner bildade i landet och fler håller på att utvecklas.

BOJ driver en rad projekt för att utveckla metoder att bättre kunna bemöta de brottsdrabbade. Ett av dessa är det treåriga projekt Stöd till unga brottsoffer och vittnen – en mänsklig rättighet. Genom projektet vill BOJ öka brottsofferjourernas och andras kunskaper om unga brottsoffers situation och behov. Brottsofferjourerna ska bygga nätverk för bättre samverkan med polis, socialtjänst, skola, hälso- och sjukvård, domstolar, åklagarmyndigheter och ideella aktörer. På sikt ska det finnas en handlingsplan i varje kommun för hur stödkedjan ska se ut. BOJ vill att det ska finnas stödpersoner som brottsoffer i alla åldrar kan identifiera sig med. Brottsofferjourerna ska därför satsa på att rekrytera unga stödpersoner. BOJ har också ett samarbetsavtal med ICA Sverige AB för att öka kunskapen om BOJ bland affärsinnehavare, personal och kunder.

Den som är medlem i en brottsofferjour och som delar brottsofferjourens värderingar kan bli frivillig stödperson eller vittnesstöd. Stödpersonernas arbetsuppgifter är att ge information om brottsoffers rättigheter, att ge emotionellt stöd och praktisk vägledning, och att vid behov hänvisa till social, juridisk,

psykologisk eller medicinsk expertis. De som ska vara stödpersoner hos BOJ får utbildning under vilken de får praktisera med en erfaren stödperson. Den blivande stödpersonen måste närvara vid ett visst antal utbildningstillfällen. Därefter sker ett samtal för att stödpersonen ska godkännas av styrelsen. Stödpersonerna får också handledning och vidareutbildning. De som ska arbeta som stödpersoner ska vara lämpliga, vilket bl a innebär att om de själva har varit brottsoffer ska de ha lämnat den upplevelsen bakom sig. När det avgörs om någon ska arbeta som stödperson tillmäts de personliga egenskaperna stor betydelse. Stödpersonerna avger ett tystnadslöfte innan de börjar bistå brottsoffer.

BOJ har antagit en policy för att säkerställa en gemensam syn på kompetens och etik, Policy för stödpersoner och vittnesstöd inom Brottsofferjourernas Riksförbunds verksamhet. Den preciserar stödpersonernas uppgifter och ger riktlinjer för rollfördelningen mellan vittnesstöd och stödpersoner.

Det finns stora variationer i omfattningen av hur stödpersoner medverkar i rättsprocessen mellan de olika jourerna i landet. På vissa jourer följer en stödperson med målsäganden till huvudförhandling i nästan varje ärende. På andra jourer är det framförallt sexualbrottsoffer som stödpersonerna från BOJ följer till rättegång.

Brottsofferjourerna bedriver en telefoncentral dit telefonsamtal till de lokala jourerna kan vidarekopplas. Många brottsofferjourer har inte ekonomiska resurser att anställa medarbetare. I de jourerna kan de ideellt arbetande stödpersonerna finnas tillgängliga några timmar i veckan men på övriga tider tar en telefonsvarare emot. Telefoncentralen etablerades eftersom det fanns en medvetenhet inom BOJ om att en brottsutsatt individ inte känner sig tillfreds med att lämna ett meddelande på en telefonsvarare. På det viset får brottsoffret kontakt med en erfaren person som kan lyssna på akuta problem, ge råd, svara på frågor och förmedla kontakt med den lokala jourarbetaren. Brottsofferjourernas telefoncentral samarbetar med Nationella Hjälpelinjen, en jourtelefon för människor i kris.

Kerstin Svensson beskriver i boken Socialt arbete med brottsoffer, brottsofferjourernas roll i sitt organisatoriska sammanhang och möten mellan brottsoffer och stödpersoner (s. 25). Svensson pekar på den variationsrikedom och de olika engagemangsformer som förekommer inom olika jourer. Enligt Svensson identifierar sig stödpersoner som "den vanliga människan" i relation till de professionella. Svensson pekar på ett synsätt som finns bland

många stödpersoner, att frivilligheten är den enda möjligheten att ge ett gott stöd. I boken uppmärksammar hon ett problem som finns för dem som samordnar verksamheten på brottsofferjourerna och som handlar om ur höga krav man kan ställa på dem som arbetar ideellt (ss. 110–112).

13.4.2 Kvinnojourerna

Stödpersoner kan också komma från någon av Sveriges två ideella organisationer som arbetar med kvinnor som utsatts för våld eller sexuella övergrepp, Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (ROKS) eller Sveriges Kvinnojourers Riksförbund (SKR). Båda organisationerna erbjuder målsägande stöd i kontakter med bl a polisen, socialtjänsten och rättsväsendet. Sådant stöd kan tillhandahållas bl a genom att jourkvinnor agerar som stödpersoner under förundersökning och vid rättegång.

Kvinnojoursmodellen hämtades från England, där det första kvinnohuset bildats 1971. Det finns omkring 160 lokala kvinnojourer i Sverige som arbetar med att hjälpa våldsutsatta kvinnor och deras barn.

Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige

ROKS som bildades 1984 är en sammanslutning av självständiga kvinnojourer, tjejjourer och andra ideella kvinnoorganisationer som har en jourtelefon i Sverige. ROKS är en partipolitiskt och religiöst obunden, ideell organisation som verkar mot våld och förtryck av kvinnor samt för kvinnors frigörelse och jämställdhet på alla plan i samhället. ROKS menar att kvinnomisshandel, könshandel, incest och andra sexuella övergrepp tillsammans med pornografi är de yttersta konsekvenserna av kvinnoförtryck i samhället. Av ROKS stadgar framgår att ROKS i feministisk anda, liksom de enskilda kvinnojourerna, ska verka mot mäns våld, förtryck och förnedring av kvinnor och barn samt arbeta mot manlig dominans och överordning.

ROKS bedriver opinionsbildning mot våld och förtryck av kvinnor. ROKS bevakar olika utredningar, fungerar som remissorgan och har vidare till uppgift att initiera och verka för att forskning bedrivs inom kvinnojourernas intresseområden. Organisationen medverkar till att utveckla de enskilda kvinno-

jourerna genom konsultstöd och service till olika jourer och genom att medverka till utbildning av jourkvinnor. Organisationen tillhandahåller också utbildningsmaterial till de lokala jourerna och ger dessutom ut en medlemstidning som bevakar nyheter och händelser med anknytning till mäns sexualiserade våld mot kvinnor och barn. Tidningen kommer ut med åtta nummer per år. ROKS har en styrelse som är organisationens verkställande organ.

De enskilda jourerna fyller en viktig funktion genom att ge stöd och hjälp åt enskilda kvinnor. Sedan slutet av 1970-talet då de första lokala jourerna bildades, har de byggt upp en omfattande verksamhet över hela landet med jourtelefon och skyddat boende för kvinnor som på olika sätt utsatts för övergrepp av män. Hälften av kvinnojourerna har anställd personal. Målet är att samtliga lokala jourer ska ha minst en anställd för att på bästa sätt kunna stödja våldsutsatta kvinnor. Enbart kvinnor erbjuds anställning i de lokala jourerna.

Sveriges Kvinnojourers Riksförbund

Sveriges Kvinnojourers Riksförbund (SKR), bildades under 1996 efter det att sexton kvinnojurer valt att lämna ROKS. SKR är en feministisk organisation som arbetar för ett jämställt samhälle fritt från våld. Dess uppfattning är att maktobalansen mellan könen i vårt samhälle är den främsta orsaken till mäns våld mot kvinnor och att mäns överordning leder till att våldet bagatelliseras och kvinnors vittnesmål inte tas på allvar. SKR anser att det är möjligt att påverka de föreställningar som möjliggör mäns våld mot kvinnor. Arbetet med målsättningarna som SKR har går ut på att skapa opinion, delta i den offentliga debatten och stötta kvinno- och tjejjourernas verksamhet.

SKR arbetar på två sätt med samma problem, att hjälpa och stödja de kvinnor och barn som har utsatts för hot och våld av sin partner eller förälder samt att förebygga och motverka våld mot kvinnor.

Som medlem i SKR kan antas kvinnojour, tjejjour och annan partipolitiskt och religiöst obunden förening med verksamhet inom förbundets intresseområde, som delar förbundets grundidéer såsom de stadgas i ändamålsparagrafen.

Verksamheten på de lokala kvinnojourerna kan se olika ut. En del kvinnojurer har anställd personal, kontor och telefontider dygnet runt medan andra har avgränsade telefontider och enbart

ideellt arbetande jourkvinnor. Kvinnojourerna kan oftast erbjuda stödsamtal, rådgivning, skyddat boende och stöd i kontakterna med t ex polisen, socialtjänsten och rättsväsendet. SKR bedriver också en mailjour, Kvinnojour på nätet, där råd och stöd till våldsutsatta kvinnor och deras anhöriga lämnas.

SKR vill särskilt uppmärksamma vissa grupper av kvinnor som inte synliggörs, tonårsflickor som blir slagna, hotade eller sexuellt utnyttjade, kvinnor med utländsk bakgrund som varit i Sverige kort tid och som saknar eget socialt nätverk och blir utsatta för våld, kvinnor utsatta för s k hedersrelaterat våld och hot och lesbiska kvinnor som är utsatta för våld av sin partner, kvinnor med drogberoende som är utsatta för våld och äldre våldsutsatta kvinnor.

Statistik

Det finns ingen statistik över hur ofta stödpersoner förekommer vid polisförhör eller rättegångar. Vare sig ROKS eller BOJ har separat statistik över stödpersoner som deltagit vid förhör eller rättegång. BOJ har centralt inte följt upp utvecklingen när det gäller lokalavdelningarnas stöd till brottsoffer i form av stödperson. Annan statistik finns, t ex på antal stödåtgärder eller antal ärenden som organisationerna haft och i sådan statistik utgör stödpersonernas insats en del. Varje år hjälper BOJ cirka 40 000 brottsoffer på olika sätt. I BOJ:s statistik från 2005 som redovisas på hemsidan <http://www.boj.se/> hade stödpersonerna lagt ned 94 745 ideella timmar på att hjälpa brottsoffer genom samtal och personliga möten.

13.5 Tidigare överväganden

I en av de studier som brottsofferforskaren Magnus Lindgren genomfört gällande brottsoffrets upplevelse av rättsväsendet och som redovisats i avhandlingen *Brottsoffer i rättsprocessen*, hade 72 % av de tillfrågade brottsoffren inte informerats om möjligheten att få hjälp av en stödperson. Studien omfattade brottsoffer som utsatts för rån, misshandel och inbrott. Endast 10 % av de tillfrågade personerna hade med sig en stödperson under rättsprocessen. I samma studie uppgav en fjärdedel av brottsoffren att de saknade stöd under rättegången (s. 272).

När lagen om målsägandebitråde infördes fick även målsägandebitrådet i uppgift att lämna personligt och kurativt stöd till målsäganden. Att målsäganden gavs möjligheten att bistås av ett målsägandebitråde ändrade egentligen inte förutsättningarna för att en stödperson skulle kunna delta vid förhör under förundersökning och vid rättegång. I propositionen om målsägandebitråde (prop. 1987/88:107) uttalade regeringen att i de fall där målsägandebitråde inte förordnas kunde det i många fall vara tillräckligt med en stödperson, men i vissa fall var det dock motiverat att både stödperson och målsägandebitråde medverkade (s. 44).

I Domstolsverkets undersökning som gjordes för att utvärdera lagstiftningen om målsägandebitråde och som redovisades i rapporten Målsägandebitråde – en utvärdering av lagen om målsägandebitråde m m, behandlades förekomsten av stödpersoner och förhållandet mellan stödperson och målsägandebitråde. Det visade sig att stödperson vid den här tiden förekom i tämligen begränsad utsträckning. Det var också mycket sällsynt förekommande att målsäganden företrädde av ett målsägandebitråde och samtidigt åtföljdes av en stödperson (ss. 41–42 och s. 54).

I Domstolsverkets studie fick åklagarna och domstolarna en fråga om huruvida stödpersonen kunde utgöra ett realistiskt alternativ till målsägandebitrådet. I rapporten om målsägandebitråde ansåg ”relativt många” åklagare och domstolar att målsägandebitrådet kunde ersättas av stödperson. Det framfördes också ett förslag om att målsägandebitrådet skulle vara med under förundersökning och sedan ersättas av stödperson som närvarade under huvudförhandlingen. Över hälften av åklagarna ansåg att i okomplicerade ärenden och under förutsättning att stödpersonen fick utbildning kunde stödpersonen vara ett alternativ till målsägandebitrådet. Flertalet av domstolarna var av samma åsikt men menade liksom åklagarna att det förutsatte utbildning av stödpersonerna och rätt till ersättning. Ett alternativ som framfördes var att stödperson skulle medverka under huvudförhandling och att målsägandebitrådet kunde förordnas för att medverka vid förundersökning. De flesta av advokaterna menade att uppdraget som målsägandebitråde krävde juridisk kunskap (s. 41 och s. 48).

Brottsofferutredningen (Ju 1995:07) ansåg i betänkandet Brottsoffer Vad har gjorts? Vad bör göras? (SOU 1998:40), att det personliga och kurativa stödet som målsägandebitrådet ska ge, bättre skulle kunna lämnas av en stödperson och att målsägandebitrådets juridiska stöd skulle utökas (s. 121 och s. 130). Brotts-

offerutredningens förslag gick ut på att stödperson skulle ges i samma utsträckning som målsägandebiträde, d v s för alla de brott på vilket fängelse kan följa. Dessutom föreslog utredningen att stödpersonen skulle förordnas på samma sätt som målsägandebiträdet och ges ersättning för sin inställelse. En förutsättning för förordnande var emellertid att de kunde bedömas som lämpliga. Det skulle emellertid inte utesluta att andra personer kunde följa med målsäganden men dessa skulle då benämnas personligt stöd. Det innebar också att Brottsofferutredningen ansåg att bestämmelsen om stöd till målsäganden i 20 kap. 15 § RB borde kvarstå (s. 131).

Remissinstanserna var skeptiska till de gränsdragningsproblem som skulle kunna uppkomma om ytterligare ett institut inrättades eller om stödpersonen skulle förordnas. Även regeringen var tveksam till att skapa en ny rättslig konstruktion genom en stödperson som förordnades och i propositionen Stöd till brottsoffer (prop. 2000/01:79) ansåg regeringen att det personliga och kurativa stöd som målsägandebiträdet ska ge målsäganden i de flesta fall torde vara tillräckligt. Regeringen förordade därför att den dåvarande ordningen skulle behållas (ss. 40–41).

I forskningsrapporten Besöksförbud och Målsägandebiträde, som gjordes på uppdrag av Brottsofferutredningen och som redovisades i betänkandet Brottsoffer Vad har gjorts? Vad bör göras? (SOU 1998:40) var de personer som intervjuats med anledning av lagstiftningen om målsägandebiträde mycket positiva till de stöd de hade fått av stödpersoner. Trots det ansåg de att det behövdes en juridiskt utbildad person som tillvaratog deras rättsliga intressen (s. 132).

13.6 Utredningens undersökningar

I utredningens genomgång av brottmålsakter noterades huruvida stödperson eller kontaktperson hade förekommit vid rättegången. I mindre än 3 % av ärendena var en stödperson eller en kontaktperson närvarande. Ett förhörsvittne hade deltagit vid förundersökningen i 10 % av ärendena. Det måste emellertid observeras att siffran över antalet stödpersoner som deltagit kan ha varit högre eftersom det inte alltid noteras i domstolens protokoll om stödperson är med vid rättegången. Eftersom antalet stödpersoner som noterades i utredningens undersökning var så få är

siffrorna om huruvida stödpersonen deltog vid förundersökning eller rättegång, eller både och, inte särskilt vägledande.

I utredningens enkät om målsägandebiträde som riktade sig till advokater fick advokaterna svara på om de ansåg att det finns tillfällen då målsägandebiträden förordnades trots att målsäganden egentligen inte hade behov av juridisk hjälp. Majoriteten ansåg inte att det fanns sådana tillfällen medan en tredjedel svarade att det ibland förordnades målsägandebiträden trots att behov av hjälp saknades.

Advokaterna fick också möjlighet att i slutet av enkäten lämna egna synpunkter på stödpersonens betydelse för målsäganden. Drygt 40 % av advokaterna, d v s cirka 80 advokater valde att lämna sådana synpunkter. Av dessa synpunkter gick 9 ut på att advokaterna inte visste vilken betydelse en stödperson har för målsäganden eller att advokaterna inte hade någon erfarenhet av stödpersoner. Ett par av advokater uppgav att de enbart hade erfarenhet från stödpersoner som kom från kvinnojourer eller kvinnohus.

Majoriteten av advokaterna hade en positiv syn på stödpersonen och dess betydelse för målsäganden. Generellt ansågs stödpersonen bidra till att ge trygghet i vad som av målsäganden kan uppfattas som en fientlig och ifrågasättande miljö. Advokaterna la emellertid olika vikt vid betydelsen av stödperson. Det framgår av vissa svar att den betydelse som stödpersonen har för målsäganden ansågs variera beroende på typen av brott, d v s ju grövre brott desto viktigare ansågs en stödperson vara. Några advokater kommenterade även stödpersonens betydelse med att stödpersonens lämplighet och erfarenhet inverkar på vilken betydelse som stödpersonen får.

En grupp advokater såg stödpersonen som ett komplement till målsägandebiträdet mot bakgrund av att stödpersonen saknar juridisk kompetens och kännedom om de juridiska möjligheter som finns för att underlätta processen för målsäganden. I det sammanhanget påpekade ett par advokater att målsägandebiträdet inte alltid har möjlighet att vara tillgänglig och att stödpersonen därför var betydelsefull för målsäganden. Målsägandebiträdet själv kan inte alltid tillgodose målsägandens kurativa stödbehov när juridiskt bistånd samtidigt ska ges.

En annan grupp advokater menade att målsägandebiträdets stöd räcker för målsäganden och att lekmannastöd utöver det inte är nödvändigt. En advokat menade att stödpersonen endast har betydelse när ett målsägandebiträde inte har förordnats. Stöd-

personerna fungerar enligt den advokaten som en ”backup”, framförallt i kurativt hänseende. Vidare framfördes åsikten att det behövs personer som lyssnar på målsägande eftersom de kan känna sig utsatta. Stödpersonen fyller då en viktig funktion. De förmedlar trygghet och kan ge målsäganden full uppmärksamhet. I de fall där målsäganden och stödpersonen känner varandra sedan tidigare kan stödpersonens närvaro vid rättegång bidra till en ökad känsla av trygghet.

En femtedel av de advokater som lämnade synpunkter på stödpersonen ansåg att stödpersonen är mycket viktig. En av de advokater som hade särskilt positiva kommentarer menade att en stödperson kan vara helt avgörande för rättsprocessen. Några advokater menade att många målsägande inte skulle klara rättegången utan stödpersonen medan en annan advokat menade att stödperson är en förutsättning för ett rättssäkert samhälle.

De advokater som var negativt inställda till stödpersonen menade att stödpersonen upplevs som överflödigt när ett bra målsägandebiträde har förordnats. De menade att en stödperson närvarar kan bidra till förvirring hos målsäganden, därför att stödpersonen och målsägandebiträdet har delvis samma funktion och för att det redan finns en mängd aktörer för målsäganden att hålla reda på i en rättsprocess.

Det fanns en delad inställning till de stödpersoner som kommer från kvinnojourer. Vissa advokater ansåg att de här stödpersonerna fungerar mycket bra som stödpersoner, medan några ansåg att jourkvinnorna har svårt att distansera sig på grund av sina egna erfarenheter.

Någon advokat kommenterade stödpersonens betydelse för målsäganden i förhållande till taxeystemet för målsägandebiträden. Den här advokaten menade att eftersom taxeystemet gör att många målsägandebiträden måste skära ner på sitt arbete för målsäganden kommer stödpersonen att spela en större roll. Det kan tilläggas att en annan advokat uppgav att det är viktigare att målsägandebiträdet ges möjlighet att ge mer tid åt målsäganden än att stödpersoner deltar i rättsprocessen.

13.7 Synpunkter från de ideella organisationerna

Utredningen har fört samtal med företrädare för Brottsofferjourernas Riksförbund (BOJ), Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (ROKS), Sveriges kvinnojourers riksförbund (SKR) samt Riksorganisationen mot sexuella övergrepp (HOPP) för att ta del av deras syn och synpunkter på hur lagstiftningen om stödperson och målsägandebiträde fungerar i praktiken.

13.7.1 Brottsofferjourerna

BOJ uppger att samarbetet mellan stödperson och målsägandebiträde fungerar bra. Stödpersonen och målsägandebiträdet behöver varandra. Det stöd som en stödperson kan erbjuda gör att målsägandebiträdet kan koncentrera sig mer på sin juridiska uppgift. BOJ erbjuder också vittnesstöd vilket är en annan form av stödfunktion som är avsedd både för vittnen och målsägande. Syftet med vittnesstödet är framförallt att bistå dem som inte har kontaktat eller har varit i kontakt med BOJ. Vittnesstödet är till för att ge objektiv information medan stödpersonernas arbete mer är inriktat på att stödja brottsoffret utifrån brottsoffrets perspektiv. Det är stödpersonens uppgift att alltid vara på brottsoffrets sida.

BOJ anser att målsägandebiträdet har en kurativ roll men menar att för att kunna fullgöra det uppdraget krävs kunskap om brottsoffer och deras situation. Ett målsägandebiträde som har tillräckliga kunskaper om brottsofferfrågor kan ge brottsoffret ett bra bemötande och det räcker långt som kurativ hjälp enligt BOJ. Ett av de mål som BOJ har för att utveckla brottsofferarbetet i Sverige är att driva kravet på att målsägandebiträdet ska ha genomgått särskilt anpassad utbildning för uppdraget. Sådan utbildning ska garantera att målsägandebiträdet har hög kompetens och därmed kan målsägandebiträdet bli certifierad för sitt uppdrag.

13.7.2 Kvinnojourerna

Kvinnojourerna menar att båda instituten fyller en mycket viktig funktion. Kvinnojourerna ser inte målsägandebiträdet och stödpersonen som alternativa utan menar att instituten målsägandebiträde och stödperson har olika roller. ROKS menar att det handlar mycket om "teamwork" och att det som fungerar

bäst är när både målsägandebiträdet och en stödperson från en kvinnojour är närvarande vid förhör och rättegång. Ibland följer stödpersoner från kvinnojournerna med vid besök hos målsägandebiträdet. Eftersom de flesta stödpersoner arbetar ideellt skulle stödpersonen kunna delta i större omfattning om de fick någon ersättning för sin inställelse. En viktig del i stödpersonens roll är att hon eller han är tillgänglig och att brottsoffret också kan kontakta stödpersonen långt efter domen.

13.8 Vittnesstöd

Vittnesstödsverksamhet initierades 1995 av brottsofferjouren i Växjö. Vittnesstöd bedrivs med det engelska "witness service" som förebild. Sedan mitten av 1990-talet finns det vittnesstöd i alla engelska domstolar. I propositionen Stöd till brottsoffer (prop. 2000/01:79) tillkännagav regeringen att den ville ha vittnesstöd i samtliga tingsrätter och hovrätter (s. 25). Med anledning av det gavs Brottsoffermyndigheten och Domstolsverket ett uppdrag att se till att sådan verksamhet inrättades vid domstolarna. Under sommaren 2006 gav regeringen ett fortsatt uppdrag till de här myndigheterna att bedriva vittnesstödsverksamhet. De flesta vittnesstödsverksamheter administreras av brottsofferjournerna. Idag har ett sextiotal av brottsofferjourer en vittnesstödsverksamhet. Enligt regeringens senaste uppdrag om vittnesstöd Uppdrag till Brottsoffermyndigheten och Domstolsverket att verka för att vittnesstöd bedrivs vid samtliga tingsrätter och hovrätter, har Brottsoffermyndigheten det övergripande ansvaret för rekrytering och utbildning av vittnesstöd samt för att kvalitetssäkra verksamheten. Brottsoffermyndigheten genomför en årlig kartläggning av verksamheten. Statistisk om antalet målsägande och vittnen som kommer i kontakt med vittnesstöd ska lämnas till Brottsoffermyndigheten. Domstolsverket ansvarar för att det finns praktiska förutsättningar för verksamheten i domstolarna.

Syftet med vittnesstöd är att ge såväl vittnen som målsägande medmänskligt stöd och praktisk information i samband med rättegångar. Idén bakom vittnesstöd är att målsägande och vittnen ska känna sig trygga och omhändertagna. Många brottsoffer vet inte hur en rättegång går till. När det är första gången ett brottsoffer kommer till en domstol kan osäkerheten vara särskilt stor. Tanken har varit att en person som står utanför rättsväsendet

men känner till hur det fungerar ska kunna bistå vittnen och målsägande.

Att bli drabbad av brott är uppslitande i sig och brottsoffret behöver bearbeta vad som hänt. Eftersom den tilltalade får den mesta uppmärksamheten under rättegången kan vittnen och brottsoffer känna sig förbisedda. Att tex befinna sig i samma lokaler som den tilltalade och dennes advokat kan vara obehagligt för brottsoffret.

Vittnesstödens roll är att berätta om hur en rättegång går till och inge målsägande och vittnen trygghet. Vittnesstödet kan svara på frågor som uppkommer såväl före som efter rättegången och följa upp upplevelsen av rättegången.

Vittnesstödet har kännedom om lokalerna på domstolen och ska känna till de flesta åklagare och domare i den lokala tingsrätten. Vittnesstödet kan hjälpa målsäganden eller vittnet att få vänta i ett eget väntrum samt informera om ersättning för de eventuella kostnader som kan uppkomma för inställelse.

De som arbetar som vittnesstöd är ideellt engagerade. Ett vittnesstöd har genomgått en utbildning med inriktning på rättsprocessen, det stöd som brottsoffer och vittnen behöver och om hur brottsoffer bör bemötas. Vittnesstöd som fått den utbildningen avlägger ett etiskt tystnadslöfte. De har också fått instruktioner att aldrig diskutera målets innehåll med brottsoffret eller vittnet. Vittnesstöden ska kunna identifiera sig genom att bära en bricka med texten vittnesstöd.

13.9 Rättegångsskolan

Brottsoffermyndigheten initierade hösten 2003 ett projekt som kallades Rättegångsskolan. Bakgrunden var att Brottsoffermyndigheten hade uppmärksammat att många brottsoffer kände oro inför att delta vid en huvudförhandling. Orsakerna var flera men enligt Brottsoffermyndigheten var en av orsakerna brist på kunskap och information angående rättsprocessen. Projektet är ämnat att öka rättstryggheten och rättssäkerheten i domstolarna genom att ge målsäganden trygghet, vilket i sin tur bidrar till att domstolarna får säkrare och utförligare processmaterial.

Brottsoffermyndighetens Rättegångsskola genomfördes som ett pilotprojekt under 2004 på ett antal utvalda orter i Sverige. Utvärderingar som gjordes av Rättegångsskolan ledde till ett beslut om att projektet skulle fortsätta. Projektet Rättegångsskolan har

nu bedrivits i tre år och det har genomförts på sju olika platser i landet.

Rättegångsskolan hålls i tingsrättens lokaler under kvällstid. I rättegångsskolans första del får deltagarna lyssna till en föreläsning om rättsprocessen, som ges av en erfaren jurist med egen erfarenhet från domstol. Rättegångsskolans andra del handlar om vanliga psykiska reaktioner som kan följa på ett brott. I den delen ingår en föreläsning om sådana reaktioner. Deltagarna fick tidigare se en rättegångsteater om ett misshandelsmål i tingsrätten. Rättegångsteatern har numera ersatts av en rättegångsfilm. Filmen spelades in hösten 2004 i ett samarbete mellan Brottsoffermyndigheten och Juridiska institutionen vid Umeå universitet.

I anslutning till Rättegångsskolan får deltagarna ett exemplar av boken Rättegången – hur blir den?, som har tagits fram av Brottsoffermyndigheten för Rättegångsskolans deltagare. Det är en lättläst guide om rättegången. Tanken är att de som närvarat vid Rättegångsskolan efter avslutat deltagande i lugn och ro ska kunna repetera och göra kunskapen i boken till sin egen. Boken beskriver t ex de olika aktörerna i rättsväsendet och deras roller och var domare, åklagare och advokater befinner sig i domstolens lokaler under rättegången.

13.10 Utredningens överväganden

I kommittédirektiven anger regeringen att ”utredaren skall se över målsägandebiträdets roll och arbetsuppgifter, dels i förhållande till målsägandens behov, dels i förhållande till den roll och de arbetsuppgifter som åklagaren, stödperson enligt 20 kap. 15 § RB och särskild företrädare för barn, har i rättsprocessen. För det fall det finns oklarheter mellan de olika aktörernas roller och arbetsuppgifter, som i praktiken innebär att målsägande inte får det stöd eller den hjälp som lagstiftaren har avsett eller att flera aktörer utför samma arbete, skall utredaren lämna förslag till förbättringar.”

13.10.1 Stödpersonen

I sina bedömningar om stödpersonen och målsägandebiträdet och deras respektive roller har utredningens utgångspunkt varit att det är individuellt vilken typ av stöd och hur mycket stöd en

brotsutsatt person önskar och behöver. Målsägandens sociala nätverk, målsägandens upplevelse av brottet och brottets art är omständigheter som påverkar målsägandens stödbehov.

Stödpersonen kan enligt utredningens mening vara betydelsefull för målsäganden både som ett komplement till målsägandebiträdet och när ett målsägandebiträde inte har förordnats. Eftersom målsäganden, särskilt vid vissa brott, befinner sig i en mycket pressad situation när hon eller han ska förhöras av polis eller höras i rättegång, kan en stödperson ha en stor, och ibland en avgörande betydelse för att målsäganden ska kunna delta i rättsprocessen. I väldigt många brottmål förordnas inte något målsägandebiträde och när det gäller personligt stöd och grundläggande information, är många brottsoffer då hänvisade till det stöd som brottsofferjourer och kvinnojourer kan erbjuda genom stödpersoner. Stödpersonen är också viktig i sin roll som förmedlare av annan hjälp som brottsoffer kan behöva i ett krisskede. Många människor har inte det sociala nätverk i form av familj och vänner som kan behövas då man drabbas av en svår händelse som ett brott är för många människor. Även den som har ett socialt stöd kan emellertid vilja tala med en utomstående person. För vissa brottsoffer kan stödpersonen vara en brygga till det liv de hade före brottet.

Stödpersonens funktion är framförallt att vara medmänniska. Sin främsta roll har stödpersonen i att finnas till och vara en hjälpande hand i en svår situation. Genom att förbehållslöst kunna erbjuda sig att lyssna och samtala om vad som har hänt och om vad som ska ske i rättsprocessen och därefter, kan stödpersonen åstadkomma mycket positivt. För vissa målsägande kan den information och den vägledning som stödpersonen ger vara tillräcklig medan andra behöver mycket mer. Ibland har stödpersonen bättre förutsättningar eller resurser än målsägandebiträdet att ge det känslomässiga stöd som många målsägande behöver. Även i de situationer där målsägandebiträdets arbetssituation är sådan att stöd inte kan ges vid ett speciellt tillfälle eller att målsägandebiträdet är svårt att nå kan stödperson i vissa fall vara ett alternativ för målsäganden.

Utredningen konstaterar att i den genomgång av brottmålsakter som utredningen genomfört utgjorde de mål där stödpersoner deltog en mycket liten andel av de ärenden där målsägandebiträde var förordnad. Dessa rör emellertid grövre brottmål. Det kan vara så att stödpersoner deltar i något större utsträckning i de mål där det rör sig om mindre allvarlig brottslighet eller där ett målsägandebiträde inte medverkade. Man bör emellertid vara medveten om att domstolarnas dokumentation över stödpersonernas

närvaro är något oklar vilket gör att antalet stödpersoner som deltagit kan ha varit fler än vad som visade sig i utredningens aktgenomgång. Vid utredningens samtal med åklagare har det framgått att flera av dessa nästan aldrig sett en stödperson i rätten under sina år som åklagare.

Den internationella brottsofferundersökningen International Crime Victim Survey, ICVS genomförs regelbundet i många länder över hela världen. Vid en redovisning av ännu opublicerat material från den senaste omgången av undersökningen som gjordes 2005, framkom att antalet brottsoffer som söker hjälp från brottsofferstödande verksamhet har gått ner i Sverige på senare år.

I de undersökningar som utredningen genomfört och i de samtal som utredningen haft med företrädare för rättsväsendet har framkommit att stödpersonen inte fått något större genomslag som stöd till målsäganden i rättsprocessen. Sedan 2005 har det i Riksdagen framställts ett fåtal önskemål om förändringar i fråga om ordningen med stödperson. De förslag som lämnats till riksdagen har i huvudsak legat i linje med stödpersonernas nuvarande verksamhet.

13.10.2 Stödpersonen i förhållande till målsägandebiträdet

Regeringen har i direktiven efterfrågat om målsägandebiträdets juridiska roll kan renodlas och om det finns förutsättningar att skilja ut delar av rättsprocessen där målsägandebiträdet inte behöver medverka utan där en stödperson istället kan fungera som stöd och hjälp till målsäganden.

Utredningen har funnit att stödpersonen och målsägandebiträdet har olika men också delvis sammanfallande roller. Under förundersökningen behöver målsäganden ofta både professionell juridisk hjälp och personligt stöd för att förstå hur utredningen går till och för att känna sig bekväm under förhör och vid kontakter med aktörer i rättsväsendet. Under det här skedet kan det också vara aktuellt att bistå målsäganden med att få tillgång till andra stödåtgärder från sjukvård eller sociala myndigheter. Målsäganden behöver en professionell person som kan reda ut begreppen, ge relevant information och ta hand om målsägandens rättsliga anspråk men det krävs också någon som lyssnar på hur målsäganden upplevt brottet och hur hon eller han upplever utredningen och senare också rättegången.

När rättegången närmar sig behöver målsäganden vara förberedd på hur förfarandet går till, vilka uppgifter som kommer att tas upp under förhandlingen och vilka frågor som kan ställas till målsäganden. Under rättegången är målsägandebiträdet närvarande för att föra målsägandens talan, ombesörja målsägandens skadeståndsanspråk men också för att stötta målsäganden med sin närvaro. Under såväl förundersökning som rättegång krävs en juridiskt skolad person som leder målsäganden genom förfarandet. Det är oundvikligt att målsägandebiträdet inte bara tar hand om de juridiska aspekterna utan att hon eller han också ger ett personligt stöd.

Det är utredningens uppfattning att målsäganden först och främst behöver juridiskt stöd och att det juridiska stödet endast kan ges av en jurist, företrädesvis en advokat. Därför är rollerna som målsägandebiträde och stödperson inte alternativa i den del som gäller det juridiska biståndet. När det gäller det personliga stödet har många advokater som utredningen varit i kontakt med beskrivit att det personliga stödet oftast går hand i hand med det juridiska stödet och är så sammanflätat att det inte går att skilja ut det personliga stödet utan störningar för målsäganden. Utredningens uppfattning är därför att det personliga stödet är en del av målsägandebiträdets hela roll och inte kan skiljas från det övriga stöd som målsägandebiträdet ska ge. Att målsägandebiträdet kan bistå målsäganden med juridisk hjälp kan dessutom upplevas som ett personligt stöd i sig.

Målsägandens behov av personligt stöd kan i vissa fall variera mellan olika delar av rättsprocessen. För många målsägande finns det emellertid ett behov av såväl juridiskt som kurativt stöd både under förundersökning och under rättegång. Även om en viss typ av stöd kan göra sig mer gällande för den enskilde under ett särskilt skede av processen är målsägandebiträdets närvaro viktigt för målsäganden såväl under förundersökning som under rättegång. Därför är det enligt utredningens uppfattning inte möjligt att reglera närvaron av målsägandebiträden i förhållande till stödpersoner. Målsägandebiträdets närvaro är viktig under hela rättsprocessen men behovet av stödperson som ett komplement kan variera.

Utredningens inställning är att målsägandebiträdet ska vara professionell i sin uppgift att stödja målsäganden även på ett personligt plan. Stödpersonen skall i förhållande till behov och önskemål ge målsäganden ett medmänskligt stöd. Om målsäganden är i behov av mer kvalificerade hjälpinsatser utanför rättsväsendet

måste hon eller han vända sig till andra organ i samhället, företrädesvis inom sjukvården för att få hjälp.

Sammanfattningsvis menar utredningen att stödpersonen i vissa situationer kan utgöra ett gott komplement till målsägandebiträdet. Eftersom stödpersonen och målsägandebiträdet kan komplettera varandra är det bra att båda kan finnas till hands under såväl förundersökning som rättegång. Det är också den uppfattning som framförts av målsägandebiträden och företrädare för de frivilliga organisationerna. Det varierar i vilken utsträckning målsägandebiträdena ser till att involvera stödpersonen i sitt arbete, men det förefaller ändå som att såväl advokater som de ideella organisationerna har en gemensam syn på stödpersonernas funktion. Utredningen har inte heller stött på några önskemål eller några problem med den nuvarande ordningen vad gäller stödpersoner och har därför inga förslag i denna del.

14 Lagen om särskild företrädare för barn

14.1 Inledning

När det misstänks att ett barn har blivit utsatt för brott av någon av sina vårdnadshavare eller av någon som står någon av vårdnadshavarna nära, finns det en möjlighet att förordna ett processuellt biträde, en särskild företrädare som ska ta tillvara barnets rätt under förundersökningen och i rättegången. Den 1 januari 2000 trädde lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn i kraft (prop. 1998/99:133, bet. 1999/2000:JuU2, rskr. 1999/2000:49). Den byggde på promemorian Särskilt målsägandebiträde för barn som Justitiedepartementet presenterade under 1998 i syfte att stärka barnet rätt i de här situationerna. I promemorian föreslogs att ett särskilt målsägandebiträde under vissa omständigheter skulle kunna överta vårdnadshavarnas befogenheter när det fanns misstanke att barnet var utsatt för brott. Efter promemorians beredning presenterade regeringen propositionen Särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133).

Propositionen Särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133) anger att en anledning till att lagen om särskild företrädare för barn infördes var att i sådana fall där man misstänkte att ett barn hade blivit utsatt för brott från någon av sina vårdnadshavare eller någon annan person som stod någon av vårdnadshavarna mycket nära, kunde vårdnadshavarna antas motsätta sig åtgärder som syftade till att brottet utreddes, d v s att låta barnet förhöras eller läkarundersökas. Sådana åtgärder kunde vara i konflikt med vårdnadshavarens intresse. Det ansågs olämpligt att en misstänkt vårdnadshavare eller en vårdnadshavare som stod i en nära relation till den misstänkte redan på ett tidigt skede i utredningen informerades om att en förundersökning inletts. Risken var att utredningsmöjligheterna försämrades om vårdnadshavaren följde med barnet till polisen eller försökte påverka barnets berättelse.

Vårdnadshavaren kunde också genom sin närvaro inverka hämmande på barnet (s. 9).

14.2 Rättsläget vid tiden för lagens tillkomst

När målsäganden är ett barn uppstår en rad svårigheter i rättsprocessen eftersom barnet måste företrädas av ställföreträdare och barnet ofta inte själv deltar vid rättegången. De bestämmelser som tillämpades före tillkomsten av lagen om särskild företrädare för barn för att utreda brott mot barn utan vårdnadshavarnas kännedom eller samtycke var inte avsedda för situationen att en vårdnadshavare var misstänkt för brott mot det barn som den hade vårdnaden om.

Bestämmelserna om hur sådana brott utreddes återfanns i ett flertal olika lagstiftningar, förordningar och motivuttalanden och på skilda rättsområden. Det bidrog till att göra rättsläget oklart och svåröverskådligt. I vissa fall fanns inga möjligheter att sätta sig över vårdnadshavarnas rätt över barnet. Även i de fall där endast den ene vårdnadshavaren lämnade sitt samtycke till att t ex låta barnet förhöras, var rättsläget oklart. Flertalet av de bestämmelser som användes före ikraftträdandet av lagen om särskild företrädare för barn är emellertid oförändrade idag.

14.2.1 De familjerättsliga bestämmelserna

Utgångspunkten för vårdnadshavarnas rätt över sina barn anges i föräldrabalken (FB) där de centrala begreppen är vårdnadshavare respektive förmyndare. I allmänhet står barn under vårdnad av båda föräldrarna eller en av dem i enlighet med 6 kap. 2 § första stycket FB. Vårdnaden och förmyndarskapet sammanfaller vanligtvis enligt bestämmelsen i 10 kap. 2 § FB. Barnets förmyndare, som i allmänhet är desamma som vårdnadshavarna, har rätt att förvalta den underåriges tillgångar och företräda barnet enligt 12 kap. § 1 första och tredje styckena FB. Enligt 20 kap. 14 § rättegångsbalken (RB) är förmyndaren den underåriges processuella ställföreträdare.

Vårdnadshavaren har i enlighet med 6 kap. 11 § FB en rätt och en skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. När ett barn har två vårdnadshavare utövar de sina rättigheter och skyldigheter gemensamt. Det följer av 6 kap. 13 § första stycket FB som hänvisar till 11 § i samma kapitel.

Bestämmelsen innebär att om den ena vårdnadshavaren är förhindrad att ta del i beslut om vårdnaden som inte utan olägenhet kan skjutas upp, får den andre vårdnadshavaren ensam ta sådana beslut. När det gäller beslut som är av särskild karaktär och kan ha ingripande betydelse för barnets framtid får en ensam vårdnadshavare inte fatta sådana beslut själv, om inte barnets bästa uppenbarligen kräver det. I propositionen Särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133) angavs att den närmare innebörden av den här bestämmelsen vållade problem när det fanns misstanke om övergrepp av närstående och barnet skulle förhöras eller läkarundersökas (s. 9 och s. 17).

Föräldrabalken anger i 6 kap. 11 § att i takt med att barnet mognar och utvecklas ska vårdnadshavarna emellertid ta hänsyn till barnets synpunkter och önskemål. I regeringens proposition Barns rätt att komma till tals (prop. 1994/95:224), angavs inte någon klar åldersgräns för när barnet kan anses ha uppnått en sådan mognad. En bedömning av det måste göras i varje enskilt fall (s. 35 och s. 53).

Innan lagen om särskild företrädare för barn kom till fanns en möjlighet att förordna en god man för den underårige enligt 11 kap. FB, om förmyndaren och den underårige hade motstridiga intressen. Det framgår av propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133) att det inte var en bra lösning eftersom ett sådant förordnande inte kan komma till stånd utan vårdnadshavarnas kännedom (s. 17).

Sammanfattningsvis var de familjerättsliga bestämmelserna inte anpassade för de problem som uppstod i de fall när en vårdnadshavare eller någon som stod vårdnadshavaren nära var misstänkt för brott mot ett barn.

14.2.2 De straffrättsliga bestämmelserna

Kallelse till förhör

Bestämmelserna kring förundersökningen är generellt utformade och skiljer inte på barn och vuxna. Det finns inget förbud mot att hålla förhör med barn, vare sig de är misstänkta, målsägande eller vittnen. Förhör ska enligt 5 § förundersökningskungörelsen (1947:948) hållas på tid och plats som medför minsta möjliga olägenhet för den som ska höras. I enlighet med 23 kap. 6 § RB ska förhör också hållas med var och en som kan antas lämna uppgifter

av betydelse för utredningen. Av Sexuella övergrepp Bevis 6 framgår att det i praktiken innebär att vederbörande hörs efter att ha fått en kallelse till förhör (s. 42)

Vissa särskilda bestämmelser om förhör med barn återfinns emellertid i förundersökningskungörelsen (1947:948), FuK och i lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, LuL. I 23 kap. 10 § fjärde stycket RB anges att vårdnadshavaren bör vara närvarande vid förhör med barn som är under 15 år, om det kan ske utan men för utredningen. Innan lagen om särskild företrädare för barn trädde i kraft var konsekvensen av bestämmelserna i RB och FB att målsägande och vittnen skulle kallas till förhör genom vårdnadshavaren. I Sexuella övergrepp Bevis 6 beskriver författarna att vårdnadshavarens rätt att närvara vid förhöret innebär att vårdnadshavaren fick finnas till hands för den underårige vid förhöret. Vårdnadshavaren hade emellertid inte rätt att ställa egna frågor eller besvara frågor som var riktade till barnet (s. 41).

Socialnämnden skulle, om det fanns skäl att anta att det som kan komma fram under ett förhör med barn kan föranleda agerande från socialnämndens sida, underrättas om förhöret i god tid i förväg enligt 16 § förundersökningskungörelsen. Samma regler gäller idag.

Före tillkomsten av lagen om särskild företrädare utredde JO i ärendet JO 1995/96 s. 89 frågan om målsäganden kunde inställas till förhör och läkarundersökning i en brottsutredning utan att vårdnadshavarnas samtycke inhämtades eller att vårdnadshavarna informerades. Med hänvisning till innehållet i bestämmelsen i 23 kap. 10 § fjärde stycket RB fick det enligt JO i regel anses innebära men för utredningen, ”inte bara att vårdnadshavaren är närvarande vid förhöret utan att han överhuvudtaget får reda på att ett förhör ska hållas med barnet.” Huvudfrågan var därför vem som skulle företräd barnet när vårdnadshavarnas rätt måste åsidosättas. Överåklagaren ansåg i yttrandet att det inte torde föreligga något problem när den underårige var föremål för ett omedelbart omhändertagande genom de sociala myndigheterna enligt 6 § lagen (1990:552) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU, eftersom socialnämnden genom det omedelbara omhändertagandet hade kommit att inträda vid sidan av vårdnadshavarna och fått samma befogenheter och skyldigheter som tillkom dem. Vårdnadshavarna hade emellertid inte förlorat den rättsliga vårdnaden av barnet. Mot bakgrund av bestämmelsen i 11 § LVU, som anger att socialnämnden ansvarar för barnet i den omfattning som behövs för vårdens genomförande, ansåg överåklagaren att det

inte kunde råda någon tvekan om att det var socialnämndens uppgift att ta tillvara barnets intresse och att se till att barnet inställdes till förhör, när ett omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU hade genomförts. Det ansågs emellertid mer tveksamt om ett barn kunde inställas till förhör genom de sociala myndigheternas försorg när ett omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU inte hade ägt rum, vilket var fallet i den aktuella utredningen. Enligt 50 § socialtjänstlagen (SoL), nuvarande 11 kap. § 1 SoL, har socialnämnden en skyldighet att utreda vad som har kommit till nämndens kännedom och vad som kan antas föranleda ett agerande från nämndens sida. Mot att socialnämnden skulle ha befogenheten att inställa barnet till förhör talade socialtjänstlagens grundläggande krav på samtycke från den enskilde för att vidta åtgärder. Bestämmelsen i 23 kap. 10 § fjärde stycket RB tog bara sikte på vårdnadshavarens rätt att närvara vid förhör med den underårige, och möjliggjorde inte ett åsidosättande av vårdnadshavarens befogenheter att företräda barnet i samband med kallelse eller inställelse till förhör. Sammanfattningsvis konstaterade överåklagaren att det i vissa fall inte var möjligt att genomföra förhör eller läkarundersökning med barn utan att vårdnadshavarna underrättades om det (s. 91).

För att inleda förundersökning enligt 23 kap. § 1 RB krävs det att det finns anledning att anta att ett brott som hör under allmänt åtal har ägt rum. Ett omhändertagande från de sociala myndigheterna förutsätter att det är sannolikt att den unge behöver vård. Det är en strängare bedömningsgrund än den som gäller för att inleda förundersökning. Innan det fanns en lagstiftning om särskild företrädare för barn uppstod problem när det fanns skäl att inleda en förundersökning men det inte fanns grund för ett omhändertagande av den underårige enligt LVU.

Hämtning till förhör som tvångsmedel

Det är åklagaren eller förundersökningsledaren som beslutar att någon ska hämtas till förhör. Av 23 kap. 7 § RB framgår att hämtning till förhör i regel förutsätter att den som ska höras inte har hörsammat kallelsen, eller det kan befaras att hon eller han inte kommer att inställa sig. Målsägande och vittnen i allmänhet kan hämtas till förhör, om det finns skäl av särskild vikt, i enlighet med 6 § andra stycket förundersökningskungörelsen. Sådana skäl kan vara att förhöret av olika anledningar inte kan eller borde hållas där

målsäganden befinner sig. Även brottets beskaffenhet och övriga omständigheter kan vägas in i bedömningen. Enligt Sutorius och Kaldal i Bevisprövning vid sexualbrott, kan hämtning av barn motiveras med att det uppstår fara i bevishänseende när vårdnadshavaren motsätter sig att barnet deltar. Hämtning kan även innebära att förhör hålls på annan plats än på polismyndigheten, t ex i målsägandens bostad (s. 228).

I JO 1995/96 s. 89 berördes förutsättningarna för hämtning till förhör av underåriga målsägande. Det framgick att vid bedömningen av om hämtning ska ske, behovs- och proportionalitetsprinciperna ska beaktas. Bitr Riksåklagaren konstaterade i sitt yttrande att möjligheterna att genom tvångsåtgärder inställa den som var under 15 år till förhör var begränsade, i synnerhet för barn (s. 94).

Läkarundersökningen

En läkarundersökning utgör en kroppsbesiktning enligt bestämmelsen i 28 kap. 12 § RB. En sådan får genomföras tvångsvis endast mot någon som är misstänkt för brott. I JO-beslutet ovan framgick det att det inte fanns någon möjlighet att med tvång genomföra en läkarundersökning mot målsägandens vilja (s. 92 och s. 95). Eftersom det krävs samtycke från målsäganden för att en läkarundersökning ska kunna genomföras måste vårdnadshavarna tidigare lämna sitt medgivande när målsäganden var underårig. Det framgår av propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1989/99:133) att när den underåriges ålder och mognad gjorde att barnet kunde ta ställning till frågan om läkarundersökning, krävdes inte ett medgivande från vårdnadshavarna (s. 10). I Sexuella övergrepp mot barn (Socialstyrelsens Allmänna råd 1991:3) uttalar Socialstyrelsen att barn från 12 års ålder i princip anses nått en sådan mognad att de kan fatta beslut i en fråga rörande läkarundersökning (s. 115).

Möjligheterna att utan vårdnadshavarens samtycke inställa små barn till läkarundersökning ansågs i JO 1995/96 s. 89 överensstämma med vad som gällde för att kalla barn till förhör. Det var således inga problem att låta ett barn läkarundersökas i sådana fall där den underåriga var föremål för ett omhändertagande enligt LVU (s. 92). Vårdnadshavarens ovilja att lämna samtycke till en läkarundersökning kunde emellertid, tillsammans med annat som framkommit i ärendet utgöra skäl för ett omhändertagande enligt

LVU. Socialnämnden har också möjlighet att med stöd av 32 § LVU besluta om en läkarundersökning som ett led i utredningen av den underåriges vårdbehov, i syfte att t ex utreda förekomsten av eventuella sexuella övergrepp. Däremot får inte ett omhändertagande beslutas enbart i syfte att genomföra en läkarundersökning (s. 96). När det inte fanns förutsättningar för ett omhändertagande enligt LVU saknades således möjligheten till läkarundersökning av barnet.

Lagstiftningen om målsägandebiträde

Lagen (1988:609) om målsägandebiträde trädde i kraft 1988. I huvudsak kan målsägandebiträde förordnas vid brott som riktar sig mot målsägandens person. Ett målsägandebiträde ska förordnas när målsäganden har utsatts för sexualbrott enligt 6 kap. brottsbalken (BrB).

Ett målsägandebiträde har inte möjlighet att verka på egen hand utan fullmakt från huvudmannen, i enlighet med 4 § fjärde stycket lagen om målsägandebiträde och 12 kap. 22 § RB.

I propositionen om målsägandebiträde (prop. 1987/88:107) angavs att ett målsägandebiträde normalt ska utses när ett barn har utsatts för brott, men att målsägandebiträdet inte kunde överta någon uppgift som enligt lag tillkom vårdnadshavarna, d v s uppgifter som rörde vårdnadshavarens förmyndarskap och ställföreträdarskap enligt 20 kap. 14 RB (s. 12). Mot bakgrund av målsägandebiträdets begränsade rättsliga befogenheter kunde inte intressekonflikterna mellan den underåriga och vårdnadshavaren lösas genom förordnande av ett målsägandebiträde. Så länge ställföreträdarskapet över barnet var hos vårdnadshavarna, var målsägandebiträdet formellt sett skyldigt att lämna information och att samråda med vårdnadshavaren under hela den rättsliga processen (ss. 11–12). Ett förordnande av målsägandebiträde erbjöd således ingen lösning på de problem som uppstod i de fall där någon av vårdnadshavarna antogs kunna motsätta sig åtgärder som syftade till att brottet utreddes.

14.2.3 De socialrättsliga bestämmelserna

Den socialrättsliga lagstiftningen innehåller flera regler till skydd för underåriga. En av dem är anmälningsskyldigheten i 71 § SoL,

nuvarande 14 kap. 1 § SoL. Enligt denna bestämmelse bör var och en som får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd anmäla det. Anställda inom särskilda myndigheter är skyldiga att anmäla något sådant. I propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133) hänvisades till enligt 50 § SoL, nuvarande 11 kap. 1 § SoL i vilken det anges att socialnämnden har en utredningsskyldighet avseende förhållanden som har kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda åtgärd (s. 13).

Före ikraftträdandet av lagen om särskild företrädare för barn löstes intressekonflikter mellan en underårig och en eller båda vårdnadshavarna ibland med att ett omhändertagande enligt LVU kom till stånd. Socialnämnden kunde då bestämma om barnets personliga förhållanden vilket framgår av 11 § fjärde stycket LVU (s. 14).

I JO-beslutet 1994/95 s. 292 uttalade JO att en polisutredning ofta var nödvändig för att socialnämnden skulle kunna fullgöra sina uppgifter när det fanns misstankar om att barn utsattes för brott. Ärendet handlade om de socialrättsliga förutsättningarna för att inställa en underårig till förhör utan att ett omhändertagande enligt LVU hade skett och gällde samma händelse som utreddes i JO-beslutet 1995/96 s. 89. I ärendet gjordes två fristående utredningar. En utredning avsåg de straffrättsliga förutsättningarna för att genomföra förundersökningsåtgärder mot barn utan vårdnadshavarnas kännedom eller samtycke. JO konstaterade i JO 1994/95 s. 292 att inställandet av barn till förhör borde ingå i de befogenheter som tillkom nämnden när ett omhändertagande enligt 6 § LVU hade skett och att "någon annan grund för socialnämnden att utan vårdnadshavarens medgivande vidta en sådan åtgärd finns inte" (s. 298). Grunden för det synsättet utgjordes av 11 § fjärde stycket LVU som gjorde att socialnämnden övertog vårdnadshavarens rätt att besluta om barnet i den utsträckning som behövdes för att genomföra vården. Bestämmelsen motiverades med hänsyn till barnets behov av vård (s. 17).

I JO 1995/96 s. 89 konstaterade Justitieombudsmannen att när ett omhändertagande inte var möjligt att genomföra fanns det inte någon möjlighet att få till stånd en medverkan från barnet. JO betonade de skilda syftena bakom bestämmelserna om förundersökningens bedrivande och förutsättningarna för omhändertagande enligt LVU och menade att det inte fick förekomma att det beslutades om ett omhändertagande enligt LVU enbart i syfte att

underlätta brottsutredningar och att det var olämpligt att möjligheterna att utreda brott var beroende av en lagstiftning med helt andra syften än att se till att brott beivrades (s. 101).

JO bekräftade bilden av tre skilda regelsystem som interagerade i de här situationerna; det straffprocessuella, det socialrättsliga och det familjerättsliga. Det straffprocessuella regelsystemet erbjöd endast ett begränsat utrymme för att med hjälp av tvångsåtgärder inställa en målsägande som var under 15 år till förhör. Det fanns inte några möjligheter att tvångsmässigt genomföra läkarundersökning, oavsett vilken ålder målsäganden hade. JO menade att bestämmelserna om frivillig medverkan gjorde att möjligheterna till lagföring blev mindre goda för underåriga målsägande och att det behövdes en komplettering av lagstiftningen (ss. 100f).

Regeringen pekade i propositionen om särskild företrädare (prop. 1998/99:133) på ett annat problem förknippad med omhändertagande enligt LVU och det gällde skadeståndsanspråket. Det kunde knappast ligga inom ramen för socialnämndens befogenhet att ta ställning till skadeståndsanspråket och därför var det tveksamt om socialnämnden i alla avseenden kunde träda in i vårdnadshavarens ställe. Mot bakgrund av det kunde LVU inte ge någon heltäckande lösning på problemet (s. 17). Sammanfattningsvis var inte LVU en bra lösning i sådana fall där barn misstänktes ha utsatts för brott av vårdnadshavaren eller någon som stod vårdnadshavaren nära (s. 30).

14.3 Lagens innehåll och konstruktion

14.3.1 Utgångspunkten om barnets bästa i främsta rummet

Principen om barnets bästa har kommit till uttryck i lagen om särskild företrädare för barn genom formuleringen i 1 § av lagen och genom den hänvisning till barnets intresse som paragrafen ska ge uttryck för. Den särskilda företrädarens agerande ska således helt och hållet styras av barnets bästa. Det innebär att den underåriges rättigheter ska tas tillvara samtidigt som barnets integritet ska respekteras.

En av den särskilda företrädarens viktigare uppgifter är att vara ett stöd för barnet. Det innebär att företrädaren inte bör ge sitt samtycke till åtgärder som barnet kan ta skada av eller känner mycket rädsla eller obehag inför. Den särskilda företrädaren ska ta tillvara barnets synpunkter och önskemål. I propositionen om

särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133) exemplifieras det med att den särskilda företrädaren ska se till att det skapas en atmosfär vid polisförhöret eller läkarundersökningen som gör barnets obehag så litet som möjligt (s. 30).

14.3.2 Den särskilda företrädarens uppgifter och befogenheter

Den särskilda företrädarens befogenheter är begränsade till rättsliga frågor som kan uppkomma under förundersökningen och i en rättegång. Övriga rättigheter och skyldigheter gentemot barnet har vårdnadshavarna kvar. Begränsningen var enligt regeringen i propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133) en konsekvens av syftet bakom förordnandet av särskild företrädare för barn, som är att ta tillvara barnets intressen under förundersökningen och i rättegången (s. 29).

Liksom vårdnadshavaren kan den särskilda företrädaren ange brott enligt 20 kap. § 14 RB. I den särskilda företrädarens processuella befogenheter ingår möjligheten att överta ett väckt åtal som lagts ner av åklagaren, biträda ett väckt åtal och överklaga en ansvarstalan som ogillats. Trots att regeringen ansåg att principiella skäl talade för att underåriga målsägande skulle ha samma faktiska rättigheter som andra målsägande, fann regeringen inte att det fanns tillräckliga skäl för att ge den särskilda företrädaren möjlighet att väcka enskilt åtal eller väcka skadeståndstalan i de fall åklagaren inte beslutade att väcka något allmänt åtal (s. 29). Den som är särskild företrädare ska inte behöva göra en egen bedömning av bevisläget. Av det skälet fick inte den särskilda företrädaren möjligheten att vägra samtycke till vissa utredningsåtgärder. Inte heller får den särskilda företrädaren företa tvångsåtgärder (ss. 30–32).

Den särskilda företrädaren har befogenhet att föra barnets talan om skadestånd i rättegången. Före ikraftträdandet av lagen om särskild företrädare för barn var åklagarens skyldighet att på målsägandens begäran föra talan om enskilt anspråk enligt 22 kap. 2 § RB, beroende av att barnets vårdnadshavare inte motsatte sig att skadeståndstalan fördes. Även målsägandebiträdet saknade rättsliga möjligheter att sätta sig över vårdnadshavarnas beslutanderätt i den här frågan. I förslaget om målsägandebiträde för barn i departementspromemorian Särskilt målsägandebiträde för barn hävdades det att den särskilda företrädaren inte skulle ha stor anledning att avstå från att föra talan om enskilt anspråk av hänsyn

till förhållandet mellan barnet och vårdnadshavaren, eftersom åtal redan väckts. Regeringen betonade emellertid i propositionen att en talan om enskilt anspråk som förs av den särskilda företrädaren måste vara motiverad (s. 31).

Förarbetena betonar att den särskilda företrädaren ska sammanträffa med målsäganden och samarbeta med berörda myndigheter. Detta har emellertid inte kommit till uttryck i lagtexten. Förutsättningen för att den underåriges intressen ska kunna tillvaratas och för att barnets inställning ska kunna beaktas är att den särskilda företrädaren har en god kontakt med såväl barnet som t ex personer på daghem och skola som den underårige kan ha vänt sig till. De här personerna kan också behöva närvara vid de fortsatta kontakterna med barnet. Det är också viktigt att företrädaren utför sitt uppdrag i nära samarbete med förundersökningsledaren och eventuellt också med socialnämnden, om ett omhändertagande enligt LVU är aktuellt. Detta innebär t ex att läkarundersökningar och förhör ska samordnas för att fler undersökningar än nödvändigt undviks (s. 31).

En ansökan om förordnande av särskild företrädare för barn enligt 1 eller 2 § § görs av åklagaren hos tingsrätten. Bestämmelsen i 9 § om att när det inte längre behövs någon särskild företrädare, skall företrädaren entledigas, ska enligt propositionen om särskild företrädare för barn (1989/99:133) innebära att uppdraget upphör sedan rättegången avslutats och domen vunnit laga kraft beträffande såväl brottet som skadeståndet (s. 47).

Enligt 11 § § lagen om särskild företrädare har en särskild företrädare för barn rätt till ersättning av allmänna medel för arbete, tidspillan och utlägg i enlighet med 27 § rättshjälpslagen. I propositionen om särskild företrädare (prop. 1998/99:133) hänvisades till de regler som gällde för målsägandebiträden (s. 48) Den taxa som gäller för målsägandebiträden tillämpas även på målsägandebiträden.

Enligt 3 § förordningen 1997:408 om särskild företrädare och 20 § rättshjälpsförordningen (1997:404) ska kostnadsräkningen i skilda poster ta upp vilken ersättning som begärs. I övrigt gäller i princip samma regler som för offentliga försvarare.

14.3.3 Förutsättningar för förordnande

För att förordna en särskild företrädare för barn ska det finnas misstankar om att brott har begåtts mot den underårige.

Misstankarna ska rikta sig mot vårdnadshavaren eller någon som är närstående till vårdnadshavaren. Brottsmisstankarna måste ha en viss konkretion och styrka. Lagens krav överensstämmer med de förutsättningar som gäller för att inleda en förundersökning, d v s att det ska finnas anledning att anta att ett brott har begåtts enligt 23 kap. 1 § RB. Det behöver enligt propositionen om särskild företrädare för barn (1998/99:133) vara avgörande att inte beaktas om det finns en risk för fortsatt skada, utan kravet är uppfyllt om intressebeträffande omständigheter kan göra sig gällande i den förestående utredningen (s. 24).

En allmän förutsättning för att en särskild företrädare ska förordnas är att fängelse kan följa på brottet. Propositionen till lagen om särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133) anger att behovet av särskild företrädare måste anses som störst när det misstänks att ett barn har blivit utsatt för sexuella övergrepp, misshandel eller annat brott mot person, men att behov av en särskild företrädare också kan finnas när vårdnadshavaren misstänks för t ex förskingring av barnets tillgångar. Förutsättningen att fängelse ska finnas i straffskalan motiverades med proportionalitetsprincipen, som bl a innebär att en åtgärd måste stå i rimlig proportion till det som ska uppnås i fråga om art, mängd, styrka, räckvidd och varaktighet. I det här avseendet innebär det att skälen för ett förordnande måste väga upp det intrång eller men i övrigt som det kan innebära för vårdnadshavarna att en särskild företrädare utses (s. 23).

Misstankenivån mot vårdnadshavaren eller en närstående till vårdnadshavaren är uppfyllt om någon kan misstänkas ha begått brottet. Regeringen motiverade i propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133) det föreslagna kravet med att hänsyn till vårdnadshavarna inte rimligen kunde legitimera ett lägre krav. Samtidigt var det viktigt att kravet inte sattes så högt att det i praktiken aldrig kunde uppnås. I propositionen angavs att misstankenivån i det här avseendet kunde vara uppfyllt när en skolsköterska t.ex. lämnat konkreta uppgifter i en polisanmälan. Ett förordnande av särskild företrädare skulle ofta föregås av en utredning för att fastställa bl a graden av misstanke (s. 24).

När det inte är vårdnadshavaren utan någon närstående som är föremål för misstankar om brott finns en presumtion att vårdnadshavarna kommer att ta tillvara den underåriges intressen. För att förordna en särskild företrädare krävs att det framkommit omständigheter som visar att det kan befaras att vårdnadshavarna inte kommer att sätta barnets intressen i första rummet. Även här

bör det vara fråga om uppgifter av en viss konkretion och styrka som visar på vårdnadshavarnas ovilja att medverka, även om det i vissa fall kan räcka med uppgifter om förhållandet mellan vårdnadshavaren och den närstående för att ett förordnande av särskild företrädare ska ske. Relationen mellan vårdnadshavaren och den misstänkte kan i detta avseende ha betydelse för vilka krav som ställs på den förestående utredningen som ska klargöra misstankegraden (s. 25f).

En särskild företrädare för barn ska inte förordnas om det är obehövligt. Regeringen menade att bedömningen måste ta sin utgångspunkt i barnets intresse och att det skulle framgå av lagtexten. Ett uppenbarhetsrekvisit framstod som olämpligt eftersom det kunde medföra att särskilda företrädare förordnades trots att något behov inte förelåg. Vid behovsbedömningen ska bl a barnets möjlighet att föra skadeståndstalan i rättsprocessen beaktas. Anledningen till det är att åklagarens liksom målsägandebiträdets möjligheter att föra skadeståndstalan är beroende av vårdnadshavarnas samtycke. Till följd av att ett förordnande av särskild företrädare skulle komma att innebära en betydande inskränkning i vårdnadshavarnas rätt över sina barn, hänvisade regeringen även här till att principen om proportionalitet alltid skulle beaktas i samband med ett förordnande. Principen finns nu med i lagtexten genom formuleringen att någon särskild företrädare inte ska förordnas när särskilda skäl talar mot det (ss. 26–27).

Frågan om en särskild företrädare behöver förordnas ska avslutningsvis avgöras med ledning av barnets ålder. I promemorian Särskilt målsägandebiträde för barn framhölls det att ett förordnande av särskild företrädare kunde vara obehövligt om den underårige var 15 år eller i åldern däromkring. Medan vissa remissinstanser efterlyste ett förtydligande av åldern ansåg andra att förordnanden skulle kunna ske oavsett barnets ålder, med hänsyn till risken för konflikter och de starka känslor som kunde vara inblandade vid den här typen av brott. Regeringen framhöll i propositionen att det måste göras en bedömning i varje enskilt fall. För underåriga som kunde anses ta tillvara sin rätt kunde stödet under rättsprocessen tillgodoses genom att ett målsägandebiträde förordnades. Även i den här situationen skulle enligt propositionen det beaktas om den underårige förde talan om skadestånd mot sin vårdnadshavare (ss. 27–28).

Enligt § 6 lagen om särskild företrädare för barn får domstolen interimistiskt besluta om ett förordnande av särskild företrädare

för barn, utan att höra barnets vårdnadshavare. Beslutet gäller omedelbart om inte annat bestäms och vårdnadshavaren hörs inte över ansökan om särskild företrädare. Syftet med bestämmelsen var enligt propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133), behovet av att inledande och skyndsamma utredningsåtgärder skulle kunna företas utan att vårdnadshavaren kontaktades (s. 36). I Rättshjälpslagen och annan lagstiftning om rättsligt bistånd, anför Renfors och Sverne att i många fall torde ett interimistiskt beslut vara nödvändigt för att ta till vara barnets rätt (s. 267). Även i Justitiekottets rapport Särskild företrädare för barn påpekas det att interimistiskt förordnande nästan alltid bedöms vara nödvändigt (s. 35).

Regeringens ståndpunkt i propositionen var att vårdnadshavaren inte bör hållas ovetande om utredningsåtgärder längre än vad som är absolut nödvändigt. Det motiverade bestämmelsen i 7 § om att åklagaren skall underrätta barnets vårdnadshavare om de utredningsåtgärder som vidtas i fråga om barnet, sedan ett interimistiskt beslut har meddelats och att underrättelsen ska göras så snart det är möjligt utan men för utredningen. Kravet på skyndsamhet vid interimistiska förordnanden gjorde att vårdnadshavarna enligt propositionen kunde behöva underrättas per telefon (s. 36).

Bestämmelsen om underrättelse till vårdnadshavarna i 7 § bör skiljas från bestämmelsen i 2 a § förordningen (1999:998) om särskild företrädare för barn, enligt vilken expediering av ett beslut om interimistiskt förordnande som gjorts utan att vårdnadshavarna har hörts, får underlåtas till dess att det kan ske utan men för utredningen. Expediering får dock aldrig ske senare än den fjärde vardagen efter det att det interimistiska beslutet fattats.

14.3.4 De olika förordningsfallen

Det finns fyra typfall för att förordna särskild företrädare för barn. De två första fallen gäller i den situationen att vårdnadshavarna lever tillsammans och regleras i 1 § av lagen. De andra avser vårdnadshavare som är särlevande och regleras i 2 § av lagen. I båda fallen kan antingen vårdnadshavaren själv eller en närstående till vårdnadshavaren vara föremål för misstankar om brott. Den närstående beskrivs i förarbetena som någon som vårdnadshavaren är gift eller sambo med eller någon som är syskon till den underårige. Även släktskap eller nära vänförhållande kan innebära

att vårdnadshavaren riskerar att inte fullt se till barnets rättsliga intressen, vilket medför en intressekonflikt (ss. 24–25).

När vårdnadshavarna lever tillsammans är huvudregeln att en utomstående person, d v s en advokat eller en biträdande jurist på en advokatbyrå, förordnas som särskild företrädare. I de fall vårdnadshavarna inte lever tillsammans följer av 2 § att den vårdnadshavare som inte berörs av misstankarna personligen kan utses att ensam företräda barnet. Det innebär således att vårdnadshavaren genom att förordnas som särskild företrädare erhåller det ställföreträdarskap som behövs för att kunna agera självständigt i processen. Vårdnadshavaren kan besluta om att inställa barnet till förhör, väcka enskilt åtal eller besluta om skadeståndstalan. En utomstående särskild företrädare förordnas även i de här fallen om det med hänsyn till vårdnadshavarnas förhållande till varandra är till barnets bästa, eller någon annan särskild omständighet föranleder det. Enbart det förhållandet att det pågår en vårdnadstvist är enligt propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133), inte ett tillräckligt skäl för att en särlevande vårdnadshavare inte skulle kunna förordnas att företräda barnet enligt 2 § (s. 42).

14.3.5 Behörighet och kompetens

De krav som ställs på den särskilda företrädaren för barn tar främst sikte på de personliga egenskaperna. I 5 § lagen om särskild företrädare anges att den som p g a kunskaper, erfarenheter samt personliga egenskaper är särskilt lämplig, ska förordnas som särskild företrädare. Kraven syftar till att barnets bästa och den underåriges vilja ska beaktas. De innebär bl a att den särskilda företrädaren ska ha stor förmåga att sätta sig in i barnets situation och att kommunicera med barnet på ett sådant sätt att hon eller han kan vinna den underåriges förtroende. Den särskilda företrädaren ska enligt propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1989/99:133) också besitta en stor integritet och kunna hantera känsliga situationer som ofta uppstår i intressekonflikter. Det har ansetts viktigt att den särskilda företrädaren kan åtnjuta förtroende bland såväl personal på barnets skola som hos vårdnadshavarna. Men propositionen betonar också att den särskilda företrädaren bör vara oberoende i förhållande till polis- och åklagarmyndighet och till den vårdnadshavare som inte är misstänkt för brott (s. 18). Arbetet som särskild företrädare bör

enligt propositionen utföras i nära kontakt med förundersökningsledaren. Kompetenskriteriet innebär också att den särskilda företrädaren ska ha erfarenhet av förundersökningar och brottmålsrättegångar (ss. 31–33).

På grund av det övergripande kravet på särskild lämplighet ville inte regeringen att enbart advokater skulle kunna förordnas som särskilda företrädare för barn även om regeringen ändå menade att i de allra flesta fall skulle advokater komma att utses som särskilda företrädare (s. 34).

Om det skulle vara aktuellt för den minderårige med ett offentligt biträde enligt LVU, är det möjligt att utse samma person som förordnats som offentligt biträde till särskild företrädare för barn. Syftet med det är hänsyn till barnets bästa och att undvika konflikter mellan en särskild företrädare och ett offentligt biträde (s. 34). Personer med erfarenhet av uppdrag som målsägandebiträde i ärenden av liknande karaktär borde enligt regeringen företrädesvis förordnas till särskilda företrädare (s. 34 och s. 45).

Vid remissbehandlingen av promemorian Målsägandebiträde för barn betonade några remissinstanser att lagen borde kompletteras med urvalskriterier och att de som utsågs till särskilda företrädare skulle ha erforderlig kompetens (s. 33).

14.4 Förhållandet mellan den särskilda företrädaren och övriga ombud och biträden

14.4.1 Processuella biträden för underåriga

Målsägande som är underåriga kan vara parter i brottmål, d v s partsbehöriga trots att de saknar processbehörighet. För den som utsatts för brott och är underårig kan ett målsägandebiträde förordnas. I egenskap av ställföreträdare för barnet är det vårdnadshavaren som undertecknar och lämnar en fullmakt till målsägandebiträdet, när en sådan krävs.

Ett så kallat offentligt biträde kan förordnas i ärenden inom tvångsvårdslagstiftningen samt inom kriminalvården och i utlänningsärenden. Kostnaderna för biträdet täcks helt av allmänna medel.

Lagrådet påtalade i samband med tillkomsten av lagen om målsägandebiträde att det borde undvikas att målsägande samtidigt biträdades av flera personer. Lagrådet menade, vilket framgår av propositionen om målsägandebiträde (prop. 1987/88:107), att om

ett målsägandebitråde med uppgift att bistå målsäganden med skadeståndstalan redan hade förordnats, kunde behov av ett biträde enligt rättshjälpslagen normalt inte föreligga. I det omvända förhållandet var det likaledes onödigt att förordna ett målsägandebitråde (s. 60).

14.4.2 Förhållandet mellan den särskilda företrädaren och målsägandebitrådet

I förarbetena till lagen om särskild företrädare för barn berördes huvudsakligen den särskilda företrädarens relation till det offentliga biträdet och inte förhållandet till målsägandebitrådet i någon större utsträckning. Regeringen anförde emellertid i propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133) att för underåriga som kunde anses ta tillvara sin rätt, kunde stödet under rättsprocessen tillgodoses genom förordnande av ett målsägandebitråde (s. 28).

Skillnader i befogenheter

Ett målsägandebitrådes uppgifter och befogenheter är i många avseenden lika de befogenheter som tillkommer den särskilda företrädaren. Målsägandebitrådet har uppgift att ge målsäganden stöd, hjälp och information under förundersökningen och under processens senare skede. Både målsägandebitrådet och den särskilda företrädaren ska ta till vara den underåriges intressen i den rättsliga processen, driva skadeståndstalan och vara lyhörda för känslomässiga behov som kan göra sig gällande. Den särskilda företrädaren har större befogenheter än målsägandebitrådet när det finns en intressekonflikt med vårdnadshavaren under förundersökningen. Det framgår av 4 § fjärde stycket lagen om målsägandebitråde jämfört med 12 kap. 22 § RB. Ett målsägandebitråde kan inte överta uppgifter som enligt lag tillkommer vårdnadshavaren, d v s förmyndarskapet enligt reglerna i FB och ställföreträdarskapet enligt 20 kap. 14 § RB.

Så länge vårdnadshavarna har ställföreträdarskapet över barnet blir målsägandebitrådet därför skyldig att samråda med vårdnadshavarna i frågan om skadeståndstalan. Propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1989/99:133) betonar att målsägandebitrådet är underställd vårdnadshavarnas beslutsfattande i hela den

rättsliga processen medan den särskilda företrädaren kan agera självständigt i förhållande till vårdnadshavarna (s. 12).

14.5 Lagens tillämpning

Lagen om särskild företrädare för barn har varit föremål för flera olika utvärderingar. I en rapport från RÅ, Sexuella övergrepp mot barn, om granskningar av ärenden rörande sexuella övergrepp mot barn från 2003 studerades tillämpningen av lagen om särskild företrädare för barn. I den här rapporten gjordes bara ett påpekande om att särskild företrädare inte förordnats trots att det borde ha skett (Se redovisning från Malmö, s. 2).

Under 2004 och 2005 har Justitieutskottet och Barnombudsmannen (BO) genomfört enkätundersökningar i syfte att utvärdera hur lagstiftningen om särskild företrädare för barn har fungerat i praktiken. I ett examensarbete, Lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn – för förundersökningens, barnets eller föräldrarnas bästa?, gjordes intervjuer med några åklagare, domare och biträdande jurister angående uppdrag som särskilda företrädare.

14.5.1 Riksdagens utvärdering av lagen om särskild företrädare för barn

På uppdrag av riksdagen inleddes 2004 ett arbete med att utvärdera hur lagen om särskild företrädare för barn har tillämpats i praktiken. I anslutning till Justitieutskottets rapport Särskild företrädare för barn – Uppföljning om tillämpningen av lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn (2005/06:RFR2), genomfördes en enkätundersökning som besvarades av samtliga åklagarkammare i Sverige utom två.

Majoriteten av åklagarna i undersökningen ansåg att lagens syfte hade uppfyllts och att det hade blivit lättare att utreda brott mot barn när vårdnadshavaren eller en närstående till vårdnadshavaren var föremål för misstankar om brott, eftersom vårdnadshavarna inte längre har möjlighet att vägra att låta barnet genomgå polisförhör eller läkarundersökning. Risken för att vårdnadshavarna hinner påverka barnet inför förhöret ansågs också ha minskat. Sammantaget ansåg åklagarna att utredningsarbetet och de inledande förundersökningsåtgärderna hade underlättats (s. 10).

Det framkom också att det fanns stora problem förknippade med lagens konstruktion. Det främsta problemet var fristen på fyra dagar som löper från det att tingsrätten har förordnat en särskild företrädare till det att vårdnadshavarna har informeras om förordnandet. Åklagarna menade att fristen som gör det möjligt att hålla förhör utan vårdnadshavarnas kännedom eller samtycke, medför omfattande praktiska problem, bl a att få tid för sammanträffande med advokat, åklagare, förhørsledare och socialsekreterare. Det saknas också utrymme för oförutsedda händelser som sjukdom hos barnet, eller hinder som uppstår till följd av helger. Flera åklagare föreslog att åklagarna borde förordna särskild företrädare, i vart fall interimistiskt (ss. 40–43).

14.5.2 Barnombudsmannens rapport

Barnombudsmannen har nyligen genomfört en studie om brott mot små barn vid landets åklagarkammare. Studien inbegriper bl a frågor om särskild företrädare för barn. Syftet med studien var att ta reda på vilka svårigheter som åklagare ställs inför när det misstänks att barn i åldrarna 0–6 år har utsatts för vålds- eller sexualbrott. Studien presenterades i rapporten Det svåraste som finns – Åklagares hantering av misstänkta brott mot de yngsta barnen (BR2006:02).

Studien visade att vissa åklagare tyckte att ett förordnande av en särlevande vårdnadshavare enligt 2 § i lagen medförde stora problem för utredningen. De menade att vårdnadshavaren kunde bli så känslomässigt engagerad att det påverkade barnet, och att denne ibland tog kontakt med den misstänkte på egen hand. När en vårdnadstvist pågick mellan vårdnadshavarna kunde ett förordnande av en särlevande vårdnadshavare vara problematiskt ansåg åklagarna, som också menade att en utomstående särskild företrädare alltid borde förordnas.

En liten grupp av åklagare ansåg inte att ett förordnande av särskild företrädare var behövligt när den underårige var föremål för vård enligt LVU. Barnombudsmannen framhåller emellertid att förordnande bör ske även i de här fallen eftersom LVU och lagen om särskild företrädare för barn har olika syften och eftersom socialnämnden inte har den kunskap och erfarenhet som krävs för att ersätta en särskild företrädare (s. 38).

En tredjedel av åklagarna menade att de själva borde få möjlighet att förordna särskilda företrädare för barn. Det ansågs kunna

underlätta förfarandet om åklagaren kunde göra ett interimistiskt förordnande, som sedan skulle underställas rättsens prövning. Det uppgavs att domstolarna hade en begränsad beredskap att snabbt förordna särskild företrädare och att det kunde vara svårt att få till stånd ett förordnande på kvällar och helger (s. 43). Förslag om utökade befogenheter för åklagaren att förordna särskild företrädare lämnades också liksom att det skulle vara tillräckligt att inhämta endast den ene vårdnadshavarens samtycke till förundersökningsåtgärder. Barnombudsmannen betonade att det kunde föreligga risk för att vårdnadshavaren, till följd av de starka känslor som var inblandade, inte skulle kunna ta tillvara barnets intressen i sådana fall. Barnombudsmannen föreslår i rapporten att regeringen skulle göra en översyn om vilken myndighet som ska förordna en särskild företrädare (ss. 43–45).

Cirka en tredjedel av åklagarna uppgav att tiden för det interimistiska beslutet om särskild företrädare är allt för begränsad och förhindrar nödvändiga bevisupptagningar. Samma praktiska svårigheter som togs upp i Justitieutskottets rapport Särskild företrädare för barn, anfördes av åklagarna i Barnombudsmannen rapport. De framhöll att det i många fall är relativt svårt att med kort varsel boka tid för förhör eftersom de advokater som förordnas som särskilda företrädare för barn kan vara mycket upptagna. Mot bakgrund av detta önskade Barnombudsmannen att regeringen skulle utreda om de fyra dagar som åklagaren har för att vidta utredningsåtgärder enligt 2 a § förordningen om särskild företrädare för barn, skulle utökas (s. 45).

Vissa åklagare hade synpunkter på lämpligheten hos de särskilda företrädarna och ansåg att de särskilda företrädarna inte alltid var lämpliga för det samarbete som måste bedrivas med socialtjänst, daghem, o s v. Barnombudsmannen betonar vikten av att lagens krav på särskild lämplighet för de som företrädde barnen upprätthålls och att endast de advokater som uppfyller kraven bör få förordnas som särskilda företrädare för barn. Barnombudsmannen föreslog också att de särskilda företrädarna skulle få kontinuerlig utbildning och att det i lagen skulle ställas krav på att den särskilda företrädaren har kunskap i att samtala med barn, barns utveckling och barns rättigheter enligt FN:s Barnkonvention (ss. 40–42).

14.5.3 Andra synpunkter på lagens tillämpning

Inom ramen för examensarbetet Lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn – för förundersökningens, barnets eller föräldrarnas bästa? intervjuades några domare, åklagare och biträdande jurister. De menade alla att lagen om särskild företrädare för barn fått positiva effekter. Lagen ansågs fylla ett viktigt behov och rättsläget upplevdes som tydligare än innan lagen trädde i kraft. Åklagarna ansåg att i formellt hänseende hade möjligheterna att bedriva förundersökningar i den här typen av brottmål förbättrats avsevärt. De menade att den rättsliga gråzon som fanns tidigare har ersatts med tydliga stadganden och legala möjligheter att åsidosätta vårdnadshavarens ställföreträdarskap över barnet. En av de intervjuade som verkade som särskild företrädare menade att ett förordnande i många fall var ett trubbigt verktyg för att lösa konkreta problem i förundersökningen och att ytterligare en person i utredningen medförde stora påfrestningar på utredningen och barnet.

De intervjuade uppmärksammade också några andra mindre positiva effekter med lagens tillämpning. Åklagarna lyfte upp problemen med de interimistiska förordnandena och med den tidsfrist under vilken förundersökningsåtgärder kan vidtas utan att vårdnadshavarna känner till att det har förekommit misstankar om brott begångna mot barnet. Ärendehandläggningen och den begränsade tiden för interimistiska förordnanden upplevdes som ett stort stressmoment i förundersökningen. Samma skäl för detta framfördes som i Justitiekottets och Barnombudsmannens rapporter. Det uttrycktes som att den särskilda företrädaren tillsammans med en rad individer från olika myndigheter under fyra dagar måste lägga grunden till den fortsatta förundersökningen.

Åklagarna såg det som ett problem att vårdnadshavarna ska informeras om att ett förhör med barnet har ägt rum, så snart det kan ske utan men för utredningen. Åklagarna menade att det är oklart hur vårdnadshavare inte ska kunna hållas ovetande om utredningsåtgärderna ”längre än vad som är absolut nödvändigt”. En av de intervjuade åklagarna beskrev att det ofta finns behov av ytterligare kompletterande förhör efter det att vårdnadshavaren har kontaktats på telefon.

Åklagarna framhöll att den korta tiden för de interimistiska förordnandena också får följderna för valet av särskild företrädare och att praktiska hänsyn framför allt avgör valet av särskild företrädare. Lagstiftarens krav på kompetens och lämplighet kompliceras av

skillnader i tillgången på advokater på olika orter. Ett par av de intervjuade framhöll den egenkontroll som finns inom en advokatbyrå och som innebär att de som utses har den kompetens som fordras.

I det sammanhanget efterlyste en åklagare en möjlighet att kunna önska en specifik person som särskild företrädare i samband med förordnandet och ett system där uppdraget som särskild företrädare för barn kunde fördelas till advokater eller biträdande jurister som var lämpliga för den här typen av ärenden, utifrån bl a utbildning eller intresse. Advokater med sådana kvalifikationer skulle kunna kontaktas av domstolarna med förfrågningar.

En fråga av mer formell natur som uppmärksammades, avsåg de målsägande som själva kan lämna samtycke till förhör och läkarundersökning och således inte behöver kallas genom vårdnadshavarnas försorg. Åklagaren betonade vikten av att barn senare delen av tonåren får rätt typ av företrädare. Deras omyndighet menade han, kräver att det förordnas en särskild företrädare i de fall där de för skadeståndtalan mot en vårdnadshavare.

Samtliga intervjuade ansåg att den särskilda företrädarens befogenheter och förutsättningarna för ett förordnande av särskild företrädare i stort sett var väl avpassade för uppdraget. En av de särskilda företrädarna ansåg att det även borde ligga i den särskilda företrädarens uppgift att hjälpa till med att driva in ett utdömt skadestånd.

14.6 Utredningens överväganden och förslag

Det har kommit till utredningens kännedom att vissa åklagare inte vill ansöka om förordnande av särskild företrädare när barnet har omhändertagits enligt LVU. Utredningen vill i det sammanhanget påpeka att även om socialnämnden har inträtt i vårdnadshavarens ställe och får vissa befogenheter och skyldigheter som vårdnadshavaren annars har så är lagstiftningen om särskild företrädare för barn och lagstiftningen om särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU inte utbytbara när det gäller frågan om ställföreträdarskap för barnet. Insatser enligt LVU ska framförallt göras för att tillgodose den unges vårdbehov. Sådana insatser ska också ske i samförstånd mellan den unge och vårdnadshavaren. I propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1989/99:133) angavs att ett omhändertagande enligt LVU inte behövde innebära att ett behov av en särskild företrädare sakades (s. 41). JO:s

uttalanden i beslutet 1654-1993 om att socialnämnden inte i alla avseenden träder i vårdnadshavarens ställe ger också stöd för att inte betrakta lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) som ett alternativ till att tillämpa lagen om särskild företrädare. Av de här skälen är det viktigt att en särskild företrädare utses även när barnet är omhändertaget enligt LVU.

14.6.1 Målsägandebiträdets roll i förhållande till särskild företrädare för barn

Lagen om särskild företrädare för barn kom till för att förbättra möjligheterna att ta tillvara barns rätt i förundersökningar och i brottmål när vårdnadshavaren i egenskap av misstänkt stod som den underåriges motpart, eller att vårdnadshavaren på grund av sin nära relation med den misstänkte antogs ha en intressekonflikt med barnet. Syftet med lagen har varit att hjälpa en grupp särskilt utsatta brottsoffer att ta tillvara sina grundläggande rättigheter, d v s att få komma till tals och att få sina intressen beaktade i rättsprocessen.

Lagen skulle också stärka förutsättningarna för att utreda brott mot barn och öka lagföringen vid sådana brott. Lagstiftningen kan därför ses som ett processuellt redskap i syfte att underlätta utredningsarbetet i en viss typ av brottmål, men också som ett medel att förebygga fler brott.

Till följd av att vårdnadshavarnas rätt till sina barn är djupt rotad, både juridiskt och i det allmänna rättsmedvetandet var det nödvändigt att den nya lagstiftningen förtydligade inom vilka ramar som vårdnadshavarens rätt i de här avseendena kunde inskränkas. Lagens konstruktion är en sammanvägning av syftet att ta tillvara barnets rätt och vårdnadshavarnas annars oinskränkta beslutanderätt över sina barn. Lagen har således ett flertal konkurrerande skyddsintressen att värna om och ta hänsyn till: barnets bästa, utredningens kvalitet och vårdnadshavarnas rättigheter.

I propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1989/99:133) framhöll lagrådet att lagen om särskild företrädare för barn inte hindrade att ett målsägandebiträde utsågs vid sidan av den särskilda företrädaren, om det skulle vara påkallat (s. 42). Barnombudsmannen skriver emellertid i sin rapport Det svåraste som finns, att särskild företrädare för barn och målsägandebiträde inte kan förordnas samtidigt (s. 47). Även i Handläggning av

ärenden rörande övergrepp mot barn från Åklagarmyndighetens Utvecklingscentrum i Göteborg sägs att det "aldrig torde finnas anledning att förordna ett målsägandebiträde och en särskild företrädare vid sidan om varandra" (s. 11).

Ett målsägandebiträde kan förordnas ex officio av domstolen. Det kan vara en fördel i sådana situationer där det finns en intressekonflikt mellan barnet och vårdnadshavaren. Men målsägandebiträdet har ställning som rättegångsbiträde och kan som sådan inte verka utan vårdnadshavarens samtycke.

Om ett rättsligt biträde har förordnats ska en annan typ av biträde endast förordnas om det tillför någonting i processen. Det är viktigt särskilt med hänsyn till att det inte är lämpligt med alltför många inblandade aktörer när det gäller barn. Ett behov av ett målsägandebiträde kan inte anses föreligga när en utomstående särskild företrädare, d v s en advokat eller en biträdande jurist har förordnats enligt bestämmelsen i 1 § lag om särskild företrädare för barn.

Av de studier som utredningen har tagit del av liksom av de samtal som utredningen haft med åklagare och advokater, har det framkommit att det är ovanligt att ett målsägandebiträde och en särskild företrädare förordnas samtidigt. I de sällsynta fall där det inträffar, kommer den särskilda företrädaren in i ett senare skede av rättsprocessen än målsägandebiträdet. JO konstaterade i beslutet 1654-1993 att reglerna om målsägandebiträde inte ger någon lösning på alla de problem som är förknippade med att barnet och vårdnadshavaren kan ha motstridiga intressen i en brottsutredning (s. 10). Advokater har delgett utredningen att när det finns misstankar om att ett barn har utsatts för ett brott av en närstående kan ett förordnande av målsägandebiträde ofta naturligt övergå till ett förordnande av en särskild företrädare för barn. Advokater har sedan de förordnats som målsägandebiträden, påtalat för rätten att de anser att de istället bör förordnas som särskilda företrädare.

Utredningens allmänna uppfattning är att det som är mest angeläget vid den här typen av brott är att det ges goda möjligheter att utreda brotten och att barnet så snart som möjligt får en oberoende företrädare som är kompetent att hantera dessa mycket känsliga situationer. Förundersökningsledaren måste också få god tid på sig att utföra de nödvändiga inledande åtgärderna.

Det kan emellertid uppstå osäkerhet om vilken typ av förordnande som är att föredra när det finns misstanke om att ett barn utsatts för brott av en närstående, d v s om ett målsägandebiträde eller särskild företrädare ska förordnas. En situation där det

kan uppstå ett val mellan målsägandebiträde och särskild företrädare för barn är när målsäganden har nått en sådan ålder och sådan mognad att hon eller han på egen hand kan lämna samtycke till åtgärder på förundersökningsstadiet. I en sådan situation krävs inte att en särskild företrädare förordnas. Målsäganden kan emellertid vilja föra talan om skadestånd. Om målsäganden känner sig osäker på om skadeståndstalan bör föras kan ett förordnande av målsägandebiträde vara en lösning men det är inte alltid en fullgod lösning. Den minderårige lyder rättsligt under vårdnadshavaren och målsägandebiträdet kan inte föra talan om skadestånd utan vårdnadshavarens samtycke. Även om målsäganden har uppnått viss mognad kan beroendeförhållandet göra det svårt för den underårige att ensam mot vårdnadshavarens önskemål driva frågan om skadestånd. Därför är stöd av en särskild företrädare att föredra framför ett målsägandebiträde i den här situationen. Den särskilda företrädarens uppgift blir i den här situationen att i samtal med barnet komma fram till en rimlig lösning i skadestandsfrågan.

14.6.2 Särlevande vårdnadshavare

Utredningen föreslår att möjligheten att förordna en särlevande vårdnadshavare som företrädare för barnet enligt 2 § lagen om särskild företrädare för barn, tas bort. Det betyder att en utomstående person som är jurist alltid förordnas som företrädare för barnet när det finns misstanke om att övergrepp har begåtts mot barnet av en vårdnadshavare eller det kan befaras att en vårdnadshavare på grund av sitt förhållande till den som kan misstänkas för brottet inte kommer att ta till vara barnets rätt..

Gällande rätt och tillämpning

En vårdnadshavare som inte är gift eller sammanboende med förövaren kan förordnas som företrädare för barnet enligt 2 § lagen om särskild företrädare för barn. Huvudprincipen om det finns två vårdnadshavare som inte är gifta eller sammanboende och förutsättningarna för att en särskild företrädare ska utses gäller är att en utomstående företrädare inte behöver utses. Förutsättningarna för att utse en utomstående företrädare anges i 1 och 2 §§. Enligt 1 § andra stycket ska en utomstående företrädare utses om

det kan befaras att en vårdnadshavare på grund av sitt förhållande till den som kan misstänkas för brottet inte kommer att ta till vara barnets rätt. Vidare ska enligt undantagsbestämmelsen i 2 § andra stycket av lagen, en utomstående företrädare utses när barnet har två vårdnadshavare som inte är gifta eller är gifta eller bor tillsammans under äktenskapsliknande förhållanden och sådana omständigheter som anges i 1 § 1 eller 2 finns endast i fråga om en av dem, om det med hänsyn till vårdnadshavarnas förhållande till varandra eller till någon annan särskild omständighet, får antas vara till barnets bästa.

Om vårdnadshavaren förordnas som särskild företrädare kan hon eller han med rättslig verkan ensam fatta beslut om inställelse till förhör eller läkarundersökning, utan inverkan av den andra vårdnadshavaren. Åklagaren kan emellertid i de här situationerna inte föra skadeståndstalan, om vårdnadshavaren motsätter sig det. Barnet har således ett behov av ett juridiskt biträde. När en särlevande vårdnadshavare har förordnats som företrädare för barnet förordnas inte en utomstående särskild företrädare. Däremot hindrar inte 2 § att ett målsägandebiträde utses vid sidan av den särlevande företrädaren, om det skulle vara påkallat. Justitieutskottets rapport Särskild företrädare för barn (2005/06:RFR2) tyder på att det är ganska vanligt att en ansökan om målsägandebiträde görs i de fall där den icke brottsmisstänkte vårdnadshavaren har förordnats att ta till vara barnets rätt enligt 2 § lagen om särskild företrädare (ss. 29–31). Även de kontakter som utredningen haft med åklagare och advokater tyder på att det inte är helt ovanligt att ett målsägandebiträde förordnas i den här situationen.

Det är, anser utredningen angeläget att frågor rörande utredningen av brottet och frågan om huruvida den minderårige kommer att föra talan om ett enskilt anspråk med anledning av brottet, inte blir beroende av vårdnadshavarens inställning gentemot den misstänkte. Vidare är det viktigt att det enskilda anspråket blir professionellt behandlat. Därför bör enligt utredningens mening, möjligheten att en särlevande vårdnadshavare förordnas som särskild företrädare för barnet tas bort. Det innebär att en särskild utomstående person som är jurist alltid förordnas som särskild företrädare för barnet enligt 1 § lagen om särskild företrädare för barn.

Utredningen är inledningsvis medveten om de svårigheter som finns när det gäller att bedöma vad som är barnets bästa i de här situationerna, och att omständigheterna kan skilja sig åt från fall till

fall. I de fall där en särlevande vårdnadshavare har förordnats för att företräda barnet finns det säkert ofta en vilja från vårdnadshavarens sida att agera för barnets bästa. Trots det kan den särlevande föräldern vara så påverkad av sin relation till förövaren och vad som har inträffat att den särlevande vårdnadshavaren har svårt att rätt bedöma vad som är till barnets bästa. Det kan finnas många olika skäl till att den särlevande föräldrarnas ställningstaganden påverkas när hon eller han ska företräda barnet. Det kan ha att göra med att det finns antingen en konflikt eller ett beroendeförhållande gentemot förövaren. Enligt de personer i rättsväsendet som utredningen samtalat med och som handhar ärenden där barn har utsatts för övergrepp av närstående är det inte ovanligt att den icke förövande föräldern inte vill se och erkänna att övergrepp har begåtts. Forskning av Nea Mellberg, bl a i avhandlingen När det överkliga blir verklighet, visar att den icke förövande föräldern kan reagera på brott mot barn med att inte se eller förtränga det som hänt. Sådana reaktioner kan påverka möjligheten att företräda barnet på ett negativt sätt. Övergrepp mot barn som begås av närstående kan rent allmänt leda till att barnets tillit till vuxna skadas. Om en särlevande vårdnadshavare som inte är i stånd att bistå ett utsatt barn på rätt sätt förordnas kan det göra situationen värre än vad den redan är.

Eftersom det finns en stor risk att vårdnadshavarens inställning påverkar möjligheten att företräda barnet rättsligt, menar utredningen att en särlevande förälder inte är rätt person att företräda barnet när barnet har utsatts för övergrepp. Särskilt viktigt för barnet är frågan om skadeståndstalan. Det är emellertid också en fråga där den särlevande vårdnadshavarens förhållande till den misstänkte är särskilt känslig och där förhållandet mellan den misstänkte och den särlevande vårdnadshavaren kan bli avgörande för huruvida skadeståndstalan förs eller ej.

Bedömningen

Utredningen har erfarit att benägenheten att ansöka om förordnande av en särlevande vårdnadshavare varierar från åklagarkammare till åklagarkammare. Huruvida åklagaren undersöker den särlevande föräldrarnas förmåga att agera för barnets bästa varierar också. Det som bör vara helt avgörande i den här situationen är enligt utredningens mening, vad som är barnets bästa. Det är en ståndpunkt som redan ska styra såväl lagstiftningen om särskild

företrädare för barn, som myndigheternas agerande enligt barnkonventionen. Enligt barnkonventionens artikel 3 ska barnets bästa komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ.

I propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133) tar regeringen upp svårigheterna med att bedöma om en vårdnadshavare har intressen som strider mot barnets (s. 21). Utredningen menar att i det skede när en företrädare snabbt ska förordnas, det generellt sett måste vara mycket svårt att bedöma om den särlevande vårdnadshavaren har intressen som verkligen strider mot barnets. Det kräver kännedom om förhållandet mellan den misstänkte och den särlevande vårdnadshavaren och en noggrann bedömning av de som ska besluta om förordnade. När lagstiftningen kom till ansågs det dessutom olämpligt att en misstänkt vårdnadshavare eller en vårdnadshavare som stod i en nära relation till den misstänkte redan på ett tidigt skede i utredningen informerades om att en förundersökning inletts. Enligt den ordning som råder idag med förordnande av en särlevande vårdnadshavare informeras den särlevande vårdnadshavaren regelmässigt om förundersökningen. Det ställs alltså stora krav på den särlevande vårdnadshavaren att inte försäga sig eller omedvetet informera den misstänkte vårdnadshavaren. Att möjligheten att förordna särlevande vårdnadshavare som företrädare för barnet tas bort underlättar handläggningen och gör att åklagare och domstol slipper de mycket svåra bedömningar som de måste göra idag.

Undantagsbestämmelsen i 2 § andra stycket är också enligt utredningens mening, svår att tillämpa då den kräver en noggrann bedömning av förhållandet mellan den särlevande vårdnadshavaren och den misstänkte och då det inte alltid finns en vana att se till barnets bästa i rättstillämpningen. Enligt Justitieutskottets rapport Särskild företrädare för barn (2005/06:RFR2) förordnas inte många särlevande vårdnadshavare vilket utredningen tolkat som att det finns svårigheter vid bedömningarna.

Undantagsregeln i 2 § andra stycket innebär att särskild företrädare, d v s en utomstående företrädare ska utses om det med hänsyn till vårdnadshavarens förhållande till varandra eller till någon annan särskild omständighet får antas vara till barnets bästa. Utredningens mening är att det generellt föreligger sådana särskilda omständigheter som lagstiftaren avsåg i undantagsbestämmelsen, när en av vårdnadshavarna begått ett brott mot barnet. Möjligheten

att enligt 2 § lagen om särskild företrädare för barn, förordna den andra vårdnadshavaren för att ensam ta till vara barnets rätt under förundersökningen och i efterföljande rättegång bör därför uteslutas. Med utgångspunkt i principen om barnets bästa är det olämpligt att ansvaret för barnets rättsliga anspråk överlämnas till en lekman.

I rättsfallet RH 2004:417 hade målsägandens mor förordnats till särskild företrädare för barnet av tingsrätten enligt 2 § lagen om särskild företrädare. I målet hade det upplysts att modern var psykiskt skör och att dottern, tillika målsäganden var besviken på modern för att hon inte skyddat dottern från föräldrarnas konflikter och för att modern inte räckt till för hennes behov. HD uttalade att vad som framkommit i det aktuella fallet om modern och moderns förhållande till barnet, innefattade sådana omständigheter att det fick antas vara till barnets bästa att modern inte förordnades att ensam företräda barnet. Sådana omständigheter som rådde i det här rättsfallet torde inte vara ovanliga fast de inte alltid kommer till myndigheternas kännedom. Enligt propositionen om särskild företrädare (prop. 1998/99:133) var det faktum att en vårdnadsvist pågick, inte ett tillräckligt skäl att tillämpa undantagsregeln och förordna en utomstående särskild företrädare. Åklagarna i Barnombudsmannens rapport Det svåraste som finns, har emellertid påtalat att när en vårdnadsvist pågår är ett förordnande av en särlevande vårdnadshavare ofta problematisk (s. 39).

Föräldrars rätt till sina barn?

Den lagstiftning som finns idag har sin grund i ett synsätt som utgår från föräldrarnas rätt till sina barn. Regeringen anförde i propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133) att "med utgångspunkten att en vårdnadshavare inte bör utestängas från beslutanderätten rörande barnet i större utsträckning än nödvändigt, bör dock en förutsättning för att en särskild företrädare ska kunna träda i stället för två vårdnadshavare vara att det i det enskilda fallet finns tillräckligt stöd för en sådan inskränkning i förhållande till var och en av dem (s. 21). Utredningen menar att om man ska se till barnets bästa, måste föräldrarnas rätt till barnet ibland inskränkas. När ett barn har utsatts för övergrepp av vårdnadshavare eller närstående, kräver barnets intressen ett ställföreträdarskap av en utomstående person med juridiska sakkunskaper.

Vid lagens tillkomst tog lagstiftaren utgångspunkt i principen om att vårdnadshavarna inte borde utestängas från beslutanderätten i större utsträckning än nödvändigt. Ett beslut om att en särskild företrädare för barn ska företräda barnet inskränker rätten till respekt för privat- och familjelivet enligt artikel 8 i Europakonventionen. Enligt punkten 2 i artikeln framgår att en offentlig myndighet inte får störa åtnjutandet av rättigheterna i artikeln. Undantag kan dock göras för vad som är föreskrivet i lag och vad som i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt med hänsyn till bl a förebyggandet av brott och skyddandet av hälsa eller moral, eller av andra personers fri- och rättigheter. Enligt utredningens mening är den inskränkning av vårdnadshavarens rätt som utredningen föreslår genom borttagandet av 2 § i lagen om särskild företrädare, motiverad med hänsyn till bl a förebyggandet av brott och skyddandet av hälsa eller moral eller av andra personers fri- och rättigheter. Förslaget är inte heller i strid med proportionalitetsprincipen.

Förordnande av särlevande vårdnadshavare – belastning eller förmån?

Förslaget att utesluta möjligheten att förordna en särlevande vårdnadshavare som företrädare för barnet bör enligt utredningens mening inte enbart ses som ett inskränkning av föräldrarnas rätt, utan som en åtgärd genom vilken föräldern tillförsäkras en möjlighet att få juridiskt bistånd till sitt barn. Vårdnadshavaren har ju kvar sina befogenheter att företräda barnet i övriga delar. Framförallt har vårdnadshavaren kvar möjligheten att stödja och hjälpa barnet i andra avseenden. I departementspromemorian Särskilt målsägandebiträde för barn fanns inget förslag om att särlevande vårdnadshavare skulle utses att företräda barnet. I det här sammanhanget pekade några remissinstanser på det faktum att om en vårdnadshavare var misstänkt för brott mot barnet, inte med nödvändighet behövde betyda att den andra föräldern inte var lämplig att företräda barnet. Det är inte heller utredningens inställning att den vårdnadshavare som inte begått något brott mot barnet generellt är olämplig som företrädare för barnet. På grund av den mycket speciella situation som föreligger när barnet är utsatt för brott av sin egen vårdnadshavare är den icke misstänkte vårdnadshavaren däremot mindre lämpad att företräda barnet under förundersökning och rättegång.

I de mycket svåra situationer som det handlar om när man misstänker att ett barn är utsatt för brott av en närstående kan det vara en avlastning för den icke misstänkte vårdnadshavaren att inte behöva ta ställning till rättsliga frågor. Utredningens kontakter med Barnombudsmannen visar att mödrar som befinner i den här situationen många gånger föredrar att inte behöva besluta i rättsliga frågor, som tex om huruvida skadeståndstalan ska föras. Framförallt avlastar man föräldern från skuld känslor gentemot barnet eller den andre vårdnadshavaren och skapar möjligheter till ett bättre förtroende mellan den icke misstänkte vårdnadshavaren och barnet på längre sikt.

Följdändringar

Utredningens förslag att ta bort 2 § i lagen om särskild företrädare för barn medför följdändringar i 4, 6, 10, 14, 15 §§ och 16 § lagen om särskild företrädare för barn, liksom i 2 a § förordningen (1999:998) om särskild företrädare för barn. Ändringarna medför emellertid inte några sakliga förändringar utan är endast lagtekniska, såtillvida att hänvisningarna till 2 § lagen om särskild företrädare i de här paragraferna utesluts.

14.6.3 Den särskilda företrädarens behörighet och utbildning

Utredningen föreslår en ändring i 5 § lagen om särskild företrädare för barn gällande behörighetskriteriet för den särskilda företrädaren, med innebörden att advokater i första hand ska utses som särskilda företrädare för barn. Behörighetskravet för särskilda företrädare för barn jämföras således med det som utredningen föreslår ska gälla för målsägandebiträden.

Advokater som vill ha uppdrag som särskilda företrädare för barn kan anmäla det till åklagarkamrarna där de upptas på den förteckning över målsägandebiträden som utredningen föreslagit ska finnas tillgängliga på åklagarkamrarna.

Utredningen föreslår också att advokater ska genomgå särskild utbildning anpassad för uppdraget för att få förordnas som särskilda företrädare för barn.

Enligt gällande rätt, 5 § lagen om särskild företrädare för barn, ska till särskild företrädare en advokat eller en biträdande jurist på advokatbyrå förordnas. Även andra personer som bedöms som särskilt lämpliga kan förordnas som särskilda företrädare. Endast den får förordnas som på grund av sina kunskaper och erfarenheter samt personliga egenskaper är särskilt lämplig för uppdraget.

I propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133), menade regeringen att de särskilda krav på lämplighet som den särskilda företrädaren för barn måste uppfylla, till att börja med rörde förmågan att utöva uppdraget så att barnets bästa skulle sättas i främsta rummet (s. 33).

Vid remissbehandlingen av departementspromemorian Målsägandebiträde för barn (Ju 943147 och Ju98/588 KRIM), i vilken det behörighetskrav som gäller idag förslogs, framförde flera remissinstanser krav på att endast advokater skulle komma ifråga för uppdraget liksom att lagen skulle kompletteras med urvalskriterier. Även lagrådet menade att kravet på yrkeserfarenhet skulle återspeglas i lagtexten (Se propositionen ss. 33–34).

Lagstiftningen om särskild företrädare för barn hade syftet att öka rättstryggheten för en utsatt grupp. Barn som behöver en särskild företrädare har ofta utsatts för sexuella övergrepp och våld, sådana typer av brottslighet som många gånger ger följder för resten av livet. Den särskilda företrädarens kompetens är av stor vikt eftersom företrädarens insats kan ha en stor inverkan på målets fortsatta utveckling och på barnets inställning till rättsväsendet. Av de här skälen bör personer som inte har juristexamen vara uteslutna från uppdraget som särskild företrädare för barn. Utredningen menar också att det bör vara ett grundläggande krav att den som ska företräda barnet har den erfarenhet av brottmål som advokattiteln borgar för. Det är mer i linje med de tankegångar som regeringen gav uttryck för i propositionen om särskild företrädare för barn än den lagstiftning som finns idag.

Utredningen menar att samma skäl som framförts för att ett målsägandebiträde bör vara advokat, gäller den som ska verka som särskild företrädare för barn. Utredningens förslag överensstämmer också med det förslag som presenterats avseende målsägandebiträdets behörighet i kapitel 7. I promemorian Anmälan och utredning av sexualbrott (Ju 2004:1) menar utredaren att ett målsägandebiträde som förordnats i mål gällande sexualbrott ska vara advokat och att endast advokat ska komma i fråga för den rådgivning som föreslagits i promemorian, eftersom samma formella krav bör gälla för den som utför rådgivning som för

målsägandebiträdet (ss. 116–117). Utredningen instämmer i det ställningstagandet men menar att kravet på advokattitel gör sig gällande i lika hög grad när det gäller en särskild företrädare för barn som för ett målsägandebiträde, med tanke på hur viktigt det är med erfarenhet och finkänslighet i de situationer där en särskild företrädare agerar.

I propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133) menade regeringen att det följde av erfarenhet, att advokater i de allra flesta fall skulle komma att utses som särskilda företrädare för barn. Justitieutskottets rapport Särskild företrädare för barn – (2005/06:RFR2), redovisar att andra än advokater nästan aldrig förordnas som särskild företrädare för barn (s. 29). Trots det finner utredningen att det bör lagstiftas om den särskilda företrädarens behörighet, bl a för att understryka det angelägna i att den som ska företräda ett barn i den här situationen har både processvana och yrkeserfarenhet från det juridiska området.

Om utbildning för den särskilda företrädaren

Av samma skäl som anförts ovan är ett krav på att den särskilda företrädaren ska vara advokat inte tillräckligt. Utredningen anser att det bör vara självklart att företrädare för rättsväsendet, som möter barn som misstänks ha blivit utsatta för övergrepp, ska ha specialkunskaper. Regeringen har redan slagit fast att för att anses som lämplig som särskild företrädare för barn, ska särskilda krav vara uppfyllda när det gäller erfarenhet och kompetens. I propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133), tillkännagav regeringen att den avsåg att verka för lämpliga utbildningsinsatser för särskilda företrädare med hjälp av organisationer och myndigheter (s. 34). Sådana insatser har också genomförts, såväl genom Brottsoffermyndighetens som genom Advokatsamfundets försorg på flera platser i landet. Utredningen anser emellertid att kravet på lämplighet bör förtydligas och förstärkas, på så sätt att de som tar uppdrag som särskilda företrädare för barn ska ha genomgått för uppdraget särskilt anpassad utbildning.

Det pågår en utveckling mot en ökad specialisering i rättsväsendet. Enligt utredningen gör sig behovet av specialisering allra starkast gällande när det handlar om brott mot barn. I betänkandet Ingripanden mot unga lagöverträdare (SOU 2004:122), föreslog Ungdomsbrottsutredningen att när domstolen

ska förordna offentliga försvarare åt misstänkta som är under 18 år, de i första hand skulle förordna sådana advokater som på grund av sina egenskaper var särskilt lämpliga för uppdraget, och att utbildning och fortbildning för offentliga försvarare i frågor som gör sig gällande i ungdomsmål skulle anordnas (ss. 238–240). Enligt 18 § förundersökningskungörelsen bör förhör med någon som är under 18 år hållas av en person med särskild kompetens för uppgiften. I departementspromemorian Utövandet av barns rättigheter i familjerättsprocesser (Ds 2002:13) föreslås att en särskild företrädare ska utses i mål och ärenden rörande vårdnad, boende och umgänge (s. 10). I Advokatsamfundet yttrande över förslaget, 9427/2002, betonar Advokatsamfundet att en sådan företrädare bör ha synnerligen stor erfarenhet av att handlägga ärenden av den typen.

Lagtexten innehåller redan ett krav på den särskilda företrädarens kompetens. Endast den får förordnas som särskild företrädare för barn som på grund av sina kunskaper och erfarenheter samt personliga egenskaper är särskilt lämplig för uppdraget. I det som karakteriseras som lämplighet är enligt utredningen företrädarens omdömesförmåga och personlig mognad det viktigaste. Men kunskaper om barn och deras utveckling måste också vara en förutsättning för att verka som särskild företrädare för barn. Det är en av barnkonventionens principer, att de som arbetar med frågor som rör barn ska ha stor kompetens kring barn och deras behov. I Barnkommitténs betänkande Barnets bästa i främsta rummet – FN:s konvention om barnets rättigheter i Sverige (SOU 1997:116), skriver Barnkommittén bland annat ”är det av största vikt att de som i sitt yrke har att göra med bedömningar med utgångspunkt i barnets bästa att de har tillräckliga kunskaper om barns behov och barnkonventionens principer.” Utbildning är en rättssäkerhetsfråga eftersom kvaliteten i det rättsliga förfarandet ökar när de som arbetar i rättsväsendet har kompetens. Utredningen om handläggning av ungdomsmål (SOU 1999:108) fann i sin analys av svar på utredningens enkät till rättsväsendets aktörer att specialiseringen inom polis-, åklagar och domstolsväsendet hade höjt kvaliteten på handläggningen av ungdomsmål (s. 12).

I Rädna barnens rapport, Barn som utsatts för sexuella övergrepp och den rättsliga hanteringen, menade de intervjuade advokaterna att de skulle behöva mer kunskap om hur man möter barn som utsatts för sexuella övergrepp. Rädna barnen rekommenderar i rapporten att det ska finnas ett krav på viss utbildning för de

advokater som ska förordnas till målsägandebiträden och särskilda företrädare för barn (s. 12). Barnombudsmannen gav uttryck för samma inställning i sin rapport Det svåraste som finns. Även i promemorian Anmälan och utredning av sexualbrott (Ju 2004:1) finns förslag om lokala specialenheter för sexualbrottsoffer (ss.106–108). I dessa specialenheter kan kunskap inom olika kompetensområden samlas, vilket är ett led i kraven på en förbättring av kompetensen i dessa frågor om barn.

Kravet att utöva uppdraget som särskild företrädare för barn så att barnets bästa sätts i främsta rummet är enligt utredningens mening vittomfattande och ställer stora anspråk på den person som tar uppdrag. För att kunna medverka till att det blir så lite obehag som möjligt för barnet under rättsprocessen krävs kunskap. Det är inte tillräckligt att den särskilda företrädaren har erfarenhet av att ta uppdrag som målsägandebiträde. Det bör vara ett minimikrav att barnets egen företrädare har den kompetens som många efterfrågar av företrädare för rättsväsendet. Med den utgångspunkten anser utredningen att en förutsättning för att ta uppdrag som särskild företrädare bör vara att advokaten eller den biträdande juristen har utbildning i frågor som berör barn. Utredningen vill först och främst betona att kunskaperna om juridiska spörsmål som rör barnrätt är viktiga men vill påpeka att det är särskilt angeläget med utbildning som handlar om hur man samtalar med barn och om barns utveckling.

Utredningen har i kapitel 7 föreslagit att målsägandebiträden bör ha utbildning för att kunna fullgöra sitt uppdrag. Barn är, som regeringen beskrev dem i propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133), ”sårbara varelser som behöver särskilt skydd” (s. 30). När det gäller särskild företrädare för barn är behovet av utbildning därför t o m större än för målsägandebiträdet eftersom det rör sig om en särskilt utsatt grupp av målsägande som har andra behov än vuxna och som har svårare att komma till tals.

En förteckning över målsägandebiträden och särskilda företrädare för barn

Utredningen har föreslagit att en särskild förteckning upprättas över sådana advokater som önskar ta uppdrag som målsägandebiträde och att den förteckningen ska finnas tillgänglig på polismyndigheter och åklagarkammare. Den här förteckningen bör kompletteras med de advokater som vill verka som särskilda

företrädare för barn. Utredningen föreslår också i kapitel 8 att vid allvarliga brott med fängelse i straffskalan ska ett målsägandebiträde förordnas för barn. Många av dem som verkar som målsägandebiträden tar också uppdrag som särskilda företrädare.

Propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1998/99:133) framhöll vikten av en god kontakt mellan barnet och den särskilda företrädaren. Förmågan att kommunicera med det utsatta barnet är mycket viktig. För att göra det behöver advokaten kunskap om barns utveckling och om samtal med barn. Både med hänsyn till den allmänna utveckling som skett i fråga om synen på barn som brottsoffer och med hänsyn till nya rön inom den viktologiska forskningen gällande barns ställning i rättsväsendet, är det viktigt att den särskilda företrädaren har kunskap om barn. Sådant som kan vara särskilt viktigt att känna till rör barns reaktioner på svåra händelser, forskning kring barns utsagor, trovärdighetsbedömningar liksom forskning om förhörsmetoder.

Utredningens förslag medför att 2 § förordningen om särskild företrädare för barn, i vilken det anges vem som ska anses som biträdande jurist vid tillämpning av lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn, utgår.

14.6.4 Den särskilda företrädarens ställning under förundersökningen

Utredningen föreslår en förändring av 3 § lagen om särskild företrädare för barn som innebär att 3 § kommer att hänvisa till den nya bestämmelse, 23 kap. 10 a § RB som utredningen föreslagit och vilken anger att målsägandebiträdet ska meddelas när förhör med målsäganden ska äga rum och att målsäganden och målsägandebiträdet har rätt att fortlöpande, i den mån det kan ske utan men för utredningen, få information eller ta del av vad som har förekommit vid undersökningen. Förändringen i 3 § innebär att hänvisningen till 23 kap. 10 RB utgår medan hänvisningen till 23 kap. 11 § RB kvarstår.

I 3 § lagen om särskild företrädare för barn finns en hänvisning till bestämmelserna i 23 kap. 10 och 11 §§ RB. Enligt de här bestämmelserna har målsägandebiträdet rätt att närvara vid förhör med målsäganden. Genom hänvisningen gäller samma bestämmelser för den särskilde företrädaren som för målsägandebiträdet. Om den särskilda företrädaren är närvarande vid förhör får hon

eller han framställa frågor till den som hörs i den ordning som undersökningsledaren bestämmer.

Utredningen menar att i de fall där en särskild företrädare behöver förordnas är det av största vikt att denne är närvarande vid förhör. Det är också angeläget att den särskilde företrädaren hålls informerad om utredningen för att kunna bevaka barnets rätt. Därför föreslår utredningen att de regler som föreslagits avseende målsägandebiträdet i kapitel fem, d v s en ny 23 kap. 10 a § RB, ska gälla också för den särskilde företrädaren. Utredningens förslag medför en förändring av 3 § lagen om särskild företrädare för barn med innebörden att 3 § hänvisar till bestämmelsen i 23 kap. 10 a § RB. Förslaget får till följd att den särskilde företrädaren fortsättningsvis ska meddelas när förhör ska äga rum med målsäganden under förundersökningen och att den särskilde företrädaren har rätt att förlöpa, i den mån det kan ske utan men för utredningen, ta del av vad som har förekommit vid undersökningen. Det innebär också att hänvisningen i 3 § lagen om särskild företrädare för barn till 23 kap. 10 § RB utgår medan hänvisningen till 23 kap. 11 § RB kvarstår.

14.6.5 Interimistiskt förordnande av särskild företrädare för barn

Utredningen föreslår en förändring av 6 § lagen om särskild företrädare enligt vilket åklagaren, istället för rätten, ges rätt att interimistiskt förordna en särskild företrädare för barn.

Utredningen föreslår också att tidsfristen inom vilken ett beslut om interimistiskt förordnande ska expedieras enligt 2 a § förordningen om särskild företrädare för barn, förlängs från fyra till sex dagar.

Enligt den ordning som råder idag gör åklagaren en ansökan om ett interimistiskt beslut till domstolen. Ett interimistiskt beslut är temporärt och gäller omedelbart till dess att det blivit fastställt av domstol eller vunnit laga kraft.

När det uppstår en misstanke om att ett barn har utsatts för brott av en vårdnadshavare eller någon annan närstående, och det finns anledning att inleda förundersökning, måste utredningsåtgärder initieras omgående. Enligt propositionen om särskild företrädare för barn (prop. 1989/99:133) behöver en ansökan om särskild företrädare för barn i de allra flesta fall göras på ett mycket

tidigt stadium av förundersökningen (s. 35). Om det rör sig om pågående övergrepp, måste utredningen ges högsta prioritet. Förstahandsåtgärder är grundläggande i den här situationen och de inbegriper i vissa fall beslut om ett interimistiskt förordnande av en särskild företrädare för barn. Det finns flera skäl till att det i det här läget är viktigt att snabbt säkra bevis. Det har bl a att göra med olikheter mellan vuxna och barn i fråga om att minnas händelser. Ett annat skäl är att de uppgifter som barnet lämnar inte ska påverkas av andra. Enligt bestämmelsen i 2 a § förundersökningskungörelsen (1947:948) ska förundersökning vid vissa brottstyper bedrivas särskilt skyndsamt när målsäganden var under arton år vid tiden för anmälan. I promemorian Anmälan och utredning av sexualbrott (Ju 2004:1) föreslogs en förändring av bestämmelsen enligt vilken skyndsamhet ska gälla även vid sexualbrott. Även om det ur ett helhetsperspektiv är viktigt att skyndsamheten vägs mot noggrannhet är det ofta viktigt att det inledande förhöret hålls relativt omgående efter det att brott av den här typen har anmälts.

Enligt 3 § lagen om särskild företrädare för barn ska det som i 23 kap. 10 och 11 §§ rättegångsbalken anges om målsägandebiträdes närvaro vid förhör, tillämpas på den särskilda företrädaren. Det betyder att den särskilda företrädaren har möjlighet att närvara vid förhöret och att ställa kompletterande frågor till målsäganden. Lagstiftningen ger redan idag möjlighet att förordna en särskild företrädare för att ta till vara barnets rätt. I de situationer där de särskilda företrädarna förordnas är det av mycket stor vikt att företrädaren verkligen kan delta vid förhöret. På grund av den särskilda företrädarens betydelse i rättsprocessen är det angeläget att förfarandet för att besluta om interimistiskt förordnande inte är alltför komplicerat. Det har också påpekats att i de allra flesta fall bedöms interimistiskt förordnande vara nödvändigt för att tillvarata barnets rätt.

Det är åklagaren som har underlaget för beslutet om förordnande av särskild företrädare. Det är ett underlag som oftast består av fakta om utredningsbehovet och om misstanken om brott mot barnet. När domstolen idag fattar beslut om förordnande av särskild företrädare för barn har den ingen annan utredning att grunda sitt beslut på än den utredning som har lämnats av åklagaren. I praktiken är det åklagaren som gör bedömningen av behovet av särskild företrädare.

Utredningens allmänna uppfattning är att det som är mest angeläget vid den här typen av brott är att det ges goda möjligheter att snabbt utreda brott och att barnet så snart som möjligt får en

oberoende företrädare som är kompetent att hantera de här känsliga situationerna samt att företrädaren och utredaren får tid på sig att utföra de nödvändiga inledande åtgärderna. Därför menar utredningen att åklagaren bör få befogenhet att interimistiskt förordna särskild företrädare när det kan anses nödvändigt. Åklagaren är den som bäst kan se målsägandens behov och det skulle gagna utredningen om beslutsvägen förkortades och handläggningstiderna minskades.

Enligt den lagstiftning som finns idag beslutar åklagaren om tvångsmedel under förundersökningen. Utredningen menar att sådana beslut är jämförbara med ett interimistiskt beslut. En befogenhet för åklagaren att ta beslut om interimistiskt förordnande kan också jämföras med den befogenhet som socialnämnden har att besluta om omedelbart omhändertagande i enlighet med 6 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

Enligt den ordning som råder idag gäller ett par olika tidsfrister inom lagstiftningen om särskild företrädare för barn. Åklagaren ska enligt 7 § lagen om särskild företrädare underrätta barnets vårdnadshavare om de utredningsåtgärder som vidtas i fråga om barnet sedan ett interimistiskt beslut har meddelats. Ingen tidsrymd finns angiven inom vilken underrättelsen ska förmedlas utan det ska ske så snart det är möjligt utan men för utredningen. Vidare får enligt 2a § förordningen om särskild företrädare, expediering av beslut om interimistiskt förordnande underlätas till dess att det kan ske utan men för utredningen, dock aldrig senare än den fjärde vardagen efter det interimistiska beslutet. Åklagaren ska däremellan ha tid att planera in ett förhör som är anpassat efter barnets och andras möjligheter att närvara, liksom till de gällande tidsfristerna.

Tidsfristerna

Trots den möjlighet som finns idag att interimistiskt förordna en särskild företrädare för barn uppstår en rad problem med att få till stånd förhör och läkarundersökning. Problemen har att göra såväl med beslutsvägen som med de tidsfrister som finns i lagstiftningen. Proceduren kring det interimistiska förordnandet har i Barnombudsmannens rapport *Det svåraste som finns*, beskrivits som tidsödande och tungrodd (s. 43). Barnombudsmannen föreslår i rapporten att regeringen skulle utreda om de fyra dagar som

åklagaren har för att vidta utredningsåtgärder skulle utökas (s. 45). Olika alternativ på förbättringar har föreslagits. Ett förslag som lämnats i Justitieutskottets rapport Särskild företrädare för barn är att åklagaren i stället för den särskilda företrädaren skulle ges behörighet att besluta om läkarundersökning (s. 11). Utredningen anser att den smidigaste lösningen för att snabbt få till stånd utredningsåtgärder är att åklagaren ges möjlighet att interimistiskt förordna om särskild företrädare och att åklagarens beslut sedan underställs domstolen. Ett viktigt skäl till att åklagaren ska ges befogenhet att besluta om interimistiskt förordnande är att det kommer att påskynda förfarandet. Trots bestämmelsen i 19 kap. 12 § RB och jourdomstolarnas behörighet har domstolarna inte möjlighet att med tillräcklig stor skyndsamhet besluta om interimistiskt förordnande av en särskild företrädare för barn på helger. Jouråklagare finns däremot tillgängliga dygnet runt. Det gör att de praktiska möjligheterna att få till stånd ett interimistiskt beslut om förordnande av särskild företrädare för barn underlättas.

Tidsfristen i 2a § förordningen om särskild företrädare för barn

I de utvärderingar som gjorts av lagstiftningen om särskild företrädare för barn har den mesta kritiken gällt tidsfristen i 2 a § förordningen om särskild företrädare för barn, som gäller tingsrättens expediering av beslut om interimistiskt förordnande av särskild företrädare. Åklagare och advokater anser att tidsfristen är problematisk. Vissa åklagare i Justitieutskottets rapport Särskild företrädare för barn, menar t o m att förutsättningarna för att utreda den här typen av brott har försämrats sedan lagstiftningen om särskild företrädare för barn kom till (s. 11). Det finns idag flera delmoment i tidsfristen. Åklagaren måste till att börja med få kontakt med en domare som ska fatta beslut i frågan om förordnande av särskild företrädare. Därefter ska åklagaren ge in en ansökan om förordnande en viss tid före ett beslut om förordnande ska fattas. Ansökan ska sedan samordnas med tidpunkten för förhöret, vilket kräver planering. Ett annat problem är att förhållanden som arbetar med brott mot barn är mycket uppbokade. Från den särskilda företrädarens perspektiv kan det vara svårt att hinna upprätta en kontakt med barnet på så kort tid. Slutligen finns det inga marginaler för att något inträffar som gör att barnet själv förhindras att medverka, t ex sjukdom eller händelser som har med skola och daghem att göra. I

Barnombudsmannens rapport Det svåraste som finns, har en åklagarkammare uttalat sig om rättens handläggning vid det interimistiska förordnandet. Åklagarkammaren påtalar att det finns svårigheter med att få tag i domare och tillgängliga advokater eller biträdande jurister. De här problemen blir särskilt uppenbara vid helger. Dessutom finns det, enligt vissa åklagare, en försiktighet i rättens bedömning, vilket kan försena beslutet om särskild företrädare ytterligare (ss. 38–43).

När det gäller tidsfristen menar utredningen att det tydligt har visat sig att 4 dagar är otillräckligt för att verkställa de utredningsåtgärder som krävs. När tidsfristens längd skulle bedömas togs inte tillräckliga hänsyn till barnet och möjligheterna att företa de nödvändiga utredningsåtgärderna. Åklagare och advokater vittnar enstämmigt om att tiden är alltför knapp för att hinna samla de personer som måste delta vid förhöret med barnet. Några av de åklagare som utredningen samtalat med har påtalat att det ofta finns behov av ytterligare kompletterande förhör efter det att vårdnadshavaren har kontaktats på telefon. Mot bakgrund av vad som framkommit ovan vill utredningen därför föreslå att tidsfristen i 2 a § förordningen om särskild företrädare förlängs. En utgångspunkt för utredningens bedömning i den här frågan är att det är grundläggande att den särskilda företrädaren och barnet hinner etablera en kontakt före det första förhöret. Utifrån det material som utredningen har förfogat över och de diskussioner som utredningen fört med berörda myndigheter, anser utredningen att en rimlig tidsfrist är 6 dagar och att tidsfristen således bör förlängas med 2 dagar.

14.6.6 Frågan om samordning

För barn överhuvudtaget är det inte lätt att möta okända personer som representerar myndigheter. För ett barn som har utsatts för övergrepp av en vuxen person kan detta vara ännu svårare. Det finns idag olika institut som tar till vara barnets rätt i olika typer av juridiska förfaranden. Enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) kan enligt 39 §, ett offentligt biträde förordnas för den som åtgärden avser, d v s för barnet. Därutöver finns lagstiftning om rättshjälpsbiträde och målsägandebitråde. Att barnet har flera olika företrädare i samma ärende förbättrar inte en för barnet redan ansträngd situation. Redan vid remissförfarandet av promemorian Särskilt målsägandebitråde för

barn (JU 98/588) framfördes krav på att när ett offentligt biträde förordnats enligt LVU, en samordning borde ske vid utseende av en särskild företrädare för barn (Bl a yttrandet från kammarrätten i Jönköping och länsrätten i Skåne län)

På olika sätt har det kommit till utredningens kännedom att det är vanligt att domstolarna inte kommunicerar besluten om offentligt biträde eller särskild företrädare för barn till varandra. Utredningen menar att med tanke på den situation som ett barn befinner sig i när det utsatts för brott av någon närstående, är det mycket olyckligt. Frågan om samordning mellan domstolarna bör därför uppmärksammas.

Beroende på vilka omständigheter som föreligger, förordnas antingen enbart en särskild företrädare eller så förordnas ett målsägandebiträde inledningsvis och därefter en särskild företrädare. I det senare fallet är det angeläget att se till att det blir samma person som agerar som målsägandebiträde och särskild företrädare för barn.

I promemorian Anmälan och utredning av sexualbrott (Ju 2004:1) föreslås ett samordningsprogram för att få till stånd en samverkan mellan olika myndigheter som arbetar med sexualbrottsoffer (s. 121). Det är ett förslag som utredningen stöder men samtidigt vill utredningen påpeka att eftersom flera olika företrädare kan förekomma när barn utsatts för brott, är samordning särskilt viktigt i de situationerna.

Den verksamhet som bedrivs på sex ställen i landet med s k Barnahus är också något som kan ge positiva effekter för samordningen i rättsväsendet. På dessa barnahus arbetar man med att minska de negativa effekterna av utredningen för barn och olika yrkesgrupper som möter barn ges möjlighet att specialisera sig och utveckla sin kompetens. I det här sammanhanget finns ett forum att uppmärksamma frågan om samordning gällande olika företrädare för barn.

14.6.7 Ersättning till den särskilda företrädaren

Utredningens uppfattning är att den särskilda utredaren ska hjälpa barnet att få det utdömda skadeståndet indrivet. Utredningen föreslår därför att regeringen låter utreda formerna för hur den särskilda företrädaren ska få ersättning för detta arbete.

I 11 § lagen om särskild företrädare för barn anges att en särskild företrädare har rätt till ersättning i enlighet med det som enligt 27 § rättshjälpslagen gäller för rättshjälpsbiträde.

När rättegången är avslutad upphör den särskilde företrädarens uppdrag och kostnadsräkning inges till domstolen. Det innebär att barnet står utan hjälp med att verkställa ett skadestånd som dömts ut av domstolen. Den särskilde företrädaren kan yrka på ersättning för avslutande åtgärder men det arvode som kan ges är inte tillräckligt för fullföljandet av skadestandsfrågan som i vissa fall kan innebära handläggning hos Kronofogdemyndigheten, försäkringsbolag och Brottsoffermyndigheten och som dessutom, i vissa fall är ett tidskrävande uppdrag. Det är enligt utredningens mening mycket angeläget att barn som utsätts för allvarliga brott av närstående kan få juridiskt bistånd för att verkställa ett av domstolen utdömt skadestånd. Barnets bristande förmåga att själv tillvarata sin rätt, men också barnets beroende av vårdnadshavarna och deras inställning till skadeståndet, gör att barnet har stora svårigheter att få ut sitt skadestånd. Det gör att barnets rättssäkerhet äventyras. Det behövs därför en lösning för att ge den särskilde företrädaren en möjlighet att slutföra arbetet med att bistå målsäganden i den här delen.

Utredningens förslag som gäller hjälp till målsäganden med att få ut det tilldömda skadeståndet innebär inte att målsägandebiträdet ska fullfölja hela det förfarande som krävs för att målsäganden ska få tillgång till skadeståndet mer än i vissa fall. Avsikten är i stället att alla målsägande som har en dom i vilken de tilldömts skadestånd ska få hjälp med att starta den process som leder till att skadeståndet utbetalas. I vissa fall kan det räcka med att ta kontakt med ett försäkringsbolag för att försäkringsersättning ska utbetalas och i andra fall att fylla i ansökan till Brottsoffermyndigheten för att brottsskadeersättning ska utbetalas. Målsägandebiträdet ska i sin kostnadsräkning under avslutande åtgärder uppta de kostnader som målsägandebiträdet bedömer att hon eller han behöver för att i skäligen omfattning bistå målsäganden för att målsäganden ska få ut skadeståndet.

När det gäller barn är situationen en annan. Barnet behöver hjälp med att såväl ta initiativ till att starta förfarandet för att utfå tilldömt skadestånd som med att fullfölja förfarandet. Situationen för den särskilda företrädaren är därför en annan än för den för målsägandebiträdet. Den särskilda företrädaren behöver ett uppdrag att inom ramen för sitt ställföreträdarskap fullfölja barnets rätt till utdömt skadestånd.

Utredningen har övervägt några olika lösningar som skulle kunna användas. En sådan är att den särskilde företrädarens uppdrag inte skulle upphöra som det gör nu när rättegången avslutas utan att målet skulle hållas öppet för fortsatt handläggning så att den särskilde företrädaren kunde få ersättning för sitt indrivande av skadeståndet. För domstolen blir det emellertid stora svårigheter att förutse de fortsatta kostnaderna. Detta skulle också medföra vissa administrativa problem. En annan tänkbar lösning är att den särskilde företrädaren ansöker om rättshjälp för att bistå barnet med verkställigheten av skadeståndet. Man kan också tänka sig en ändring av brottsskadelagen så att möjligheten att få ersättning för ombudskostnader utvidgas och den särskilde företrädaren på så vis i vart fall kan få ersättning för kostnader som uppstår i samband med ansökan av brottsskadeersättning. Det ger dock ingen lösning på de problem som har att göra med indrivningen av skadeståndet från gärningsmannen via Kronofogdemyndigheten inte heller på de ärenden där försäkringsbolag involveras.

Mot bakgrund av dessa överväganden föreslår utredningen att regeringen låter utreda formerna för hur den särskilda företrädarens ersättning för att fullfölja frågan om skadestånd ska utformas.

15 Lagstiftning om målsägande- biträde i de nordiska länderna

15.1 DANMARK

15.1.1 Inledning

Målsäganden i Danmark som betecknas som "den forurettede" har inte ställning som part i processen utan betraktas som ett vittne. Med den ställningen följer den vittnesplikt som gäller för alla vittnen. Målsäganden definieras inte i lagen men doktrinen beskriver målsäganden som "den som en aktuell straffbestämmelse tar sikte på att skydda".

Liksom i Sverige kan målsägandens ersättningstalan sammanföras med brottmålet i enlighet med den s k adhesionsprincipen. Det sker inte i lika stor utsträckning som i Sverige, bl a därför att det ofta finns brister i utredningarna och dokumentationen av de enskilda anspråken. En statlig utredning, Retsplejerådet ser för närvarande över de aktuella bestämmelserna om skadeståndstalan i brottmål i syfte att göra det lättare för målsägande med ersättningsanspråk att föra talan. Målsäganden som har ersättningskrav betraktas i vissa situationer som part i processen, men målsägandens rättsliga ställning i de här situationerna är omdiskuterad i doktrinen. Målsäganden i Danmark har möjlighet att biträda åtalet.

Danmark var det första landet i Norden som införde lagstiftning om rättsligt biträde till brottsoffer. Reglerna om biträde till målsäganden kom till 1980 och infördes som ett nytt kapitel 66 i retsplejeloven genom §§ 741 a–e och genom lov nr 253 från 1980 "om advokat till den forurettede".

Målsägandebiträdet i Danmark benämns i doktrinen och i vardagligt tal som bistandsadvokat men det uttrycket finns inte i lagen, som istället benämner bistandsadvokaten som "advokat till forurettede".

15.1.2 Utvecklingen av lagstiftningen

Redan före 1980 infördes regler om rättslig hjälp till målsäganden genom lag nr 253 1969. Lagstiftningen gav målsägande vid alla slags brott en möjlighet att företrädas av en advokat som bistod målsägande med ersättningskrav i rättsprocessen. De här reglerna gäller fortfarande.

Lagstiftningen om bistandsadvokat kom till framförallt för att stärka situationen för våldtäktsoffer i rättsprocessen. Ett annat syfte med lagstiftningen, såsom det uttrycktes av Folketinget i FT 1977-78, tillæg A och FT 1978-79 tillæg A, var att rättsprocessen skulle göras snabbare och effektivare (sp 4855 och sp 1188). Lagstiftaren ville också att målsäganden skulle kunna få rättsligt bistånd för annat än enbart ersättningsanspråket. Folketinget ansåg att även om domstolarna gjorde vad de kunde för att skydda målsäganden mot påfrestningar i samband med förhör, så var domstolarnas möjligheter begränsade i det avseendet med hänsyn till målets upplysning.

Inledningsvis begränsades lagens tillämpningsområde till att gälla offer för sexualbrott. Det motiverades med att bevissituationen i de här brotten ofta var speciell och ledde till pressande förhör. Även kostnadsskäl anfördes för att begränsa lagens tillämpningsområde.

Lagen har utvidgats fyra gånger, genom lov nr 730 från 7 december 1988, genom lov nr 349 från 23 maj 1997 och slutligen genom lov nr 558 från 24 juni 2005.

Strafferetsplejeudvalget redogör för utvecklingen av lagstiftningen i sitt betänkande om våldtäktsoffers ställning från 2005, Betænkning om forbedring af voldtægtsofres retsstilling nr 1458, fortsättningsvis betänkande nr 1458/2005.

Med ikraftträdandet av ändringar i lagen 1988 kom lagstiftningen om bistandsadvokat att omfatta målsägande i de flesta sexualbrottsmål och även målsägande som utsatts för vissa våldsbrott. Utvidgningen gjorde att det förelåg en sk positiv indikation för att bistandsadvokat skulle förordnas vid de här brotten.

En lagändring från 1997 gjorde att målsägande i vissa grövre sexual- och våldsbrott kunde kräva förordnande av advokat. Bistandsadvokat skulle förordnas för målsägande i de här brotten, om det inte rörde sig om mindre allvarliga brott och om det inte kunde anses som uppenbart onödigt. Strafferetsplejeudvalget uttrycker det som att förordnandet av bistandsadvokat är frivilligt för målsäganden och obligatoriskt för rätten (s. 16).

Two utredningar har behandlat frågor som rör bistandsadvokaten utifrån våldtäktsoffers speciella situation, först en utredning tillsatt av Justitieministeriet i betänkning om den forurettedes ställning i voldtægts- og voldsager nr 1102/1987, den sk 1987-betänkningen och därefter Strafferetsplejeutvalget i betänkning om forbedring av voldtægtsafres retsstilling nr 1458.

Förslag om ändringar av bestämmelserna om bistandsadvokat gavs också i den sk "Voldspakken" eller Regeringens handlingplan vedrørende bekæmpelse af vold från 1993.

I samband med att Folketinget antog lov nr. 349 af 23. maj 1997 om ændring af retsplejeloven, straffeloven og erstatningsansvarsloven fattades ett beslut om att etablera ett nät av lokala rådgivningskontor för att ge brottsoffer stöd och vägledning.

15.1.3 Lagens tillämpningsområde

Det är möjligt att förordna bistandsadvokat vid många olika typer av brott. Liksom i Norge och Sverige har den danska lagstiftningen olika regelverk för förordnande av bistandsadvokat beroende på vilket brott det rör sig om.

Bestämmelsen som anger när en bistandsadvokat kan förordnas, § 741 a retsplejeloven, är uppbyggd så att i första stycket räknas samtliga brott upp vid vilka det är möjligt att förordna bistandsadvokat. I andra stycket anges några av brotten i första stycket vid vilka bistandsadvokat som utgångspunkt ska förordnas, och i tredje stycket anges de brott där rätten kan avslå begäran om bistandsadvokat om brottet är av mindre allvarlig karaktär och bistånd anses som uppenbart onödigt. I fjärde stycket slutligen, anges att bistandsadvokat i vissa fall kan förordnas utan att målsäganden begärt det.

Vid en rad allvarliga sexualbrott, §§ 210, 216, 217, 218 stk 2 samt § 222, stk 2, 2 pkt eller § 223 stk 1 i strafflagen är det obligatoriskt för rätten att förordna bistandsadvokat i enlighet med § 741 a första stycket retsplejeloven. De brott som omfattas av den här bestämmelsen är bl a incest och andra grova sexualbrott mot barn. Det betyder att bistandsadvokat automatiskt ska förordnas vid dessa brott såvida inte målsäganden avsäger sig den rätten.

Vid övriga brott, t ex brott mot liv och hälsa och den personliga friheten, ska bistandsadvokat förordnas, såvitt det inte rör sig om ett mindre allvarligt brott och sådant bistånd kan anses som uppenbart onödigt. Som mindre allvarliga brott räknas enligt

Robberstad i Kontradiktion og verdighet sådana brott som ger böter eller kortare fängelsestraff (s. 30). Bland de här brotten finns bl a misshandel, frihetsberövande och rån. Möjligheterna att besluta om avslag på framställan om bistandsadvokat är mycket snäva. Enligt danska domare som utredningen talat med krävs det mycket för att en framställan om bistandsadvokat ska avslås enligt den här bestämmelsen. Skadornas art och omfattning tillmäts stor betydelse för bedömningen av om ett förordnande anses lämpligt enligt det här stycket.

Bistandsadvokat kan förordnas vid överträdelse av besöksförbud enligt § 265 strafflagen, men bara om gärningsmannen också har begått en av de lagöverträdelser som är uppräknade i retsplejelovens 741 a §, d v s någon form av våldsbrott.

Slutligen kan bistandsadvokat förordnas i sådana ärenden där den tilltalade har erkänt, i s k tilståelsesager enligt retsplejelovens § 922, även om målsäganden inte ska höras i rätten. Det kan vara av betydelse bl a med hänsyn till att bistandsadvokaten i de här fallen kan göra gällande ersättningskrav för målsägandens räkning.

Anhöriga till personer som avlidit på grund av en brottslig gärning kunde tidigare inte få målsägandebitråde. Efter det att lagändringar trätt i kraft 2005 finns det möjligheter att förordna en bistandsadvokat för efterlevande till målsägande om förhållandena talar för det. Det innebär att det har införts en ny bestämmelse i retsplejelovens § 1020 e, stk. 2, enligt vilken det finns en möjlighet att förordna en advokat för nära anhöriga till målsägande dels om en målsägande avlidit som följd av polisens ingripande och dels när den avlidne var i polisens förvar. Även i andra mål när målsägande avlider innan ärendet är avslutat kan målsägandebitråde förordnas för de efterlevande.

15.1.4 Förordnande av bistandsadvokat

Bistandsadvokat förordnas efter begäran av målsäganden men om en sådan begäran inte gjorts kan polisen enligt § 741 a stk 2, under förundersökningen förordna en advokat för målsäganden. Bestämmelsen är avsedd för sådana fall där målsäganden inte är i stånd att tillvarata sina rättigheter, t ex om målsäganden är minderårig eller psykiskt sjuk.

Polisen har en skyldighet att informera målsäganden om möjligheten att förordna en bistandsadvokat. Det framgår av § 741 b stk 2 andra punkten retsplejeloven, liksom av

Rigsadvokatens cirkulär Vejledning til ofre for forbrydelser og udpegning af en kontaktperson meddelelse nr 2/2001. I lagen anges att informationen om bistandsadvokat ska lämnas vid det första förhöret och upprepas i samband med kompletterande förhör. Det ska också framgå av polisanmälan att målsäganden har fått informationen om bistandsadvokat, liksom numera om målsäganden har avböjt ett erbjudande om att en bistandsadvokat förordnas.

Med anledning av den nya lagstiftningen från 2005 gav Rigsadvokaten ut en ny skrivelse till landets polismästare, Forbedring af voldtæktsofres retsstilling og midlertidig indberetning af afgørelser vedrørende bevisførelse i voldtægtssager om forurettedes tidligere seksuelle adfærd, om de nye reglerna om beskikkelse af bistandsadvokat. I praxis lämnas information till målsägande om bistandsadvokat oftast muntligen. Dansk polis uppger att polisen informerar sexualbrottsoffer om bistandsadvokat som ett erbjudande snarare än som en rättighet. Skriftlig information om bistandsadvokat finns i Justitieministeriets informationsbroschyr riktad till offer för våldtäkt, sexuella övergrepp och incest, Til den, der har varit udsat for voldtægt, incest (blodskam) eller andre seksuelle overgreb.

Polisen ska också enligt lagtexten förmedla målsägandens begäran om bistandsadvokat till rätten. Utredningens samtal med poliser, åklagare och advokater i det danska rättsväsendet ger vid handen att dessa inte anser att det skriftliga underlaget är tillräckligt för domare att besluta om förordnande av bistandsadvokat.

Om en advokat inte har förordnats till det första förhöret med målsäganden och målsäganden önskar biträdas av en bistandsadvokat, kan polisen tillkalla en advokat från en s k prodeolista, en lista med särskilda i lagen angivna advokater som upprättats enligt med § 733 första stk 1 retsplejeloven. Av det nya cirkuläret Forbedring af voldtæktsofres retsstilling og midlertidig indberetning af afgørelser vedrørende bevisførelse i voldtægtssager om forurettedes tidligere seksuelle adfærd, framgår att om en bistandsadvokat inte har förordnats kan polisen hålla förhör för omedelbar bevissäkning utan att bistandsadvokaten närvarar. Om en advokat inte har förordnats när åtal väcks ska målsäganden få en skriftlig underrättelse om det av polisen.

Enligt Straffplejeudvalgets undersökning i betänkandet 1458/2005 förordnas målsägandens advokat i regel mellan anmälan

och första förhöret, alternativt mellan första förhöret och åtals väckande (s. 47).

I Danmark finns ett system med s k beneficierade advokater. En advokat som har tjänstgjort under ett visst antal år kan söka hos Justitieministeriet om att få titel som s k beneficierad advokat. Det är framförallt domstolarna som bedömer om den sökanden kan anses lämplig för att få den titeln. Fördelningen av uppdrag som bistandsadvokat bygger på samma system som gäller vid förordnande av offentliga försvarare. Huvudregeln är att bistandsadvokat ska förordnas i kretsen av beneficierade advokater. Alla advokater har emellertid rätt att ta uppdrag som bistandsadvokat och om målsägande vill kan hon eller han välja en annan advokat, en s k mötesberättigad advokat som bistandsadvokat. Ytterst få advokater har specialiserat sig på att bistå målsägande.

Det danska Advokatrådet har inget särskilt krav på fortbildning för advokater i allmänhet, men advokaterna ska se till att de har kompetens för de uppdrag de påtar sig. Det ges särskilda kurser för bistandsadvokater men det är inget krav att ha genomgått någon särskild utbildning för att ta uppdrag som bistandsadvokat.

15.1.5 Målsägandebiträdets uppgifter

Bistandsadvokatens uppgifter regleras i § 741 c retsplejeloven. Det finns emellertid ingen uttömmande beskrivning av vilka uppgifterna är, vare sig i lag eller i förarbeten. Av förarbetena, FT 1979-80 tilläg A, framgår att domstolen kan fastställa advokatens befogenheter under förhandling genom allmän processledning. Liksom i Sverige har lagstiftaren i förarbetena särskilt anmärkt att bistandsadvokaten inte får agera som en extra åklagare. Av det följer att advokaten inte ska föra talan i ansvars- och skuldfrågan (sp 466–471).

Samma förarbeten beskriver att bistandsadvokatens uppgifter är av såväl juridisk som allmän karaktär, liksom att de uppgifter som är av allmän karaktär är av väsentlig betydelse för målsäganden. De har emellertid inte ansetts kräva en närmare reglering. Lagtexten räknar däremot upp några av de uppgifter som är av juridisk karaktär, t ex att advokaten har rätt att delta vid förhör hos polisen och i rätten.

Under förundersökningsstadiet har advokaten samma uppgifter som det svenska målsägandebiträdet, d v s att ge målsäganden personligt stöd och att hålla målsäganden underättad om

utredningens förlopp och förbereda målsäganden på vad som ska ske i rätten. Därutöver är det bistandsadvokatens uppgift att ge rådgivning om möjligheter till hjälp för målsäganden av psykologisk eller social karaktär.

Förarbetena understryker att bistandsadvokatens betydelse är lika stor under förundersökning som under huvudförhandling. Bistandsadvokatens uppgifter under förhandlingen ska avgöras efter vad som kan anses lämpligt i det enskilda fallet. Vissa anvisningar har getts, bl a om bistandsadvokatens möjligheter att på olika sätt skydda målsägandens identitet och att förbereda ett eventuellt ersättningsyrkande.

En viktig uppgift för bistandsadvokaten är att på olika sätt försäkra sig om att målsägandens identitet är skyddad, t ex genom att begära stängda dörrar och genom att begära att den tilltalade ska lämna rättssalen under målsägandens vittnesmål. Bistandsadvokaten kan begära namn- eller referatförbud enligt § 31 retsplejeloven, vilket innebär att målsägandens namn, adress och yrke inte ska offentliggöras om det kan leda till att målsäganden utsätts för kränkning. Bistandsadvokaten kan framställa begäran om ett s k § 841-möte, d v s ett särskilt möte angående referatförbud. Efter retsplejelovens § 841 kan rätten efter anmodan från åklagarmyndigheten, försvararen eller ett vittne före förhandlingen besluta om stängda dörrar, referatförbud, namnförbud att den tilltalade ska lämna rättssalen när ett vittne hörs, eller att ett vittnes adress namn, eller yrke inte ska uppges för den tilltalade.

Advokatens rätt till närvaro under huvudförhandling inskränker sig till förhör med målsäganden. I övrigt ska bistandsadvokatens närvaro bestämmas i det enskilda fallet.

En bistandsadvokat kan enligt § 741 c stycke 1 retsplejeloven kräva att bli informerad om tidpunkten för förhör och förhandling. Om möjligt ska tidpunkten för s k rättsmöten också bestämmas i samråd med bistandsadvokaten. Vidare har bistandsadvokaten enligt § 741 c stycke 2 rätt att få tillgång till polisanmälan och sådana dokument som rör målsägandens medicinska tillstånd.

Redan när den svenska lagen om målsägandebiträde kom till visade erfarenheterna i Danmark att advokaterna önskade mer preciserade regler om sina befogenheter. Två danska utredningar har haft uppdrag att överväga om bistandsadvokaten borde få utvidgade möjligheter att agera i ansvars- och påföljdsfrågan, men utredningarna har inte ansett att det har funnits tillräckligt starka skäl för det. Bistandsadvokatens ställning och rätt att närvara vid förhör och att föra talan i skuldfrågan behandlades i betänkandet

om våldtäktsoffer, Betänkning om den forurettedes stilling i voldtægts- och voldssager från 1987. Det övervägdes om bistandsadvokaten borde få möjlighet att delta vid förhör med den misstänkte och med vittnen. Utredningens majoritet motsatte sig ett sådant förslag eftersom den menade att bistandsadvokaten inte lydde under någon objektivitetsplikt och att advokatens närvaro skulle kunna äventyra den tilltalades rättsäkerhet. Det ansågs inte att hänsyn till målsäganden rättfärdigade en sådan begränsning av den misstänktes rättsäkerhet. Istället menade utredningen att frågor som uppkom under förhör med misstänkt och vittnen kunde förmedlas till bistandsadvokaten genom åklagaren. Några ändringar i bistandsadvokatens ställning kom således inte till stånd genom lagändringarna 1988 (ss. 54–59).

Strafferetsplejeutvalget övervägde i betänkandet 1458/2005 om det borde införas ett särskilt krav på utbildning för bistandsadvokater, men det ledde fram till att utredningen inte föreslog något sådant krav för bistandsadvokater (ss. 53–54).

Enligt en artikel med rubriken Bør retskrav på beskikkelse af bistandsadvokat utvides til at omfatte voldsofre m fl? av Jan Fredrik Hansen har det funnits synpunkter på det rådande systemet som gått ut på att inte alla advokater är medvetna om karaktären på uppdraget som bistandsadvokat (s. 2). Att döma av remissvaren på betänkandet nr 1458/2005 önskade emellertid de flesta av dem som besvarade utredningens enkät inte några utvidgningar av advokatens befogenheter (s. 48).

Bistandsadvokaten ersätts av offentliga medel. Någon ersättning för arbete som utförs efter det att dom har fallit utgår inte. I avhandlingen *Victims of crime in 22 criminal justice systems*, som behandlar implementeringen av Europarådets rekommendation om brottsoffrets ställning i det straffprocessuella förfarandet, hävdas det att många bistandsadvokater begränsar sitt arbete till ersättningskravet därför att de vägras ersättning för inställelse i rätten för att stödja offret (s. 220).

15.1.6 Annat stöd för brottsoffer

Målsägande med ersättningskrav i rättsprocessen har vid alla slags brott en möjlighet att få bistånd av en advokat. Förutsättningarna för att den här typen av hjälp ska ges är att sökanden uppfyller förutsättningarna för en fri process och att ett förordnande av advokat kan anses lämpligt med hänsyn till ersättningskravets art

och omfång. Den sökande ska själv, utan att behöva lida väsentlig nöd kunna betala omkostnader som är förbundna med ärendet. Rätten kan således enligt retsplejelovens § 995 a, stk. 1, förordna en advokat för målsäganden när det anses nödvändigt och målsäganden uppfyller kraven i § 330, stk. 1, nr. 2 om fri process. En advokat som förordnats enligt den här bestämmelsen är inte skyldig att bistå målsäganden med annat än ersättningskravet.

I Danmark kan offer för grova brott få hjälp under utredningen av en kontaktperson om ärendet är sådant att det kan anses vara av betydelse för personen i fråga att en kontaktperson utses. Formuleringen anses innebära att kontaktpersoner kan utses för offer som utsatts för sexualbrott, vålds- och hotbrott samt narkotikabrott. Som kontaktperson utses en person från polis- eller åklagarväsendet. Kontaktpersonens roll är att förmedla information om beslut som fattas under utredningen, att fungera som en sorts kontaktlänk och att undvika att missförstånd mellan målsäganden och åklagarmyndigheten uppstår i utredningen. Bestämmelserna om kontaktperson finns i Rigsadvokatens Meddelelse nr 2 /2001 om vejledning til ofre for forbrydelser og udpegning af en kontaktperson for vidner (ss. 8–10).

Sedan några år tillbaka finns också s k Offerrådgivning som bedrivs på frivillig basis och vars syfte är att ge brottsoffer känslomässigt stöd och att hjälpa dem att gå vidare i livet efter brottet. Personer från offerrådgivningen bistår brottsoffret som stöd i rätten men utan att ha några juridiska befogenheter. Offerrådgivningen är inte begränsad till offer för någon särskild typ av brottslighet. Polisen ska informera om offerrådgivningens existens och hjälpa brottsoffer med att skapa kontakt mellan dem och offerrådgivningen. Målsäganden kan också ha med sig en s k ”bisidder” i rätten, d v s en anhörig eller en god vän som ger målsäganden ett personligt stöd.

15.1.7 Strafferetsplejeutvalget

Under 2002 publicerades rapporten Kontradiksjon og verdighet, om offrets rättsliga ställning i de nordiska länderna, som skrivits av Anne Robberstad på initiativ av det norska justitiedepartementet. Mot bakgrund av innehållet i rapporten gav det danska Justitieministeriet under 2004 det s k Strafferetsplejeudvalget uppgiften att göra en genomgång av offrets processuella ställning i brottmål och överväga behov av ändringar, särskilt med avsikt på

offrets möjligheter att följa rättsprocessen. Strafferetsplejeudvalget har sedan 1960-talet i en rad betänkanden behandlat rättsprocessens tidiga skede.

Senare under 2004 fick Strafferetsplejeudvalget också mandat att behandla våldtäktsoffers rättsliga ställning före och efter ett brottmål. Eftersom man önskade ett snabbt ställningstagande i den frågan startade Strafferetsplejeudvalget med den senare uppgiften. Uppdraget grundade sig på ett beslut i Folketinget från 2004, Folketingsbeslutning om förbedring af voldtægtsfres retsstilling for og under retssagen, som uppmanade Justitieministeriet att ta upp frågan om målsägandens möjligheter att få tillgång till en bistandsadvokat i våldtäktsärenden och andra grova sexualbrott. Folketinget menade bl a i sitt beslut att offer för våldtäkt skulle få en obetingad och oundgänglig rätt till bistandsadvokat utan begäran från offret. Målsäganden skulle ges möjlighet att rådgöra med bistandsadvokat före polisförhöret och advokaten skulle vara närvarande under polisförhöret. En av målsättningarna med utredningen var således att bistandsadvokaten skulle kunna medverka tidigare i rättsprocessen.

Bakgrunden till Folketingets förslag var att många sexualbrottsoffer stod utan den hjälp från bistandsadvokat som de egentligen skulle behöva. I beslutet hänvisade Folketinget till en undersökning där det framkommit att bara hälften av de kvinnor som erbjudits bistandsadvokat begärde att en sådan advokat skulle förordnas för dem. Folketinget framhöll att detta inte uttryckte något om kvinnornas egentliga önskemål, då motiven för att kvinnorna inte ville ha en bistandsadvokat inte hade redovisats i rapporten. Folketinget hänvisade också till att en person som befinner sig i kris inte alltid kan överblicka vad ett erbjudande om hjälp från advokat egentligen innebär (Betänkning nr 1458/2005 s. 54).

I april 2005 presenterade Strafferetsplejeudvalget Betänkning om förbedring af voldtægtsfres retsstilling, betänkning nr. 1458/2005. Utredningens förslag behandlades i Lov om ændring av retsplejeloven, Forbedring af voldtægtsfres retsstilling m. v. og beskikkelse af bistandsadvokat for pårørende til afdøde i straffesager mod politipersonale och i lovforslag nr L 160. Förslaget godtogs av Folketinget med några mindre ändringar och trädde i kraft 1 juli 2005.

Med hjälp av en enkät ställde Strafferetsplejeudvalget frågor till myndigheter och organisationer angående tillämpningen av lagstiftningen. De 38 svar som redovisas i betänkning nr 1458,

visar att aktörerna i rättsväsendet i stort sett var nöjda med tillämpningen medan institutioner utanför rättsväsendet, d v s Joansystrenerne och Rigshospitalets våldtäktscenter, hade synpunkter på informationen om och förordnande av bistandsadvokat (s. 47).

Av svaren på Strafferetsplejeudvalgets frågeformulär framgick det att informationsskyldigheten generellt ansågs fungera väl. Utredningen fick emellertid synpunkter om att många målsägande egentligen inte förstod vad det innebar att en bistandsadvokat förordnades (s. 47). Strafferetsplejeutvalget betonade att målsägande så snabbt som möjligt måste få information om ordningen med bistandsadvokat och övervägde att införa en bestämmelse med innebörden att målsägande skulle få en skriftlig vägledning i samband med polisanmälan. Utredningen stannade emellertid för en administrativ lösning i det hänseendet (s. 82).

Den mest betydande reformen som föreslogs i betänkandet är att bistandsadvokat ska förordnas vid vissa brott om inte målsägande direkt undanber sig det. Målsäganden får med den nya lagen också möjlighet till ett samtal med en bistandsadvokat redan före det första förhöret, såvida inte hon eller han direkt avböjer det. De brott som omfattas av de nya reglerna är grova sexualbrott d v s samma brott där det tidigare fanns ett krav på bistandsadvokat enligt retsplejelovens § 741 a, stk.1. Det är också samma brott vid vilka retsplejelovens bestämmelser om förhandling inför stängda dörrar gäller.

Utredningen menade inledningsvis att målsägande i och för sig inte borde påtvingas någon bistandsadvokat men att det i ärenden gällande våldtäkt fanns anledning att säkerställa att en bistandsadvokat verkligen förordnades. Utredningens egna undersökningar visade att de allra flesta målsägande i våldtäktsärenden, som hade informerats om reglerna om bistandsadvokat önskade biträdas av en bistandsadvokat. I de flesta sådana mål medverkade också en bistandsadvokat. Problemet med förordnande gällde således sådana ärenden som inte gick till domstol och att när förordnande kom till stånd var det ofta var först efter det att förhör med målsäganden ägt rum. Personer som utsatts för den här typen av brott borde inte enligt utredningens mening gå miste om möjligheten att företrädas av bistandsadvokat på grund av osäkerhet eller missförstånd. Därför borde enligt Strafferetsplejeudvalget utgångspunkten vara att bistandsadvokat ska förordnas i våldtäkts- och våldtäktsliknande ärenden och att förordnande i de fallen skulle vara obligatoriska. Mot bakgrund av det föreslog utredningen en ny bestämmelse med innebörden att bistandsadvokat skulle förordnas

i våldtäktsärenden om inte målsägande uttryckligen undanbett sig det. Bestämmelsen gäller bl a våldtäkt, incest, sexuellt tvång och annat könsligt umgänge (ss. 57–59).

En av Strafferettsplejeudvalget uppgifter var att överväga om målsägande skulle ges möjlighet att få juridiskt bistånd av bistandsadvokat innan en polisanmälan gjorts. Utredningen föreslog emellertid inte en sådan lagändring eftersom utredningen inte ansåg att det var advokatens uppgift att ta ställning till vilket brott som skett. Inte heller fann Straffrettsplejeudvalget det realistiskt att som en generell regel föreslå att bistandsadvokaten skulle medverka innan en polisanmälan gjorts. Däremot föreslog Straffrettsplejeudvalget att målsäganden skulle ges möjlighet till ett samtal med bistandsadvokat om inte målsäganden uttryckte att hon eller han inte önskade det. Bestämmelsen som infördes i § 741 a stk 2 2 pkt fick således samma utformning som den som gäller förordnande av bistandsadvokat i våldtäktsmål. Straffrettsplejeudvalget menade emellertid att ställningstaganden som inte kunde uppskjutas och nödvändiga åtgärder i förundersökningen måste kunna tas utan bistandsadvokatens närvaro. Sådana fall i vilka polisanmälan gjordes en tid efter brottet skulle inte enligt utredningen, orsaka problem men om en anmälan däremot gjorts kort tid efter en våldtäkt måste förhör kunna hållas inom ett dygn. I de fallen skulle förhör inte kunna skjutas upp med motiveringen att bistandsadvokat inte kunde närvara. Vissa överväganden gjordes om huruvida den inledande kontakten mellan bistandsadvokaten och målsäganden borde ske per telefon. Utredningen menade att ett personligt sammanträffande emellertid var att föredra men att en telefonkontakt kunde erbjudas målsägande som önskade det (ss. 59–62).

I syfte att underlätta för målsäganden föreslog Straffrettsplejeudvalget också att frågor som rör den tilltalades frånvaro vid huvudförhandling, skulle avgöras före en huvudförhandling. Därför ansåg Straffrettsplejeudvalget att åklagaren, senast i samband med att bevisförteckning levereras till rätten, ska underrätta försvararen och rätten om önskemål att den tilltalade ska lämna rättssalen (ss. 73–78).

Straffrettsplejeudvalget hade uppgiften att ta ställning till bistandsadvokatens processuella ställning och till bistandsadvokatens möjlighet att hålla inledande förhör med målsäganden och det skulle eventuellt föreslå att bistandsadvokaten skulle få komma med ny bevisföring. Inledningsvis slog utredningen fast principen att åklagaren för talan i brottmål. Därför menade

utredningen att frågan reste principiella spörsmål eftersom bistandsadvokaten, om denne skulle hålla förhör med målsäganden skulle bli indragen på ett område som hörde till åklagarmyndigheten. Med motiveringen att bistandsadvokaten inte fick agera som en extra åklagare fann utredningen att bistandsadvokaten inte borde föra talan i skuldfrågor eller föra fram ny bevisning (ss. 69–72). Som en allmän kommentar till sina överväganden skriver Strafferettsplejeudvalget i Betænkning nr 1458 att ”välgrundade strävanden att tillförsäkra målsäganden en bättre rättslig ställning inte får kompromettera grundläggande principer i straffprocessen” (s. 64).

Förutom ett önskemål om bättre aktinsikt tydde inte utredningens enkätsvar på att det fanns några särskilda önskemål om en utvidgning av advokatens rättigheter eller befogenheter. Utredningen föreslog också att bistandsadvokatens tillgång till dokument under förundersökningen skulle utvidgas liksom att bistandsadvokaten skulle ha rätt att protestera mot bevisföring i strid med retsplejeloven rörande målsägandens tidigare sexuella uppträdande (ss. 67 och s. 78). I remissbehandlingen av betänkandet 1458/2005 framhöll Advokatrådet att bistandsadvokaten borde få ett obetingat krav på aktinsikt eftersom advokaterna var vana att hantera sådana situationer där de anmodades att inte vidarebefordra upplysningar till klienten (s. 48).

Strafferettsplejeudvalget övervägde i betänkandet 1458/2005 om det borde införas ett särskilt krav på utbildning för bistandsadvokater, särskilt med avseende på de psykologiska uppgifter som uppdraget omfattar. Övervägandena ledde emellertid fram till att utredningen inte föreslog något sådant krav för bistandsadvokater, först och främst med tanke på att det skulle medföra praktiska problem. I andra hand anförde Strafferettsplejeudvalget att många advokater som arbetar som bistandsadvokater, i synnerhet de som är beneficierade, redan har erfarenhet av att hjälpa människor som befinner sig i pressande situationer. Utredningen menade också att det inte är en uppgift för advokater att ombesörja psykologiskt bistånd utan bara att se till att målsäganden får sådant stöd (ss. 53–54).

Lagförslaget antogs av Folketinget den 14 juni 2005 och trädde i kraft den 1 juli 2005 genom Lov nr 558 af 24 juni 2005 om ændring af retsplejloven Forbedring af voldtægtsfres retsstilling m. v. og beskikkelse af bistandsadvokat for pårørende til afdøde i straffesager mod politipersonale.

15.2 NORGE

15.2.1 Inledning

Begreppet målsäganden har inte definierats i lagstiftningen men enligt avhandlingen *Mellom tvekamp og inkvisisjon* har definitionen av målsäganden eller "fornærmet" i norsk lagstiftning utvecklats i Högsta Domstolens praxis och i juridisk teori, där man utgått från att den som har ett rättskrav och att den som har lidit skada anses som målsägande. Framförallt har intresses teorin, d v s teorin om vem som är skyddsobjektet för ett straffbud, varit central vid bestämmandet om vem som är målsäganden (ss. 193–196).

Målsäganden har en rättslig ställning i Norge som enligt rapporten *Kontradiksjon og verdighet*, är någonstans mitt emellan den ställning som målsäganden har i den svenska och den danska rättsprocessen. Som huvudregel har målsäganden i Norge inte partsställning (ss. 61–62) Målsäganden har vittnesplikt och vittnar i domstol under ed. Även om rätten till bistandsadvokat är oberoende av målsägandens ställning som part är det viktigt att klargöra huruvida målsäganden är part eller inte eftersom bistandsadvokatens behörighet är knuten till målsägandens rättigheter.

Bestämmelser om målsäganden liksom om bistandsadvokat finns i straffprocesslagen, lov av 22.05.1981 nr 25 om rettergangmåten i straffesaker.

Målsäganden kan få ställning som part genom att föra enskild talan och genom att biträda talan. Målsäganden som för talan om ersättning har rätt att delta vid huvudförhandlingen, att föra bevis och hålla slutplädering samt att bli informerad om att förundersökningen nedlagts eller att åtal väckts. När målsäganden för talan om ersättning är partsrättigheterna begränsade till sådana frågor som gäller ersättningskravet. Det anges i *Kontradiktjon og verdighet* att det inte har ansetts ha större betydelse i praktiken eftersom många frågor i skuldfrågan får betydelse för ersättningskravet (s. 65).

Det har rått delade meningar om målsägandens rättsliga ställning i Norge och frågan har varit aktuell i lagstiftningssammanhang ett flertal gånger under de senaste decennierna. Ett sätt att stärka målsägandens ställning var reglerna om bistandsadvokat som infördes 1981. Det s k Offerutvalget som tillsattes 1988 fick mandat att stärka målsägandens processuella ställning. Utredningen

föreslog i sitt betänkande Sterkere vern og økt støtte for kriminalitetsofre (NOU 1992:16), att målsäganden skulle ges insyn i förundersökningen. Offerutvalget ville utveckla brottsoffrets rätt till information om rättsprocessen och föreslog att målsäganden skulle få avge en sk offererkläring. Utredningen föreslog att justitiedepartementet skulle utarbeta skriftlig information till brottsoffer. Dessutom ville utredningen utvidga möjligheterna att låta målsäganden avge vittnesmål utan att den tilltalade var närvarande. Några av Offerutvalgets förslag gällde också förändringar i lagstiftningen om bistandsadvokat (ss. 34–35 och ss. 36–38).

Ett skäl till att frågan om målsägandens rättsliga ställning blivit aktuell i Norge under senare år är EU:s rambeslut om brottsoffrets ställning i straffrättsliga förfaranden. Doktor Anne Robberstad som disputerade på en avhandling om målsägandens ställning i rättsprocessen, Mellom tvekamp og inkvisisjon, fick av det norska justitiedepartementet uppdraget att skriva en översikt av rättsläget gällande målsägandens ställning i de nordiska länderna. Rapporten med titeln Kontradiksjon og verdighet, som publicerades 2002 kom att utgöra underlag för utredningar i både Norge och Danmark. Robberstad anger i sin bok Bistandsadvokaten att titeln Kontradiksjon og verdighet syftar på de skäl som hon ansett vara tyngst vägande för att målsäganden ska ges partsrättigheter fullt ut (s. 293). Enligt Robberstad i Kontradiksjon og verdighet är reglerna om målsägandens partsställning i Norge omtvistade och oklara (s. 67). Den åsikten framförs också i en artikel med titeln Fornærmedes partsstilling og bistandsadvokatens rolle, skriven av Anne Bohinen, en advokat som regelmässigt tar uppdrag som bistandsadvokat (s. 220). Robberstad förordade i Kontradiksjon og verdighet en grundläggande förändring av målsägandens ställning i brottmålsprocessen, vilket bl a skulle innebära att målsäganden fick partsställning. Hon gav flera argument för det, bl a hänsyn till målsägandens legitima intressen och de internationella förpliktelserna (ss. 68–74). Robberstads inställning är att brottet inte bör styra om målsäganden får rättslig ställning som part eller inte utan att målsäganden bör ges en möjlighet att få ställning som part och detta skulle vara frivilligt. Robberstad ger i rapporten flera förslag på förändringar i lagstiftningen, bl a om målsägandens närvaro vid förhandlingar, insyn i dokumentation och rätt att kallas till förhandlingar (ss. 91–108).

Bistandsadvokaten infördes i norsk rätt för att stärka målsägandens ställning, men Anne Robberstad har i sin avhandling

Mellom tvekamp og inkvisisjon anført att ordningen med bistandsadvokat inte gett målsäganden några processuella rättigheter. Däremot anser hon att bistandsadvokaten kan utnyttja målsägandens handlingsmöjligheter på ett mer effektivt sätt än målsäganden själv (ss. 307–308).

15.2.2 Bakgrund

Enligt norsk lagstiftning kan målsäganden få advokathjälp på det offentliga bekostnad eller ”rett till advokat for den fornærmede”. Bestämmelserna finns i kapitel 9 i straffprocesslagen och infördes genom lov 12 juni 1981 nr 66.

Det finns ingen officiell uppdelning av privata och offentliga bistandsadvokater men målsäganden har en rätt att låta sig företrädas av ett ombud även om det inte betalas av staten. Bistandsadvokat är det ord som oftast används men lagstiftningen talar om ”fornærmedes advokat”. Bestämmelserna om bistandsadvokat togs in som ett eget kapitel i den dåvarande straffprocesslagen, sedermera i den nya straffprocesslagen som trädde i kraft 1985. Ordet bistandsadvokat har kommit att användas i en vidare mening för advokater som bistår enskilda i olika sammanhang men bör enligt Robberstad i Bistandsadvokaten, reserveras för advokater som förordnas enligt kapitel 9 a i straffprocesslagen (s. 35).

Det var en juridisk rådgivningsverksamhet för kvinnor som tog initiativ till ordningen med bistandsadvokat i Norge. De ställde krav på att våldtagna kvinnor skulle ha någon med sig på förhör för att skydda dem från osakliga frågor. Förslaget bottnade i en kritik mot polisens uppträdande mot offren i sexualbrottsmål. Regeringen hoppades att en effekt av lagstiftningen skulle bli att fler brottsoffer skulle anmäla våldtäkt.

Bestämmelserna om bistandsadvokat kom till bara ett år efter det att den danska lagen om juridiskt bistånd till målsäganden trätt i kraft. Robberstad visar i boken Bistandsadvokaten att den norska lagen om rättsligt bistånd åt målsägande i stora delar hade den danska lagstiftningen som förebild (s. 20). Ungefär samma argumentation förekommer i förarbetena till lagstiftningen i både Danmark och Norge. Ett motiv för lagstiftningen i Norge var att målsäganden skulle skonas från de påfrestningar som en rättsprocess kunde medföra. På samma grunder som i Danmark begränsades lagen inledningsvis till bestämmelser om våldtäkt och

våldtäktsliknande förhållande, d v s till §§ 192–194 i strafflagen. Lagen omfattar nu de flesta sexualbrott och under vissa omständigheter även andra brott.

Lagstiftningen om bistandsadvokat har ändrats ett antal gånger. Vid den första utvidgningen kom lagen att omfatta bestämmelserna om sexuellt umgänge med barn i §§ 195–196 strafflagen. Den mest betydande ändringen av den norska lagstiftningen genomfördes 1994. Då utökades möjligheterna att få bistandsadvokat för sexuella övergrepp mot barn och för övriga sexualbrott eller för alla brott som orsakat väsentlig skada på hälsa och välfärd (NOU 2006:10 s. 188). Det skedde genom ikraftträdandet av lov av 1 juli 1994 nr. 50. Ändringen har ansetts principiellt viktig men enligt ordalydelsen är den i första hand inriktad på mycket allvarlig brottslighet. Ändringen gjorde att kvinnor som utsatts för våld i nära relationer gavs en möjlighet att få bistandsadvokat. Ett stort antal fall utslöts ändå från lagens tillämpningsområde, eftersom lagen formulerades så att brottet skulle ha förorsakat betydlig skada. Genom lov 11 augusti 2000 nr 76 ändrades lagen och ytterligare några sexualbrott kom att omfattas av lagens tillämpningsområde.

År 2003 blev rätten till bistandsadvokat utvidgad genom lov 10 januari 2003 nr 2 till att gälla mål om överträdelse av besöksförbud i enlighet med straffprocesslagens § 222 a jfr strafflagens § 342 första ledet bokstav c. Samtidig infördes en rätt för målsäganden att biträdas av bistandsadvokat när ett ärende om besöksförbud i eget hem behandlades i rätten. Det innebar att den som besöksförbudet var avsett att skyddas kunde biträdas av en bistandsadvokat.

Under 2004 blev rätten till bistandsadvokat utvidgad till att gälla vissa grupper av efterlevande och till ärenden om tvångsäktenskap. Det skedde genom att lov 2 juli 2004 nr. 61 och lov nr 62 trädde i kraft.

Den allra senaste lagändringen kom till stånd 2005 och gällde s k kontaktförbud, vilket är en straffrättslig sanktion i strafflagen § 33 tredje ledet, som betyder att en person som är dömd för ett brott kan förbjudas att uppehålla sig i sitt hem. Det skiljer sig från besöksförbudet som är en förebyggande åtgärd. En bistandsadvokat kan förordnas vid meddelande av kontaktförbud enligt § 33 tredje ledet strafflagen men även vid överträdelse av kontaktförbud (ss. 186–187).

En utredning om mäns våld mot kvinnor i nära relationer, Kvinnevoldsutvalget, föreslog i betänkandet Retten til et liv uten vold (NOU 2003:31), flera förändringar i lagstiftningen om

bistandsadvokat, bl a att lagstiftningen skulle omfatta ärenden gällande våld mot kvinnor (s. 14 och ss. 157–158). Utredningen önskade även att polisen skulle utarbeta informationsmaterial och utveckla sina rutiner för information om bistandsadvokat (s. 149). Vidare föreslog utredningen att målsägande skulle ges rätt att delta i alla förhandlingar, rätt att få insyn i handlingar på samma sätt som den misstänkte och att få reda på innehållet i förundersökningsprotokollet (ss. 158–159). Slutligen menade utredningen att barn som sett sina mödrar utsättas för våld skulle ges rätt till en egen advokat (s. 174).

15.2.3 Lagens tillämpningsområde

Gränsdragningen mellan privata och offentliga intressen har haft betydelse för vilka målsägande som kan biträdas av bistandsadvokat i Norge. Endast sådana straffrättsliga bestämmelser som skyddar privata intressen ger rätt till bistandsadvokat. Bestämmelserna om sexualbrott mot barn ansågs tidigare skydda offentliga intressen. Robberstad visar i boken *Bistandsadvokaten* att lagen behövde ändras för att bistandsadvokat skulle kunna förordnas för incestoffer (s. 42).

De norska reglerna om advokat till målsäganden ges enligt två olika modeller. Betänkandet *Fornærmede i straffeprosessen – nytt perspektiv og nye rettigheter* (NOU 2006:10) visar att rätten till bistandsadvokat gäller för målsägande i dess snävare betydelse, d v s inte för skadelidande i en vidare mening (s. 31). Vid en rad sexualbrott är det en absolut rättighet för målsäganden att en bistandsadvokat förordnas. Det betyder att rätten ska förordna advokat på målsägandens begäran, oavsett skälen till det. Vid övriga sexualbrott, sexuell handling med någon som inte samtyckt eller med barn under 16 år och sexuellt ofredande (sexuell atferd) §§ 200–201 strafflagen, kan bistandsadvokat också förordnas men enligt andra regler. Det påpekas i betänkandet att strafflagens bestämmelser om sexualbrott är delvis överlappande vilket gör att om en straffbestämmelse inte utgör en förutsättning för att förordna en bistandsadvokat kan en annan bestämmelse göra det (s. 51).

När målsäganden utsatts för en rad andra brott, d v s de brott som nämns i § 107 första ledet andra punkten straffprocesslagen, förordnas bistandsadvokat efter en behovsprövning. Att en advokat förordnas i de här situationerna är ingen rätt för målsäganden. I de

här fallen är möjligheten att få bistandsadvokat inte beroende på vilken typ av lagöverträdelse det rör sig om utan på vilka följder som offret orsakats. Det typiska användningsområdet är dock våldsbrott. Behovet av advokat avgörs efter en konkret värdering av offrets situation. Huvudregeln i förarbetena är att målsäganden har behov av advokat när brottet lett till en betydande skada eller om man kan förutse att målsäganden kommer att få betydande skada till följd av den brottsliga handlingen. Betydande skada är ett rättsligt begrepp som återkommer på många ställen i lagstiftningen. Offret har i många av de här fallen komplicerade ersättningskrav men ersättningskravet är inte en förutsättning för att få bistandsadvokat. Bedömningen är skönsmässig och restriktiv. Uttrycket betydlig skada ska enligt förarbetena (Ot prp. nr 33 1993-94) förstås på samma sätt som i § 9 strafflagen, d v s det ska röra sig om en skada som gör att någon mister eller får väsentligt nedsatt syn, förlorar hörsel, tal- eller fortplantningsförmåga, blir vanför, arbetsoduglig, får en utseendemässig skada, blir livsfarligt eller långvarigt sjuk eller orsakas allvarlig psykisk skada (ss. 51-52). Kvinnor som utsatts för våld i en nära relation har inte rätt till en bistandsadvokat.

I Norge kan besöksförbud utfärdas av åklagarmyndigheten i enlighet med § 222 a andra ledet andra punkten straffprocesslagen, om det finns grund att tro att en person kommer att begå en straffbar handling mot en annan person, förfölja någon eller kränka någons frid. Den som har behov av skydd då ett besöksförbud om intrång i eget hem ska prövas av rätten har en rätt till bistandsadvokat. Rätten gäller såväl när åklagarmyndigheten för frågan om besöksförbud inför rätta som när den som önskar ett besöksförbud fått ett avslag på en begäran om besöksförbud av åklagarmyndigheten. Rätten gäller enbart besöksförbud i eget hem och inte andra former av besöksförbud.

Bistandsadvokat kan också enligt § 107 a andra ledet tredje punkten straffprocesslagen, förordnas för personer som inte är i stånd att själva ta till vara sin rätt. Enligt bestämmelsen kan rätten vid särskilda tillfällen när målsäganden har avlidit eller av andra skäl inte är i stånd att begära en bistandsadvokat utse en advokat för att ta till vara de intressen som målsäganden och målsägandens närmaste har. Reglerna ska tillämpas restriktivt. På senare år har det emellertid blivit vanligare att anhöriga till dem som mördats får bistandsadvokat.

En rätt till bistandsadvokat finns också vid brottet tvångs- äktenskap, strafflagens § 222 andra ledet.

15.2.4 Bistandsadvokatens uppgifter

Bistandsadvokatens uppgifter liknar de uppgifter som målsägandebiträdet i Sverige och bistandsadvokaten i Danmark har. Liksom de danska och svenska förarbetena framhåller de norska förarbetena (Op.prp. nr 63 1980-81), att bistandsadvokaten inte får uppträda som extra åklagare (s. 9).

Lagstiftaren har i bestämmelsen § 107 c, första ledet straffprocesslagen, delat upp bistandsadvokatens uppgifter i sådana uppgifter som har renodlat juridisk karaktär och uppgifter som inte har juridisk karaktär. Indelningen har emellertid inga särskilda konsekvenser. Rent allmänt ska advokaten enligt straffprocesslagen § 107 c första ledet, verka för målsägandens intressen under förundersökning och huvudförhandling och ge ”den hjälp och det stöd som är naturligt och rimligt i samband med brottmålet.” Lagen ger ingen ledning i frågan om vilka målsägandens intressen är. Den förutsätter att bistandsadvokaten agerar efter målsägandens behov i det enskilda fallet. Förarbetena betonar uppdragets professionella karaktär och den omständigheten att advokatens egen värdering av vad som är målsägandens intressen är väsentlig i sammanhanget. Robberstad har i Bistandsadvokaten framhållit att uppdraget bör ses utifrån advokatrollen och brottsoffrets primära behov (s. 123). Att bistandsadvokatens uppgifter går utöver de rent juridiska påtalas i offentlig information om bistandsadvokat. I betänkandet Fornærmede i straffeprosessen – nytt perspektiv og nye rettigheter (NOU 2006:10) påpekas det att det har rått osäkerhet om lagen är uttömmande vad gäller bistandsadvokatens uppgifter i 107 c andra fjärde ledet straffprocesslagen (ss.179–180).

Uppgifter av icke juridisk natur som tas upp i förarbetena (Op.prp.nr 63 1980-81) är att bistandsadvokaten ska samtala med målsäganden och målsägandens anhöriga och förmedla kontakt med institutioner som kan ge hjälp och stöd till målsäganden såsom till exempel sjukvård och socialtjänst. Vanligt förekommande uppgifter för en bistandsadvokat i Norge är också att tillhandahålla information, förmedla kontakter samt förbereda och utföra talan i ersättningsfrågan. Förarbetena nämner även att bistandsadvokaten kan ta initiativ till utredningsåtgärder men det är inte lagreglerat (s. 20).

Bistandsadvokatens roll i det inledande skedet av rättsprocessen är viktig i Norge. Skälen till det är att advokatens uppgift att föra skadeståndstalan inte varit självklar på samma sätt som i Sverige,

men också att advokater i Norge kan bistå målsäganden redan innan en polisanmälan görs.

Målsäganden har också till skillnad från i Sverige rätt till viss dokumentinsyn innan åtalet väckts, såvida det inte kan vara till skada för förundersökningen. Därför tillmäts bistandsadvokatens uppgift med att informera både målsäganden och åklagaren stor betydelse (s. 55). I Norge har polisen och bistandsadvokaten ett nära samarbete eftersom bistandsadvokaten oftast kommer in i ett tidigt skede av rättsprocessen.

Under förundersökningen kan bistandsadvokaten bistå målsägande med att hålla målsäganden underrättad om sakens gång, förbereda målsäganden för huvudförhandling, gå igenom handlingar, etablera kontakter med myndigheter och organisationer, och bistå målsäganden med förberedande av ersättningskrav, genom att skaffa målsäganden insyn i förundersökningen samt överhuvudtaget genom att bevaka tempo och kvalitén på utredningen (s. 181). Bistandsadvokaten ska enligt § 107 c andra stycket straffprocesslagen kallas till förhör.

Om målsäganden är part och för talan har bistandsadvokaten rätt att hålla inledningsanförande, ställa frågor till den tilltalade och till vittnen och att hålla slutanförande. Hon eller han har också rätt att uttala sig i sådana processuella frågor som angår målsäganden. Bistandsadvokatens uppgift upphör inte efter det att dom fallit utan i bistandsadvokatens uppgifter ingår enligt praxis att ansöka om skvoldsoffererstatning, dvs statlig ersättning till brottsoffer (s. 187). Robberstad anför i Bistandsadvokaten att det också är bistandsadvokatens uppgift att förklara domen (s. 85).

15.2.5 Förordnande av bistandsadvokat

Polisen ska samband med att polisanmälan görs enligt § 107 a straffprocesslagen informera målsäganden om möjligheten att bistandsadvokat kan förordnas, om att målsäganden har rätt att vänta med att avge sitt vittnesmål till det att bistandsadvokaten är närvarande och hur bistandsadvokaten ersätts. Lagen anger också att informationen ska dokumenteras i anmälan. Polisen har emellertid inte genom sitt datasystem möjlighet att kontrollera att sådan information getts.

Bistandsadvokat förordnas på begäran av rätten enligt § 107 b straffprocesslagen. En framställan om förordnande av advokat ska inges omedelbart efter det att ett önskemål framställts av

målsäganden. Oftast inges framställan av advokaten själv men det kan även göras av målsäganden eller polisen.

Huvudregeln enligt § 107 b 1 led 2–4 är att målsäganden ska ges rätt att välja en advokat som hon eller han har förtroende för. Det finns emellertid undantag från den bestämmelsen, om det skulle medföra en försening eller förhållandena annars gör det olämpligt men Robberstad anger i Bistandsadvokaten att den bestämmelsen inte bör gälla längre än till det mer akuta förundersökningsstadiet (s. 48). Den norska advokatföreningen ger ut en lista på advokater som arbetar som bistandsadvokater. Den som tar uppdrag som bistandsadvokat ska ha en egen advokatlicens eller auktorisation som advokatfullmäktig.

Polisen ger inte brottsoffer råd om vem som kan önskas som bistandsadvokat. Det är emellertid relativt sällsynt att polisen behöver bistå målsäganden med val av advokat eftersom offret ofta kommer till polisen från en ideell organisation, ett kriscentrum eller i sällskap med en person från en sådan institution där man ger målsägande råd om bistandsadvokat.

Målsäganden har under förundersökningen rätt att vänta med att yttra sig tills bistandsadvokaten är närvarande. En advokat tillkallas av polis för att närvara under polisförhör. I brådskande fall när målsäganden ska höras kan polisen enligt § 107 b straffprocesslagen tillkalla en advokat som bistår målsäganden trots att ett förordnande inte skett.

15.2.6 Skadeståndsanspråk

Krav som hänför sig till brottmålet men som inte gäller straffet, tex en talan om ersättning benämns enligt Fornærmede i straffeprosessen – nytt perspektiv og nye rettigheter (NOU 2006:10) som ett borgerligt rettskrav (s. 63). Enligt § 3 straffprocesslagen behandlas i brottmålet enligt de straffprocessuella bestämmelserna. Både åklagaren och målsäganden kan yrka ersättning i samband med brottmålet. Rättens möjligheter att avvisa en ersättningstalan ser olika ut beroende på vem som för talan. Åklagarmyndigheten har enligt § 427 andra ledet straffprocesslagen en skyldighet att föra talan på målsägandens vägnar om målsäganden önskar det. Detta sker, bla enligt Fornærmedeutvalget inte regelmässigt och inte heller på ett tillfredställande sätt (s. 23).

Bistandsadvokatens uppgift med ersättningskravet berörs i § 107 c fjärde ledet straffprocesslagen, som säger att bistandsadvokaten ska ges tillfälle till att uttala sig om ett borgerligt rättskrav för målsäganden, även när kravet drivs av åklagarmyndigheten. Även om det inte sägs uttryckligen är det klart att det är bistandsadvokatens uppgift att hjälpa målsäganden med att förbereda och yrka ersättning när talan om ersättning förs av åklagarmyndigheten.

15.2.7 Annat stöd till målsäganden

En utgångspunkt för bestämmelser om bistånd till målsägande i norsk rätt har enligt betänkandet *Sterkere vern og økt støtte for kriminalitetsofre* (NOU 1992:16) varit att målsäganden själv ska stå för kostnader för juridisk hjälp i ett brottmål (s. 23). En annan grundsats för den norska lagstiftningen är att s k fri rättshjälp utgår efter behovsprövning.

För målsägande som inte ges bistandsadvokat finns möjlighet att få juridisk rådgivning och juridiskt ombud genom rättshjälpslagen, s k fritt rettsråd eller i civila mål fri sakförrel och retsgebyr. Fritt rettsråd innebär rådgivning i ärenden som förs utanför domstol, medan ärenden inför domstol kräver s k retsgebyr. Sådan rättshjälp kan ges i tio timmar oavsett hur målsägandens ekonomiska förhållanden ser ut. Advokaten kan därutöver söka mer hjälp om det kan motiveras. Biståndet enligt rättshjälpslagen är således begränsat i förhållande till det bistånd som ges av bistandsadvokat. En advokat som förordnats enligt rättshjälpslagen kan utöva målsägandens rättigheter, medan bestämmelserna om bistandsadvokaten är mer detaljreglerade eftersom bistandsadvokaten har särskilda rättigheter enligt den lagstiftningen.

Kvinnor som utsatts för våld i en nära relation har en särskild ställning eftersom de kan ges rättshjälp utan behovsprövning enligt rättshjälpslagen § 11 första ledet nr 6. Bestämmelsen omfattar även hjälp till målsäganden vid huvudförhandlingen (s. 62).

En advokat som bistår ett brottsoffer före en polisanmälan omfattas av lagstiftningen om bistandsadvokat, om brottet senare polisanmäls. Tidigare fanns en ordning enligt vilken brottsoffer utan behovsprövning kunde få juridisk hjälp före en polisanmälan trots att brottsoffret valde att inte polisanmäla. Den baserade sig på cirkulär, rundskriv G 294/81 och G 238/83, som har upphävts. Fornærmedeutvalget har i betänkandet *Fornærmede i straffe-*

processen nytt perspektiv og nye rettigheter (NOU 2006:10) foreslagit att den ordningen återinförs (ss. 180–181).

15.2.8 Fornærmedeutvalget

Mot bakgrund av rapporten Kontradiksjon og verdighet tillsattes 2004 en ny utredning med oppgiften att stärka målsägandens och anhörigas ställning i rättsprocessen, Utvalget som skal utrede styrking av fornærmedes og pårørendes straffprocessuelle stilling eller det skal Fornærmedeutvalget. Utredningens oppdrag gick ut på att utreda om målsägande generellt borde ges partsställning, om särskilda grupper av offer borde få sådan ställning och om anhöriga till målsägande skulle få ställning som part. Enligt mandatet skulle utredningen beakta rapporten Kontradiksjon og verdighet liksom betänkandet Retten til et liv uten vold (NOU 2003:31). För det fall utredningen inte skulle föreslå att målsäganden skulle få ställning som part, skulle den enligt betänkandet och direktiven utreda om målsägandens ställning kunde stärkas enligt gällande ordning. I anslutning till de frågorna skulle utredningen också se över lagstiftningen om bistandsadvokat och utreda om bistandsadvokatens rättigheter skulle klargöras eller ändras. Utredningen skulle också undersöka om möjligheten att få bistandsadvokat borde utvidgas till familjevåld och människohandel och om bistandsadvokat skulle förordnas för målsäganden utsatta för brott i utlandet (s. 13 och Kongelig resolusjon 2 juli 2004).

Utredningen presenterade sitt betänkande Fornærmede i straffeprosessen – nytt perspektiv og nye rettigheter (NOU 2006:10) i maj 2006.

Utredningen bedrev sitt arbete bl a genom en kartläggning av vilka behov och önskemål målsäganden har i rättprocessen (s. 15). När det gäller målsägandens ställning uttalar utredningen att ”tiden är definitivt inne för att justera kursen inom straffprocessen så att målsägandens legitima intressen i målet reflekteras i lagstiftningen. Utredningen fortsätter med att ”stärks inte målsägandens ställning kan rättsvæsendet komma i otakt med den allmänna rättsuppfattningen” (s. 124).

I betänkandet kommenterar utredningen och tillbakavisar det synsätt som ger uttryck för att ökade rättigheter till målsäganden ger en orättfärdig ”två mot en” situation. Den bilden anser utredningen är felaktig eftersom avsikten i brottmål är att nå ett

riktigt resultat och garantera rättssäkerhet så långt det är möjligt (ss. 16–17).

Utredningen föreslår att målsägandens ställning bör stärkas i vissa mål. Däremot vill inte utredningen föreslå att målsäganden ska ges partsställning generellt, inte heller att målsäganden ges rätt att klaga i skuldfrågan och över straffet. Målsägande i brott som orsakat allvarliga integritetskränkningar, d v s allvarliga våldsbrott och sexualbrott, ska ges utökade rättigheter. Utredningen presenterar en rad olika åtgärder som förstärker målsägandens ställning under olika stadier av rättsprocessen. För att synliggöra målsägandens ställning i lagstiftningen föreslår utredningen att de nya bestämmelserna om målsäganden samlas i ett särskilt kapitel (ss. 17–18). Bland annat föreslås att målsäganden ska ges rätt att avge en förklaring om konsekvenserna av brottet, en s k victim impact statement (s. 241). Utredningen föreslår också att målsägande som önskar ett möte med åklagaren ska få träffa åklagaren före huvudförhandlingen (s.149).

En utgångspunkt för utredningen har varit att målsägandens nya rättigheter ska utövas genom advokaten eller under vägledning av advokaten, vilket ska underlätta såväl för målsäganden själv som för rättväsendets representanter. Utredningen konstaterar att bistandsadvokatens uppgifter har uppfattats som oklara och att de praktiserats på olika sätt på olika ställen. Inledningsvis påpekar utredningen att eftersom det är förbehållet åklagaren att väcka åtal, att bestämma om åtalets innehåll och att processa i frågor rörande skuld och straff, detta med nödvändighet måste medföra begränsningar i bistandsadvokatens rättigheter (s. 17 och s. 179). Lagstiftningen ger enligt betänkandet bistandsadvokaten vissa rättigheter i anslutning till ersättningskravet, men därutöver bör enligt utredningen bistandsadvokaten också utöva de rättigheter som har med själva ansvarsfrågan att göra.

Utredningen menar att det bör införas en uttrycklig bestämmelse om att bistandsadvokaten kan anmoda polis och åklagare att vidta ytterligare åtgärder i utredningen. Utredningen föreslår vidare att bistandsadvokaten ska kunna ställa frågor till den tilltalade, till andra vittnen och sakkunniga och att bestämmelsen om att bistandsadvokaten ska kunna lämna rättssalen tas bort. Slutligen föreslår utredningen en utvidgning och ett klargörande av bistandsadvokatens uppgifter i anslutning till målsägandens ersättningskrav.

En annan slutsats som utredningen drar är att det finns en varierande kvalitet på bistandsadvokaternas insatser och att dessa inte helt sällan präglas av bristande erfarenhet och juridiska

kunskaper (s. 203). De nya regler och rättigheter som föreslås för målsägande i vissa brott avses påverka bistandsadvokatens roll och ska innebära en förstärkning av bistandsadvokatens möjligheter att bidra till målets upplysning (s. 179). Sammanfattningsvis vill utredningen öka bistandsadvokatens uppgifter och göra det mer attraktivt att vara bistandsadvokat (s. 22).

Ett viktigt förslag som presenteras i betänkandet är att målsäganden i ärenden som omfattas av lagstiftningen om bistandsadvokat före en polisanmälan ska ges rätt till bistandsadvokat för konsultation och rådgivning om ett brott bör anmälas. Därför föreslår utredningen att tidigare gällande reglerna om fri rättshjälp genom bistandsadvokat före polisanmälan återinförs (s. 180).

I frågan om ordningen med bistandsadvokat bör utvidgas till fler måltyper gör utredningen en genomgång av olika brottstyper. Först och främst är det enligt utredningens mening offer för allvarlig kriminalitet som har behov av bistandsadvokat. I utredningens värdering av vilka måltyper som bör ge rätt till förordnande av bistandsadvokat är utgångspunkten den grad av integritetskränkning som offret har orsakats, liksom om förundersökning och huvudförhandling kan anses särskilt belastande för offren vid vissa brott. I särställning, menar utredningen, står ärenden gällande våld i nära relationer på grund av den beroendeställning och det styrkeförhållande som råder mellan den misstänkte och målsäganden. Den gällande ordningen med fri rättshjälp för målsäganden i sådana situationer är inte tillräcklig, menar utredningen och därför bör lagstiftningen gällande bistandsadvokat utvidgas till att omfatta våld i nära relationer, inte bara mellan sambor utan även mellan släktingar i rakt upp och nedstigande led.

Utredningen menar att mycket talar för att göra det straffbart att låta barn bevittna våld mot en förälder, när gärningsmannen är gift eller sambo med målsäganden. I likhet med Kvinnevoldsutvalget menar Fornärmedeutvalget därför att det bör övervägas om barn som bevittnat våld ska få rätt till bistandsadvokat (ss. 193–194). Vidare föreslår utredningen att rätten till bistandsadvokat utvidgas till att gälla vissa sexualbrott mot barn och brotten könsstympning och människohandel (ss. 194–196).

Enligt gällande rätt ska det vid en rad brott prövas om brottet har medfört betydlig skada för att bistandsadvokat ska kunna förordnas. Utredningen uttalar i sammanhanget att det är önskvärt att reglerna på området är så klara och förutsägbara som möjligt. Utredningen föreslår att kravet om behovsprövning i § 107 a första

ledet, andra punkten straffprocesslagen, som gäller övriga brott utgår eftersom utredningen antar att när målsäganden har orsakats en betydlig skada, det bara undantagsvis är aktuellt för rätten att avslå en framställan om förordnande av bistandsadvokat eftersom ett behov saknas. På de grunderna finns det enligt utredningens mening inte orsak att behålla kravet att rätten ska företa en konkret värdering av behovet av bistandsadvokat (s. 191).

I fråga om förordnande av bistandsadvokat vid besöksförbud finns det behov av klargöranden menar utredningen och föreslår att rätten till bistandsadvokat utvidgas till att gälla alla mål gällande besöksförbud på grund av möjlig överträdelse av strafflagens § 219, d v s våld i nära relationer (s. 197).

Bestämmelsen om bistandsadvokat till den som inte är i stånd att ta tillvar sina rättigheter förslås också ändrad. Enligt utredningens mening kommer personer som på grund av en straffbestämmelses art har krav på bistandsadvokat efter allmänna regler i en sämre ställning eftersom de inte är i stånd att framställa begäran om förordnande själva, då det enligt lagen krävs att det "föreligger ett särskilt tillfälle". Den utformningen av lagstiftningen har fått till följd att målsägande som är så svårt skadade att de inte är i stånd att framställa en begäran om förordnande av bistandsadvokat, inte har samma rätt till advokat som en målsägande som utsatts för samma typ av brott men inte är svårt skadad (s. 198).

Mot bakgrund av den osäkerhet som rätt rörande bistandsadvokatens uppgifter och befogenheter föreslår utredningen en uttrycklig bestämmelse om att bistandsadvokaten ska ha rätt att närvara vid olika åtgärder och steg som vidtas i förundersökningen, såsom rekonstruktioner, konfrontationsparader men också läkarundersökningar (s. 181).

Eftersom det enligt utredningens mening behövs en generell förbättring av kvaliteten på bistandsadvokater, föreslår utredningen ett system med "fasta bistandsadvokater" vid domstolarna i likhet med det system som gäller för försvarare. Polisen kan upplysa målsägande om vilka som är s k fasta advokater och genom det systemet kan ett jourssystem för bistandsadvokater etableras. Utredningen föreslår att ett moment av betydelse vid val av advokat bör vara att advokaten har genomgått utbildning för bistandsadvokat. Utredningen menar att de klargöranden som görs i betänkandet kommer att leda till att arbetet som bistandsadvokat blir mer intressant och att rollen som bistandsadvokat blir mer avgränsad men också mer aktiv (s. 203).

15.3 FINLAND

15.3.1 Inledning

En uttrycklig definition om vem som ska anses vara målsägande saknas i den finländska lagstiftningen. I praxis tillämpas sådana definitioner av målsäganden som utformats i doktrinen i kombination med normer som grundar sig på rättspraxis. Behovet av att definiera begreppet målsäganden i lagstiftningen har diskuterats i doktrinen. Per Ole Träskman har i en artikel, Hur borde målsägandens ställning ändras när underrättsförfarandet i brottmål reformeras, ansett att det inte finns något behov av att ta in en uttrycklig definition i lagen av vem som är målsägande. Han anser att det ”knappast är möjligt att i en skriven norm så klart och entydigt ange vem som skall ges ställning av målsägande i ett brottmål att denna norm kunde lösa andra fall än sådana rutinfall, där detta också är möjligt utan en skriven bestämmelse” (ss. 189–207). Däremot menar han att det i lagen skulle finnas en bestämmelse som anger vilka omständigheter en domstol ska fästa avseende vid när den avgör om en person bör ges ställning som målsäganden.

De straffprocessuella reglerna återfinns i lagen om rättegång i brottmål, nr 689/1997 (BRL). Rättegångsförfarandet i brottmål förnyades 1997. Reformen bygger på Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lagstiftning om revision av rättegångsförfarandet i brottmål i underrätterna (RP 82/1995 rd), hädanefter kallad ursprungspropositionen. Syftet med reformen var bland annat att förbättra målsägandens ställning. Vid ett seminarium som arrangerades av Nordiska rådet och som dokumenterades i Nordisk seminar om offerets straffprocessuella ställning, hävdades det att lagstiftaren byggt in en balans i rättsprocessen (s. 35). Reformen gjorde det bland annat möjligt för målsäganden att få juridisk hjälp utan kostnad, oberoende av målsägandens ekonomiska ställning, genom förordnande av ett målsägandebiträde. I information från Justitieministeriet benämns målsägandebiträdet ibland rättshjälpsbiträde.

Tillämpningsområdet för bestämmelserna om målsägandebiträde omfattade då sexualbrott och våldsbrott vid vilka svaranden var en person som stod målsäganden nära. I ursprungspropositionen motiverades möjligheten att förordna ett målsägandebiträde eller en stödperson för målsäganden med att den som blivit utsatt för ett vålds- eller ett sedlighetsbrott befinner sig i en särskilt svår

ställning, både vid förundersökningen och vid själva rättegången. Regeringens inställning var att vid utredningen av de här brotten hade parternas utsagor om händelseförloppet ett stort bevisvärde, och att det därför ofta är nödvändigt att höra målsäganden både vid förundersökningen och under rättegången, även om målsäganden inte har några privaträttsliga anspråk gentemot svaranden. För att målsäganden skulle orsakas så få olägenheter som möjligt vid det rättsliga förfarandet, ansåg lagstiftaren att det var viktigt att målsäganden skulle ges en möjlighet att med statens medel få ett avlönat rättegångsbitråde eller en stödperson som hjälpte målsäganden vid förundersökningen och vid rättegången.

Enligt regeringen talade kravet på att parterna ska bemötas jämbördigt för att ett bitråde skulle förordnas för målsäganden redan under förundersökningen, eftersom ett bitråde nästan regelmässigt förordnas för svaranden i ett sådant brottmål som avses i paragrafen. Virolianen har hävdad att när svaranden förordnats en försvarare ska med beaktande av likställighetsprincipen eller equality of arms ett målsägandebitråde förordnas med statens medel åt målsäganden (Se källförteckning).

Reformen innebar också att åklagaren ålades en skyldighet att föra målsägandens privaträttsliga anspråk gentemot svaranden. Lagstiftaren ville på det viset undvika att målsäganden drabbades av onödiga kostnader. I andra kapitlet av lagen om rättegång i brottmål gavs domstolen en möjlighet att förordna en stödperson för att hjälpa målsäganden under handläggningen av brottmålet.

15.3.2 Åklagarens plikt att föra målsägandens privaträttsliga krav

En allmän åklagare är på målsägandens begäran skyldig att i samband med åtalet föra talan om målsägandens privaträttsliga anspråk mot svaranden på grund av brottet. Det anges i 3 kap. 9 § BRL. Lagstiftaren har ansett det vara oskäligt att målsäganden måste infinna sig till rättegången och kanske även skaffa ett bitråde för att framställa sina anspråk i fall där inget bevismaterial behöver läggas fram till stöd för målsägandens privaträttsliga yrkande och åklagarens bevisning är tillräcklig. För att förenkla rättegångsförfarandet och minska parternas rättegångskostnader infördes därför åklagarens skyldighet att föra målsägandens talan om ersättningsanspråk. En förutsättning är att det kan ske utan väsentlig olägenhet och att anspråket inte är uppenbart ogrundat.

Åklagaren är inte skyldig att föra målsägandens talan om anspråket är oklart eller om åklagaren väcker åtal mot flera svaranden som har anspråk gentemot varandra. Ett anspråk kan vara uppenbart ogrundat om åklagaren anser att det är klart att domstolen inte kommer att bifalla yrkandet, t ex på grund av att yrkandet är helt oskäligt, eller att det saknas bevis för skadans uppkomst.

Målsäganden ska framställa sin begäran under förundersökningen eller direkt till åklagaren och lägga fram de omständigheter som anspråket grundar sig på.

I 3 kap. 10 § i BRL finns en bestämmelse om att målsäganden ska ges möjlighet att inom en viss tid skriftligen framställa anspråk och grunderna för anspråken till domstolen, om målsäganden under förundersökningen eller annars har uppgett att hon eller han själv vill framställa sina privaträttsliga anspråk med anledning av det brott som stämningsansökan avser, eller åklagaren har meddelat att han trots målsägandens begäran inte har för avsikt att föra dennes talan med anledning av anspråket. Om målsäganden inte framställer anspråk i tid kan anspråken avvisas i samband med behandlingen av brottmålet.

Åklagarens skyldighet att driva målsägandens privaträttsliga krav sträcker sig till den som träder in en avliden persons ställe, d v s till dödsbon och målsägandens konkursbo. Åklagarens skyldighet att driva ett privaträttsligt anspråk gäller även när kravet har övergått till det försäkringsbolag som ersatt målsägandens skador.

För att åklagaren ska kunna ta ställning till om det är möjligt att föra målsägandens ersättningsanspråk måste anspråken undersökas i förundersökningen. Om åklagaren inte åtar sig att driva målsägandens privaträttsliga anspråk ska hon eller han i god tid fatta ett skriftligt beslut angående det och meddela det till målsäganden.

15.3.3 Utvecklingen av lagstiftningen

Med ett undantag har inte reglerna om förordnande av målsägandebitråde och stödperson ändrats sedan tillkomsten av lagen 1997.

En ny straffbestämmelse om människohandel och grov människohandel infördes 2004 och placerades i kapitel 25 om brott mot friheten. I samband med den här förändringen i lagstiftningen infördes en ny punkt i 2 kap. 1 a § BRL som gjorde det möjligt att förordna ett målsägandebitråde vid brottet människohandel (Lag 652/2004). I proposition till Riksdagen med förslag till lag om

ändring av strafflagen och vissa lagar som har samband med den (RP 34/2004 rd), uttalade regeringen att det var viktigt att en bestämmelse att förordna ett målsägandebitråde i människohandelsbrott trädde i kraft samtidigt som straffbestämmelsen om människohandel trädde i kraft (ss. 104–105). Därför fanns t o m 2006 en särskild bestämmelse, 2 kap.1 a § tredje punkten § BRL om att målsägandebitråde kunde förordnas vid brottet människohandel, om detta ansågs motiverat med hänsyn till brottets allvar, målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter.

Formuleringen i lagen om målsägandebitråde vid människohandel berodde på att en lagändring var förutsedd i lagen om rättegång i brottmål. I förarbetena till 2 kap.1a § punkt 3 BRL hänvisade man till slutbetänkandet av arbetsgruppen för översyn av straffprocessen. Arbetsgruppen överlämnade i november 2003 ett slutbetänkande (2003:11) till justitieministeriet i vilken den föreslog en ny tredje punkt till 2 kap. 1a § BRL. Enligt den ska domstolen kunna förordna ett målsägandebitråde under förundersökningen och om målsäganden har anspråk i ett mål som drivs av allmänna åklagaren, under rättegången, när målet gäller brott mot liv, hälsa och frihet. Förutsättningen är att ett förordnande kan anses befogat med hänsyn till brottets allvarliga beskaffenhet, målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter. Betänkandet ledde till proposition till Riksdagen med förslag till lagar om ändring av de bestämmelser om behandling av brottmål i tingsrätten som ingår i lagen om rättegång i brottmål, rättegångsbalken och i vissa andra lagar propositionen (RP 271/2004 rd). Lagändringarna trädde i kraft den 1 oktober 2006 genom lag om ändring av lagen om rättegång i brottmål 243/2006. Villkoret för att ett målsägandebitråde ska kunna förordnas vid människohandelsbrott formulerades på samma sätt som det förslag som presenterades i betänkandet av arbetsgruppen för översyn av straffprocessen, för att det skulle kunna jämkas samman med kommande ändringar av paragrafen.

Justitieministeriet tillsatte under 2001 den s k Brottsofferkommissionen (2001:5) för att utreda hur brottsoffrens ställning skulle kunna förbättras. I Brottsofferkommissionens betänkande föreslogs bl a att det ska bli möjligt för domstolen att förordna en stödperson även åt målsägande för vilka ett målsägandebitråde redan förordnats. Brottsofferkommissionen föreslog också att målsägande vars privaträttsliga anspråk drivs av åklagaren i framtiden ska kunna få en stödperson.

15.3.4 Lagens tillämpningsområde

Reformen av straffprocesslagen hade till syfte att förbättra ställningen för personer som hade utsatts för brott som kunde innebära en djup personlig kränkning. Sådana brott ansågs vara sedlighetsbrott enligt 20 kap. strafflagen (SL) och i de fall där målsäganden och den misstänkte var närstående, även brott mot liv och hälsa enligt 21 kap. 1–6 §§ SL.

I enlighet med det innehåller lagen om brottmål i rättegång en bestämmelse, 2 kap. 1 a § BRL, om att domstolen kan förordna ett målsägandebiträde för att bistå målsäganden under förundersökningen och om målsäganden har anspråk i ett mål som drivs av allmänna åklagaren, under rättegången, när målet gäller:

- 1) sexualbrott som avses i 20 kapitlet i strafflagen, om inte ett förordnande av särskilda skäl anses onödigt,
- 2) brott som avses i 21 kapitlet 1 – 6 §§ i strafflagen, om ett förordnande anses befogat med hänsyn till förhållandet mellan målsäganden och den misstänkte, eller
- 3) brott mot liv, hälsa eller frihet, om ett förordnande skall anses befogat med hänsyn till hur allvarligt brottet är, målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter

Paragrafens ordalydelse anses vara uttömmande.

Det är bara målsägande som har rätt att få ett målsägandebiträde, och förutsättningen för att ett målsägandebiträde ska kunna förordnas är att målsäganden är part i målet, d v s framställer anspråk i rättegången. Den förutsättningen anses vara uppfylld även om målsäganden har anspråk som inte drivs av åklagaren. Rättsläget är oklart i fråga om vad som gäller när målsäganden förenar sig med åklagarens straffanspråk. Om målsäganden saknar anspråk men ska förhöras i bevissyfte kan i stället en stödperson utses enligt 2 kap. 3 § BRL.

De bestämmelser som lagen om rättegång i brottmål hänvisar till handlar om våldtäkt, grov våldtäkt, tvingande till samlag, tvingande till sexuell handling, sexuellt utnyttjande, sexuellt utnyttjande av barn, grovt sexuellt utnyttjande av barn, köp av sexuella tjänster av ung person, koppleri samt grovt koppleri. Ett målsägandebiträde kan också förordnas för den som utsatts för brott mot liv och hälsa, d v s dråp, mord, dråp under förmildrande omständigheter, barnadråp, misshandel, grov misshandel samt människohandel och grov människohandel. Även straffbara försök, medhjälp eller anstiftan till de här brotten omfattas av lagstiftningen.

Det görs skillnad mellan olika brott vid prövningen av målsägandens behov av målsägandebitråde. När målet gäller ett sexualbrott ska ett målsägandebitråde utses om det inte av särskilda skäl kan anses onödigt. Det finns således en presumtion för att målsägandebitråde ska utses i de här fallen. Om målet är av enkel natur eller om gärningen i sig kan anses som förhållandevis ringa, t ex försök till brott, kan det i undantagsfall bedömas som onödigt att utse ett målsägandebitråde. Det gäller även i de fall där målsäganden redan har ett biträde med stöd av rättshjälpslagen eller om målsäganden själv motsätter sig att ett målsägandebitråde förordnas.

När målet däremot gäller ett våldsbrott enligt 2 kap. 1a § andra punkten BRL är presumtionen den omvända. Då ska ett målsägandebitråde utses endast i de fall där det anses befogat med hänsyn till förhållandet mellan målsäganden och den misstänkte. I ursprungspropositionen nämndes våldsbrott inom familjen som exempel på sådana fall där bestämmelsen kunde tillämpas, d v s fall där enligt regeringen, målsäganden och den misstänkte är nära anhöriga och målsägandens ställning är uppenbart svagare än den misstänktes, t ex när hustrun är målsägande i ett mål där hennes make åtalas för våldsbrott.

Om ett brottmål gäller människohandel eller grov människohandel kan enligt 2 kap. 1a § punkt 3 BRL, ett målsägandebitråde utses om det anses motiverat med hänsyn till brottets allvar, målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter. Arbetsgruppen för översyn av straffprocessen uttalade i sitt slutbetänkande (2003:11) att ju allvarigare ett brott är desto fler skäl finns det att utse ett målsägandebitråde (s. 57).

Inledningsvis menade regeringen i ursprungspropositionen att målsägandebitråde närmast skulle förordnas vid våldtäkt och försök till våldtäkt. I fråga om otukt med barn tillämpades i allmänhet annan lagstiftning, lagen om fri rättegång i allmänhet, varför det inte ansågs behövt att förordna ett målsägandebitråde i sådana fall (kap. 4).

15.3.5 Förordnande av målsägandebitråde

Enligt 2 kap. 2 § BRL ska till målsägandebitråde utses en advokat eller ett offentligt rättsbiträde, d v s en person som arbetar på en av staten inrättad rättshjälpsbyrå och som har juristexamen och tillräcklig erfarenhet av arbete som advokat eller av domaruppgifter

enligt 3 § lagen om statliga rättshjälpsbyråer (nr 258/2002). Genom den här regleringen har lagstiftaren försökt garantera kvaliteten hos de jurister som domstolen utser som målsägandebiträden. Yrkeskategorierna i bestämmelsen står under advokatföreningens tillsyn.

Det finns emellertid undantag från huvudregeln. En person som avlagt juris kandidatexamen och som får vara ombud enligt lagen, kan förordnas till målsägandebitråde om ett lämpligt offentligt rättsbiträde eller en lämplig advokat inte finns att tillgå eller det finns andra särskilda skäl till att förordna en sådan person till målsägandebitråde. Ett sådant särskilt skäl kan enligt proposition med förslag till lagstiftning om revision av rättegångsförfarandet i brottmål i underrätterna (RP 82/1995rp) vara att målsäganden önskar en särskild person som målsägandebitråde som målsäganden tidigare anlitat som sitt målsägandebitråde.

Det framgår inte direkt av stadgandet, men till målsägandebitråde ska i allmänhet förordnas en advokat som verkar på samma ort som domstolen. Enligt paragrafen kan undantag göras från huvudregeln om någon lämplig advokat inte finns att tillgå eller om andra särskilda orsaker talar för ett sådant undantag.

Målsäganden kan enligt 2 kap. 2 § 2 stycket BRL själv föreslå en person som uppfyller behörighetsvillkoren till målsägandebitråde. Den person som föreslagits ska utses om särskilda skäl inte kräver något annat. Ett exempel på när det kan finnas ett särskilt skäl mot att utse den som målsäganden föreslagit är att en advokat har tilldelats en varning av advokatföreningens disciplinnämnd för att tagit oskäligt höga arvoden. Ett målsägandebitråde kan utses utan att det föreligger något förslag från partens, d v s målsägandens sida.

Målsägandebiträden och stödpersoner utses av domstolen. Bestämmelsen i 2 kap. 4 § BRL anger att en ansökan om att ett målsägandebitråde eller en stödperson ska förordnas, behandlas av den domstol där brottmålet är anhängigt eller där det kan anhängiggöras. Målsäganden är själv behörig att ansöka om målsägandebitråde eller stödperson. Domstolen har även en skyldighet att å tjänstens vägnar fatta beslut i frågan och det är därför inget hinder att t ex förundersökningsledaren eller åklagaren framställer begäran om målsägandebitråde. Eftersom ett målsägandebitråde kan förordnas å tjänstens vägnar ska den som ska förordnas till målsägandebitråde höras om förordnandet.

Enligt 10 § förundersökningslagen (nr 449/1987) ska åklagaren eller förundersökningsledaren göra en framställan till domstolen

om att ett målsägandebitråde eller en stödperson ska förordnas åt målsäganden. Innan ett förhör inleds ska målsäganden upplysas om möjligheten att få ett målsägandebitråde eller en stödperson enligt 29 § förundersökningslagen. En ansökan om målsägandebitråde eller stödperson kan avgöras vid huvudförhandling, i kansliet eller vid ett sammanträde med en domare. Om ett bitråde har förordnats med stöd av rättshjälpslagen är det inte längre nödvändigt att förordna ett målsägandebitråde.

I ursprungspropositionen uttalade regeringen att målsägandebitråde skulle kunna förordnas för att biträda målsäganden redan under förundersökningen. Det ansågs viktigt för att målsäganden skulle ha lika goda möjligheter som svaranden i brottmål att förbereda sig för rättegången. Regeringen påpekade också att särskilt när brottsutredningen befinner sig i förundersökningsskedet, är målsäganden i behov av juridisk hjälp och psykiskt stöd.

Ett förordnande till målsägandebitråde kan återkallas om målsägandebiträdet inte sköter sin uppgift på lagstadgat sätt.

15.3.6 Målsägandebiträdets uppgifter

Enligt 2 kap. 7 § BRL ska målsägandebiträdet så snart som möjligt överlägga med målsäganden och inleda sitt arbete som bitråde till målsäganden samt vidta de åtgärder som behövs för att målsägandens rätt ska kunna tillvaratas. Han skall även biträda målsäganden om denne överklagar domen hos en högre domstol. Målsägandebiträdet ska kallas till huvudförhandlingen enligt 5 kap. 15 § BRL.

I ursprungspropositionen utvecklades målsägandebiträdets uppgifter: "Målsägandebiträdet ska först och främst sörja för att målsägandens fördel beaktas under behandlingen. Han ska utöva tillsyn över att målsäganden bemöts sakligt under förundersökningen och rättegången." Han ska även undanröja missförstånd på bägge sidor och se till att ledande frågor inte ställs till målsäganden eller till t ex vittnen i ett sådant skede av rättegången då sådana inte är tillåtna. Enligt paragrafen ska målsägandebiträdet även se till att målet blir sakligt behandlat med hänsyn till målsägandens fördel. Målsägandebiträdet är skyldigt att föra fram sådana omständigheter och bevis som talar för målsägandens ståndpunkt i saken och ska på detta sätt arbeta för utredningen av målet. Målsägandebiträdet ska

hålla sig till sanningen och verka för att målet blir sanningsenligt utrett.”

Målsägandebiträden och stödpersoner som förordnats enligt kapitel 2 BRL arvoderas av statens medel. När det gäller ersättningen till ett målsägandebiträde hänvisar BRL till rättshjälpslagen. För ett privat biträde, d v s den som inte är ett offentligt rättsbiträde, fastställs enligt 17 § rättshjälpslagen, ett skäligt arvode för nödvändiga åtgärder och tidspillan samt ersättning för kostnader. Om målsägandebiträdet är ett offentligt rättsbiträde betalas dock ingen ersättning, eftersom staten äger rättshjälppbyråerna där de offentliga rättsbiträderna arbetar.

15.3.7 Efterlevande till målsägande

En princip i lagstiftningen har varit att målsägandebiträde endast förordnas för målsäganden. Lagen om rättegång i brottmål anger i 2 kap. 1a § punkt 2 att målsägandebiträde kan förordnas om målet gäller brott som avses i 21 kap. 1–6 §§ strafflagen. Bland dessa brott finns bland annat dråp, mord, dråp under förmildrande omständigheter och barnadrap. Lagtexten leder till ett problem eftersom målsäganden, d v s den omedelbart kränkta personen, har avlidit på grund av de brott som räknas upp i lagtexten. En person som har ett privaträttsligt anspråk till följd av brottet kan emellertid få målsägandeställning. Problemet diskuterades inte i förarbetena till lagen. I doktrinen är bland andra Vuorenpäa och Strömman av den åsikten att det inte kan ha varit lagstiftarens avsikt att begränsa rätten till målsägandebiträde enbart till sådana fall där en person får målsägandeställning på grund av ett privaträttsligt anspråk till följd av brottet, utan de anser att vid tolkningen av den här bestämmelsen borde rättstillämparen beakta 1 kap. 17 § BRL som stadgar att om någon har avlidit till följd av ett brott så har dennes make eller barn rätt att som målsägande utöva åtalsrätt (Se källförteckningen). Om den avlidne saknar make eller barn, övergår åtalsrätten till den avlidnes föräldrar eller syskon. De övriga förutsättningarna i 2 kap. 1 a § BRL måste emellertid vara tillämpliga för att ett målsägandebiträde ska kunna förordnas.

Högsta domstolen har i ett avgörande rörande dråp, KKO 1998:111 verkat utgå ifrån att en avlidne målsägandes rätt till biträde kan överflyttas till målsägandens föräldrar. I det aktuella ärendet ansåg emellertid Högsta domstolen att ett målsägande-

bitråde inte kunde förordnas för att bistå den avlidnes föräldrar, eftersom de inte var nära släkt eller stod i något annat nära förhållande till den misstänkte.

Brottsofferkommissionen (2001:5) som hade uppgiften att föreslå förbättringar i brottsoffrens situation föreslog i sitt betänkande klarare bestämmelser för när ett målsägandebitråde eller en stödperson skulle förordnas för anhöriga till brottsoffer. Kommissionen föreslog att lagen om rättegång i brottmål skulle kompletteras med en bestämmelse av innebörden att anhöriga som med stöd av 1 kap. 17 § BRL utövar en avliden målsägandes åtalsrätt, skulle betraktas som målsägande vid behovsbedömningen av om målsägandebitråde eller stödperson ska förordnas.

15.3.8 Stödperson

Enligt 2 kap. 3 § BRL kan domstolen förordna en stödperson under samma förutsättningar som gäller för att ett målsägandebitråde ska förordnas. En stödperson kan förordnas om målsäganden ska höras personligen för utredningen av saken. Målsäganden ska även anses vara i behov av stöd vid förundersökningen och i rättegången. Stödpersonen kan förordnas på begäran av målsäganden men domstolen kan också på eget initiativ förordna en stödperson. En stödperson förordnas oberoende av målsägandens ekonomiska situation.

De krav som ställs på den som tar på sig att bistå målsäganden som stödperson, är att hon eller han måste ha tillräcklig kompetens för att sköta uppdraget. Enligt ursprungspropositionen (RP 82/1995 rd) ansågs det inte nödvändigt att en stödperson skulle ha juridisk utbildning. Stödpersonen kan exempelvis komma från en sådan myndighet till vars uppgifter det hör att hjälpa brottsoffer som blivit utsatta för sådana brott som anges i 2 kap. 1 a § BRL. Psykologer eller socialarbetare kan utses till stödpersoner men även personer som arbetar på brottsofferjourerna.

En stödperson ska enligt 2 kap. 9 § BRL ge målsäganden personligt stöd under förundersökningen och rättegången och hjälpa målsäganden med frågor som gäller handläggningen av ärendet. Hon eller han kan förbereda målsäganden för rättegången och diskutera ärendet med målsäganden. Processuella åtgärder hör egentligen inte till stödpersonens område. Det enda som stödpersonen kan hjälpa målsäganden med i det avseendet är kravet på ersättning för de kostnader målsäganden haft för att inställa sig

till rättegången. Det anges inte uttryckligen i lagen att en stödperson kan bistå målsäganden vid överklagande av en dom.

Eftersom det tidigare inte kunde förordnas en stödperson för målsägande som ville framställa anspråk i rättsprocessen kunde problem uppstå när målsäganden i förundersökningen hade tilldelats en stödperson och målsäganden senare beslutade sig för att framställa anspråk i rättegången. Enligt den lagstiftning som gällde fram till 2006 var stödpersonerna i den här situationen tvungna att avsluta sina uppdrag och istället kunde ett målsägandebitråde utses. Det ledde i praktiken till att stödpersoner inte förordnades när åklagaren driver målsägandens yrkanden. Brottsofferkommissionen (2001:5) kritiserade det här förhållandet i sitt betänkande och ansåg att målsäganden borde ha rätt till en stödperson när hon eller han hördes personligen. Ett målsägandebitråde och en stödperson borde således inte vara alternativa enligt Brottsofferkommissionen som menade att domstolen ska kunna förordna en stödperson även i sådana fall där ett målsägandebitråde förordnats åt målsäganden. Eftersom målsägandebiträden och stödpersoner var alternativa har målsäganden vid förhör och rättegång istället kunnat ha en person från brottsofferjouren eller en närstående med sig som stöd, men de personerna har inte förordnats och därmed har de heller inte kunnat få ersättning från staten.

I proposition med förslag till lagar om ändring av de bestämmelser om behandling av brottmål i tingsrätten som ingår i lagen om rättegång i brottmål, rättegångsbalken och i vissa andra lagar (RP 271/2004 rd) föreslogs en förändring av den här lagstiftningen, dvs i 2 kap. 3 § lag om rättegång i brottmål. Regeringen föreslog att den förutsättning enligt vilken en stödperson endast kan förordnas för en målsägande som inte framställer yrkanden vid rättegången skulle strykas. En stödperson kan således förordnas för en målsägande i ett brott som avses i 1 a § i sådana fall när målsäganden hörs personligen vid rättegången, oberoende av om målsäganden framställer yrkanden vid rättegången eller inte (ss. 35–36 och s. 88). Det ledde sedermera till en ändring av bestämmelsen genom lag om ändring av lagen om rättegång i brottmål 243/2006.

15.3.9 Biträde enligt rättshjälpslagen

Målsäganden har, både före och även efter reformen med målsägandebitråde, haft en rätt att få ett biträde som är avlönat av statens medel. Förutsättningen är att målsägandens ekonomiska ställning gör att målsäganden inte har råd med ett eget avlönat biträde i enlighet med 1 § rättshjälpslagen (Lag nr 257/2002). Som biträde enligt rättshjälpslagen kan förordnas antingen ett offentligt rättsbiträde från en rättshjälpsbyrå, eller ett privat biträde som gett sitt samtycke till att bli biträde åt målsäganden eller någon annan jurist. Rättshjälp söks hos de statliga rättshjälpsbyråerna. I rättshjälpen ingår bl a rådgivning och hjälp vid rättegången. Rättshjälp kan fås i ärendets alla skeden. Den omständigheten att ett rättshjälpsbiträde har utsetts utgör ett sådant särskilt skäl som gör att ett målsägandebitråde inte behöver förordnas vid sexualbrott.

Lagstiftaren har velat jämställa brottsoffer så att målsägande med god ekonomi, som utsätts för t ex sexualbrott, inte ska behöva stå för egna rättegångskostnader. Oavsett om biträdet utsetts med stöd av rättshjälpslagen eller med stöd av lag om rättegång i brottmål ska den som agerar på målsägandes vägnar vara ett offentligt rättsbiträde eller en advokat.

15.3.10 Synpunkter på lagstiftningen

Begränsningen av möjligheterna att förordna målsägandebitråde till vissa brott har kritiserats i doktrinen. Jokela har ansett att lagstiftaren, i samband med reformen borde ha beaktat särskilt minderåriga och andra som på grund av personliga förhållanden är i en svag position och därmed i behov av hjälp. (Se källförteckning) Han anser även att begränsningen som innebär att målsägandebitråde endast kan förordnas när allmänna åklagaren för talan inte är lämplig, eftersom det är när målsäganden måste uppträda i rätten utan åklagarens stöd som denne är i särskilt stort behov av juridisk hjälp. Lagen borde enligt Jokela även vid andra allvarliga brott innehålla en generalklausul med innebörden att ett målsägandebitråde eller en stödperson skulle kunna förordnas på särskilda skäl, t ex målsägandens ålder och övriga personliga förhållanden och om målsäganden har särskilt stort behov av biträde.

En annan fråga som tagits upp i doktrinen är lagkonkurrensen. Vuorenperä anser att lagstiftaren vid införandet av 2 kap. 1 a § BRL

inte beaktade lagkonkurrensen, dvs att tillämpningen av en straffbestämmelse utesluter möjligheten att tillämpa en annan (Se källförteckningen). Det kan nämligen uppkomma situationer där den brottsliga handlingen uppfyller rekvisiten för ett brott som ingår i 2 kap. 1 a § BRL, men åtal istället väcks på grund av lagkonkurrensen, för ett brott som inte nämns i paragrafen, t ex vid brotten rån och misshandel. Enligt den lydelse som 2 kap. 1 a § BRL har haft fram till 1 oktober 2006 kan ett målsägandebiträde inte utses om gärningsmannen åtalas för ett rån där hon eller han genom att misshandla offret hade tillägnat sig egendom. Vuorenpää har ansett att det var irrationellt och menar att 2 kap. 1 a § BRL borde tolkas så att det avgörande för att kunna förordna ett målsägandebiträde är om gärningsmannen handlat på ett sådant sätt att något av rekvisiten i 1 kap. 2 a § BRL uppfylls oberoende av om åtal väcks för ett annat brott. Problem uppstår när gärningsmannen genom att hota målsäganden utan att använda våld tillägnat sig egendom. Vuorenpää förordar således att det borde skapas en möjlighet att förordna ett målsägandebiträde vid rån oberoende av tillvägagångssätt.

Strömman har i Målsägandens rätt till biträde och stödperson enligt 2 kap. lagen om rättegång i brottmål ansett att olaga hot borde ingå i den förteckning som finns 2 kap. 1 a § BRL eftersom målsäganden omöjligt kan veta om gärningsmannen bara hotat om våld eller om denne hade tänkt genomföra hotet. Hon hävdar att målsägandens rädsla att möta gärningsmannen vid en rättegång kan vara lika stark oberoende av tillvägagångssättet vid rånet (ss. 187–199).

15.3.11 Förändringar i lagstiftningen

I Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lagar om ändring av de bestämmelser om behandling av brottmål i tingsrätten som ingår i lagen om rättegång i brottmål, rättegångsbalken och i vissa andra lagar (RP 271/2004 rd) föreslogs att bestämmelserna om målsägandebiträde skulle utvidgas ytterligare. Lagändringar kom till stånd genom lag om ändring av lagen om rättegång i brottmål 243/2006, Given i Helsingfors 31 mars 2006.

Regeringens förslag gick ut på att bestämmelsen i 2 kap. 1a § 3 punkten skulle ändras så att domstolen vid brott som riktar sig mot liv, hälsa eller frihet skulle kunna förordna ett rättegångsbiträde för att bistå en målsägande under förundersökningen och om

målsäganden har anspråk i ett mål som drivs av allmänna åklagaren, under rättegången. Den föreslagna utvidgningen av tillämpningsområdet innebär att bestämmelsen inte längre är begränsad till fall där ett förordnande ska anses befogat med hänsyn till förhållandet mellan målsäganden och den misstänkte. Domstolen ska i varje enskilt fall pröva behovet av målsägandebitråde och göra en helhetsbedömning av huruvida det är befogat att förordna ett målsägandebitråde. Dessutom förutsätts det på samma sätt som i den gällande lagen att ett förordnande är befogat med hänsyn till hur allvarligt brottet är, målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter. Också målsägandens ålder och hälsotillstånd och målsägandens förhållande till den misstänkte kan beaktas vid prövningen.

En annan förändring gäller förutsättningen för att förordna stödperson som redovisats i avsnitt 15.3.8.

16 Ekonomiska konsekvenser

16.1 Inledning

Utredningen presenterar i betänkandet en rad förslag som är avsedda att åstadkomma att lagen om målsägandebitråde används i förhållande till dess intentioner, nämligen att ge målsägande med störst behov av juridisk hjälp och stöd rätt till biträde under rättsprocessen

Lagen föreskriver att när förundersökning har inletts skall ett målsägandebitråde förordnas. Målsägandebiträdet är ett juridiskt biträde som ska verka såväl under förundersökning som under rättegång. Utredningen har föreslagit flera ändringar som har till syfte att målsägandebiträdet ska förordnas tidigare än vad som sker nu. De förslagen bör leda till vissa kostnader utöver de som finns idag. Storleken på kostnaderna är emellertid svår att ange, bl a eftersom det inte går att exakt beräkna när målsägandebiträden förordnas idag och eftersom tidpunkten för förordnanden kan skifta år från år. När målsägandebiträden förordnas varierar troligtvis mellan olika platser och detta är också beroende av en rad individuellt betingade faktorer. Inte heller går det att ange hur tillämpningen av förändringarna kommer att bli eller hur dessa kan variera mellan olika delar av landet. De förslag som utredningen har lämnat syftar till att åstadkomma ett genomförande av de intentioner som låg till grund för den nuvarande lagstiftningen men som ännu inte tillämpas fullt ut. Mot den bakgrunden kan de merkostnader som är en följd av förslagen, enligt utredningens uppfattning, inte i första hand anses orsakade av utredningens förslag utan är snarare en effekt av de syften som lagstiftaren ursprungligen hade.

16.2 Information

Utredningen har lämnat förslag om förändringar i förundersökningskungörelsen gällande polisens och åklagarnas information om målsägandebitråde. En skyldighet att informera om målsägandebitråde finns redan men förslaget innebär en viss förändring i polisens och åklagarens fördelning av arbetsuppgiften. Utredningens förslag innebär kostnader som ryms inom de respektive myndigheternas anslag.

Målsägandebitrådet bör enligt utredningens förslag meddelas när förhör med målsäganden och andra ska genomföras och dessutom hållas fortlöpande informerad om vad som händer i förundersökningen. Redan idag förekommer i många fall kontakter mellan polis och målsägandebiträden, bl a rörande målsäganden och utredningens förlopp. De är ett naturligt inslag i polisens utredningsarbete och utredningens förslag medför inte några märkbart utökade arbetsinsatser.

Utredningen föreslår att Brottsoffermyndigheten i samråd med Advokatsamfundet utarbetar en broschyr om målsägandebitråde. Eftersom arbete med informationsinsatser och utarbetande av informationsmaterial redan ligger inom Brottsoffermyndighetens anslag torde förslaget inte medföra några extra kostnader. Brottsoffermyndigheten har dessutom på regeringens uppdrag tagit fram en informationsstrategi. Den anger att informationsmaterial ska spridas om bland annat brottsoffers rättigheter.

När det gäller utredningens förslag om polisens arbete med att registrera och dokumentera information om målsägandebitråde är en översyn av polisens system för anmälsupptagning, Rationell anmälsrutin (RAR) redan på gång. Inom det arbete som pågår har skyldigheten att informera om målsägandebitråde redan uppmärksamats. Därför torde de förslag som utredningen har i den delen inte föranleda några ökade kostnader.

16.3 Åklagarens skyldigheter gentemot målsäganden

I kapitel 6 i betänkandet föreslår utredningen en ny bestämmelse i förundersökningskungörelsen med innebörden att åklagaren vid grövre brott ska ha en skyldighet att erbjuda målsäganden ett sammanträffande. Det rör sig om en rutin som redan utförs av många åklagare och förslaget torde därför medföra endast en marginell ökning av kostnaderna för åklagarmyndigheten. I de fall

där förslaget kommer att innebära merarbete för åklagaren torde det uppvägas av de fördelar som ett sammanträffande kan få för utredningen och vid rättegången.

16.4 Förordnade av målsägandebitråde och målsägandebiträdets behörighet

I kapitel 7 av betänkandet föreslår utredningen att åklagaren ska fatta beslut om förordnande av målsägandebitråde under förundersökningen och att sådana beslut ska ske med skyndsamt. Till förslaget om förordnande frågan har fogats några förslag om målsägandebiträdets behörighet och om fördelningen av uppdrag som målsägandebitråde. Utredningen har föreslagit att advokater som huvudregel ska förordnas som målsägandebiträden och att det ska finnas ett lämplighetskrav för målsägandebiträden i lagstiftningen. Vidare föreslår utredningen att de advokater som vill ta uppdrag som målsägandebitråde ska anmäla sitt intresse för uppdraget till åklagarkammaren i den region där de är verksamma. På polismyndigheterna och åklagarkamrarna ska en offentlig förteckning över advokater som är intresserade av uppdraget som målsägandebitråde upprättas och finnas tillgänglig. För att få upptas på förteckningen ska målsägandebiträdet ha genomgått lämplig utbildning för målsägandebiträden.

Förslaget om att åklagaren ska förordna målsägandebitråde leder till vissa ökade befogenheter för åklagarna som till viss del motsvaras av minskade befogenheter för domstolarna. Ett av syftena med förslaget är att förenkla hanteringen och spara tid. Utredningen menar att åklagarnas utökade befogenheter inledningsvis kommer att kräva vissa arbetsinsatser, t ex utarbetandet av beslutsmallar för åklagarkamrarna. Det rör sig emellertid om sådant arbete som i längden spar resurser och tid i hantering. Redan idag gör åklagarna en prövning av målsägandens behov av målsägandebitråde vilket medför att den nya bestämmelsen inte kräver någon extra arbetsinsats av betydelse från åklagarna. Åklagarnas skyldighet att till domstolen ge in en begäran om förordnande av målsägandebitråde försvinner och är en arbetsbesparande åtgärd. Sammanfattningsvis kommer inte utredningens förslag att medföra någon större förändring av åklagarens arbetsinsats när det gäller målsägandebiträdet samtidigt som förslaget innebär en viss lättnad i domstolarnas arbete.

Att höja behörighetskravet för målsägandebiträden och förbättra deras kompetens medför en kvalitetshöjning i förfarandet. I ett längre perspektiv kommer det att verka kostnadsbesparande bland annat eftersom färre byten av målsägandebiträden kommer att begäras. De övriga förslagen som rör fördelningen av uppdrag som målsägandebiträde medför inte några mätbara extra kostnader.

Utredningens förslag om att lagstiftningen om målsägandebiträde ska vara ett moment som ingår i åklagarens grundutbildning ger inte heller upphov till några nya kostnader.

16.5 Lagens tillämpningsområde

De bestämmelser som utredningen föreslår i 1 § av lagen medför en viss utvidgning av lagens tillämpningsområde. De innebär emellertid inte att några nya brott tillkommer utöver de för vilka målsägandebiträde redan kan förordnas och som idag anges i lagen.

Bestämmelsen om förordnande av målsägandebiträde vid sexualbrott har genomgått en mindre förändring. Enligt gällande rätt råder en presumtion för förordnande av målsägandebiträde vid sexualbrott. Utredningens förslag innebär att presumtionen blir kvar men att undantagsbestämmelsen rörande sexualbrott preciseras. Förslaget om ändring av lagen innebär således ett klarläggande och kan inte medföra någon nämnvärd kostnadsökning.

Utredningen har i samma kapitel föreslagit en särskild bestämmelse om att målsägandebiträde ska förordnas för barn som utsatts för grova brott. I princip ska målsägandebiträde redan idag förordnas i en rad situationer när brott begås mot barn. När det gäller sexualbrott skall målsägandebiträde förordnas utan behovsprövning. I övriga fall är målsägandens ålder en faktor som ska beaktas. Trots det förutser utredningen en viss mindre ökning av kostnaderna till följd av det här förslaget. Kostnaderna förväntas emellertid bli marginella.

16.6 Det enskilda anspråket

Utredningens förslag rörande ett förtydligande av bestämmelsen i 3 § lagen om målsägandebiträde som innebär att målsägandebiträdet får det primära ansvaret för att föra talan om enskilt anspråk medför en kodifiering av praxis och således inga extra kostnader för rättsväsendet.

16.7 Särskild företrädare för barn

De förslag till förändringar som lämnas i kapitel 14 avseende förordnande av särskild företrädare för barn medför inga utökade kostnader.

16.8 Målsägandebiträdets ersättning

Utredningen har föreslagit viss förändring i 3 § lagen om målsägandebiträde som innebär att målsägandebiträdet i skälig omfattning ska bistå målsäganden med att få ut tilldömt skadestånd.

Mycket tyder på att målsägandebiträden redan idag begär och får ersättning för så kallat avslutande åtgärder i vilka ibland ingår viss hjälp med att starta processen för att målsäganden ska få ut sitt skadestånd. Utredningens förslag förväntas därför inte medföra annat än blygsamma kostnadsökningar.

16.9 Polisens utbildning

Utredningen har föreslagit att utbildning om målsägandebiträde ska ges större utrymme i polisens grundutbildning. Det är ett förslag som inte innebär att några nya kostnader uppstår utan det handlar om att förändringar måste göras i studie- och utbildningsplaner. Det är således endast ändringar som ryms inom de anslag som finns för polisutbildningen.

Sammanfattningsvis

Flera av förslagen som utredningen lämnat rör förtydliganden i lagstiftningen. Dessa medför inte några egentliga förändringar i vad lagstiftaren ursprungligen avsett utan är avsedda att garantera en bättre efterlevnad av lagen. De mindre kostnader som uppkommer är av så marginell art att de inte kräver någon närmare redovisning.

17 Författningskommentarer

17.1 Förslaget till lag om ändring i lagen (1988:609) om målsägandebiträde

1 §

När förundersökning har inletts skall ett särskilt biträde för målsäganden (målsägandebiträde) förordnas i ärenden om

1. brott enligt 6 kap. brottsbalken, såvida inte brottet rubriceras som sexuellt ofredande enligt 6 kap. 7 § brottsbalken och det är uppenbart att målsäganden saknar behov av målsägandebiträde,

2. brott enligt 3 eller 4 kap. brottsbalken, på vilket fängelse kan följa, eller enligt 8 kap. 5 eller 6 § brottsbalken eller försök, förberedelse eller stämpling till sådant brott, om det med hänsyn till målsägandens personliga relation till den misstänkte eller andra omständigheter kan antas att målsäganden har behov av sådant biträde,

3. annat brott på vilket fängelse kan följa, om det med hänsyn till målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter kan antas att målsäganden har ett särskilt starkt behov av sådant biträde.

När lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn inte är tillämplig skall ett målsägandebiträde förordnas vid brott på vilka fängelse kan följa om målsäganden är under 18 år, om det inte är uppenbart att målsäganden saknar behov av sådant biträde.

Målsägandebiträde får förordnas i högre rätt, om åklagaren eller den tilltalade har överklagat domen i ansvarsdelen.

Det första stycket, punkt 1 gällande brott enligt 6 kap. brottsbalken, d v s sexualbrott har genomgått förändringar. Det senare ledet i den första punkten ”om det inte är uppenbart att målsäganden saknar behov av sådant biträde”, har tagits bort. Det finns ett allmänt behov av den typ av stöd som målsägandebiträde

kan ge vid sexualbrott och därför är inte någon behovsprövning nödvändig. Utredningen vill genom en förändring av lagtexten ge målsägande en obligatorisk rätt till målsägandebitråde i samtliga ärenden i vilka det föreligger misstanke om sexualbrott och i vilka målsäganden begär målsägandebitråde. Det undantag som utredningen föreslår i punkt 1 gäller brottet sexuellt ofredande vid vilket det inte regelmässigt finns ett behov av målsägandebitråde för vuxna målsägande.

Inga ändringar föreslås i punkterna 2–3 av 1 §.

I paragrafen har ett andra stycke införts vilket betyder att det nuvarande andra stycket som reglerar målsägandebiträdets behörighet i högre rätt blir till ett tredje stycke.

De nya reglerna i andra stycket innebär att målsägandebitråde alltid skall förordnas när barn har utsatts för brott med fängelse i straffskalan. Det nya stycket följer således den gällande principen i lagstiftningen om målsägandebitråde och särskild företrädare för barn om att fängelse i straffskalan är en förutsättning för att förordna målsägandebitråde och särskild företrädare för barn.

Hänvisningen till lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn är nödvändig för att uppmärksamma att bestämmelsen inte gäller de ärenden där en vårdnadshavare kan misstänkas för brott mot ett barn eller när det kan befaras att en vårdnadshavare på grund av sitt förhållande till den som kan misstänkas för brottet inte kommer att ta till vara barnets rätt. I de här fallen ska i enlighet med 1 § i lagen om särskild företrädare, en särskild företrädare utses istället för ett målsägandebitråde.

Utredningens överväganden finns i avsnitt 8.1.3 och 8.2.

3 §

Målsägandebiträdet skall ta till vara målsägandens intressen i målet samt lämna stöd och hjälp till målsäganden.

Målsägandebiträdet skall bistå målsäganden med att föra talan om enskilt anspråk i anledning av brottet. Målsägandebiträdet ska i skälig omfattning bistå målsäganden med att få ut ett tilldömt skadestånd.

Målsägandebiträdets uppgift kvarstår även om talan avskilts enligt 22 kap. 5 § rättegångsbalken för att handläggas som särskilt mål enligt reglerna för tvistemål, såvida inte målet handläggs enligt 1 kap. 3 d § rättegångsbalken. Målsägandebiträdets uppgift kvarstår också om tingsrättens dom överklagas endast i fråga om enskilt anspråk.

Det första stycket som reglerar målsägandebiträdets övergripande uppgifter förblir oförändrat. Bestämmelsen i 3 § andra stycket

reglerar målsägandebiträdets uppgift med det enskilda anspråket. Utredningen föreslår en ändring av den första meningen i det andra stycket. Det sista ledet i den meningen: ”om detta inte görs av åklagaren” utgår så att det med större tydlighet framgår att målsägandebiträdet alltid ska föra talan om enskilt anspråk om ett sådant anspråk har framställts av målsäganden.

Det är inte ovanligt att ett av skälen till att målsäganden anser sig ha behov av målsägandebiträde är att denne vill föra skadeståndstalan. Både åklagaren och målsägandebiträdet har en skyldighet att bistå målsäganden med det enskilda anspråket. Avsikten med förändringen av bestämmelsen är att avlägsna den tvetydighet som finns om man jämför lagtexten i 3 § lagen om målsägandebiträde med 22 kap. 2 § rättegångsbalken. Genom förslaget görs målsägandebiträdet primärt ansvarig för att hjälpa målsäganden med det enskilda anspråket. I de ärenden där det är aktuellt att förordna ett målsägandebiträde ska det stå klart för målsägandebiträdet och åklagaren att det är målsägandebiträdet som har ansvar för det enskilda anspråket. Målsägandebiträdet kan därför omgående påbörja eller överta arbetet med den uppgiften.

I den mån ett målsägandebiträde inte har förordnats kvarstår åklagarens ansvar att föra talan om enskilt anspråk. Detsamma gäller om det är oklart om ett målsägandebiträde ska förordnas. I de fallen har åklagaren kvar en skyldighet att förbereda skadeståndstalan fram till dess att frågan om förordnade av målsägandebiträde är avgjord. Om ett målsägandebiträde inte förordnas är det åklagaren som ska fullfölja målsägandens talan om skadestånd. Utredningens förslag medför således ingen förändring av 22 kap. 2 § rättegångsbalken.

Ett nytt stycke har införts i andra stycket av paragrafen. Det reglerar målsägandebiträdets uppgift med att bistå målsäganden efter det att dom har meddelats. Gemensamt för de flesta målsägande är att de direkt efter domen behöver ledning för att få ut sitt skadestånd. Därför bör det vara möjligt för målsägandebiträdet att bistå målsäganden med de inledande åtgärder som är nödvändiga för att få ut ett av domstolen utdömt skadestånd. En bedömning ska göras av målsägandebiträdets ersättningsanspråk med utgångspunkt i att det är en del av målsägandebiträdets uppdrag att i skälig omfattning bidra till att slutföra skadeståndsfrågan och att det ska kunna ske inom ramen för det som brukar benämnas avslutande åtgärder.

Utredningens närmare överväganden återfinns i avsnitt 10.4 och i avsnitt 11.9.4.

4 §

Målsägandebitråde förordnas på begäran av målsäganden eller när det annars finns anledning till det. I fråga om byte av målsägandebitråde tillämpas 26 § andra stycket rättshjälpslagen.

Ett målsägandebitråde får inte utan rättens medgivande sätta någon annan i sitt ställe.

Målsägandebiträdet skall entledigas, om det är påkallat med hänsyn till förhållandena i målet eller om det annars finns skäl för det.

I övrigt tillämpas i fråga om målsägandebitråde, rättegångsbalkens regler om rättegångsbiträde.

Utredningen föreslår att första stycket andra meningen som hänvisar till 26 § första stycket rättshjälpslagen (1996:000) tas bort. Bestämmelsen i fråga hänvisar till regler om målsägandebiträdets behörighet. Utredningen föreslår att det införs nya regler om målsägandebiträdets behörighet som placeras i en ny bestämmelse, 5 §. Förslaget är således ett led i att skapa en bättre struktur av lagstiftningen.

Hänvisningen till 26 § andra stycket rättshjälpslagen som reglerar byte av rättshjälpsbiträde föreslås vara kvar men med en ny placering i första stycket. Bestämmelsen innebär att byte av målsägandebitråde bara får ske efter särskilt tillstånd och bara om det finns särskilda skäl. Däremot föreslås det att hänvisningen till 26 § tredje stycket rättshjälpslagen som hänvisar till substitution utgår. En ny bestämmelse angående substitution av målsägandebitråde har i stället förts in i det andra stycket av 4 §. Liksom uppdraget som offentlig försvarare är uppdraget som målsägandebitråde av personlig natur. Därför föreslås att målsägandebiträdet inte utan rättens medgivande får sätta någon annan i sitt ställe. Den som anlitas för substitution ska fylla de allmänna kvalifikationerna som ställs på målsägandebiträdet enligt utredningens förslag i 5 §. Liksom tidigare ska ett biträde inte få sätta någon annan i sitt ställe om det medför en beaktansvärd ökning av kostnaderna.

Tredje stycket om entledigande av målsägandebitråde och fjärde stycket som hänvisar till rättegångsbalkens regler om rättegångsbiträde behålls oförändrade.

Utredningens överväganden återfinns i avsnitt 7.6.2.

5 §

Till målsägandebitråde skall utses advokat som är lämplig för uppdraget. Om det finns särskilda skäl kan till målsägandebitråde utses annan lämplig person som avlagt för behörighet till domarämbetet föreskrivna kunskapsprov.

Har målsäganden föreslagit någon som är behörig skall denne förordnas, om det inte medför avsevärt ökade kostnader eller det i övrigt finns särskilda skäl mot det.

Utredningen har föreslagit en ändring av 4 § lagen om målsägandebitråde som bl a går ut på att hänvisningen till bestämmelsen i 26 § rättshjälpslagen angående målsägandebiträdets behörighet tas bort. Istället införs en ny bestämmelse i lagen, 5 § som reglerar målsägandebiträdets behörighet. Enligt förslaget kommer frågor om byte och substitution av målsägandebitråde liksom tidigare att regleras i 4 §. Bestämmelsen om ersättning till målsägandebiträdet kommer i enlighet med utredningens förslag att bli 6 §. Förslaget får också till följd att 2 § förordningen (1997:408) om målsägandebitråde utgår.

Utredningens förslag är att som huvudregel ska advokat förordnas som målsägandebitråde. Därutöver ska ett särskilt lämplighetskrav gälla för målsägandebiträden på samma sätt som för offentliga försvarare.

Uppdraget som målsägandebitråde förutsätter djupa kunskaper om brottmålsprocessen såväl som kunskaper i skadeståndsrätt. Utöver det måste målsägandebiträdet ha kunskap om den situation som ett brottsoffer befinner sig i och vilka reaktionsmönster som brott kan orsaka. Men uppdraget som målsägandebitråde kräver inte bara sakkunskaper utan också erfarenhet av att föra talan i brottmål.

Förslaget är avsett att verka förtydligande och kvalitetshöjande. En biträdande jurist kan förordnas som målsägandebitråde enligt undantagsregeln, d v s endast om särskilda skäl föreligger. Ett exempel på när sådana särskilda skäl föreligger är om det blir svårt att i domkretsen finna en advokat som kan ta uppdrag som målsägandebitråde. Den föreslagna regleringen överensstämmer således med vad som gäller för den offentliga försvararen.

Det andra stycket är i överensstämmelse med vad som tidigare gällt med stöd av hänvisningen från 4 § lagen om målsägandebitråde till 26 § rättshjälpslagen men med den skillnaden att bestämmelsen anger att ”någon som är behörig” kan förordnas som målsägandebitråde i stället för ”någon som är lämplig”. Bestäm-

melsen följer således den ordning som gäller för offentliga försvarare.

Utredningens överväganden finns i avsnitt 7.6.2.

8 §

Beslut om förordnande av målsägandebitråde fattas av åklagaren under förundersökningen. Sådant beslut ska fattas med skyndsambhet. Sedan åtal har väckts förordnar domstolen målsägandebitråde.

Åklagarens beslut att avslå en begäran om målsägandebitråde eller att till sådant uppdrag utse någon annan än parten föreslagit kan överklagas av målsäganden till tingsrätten. Vid rättens handläggning av sådana beslut gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden.

I de fall som avses i 6 § får dock målsägandebiträdet själv besluta om utredning i samma utsträckning som enligt 17 § rättshjälpslagen (1996:000) gäller för biträde vid rättshjälp.

Enligt gällande rätt regleras frågan om vem som kan förordna målsägandebitråde i 7 § lagen om målsägandebitråde. På grund av utredningens förslag att införa en ny bestämmelse om målsägandebiträdets behörighet i 5 § har paragrafen om handläggningen av förordnandefrågan fått en annan placering i lagen och den nuvarande 7 § blir enligt utredningens förslag 8 §. Frågor om byte och entledigande av målsägandebitråde beslutas liksom tidigare av domstolen och regleras i 4 §.

Utredningens förslag innebär att domstolen inte ensam längre ska vara beslutande myndighet utan att åklagaren görs ansvarig för att förordna målsägandebitråde under förundersökningen. Det medför att ordet "rätten" i första meningen byts ut mot "åklagaren" i den nya 8 §.

Förslagets syfte är att förkorta beslutsvägen och skapa bättre bedömningsgrunder för beslutet om förordnande av målsägandebitråde. Det har sin bakgrund i de problem som finns i fråga om när målsägandebiträdet förordnas och som beskrivits i betänkandet. I sin roll som förundersökningsledare har åklagaren bäst kännedom om målsägandens behov av målsägandebitråde. Till bestämmelsen har i första stycket andra meningen lagts ett krav på skyndsambhet i handläggningen. Det innebär att oavsett om ett önskemål har framställts om målsägandebitråde eller inte ska åklagaren snarast ta ställning i frågan om förordnande.

Det andra stycket innehåller bestämmelser om överklagande av åklagarens beslut. Av rättssäkerhetsskäl är det angeläget att den

som beslutet går emot kan överklaga beslutet till en annan instans. Någon tidsfrist ska inte gälla för överklagandet.

Det tredje stycket i bestämmelsen förblir oförändrat.

Utredningens överväganden finns i avsnitt 7.6.1.

17.2 Förslag till lag om ändring i lag (1999:997) om särskild företrädare för barn

2 §

En särskild företrädare skall, i stället för barnets vårdnadshavare, som ställföreträdare ta till vara barnets rätt under förundersökningen och i efterföljande rättegång. Företrädaren får dock inte väcka åtal och får inte heller väcka någon skadeståndstalan utan att ett allmänt åtal har väckts.

Det som i 23 kap. 10 a och 11 §§ rättegångsbalken sägs om målsägandebiträdets rättigheter vid förhör skall tillämpas på den särskilda företrädaren.

Bestämmelsen var tidigare 3 § men benämns nu 2 § till följd av utredningens förslag att 2 § i lagen ska utgå.

De två första meningarna kvarstår oförändrade.

På grundval av den förändring som utredningen föreslagit beträffande 23 kap. 10 § rättegångsbalken och förslaget om en ny bestämmelse, 23 kap. 10 a § i rättegångsbalken bör det andra stycket hänvisa till 23 kap. 10 a § rättegångsbalken som reglerar målsägandebiträdets rättigheter vid förhör. Hänvisningen till 23 kap. 11 § rättegångsbalken kvarstår emellertid.

Utredningen har behandlat frågan i avsnitt 14.6.2.

3 §

En ansökan om förordnande enligt 1 § görs av åklagaren hos tingsrätten.

Bestämmelsen var tidigare 4 §. Till följd av utredningens förslag benämns bestämmelsen nu 3 § efter som 2 § i lagen utgår.

En justering har gjorts i bestämmelsen till följd av utredningens förslag att låta 2 § lagen om särskild företrädare för barn utgå. Det innebär att hänvisningen till 2 § utgår.

4 §

Till särskild företrädare skall utses advokat. Om särskilda skäl föreligger kan till särskild företrädare utses annan lämplig person som avlagt för behörighet till domarämbetet föreskrivna kunskapsprov. Endast den får förordnas som på grund av sina kunskaper och erfarenheter samt personliga egenskaper är särskilt lämplig för uppdraget.

Bestämmelsen var tidigare 5 §. Enligt utredningens förslag benämns bestämmelsen nu 4 § eftersom 2 § i lagen om särskild företrädare för barn utgår.

De två första meningarna är nya. Samma behörighetskrav bör gälla för den särskilde företrädaren som för målsägandebiträdet. Som huvudregel ska den som förordnas som särskild företrädare för barn vara advokat. Bestämmelsens avsikt är att verka förtydligande och kvalitetshöjande. Att en biträdande jurist förordnas som särskild företrädare för barn ska vara en undantagsregel. Endast om särskilda skäl föreligger, d v s när det blir svårt att i domkretsen finna en advokat som kan ta uppdrag som särskild företrädare för barn ska en biträdande jurist kunna förordnas som särskild företrädare för barn. Den föreslagna regleringen överensstämmer således med vad som gäller för den offentlige försvararen.

Den andra meningen är densamma som i den nuvarande 5 §. Utredningens förslag medför att 2 § förordningen (1999:998) om särskild företrädare för barn, som anger vem som ska anses som biträdande jurist vid tillämpning av lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn utgår.

Utredningens överväganden återfinns i avsnitt 14.6.3.

5 §

Om det kan antas vara nödvändigt för att barnets rätt skall kunna tas till vara får åklagaren, utan att höra barnets vårdnadshavare, besluta om förordnande enligt 1 § för tiden innan ärendet avgörs. Åklagaren skall utan dröjsmål överlämna det interimistiska beslutet till tingsrätten för fortsatt handläggning.

Bestämmelsen ska benämnas 5 § i stället för som tidigare 6 § eftersom utredningen föreslagit att 2 § i lagen om särskild företrädare för barn ska utgå. Hänvisningen i första meningen till 2 § lagen om särskild företrädare för barn har tagits bort eftersom utredningen har föreslagit att den bestämmelsen ska utgå.

Enligt gällande rätt ska domstolen fatta beslut om interimistiskt förordnande av särskild företrädare för barn. Den nuvarande bestämmelsen i 6 § lagen om särskild företrädare föreslås förändrad genom att åklagaren istället för domstolen ges befogenhet att interimistiskt förordna om särskild företrädare för barn. I lagtexten genomförs ändringen genom att "domstolen" i första meningen byts ut mot "åklagaren".

Åklagaren har underlaget till beslutet om förordnande av särskild företrädare. I praktiken är det åklagaren som gör bedömningen av behovet av särskild företrädare. Utredningens uppfattning är att det som är mest angeläget vid den här typen av brott är att det ges goda möjligheter att snabbt utreda brott och att barnet så snart som möjligt får en oberoende företrädare som är kompetent att hantera situationen samt att företrädaren och utredaren får tid på sig att utföra de nödvändiga inledande åtgärderna. Åklagaren är den som bäst kan bedöma målsägandens behov och det gagnar utredningen om beslutsvägen och handläggningstiden förkortas. Därför menar utredningen att åklagaren bör få befogenhet att interimistiskt förordna särskild företrädare när det kan anses nödvändigt.

Den andra meningen är ny och reglerar det slutgiltiga beslutet som ska fattas av en annan instans. Åklagaren skall utan dröjsmål eller så snart det kan ske underställa tingsrätten det interimistiska beslutet som har att fatta slutligt beslut i frågan om förordnande.

Frågan har behandlats av utredningen i avsnitt 14. 6.5.

12 §

I ett ärende om förordnande enligt 1 § är barnets vårdnadshavare åklagarens motpart.

Bestämmelsen har fått en ny benämning, 12 § till följd av utredningens förslag att låta 2 och 10 §§ utgå. Hänvisningen till 2 § har utgått.

13 §

Ansökan om byte eller entledigande av en särskild företrädare får göras av barnets vårdnadshavare, den särskilda företrädaren eller av åklagaren. En särskild företrädare får inte entledigas utan att han eller hon har haft tillfälle att yttra sig i ärendet. Domstolen får också självständigt ta upp frågor om byte och entledigande av företrädare samt återkallelse av förordnande.

Bestämmelsen har fått en ny benämning, 13 § till följd av utredningens förslag att låta 2 och 10 §§ utgå. Det andra stycket som hänvisar till 10 § och handlar om återkallande av förordnande enligt 2 § har utgått.

14 §

Beslut om förordnande enligt 1 §, interimistiska beslut enligt 5 § samt beslut om byte eller entledigande av särskild företrädare enligt 7 och 8 §§ gäller omedelbart, om inte annat bestäms.

Bestämmelsen har fått en ny benämning, 14 § till följd av utredningens förslag att låta 2 och 10 §§ utgå. Enligt gällande rätt hänvisar bestämmelsen på två ställen till 2 §. Paragrafen har genomgått en justering som innebär att hänvisningarna till 2 § har utgått. Hänvisningarna gällande byte och entledigande av särskild företrädare har justerats i enlighet med utredningens förslag och hänvisningen angående återkallande av förordnande har utgått.

17.3 Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

23 kap.

5 §

Skall enligt 21 kap. 3 a § offentlig försvarare utses för den misstänkte, åligger det undersökningsledaren att göra anmälan om det hos rätten.

I den nuvarande lagtexten anges i den andra meningen av bestämmelsen i 23 kap. 5 § rättegångsbalken att det åligger undersökningsledaren att anmäla hos rätten om målsäganden begär att få ett målsägandebitråde eller om det annars finns anledning att förordna ett sådant bitråde.

En följdändring av de förslag som görs beträffande 7 och 8 §§ i lagen om målsägandebitråde är att den andra meningen tas bort. Eftersom utredningen föreslår att åklagaren görs ansvarig för att förordna målsägandebitråde under förundersökningen kommer förundersökningsledarens åliggande att göra anmälan till rätten om målsägandebitråde att försvinna. Skulle frågan om förordnande av målsägandebitråde uppkomma efter det att åtal har väckts är det domstolen som har att hantera frågan om förordnande av målsägandebitråde.

Paragrafen reglerar därmed enbart undersökningsledarens åliggande att göra anmälan om offentlig försvarare till rätten. Frågan har behandlats av utredningen i avsnitt 7.6.1.

23 kap.

10 §

Vid förhör skall såvitt möjligt ett av undersökningsledaren anmodat trovärdigt vittne närvara.

Undersökningsledaren skall bestämma om någon annan än ett vittne får närvara vid förhör. Vid förhör, som enligt 18 § andra stycket hålls på den misstänktes begäran, har han och hans försvarare rätt att närvara. Även vid annat förhör får försvarare närvara, om det kan ske utan men för utredningen.

En stödperson har rätt att närvara vid förhör med målsäganden, om hans närvaro inte är till men för utredningen.

Är den som hörs under 15 år, bör den som har vårdnaden om honom vara närvarande vid förhöret, om det kan ske utan men för utredningen.

Undersökningsledaren får förordna att vad som förekommit vid förhör inte får uppenbaras.

Paragrafen innehåller olika bestämmelser om utomståendes närvaro vid förhör under förundersökningen.

Den första meningen i det tredje stycket om att målsägandebiträdet har rätt att närvara vid förhör utgår och flyttas till den nya bestämmelse i rättegångsbalken som utredningen föreslagit och som benämns 23 kap. 10 a §. Det gör att alla bestämmelser om målsägandebiträdets rättigheter vid förhör under förundersökningen samlas i en bestämmelse.

De första och andra styckena kvarstår oförändrade.

Den bestämmelse som tidigare fanns i andra meningen av tredje stycket om att stödperson har rätt att närvara vid förhör, om det inte är till men för utredningen kvarstår. Den utgör nu bestämmelsens tredje stycke och har genomgått en smärre språklig ändring.

Bestämmelsen i fjärde stycket och femte styckena förblir oförändrade.

23 kap.

10 a §

Målsägandebiträde har rätt att närvara vid förhör med målsäganden. Målsägandebiträdet skall meddelas när förhör med målsäganden ska hållas under förundersökningen.

Målsäganden och målsägandebiträdet har rätt att fortlöpande i den mån det kan ske utan men för utredningen få information om eller ta del av vad som har förekommit vid undersökning.

Bestämmelsen är ny och reglerar målsägandebiträdets rättigheter vid förhör under förundersökningen.

Den första meningen i första stycket handlar om målsägandebiträdets rätt att närvara vid förhör med målsäganden. Bestämmelsen har oförändrad flyttats från 23 kap. 10 § rättegångsbalken.

I andra meningen av första stycket regleras målsägandebiträdets rätt att få veta när förhör med målsäganden ska äga rum. I syfte att underlätta målsägandebiträdets arbete och tydliggöra målsägandebiträdets roll ska målsägandebiträdet meddelas när förhör med målsäganden ska hållas under förundersökningen. Om det är möjligt bör målsägandebiträdet informeras även om tidpunkten för andra förhör som kan vara av betydelse för målsäganden.

För att målsäganden ska kunna ges möjligheter att följa utvecklingen av sitt ärende ska målsäganden och målsägandebiträdet, liksom den misstänkte och hans försvarare, ha rätt att fortlöpande i den mån det kan ske utan men för utredningen, ta del av eller informeras om vad som har förekommit vid undersökningen. Detta regleras i det andra stycket av bestämmelsen.

17.4 Förslag till förordning om ändring i förundersökningskungörelsen (1947:948)

13 a §

Målsäganden skall underrättas om att åklagaren under vissa förutsättningar kan föra talan om enskilt anspråk i anledning av brott och om möjligheterna att få ersättning enligt brottsskadelagen (1978:413). I samband med detta bör också på lämpligt sätt upplysning lämnas om de regler som gäller för handläggningen av sådana anspråk.

Målsäganden som utsatts för ett brott med fängelse i straffskalan skall underrättas om de regler som gäller för förordnande av målsägandebiträde, om det inte är uppenbart att sådan information inte behöver lämnas.

Informationen om målsägandebiträdet skall ges i samband med polisanmälan, om det inte finns särskilda omständigheter som gör att information hellre skall ges i ett senare skede.

Det åligger åklagaren att senast innan åtal väcks kontrollera att målsäganden fått sådan information.

Är brottet sådant att det kan komma i fråga att meddela besöksförbud enligt lagen (1988:688) om besöksförbud, skall målsäganden så snart som möjligt underrättas om de regler som gäller för meddelande av besöksförbud.

Målsäganden skall ges information om reglerna om stödperson i 20 kap. 15 § och 23 kap. 10 § rättegångsbalken, om möjligheterna att få rättshjälp och rådgivning enligt rättshjälpslagen (1996:1619) samt om vilka myndigheter, organisationer och andra som kan lämna stöd och hjälp.

En åtgärd enligt första eller sjätte stycket behöver inte vidtas om det är uppenbart att den inte behövs eller om det är förenat med betydande svårighet att vidta åtgärden.

Utredningen föreslår förändringar i det andra stycket av 13 a §. Förslaget går ut på att reglerna om information till målsäganden om målsägandebiträde delas upp i tre stycken och att bestämmelsen avseende besöksförbud flyttas ner och blir till ett nytt femte stycke i paragrafen. Det får till följd att det andra stycket i paragrafen kommer att reglera förutsättningarna för att ge information om målsägandebiträde. I det tredje stycket regleras när informationen ska ges och i det fjärde stycket finns en ny bestämmelse om ansvaret och kontrollen av att information om målsägandebiträde tillhandahålls.

Huvudregeln i den nya bestämmelsen är att alla målsägande för vilka det är möjligt att förordna målsägandebiträde ska underrättas om reglerna om målsägandebiträde. Det andra ledet i bestämmelsen utgör ett undantag från huvudregeln. Målsäganden bör också veta vilka förutsättningar som gäller för att förordna målsägandebiträde. Därför kvarstår den gällande formuleringen i förundersökningskungörelsen om att målsägandebiträde bör underrättas ”om de regler som gäller för förordnande av målsägandebiträde”.

Det nya tredje stycket reglerar när information om målsägandebiträde ska ges. För att det ska finnas förutsättningar att förordna ett målsägandebiträde i ett tidigt skede bör det preciseras vid vilken tidpunkt informationen ska lämnas. Av 13 a § tredje stycket förundersökningskungörelsen framgår nu att informationen om målsägandebiträde ska ges i samband med polisanmälan. Undantag

kan göras i sådana situationer när målsäganden är ur stånd att ta till sig information. Vid dessa tillfällen får informationen ges i ett senare skede.

Det är angeläget att målsägandens inställning i fråga om ett förordnande målsägandebiträde klargörs. Enligt det fjärde stycket har åklagaren ett ansvar för att kontrollera att information har lämnats om målsägandebiträde innan åtal väcks. Det får anses innebära att åklagaren informerar sig om målsägandens inställning i den frågan.

I det femte stycket har bestämmelsen om målsägandebiträde utgått så att stycket nu enbart reglerar information om besöksförbud.

Tredje och fjärde styckena kvarstår oförändrade men har genomgått en redaktionell förändring och blivit de sjätte respektive de sjunde styckena i bestämmelsen.

I det sjunde stycket har en justering gjorts så att bestämmelsen hänvisar till det sjätte stycket i 13 a § istället för som tidigare till det tredje stycket.

13 e §

Vid brott enligt 6 kap. 1–9 §§, 3 kap. 5–6 §§ och 11 § brottbalken i vad avser försök till mord, dråp, barnadråp samt misshandel som inte är ringa, vid brott enligt 4 kap. 1–1a §§ samt 2–5 §§ och 7 § brottbalken samt vid brott enligt 8 kap. 5–6 §§ brottbalken skall åklagaren erbjuda målsägande som ska höras i domstol ett möte med åklagaren.

Bestämmelsen är ny och benämns 13 e § förundersökningskungörelsen (1947:948). Den har innebörden att åklagaren vid vissa grövre brott ska vara skyldig att erbjuda målsäganden ett möte.

Utredningens förslag bygger på målsägandens behov av att träffa åklagaren och att det är ett behov som finns vare sig ett målsägandebiträde har förordnats eller inte. Ett möte mellan åklagaren och målsäganden kan bidra till utredningsarbetet och stärka målsäganden inför huvudförhandlingen. Behovet ter sig som störst för dem som ska höras under huvudförhandling i domstol. Det är åklagaren som avgör när mötet ska komma till stånd.

Skyldigheten ska gälla i sådana ärenden som gäller grövre integritetskränkande brott. Med grövre brott avses här brott med fängelse i straffskalan. Bestämmelsen kommer således att gälla målsägande i samtliga sexualbrott i 6 kap. brottbalken. I 3 kap. brottbalken gäller skyldigheten för målsägande vid misshandel och

grov misshandel samt försök till mord, dråp, barndråp eller misshandel som ej är ringa och i 4 kap. brottsbalken gäller skyldigheten vid brotten människorov, människohandel, olaga frihetsberövande, olaga tvång, grov fridkränkning, grov kvinnofridskränkning samt olaga hot och ofredande. Slutligen skall målsägande i ärenden om rån och grovt rån erbjudas ett möte med åklagaren.

Bestämmelsen hindrar inte att möten mellan åklagaren och målsäganden kan komma till stånd även vid andra brott eller att åklagaren bör vara tillmötesgående om målsäganden har önskemål om ett möte.

17.5 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1997:408) om målsägandebiträde

2 §

Paragrafen utgår. (Se kommentar till 5 § lagen om målsägandebiträde under 17.1.)

17.6 Förslag till förordning om ändring i förordningen (1999:998) om särskild företrädare för barn

2 §

Paragrafen utgår.

2 a §

Om ett interimistiskt beslut om förordnande enligt 1 § lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn har fattats utan att barnets vårdnadshavare har hörts, får expediering av beslutet underlåtas till dess att det kan ske utan men för utredningen. Expediering får dock aldrig ske senare än den sjätte vardagen efter det interimistiska beslutet.

Hänvisningen i första meningen till interimistiskt beslut i enlighet med 2 § lagen om särskild företrädare för barn har tagits bort eftersom utredningen har föreslagit att den bestämmelsen ska utgå.

Den nuvarande paragrafen anger en tidsfrist på fyra dagar under vilken tingsrätten kan underlåta ett expediera ett beslut om interimistiskt förordnande. Utredningen föreslår att tidsfristen inom vilken expediering kan underlåtas förlängs från fyra till sex

dagar. I de fall där en helg infaller mellan tidpunkten för ett interimistiskt förordnande och expediering har tingsrätten således åtta dagar inberäknat helgdagarna på sig innan expediering av beslutet måste ske.

Frågan har behandlats av utredningen i avsnitt 14.6.5.

Referenser

- Bevis. 6, Sexuella övergrepp, Diesen, Christian m.fl., Stockholm, Nordstedts Juridik, 2001
- Brienen, Marion E.I. & Hoegen, Ernestine H. Victims of crime in 22 criminal justice systems The implementation of recommendation (85) 11 of the Council of Europe on the position of the victim in the framework of criminal law and procedure Nijmegen, Wolf Legal Productions, 2000
- Bring, Carina Målsägandens reaktionsmönster, i Brottsoffrets rätt, Stockholm, Juristförlaget 1995
- Brottsoffrets rätt, Diesen, Christian (red) Stockholm, Fritzes förlag 1995
- Diesen Christian, Sutorius Helena Sexuella övergrepp mot barn – den rättsliga hanteringen, Expertrapport, Juridiska institutionen, Stockholms universitet, 2001
- Ekelöf, Per Olof, Edelstam Henrik Rättegång II, 8 rev. Uppl, Stockholm, Norstedts juridik, 1996
- Ekelöf, Per Olof, Edelstam Henrik, Boman Robert Rättegång V, 7 rev. uppl Stockholm Norstedts juridik, 1998
- Fitger, Peter Rättegångsbalken 1–11 lösblad, uppdateras fortlöpande Stockholm, Nordstedts 1984-
- Danelius, Hans Mänskliga rättigheter i europeisk praxis – en kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna, 2 uppl., Stockholm, Nordstedts juridik, 2002
- Danielsson Stig, Förundersökning i brottmål, 2 uppl., Stockholm, Bruun, 2004
- Dassoum, Alica Lagen om särskild företrädare för barn – för förundersökningens, barnets eller föräldrarnas bästa? En empirisk studie i lagens konstruktion och praktiska tillämpning, examensarbete, Umeå universitet, 2004
- Emmerson, B. & Ashworth, A. Human rights and Criminal Justice, London, Sweet & Maxwell, 2001

- Forsberg, Magnus Målsägandebiträdets behörighet, Examensarbete, Juridiska institutionen Umeå universitet, 2000
- Heuman, Lars Domares och åklagarens skyldighet att vara objektiva i Objektivitetsseminarium, 2004
- Lindberg, Gunnel Åklagareetik, Svensk Juristtidning 1997, häfte 3 ss. 197–221
- Lindgren, Magnus & Qvarnström, Jennifer Brottsoffren i rättsprocessen – en undersökning genomförd på uppdrag av Rikspolisstyrelsen, Riksåklagaren och Domstolsverket, 1999
- Lindgren, Magnus & Qvarnström, Jennifer Brottsoffren i rättsprocessen Stockholm, Rikspolisstyrelsen, 2003
- Lindgren, Magnus Brottsoffer i rättsprocessen – om ideala brottsoffer och goda myndigheter, Stockholms universitet, 2004
- Mellberg, Nea När det överkliga blir verklighet – mödrars situation när deras barn utsätts för sexuella övergrepp av fäder, Umeå, Boréa, 2002
- Meyrowitsch, Anna Den andra kränkningen – om målsägande och rättsprocessen examensarbete, Juridiska fakulteten vid Lunds universitet, 2004
- Nordisk seminar om offerets straffeprocessuella stilling, TemaNord 2004:559, Nordisk Ministerråd, København 2004
- Objektivitetsseminarium Brottsoffermyndigheten, Domstolsverket, Sveriges Advokatsamfund, Riksåklagaren, Stockholm, Riksåklagaren, 2004
- Olivecrona, Karl Rättegången i brottmål enligt RB, 3. uppl., 1968
- Pallvik Annika Målsägandebiträdet – intentioner och verkligheter, examensarbete Juridiska fakulteten Uppsala universitet, 1998
- Renfors, Cecilia Rättshjälpslagen och annan lagstiftning om rättsligt bistånd – en kommentar 2., omarb. uppl., Stockholm, Norstedts juridik, 2006
- Robberstad, Anne Mellom tvekamp og inkvisisjon Straffeprocessens grunnstruktur belyst ved fornærmedes stilling, Oslo, Universitetsforlaget 1999
- Robberstad, Anne Kontradiksjon og verdighet Komparativ fremstilling av fornærmedes stilling i de nordiske land med sikte på forslag om styrking av fornærmedes rettigheter i straffeprocessen, Rapport 2002:2, Justis- og politidepartementet, Oslo
- Robberstad, Anne Bistandsadvokaten, 2 utgave, Universitetsforlaget, Oslo 2003
- Rustan, Sofia Åklagarens skyldighet att föra målsägandens talan om enskilt anspråk – examensarbete, Umeå universitet, 1997

Sutorius, Helena, Kaldal, Anna Bevisprövning vid sexualbrott, 1. uppl., Stockholm, Norstedts juridik, 2003
Svensson, Kerstin Socialt arbete med brottsoffer – sympati, empati och organisering, Stockholm, Carlsson, 2006.
Westlund, Helen Barn som utsatts för sexuella övergrepp och den rättsliga hanteringen, Stockholm Rädda Barnen 2002

Advokatsamfundet

Yttranden över Utöandet av barns rättigheter i familjerättsprocesser, Ds 2002:13, R 9427/2002
Stadgar för Sveriges advokatsamfund antagna av Advokatsamfundets fullmäktige den 25–26 maj 1962, ändrade den 6 juni 2003

Barnombudsmannen

Det svåraste som finns – åklagares hantering av misstänkta brott mot de yngsta barnen, Barnombudsmannen rapporterar, BR2006:02

Brottsofferjourernas Riksförbund (BOJ)

Policy för stödpersoner och vittnesstöd inom Brottsofferjourernas Riksförbunds verksamhet, 15 mars 2006

Brottsoffermyndigheten

Åklagarens ansvar i relation till målsäganden – rättslig reglering och dokumenterad praktik, 2003 (Opublicerad)
Yttrande över Barnet i brottets skugga, Ds 2004:56, Adm 11605/04
Brottsofferportal – redovisning av ett regeringsuppdrag, Adm 1202/05
Brottsoffermyndighetens informationsstrategi, 2006
Rättegången – hur blir den?, 2006

Brottsförebyggande rådet (BRÅ)

Stöd och hjälp åt brottsoffer – en probleminventering, Falkner Sten, KansliPM 1986:1

Domstolsverket

Målsägandebiträde – en utvärdering av tillämpningen av lagen om målsägandebiträde m m, DV-rapport 1996:2
Enskilda anspråk – förordnande av offentlig försvarare och målsägandebiträde – en sammansättningsfråga, Promemoria II

2000-10-12, Domstolsverkets arbetsgrupp för processrättsliga frågor
Reglering av ersättning till målsägandebiträde i en särskild taxa, DV-rapport 2002:3
Försöksverksamhet utan taxa för offentliga försvarare och målsägandebiträden i västra Sverige – delrapport, 2003
Försöksverksamhet utan taxa – redovisning av ett regeringsuppdrag, DV-rapport 2004:2
Domstolsverkets föreskrifter angående beräkning av ersättning för tidsspillan, DVFS 2005:7
Domstolsverket föreskrifter om brottmålstaxa för offentliga försvarare i tingsrätt och hovrätt, DVFS 2005:9
Domstolsverket föreskrifter om brottmålstaxa för målsägandebiträden i tingsrätt och hovrätt, DVFS 2005:10
Rättshjälp och taxor, 2006
Budgetunderlag 2007-2009

Justitieombudsmannen

JO 1994/95 s. 292
JO 1995/96 s. 89
JO 1654-1993
JO 4547-2002

Ämbetsberättelser

JO 1973 s. 32–33: Tilltalad i brottmål har vid rättens förhandlingar medgivits att ha sin make vid sin sida oaktat denne inte innehade ställning såsom ställföreträdare, ombud, rättengångsbiträde eller försvarare. Fråga om tillåtligheten härav. Tillika spørsmål om såsom vittne ifrågasatt persons rätt att närvara vid rättens förhandlingar.
JO 1964 s. 193–195: Dröjsmål med utfärdande av stämning i brottmål och med förordnande av offentlig försvarare
JO 1988/89 s. 29–31: Handläggningen av en begäran om offentlig försvarare vid kommande huvudförhandling som den tilltalade framställt under förundersökningen
JO 2002/03 s. 76–77: J.A:s begäran om beslagsprotokoll m.m.

Justitiekanslern (JK)

Inspektion av Umeå tingsrätt, Dnr 3417-02-28, Beslut 2003 02-07

Justitiedepartementet

Ju 1998/1237/KRIM

Remissärende – departementspromemorian Målsägandebitråde för barn, Ju 943147 och Ju98/588 KRIM

Uppdrag till Brottsoffermyndigheten om utbildning i brottsofferfrågor i samverkan med DV Ju2001/4708/KRIM

Uppdrag till Brottsoffermyndigheten utbildning i brottsofferfrågor i samverkan med RPS Ju2001/4709/KRIM

Uppdrag till Brottsoffermyndigheten utbildning i brottsofferfrågor i samverkan med RÅ Ju2001/4710/KRIM

Uppdrag till Brottsoffermyndigheten och Domstolsverket att verka för att vittnesstöd bedrivs vid samtliga tingsrätter och hovrätter, JU 2004/5514/KRIM, Ju 2005/9355/KRIM, Ju 2006/5404/KRIM

Justitieutskottet

Särskild företrädare för barn – uppföljning om tillämpningen av lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn, 2005/06:RFR2, Stockholm 2005

Justitieutskottets betänkande JuU 1983/84:25

Justitieutskottets betänkande JuU 1987/88:33

Justitieutskottets betänkande 1993/94:JuU25

Polishögskolan

Utbildningsplan Polisprogrammet 80 poäng 2002-08-26, se <http://www.polisen.se/>

En ny grundutbildning för poliser, Rikspolisstyrelsen, 2000, se <http://www.polisen.se/>

Riksrevisionsverket

Domstolsväsendet – resursfördelningssystem och hinder för ett effektivt resursutnyttjande, RRV-rapport 1997:48

Varför blev det dyrare? – kostnadsutveckling för offentlig försvarare, målsägandebitråde och offentligt biträde, RRV-rapport 2001:30

Rikspolisstyrelsen

Brottsofferjour – en handledning för polisens medverkan i brottsofferverksamhet, RPS rapport 1989:1

Allmänna råd om ledningen av förundersökning i brottmål, beslutade den 16 december 1997, FAP 303–5

Inspektion av brottsofferfrågor i Norrbottens län, VKA 128-3935/97

Inspektion av hanteringen av anmälningar om hot och våld mot kvinnor vid polismyndigheten i Västra Götaland, VKA 128-4716/99

Iakttagelser och erfarenheter vid inspektioner av brottsutredningsverksamheten – promemoria April 1998- juni 1999, VKA-128-5535/99

Granskning av brottsutredningar avseende våld mot kvinnor, Polismyndigheten i Västmanlands län, Protokoll från Rikspolisstyrelsen inspektionsgrupp 12 december 2000, RÅ/RPS 1/00, VKA 128-4450/00

Brottsoffer – en handledning för polisens del i lokalsamhällets brottsofferstödande arbete Rikspolisstyrelsens rapport, 2001:1

Att utreda mäns våld mot kvinnor – ett utbildningsmaterial för polis och åklagare, 2001

Polisens insatser för att bekämpa våld mot kvinnor, POL 480-794/03

Redovisning av regeringsuppdrag angående brottsoffer, POL 483-3694/01 samt POL 480-3692/01, 2003

Brottsofferarbetet inom polisen – en nationell handlingsplan, Rikspolisstyrelsen 2003

Riksåklagaren

Målsägande i brottmål RÅC 1:122, 1994

Säkerhet och skydd för bevispersoner – åtgärds katalog, Adell Gunnar och Ovallius Christer, Metodfrågor, 1997:1, Stockholm 1997

Promemoria avseende förundersökning i ärenden rörande sexuella övergrepp mot barn, RÅ-PM 1999:01

Granskning av brottsutredningar avseende våld mot kvinnor, Åklagarkammaren i Västerås Gemensam inspektionsverksamhet protokoll från Riksåklagarens inspektionsgrupp, december 2000

Riksåklagarens uppdrag att se över rutinerna i ärenden om besöksförbud, Åklagarmyndigheten i samarbete med Rikspolisstyrelsen och Riksåklagaren, skrivelse Dnr 2000/0297

Riksåklagarens metod för kvalitetssäkring av åklagarväsendets brottsofferarbete, Dnr 2001/0980

Riksåklagarens redovisning av uppdragen om våld mot kvinnor skärpt strafflagstiftning för våld mot kvinnor m m, Dnr 2001/0267

Åklagareetik, En rapport från arbetsgruppen för etikfrågor, Ett diskussionsunderlag, Riksåklagaren 2002 (Opublicerat)

Brottsoffer – en redovisning av tre regeringsuppdrag – Riksåklagarens handlingsplan för det fortsatta brottsofferarbetet, 2003

Sexuella övergrepp mot barn Åklagarmyndigheternas redovisning av ett uppdrag, Chefsutbildning, våren 2003

Granskning av vissa förundersökningar beträffande våldtäkt, Åklagarmyndigheten i Stockholm, Dnr 100/2004/0344

Beslut i tillsynsärenden rörande frågan om förordnande av målsägandebiträde i sexualbrottsmål, RÅ-A 2004/0538 och RÅ-A 2004/0658

Gemensam inspektion – granskning av brottsutredningar avseende våldtäkt och grov våldtäkt där brottsoffret är över 15 år, Rikspolisstyrelsen, Åklagarmyndigheten, RPS/ÅM 1/05, April 2005

Åklagarmyndighetens föreskrifter och allmänna råd om ledningen av förundersökning i brottmål (ÅFS 2005:9)

Handläggning av ärenden rörande övergrepp mot barn – handbok, Broberg Peter, Utvecklingscentrum Göteborg, 2006

Grov kvinnofridskränkning – tillsynsrapport, RättsPM 2006:8, Utvecklingscentrum Göteborg, Maj 2006

Socialstyrelsen

Sexuella övergrepp mot barn, Allmänna råd från Socialstyrelsen 1991:3, 1991

Socialtjänstens stöd till unga brottsoffer, 2005

Umeå universitet

Utbildningsplan Polisutbildningen i Umeå, polisprogrammet 80 poäng gäller från vårterminen 2006

Kursplaner

Grunder för polisiärt arbete A, 20 poäng, 2006

Polisiärt arbete A, 20 poäng, 2006

Polisiärt arbete B, 20 poäng, 2006

Polisiärt arbete C, 20 poäng, 2006

Studieguide Våld i nära relationer, 2006

Utvecklingsrådet

Det goda samtalet – etik i rättsväsendet, 2000

Hemsidor

<http://www.boj.se/>

<http://www.brottsoffermyndigheten.se/>

<http://www.dom.se>
<http://www.europa.eu>
<http://www.jm.dk/>
<http://www.om.fi/>
<http://www.polisen.se/>
<http://www.aklagare.se/>

Offentligt tryck

Kommittédirektiv

Direktiv 1977:7 till sexualbrottskommittén Förnyad översyn av sedlighetsbrotten

Direktiv 1979:146 Tilläggsdirektiv till 1977 års sexualbrottskommitté

Direktiv 1984:43 Tilläggsdirektiv till rättshjälpskommittén

Dir 1995:94 Utvärdering av åtgärder på brottsofferområdet

Promemorior

DsJu 1983:2 Rätten till offentlig försvarare delbetänkande av Rättshjälpskommittén (Ju1982:1)

DsJu 1986:10 Ändrade regler om enskilt anspråk vid förundersökning och rättegång m m

Ds 1992:24 Några brottsofferfrågor – utvidgad rätt till målsägandebiträde och förbättrat rättsligt bistånd utomlands

Ds 1992:38 Domstolsväsendet – organisation och administration i framtiden

Ds 1993:29 Brottsoffren i blickpunkten – åtgärder för att stärka brottsoffrens ställning

Ds 1997:7 Domstolsförfarandet – förslag till förbättringar
Särskilt målsägandebiträde för barn, promemoria 1998

Ds 2002:13 Utövandet av barns rättigheter i familjerättsprocesser
Anmälan och utredning av sexualbrott, Ju 2004:01

Ds 2004:56 Barnen i brottets skugga

Betänkanden

SOU 1926:32 Processkommissionens betänkanden angående rättegångsväsendets ombildning

SOU 1938:43–44 Förslag till rättegångsbalk, Processlag –beredningen betänkande

SOU 1976:9 Sexuella övergrepp

SOU 1981:64 Våldtäkt – en kriminologisk kartläggning av våldtäktsbrottet

SOU 1982:61 Våldtäkt och andra sexuella övergrepp

SOU 1982:63 Polislag, betänkande av 1981 års polisberedning
SOU 1986:49 Målsägandebiträde
SOU 1990:92 Våld och brottsoffer
SOU 1995:60 Kvinnofrid
SOU 1995:81 Ny rättshjälpslag och andra bestämmelser om
rättsligt bistånd
SOU 1997:116 Barnets bästa i främsta rummet – FN:s konvention
om barnets rättigheter i Sverige
SOU 1998:40 Brottsoffer Vad har gjorts? Vad bör göras?
SOU 1999:108 Handläggning av ungdomsmål
SOU 2004:61 En översyn av Brottsoffermyndigheten
SOU 2004:122 Ingripanden mot unga lagöverträdare

Propositioner

Proposition 1972:4 med förslag till rättshjälpslag m m
Proposition 1972:5 om förslag till rättshjälpslag m m
Proposition 1978/79:90 med förslag till ändring i rättshjälpslagen
(1972:429) m m
Proposition 1979/80:2 förslag till ny sekretesslag samt till lagar om
ändring i rättegångsbalken, brottsbalken, förvaltningslagen och
förvaltningsprocesslagen
Proposition 1981/82:28 om ändringar i rättshjälpslagen (1972:429)
m m
Propositionen 1981/82:41 om förundersökningsbegränsning
Propositionen 1983/84:23 Rätten till offentlig försvarare
Proposition 1983/84:105 om ändring i brottsbalken m m
(sexualbrotten)
Proposition 1984/85:3 Nya regler om åtalsunderlåtelse
Proposition 1986/87:89 om ett reformerat tingsrättsförfarande
Proposition 1987/88:1 om ändring i rättegångsbalken (enskilt
anspråk vid förundersökning och rättegång)
Proposition 1987/88:107 om målsägandebiträde
Proposition 1987/88:137 om besöksförbud
Proposition 1989/90:158 om utvidgad rätt till målsägandebiträde
m m
Proposition 1992/93:109 om ändring i rättshjälpslagen m m
Proposition 1993/94:26 om utvidgad rätt till målsägandebiträde
och förbättrat rättsligt bistånd utomlands
Proposition 1993/94:143 Brottsoffren i blickpunkten – en
brottsofferfond och andra åtgärder för att stärka brottsoffrens
ställning

Proposition 1994/95:150 med förslag till slutlig reglering av statsbudgeten för budgetåret 1995/96, m.m. (kompletteringspropositionen) – reviderad finansplan m m
Proposition 1996/97:9 Ny rättshjälpslag
Proposition 1994/95:224 Barns rätt att komma till tals
Proposition 1996/97:9 om ny rättshjälpslag
Proposition 1997/98:55 Kvinnofrid
Proposition 1998/99:133 Särskild företrädare för barn
Proposition 1999/2000:26 Effektivisering av förfarandet i allmän domstol
Proposition 2000/01:79 Stöd till brottsoffer
Proposition 2002/03:53 Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m m
Proposition 2002/03:70 Ytterligare åtgärder för att motverka våld i nära relationer
Proposition 2004/05:41 Förbättrad kontroll av rättsliga biträdens ersättningsanspråk m m
Proposition 2005/06:165 Ingripanden mot unga lagöverträdare
Proposition 2005/06:166 Barn som bevittnat våld
Budgetpropositionen 2006/07:003

Justitieutskottet

Justitieutskottets betänkande 1989/90:JuU5 Våldsbrott och brottsoffer

Justitieutskottets betänkande 1990/91:JuU21

Särskild företrädare för barn – uppföljning av tillämpningen av lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn, Rapporter från riksdagen 2005/06:RFR2

Rättsfall

NJA 1976 s. 213

NJA 1976 s. 312

NJA 1976 s. 699

NJA 1976 s. 455

NJA 1983 NOT C 28

NJA 1984 s. 877

NJA 1986 s. 642

NJA 1987 s. 58

NJA 1993 s. 114

NJA 1994:306

NJA 1994:596

NJA 1997 s. 822

NJA 1998 s. 862
NJA 1999 s. 781
NJA 2002 s. 439
NJA 2004 s. 549
NJA 2004 s. 826

RH 1990:33
RH 1997:120
RH 2000:1
RH 2004:417
RÅ 81 2:7
BN 423/74
SvJT ref 58

Danmark

Folketinget, FT 1977-78 tillæg A
Folketinget, FT 1978-79 tillæg A
Folketinget, FT 1979-80 tillæg A
Folketingsbeslutning om forbedring af voldtægtsorfres retsstilling for og under retssagen, 4 juni 2004
Betænkning nr 1102/1987 om den forurettedes stilling i voldtægts- og voldssager afgivet af et udvalg nedsat af Justitsministeriet den 6 juni 1983
Betænkning om forbedring af voldtægtsorfres retsstilling Afgivet af Justitsministeriets strafferetsplejeudvalg, Betænkning nr 1458
Forslag til lov om ændring af retsplejeloven (Forbedring af voldtægtsorfres retsstilling og beskikkelse af bistandsadvokat for pårørende til afdøde i straffesager mod politipersonale) (L 160), som blev fremsat den 27. april 2005, vedtaget af Folketinget den 14. juni 2005.
Lov nr 253 från 16 juni 1980
Lov nr 730 från 7 december 1988
Lov nr 349 från 23 maj 1997
Lov nr 558 från 24 juni 2005 Lov om ændring af av retspleloven forbedring af voldtægtsorfres retsstilling m v og beskikkelse af bistandsadvokat for pårørende til afdøde i straffesager mod politipersonale
Regeringens handlingplan vedrørende bekæmpelse af vold, Oktober 1993
Litteratur och artiklar
Hansen, Jan Fredrik Bør retskrav på beskikkelse af bistandsadvokat udvides til at omfatte voldsofre m fl? Ufr Online 1994, B257

Rørdam, Thomas Bistandsadvokatens processuelle rettigheter og pligter i Advokaten 1996 nr 2 ss. 30–34

Cirkulär

Vejledning til ofre for forbrydelser og udpegning af en kontaktperson, Meddelelse nr 2/2001 af 24 oktober 2002, Rigsadvokatens cirkulär

Cirkulärskrivelse nr 9581 af 20 oktober 2004 vedrørende politiets relationer til ofre for forbrydelser og ulykker og deres pårørende
Forbedring af voldtæktsofres retsstilling og midlertidig indberetning af afgørelser vedrørende bevisfrelse i voldtægtssager om forurettedes tidligere seksuelle adfærd, om de nye reglerna om beskikkelse af bistandsadvokat RA 2004–609–0037, Rigsadvokaten informerar nr 22 2005

Broschyrer

Til den der har været udsat for incest (blodskam) eller andre seksuelle overgrep Justisministeriet

Norge

Lov 13 juni 1980 nr. 35 om fri rettshjelp, rettshjelpsloven

Lov 22 mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprocesslagen)

Lov 12 juni 1981 nr 66.

Lov 1 juli 1994 nr. 50.

Lov 11 augusti 2000 nr. 76.

Lov 10 januari 2003 nr. 2.

Lov 2. juli 2004 nr. 61 om endringer i lov 21.juli 1916 nr 2 om vidners og sakkyniges godtgjørelse m v og i straffeprosesslova

Lov 2. juli 2004 nr. 62 om endringer i lov 22.mai 1981 nr 25 nr 2 om rettergangsmåten i straffesaker

Lov 20 mai 2005 nr 28 om straff (straffeloven)

Förarbeten

Ot.prp.nr 63 (1980-81) Om lov om endringer i straffeprosessloven (advokathjelp til fornærmede i voldtæktssaker)

Ot. prp. nr 33 (1993-94) Om lov om endringer i straffeprosessloven m.v (styrking av kriminalitetsofres stilling)

NOU 1992:16 Sterkere vern og økt støtte for kriminalitets ofre

NOU 2003:31 Retten til et liv uten vold

NOU 2006:10 Fornærmede i straffeprosessen nytt perspektiv og nye rettigheter Oslo 2006

Övrigt

Bohinen, Anne K. Fornærmedes partsstilling og bistandsadvokatens rolle Noen av utfordringene som følger av utforming av reglene i

straffprocessloven § 107 c og kapitel 29 i Kritisk Juss 2004 ss. 217–230

Robberstad, Anne Bistandsadvokaten Ofrenes stilling i straffesaker, 2 utgave, Universitetsforlaget, Oslo 2003

Rundskriv G 294/81 och G 238/83

Finland

Lagstiftning

Förundersökningslagen nr 449/1987

Lagen om statliga rättshjälpsbyråer 258/2002.

Lag om rättegång i brottmål nr 689/1997

Lag om ändring av 2 kap. 1 a § i lagen om rättegång i brottmål Lag 652/2004

Lag om ändring av lagen om rättegång i brottmål 243/2006

Förarbeten

Betänkande av Brottsofferkommissionen, kommittébetänkande, 2001:5

Slutbetänkande av arbetsgruppen för översyn av straffprocessen, 2003:11

Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lagstiftning om revision av rättegångsförfarandet i brottmål i underrätterna, RP 82/1995 rd

Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lag om ändring av strafflagen och vissa lagar som har samband med den, RP 34/2004 rd

Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lagar om ändring av de bestämmelser om behandling av brottmål i tingsrätten som ingår i lagen om rättegång i brottmål, rättegångsbalken och i vissa andra lagar, RP 271/2004rd

Övrigt

Jokela, Antti Uudistuva rikosprosessi, upplaga 2, Helsinki Lakimiesliiton kustamus, 1998

Träskman, Per-Olof Hur borde målsägandens ställning ändras när underrättsförfarandet i brottmål reformeras? Tidskrift utgiven av juridiska föreningen i Finland JFT 1993 s. 189 – 207

Strömman, Linda Målsägandens rätt till biträde och stödperson enligt 2 kap. lagen om rättegång i brottmål i JFT 2002 ss. 187 – 199

Vuorenpää, Mikko Asianomistajan oikeudet rikosprosessilaissa, Helsinki Werner Söderström 1999

Vuorenpää, Mikko Målsägandens rättigheter i Finland Några kritiska synpunkter i JFT 2001 ss. 231 – 248

Om du blir utsatt för brott, broschyr Justitieministeriet, se även <http://www.om.fi/>

FN

Förenta Nationernas stadga och stadga för den internationella domstolen, San Francisco 1945

Allmän förklaring om de mänskliga rättigheterna, RES 217 A (III), 10 december 1948

Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, RES 2200 A (XXI), 16 december 1966

Konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter, RES 2200 A (XXI), 16 december 1966

Deklaration om grundläggande rättsprinciper för offer för brott och maktmissbruk, A/RES/40/34, november 1985 – Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, RES 40/34, 29 November 1985

Konvention om barnets rättigheter, RES 44/25, 20 november 1989
Guidelines on the Role of Prosecutors Adopted by the Eight United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Havana, Cuba, 27 august to 7 september 1990

Förenta Nationernas Deklaration om avskaffande av våld mot kvinnor, RES 48/104, 20 december 1993

Declaration on the Elimination of Violence against Women, General Assembly resolution 48/104 of 20 December 1993

Guide for policy makers on the implementation of the United Nations Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power United Nations, Centre for international crime prevention, 1999

Handbook on Justice for Victims: On the use and application of the United Nations Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power United Nations, Centre for international crime prevention, 1999

Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography, RES 54/263, 25 maj 2000

International Convention on the Protection and Promotion of the Rights and Dignity of Persons with Disabilities, 13 december 2006

Europarådet

Convention on the Prevention of Terrorism, ETS-196, Warsaw 2005

Guidelines on the Protection of Victims of Terrorist Acts adopted by the Committee of Ministers, 2 mars 2005

European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes, ETS-116, 24 november 1983

Convention on the Exercise of Childrens rights, ETS-160, 25. 1 1996

Konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna (Europakonventionen) ETS-005, 4 november 1950

Recommendation Rec (85) 4 of the Committee of Ministers to member states on violence in the family procedure adopted by the Committee of Ministers on 26 March 1985

Recommendation Rec (85) 11 of the Committee of Ministers to member states on the position of the victim in the framework of criminal law and procedure adopted by the Committee of Ministers on 28 June 1985

Recommendation Rec (87) 18 concerning the Simplification of Criminal Justice adopted by the Committee of Ministers on 17 september 1987

Recommendation Rec (87) 21 on assistance to victims and the prevention of victimisation

Recommendation Rec (90) 2 on Social Measures concerning Violence within the Family adopted by the Committee of Ministers on 15 January 1990

Recommendation Rec (2000) 19 of the Committee of Ministers to member states on the role of public prosecution in the criminal justice system adopted by the Committee of Ministers on 6 October 2000

Recommendation Rec (2006) 8 of the Committee of Ministers to member states on assistance to crime victims, adopted by the Committee of Ministers on 14 June 2006

Explanatory memorandum to the Recommendation Rec (2006) on assistance to crime victims

Rättsfall Europadomstolen

Neumeister mot Österrike, dom 27/6 1968

X och Y mot Nederländerna, dom 26/3 1985

Kamasinski mot Österrike, dom 19/12 1989

Lindquist mot Sweden, no 26304/95

Z m fl mot Storbritannien, dom 10/5 2001

M C mot Bulgarien, dom 4/12 2003

Europeiska Unionen

Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna, 2000/C 364/01

Handlingsplan om upprättande av ett område med frihet, säkerhet och rättvisa – Text antagen av rådet (rättsliga och inrikes frågor) den 3 december 1998. EGT C 19, 23.1.1999

Europaparlamentet, rådet och Ekonomiska och sociala kommittén
Brottsoffer i Europeiska Unionen – Reflexioner över normer och åtgärder (KOM/99/349) 14 juli 1999

Rådets rambeslut om brottsoffrets ställning i straffrättsliga förfaranden – Text antagen av rådet (rättsliga och inrikes frågor) den 15 mars 2001, EGT L 82, 22.3.2001 Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings (Official Journal L 82 of 22.03.2001)

Report from the Commission on the basis of Article 18 of the Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings 16/02/2004. COM (2004) 54 final/2

Rådets direktiv 2004/80/EG om ersättning till brottsoffer antagen av rådet den 29 april 2004 (EUT L 261, 6.8.2004)

European Forum for Victim Services
Statement of Victims' Rights in the Process of Criminal Justice, 2001

Statement of the Social Rights of Victims Crime, 2001

Statement of Victims' Rights to Standards of Service, 2001

Bilaga 1 Kommittédirektiv 2005:19

Kommittédirektiv

Översyn av lagen (1988:609) om målsägandebitråde

**Dir.
2005:19**

Beslut vid regeringssammanträde den 17 februari 2005

Sammanfattning av uppdraget

En särskild utredare tillkallas med uppdrag att göra en översyn av lagen (1988:609) om målsägandebitråde. Utredaren skall se över lagens tillämpningsområde och se hur lagen används i förhållande till dess intentioner – att ge målsägande med störst behov av juridisk hjälp och stöd rätt till biträde under rättsprocessen. Utredaren skall även se över om det finns behov av att tydliggöra målsägandebiträdets roll och arbetsuppgifter dels i förhållande till målsägandens behov, dels i förhållande till och andra aktörers roller såsom åklagarens, stödperson enligt 20 kap. 15 § rättegångsbalken (RB) och särskild företrädare för barn. I uppdraget ingår även att se över den lagtekniska och språkliga utformningen.

Bakgrund

Frågan om målsägandens behov av biträde i samband med förundersökning och rättegång kom i fokus då de omfattande ändringarna av brottsbalkens regler om sexualbrott trädde i kraft 1984 (se prop. 1983/84:105, bet. 1983/84:JuU25, rskr. 1983/84:332). I detta lagstiftningsärende infördes en möjlighet för målsägande att åtföljas av en stödperson enligt 20 kap. 15 § RB. Stödpersonens uppgift är enbart att vara ett personligt stöd åt målsägande.

I samband med det nyss nämnda lagstiftningsärendet påpekades från flera håll att det inte var tillräckligt med ett personligt stöd åt

målsägande utan att det många gånger också fanns behov av juridiskt stöd under den rättsliga processen. Regeringen gav då Rättshjälpskommittén (dir. 1984:43) i uppdrag att ta upp frågan om formerna för en utvidgad rättshjälp för i första hand kvinnor som utsatts för sexualbrott eller vissa andra våldsbrott. Resultatet av kommitténs arbete redovisades i betänkandet Målsägandebitråde (SOU 1986:49). Förslagen i detta betänkande ledde slutligen till att lagen om målsägandebitråde kunde träda i kraft den 1 juli 1988 (prop.1987/88:107, JuU 1987/88:33, rskr. 1987/318).

Genom lagen gavs målsägande möjlighet att på statens bekostnad få ett eget juridiskt biträde – ett målsägandebitråde – vid förundersökning och rättegång om vissa typer av brott. Från början var rätten till målsägandebitråde i första hand tänkt för målsägande som blev utsatta för grövre sexuella övergrepp. Lagens tillämpningsområde har därefter utvidgats vid flera tillfällen och i dag kan i princip alla brott där fängelse finns med på straffskalan medföra att målsägande har möjlighet att få ett målsägandebitråde (se prop. 1989/90:158, bet. 1990/91:JuU4, rskr. 1990/91:16, prop. 1993/94:26, bet. 1993/94:JuU12, rskr. 1993/94:124, prop. 2000/01:79, bet. 2000/01:JuU20, rskr. 2000/01:205).

Behovet av en översyn

Lagen om målsägandebitråde är konstruerad så att det vid olika typer av brott krävs olika starka skäl för att ett målsägandebitråde skall kunna förordnas. Det krävs således att domstolen i varje enskilt fall gör en prövning av målsägandens behov av ett biträde. För att säkerställa att lagen tillämpas i enlighet med dess intentioner finns det ett behov av att se över vilka faktorer som påverkar behovsbedömningen i enskilda fall.

Enligt lagen skall ett målsägandebitråde förordnas när förundersökningen har inletts. I de allra flesta fall förordnas ett målsägandebitråde efter en begäran från målsägande. En viktig förutsättning för ett förordnande är därför att målsägande får information om denna möjlighet. Sådan information skall ges till målsägande redan under förundersökningen (se 13 a § förundersökningskungörelsen [1947:948]). Här finns ett behov av att kartlägga i vilken utsträckning målsägande får denna information under förundersökningen.

Målsägandebiträdets uppgifter

En uppgift för målsägandebiträdet är att lämna personligt och kurativt stöd till sin klient. Denna uppgift har även en stödperson enligt 20 kap. 15 § RB. En annan uppgift för målsägandebiträdet är att hjälpa målsägande med en eventuell skadeståndstalan. Denna skyldighet har även åklagaren, som på begäran av målsägande är skyldig att förbereda och utföra målsägandens talan om skadestånd (se 22 kap. 2 § RB). Målsägandebiträdets uppgift att föra talan om skadestånd kvarstår även om skadeståndstalan avskiljs från brottmålet för att handläggas som ett tvistemål. Genom att målsägandebiträdets arbetsuppgifter delvis sammanfaller med vad åklagaren och en stödperson förväntas utföra finns det utrymme för att det uppstår oklarheter om vem som i det enskilda fallet skall ansvara för en viss arbetsuppgift. Det finns därför anledning att se över målsägandebiträdets roll och arbetsuppgifter så att dessa blir tydliga i förhållande till de andra aktörerna.

Målsägandens behov av biträde varierar under rättsprocessen

Till målsägandebiträde kan advokat, biträdande jurist på advokatbyrå eller någon annan som är lämplig för uppdraget förordnas. Användningen av målsägandebiträden i rättsprocessen har blivit större än förväntat och antalet förordnanden som målsägandebiträde har ökat kraftigt under de senaste åren (se Riksrevisionsverket RRV-2001:30 Varför blev det dyrare?). För vissa målsägande kan behovet av stöd och hjälp variera under rättsprocessen. Inledningsvis kan målsägandens behov av att förstå hur rättsprocessen går till vara större än det personliga stödet. Vid huvudförhandlingen kan situationen vara den omvända. I dessa fall kan den bästa lösningen för målsägande vara att ett målsägandebiträde förordnas i ett tidigt skede av rättsprocessen för att öka målsägandens förståelse och kunskap om vad rättsprocessen kommer att innebära. Vid huvudförhandlingen kan målsägande i stället åtföljas av en stödperson. Målsägandens behov av juridisk hjälp vid huvudförhandlingen bör många gånger kunna tillgodoses genom åklagarens försorg. För att säkerställa att målsägandebiträden används i de fall där målsägande har störst behov av juridiskt biträde och stöd är det viktigt att biträdenas roller och arbetsuppgifter tydliggörs och renodlas. På så sätt kan det förväntas bli enklare för de aktörer som kommer i kontakt med

målsägande under rättsprocessen att erbjuda adekvat hjälp. Det finns därför anledning att överväga om målsägandebiträdesinstitutet används på det sätt som var avsett vid lagens tillkomst – att ge målsägande med störst behov av juridisk hjälp och stöd rätt till biträde under rättsprocessen.

Lagen om särskild företrädare för barn

I vissa fall när barn misstänks vara utsatta för brott av en vårdnadshavare eller en person som är närstående till vårdnadshavaren finns det möjlighet att förordna en särskild företrädare för barnet. Denna möjlighet har införts genom lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn som trädde i kraft den 1 januari 2000 (prop. 1998/99:133, bet. 1999/2000:JuU2, rskr. 1999/2000:49). I samband med tillkomsten av lagen om särskild företrädare för barn uttalades i förarbetena att uppgifterna för den särskilde företrädaren skiljer sig i ett avgörande hänseende från målsägandebiträdets uppgifter. Ett målsägandebiträde har ingen möjlighet att verka på egen hand utan fullmakt från huvudmannen (jfr 4 § fjärde stycket lagen om målsägandebiträde och 12 kap. 22 § RB). En särskild företrädare för barn övertar däremot vårdnadshavarens befogenheter att ta till vara barnets rätt under förundersökningen och rättegången. I praktiken utför dock den särskilde företrädaren delvis samma arbetsuppgifter som ett målsägandebiträde. Det finns således även i förhållande till en särskild företrädare för barn behov av att målsägandebiträdets roll och arbetsuppgifter blir tydliga.

Efterlevandes rätt till målsägandebiträde

I samband med den senaste ändringen av lagen om målsägandebiträde var frågan om efterlevandes rätt till målsägandebiträde föremål för regeringens bedömning. Det ansågs då inte aktuellt att utvidga rätten till målsägandebiträde för någon som inte är att anse som målsägande (se prop. 2000/01:79 s. 42 f). Möjligheten för efterlevande att få skadestånd regleras i skadeståndslagen (1972:207). Om en personskada har lett till döden skall ersättning betalas utöver för, begravningskostnader m.m. och förlust av underhåll, för personskada som till följd av dödsfallet vållats någon som stod den avlidne särskilt nära (5 kap. 2 §). Härmed avses framför allt psykisk chock eller andra psykiska besvär (se prop.

2000/01:68 s. 70 f.). Berättigade till ersättning för sådan skada är i första hand den som var med i samma etablerade hushållsgemenskap som den avlidne (make, maka, registrerad partner, sambo, barn och föräldrar). Utformningen av 5 kap. 2 § skadeståndslagen medför att kretsen av efterlevande som är skadeståndsberättigade numera är enklare att identifiera. Härigenom finns det inte längre något behov av att överväga om efterlevande som inte är att anse som målsägande skall ges möjlighet till målsägandebitråde. Dessutom har regeringen nyligen tillkallat en utredare som bl.a. skall överväga vilket behov efterlevande i vissa fall kan antas ha av rättsligt biträde (dir. 2004:180).

Behovet av en samlad översyn

Regeringen har vid olika tillfällen uttalat ett behov av en översyn av målsägandebiträdesinstitutet. Mot denna bakgrund och då lagen nu har varit i kraft i drygt 15 år och vid flera tillfällen ändrats finns det anledning att göra en samlad översyn för att säkerställa att lagen är utformad på ett ändamålsenligt och tydligt sätt.

Uppdraget

Utredaren skall belysa hur lagen om målsägandebitråde tillämpas. En särskild fråga för utredaren att utreda är i vilka fall målsägandebitråde förordnas respektive i vilka fall ett sådant förordnande inte meddelas. Utredaren skall särskilt redogöra för vilka faktorer som påverkar bedömningen av målsägandens behov av biträde i olika fall. Det är även av intresse att utredaren belyser vid vilken tidpunkt under rättsprocessen ett målsägandebitråde förordnas. I detta sammanhang skall utredaren kartlägga på vilket sätt, och i vilken utsträckning, åklagare och polis fullgör sin informationsskyldighet enligt 13 a § förundersökningskungörelsen.

Utredaren skall se över målsägandebiträdets roll och arbetsuppgifter dels i förhållande till målsägandens behov, dels i förhållande till den roll och de arbetsuppgifter som åklagaren, stödperson enligt 20 kap. 15 § RB och särskild företrädare för barn, har i rättsprocessen. För det fall det finns oklarheter mellan de olika aktörernas roller och arbetsuppgifter, som i praktiken innebär att målsägande inte får det stöd eller den hjälp som lagstiftaren har avsett eller att flera aktörer utför samma arbete, skall utredaren

lämna förslag till förbättringar. Här skall utredaren föreslå förändringar som syftar till att målsägandebiträdets juridiska roll kan renodlas. I detta sammanhang är det av intresse att utredaren klargör i vilken utsträckning målsägandens skadeståndstalan avskiljs från brottmålet för att handläggas som ett tvistemål i de fall ett målsägandebiträde har förordnats. Utredaren skall även överväga om det kan vara lämpligt att införa en möjlighet att precisera omfattningen av ett uppdrag som målsägandebiträde.

I uppdraget ingår även att studera och beskriva vilka lösningar som andra jämförbara länder har valt med målsägandebiträden eller andra liknande lösningar med juridiskt biträde för målsägande.

Slutligen skall utredaren se över den lagtekniska och språkliga utformningen av lagen. Syftet är att lagen skall vara ändamålsenligt och tydligt utformad så att tillämpningen inte försvåras. Utredaren skall överväga om lagtexten behöver ändras för att kravet på en särskild bedömning av målsägandens behov skall bli tydligare. Utredaren skall lägga fram fullständiga författningsförslag och även lägga fram andra förslag på förändringar som uppdraget kan ge anledning till. En utgångspunkt för utredaren är att lagens tillämpningsområde inte skall utvidgas. I uppdraget ingår inte att föreslå några förändringar av målsägandebegreppet som finns i 20 kap. 8 § RB.

Arbetsformer och redovisning av uppdraget

Utredaren skall samverka med Åklagarmyndigheten, Rikspolisstyrelsen, Domstolsverket, andra berörda myndigheter och Sveriges Advokatsamfund.

Uppdraget skall redovisas senast den 31 december 2006.

(Justitiedepartementet)

Bilaga 2 Åklagarmyndighetens mallar för framställan om målsägandebiträde

ÅKLAGARKAMMAREN I X-stad

FRAMSTÄLLAN

Datum

Diariernr

Kammaråklagare Anna Åklagare

X-stad tingsrätt
Box 333

333 33 X-stad

Framställan om förordnande av målsägandebiträde Förundersökning

har inletts mot

Efternamn, förnamn
Personnummer
Alt i särskild bilaga

NN är misstänkt för ...BROTTSBESKRIVNING...

Målsägande

Y (övriga uppgifter, se bilaga)

Brottsmisstanken avser brott enligt 6 kap brottsbalken. Målsäganden har

behov av biträde. Målsäganden föreslår ... FÖRESLAGET

MÅLSÄGANDEBITRÄDE....

Anna Åklagare

Postadress

Telefax

Gatuadress

Telefon

Box 333
333 33 X-stad

ÅKLAGARKAMMAREN I X-stad

FRAMSTÄLLAN

Datum

Diariernr

Kammaråklagare Anna Åklagare

X-stad tingsrätt
Box 333

333 33 X-stad

Framställan om förordnande av målsägandebitråde Förundersökning

har inletts mot

Efternamn, förnamn
Personnummer
Alt i särskild bilaga

NN är misstänkt för ...BROTTSBESKRIVNING...

Målsägande

Y (övriga uppgifter, se bilaga)

Brottsmisstanken avser brott enligt ...LAGRUM... brottsbalken. Fängelse kan följa på brotten. Med hänsyn till ...SKÄL FÖR MÅLSÄGANDEBITRÄDE... har målsägande behov av biträde.

Målsäganden föreslår ... FÖRESLAGET MÅLSÄGANDEBITRÄDE....

Anna Åklagare

Postadress

Telefax

Gatuadress

Telefon

Box 333
333 33 X-stad

Bilaga 3 Formulär genomgång av brottmålsakter

I. ÄRENDET

Tingsrätt	Målnr	Brott
<div style="border: 1px solid black; height: 60px;"></div>		

II. DATUM

Brott	Anmälan	Förhör/ kompletterande förhör	Stämningsansökan
<div style="border: 1px solid black; height: 60px;"></div>			

Nedlagd förundersökning Datum

Huvudförhandling Datum

III. MÅLSÄGANDE

Man Kvinna

Antal

Ålder

Under 18

Över 65

IV. BEGÄRAN OM MÅLSÄGANDEBITRÄDE

Har målsäganden framställt önskemål om målsägandebiträde? (Se förhör)

Ja

Datum för
önskemål

Framgår ej

Har det under utredningen konstaterats behov av målsägandebiträde?

Ja

Datum
dokumenterat
behov

Framgår ej

Vem framställer begäran om målsägandebiträde till tingsrätten?

Åklagaren

Målsäganden

Advokat

Annan

Framställan görs:

Muntligt

Skriftligt

Både och

På vilken punkt § 1 lagen om målsägandebiträde grundas framställan?

Punkt 1

Punkt 2

Punkt 3

§ 1 punkt 1 LMB (LAGEN OM MÅLSÄGANDEBITRÄDE)

Motiveras framställan?

Nej

Ja, enligt åklagarens standardformulering

Om annat, ange nedan

§ 1 punkt 2 LMB

Motiveras framställan?

Nej

Ja

Skäl som anges av åklagaren? (se i Framställan Skäl för målsägandebiträde)

Personlig relation

Någon/några andra omständigheter nedan?

Fys/ Psyk tillstånd	Bevisläget	Rädsla/hot	Rasistiskt homofobiskt offer	Beroende misstänkt/	Ålder
☐	☐	☐	☐	☐	☐

Om annat, ange nedan

§ 1 punkt 3 LMB

Motiveras framställan?

Nej
Ja
Om ja, ange motiv för det särskilda behovet: (personliga förhållanden och övriga omständigheter, se lagen)

--

V. TIDPUNKT FRAMSTÄLLAN OCH FÖRORDNANDE

När kommer framställan in?
DatumNär sker förordnande?
Datum

När görs framställan?

Före stämningsansökan

I anslutning
till
stämningsansökanEfter
stämningsansökan

Om framställan kommer in p g a ett önskemål om målsägandebiträde, hur lång tid efter önskemålet inkommer framställan till tingsrätten?

Ej aktuellt

1-7 dgr

8-30 dgr

31-90 dgr

Mer än 90 dgr

Om framställan kommer in p g a dokumenterat behov av målsägandebiträde från målsägandens sida, hur lång tid efter det konstaterade behovet inkommer framställan till tingsrätten?

Ej aktuellt

1-7 dgr

8-30 dgr

31-90 dgr

Mer än 90 dgr

När sker förordnande i förhållande till framställan?

Samma dag   1-7 dgr   8-30 dgr   Mer än 30 dgr

När sker förordnande?

Före stämningsansökan   Efter stämningsansökan

När sker förordnandet i förhållande till utsatt förhandling?

Ej aktuellt   1-2 dgr   3-7 dgr   8-30 dgr   31-180 dgr

VI. FÖRORDNANDE

Bifall   Avslag   Ej motiverat

Vid bifall, domstolens motivering om sådan finns.

Vid avslag, domstolens motivering om sådan finns.

Hur förordnas målsägandebiträde?

Förordnande genom särskilt beslut   Förordnande i samband med kallelse

Förordnande dokumenterat annat sätt

Förordnande i samband på med prövning av besöksförbud

VII. MÅLSÄGANDEBITRÄDET

Har målsäganden önskemål om särskild namngiven person?

Ja Nej

Vem har förordnats?

Advokat Biträdande jurist Annan

Har byte/entledigande av målsägandebitråde skett?

Nej Ja

Om ja,

Byte Entledigande

Skäl till byte/entledigande

VIII. MÅLSÄGANDEBITRÄDETS UPPGIFTER

Har biträdet varit aktiv under förundersökning? (Se bl a kostnadsräkning)

Nej Ja Framgår ej

Fört skadeståndstalan i brottmålet Avskiljande av skadestånd från brottmålet Biträtt åtal

IX. ÖVRIGT STÖD

Förhörsvittne

Nej
Ja

Stödperson/kontaktperson

Nej
Ja

Om stödperson deltagit:

Under förundersökning
Under huvudförhandling
Både
och

Bilaga 4 Sammanställning från genomgång av brottmålsakter

TINGSRÄTTER

Stockholm, Göteborg, Malmö, Umeå och Lidköping

TOTALT ANTAL ÄRENDEN MED MÅLSÄGANDE- BITRÄDE

308

Kommentar

I vissa ärenden finns fler än en målsägande och ibland har det lämnats flera svar på samma fråga. Det totala antalet svar under en punkt kan därför vara fler än antalet ärenden.

Med huvudtal menas det tal som används för att räkna ut procentandelen som ett visst svar utgör. Om inte något huvudtal har angivits är huvudtalet det totala antalet ärenden. Andelar har därför beräknats utifrån antalet ärenden och ska med andra ord utläsas som hur stor andel av ärendena som innehåller svar av denna typ.

ÄRENDET

1. Brott för vilka målsägandebiträde har förordnats

Alla brott som har angivits i stämningsansökningarna är medräknade varför den totala andelen överstiger 100 %

Brott	Antal
Misshandel	128
Olaga hot och grovt olaga hot	72
Grov kvinnofridskränkning	42
Sexualbrott	41
Grov misshandel och försök till grov misshandel	35
Rån, försök till rån, grovt rån och försök till grovt rån	32
Mord och försök till mord	11
Övergrepp i rättssak	8
Grov fridskränkning	7
Försök till dråp	5
Hemfridsbrott och grovt hemfridsbrott	6
Stöld och grov stöld samt olovligt förfogande	7
Våld och hot mot tjänsteman	4
Utpressning, försök till utpressning, grov utpressning och försök till grov utpressning	4
Överträdelse av besöksförbud	3
Olaga tvång	3
Olaga frihetsberövande	3
Skadegörelse	2
Vållande till kroppsskada	2
Olaga intrång, grovt brott	1
Egenmäktighet med barn, grovt brott	1
Förolämpning	1
Narkotikabrott	1
Vårdslöshet i trafik	1

2. Beslut

a) Bifall Antal   308   %   98,4

b) Avslag Antal   5   %   1,6

3. Ärendet avslutat

a) Nedlagd förundersökning Antal   45   %   14,6

b) Huvudförhandling Antal 263 %   85,4

MÅLSÄGANDEN**4. Målsägandens kön**

a) Kvinna	Antal __231__ % __55,4__
b) Man	Antal __186__ % __44,6__

5. Antal målsägande

a) Antal ärenden med fler än en målsägande	Antal __52__
b) Totalt antal målsägande i genomgång	Antal __417__
c) Målsägande i genomsnitt	Antal __1,35__

6. Målsägandens ålder*Huvudtal 5b*

a) Under 18 år	Antal __76__ % __18,2__
b) Över 65 år	Antal __13__ % __3,1__

FRAMSTÄLLAN OM MÅLSÄGANDEBITRÄDE**7. Önskemål från målsäganden om förordnande av målsägandebiträde**

a) Önskemål framställt	Antal __122__ % __39,6__
b) Framgår ej	Antal __186__ % __60,4__

Kommentar

I tre ärenden hade önskemål framställts från målsägandens föräldrar.

8. Behov av målsägandebiträde konstaterat under utredningen

- a) Behov konstaterat   Antal   30   %   9,7
b) Framgår ej   Antal 278 % 90,2

9. Framställan om målsägandebiträde till tingsrätten

Framställan kan ha gjorts av flera personer

- a) Åklagare   Antal 276 % 87,6
b) Målsäganden   Antal   7 %   2,2
c) Advokat   Antal   14 %   4,4
d) Annan   Antal   4 %   1,3
e) Framgår ej   Antal   14 %   4,5

10. Framställans form

- a) Skriftligt   Antal 283 % 91,9
b) Muntligt   Antal   12 %   3,9
c) Både och   Antal   2 %   0,6
d) Framgår ej   Antal   11 %   3,6

11. Grund för framställan i 1 § lagen om målsägandebiträde

Mer än en punkt kan ha åberopats

- a) Punkt 1   Antal   38 % 12,2
b) Punkt 2   Antal 249 % 80,1
c) Punkt 3   Antal   13 %   4,2
d) Framgår ej   Antal   11 %   3,5

12. Ärenden där framställan grundas på § 1 punkt 1 lagen om målsägandebiträde

Huvudtal 11 a

Framställan motiverad

a) Nej	Antal <u> 6 </u> % <u> 15,8 </u>
b) Enligt åklagarens standardformulering	Antal <u> 26 </u> % <u> 68,4 </u>
c) Övriga motiveringar	Antal <u> 6 </u> % <u> 15,8 </u>
d) På stämningensansökan	Antal <u> </u> % <u> </u>

Exempel på motiveringar (något förkortade)

1. *Parternas nära relation*
2. *Målsäganden syster till de misstänkta*
3. *Målsägandens föräldrar har begärt att målsägandebiträde förordnas*
4. *Målsägande född 1997*
5. *Omständigheterna kring gärningen*
6. *Brottets karaktär*
7. *Målsägandens situation*
8. *Gärningarnas karaktär*
9. *Behov för att föra skadeståndstalan*
10. *Brottets art*
11. *Brottets allvar, skadebild och därmed sammanhängande skadeståndsanspråk*
12. *Omständigheterna kring brottet*
13. *Begäran av föräldrarna*

14. *Målsäganden har tidigare varit gift med den misstänkte*

15. *Målsäganden har behov av biträde*

13. Ärenden där framställan grundas på 1 § punkt 2 lagen om målsägandebiträde

Huvudtal 11 b

Framställan motiverad

a) Nej Antal 99 % 39,8

b) Ja Antal 149 % 59,8

c) Framgår ej Antal 1 % 0,4

14. Motiveringar enligt förarbetena

a) Personlig relation Antal 90 % 60,4

b) Fys/psyk tillstånd Antal 19 % 12,8

c) Bevisläget Antal   %

d) Rädsla/hot Antal 16 % 10,7

e) Rasistiskt/homofobiskt Antal   %

f) Beroende misstänkt/offer Antal   %

i) Ålder Antal 23 % 15,4

Exempel på åklagarnas motiveringar (något förkortade)

1. *Komplicerande skadestandsfrågor kan uppkomma*
2. *Målsäganden har begärt målsägandebiträde men skäl att förordna målsägandebiträde föreligger ej enligt åklagarens mening*
3. *Den misstänkte tidigare utsatt och dömts för våld mot målsäganden,*

4. *Den misstänkte har tidigare dömts för missbandel mot målsäganden, med hänsyn till brottets art*
5. *Svårt att hantera den stress det innebär att bli hörd i utredningen*
6. *Målsäganden har efter händelsen drabbats av mycket oro p g a den tilltalade bitit honom i örat och målsäganden väntar på svar på tester som visar om målsäganden drabbats av någon smitta*
7. *Endast på grund av önskemål från målsäganden*
8. *Målsäganden behöver stöd*
9. *Den tilltalade bor i målsägandens omedelbara närhet*
10. *Målsäganden har under förundersökningen framställt enskilt anspråk*
11. *Målsäganden önskar biträde för att föra skadeståndstalan*
12. *Brottets art*
13. *Videoförhör*
14. *Med hänsyn till det enskilda anspråket*
15. *Utformning av skadeståndstalan*
16. *Gärningens art*
17. *Komplicerade skadeståndsfrågor*
18. *Brottet ägt rum på arbetsplatsen, målsäganden mått mycket dåligt, svårt att återgå i tjänst, obehag inför kommande rättegång*
19. *Det är angeläget att målsäganden får stöd av målsägande biträde*
20. *Arbetsgivar-/ arbetstagarrelation*
21. *Med hänsyn till den kränkning och den skada som uppkommit*
22. *Önskemål från målsäganden*
23. *Med hänsyn till den mycket allvarliga gärningen och dess följder*
24. *Målsäganden känner oro inför förhandlingen*
25. *Med hänsyn till brottets art*
26. *Målsäganden är i behov av biträde under utredningen för att kunna tillvarata sina rättigheter och få stöd*
27. *Med hänsyn till brottets svårhet samt att målsäganden är handikappad*
28. *Misstankarna avser brott med ett allvarligt inslag om hot om våld*

15. Ärenden där framställan grundas på 1 § punkt 3 lagen om målsägandebitråde

Motiverad framställan

a) Nej	Antal	__ 7 __ %	__ 53,8 __
b) Ja	Antal	__ 6 __ %	__ 46,2 __
c) På stämningsansökan	Antal	_____ %	_____

Exempel på motiveringar angående det särskilda behovet (något förkortade)

1. *Målsäganden har ensam vårdnad om sonen och makarna är skiljda. Sonen kvarhålls i Libanon av den misstänkte. Med hänsyn till brottets art och de särskilde problem som föreligger p g a att sonen finns i ett annat land föreligger ett särskilt stort behov av att förordna målsägandebitråde för målsäganden*
2. *Personliga förhållanden*
3. *Personliga förhållanden– äldre syster*
4. *Med hänsyn till de integritetskränkande momenten i brotten samt att flertalet är åldriga*

TIDPUNKTER   FRAMSTÄLLAN   OCH FÖRORDNANDE

16. Tidpunkt för framställan

a) Före stämningsansökan	Antal	__ 181 __ %	__ 58,8 __
b) I anslutning till stämningsansökan	Antal	__ 80 __ %	__ 26,0 __
c) Efter stämningsansökan	Antal	__ 33 __ %	__ 10,7 __
d) Framgår ej	Antal	__ 14 __ %	__ 4,5 __

17. Tid mellan önskemål och framställan till tingsrätten

a) Framgår ej	Antal __186__%__60,4__
b) 1-7 dgr	Antal __71__%__23,1__
c) 8-30 dgr	Antal __26__%__8,4__
d) 31-90 dgr	Antal __16__%__5,2__
e) Mer än 90 dgr	Antal __8__%__2,6__

18. Tid mellan det dokumenterade behovet och framställan till tingsrätten

a) Framgår ej	Antal __278__%__90,2__
b) 1-7 dgr	Antal __25__%__8,2__
c) 8-30 dgr	Antal __1__%__0,3__
d) 31-90 dgr	Antal _____%_____
e) Mer än 90 dgr	Antal __4__%__1,3__

19. Förordnande i förhållande till framställan

a) Samma dag	Antal __156__%__50,6__
b) 1-7 dgr	Antal __128__%__41,6__
c) 8-30 dgr	Antal __16__%__5,2__
d) Mer än 30 dgr	Antal __8__%__2,6__

20. Förordnade i förhållande till stämningsansökan

- a) Före stämningsansökan   Antal __176__%__57,3__
- b) I anslutning till stämningsansökan   Antal __26__%__8,5__
- c) Efter stämningsansökan   Antal __97__%__31,6__
- d) Framgår ej   Antal __8__%__2,6__

21. Förordnandet i förhållande till utsatt förhandling

- a) Framgår ej eller är ej aktuellt   Antal __99__%__32,1__
- b) 0-2 dgr   Antal __10__%__3,2__
- c) 3-7 dgr   Antal __42__%__13,6__
- d) 8-30 dgr   Antal __89__%__28,9__
- e) Mer än 30 dgr   Antal __68__%__22,1__

22. Förhållande anmälan av brott och förordnande av målsägandebiträde

Räknas från tidigaste anmälan om flera anmälningar finns. I ärenden med nedlagd förundersökning framgår ej tid för anmälan.

- a) 1-7 dgr   Antal __37__%__12,0__
- b) 8-30 dgr   Antal __92__%__29,9__
- c) 31-90 dgr   Antal __60__%__19,5__
- d) Mer än 90 dgr   Antal __73__%__23,7__
- e) Framgår ej   Antal __46__%__14,9__

FÖRORDNANDET**23. Motivering till beslut om bifall/avslag av framställan om förordnande av målsägandebiträde**

- a) Ja Antal ___ 6 ___ % ___ 1,9 ___
b) Nej Antal ___ 302 ___ % ___ 98,1 ___

24. Förordnande av målsägandebiträdet

- a) Genom särskilt beslut Antal ___ 224 ___ % ___ 72,0 ___
b) I samband med kallelse Antal ___ 76 ___ % ___ 24,5 ___
c) I samband med
prövning av besöksförbud Antal ___ 0 ___ % _____
d) Förordnande dokumenterat
på annat sätt Antal ___ 9 ___ % ___ 2,9 ___
e) Framgår ej Antal ___ 2 ___ % ___ 0,6 ___

25. Målsäganden har önskemål om särskild namngiven person

- a) Ja Antal ___ 143 ___ % ___ 42,3 ___
b) Nej Antal ___ 187 ___ % ___ 55,3 ___
c) Framgår ej Antal ___ 8 ___ % ___ 2,4 ___

26. Målsägandebiträdets befattning

Kommentar 26-28

Vid byte av målsägandebitråde eller i ärenden där flera målsägande har förekommit kan fler än en typ av målsägandebitråde ha förordnats. Den totala procentandelen överstiger 100.

a) Advokat	Antal	__288__	%	__93,5__
b) Biträdande jurist	Antal	__32__	%	__10,4__
c) Annan	Antal	__1__	%	__0,3__
d) Framgår ej	Antal	__1__	%	__0,3__

27. Byte/entledigande av målsägandebitråde

a) Ja	Antal	__39__	%	__12,6__
b) Nej	Antal	__275__	%	__89,3__
c) Framgår ej	Antal	__2__	%	__0,6__

28. Om svar ja ovan,

a) Byte	Antal	__27__	%	__69,2__
b) Entledigande	Antal	__12__	%	__30,8__

Exempel på skäl till byte/entledigande:

1. *Längre sjukskrivningsperiod och halv sjukpenning för biträdet*
2. *Målsägandens mor har begärt byte av målsägandebitråde*
3. *Målsäganden vill att särskild namngiven person förordnats som målsägandebitråde*
4. *Förhinder för biträdet vid huvudförhandling*
5. *Målsäganden ej nöjd med biträdet*
6. *Substitution vid huvudförhandling*
7. *Förhinder för målsägandebiträdet*

8. *Målsägandebiträdet ej möjlighet att närvara vid huvudförhandlingen*
9. *Substitution jämlikt 4 § 2 stycket lagen om målsägandebiträde*
10. *Målsäganden hade framställt önskemål om ett kvinnligt målsägandebiträde men ett manligt hade förordnats*
11. *Målsägandebiträdet har tidigare företrätt den tilltalade*
12. *Målsägandebiträdet har förhinder att infinna sig till huvudförhandlingen*

29. Biträdet har varit aktiv under förundersökning

Uppgifter med ledning av kostnadsräkningar och målsägandebiträdets ev närvaro under förhör

a) Nej	Antal __138__%__44,8__
b) Ja	Antal __128__%__41,6__
c) Framgår ej	Antal __42__%__13,6__

30. Om talan

Biträdet har

a) fört skadeståndstalan i brottmålet	Antal __220__
b) medverkat vid skadeståndstalan som avskilts från brottmålet	Antal __1__
c) biträtt åtalet	Antal __130__
d) Framgår ej	Antal _____

31. Förhörsvittne deltagit vid förhör

a) Ja	Antal __32__
b) Framgår ej	Antal __303__

32. Stöd av stödperson/kontaktperson

a) Ja Antal 7 % 2,3

b) Nej Antal 301 % 97,7

Bilaga 5 Enkät om målsägandebitråde till åklagare

ENKÄT TILL ÅKLAGARE OM MÅLSÄGANDEBITRÄDE

Vi ber er fylla i ett alternativ på varje fråga.
Vill ni ge kommentarer till frågorna utöver svarsalternativen ber vi er lämna dessa sist.

INFORMATION OM MÅLSÄGANDEBITRÄDE

Nuvarande förhållanden - Polis

1. Anser du att polisen har tillräckliga kunskaper om förutsättningarna för att ett förordnande av målsägandebitråde ska komma till stånd?

Ja   Nej   Vet ej

2. Anser du att polisen idag gör en egen prövning av behovet av målsägandebitråde innan de lämnar information om målsägandebitråde?

Ja   Nej   Vet ej

3. Beträktas information om målsägandebitråde som en förstahandsåtgärd i samband med anmälsupptagning?

Ja   Nej   Vet ej

Nuvarande förhållanden - Åklagare

4. Kontrollerar du att målsäganden har informerats om möjligheten att få målsägandebiträde?

Ja	Ibland	Nej
☐	☐	☐

5. Hur får du veta att målsäganden har informerats om möjligheten att få ett målsägandebiträde förordnat?

Genom handling med underrättelse och information till målsägande (RAR)	Framgår av förhör	På annat sätt
☐	☐	☐

6. Hur ofta saknas dokumentation om att polis eller åklagare lämnat information om målsägandebiträde?

Ofta	Någon gång	Aldrig
☐	☐	☐

7. När får åklagaren information om att det finns ett önskemål om, eller ett behov av målsägandebiträde?

När ärendet lottas till åklagaren	När förundersökning protokollet kommer in till åklagaren	Däremellan
☐	☐	☐

8. Om det visar sig att målsäganden inte har informerats om möjligheten att förordna ett målsägandebiträde, tillhandahåller du då den informationen?

Ja	Nej	Vet ej
☐	☐	☐

9. Om svaret ovan är ja, hur förmedlas informationen oftast?

Muntligt, vid sammanträffande	Skriftligt	Per telefon
☐	☐	☐

10. Överväger du en framställan om förordnande av målsägandebitråde i de fall där målsäganden inte själv haft något önskemål om detta?

Ja, ofta	Någon gång	Nej, aldrig
☐	☐	☐

11. Vem tar idag det övergripande ansvaret för att målsäganden får information om målsägandebitråde?

Polis	Åklagare	Förundersöknings- ledare
☐	☐	☐

Synpunkter – information om målsägandebitråde

12. När anser du att information om målsägandebitråde bör lämnas?

Så tidigt som möjligt	I samband med kompletterande förhör	När åtal väcks
☐	☐	☐

13. Om ett målsägandebitråde inte har förordnats under förundersökningens gång, anser du att information om målsägandebitråde behöver upprepas vid förundersökningens slutskede?

Ja, alltid	Ja, vid vissa brott	Nej
☐	☐	☐

14. Vem anser du bör ta ansvaret för att målsäganden får information om målsägandebiträde?

Polis	Åklagare	Förundersökningsledare
☐	☐	☐

FRAMSTÄLLAN OM MÅLSÄGANDEBITRÄDE

15. Hur ofta uppskattar du att målsäganden framställer önskemål om målsägandebiträde vid sexualbrott? (§ 1 punkt 1 LMB)

Ofta	Ibland	Det är sällsynt
☐	☐	☐

16. Hur ofta uppskattar du att målsäganden framställer önskemål om målsägandebiträde vid andra brott än sexualbrott? (§ 1 punkt 2-3 LMB)

Ofta	Ibland	Det är sällsynt
☐	☐	☐

17. På vilket sätt får du vanligtvis kännedom om att målsäganden uttryckt önskemål om eller behov av målsägandebiträde?

Genom förundersökningen, t ex förhör	Genom kontakter med polis	Genom kontakt med målsäganden el advokat
☐	☐	☐

18. Om önskemål framställts om målsägandebiträde, avvaktar du vad som händer i utredningen innan framställan om förordnande av målsägandebiträde görs?

Ja	Ibland	Nej
☐	☐	☐

19. Om svaret ovan är ja, vad avvaktar du för att kunna göra framställan om förordnande av målsägandebiträde?

Framsteg i förundersökningen	Nya omständigheter som kan föranleda behov hos målsäganden	Andra skäl
☐	☐	☐

20. Om önskemål om målsägandebiträde inte har framställts, avvaktar du vad som händer i utredningen innan du aktualiserar frågan om målsägandebiträde?

Ja	Ibland	Nej
☐	☐	☐

21. Om svaret ovan är ja, vad avvaktar du för att kunna göra framställan om förordnande av målsägandebiträde?

Framsteg i förundersökningen	Nya omständigheter som kan föranleda behov hos målsäganden	Att målsäganden framställer önskemål om målsägandebiträde
☐	☐	☐

22. Hur ofta får du överta ledarskapet av förundersökningen p g a att ett förordnande av målsägandebiträde är aktuellt?

Ofta	Ibland	Mycket sällan
☐	☐	☐

23. Utöver det som du skriver på blanketten i "Framställan om förordnande av målsägandebiträde", har du andra kontakter med tingsrätten om behovet av målsägandebiträde?

Ofta	Ibland	Aldrig
☐	☐	☐

24. För domstolen en dialog med dig angående målsägandens behov vid förordnande av målsägandebiträde?

Ja, regelmässigt	Ibland	Nej
☐	☐	☐

25. Fungerar det nuvarande systemet med förordnande av målsägandebiträde på ett bra sätt?

Ja	Tillfredsställande	Nej
☐	☐	☐

TIDPUNKTEN FÖR FÖRORDNANDE

26. I de ärenden där det finns önskemål om målsägandebiträde, vilken prioritet ger du frågan om förordnande?

Generellt högt	Ingen särskild	Det beror på ärendets natur	Det beror på brottet
☐	☐	☐	☐

27. I vilket skede av utredningen gör du vanligen en framställan om förordnande av målsägandebiträde till tingsrätten?

Under förundersök- ningens inlednings- skede	Under förundersök- ningens gång	I anslutning till stämnings- ansökan
☐	☐	☐

28. I vilket skede av rättsprocessen har målsägandebiträdet störst betydelse?

Under förundersök- ningens inlednings- skede	Under förundersök- ningens gång	Vid huvudförhandling
☐	☐	☐

29. Anser du att ett tidigt inträde av målsägandebiträdet under förundersökningen skulle kunna leda till bättre kvalitet på förundersökningen?

Ja	Nej	Vet ej
☐	☐	☐

30. Anser du att ett tidigt inträde av målsägandebiträdet under förundersökningen skulle kunna leda till att färre förundersökningar läggs ner?

Ja   Nej   Vet ej

31. Anser du att det finns behov av jouradvokater för förordnande av målsägandebiträde i brådskande fall, t ex vid helger?

Ja   Ja, i vissa fall   Generellt inte

PRÖVNING ENLIGT 1 § LAG OM MÅLSÄGANDEBITRÄDE

32. Innan framställan om förordnande av målsägandebiträde inges till tingsrätten, gör du en prövning av behovet av målsägandebiträde enligt 1 § punkt 1 LMB?

Ja   Ibland   Nej

33. Innan framställan om förordnande av målsägandebiträde inges till tingsrätten, gör du en prövning av behovet av målsägandebiträde enligt 1 § punkt 2 och 3 LMB?

Ja   Ibland   Nej

34. Flera utredningar visar att målsägandebiträden inte förordnas i den omfattning de borde vid sexualbrott. Vilket tror du är det vanligaste skälet till att det är så? (1 § p1 LMB)

Det anses som uppenbart obehövt med hänsyn till brottet	Åklagaren avvaktar utvecklingen i utredningen	Målsäganden framställer ej önskemål
☐	☐	☐

35. Inges framställan om målsägandebitråde till rätten även om det inte finns en utpekad gärningsman eller om denne är okänd?

Ja	Ibland	Nej
☐	☐	☐

36. När barn utsatts för brott, (oavsett typ) görs framställan om förordnande av målsägandebitråde?

Ja, nästan undantagslöst	Det beror på brottets natur	Inte vanligt, andra stödformer finns
☐	☐	☐

37. Hur vanligt förekommande är det att det framställs önskemål om att målsägandebitråde ska förordnas p g a rädsla hos målsäganden?

Aldrig	Ibland	Ofta
☐	☐	☐

38. Hur ofta skulle du uppskatta att en begäran om målsägandebitråde avslås av tingsrätten?

Aldrig	Ibland	Ofta
☐	☐	☐

OM SKADESTÅNDSANSPRÅK

39. Om ett målsägandebitråde har förordnats, hur löses frågan om vem som ska företräda målsäganden i skadeståndsfrågan praktiskt?

Genom samråd med målsägandebiträdet	Målsägandebiträdet övertar automatiskt skadeståndstalan	Det uppstår problem
☐	☐	☐

40. För du skadeståndstalan trots att målsägandebiträde är förordnat?

Ja Ibland Nej

41. I de fall där målsäganden önskar föra enskilt anspråk, är skadeståndsanspråket redan förberett när målsägandebiträdet förordnas?

Ja, regelmässigt Ibland Nej, sällan

42. I de fall där målsägandebiträde inte har förordnats, bistår du målsäganden med det enskilda anspråket?

Ja, regelmässigt Ibland Nej, sällan

43. I de fall där målsägandebiträde inte har förordnats, hur får du vanligtvis underlag för det enskilda anspråket?

Genom egen utredning	Underlag finns i förundersökningen	Skickas för komplettering till polis
☐	☐	☐

OM STÖD OCH HJÄLP TILL MÅLSÄGANDEN

44. Hur ser du på omfattningen av ärenden där målsägandebiträde borde förordnats men så inte skett?

Det är vanligt förekommande	Det händer ibland	Det är mycket sällsynt
☐	☐	☐

45. Anser du att målsägandebiträdet bistår målsäganden med kurativt stöd?

Generellt inte	Ja, med medmänskligt stöd	Det varierar
☐	☐	☐

46. Anser du att det föreligger behov av målsägandebiträden med särskild kompetens för uppdraget?

Ja	Ibland	Nej
☐	☐	☐

47. Brukar du träffa målsäganden innan huvudförhandlingen äger rum om målsägandebiträde inte är förordnat?

Ja	Ibland	Nej
☐	☐	☐

48. Om svaret ovan är nej, varför inte?

Det strider mot objektivitetsplikten	Det beror på bristande tid och resurser	Annat skäl
☐	☐	☐

49. Oavsett om ett målsägandebiträde är förordnat eller ej, brukar du träffa målsäganden innan huvudförhandlingen äger rum?

Ja	Någon gång	Nej
☐	☐	☐

SVARA MED EGNA SYNPUNKTER:

1. Har du synpunkter på åklagarens roll i förhållande till målsägandebiträdet? A, Under förundersökning? B, Under huvudförhandling?

2. Hur ser du på åklagarens skyldighet att föra skadeståndstalan i förhållande till 3 § andra stycket första ledet LMB? Där står:

”Målsägandebiträdet skall bistå målsäganden med att föra talan om enskilt anspråk i anledning av brottet, om detta inte görs av åklagaren.”

Tack för ditt bidrag till utredningen!

Bilaga 6 Enkät om målsägandebiträde till advokater

ENKÄT OM MÅLSÄGANDEBITRÄDE

Vi ber er fylla i ett alternativ på varje fråga.

INLEDANDE FRÅGOR

1. Förordnas du ofta som målsägandebiträde?

Ja, ofta

Ibland

Nej, sällan

2. Vill du ha uppdrag som målsägandebiträde?

Ja

Ibland

Nej

3. Om svaret ovan är nej, vad är skälet?

*Det passar inte
in i min övriga
verksamhet*

*Jag får inte tillräckligt
betalt*

*Arbetet är
inte
juridiskt*

INFORMATION OM MÅLSÄGANDEBITRÄDE

4. Anser du att målsägande i allmänhet är medvetna om möjligheten att få ett målsägandebiträde?

Ja Ett fåtal Nej

5. Ger polisen tillräcklig information till målsäganden om möjligheten att få ett målsägandebiträde så att ett förordnande kan komma till stånd?

Ja Nej Vet ej

6. Vem kontaktar dig vanligtvis angående målsägandens behov av målsägandebiträde?

Åklagare Målsäganden själv Domstol Annan

7. Kontaktar du själv tingsrätt eller åklagare för att påtala behovet av målsägandebiträde?

Ofta Ibland Aldrig

8. Vem anser du bör ta ansvaret för att ett målsägandebiträde förordnas om målsäganden själv inte begär målsägandebiträde, t ex vid sexualbrott?

Polis Åklagare Ingen

FÖRORDNANDE

9. I vilket skede av rättsprocessen sker oftast förordnande av målsägandebiträde?

I samband med
polis-anmälan

I samband med
stämning-ansökan

När det står
klart att
skadeståndstalan
ska föras

10. I vilket skede av rättsprocessen bör förordnande av målsägandebiträde ske?

Så snart förundersökning
inletts

Före
stämning-ansökan

Före huvud-
förhandling

11. Anser du att det nuvarande systemet för förordnande av målsägandebiträde ger förutsättningar för att förordna målsägandebiträde så snart förundersökning har inletts?

Ja

Nej

Vet ej

12. Anser du att man bör inrätta ett jourssystem för förordnande av målsägandebiträde i bråds-kande fall, t ex vid helger?
(Advokatberedskap)

Ja

Nej

Vet ej

13. Borde det finnas ett skyndsambetskrav när det gäller förordnande av målsägandebiträde? (Jmfr försvarare)

<i>Ja</i>	<i>Ja, i vissa situationer</i>	<i>Nej</i>
☐	☐	☐

14. Förekommer det att du som målsägandebiträde bistår målsäganden redan före en polisanmälan gjorts?

<i>Ofta</i>	<i>I ett fåtal fall</i>	<i>Aldrig</i>
☐	☐	☐

15. Tycker du att målsägande i vissa fall behöver stöd av målsägandebiträde före polisanmälan görs?

<i>Ja</i>	<i>Nej</i>	<i>Vet ej</i>
☐	☐	☐

16. Hur ser du på domstolarnas sätt att fördela mål till målsägandebiträden?

<i>Rimligt</i>	<i>Svårt att få insyn i hur det går till</i>	<i>Godtyckligt</i>
☐	☐	☐

17. Vad är din erfarenhet av praxis när det gäller att tillgodose målsägandens önskemål angående val av målsägandebiträde?

<i>Generös</i>	<i>Ingen uppfattning</i>	<i>Restriktiv</i>
☐	☐	☐

**PRÖVNING ENLIGT 1 § LAG OM
MÅLSÄGANDEBITRÄDE**

18. Enligt 1 § LMB råder presumtion för förordnande av målsägandebiträde vid sexualbrott. Trots det visar studier att målsägandebiträden inte förordnas vid dessa brott i ett stort antal fall. Vad tror du det beror på?

<p><i>Målsäganden framställer ej önskemål om biträde</i></p> <p>☐</p>	<p><i>Åklagaren avstår att göra framställan, avvaktar utvecklingen i utredningen</i></p> <p>☐</p>	<p><i>Domstolen förordnar ej målsägandebiträde ex officio</i></p> <p>☐</p>
--	--	---

19. Hur anser du att domstolarna tillämpar den andra och tredje punkten 1 § LMB? (Punkt 2: Våldsbrott, bedömning med hänsyn till personlig relation mellan målsäganden och den misstänkte eller andra omständigheter och punkt 3, övriga brott bedömning med hänsyn till målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter)

<p><i>Restriktivt</i></p> <p>☐</p>	<p><i>Korrekt</i></p> <p>☐</p>	<p><i>För generöst</i></p> <p>☐</p>
---	---	--

20. Hur vanligt är det att rädsla för gärningsmannen är skälet till att målsäganden önskar målsägandebiträde?

<p><i>Ofta</i></p> <p>☐</p>	<p><i>Ibland</i></p> <p>☐</p>	<p><i>Sällan</i></p> <p>☐</p>
--	--	--

MÅLSÄGANDEBITRÄDETS UPPGIFTER

21. Vilka är dina huvudsakliga arbetsuppgifter?

Att vägleda och
informera om
rättsprocessen

Att bistå med
skadeståndstalan

Att ge stöd
och hjälp

22. Anser du att målsägandebiträdets arbetsuppgifter är oprecist formulerade i lagen?

Ja

Nej

Vet ej

23. Anser du att det är riktigt att målsägandebiträdet ska bistå målsäganden med kurativt stöd?

Ja

Nej

Vet ej

24. Följer du målsägande till domstolen före huvudförhandling för att låta dem bekanta sig med lokalerna?

Ofta

Ibland

Sällan

25. Om du är förordnad som målsägandebiträde redan i inledningskedet av förundersökningen, blir du då regelmässigt kallad till förhör eller informerad om att förhör ska hållas med målsäganden?

Ja

Ibland

Nej

26. Hur ofta fäster du rättens uppmärksamhet på frågor som antingen är kränkande mot målsäganden eller som saknar relevans i målet?

Ofta

Ibland

Aldrig

27. Framför du ofta särskilda önskemål på målsägandens vägnar i rättegången, angående t ex lyckta dörrar, förhör i den tilltalades utevaro eller paus under huvudförhandling?

Ofta

Ibland

Aldrig

28. Använder du dig av möjligheten att ställa frågor till den tilltalade och till vittnen när åtalet inte biträds?

Ja

Ibland

Nej

29. Enligt 3 § LMB ska målsägandebiträdet bistå målsäganden med att föra talan om enskilt anspråk, om detta inte görs av åklagaren. Vållar det lagrummet några bekymmer för dig som målsägandebiträde?

Ja

Ibland

Nej

30. Förekommer det att skadeståndstalan avskiljs från brottmålet?

Ofta

Ibland

Sällan

31. Medverkar du som målsägandebiträde vid skadeståndstalan som avskiljts från brottmålet?

Ofta Ibland Sällan

32. Anser du att en del av ditt arbete som målsägandebiträde ligger efter själva domstolsförfarandet?

Ja Det går inte att säga
(Det varierar alltför
mkt) Nej

33. När du förordnas som målsägandebiträde, biträder du åtalet på målsägandens vägnar?

Ofta Ibland Sällan

34. Förekommer det att du är målsägandebiträde för målsägande som inte för skadeståndstalan?

Ofta Ibland Sällan

35. Anser du att man bör arbeta för att målsägandebiträdet alltid närvarar vid förhör med målsäganden under utredningen?

Ja Nej Vet ej

36. Anser du att det finns ett behov av särskild utbildning för dem som ska förordnas som målsägandebiträde?

Ja Nej Vet ej

ANDRA AKTÖRER

37. Anser du att målsäganden, trots förordnande av målsägandebiträde har höga förväntningar på åklagaren och dennes bemötande? (Text angående information, personlig kontakt, m m)

Ja	I något mindre utsträckning än om målsägandebiträdesinstitutet inte fanns	Nej
☐	☐	☐

38. Anser du att målsäganden generellt har behov av att träffa åklagaren även om målsägandebiträde förordnats?

Ja	Nej	Vet ej
☐	☐	☐

39. Anser du att åklagaren har objektivitetsplikt under rättegången?

Ja	Nej	Vet ej
☐	☐	☐

40. Är din erfarenhet att målsägande vanligtvis blir tillfrågade om de vill ha information om beslut som fattas i ärendet? (Text om att inledd förundersökning ska läggas ned, åtal inte ska väckas, 13b § FuK)

Ofta	Ibland	Sällan
☐	☐	☐

41. Är det din erfarenhet att målsäganden underrättas om att åtal väckts? (13 d § FuK)

Ja	Med vissa undantag	Nej, sällan
☐	☐	☐

OM ERSÄTTNING

42. Får du regelmässigt betalt för det arbete du gör?

<i>Ja</i>	<i>Med vissa undantag</i>	<i>Sällan</i>
☐	☐	☐

43. Inverkar de nuvarande ersättningsreglerna på ett negativt sätt på målsägandebiträdets vilja att bistå målsäganden?

<i>Ja</i>	<i>I ett fåtal fall</i>	<i>Nej, sällan</i>
☐	☐	☐

MÅLSÄGANDEBITRÄDETS BETYDELSE

44. I de mål där målsägandebiträde förordnas, anser du att det råder en balans mellan målsäganden och den misstänkte i rättssalen?

<i>Ja</i>	<i>Mer balans än om målsägandebiträdesinstitutet inte fanns</i>	<i>Nej</i>
☐	☐	☐

45. Om svaret ovan är nej, vad är skälet?

<i>Målsägandebiträdet saknar tillräckliga befogenheter enligt Rättegångsbalken</i>	<i>Attityder i domstolen</i>	<i>Målsägandebiträdets bristande kompetens</i>
☐	☐	☐

46. Hur ser du på omfattningen av ärenden där målsägandebiträde borde förordnats men så inte skett?

<i>Det är vanligt</i>	<i>Det händer ibland</i>	<i>Det är mycket sällsynt</i>
☐	☐	☐

47. Om svaret ovan är att det är vanligt förekommande, vad är skälet till det?

<i>Bristande information från rättsväsendet</i>	<i>Åklagarens prövning av målsägandens behov</i>	<i>Domstolens prövning</i>
☐	☐	☐

48. Anser du att det finns tillfällen då målsägandebiträde förordnas trots att målsäganden egentligen inte har behov av juridisk hjälp?

<i>Ja</i>	<i>Ibland</i>	<i>Nej</i>
☐	☐	☐

49. Vilken inställning upplever du att domare har gentemot målsägandebiträdet?

<i>Genomgående positiv</i>	<i>Det varierar</i>	<i>Mer negativ än positiv</i>
☐	☐	☐

50. Anser du att ett tidigt inträde av målsägandebiträdet under rättsprocessen leder till att färre förundersökningar läggs ner?

<i>Ja</i>	<i>Nej</i>	<i>Vet ej</i>
☐	☐	☐

SVARA MED EGNA SYNPUNKTER

Enligt 3 § LMB är det målsägandebiträdets uppgift att ta till vara målsägandens intressen. Vilka anser du att dessa är?

Vidare ska enligt 1 § LMB målsägandebiträdet ge målsäganden stöd och hjälp. Vad anser du ligger i det begreppet?

Ge några kommentarer om stödpersonens betydelse för målsäganden.

Önskar du lämna ytterligare synpunkter är du välkommen att göra det på sista sidan.

Vi tackar för ditt bidrag till utredningen!

Bilaga 7 Några intervjuer med brottsoffer om deras erfarenheter av rättsprocessen och av att företrädas av målsägandebiträde

INTERVJUER

1. SANNA

Målsäganden och brottet

Sanna berättar att hon var 19 år när hon gjorde polisanmälan om misshandel och olaga hot i början av år 2006. Hon hade blivit utsatt för gärningar upprepade gånger mellan åren 2003-2006.

Förordnande av målsägandebiträde

Sanna fick ingen information av polisen om möjligheten att begära ett målsägandebiträde eller vilken roll ett målsägandebiträde hade. Vid det första förhöret hos polisen fick hon besked om att hon skulle få ett målsägandebiträde. Efter några veckor fick hon ett brev där det stod att hon hade tilldelats ett kvinnligt målsägandebiträde. Sanna fick själv ta kontakt med målsägandebiträdet per telefon och då blev hon otrevligt bemött. Hon hade inte fått någon information om hur hon skulle gå till väga och visste inte att målsägandebiträdet skulle kontakta henne. Efter några dagar informerades hon om att målsägandebiträdet troligtvis kände den tilltalade, vilket gjorde att ett annat målsägandebiträde skulle förordnas för henne. Efter någon månad fick hon ett brev om att en annan kvinnlig advokat hade förordnats som målsägandebiträde för henne. Det var cirka två månader efter det att hon hade gjort polisanmälan och ungefär fem månader före huvudförhandlingen. Sanna tror att det var hon som tog kontakt med det nya målsägandebiträdet per telefon när hon hade fått brevet om att ett nytt biträde hade förordnats.

Eftersom hon mådde dåligt kontaktade hennes mamma brottsofferjouren. En kvinna på brottsofferjouren gav henne stöd

och hjälp under tiden. Sanna blev förhörd två gånger hos polisen under sammanlagt cirka fem timmar. Hennes vänner var med under de förhören men inte något målsägandebitråde.

Stöd och hjälp

När hon träffade sitt nya målsägandebitråde första gången blev hon informerad om hur parterna skulle vara placerade vid huvudförhandlingen. Från det att målsägandebiträdet hade förordnats fram till själva huvudförhandlingen träffade Sanna biträdet mellan två och tre gånger. Hon upplevde det inte som att målsägandebiträdet var något stort stöd fram till rättegången. Hon fick inte veta hur förundersökningen fortskredit eller hur huvudförhandlingen skulle gå till. Efter det första mötet skulle målsägandebiträdet kontakta Sanna med information om vad den tilltalade hade uppgett i förhör under förundersökningen men hon blev inte kontaktad utan istället fick hon själv läsa förundersökningsprotokollet innan huvudförhandlingen. Då gick målsägandebiträdet igenom förundersökningsprotokollet med henne. Målsägandebiträdet var relativt upptagen. Sanna upplevde att det var svårt att hon själv fick ringa biträdet för att få information om till vilken dag rättegången var utsatt.

Någon hjälp med samhällsinformation, t e x om hälsovård och socialtjänst fick hon inte. Det var inte viktigt för henne att begära skadestånd men hon visste inte heller att hon kunde göra det. Målsägandebiträdet hjälpte henne med att utforma ett skadeståndsyrkande.

Brottsofferjouren gav ett mer kurativt stöd och informerade, t ex om att den offentlige försvararen kunde ställa obehagliga frågor och att hon skulle bemöta frågorna efter hand.

Sanna tyckte att hon vid kontakter med polisen blev illa bemött. Hon fick en kontaktperson av polisen som hon kontaktade per telefon men hon uppfattade det som att kontaktpersonen inte var intresserad av att prata med henne.

Brister i stödet

Sanna kommer inte ihåg att målsägandebiträdet gav henne någon särskild typ av stöd. Målsägandebiträdet var trevlig och förstod vilken situation hon befann sig i. Sanna kände att hon fick kontakt med biträdet och hon behövde inte vara nervös för att berätta vad som hade hänt. Hon upplevde att hon kunde öppna sig för

målsägandebiträdet och att hon fick respons på det som hon berättade för biträdet. Hon kan inte påstå att målsägandebiträdet gav någon hjälp som var viktig, men hon upplevde inte heller målsägandebiträdet som en belastning. Om hon inte hade blivit så trevligt bemött hade det upplevts som en belastning.

Det som Sanna hade behövt under rättsprocessen och som målsägandebiträdet skulle ha kunnat ge henne var mer information. Sanna hade t ex önskat att få veta till vilken dag huvudförhandlingen var utsatt, vad som skulle komma att hända under själva rättsprocessen och vid huvudförhandlingen samt till vilken påföljd den tilltalade skulle kunna dömas. Nu visste hon ingenting om vad som skulle hända. Därför gick hon bara och väntade på besked och det upplevde hon som väldigt jobbigt. Eftersom hon mådde dåligt över att hon inte visste vad den tilltalade hade uppgett i förhör skulle hon vilja ha tagit del av förundersökningsprotokollet i ett tidigare skede.

Förväntningar

Då Sanna inte hade någon erfarenhet av rättsväsendet sedan tidigare hade hon egentligen inga förväntningar på vare sig målsägandebiträdet eller åklagaren. Eftersom ingen informerade henne om vilka roller de olika aktörerna hade visste hon inte vem som var ansvarig för vad eller vad målsägandebiträdet skulle hjälpa till med.

Hon förväntade sig att åklagaren skulle vara på hennes sida. Hon trodde också att åklagaren skulle göra ett bra jobb och hjälpa henne när hon uttryckte sig vardagligt och sade sådant som kunde uppfattas som konstigt. Åklagaren hjälpte henne så som hon hade förväntat sig. Hon pratade med åklagaren cirka fem minuter innan huvudförhandlingen.

Huvudförhandlingen

Före rättegången kände hon att det inte spelade någon roll om hon hade ett målsägandebiträde eller inte men under huvudförhandlingen var målsägandebiträdet ett stöd. Sanna tyckte det var skönt att någon fanns bredvid henne under rättegången. Målsägandebiträdet tog med Sanna till ett enskilt rum innan huvudförhandlingen för att hon inte skulle behöva sitta i samma rum som den tilltalade.

Hon kände sig förberedd vid huvudförhandlingen eftersom brottsofferjouren hade berättat för henne hur den skulle gå till. Eftersom hon visste att hon talade sanning var hon lugn. Det var jobbigt att träffa den tilltalade, men hon var inte rädd eftersom den tilltalade redan hade tagit del av det som hon hade sagt under förhören. Däremot var hon orolig för att den tilltalades vänner skulle närvara vid rättegången.

Den offentlige försvararen ställde inte många svåra frågor och hon upplevde sig relativt väl bemött av aktörerna. Åklagaren och domaren påpekade för den offentlige försvararen att vissa frågor inte var relevanta. Själva rättegången upplevde hon som formell och det var jobbigt att känna att hon måste bevisa att hon talade sanning. Både åklagaren och målsägandebiträdet hjälpte henne genom att ställa frågor när hon inte visste vad hon skulle berätta och på så vis blev det lättare att koppla ihop alla händelser och inte blanda ihop dem. Målsägandebiträdet förde hennes skadeståndstalan på ett bra sätt. Hon saknade inte något stöd under själva huvudförhandlingen. Det som hon inte var beredd på under rättegången gällde den tilltalades påföljd.

Hot och trakasserier

Under själva rättsprocessen kände hon sig hotad och trakasserad av den tilltalade, hans familj och vänner. Det var obehagligt eftersom Sanna bor i en liten stad och hon upplevde det som att hon själv hade gjort något fel. Hon kände inte att polisen gav henne någon trygghet och med anledning av allt detta ville hon flytta därifrån. Det fanns ingenstans att vända sig för att söka stöd. Hennes mamma kontaktade brottsofferjouren men den kvinna hon fick som stöd tog inte hennes känslor riktigt på allvar när hon berättade vad hon hade utsatts för. Hon tog väldigt illa vid sig och visste inte var hon skulle vända sig.

Sanna berättade för målsägandebiträdet hur hon kände sig och hur rädd hon var. Målsägandebiträdet ville då polisanmäla en av den tilltalades familjemedlemmar för trakasserier. Eftersom hon inte orkade med ännu en rättgång avstod hon från det. Målsägandebiträdet gjorde inget annat för att hjälpa henne med de här problemen.

Efter rättegången

I första hand var målsägandebiträdet ett stöd under själva rättegången men Sanna hade behövt stöd och hjälp även efter rättegången. Varken brottsofferjouren eller målsägandebiträdet hörde av sig då och hon visste inte vem hon skulle kontakta.

Sammanfattning

Utifrån en helhetsbedömning anser Sanna inte att målsägandebiträdet var något värdefullt stöd under rättsprocessen, varken kurativt eller informationsmässigt. Hon vände sig till brottsofferjouren istället eftersom det var skönt att prata med någon om de upplevelser hon hade varit med om.

2. LISA

Målsäganden och brottet

Lisa berättar att hon utsattes för det som sedan benämndes grov kvinnofridskränkning under ett års tid under år 2005. Hon var då mellan 28 och 29 år. En annan person gjorde polisanmälan på hennes vägnar den 9 juni 2006.

Förordnande av målsägandebiträde

Eftersom hon är småbarnsmamma kom polisen hem till henne och förhörde henne. Vid det tillfället nämnde polisen att hon kunde begära ett målsägandebiträde. Hon visste inte vad det innebar och hon fick inte heller någon information om det. Lisa tog kontakt med en brottsofferstödande organisation. På det viset fick hon information om vad ett målsägandebiträde är och vad målsägandebiträdet kan göra. Organisationen kontaktade åklagaren ungefär två veckor efter det att polisanmälan hade gjorts och begärde ett målsägandebiträde åt henne. Lisa hade inte framställt önskemål om någon särskild person som målsägandebiträde. Någon vecka innan rättegången fick hon brev om att en manlig advokat hade förordnats som målsägandebiträde för henne.

Stöd och hjälp

Målsägandebiträdet upplyste henne om vad den tilltalade hade sagt i förhör på så sätt att han jämförde hennes utsaga med den

tilltalades. Vittnesmålen diskuterade han inte med henne. Målsägandebiträdet informerade henne lite om huvudförhandlingen genom att berätta hur aktörerna skulle vara placerade i rättssalen. Han berättade att domaren och åklagaren kunde ställa frågor till henne och att de frågor som den offentliga försvararen kunde ställa skulle kunna upplevas som obehagliga. Någon ytterligare information, t ex om hälsovård och socialtjänst fick hon inte av målsägandebiträdet.

Innan Lisa hade träffat målsägandebiträdet visste hon inte att hon kunde begära skadestånd. Målsägandebiträdet tog upp den frågan med henne och hjälpte henne att utforma ett skadeståndsyrkande.

Brister i stödet

Efter det att polisanmälan hade gjorts anser Lisa inte att hon fick något stöd hos polisen. På grund av hennes familjesituation fick polisen komma hem till henne för att hålla förhör, men hon upplevde inte att hon fick något stöd då. Hon skulle gärna ha velat att ett målsägandebiträde eller en stödperson närvarade vid förhöret. Något målsägandebiträde hade ännu inte förordnats vid det tillfället.

Lisa tyckte att det tog lång tid innan målsägandebiträdet hörde av sig efter det att hon hade fått ett brev om förordnandet. Därför ringde hon till honom efter cirka tre dagar. Hon försökte förklara att hon hade småbarn och därför inte hade någon möjlighet att ta sig till hans kontor som låg några mil bort. Då uppgav målsägandebiträdet att han inte var skyldig att åka hem till henne och att han inte hade behörighet att åka hem till en klient. Det upplevde hon som att han inte tog hennes situation på allvar. Med anledning av det kontaktade hon den organisation som gav stöd åt brottsoffer, och de i sin tur kontaktade målsägandebiträdet. Brottsofferjouren ringde sedan upp henne och sa att målsägandebiträdet skulle komma hem till henne en viss dag. Hon upplevde det som att målsägandebiträdet huvudsakligen koncentrerade sig på skadeståndsyrkandet. Det hon hade behövt var istället en större förståelse från hans sida för vad hon hade varit med om.

Hon hade förväntat sig att målsägandebiträdet skulle vara mer känslomässigt engagerad och vara mer som ”människa mot människa” när de talades vid. Lisa upplevde det som att det var mer ett rutinjobb för honom och att han inte tog sig an hennes problem

känslomässigt. I efterhand tror Lisa att det hade varit bättre om ett kvinnligt målsägandebiträde hade förordnats för henne.

Huvudförhandlingen

Huvudförhandlingen hölls den sista juli 2006, cirka en och en halv månad efter det att anmälan hade gjorts. Lisas mamma var närvarande under rättegången för att vara ett stöd för henne. Åklagaren, försvararen och domaren bemötte henne relativt bra under rättegången. Målsägandebiträdet hade informerat åklagare och försvarare om att hon inte mådde psykiskt väl och att hon kände sig pressad. Den offentlige försvararen och de andra aktörerna gick därför väldigt försiktigt fram i sina frågor till henne, vilket kändes skönt. De visste att hon skulle gå ifrån rättegången om hon kände sig för besvärad. Lisa var inte förberedd på vad som skulle hända under rättegången eftersom hon inte hade fått någon information. Hon tyckte det var påfrestande och var rädd för den tilltalades familj och hon var också rädd för den tilltalade. Sedan anhållandet hade hon inte pratat med honom och hon var osäker över hur han skulle reagera när de träffades under rättegången.

Lisa hade inte läst vad den tilltalade uppgett i förhören under förundersökningen, vilket hon egentligen hade velat göra för att vara mer förberedd vid huvudförhandlingen. Hon visste inte heller att hon kunde ha fått ta del av förundersökningen innan rättegången.

Lisa upplevde inte målsägandebiträdet som något stöd för henne under rättegången. Visserligen satt han bredvid henne och det upplevde hon som positivt och det var ett stöd men det kunde i princip ha varit vem som helst som satt där. Målsägandebiträdet var delvis bra på att föra hennes skadeståndstalan men hon anser att åklagaren gjorde ett mycket bättre arbete när han förde hennes talan. Lisa upplevde det som att åklagaren stod på hennes sida. Lisa kände inte till vilka roller som åklagaren eller målsägandebiträdet hade under rättegången förutom att den sistnämnda skulle föra hennes talan. Eftersom hon inte var förberedd på hur rättegången skulle gå till och således inte hade någon större förväntningar kan hon inte säga att hon saknade något, utöver det som hon tidigare påpekat beträffande förordnade om stängda dörrar.

Hot och trakasserier

Den tilltalades familj hade trakasserat henne under tiden efter anmälan fram till rättegången. Innan rättegången hade hon framfört önskemål till målsägandebiträdet om att rättegången skulle hållas inom stängda dörrar och hon hade väldigt stora förväntningar på att han skulle framföra och starkt vidhålla det önskemålet inför tingsrätten. I princip upplevde Lisa det som att målsägandebiträdet struntade i hennes begäran. Han tog dock upp frågan i anslutning till att hon skulle höras. Tingsrätten förordnade då om stängda dörrar vid förhöret med henne. Under den återstående tiden av rättegången var den tilltalade och hans familj närvarande och det upplevde hon som mycket pressande. Hennes förväntningar på målsägandebiträdet uppfylldes inte under rättegången eftersom hon hade trott och hoppats på att han skulle ordna med stängda dörrar.

Efter rättegången

När anmälan om brottet hade gjorts fick hon hjälp av den brottsofferstödjande organisationen, både under rättegången och en tid efter rättegången. Bland annat fick hon hjälp med frågan om skadestånd. Efter det upphörde stödet och hon hörde inte ifrån sin kontaktperson på en månad. Lisa upplevde det som att allt stöd upphörde när rättsprocessen väl var över. Hon var inte i kontakt med någon kvinnojour för att få stöd efter rättegången.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis anser Lisa att det var bra att målsägandebiträdet förde hennes talan under rättegången och att hon hade någon som fanns bredvid henne som stöd. På det stora hela anser hon dock inte att det var någon större mening med att ha ett målsägandebiträde. Hon skulle ha velat bli bemött med mer medmänsklighet och hon önskar att målsägandebiträdet hade satt sig in mer i hennes situation för att förstå hotbilden och helheten. Framförallt hade hon velat att han hade tagit tag i trakasserierna från den tilltalades familj. Hon hade även behövt mer information om allt under rättsprocessens gång, t ex vad som skulle hända och vad som hade uppgetts i de olika förhören vid förundersökningen.

Hon anser inte att hon fick någon viktig hjälp av målsägandebiträdet under rättsprocessen. Det märktes tydligt att målsägande-

biträdet utförde ett rent rutinjobb och att han inte var engagerad. Utifrån sina erfarenheter idag hade Lisa hellre valt ett kvinnligt målsägandebitråde.

3. KARL-BERTIL

Målsäganden och brottet

Karl-Bertil som är 64 år berättar att han blev utsatt för misshandel i slutet på juli 2006. Grannen gjorde polisanmälan om detta samma dag.

Förordnande av målsägandebitråde

Den första gången Karl-Bertil var i kontakt med polisen fick han inte någon information om möjligheten att begära målsägandebitråde. Det var först vid ett senare tillfälle som han fick uppgifter om det men han kommer inte riktigt ihåg vid vilken tidpunkt det var. Vid det tillfället frågade Karl-Bertil om han hade möjligheter att få ett målsägandebitråde. Han hade inte några önskemål om någon särskild person. Efter ungefär två veckor efter det att han hade framställt önskemålet och cirka en vecka innan huvudförhandlingen ägde rum förordnades en manlig advokat som målsägandebitråde för honom. Tingsrätten skickade ett brev till Karl-Bertil om förordnandet. Dagen efter kom ett brev från målsägandebitrådet och då ringde Karl-Bertil själv upp biträdet.

Stöd och hjälp

Karl-Bertil upplevde det som att han fick stöd av målsägandebitrådet som ringde och pratade med honom ett flertal gånger. Eftersom Karl-Bertil har svårt att gå var polisen hemma hos honom vid förhören. Målsägandebitrådet däremot var inte hemma hos honom överhuvudtaget utan all kontakt skedde per telefon innan rättegången. Han fick en del information av målsägandebitrådet om hur förundersökningen fortskred. Huvudförhandlingen var utsatt kort tid efter det att målsägandebitråde hade förordnats och allting gick hastigt.

Karl Bertil hade varit med på rättegångar tidigare så han visste hur en huvudförhandling gick till och därför behövde han inte någon information om det av målsägandebitrådet.

Karl-Bertil fick inte information om hjälp från samhället med anledning av brottet, t ex om hälsovård och socialtjänst. Det var emellertid redan klart sedan tidigare att han skulle få hjälp från socialtjänsten.

Han kommer inte ihåg något särskilt stöd som målsägandebiträdet gav honom. Det stöd han som han särskilt minns var att målsägandebiträdet satt bredvid honom under huvudförhandlingen och hjälpte honom att utforma skadeståndsanspråket. Från början hade han inte tänkt begära något skadestånd, men med målsägandebiträdets medverkan fick han ett skadestånd för det han som hade utsatts för.

Karl-Bertil anser att målsägandebiträdets hjälp var tillräcklig och tycker inte att han saknade någon hjälp under rättsprocessen. Han hade inga förväntningar på målsägandebiträdet eftersom han inte visste så mycket om vilken roll ett målsägandebiträde hade. Han anser att målsägandebiträdet gjorde ett bra arbete och biträdet har hjälpt honom mycket även efter rättegången.

Brister i stödet

Eftersom Karl-Bertil har svårt att ta sig någonstans själv hade han möjligtvis önskat att biträdet hade kommit hem till honom personligen men han anser inte att det var absolut nödvändigt.

Huvudförhandlingen

Cirka tre veckor efter det att polisanmälan hade gjorts ägde rättegången rum i augusti år 2006. Det fanns inga åhörare närvarande under huvudförhandlingen. Karl-Bertil upplevde det som att han fick ett bra bemötande av aktörerna i rättssalen och han var inte rädd. Huvudförhandlingen fortskred relativt snabbt. Eftersom Karl-Bertil hade varit på rättegång tidigare var han lite förberedd på vad som skulle hända. Han hade ingen förväntning på åklagaren och visste inte ens åklagarens namn. Målsägandebiträdet hade inte hunnit informera honom om det eftersom rättegången var utsatt så kort tid efter det att anmälan gjordes. Målsägandebiträdet satt bredvid honom som stöd och förde hans skadeståndstalan på ett bra sätt.

Hot och trakasserier

Från det att polisanmälan hade gjorts fram till rättegången kände Karl-Bertil sig otrygg, nervös och rädd för allting med anledning av vad han hade blivit utsatt för. Han kände så trots att den tilltalade var häktad. Karl-Bertil berättade inte för målsägandebiträdet hur han kände sig innan rättegången, men det kom fram under rättegången när han fick berätta om sina upplevelser. Under själva huvudförhandlingen uppehöll sig biträdet ganska mycket om målsägandens känsla av otrygghet.

Efter rättegången

Karl-Bertil har fortfarande lite kontakt med målsägandebiträdet, trots att denne är ganska upptagen. Målsägandebiträdet har t ex hjälpt Karl-Bertil med skadeståndsansättningen och upprättande av fullmakter med anledning av detta. Också målsägandebiträdets sekreterare har hjälpt honom med vissa saker.

Sammanfattning

Sammantaget anser Karl-Bertil att målsägandebiträdets hjälp var värdefull under hela rättsprocessen. Han hade inte kunnat föra sin talan själv och anser att målsägandebiträdet var till stor hjälp, t ex genom att hjälpa honom att skriva och föra hans skadeståndstalan. Han fick god kontakt med målsägandebiträdet och upplevde att denne verkligen lyssnade på honom. Karl-Bertil skulle kunna tänka sig att anlita samma målsägandebiträde igen.

4. BARBRO

Målsäganden och brottet

En 54-årig kvinna berättar att samma år som hon skulle fylla 50 år, i början av år 2000 blev hon utsatt för misshandel av en närstående. Hon polisanmälde misshandeln år 2001. Hon gjorde en anmälan år 2004 med anledning av att samma typ av gärning skett en gång till och det var samma person som slagit henne. Hon har svårt att komma ihåg datum men den första rättegången var år 2003, två år efter det att den första polisanmälan gjordes.

Förordnande av målsägandebitråde

Barbro gjorde polisanmälan år 2001. En tid därefter fick hon information av polisen om att ett målsägandebitråde skulle förordnas för henne. Hon framställde önskemål om att hon ville ha ett kvinnligt målsägandebitråde. Anledningen till det var att hon ansåg att det skulle vara lättare att prata med en kvinna om det hon hade varit med om. En kvinnlig advokat förordnades som målsägandebitråde för henne år 2002, omkring ett år efter det att polisanmälan hade gjorts och ett år innan rättegången skulle hållas. Genom de sociala myndigheterna och polisen fick hon vetskap om att ett målsägandebitråde hade förordnats. Målsägandebiträdet kontaktade henne per telefon några dagar efter det att hon hade fått veta att biträdet var förordnat. När hon återigen gjorde polisanmälan år 2004 framställde hon önskemål om att få tillbaka samma målsägandebitråde och det fick hon också.

Stöd och hjälp

Barbro anser att hon har fått ett enormt stöd av sitt målsägandebitråde. Bland annat fick hon information om hur förundersökningen fortskred och vad den tilltalade hade uppgett i förhören. Hon fick även information om hur huvudförhandlingen skulle gå till, vilka roller de olika aktörerna i rättsväsendet hade och hur de skulle sitta. Överhuvudtaget blev hon mer insatt i hur det kunde vara under en rättegång. Hon hade ingen vetskap om det sedan tidigare. Målsägandebiträdet berättade även om sin egen roll. Barbro fick också information om vad hälsovård och socialtjänst kunde göra för henne. Eftersom målsägandebiträdet inte förordnades förrän efter ett år efter det att begäran gjordes hade hon själv varit i kontakt med brottsofferjouren och de hjälpte henne att utforma en skadeståndstalan. Målsägandebiträdet hjälpte således inte till med det första gången hon förordnades men sedan skrev hon till tingsrätten om att hon yrkade skadestånd. Målsägandebiträdet har hjälpt henne att utforma skadeståndstalan vid de andra tillfällena som hon utsatts för samma brott.

Hon kan inte komma ihåg något särskilt stöd som målsägandebiträdet gav henne. Eftersom hon kontaktade brottsofferjouren först hjälpte de henne med allt, t ex genom att prata med henne om vad hon hade varit med om och genom att utforma hennes skadeståndsanspråk. Brottsofferjouren var väldigt duktiga och fanns som stöd hela tiden fram till rättegången. Målsägandebiträdet

tog inte över brottsofferjourens roll men lyssnade ändå mycket på henne. Den viktigaste hjälpen hon fick av målsägandebiträdet var att biträdet tröstade henne. Hon upplevde det som att hon kunde ringa till sitt målsägandebiträde när hon ville och målsägandebiträdet ringde också ofta till henne. Målsägandebiträdet var duktig och hjälpte henne med väldigt mycket fram till rättegången och under själva rättegången, både med den juridiska biten och med den kurativa. De fick väldigt god kontakt.

Barbro hade inga särskilda förväntningar på målsägandebiträdet utan var bara glad att hon fick ett stöd under rättsprocessen. Det intryck hon fick första gången var att målsägandebiträdet var vänlig och behandlade henne som en människa. Hon kände inte att det var ett målsägandebiträde hon träffade eftersom biträdet inte höll någon distans till henne. Det upplevde hon som väldigt positivt. Det var endast under huvudförhandlingen som målsägandebiträdet gick in i sin roll och höll en viss distans till henne. Målsägandebiträdet var inte med på något förhör hos polisen, eftersom hon förordnades mycket senare. Hennes föräldrar var med som stöd. Hon vet inte om hon skulle ha velat ha ett målsägandebiträde med vid förhöret.

Brister i stödet

Hon anser inte att det fanns några brister i stödet och det var ingen hjälp som hon saknade som målsägandebiträdet skulle kunna ha gett henne.

Huvudförhandlingen

När rättegången hölls år 2003 upplevde Barbro att hon blev bra bemött av alla medverkande. Hon var lite förberedd på vad som skulle hända men trodde inte att hon skulle behöva träffa den tilltalade. Målsägandebiträdet hade informerat henne om att hon inte behövde titta på eller prata med den tilltalade under rättegången, samt att hon skulle föra hennes talan i skadeståndsdelen. Hon hade inga förväntningar på åklagaren förutom att hon inte trodde att det skulle vara en kvinna. Åklagaren var väldigt duktig.

Hon var rädd för den tilltalade och för att han skulle ljuga. Hon var också rädd för vad som skulle hända under rättegången men allting gick bra. Både åklagaren och den offentliga försvararen ställde frågor till henne och många vittnen var kallade. Målsägandebiträdet var väldigt duktig och avbröt t ex när en del

frågor ställdes vid förhör med henne. Hon saknade inget under rättegången.

Hot och trakasserier

Barbro kände sig hotad och trakasserad av den tilltalade före rättegången. Det kunde hon inte berätta för målsägandebiträde eftersom hon inte förordnades förrän efter ungefär ett år efter anmälan. Från det att hon hade gjort polisanmälan kände hon dock ett stort stöd och en trygghet från sin familj.

Efter rättegången

Eftersom hon har blivit misshandlad av sin före detta man vid upprepade tillfällen har samma målsägandebiträde förordnats för henne vid ytterligare två tillfällen. De har haft kontinuerlig kontakt lite då och då sedan den första rättegången.

Sammanfattning

När Barbro ser tillbaka på rättsprocessen anser hon att målsägandebiträdet var en stor hjälp. Det var skönt att ha ett målsägandebiträde som stöd genom hela rättsprocessen. På så sätt slapp hon att gå igenom allting själv och det fanns någon som kunde föra hennes talan. Barbro menar att målsägandebiträdet hjälpte henne att bearbeta sina upplevelser genom att hon fick berätta om vad hon har varit med om.

5. HELENA

Målsäganden och brottet

Helena är en 33-årig kvinna som blev utsatt för en serie händelser som rubricerades som grov kvinnofridskränkning. Händelserna pågick under cirka tre och ett halvt års tid, mellan åren 2003 – 2006. Helena gjorde polisanmälan i augusti 2006.

Förordnade av målsägandebiträde

Själva anmälan gjorde Helena hos polisen på den ort där hon var bosatt. Sedan flyttade hon till en annan stad och hennes ärende flyttades då över till polismyndigheten där. När ärendet hade överflyttats ringde polisen på den nya orten och gav henne lite

information om hennes möjlighet att begära målsägandebitråde. De frågade henne också om hon hade något önskemål på någon särskild person. Hon uppgav att hon ville ha ett kvinnligt målsägandebitråde. Det gick sedan relativt snabbt att förordna ett målsägandebitråde. Bara några dagar efter det att polisen hade ringt henne angående hennes önskemål hörde polisen återigen av sig och uppgav att en kvinnlig jur. kand. hade förordnats som målsägandebitråde för henne. Det var hon själv som kontaktade målsägandebiträdet per telefon första gången, precis efter det att hon hade fått information om förordnandet. Målsägandebiträdet uppgav då att hon hade skrivit ett brev till henne om förordnandet men att hon inte skulle skicka det på grund av att de hade haft kontakt per telefon. De träffades cirka en kvart en eller två gånger innan rättegången. Rättegången hölls sedan inom tre veckor från det att polisanmälan hade gjorts.

Stöd och hjälp

Helena hade varit i kontakt med Kriscentrum och en kvinnojour innan hon gjorde polisanmälan. Hon upplevde det som att hon fick mer stöd av dem än av målsägandebiträdet.

Den information hon fick av målsägandebiträdet var i princip hur själva huvudförhandlingen skulle gå till. Eftersom hon hade varit åhörare på en rättegång där den nu tilltalade var åtalad, visste hon hur en sådan gick till och behövde därför ingen ytterligare information. Hon kände till vilka roller aktörerna i rättssalen hade.

Eftersom polisen endast förhörde henne en gång och något målsägandebitråde då inte hade förordnats för henne var hon ensam på förhör hos polisen. Hon anser inte att hon saknade det stöd ett målsägandebitråde kunde ha gett henne vid förhör hos polisen, men målsägandebiträdet uppgav i efterhand att hon gärna hade velat vara med.

Brister i stödet

Anledningen till att hon begärde ett kvinnligt målsägandebitråde var att hon trodde att en kvinna skulle vara mer förstående. Hon upplevde dock att biträdet inte var så engagerad utan att hon endast utförde sysslan "på ett jobbmässigt sätt". Målsägandebiträdet var rätt okänslig och mer intresserad av att prata själv än att lyssna på vad hon hade att säga. Helena visste inte så mycket om vilken roll målsägandebiträdet hade men hon upplevde det som att

kontakterna med henne var väldigt stressiga och opersonliga. Helena fick ingen information om vad den tilltalade hade uppgett i förhör under förundersökningen, vilket hon var väldigt förvånad över. Hon fick inte själv ta del av förundersökningsprotokollet och gick därför hela tiden i ovisshet. Hon hade velat veta vad den tilltalade hade uppgett i förhören innan rättegången. Hon fick inte heller någon samhällsinformation.

Målsägandebiträdet var opersonlig och hård till sättet. Eftersom Helena själv kände sig relativt utsatt i det här sammanhanget hade hon behövt någon som var lite mer förstående. Målsägandebiträdet pratade som att hon visste exakt hur Helena kände sig, trots att hon överhuvudtaget inte hade någon vetskap om detta. Alla människor reagerar olika i olika situationer. Målsägandebiträdet tog för givet att Helena tyckte synd om den tilltalade av en viss anledning men det förhöll sig inte alls på det sättet. Därför hade Helena väldigt blandade känslor inför hela situationen. Hon tyckte synd om den tilltalade av en helt annan anledning. Eftersom målsägandebiträdet framhärdade i sin åsikt kände Helena sig onormal då hon i målsägandebiträdets åsikt inte reagerade som andra kvinnor som varit med om samma sak.

Målsägandebiträdet hjälpte henne att utforma ett skadeståndsanspråk, men Helena ansåg själv inte att det var viktigt eftersom det inte var skadestånd hon var ute efter. Hon förväntade sig att målsägandebiträdet skulle lyssna mer och vara mer förstående. Hon hade behövt ett mer kurativt stöd och någon som engagerade sig mer i hennes sak.

Huvudförhandlingen

Rättegången var tre veckor efter det att anmälan hade gjorts. Helena anser att huvudförhandlingen gick väldigt bra. Nervositeten som hon hade känt innan rättegången försvann och hon blev lugnare. Eftersom den tilltalade vid en tidigare rättegång hade haft samma offentliga försvarare visste hon vem han var. Hon visste även att han inte skulle ställa några attackerande frågor till henne eftersom han inte hade gjort det vid den tidigare rättegången när hon var åhörare och det gjorde henne lugn. Den offentliga försvararen ställde bra frågor och var mjuk i sin framtoning mot henne och Helena uppfattade inte det som att någon mistrodde henne.

Helena var relativt väl förberedd på vad som skulle hända under rättegången men det var känslomässigt jobbigt att träffa den

tilltalade. Allting hade gått så snabbt från det att polisanmälan gjordes till det att den tilltalade blev häktad. Hon visste inte hur han skulle vara mot henne vid rättegången och hon hade inte heller fått någon information om vad han hade sagt i förhören. Hon var dock inte rädd för honom.

Det kändes bra att målsägandebiträdet satt bredvid henne under rättegången, men det kunde egentligen ha varit vem som helst. I själva verket var målsägandebiträdet ingen viktig hjälp under huvudförhandlingen eftersom hon själv inte brydde sig särskilt mycket om skadestandsfrågan. Helena lyssnade inte ens när målsägandebiträdet förde skadeståndstalan. Istället uppfattade hon det som att det var åklagaren som förde den talan som var viktig för henne. Hon hade ingen förväntning på åklagaren men han utförde sitt arbete på ett väldigt bra sätt. Hon saknade inte något under själva rättegången.

Hot och trakasserier

Helena kände sig trygg under rättsprocessen fram till rättegången eftersom den tilltalade satt i häkte. Efter rättegången kände hon sig däremot trakasserad av både den tilltalade och hans syster som ringde till henne.

Efter rättegången

Helena har inte haft någon kontakt med målsägandebiträdet efter rättegången. Trots att besöksförbud har meddelats för den tilltalade har han ringt Helena efter rättegången. Hon har ett gemensamt barn och en bostadsrätt tillsammans med den tilltalade och hon visste inte hur hon skulle göra när den tilltalade ringde. Hon visste inte vad som var rätt eller fel och hon var väldigt uppriven efter rättegången och upplevde allting som väldigt jobbigt. Helena ringde till målsägandebiträdet som endast gav henne några minuter att berätta vad hon ville. Målsägandebiträdet sade till Helena att hon behövde vara hårdare mot den tilltalade och att Helena skulle säga till den tilltalade att alla kontakter med henne skulle gå via målsägandebiträdet. Eftersom hon kände sig besvärlig och inte kände något stöd hos målsägandebiträdet bad hon inte biträdet om hjälp med de juridiska bitarna efter domen, t ex beträffande skadeståndsdelen.

Målsägandebiträdet var enligt Helena för hård mot henne och tog inte hänsyn till hennes behov. Biträdet skulle säkert kunna ha

hjälpt henne med de juridiska frågorna men hon orkade inte ha kontakt med målsägandebiträdet eftersom hennes tvärhet blev en press i sig. Med anledning av detta har hon haft mer kontakt med den tilltalade än vad hon har önskat och hon har backat inför den tilltalades krav eftersom hon inte har orkat stå emot på egen hand. Hon har istället varit i kontakt med Kriscentrum och fått ett mycket bättre stöd därifrån.

Sammanfattning

Utifrån en helhetsbedömning anser Helena inte att målsägandebiträdet var särskilt värdefullt för henne under rättsprocessen. Hon hade velat ha mer information och hon önskar att målsägandebiträdet hade varit mer personlig mot henne och engagerat sig mer i hennes situation.

6. CARIN

Målsäganden och brottet

En 25-årig kvinna berättar att hon blev utsatt för olaga hot samt försök till våldtäkt i september eller oktober 2001 när hon var 20 år gammal. Hon polisanmälde gärningarna direkt efter händelsen.

Förordnade av målsägandebiträde

Carin tror att hon med anledning av polisanmälan fick ett brev från polisen om att hon kunde kontakta Brottsoffermyndigheten för stöd och hjälp. Hon tror att polisen även gav henne en del information om möjligheten att begära målsägandebiträde men det var ingenting hon tänkte på just då eftersom hon befann sig i chocktillstånd.

Eftersom polisen först inte fick tag i förövaren sattes huvudförhandlingen inte ut förrän cirka två år efter det att anmälan hade gjorts. På fråga från polisen hade hon vid förhör framställt önskemål om ett kvinnligt målsägandebiträde med anledning av vad hon hade blivit utsatt för. Hon litade inte på män. Eftersom hon var chockad kommer hon inte ihåg hur lång tid som förflöt mellan det att hon framställde önskemålet till det att målsägandebiträde förordnades. Hon minns att polisen meddelade henne en eller två månader innan rättegången att en kvinnlig advokat hade förordnats som målsägandebiträde för henne. Sedan fick hon ett brev av målsägandebiträdet om tid och plats när de skulle träffas. De

träffades sedan på biträdets kontor första gången och pratade då en lång stund.

Stöd och hjälp

Egentligen hade Carin inga förväntningar på målsägandebiträdet eftersom hon inte visste vad ett målsägandebiträde kunde göra. Polisen hade gett henne lite information om vad ett målsägandebiträde var men då lyssnade hon inte så mycket eftersom hon var i ett upprört tillstånd.

När hon träffade målsägandebiträdet förstod hon direkt att biträdet skulle göra sitt bästa och lite till. Hon anser att målsägandebiträdet var ett jättestort och bra stöd för henne. Hon fick information om allting, t ex om hur förundersökningen hade fortskridit, vad den tilltalade hade uppgett i förhören, hur det skulle gå till under huvudförhandlingen och vilka frågor målsägandebiträdet skulle ställa till henne. Biträdet varnade henne för att den offentliga försvararen skulle ställa jobbiga frågor. Målsägandebiträdet sa till den offentliga försvararen att han skulle vara försiktig i sina frågor till henne och biträdet upplyste Carin om att han sagt det. Målsägandebiträdet peppade henne mycket och var omtänksam och sade hela tiden till henne att det inte var hennes fel och det hjälpte henne att hitta tillbaka till sig själv. Hon vet inte vad hon hade gjort utan målsägandebiträdet. Hon lyssnade på henne, levde sig in i hennes situation, tog det i hennes takt och frågade henne om många saker. Biträdet märkte hur hårt händelsen hade tagit henne och hjälpte till att få henne på andra tankar. Hon ordnade allt det praktiska och var ett stort stöd känslomässigt.

Målsägandebiträdet hjälpte henne även att utforma skadeståndsanspråket. Sedan tidigare visste Carin att hon kunde få skadestånd men inte hur mycket.

Så vitt hon kan komma ihåg fick hon ingen samhällsinformation, t ex om hälsovård och socialtjänst. På eget initiativ tog Carin kontakt med en kurator och en psykolog för att få hjälp att bearbeta det hon hade varit med om.

Brister i stödet

Carin upplevde det som att hon inte fick något stöd hos polisen. Om poliserna hade varit mer insatta i problematiken kring sexuella övergrepp hade de varit mer försiktiga. De manliga poliser som förhörde henne gjorde allting på rutin och var totalt okänsliga för

hennes behov. Hon kände sig nästan mer kränkt under polisförhören än vid själva händelsen. Hon hade velat ha en kvinnlig polis vid förhören eftersom en kvinna lättare hade kunnat sätta sig in i hennes situation och förstå vad hon hade utsatts för. Hon hade inget målsägandebitråde eller någon stödperson närvarande vid polisförhören. Hon hade velat ha ett målsägandebitråde närvarande för att känna stöd och för att polisen inte skulle köra över henne på det sätt de gjorde. Förordnandet av målsägandebitråde skedde enligt Carin väldigt sent och hon hade velat ha ett målsägandebitråde redan vid början av rättsprocessen. Målsägandebitrådet hade då kunnat se hur dåligt hon mådde inledningsvis och stöttat henne så att hon inte hade brutit ihop och blivit sjukskriven. Hon hade förträngt mycket vid själva huvudförhandlingen. Hon tror att bitrådet hade kunnat hjälpa till med att se till att huvudförhandlingen hade blivit av tidigare så att hon hade kunnat få upprättelse. Ett tag upplevde hon det som att hon blev totalt överkörd av rättsväsendet.

Huvudförhandlingen

Hon tyckte det var jobbigt att behöva sitta i samma rättssal som den tilltalade och hon var rädd för honom, bland annat för att han var storväxt. Hon bröt ihop före rättegången när hon mötte den tilltalade och hans släktingar utanför tingsrättssalen. Den tilltalade var inte häktad och hon var rädd att han skulle ge sig på henne efter rättegången. Fram till dess att rättegången började fick hon sitta i ett eget rum.

Eftersom målsägandebitrådet hade gett henne mycket information om vad som skulle hända under huvudförhandlingen kände hon sig väl förberedd. Hon hade krävt att förhandlingen skulle hållas inom stängda dörrar, vilket målsägandebitrådet hade framfört till åklagaren och till rätten. Rätten förordnade om stängda dörrar men hennes föräldrar fick vara med som stöd. Det var oerhört skönt att den tilltalades släktingar inte närvarade vid rättegången samt en stor trygghet att åklagaren och målsägandebitrådet satt bredvid henne och att hennes föräldrar satt bakom henne.

Carin anser att hon bemöttes bra av åklagaren och domaren och kände stöd av dem. Hon visste att åklagaren skulle stå på hennes sida under huvudförhandlingen och göra allt för att den tilltalade skulle fällas till ansvar för brottet. Trots att den offentlige försvararen hade blivit tillsagd av målsägandebitrådet att han skulle vara försiktig i sina frågor till målsäganden kände hon sig ändå

kränkt av hans frågor under rättegången. Han försökte vara snäll och lugn mot henne men ställde frågor t ex om hennes klädsel och att hon var berusad. Enligt Carin framställde han allt som att det var hennes fel, även att hon hade blivit utsatt för våldtäktsförsök, och fick henne att känna att hon fick skylla sig själv. På samma sätt som vid polisförhören kände hon sig nästan mer kränkt vid rättegången än vid själva händelsen. Målsägandebiträdet och åklagaren avbröt frågor av den här typen med motiveringen att de inte var relevanta i sammanhanget. Hon kände ett stort stöd av sitt målsägandebiträde och från åklagaren. Målsägandebiträdet stöttade henne under hela huvudförhandlingen och berömde henne för att hon var så duktig. Biträdet var hela tiden beredd på allting, t ex att hon kunde börja gråta och när hon gjorde det tog hon då hand om Carin. Målsägandebiträdet satte sig även i vägen för den tilltalade så att han inte skulle kunna se henne. Hon saknade ingenting under själva huvudförhandlingen.

Eftersom tingsrätten friade den tilltalade överklagades domen av åklagaren till hovrätten, men det tog mellan sex månader och ett år innan det blev rättegång. Carin tvingades då gå igenom samma sak igen, men hon upplevde det inte som att hon blev kränkt eller överkörd vid denna rättegång. Hon fick ett stort stöd av både domaren och åklagaren.

Hot och trakasserier

Carin kände sig otrygg både före och efter huvudförhandlingen. Hon inte visste om hon skulle träffa den tilltalade eftersom han inte var häktad under någon del av rättsprocessen. Dessutom hade han hållit sig undan en lång tid efter det att anmälan hade gjorts. Carin såg den tilltalade på en restaurang och ringde polisen.

Carins vänner och föräldrar stöttade henne men hon kände sig otrygg i sin lägenhet eftersom händelsen hade utspelat sig där. Vid gärningstillfället hade den tilltalade hotat att slå ihjäl henne om hon berättade för någon vad som hade hänt. Hon vågade inte gå ut och hon har varit rädd sedan händelsen inträffade. Den tilltalades kompisar har också trakasserat henne i viss mån. Det har tagit oerhört lång tid för henne att lita på män igen.

Hon berättade för målsägandebiträdet att hon var rädd för den tilltalade. Målsägandebiträdet berättade att hon kunde begära medhörning vid huvudförhandlingen och att den tilltalade kunde sitta i ett annat rum vid förhöret med henne. Även om hon var rädd

ville hon ändå sitta med i rättegångssalen under hela huvudförhandlingen

Efter rättegången

Efter det att tingsrätten hade meddelat dom gick målsägandebiträdet genom domen med henne. Hon kände sig oerhört ledsen och besviken över att tingsrätten hade friat den tilltalade. Målsägandebiträdet hjälpte henne med alla papper hon behövde för att överklaga domen till hovrätten. Hon och målsägandebiträdet hade kontakt hela tiden fram till rättegången i hovrätten och de träffades också några gånger. Bland annat ringde målsägandebiträdet och kontrollerade till vilken dag rättegången var utsatt och meddelade Carin det.

Den tilltalade fälldes till ansvar för gärningarna i hovrätten och skadeståndsanspråket bifölls. Eftersom den tilltalade inte kunde betala ersättning i enlighet med det utdömda skadeståndsanspråket hjälpte målsägandebiträdet henne att skriva till kronofogdemyndigheten. Då den tilltalade endast hade socialbidrag hjälpte brottsofferjouren henne att fylla i ansökan om ersättning hos Brottsoffermyndigheten. Utöver ersättning för kränkning och sveda och värk fick hon även ersättning för mediciner och läkarbesök.

Hon vet inte om hon har saknat något stöd efter rättegången. Hennes föräldrar har stöttat henne och hon har även haft sporadisk kontakt med målsägandebiträdet. Hon pratade med målsägandebiträdet för bara någon månad sedan och hon frågade då hur det gick för henne.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis anser hon att målsägandebiträdets hjälp var oerhört värdefull. Hon lyssnade, hjälpte och uppmuntrade Carin. På det viset har Carin fått distans till händelsen och bearbetat den. Genom att prata mycket med målsägandebiträdet har Carin insett att det inte var hennes fel. Hon önskar att fler brottsoffer hade fått tillgång till ett sådant målsägandebiträde och vill rekommendera biträdet till andra som blivit utsatta för samma sak.

Även om hon själv fick ett oerhört stöd av målsägandebiträdet vet hon att det finns ett stort mörkertal som inte anmäler sexuella övergrepp eftersom de inte litar på rättsväsendet. Om hon skulle bli utsatt för något liknande igen hade Carin inte anmält händelsen

eftersom hon kände sig oerhört kränkt av både polisen och den offentliga försvararen.

Carin anser att ett målsägandebitråde bör förordnas för dem som utsätts för brott redan från början så att målsäganden kan känna sig trygg och har någon att prata med och ställa frågor till, t ex om vad som kommer att hända och vad som kan hända. Saker som kan verka enkla kan ha en stor betydelse för målsäganden. Inledningsvis hade hon själv ingen att vända sig till, men hon anser att hon genom målsägandebiträdets hjälp har fått upprättelse och kunnat gå vidare med sitt liv.

7. ALICE

Målsäganden och brottet

En 55-årig kvinna, Alice berättar att hon i mars 2006 anmälde sin före detta make för att han vid 26 tillfällen under en dryg timme ringt till henne. Därutöver hade Alice under 20 års tid blivit utsatt för både psykisk och fysisk misshandel av honom. Hon polisanmälde honom för grov kvinnofridskränkning i september 2006 men åtalet lades ned på grund av preskription.

Förordnade av målsägandebitråde

Vid det första förhöret hos polisen i mars 2006, som ägde rum med anledning av den anmälan som Alice gjorde om telefonsamtalen, berättade hon att hon också hade misshandlats av sin make. Med anledning av det hade hon bott på Kriscentrum vid två tillfällen under år 2001 och 2003. Hon tror att det var igenom Kriscentrum som hon hade fått veta vad ett målsägandebitråde gjorde. Alice framställde därför önskemål hos polisen om att en särskild person, en manlig advokat skulle utses som målsägandebitråde för henne. Eftersom telefonsamtalen ansågs som ringa brott fick hon i beslut från augusti samma år ett besked från tingsrätten att det inte fanns skäl att förordna ett målsägandebitråde. Hon vände sig till sin advokat som hjälpte henne att överklaga beslutet till hovrätten. De papper som fanns på Kriscentrum med hennes berättelser bifogades överklagandet, som skickades den 14 september 2006 till rätten.

Med anledning av en polisanmälan från september 2006 angående grov kvinnofridskränkning av den före detta maken förväntade sig Alice att hon skulle bli kallad till fler förhör. Familjevåldshoteln kontaktade henne per telefon och frågade om hennes make hade

misshandlat henne efter hösten år 2001. Hon kommer inte ihåg vad hon svarade. Åklagaren beslutade därefter att lägga ned åtalet avseende den sistnämnda anmälan på grund av att brottet var preskriberat. Tid för huvudförhandling avseende den polisanmälan som gällde telefonsamtalen sattes ut till den 3 oktober 2006. Eftersom hennes advokat inte hade möjlighet att närvara vid huvudförhandlingen kontaktade han en kvinnlig kollega som åtog sig att vara målsägandebiträde. I överklagandet till hovrätten om tingsrättens beslut att avslå framställan om förordnande av målsägandebiträde, hemställde Alice att den kvinnliga advokaten skulle förordnas som målsägandebiträde för henne.

På grund av parternas tidigare relation fann hovrätten skäl att förordna målsägandebiträde för Alice och utsåg i beslut den 27 september 2006, den kvinnliga advokaten som Alice önskat som målsägandebiträde för henne.

Under den tid som Alice väntade på besked från hovrätten mådde hon väldigt dåligt eftersom hon inte visste om ett målsägandebiträde skulle kunna närvara vid rättegången. Inte heller visste hon om den tilltalade hade en advokat och hon oroade sig över att hon i så fall skulle vara helt ensam och inte få något stöd.

Hon fick inte ta del av beslutet förrän fyra dagar senare då hennes manliga advokat ringde till henne. Samma dag, vilket var en söndag, kontaktades hon per telefon av det kvinnliga målsägandebiträdet. Eftersom rättegången skulle äga rum på tisdagen fanns det inte tid att träffa målsägandebiträdet personligen förrän vid rättegången.

Stöd och hjälp

Alice ringde till Kriscentrum den 20 september 2006 eftersom hon inte hade fått besked från hovrätten i frågan om målsägandebiträdet. Hon frågade om någon från Kriscentrum kunde följa med henne till rättegången. Fem dagar senare blev hon uppringd av en kvinna på Kriscentrum som sade att hon skulle följa med som stöd vid rättegången. Alice ville veta hur en rättegång gick till och kvinnan informerade henne om det och gav henne en broschyr. Den här kvinnan var också närvarande vid rättegången, fast ett målsägandebiträde senare förordnades.

Alice fick stöd av målsägandebiträdet när hon kontaktade henne per telefon den första gången. Målsägandebiträdet bemötte henne bra och hon fick möjlighet att berätta en kort historia om de bakomliggande händelserna och misshandeln. Tidigare hade hon

varit i kontakt med Brottsofferjouren eftersom hon hade fått papper som hon behövde hjälp med angående yrkande om eventuellt skadestånd. Eftersom hon då inte hade något målsägandebitråde hängde frågan om skadeståndet i luften. Målsägandebiträdet ansåg att hon skulle begära skadestånd med anledning av de upprepade telefonsamtalen, och hjälpte henne att utforma ett sådant anspråk. Målsägandebiträdet ansåg även att hon skulle begära överprövning av beslutet att lägga ned åtalet beträffande anmälan om grov kvinnofridskränkning, eftersom hon ansåg att brottet inte borde vara preskriberat. Det ansåg även hennes manliga advokat.

Hon vet inte så här efteråt vilka förväntningar hon hade på målsägandebiträdet men hon kände trygghet och var väldigt lättad över att någon skulle följa med henne på rättegången och sitta bredvid henne, eftersom hennes kontaktperson från Kriscentrum endast var åhörare.

Brister i stödet

Hon anser att målsägandebiträdet gav henne den hjälp hon kunde men hon hade velat ha ett målsägandebitråde från början. Med anledning av den anmälan som hon gjorde om grov kvinnofridskränkning hade hon velat ha ett målsägandebitråde närvarande vid förhör hos polisen. Eftersom hon blev kontaktad av målsägandebiträdet hon först två dagar innan huvudförhandlingen fanns det inte tid för målsägandebiträdet att informera henne om vad den tilltalade hade uppgett i förhör under förundersökningen. Hon fick inte heller någon samhällsinformation men eftersom Alice hade varit i kontakt med Kriscentrum tidigare så hade de hjälpt henne, bland annat genom att hon fick vara med i kvinnogrupper.

Vid den första polisanmälan som hon gjorde i mars 2006 avseende telefonsamtalen och vid den andra polisanmälan om grov kvinnofridskränkning i september ansökte hon om besöksförbud och skyddstelefon. När hon gjorde ansökan blev hon otrevligt behandlad och fick beskedet att andra personer behövde den typen av hjälp bättre än henne. Alice fick avslag på sin begäran om såväl som besöksförbud som skyddstelefon.

Huvudförhandlingen

Det kändes skönt att ha med sig ett målsägandebitråde vid rättegången. Alice kom i taxi och målsägandebiträdet och kvinnan

från Kriscentrum väntade på henne utanför tingsrätten. Den tilltalade satt i foajén och därför gick de och satte sig längre bort. Den tilltalade kom efter och hälsade på henne. Det upplevde hon som oerhört jobbigt och frustrerande. Hon hälsade inte tillbaka för det kändes som att han skulle komma innanför hennes skal igen. Målsägandebiträdet och kvinnan från Kriscentrum satt på varsin sida om henne. Även de tyckte att det var obehagligt och de bad om ett enskilt rum i receptionen och fick det. När målet ropades på gick de ut från rummet och såg den tilltalade stå och prata med åklagaren. Alice tyckte det var mycket märkligt eftersom åklagaren inte hade pratat med henne och åklagaren skulle stå på hennes sida. Det kändes som att den tilltalade manipulerade åklagaren. Hon förväntade sig mer av åklagaren och tyckte att åklagaren borde ha förstått det.

Hon kommer inte ihåg hur hon blev bemött av åklagaren och domaren under rättegången. Själva huvudförhandlingen upplevde hon som mycket stressande, bland annat med anledning av händelserna innan rättegången. Det var väldigt jobbigt bara att se den tilltalade och det blev inte bättre av att han hälsade på henne. Den tilltalade hade ingen advokat.

Alice kände sig förberedd vid rättegången på så sätt att hon var klar över att åtalet endast gällde "telefonterror", och att hon endast skulle svara på frågor om det. Hon förväntade sig att målsägandebiträdet skulle föra hennes talan under rättegången och det gjorde hon. Biträdet lät även henne berätta något om vad som hade hänt i parternas relation bakåt i tiden. Det var ingen som avbröt henne när hon redogjorde för det.

Under själva huvudförhandlingen var hon inte rädd för den tilltalade eftersom åklagaren och målsägandebiträdet satt på varsin sida om henne. Det största stödet under rättegången var målsägandebiträdet och kvinnan från Kriscentrum. Efter huvudförhandlingen var hon rädd och skakig och målsägandebiträdet körde henne därför till Kriscentrum.

Hot och trakasserier

Redan år 2001 hade Kriscentrum ansett att hon skulle anmäla sin make för grov kvinnofridskränkning men eftersom hennes make hade medverkat till att genomgå behandling flyttade hon hem igen. Hon orkade inte göra någon anmälan då. Under sommaren 2005 bröt hon kontakten med sin make och fick skyddad adress. Under hösten år 2005 fram till mars 2006 ringde maken henne vid

upprepade tillfällen. Efter det att hon hade gjort polisanmälan i mars 2006 fram till rättegången ringde han dock inte. Dagen efter det att tingsrätten meddelade sin dom ringde han till henne igen och talade in ett meddelande på hennes telefonsvarare. Anledningen till att hon har kvar sitt gamla mobilnummer är att hon kan se om han ringer från sin hemtelefon och då vågar hon gå ut.

Hon är livrädd att möta den tilltalade och det gör att hon aldrig känner sig trygg. Varje år måste hon varje år begära omprövning för att få skyddad adress, eftersom det måste finnas en hotbild för att få det. Alice oroar sig för att myndigheterna inte längre skall anse att det finns någon hotbild eftersom anmälan om grov kvinnofridskränkning inte ledde någonstans och på grund av att tingsrätten inte ansåg att det fanns tillräcklig bevisning för en fällande dom avseende telefonsamtalen.

Efter rättegången

Tingsrätten meddelade dom den 12 oktober 2006 och friade den tilltalade. Eftersom hon var väldigt upprörd tog målsägandebiträdet god tid på sig för att prata med henne om domen. Målsägandebiträdet hade lika svårt att förstå att tingsrätten inte hade fällt den tilltalade och förstod att detta störde målsägandens sinnesfrid.

Målsägandebiträdet ringde även till åklagaren och ville få åklagaren att överklaga domen men det gjorde åklagaren inte eftersom målsägandens ord stod mot den tilltalades.

Målsägandebiträdet har bett henne att begära in läkarutlåtanden för att hon skall kunna begära överprövning angående åtalsbeslutet om grov kvinnofridskränkning, som lades ned på grund av preskription. Hon väntar på läkarutlåtandena och målsägandebiträdet kommer att hjälpa henne med detta.

Sammanfattning

Alice anser att målsägandebiträdets hjälp var värdefull för henne under rättsprocessen. Biträdet ordnade ett enskilt rum åt henne innan rättegången, var ett stöd under huvudförhandlingen och skjutsade henne till Kriscentrum efter rättegången.

Alice har kontakt med Kriscentrum. Hon tycker att hon får stöd därifrån och de tror på hennes berättelse. Hennes kontaktperson på Kriscentrum har diskuterat domen med henne.

Den friande domen upplever hon som en kränkning från samhället. Om domaren hade trott på hennes berättelse och den tilltalade hade blivit dömd hade hon känt att hon hade fått upprättelse. Hon vet att hon inte kommer att få någon upprättelse av den tilltalade men det känns kränkande att samhället inte tror på hennes berättelse. Alice upplever det inte heller som att åklagaren står på hennes sida eftersom åtalet beträffande grov kvinnofrids-kränkning lades ned.

Alice påpekar att det tar väldigt lång tid att bygga upp sig själv innan man vågar ta sig ur en sådan situation som hon har befunnit sig i. Personen som misshandlar bryter ner all självtillit och självkänsla och försvagar den som blir utsatt. I ett sådant förhållande är man ständigt rädd eftersom man aldrig vet när man kan bli misshandlad men man tror hela tiden att det skall bli bättre. Till slut blir misshandeln vardagsmat.

Alice är idag glad att hon har tagit sig ur situationen och att hon lever men hon har fortfarande mycket ångest och är rädd. Hon ville medverka i intervjun därför att hon anser att kunskapen om brottsoffers situation måste föras ut till allmänheten.

Statens offentliga utredningar 2007

Kronologisk förteckning

1. Telefonförsäljning. Jo.
2. Från socialbidrag till arbete.
+ Bilaga. Fördjupningsstudier.
+ Lättläst. Sammanfattning. S.
3. Föräldraskap vid assisterad befruktning. Ju.
4. Trafikinspektionen
– en myndighet för säkerhet och skydd inom transportområdet. N.
5. Summa summarum – en fristående myndighet för utredning av anmälningar om brott av poliser och åklagare? Ju.
6. Målsägandebiträdet.
Ett aktivt stöd i rättsprocessen. Ju.

Statens offentliga utredningar 2007

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Föräldraskap vid assisterad befruktning. [3]

Summa summarum – en fristående myndighet
för utredning av anmälningar om brott av
poliser och åklagare? [5]

Målsägandebiträdet.

Ett aktivt stöd i rättsprocessen. [6]

Socialdepartementet

Från socialbidrag till arbete.

+ Bilaga. Fördjupningsstudier.

+ Lättläst. Sammanfattning. [2]

Jordbruksdepartementet

Telefonförsäljning. [1]

Näringsdepartementet

Trafikinspektionen

– en myndighet för säkerhet och skydd
inom transportområdet. [4]